

33

ARAşTIRMA SONUÇLARI TOPLANTISI

1. CİLT

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

T.C.

KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü

33.
ARAŞTIRMA SONUÇLARI
TOPLANTISI
1. CİLT

11-15 MAYIS 2015
ERZURUM

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3475-1
Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 172-1

YAYINA HAZIRLAYAN
Dr. Candaş KESKİN

11-15 Mayıs 2015 tarihlerinde gerçekleştirilen
37. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu,
Erzurum Atatürk niversitesi'nin katkılarıyla gerçekleştirilmiştir.

Kapak ve Uygulama
Yusuf KOşAR

ISSN: 1017-7663

Kapak Fotoğrafı: Güner SAğIR
"Kars İli ve evresi Yüzey Araştırması"

Not : Araştırma raporları, dil ve yazım açısından Dr. Candaş KESKİN tarafından
denetlenmiştir. Yayımlanan yazıların içeriğinden yazarları sorumludur.

İsmail Aygl Ofset Matbaacılık San. Tic. Ltd. şti.
Tel: 0312 310 59 95
ANKARA-2016

YAYIN KURALLARI

Genel Müdürlüğümüzce her yıl düzenlenen “Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu’nda sunulan raporlar, bu yıl da kitap olarak basılacaktır. Gönereceğiniz rapor metinlerinin aşağıda belirtilen kurallara uygun olarak gönderilmesi, kitabın zamanında basımı ve kaliteli bir yayın hazırlanması açısından önem taşımaktadır. Bildirilerin yazımında kitaptaki sayfa düzeni esas alınarak;

- * Yazıların A4 kağıda, 13.5x19 cm.lik bir alan içinde 10 punto ile, satır aralığı 10 punto olacak şekilde, tirelemeye dikkat edilerek, Times New Roman fontu ile 10 sayfa yazılması,
- * Başlığın 14 puntoda bold ve satır aralığı 14 punto olacak şekilde yazılması,
- * Metinde ana başlıkların büyük harflerle ve italik, alt başlıkların ise küçük harflerle ve italik olarak yazılması,
- * Dipnotların metnin altında ve metin içinde numaraları belirtilerek, 8 puntoda satır aralığı 8 punto olacak şekilde yazılması,
- * Dipnot ve kaynakçada (bibliyografya) kitap ve dergi isimlerinin italik yazılması,
- * Çizim ve resim toplamının 15 adetten fazla olmaması, fotoğrafların CD’ye JPG veya TIFF olarak kaydedilip gönderilmesi, gönderilen resimlerin çözünürlüğünün en az 300 pixel/inch olması,
- * Çizimlere (Çizim:.....), resimlere (Resim:.....), haritalara (Harita:.....) olarak alt yazı yazılması ve kesinlikle levha sisteminin kullanılmaması,
- * Bildirilere, bütün yazarların mutlaka isim, unvan ve yazışma adresinin yazılması,
- * Metin çıktısı ile birlikte metnin mutlaka CD’ye yüklenerek gönderilmesi gerekmektedir, CD’deki metin ile metnin çıktısı uyumlu değildir. Aksi takdirde CD deki metin esas alınacaktır.

Yayınlanacak bildiri sayısının artması, kitapların zamanında basımını güçleştirdiğinden, bildirilerinizin sempozyum sırasında teslim edilmesi ya da en geç 1 Ağustos tarihine kadar, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Yayınlar Şubesi Müdürlüğü, 2. TBMM Ulus/ANKARA adresine gönderilmesi gerekmektedir.

Yayın kurallarına uymayan ve geç gönderilen bildiriler kesinlikle yayınlanmayacaktır.

PUBLICATION INSTRUCTIONS

The papers presented in the International Symposium of Excavations, Surveys and Archaeometry will be published as before.

In order to complete a high-quality print in time, we kindly request you to send the paper texts in the format specified below:

1. Texts should be written in 10 pages on A4 paper, with Times New Roman and 10 type size within a space of 13.5x19 cm. Line spacing should be 10 points.
2. Heading should be written in bold with 14 typesize and with 14 points of line space. Main headings should be written with capitals, sub-headings with lower letters. Both types of headings should be written in italics.
3. Footnotes should be placed at the bottom of the pages, with their numbers indicated in the text. Footnote texts should be written with 8 type size and line space of 8 points.
4. Book and periodical titles in the footnotes and bibliography should be written in italics.
5. Total number of drawings and photos should not exceed 15. Photos should be either in JPG or TIFF format with at least 300 dpi solution and sent in a separate file.
6. Captions should be added to drawings (Drawing:), photos (Photo:), and maps (Map:). Plate system should not be used.
7. Authors must indicate their names, titles and contact information in their papers.
8. Digital text of the paper should be added to the print-out and both texts should be identical. Otherwise the digital version will be considered default.

As sudden accumulation of papers makes it difficult to complete printing in time, papers should either be submitted during the symposium or sent to the address Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel M d rl  , Yayınlar Şubesi M d rl  , 2. TBMM Ulus / ANKARA until the 1st of August.

The papers that fail to comply with those instructions or that are sent after the deadline will not be published on no account.

İÇİNDEKİLER

Sabahattin EZER, Kahraman YAĞIZ, Muzaffer ÖZÇİRİŞ, Kemal ZORLU Adıyaman İli Prehistorik ve Protohistorik Çağ 2014 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları	1
Özdemir KOÇAK, Hatice Gül KÜÇÜKBEZCİ, Rahim KIZGUT Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2014 Yılı Yüzey Araştırmaları.....	21
Bülent İŞLER Likya Bölgesi Alacadağ Çevresindeki Bizans Yerleşimleri 2014 Yılı Yüzey Araştırması	47
Murat ARSLAN, Nihal TÜNER ÖNEN 2014 Yılı Phaselis Antik Kenti ve Teritoryumu Yüzey Araştırması.....	69
Sami PATACI Ardahan İli 2014 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması	81
Derya YALÇIKLI Balıkesir (Balya, Merkez ve Savaştepe) Yüzey Araştırması	101
Süleyman ÇİĞDEM, Hüseyin YURTTAŞ, Haldun ÖZKAN 2014 Bayburt Yüzey Araştırması	119
Turan EFE, Murat TÜRKTEKİ, Deniz SARI, Erkan FİDAN Bilecik İli 2014 Yılı Yüzey Araştırmaları	137
Adnan DİLER, Şahin GÜMÜŞ Bodrum Yarımadası Leleg Yerleşimleri, Adalar, Aspat (Strobilos), Kissebükü (Anastasioupolis), Damlıboğaz (Hydai), Pilavtepe, Sedir Adası (Kedrai) Yüzey Araştırmaları 2014	147
Meral ORTAÇ 2014 Yılı Bolu İli Gerede İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırması.....	171
Serdar MAYDA, F. Arzu DEMİREL Burdur İli ve İlçelerinde Neojen Ve Pleistosen Dönem Fosil Lokalitelerinin Tespiti Yüzey Araştırması-2014.....	193
Hüseyin METİN, B. Ayça Polat BECKS, Ralf BECKS, Salih SOSLU Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması 2014.....	205

F. Eray DÖKÜ, İsmail BAYTAK Uylupınar (Erken Kibyra) Yerleşimi 2013–2014 Yılları Yüzey Araştırmaları	217
Thomas CORSTEN Forschungen In Der Kibyratis Im Jahre 2014 Kibyratis Araştırmaları 2014	241
Jeroen POBLOME, Ralf VANDAM, Bert NEYT, Patrick DEGRYSE, Kim EEKELERS, Becki SCOTT The 2014 Archaeological and Geological Surveys in the Territory Of Sagalassos	247
Ralf BECKS, B. Ayça POLAT BECKS, Hüseyin METİN Şeref Höyük / Komama ve Çevresi Yüzey Araştırması 2014	267
Mustafa ŞAHİN Bursa İli Yüzey Araştırması – 2014 İznik.....	287
Ayşe Ç. TÜRKER An Archaeological Survey of the Early Christian–Byzantine Period on the Valleys That Reached the Hellespont: 2014 Research	301
Reyhan KÖRPE 2014 Yılı Gelibolu Yarımadası Sestos Antik Kenti ve Çevresi Yüzey Araştırması	325
Beate BÖHLENDORF–ARSLAN Çanakkale İli, Ezine, Bayramıç ve Ayvacık İlçelerindeki Bizans Dönemi Yerleşmeleri 2014 Yılı Araştırmaları	339
Mithat ATABAY, Antonio SAGONA, Ian MCGIBBON, Richard E.REID, Reyhan KÖRPE, Charles Simon Hastings HARRINGTON, Muhammet ERAT, Jessie BIRKETT–REES, Sarah MITFORD, Michelle NEGUS CLEARY Anzak (Arıburnu) Savaş Alanı Üzerine Türkiye, Avustralya ve Yeni Zelanda’nın Ortak Tarihsel ve Arkeolojik Araştırması 2014 Çalışmaları	361
Kadriye ÖZÇELİK, Gizem KARTAL, Betül FINDIK Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması, 2014	377
İrfan YILDIZ, Dursun YILDIZ, Mustafa Hakan ÇİMEN, Özgür MİNTEŞ Diyarbakır İli ve İlçeleri Ortaçağ ve Sonrasına Ait Mimari ve Sanat Eserlerinin İncelenmesi Yüzey Araştırması–2014 “Bismil, Hani, Kocaköy İlçeleri”	397

Nurperi AYENGİN	
2014 Düzce İli Yüzey Araştırması.....	425
Engin BEKSAÇ	
Kuzeybatı Anadolu ve Trakya’da Erken Kültistik Kaya (Kaya-Oyma ve Megalit) Anıtları ve Kült Alanları Projesi Edirne ve Kırklareli İlleri Yüzey Araştırması 2014	437
Alpaslan CEYLAN, Akın BİNGÖL, Nezahat CEYLAN, Oktay ÖZGÜL, İbrahim ÜNGÖR, Yavuz GÜNAŞDI	
2014 Yılı Erzincan – Erzurum İlleri Yüzey Araştırmaları	447
Ramazan TOPRAKLI	
Miryokefalon Savaşı Yüzey Araştırması.....	473
F. Mine TEMİZ	
Hatay İli’nde Türk ve İslam Dönemi Yüzey Araştırması – 2014.....	495
Aynur ÖZFIRAT	
Kızılıkaya–Hatay Yüzey Araştırması	519
Bilge HÜRMÜZLÜ, Uygur HECEBİL, Meltem AYAŞAN, Asuman COŞKUN ABUAGLA, Arie Kai BROWNE, Kay KOHLMAYER, Çağatay ÇELİK	
Isparta Arkeoloji Surveyi 2014 Yılı Çalışmaları.....	529

ADIYAMAN İLİ PREHİSTORİK VE PROTOHİSTORİK ÇAĞ 2014 YILI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Sabahattin EZER*
Kahraman YAĞIZ
Muzaffer ÖZÇİRİŞ
Kemal ZORLU

Adıyaman İli 2014 yılı yüzey araştırmaları, 02 - 17 Eylül 2014 arasında gerçekleştirilmiştir¹. Bölgedeki yoğun tarım faaliyetleri ve hasat mevsimi göz önünde bulundurularak çalışmalar eylül ayı içerisinde yapılmıştır.

2013 yılında Merkez İlçe sınırları içerisinde yapılan yüzey araştırmalarından sonra, 2014 yılı çalışmalarının tamamına yakını Besni İlçe sınırlarında, 2 adet yerleşim ile ilgili çalışmalar ise Merkez İlçe’de sürdürülmüştür. Gidilen her bir merkez için, Adıyaman İli Arkeolojik Yüzey Araştırmaları (ADYAP) Yerleşme Kayıt Formu oluşturulmuş ve gerekli kayıt işlemleri yapılmıştır. Aşağıda ziyaret edilen ve araştırılan yerleşim yerleri hakkındaki ön rapor sunulmuştur.

* Yrd. Doç. Dr. Sabahattin EZER, Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Adıyaman/TÜRKİYE.

Yrd. Doç. Dr. Kahraman YAĞIZ, Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Adıyaman/TÜRKİYE.

Muzaffer ÖZÇİRİŞ, Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, TÜRKİYE.

Yrd. Doç. Dr. Kemal ZORLU, Adıyaman Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Madencilik Bölümü, TÜRKİYE.

- 1 2014 yılı çalışmaları, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izni ve Adıyaman Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi’nin (Proje No. FEFBAP/2104-0002) maddi destekleri ile gerçekleşmiştir. Bakanlık temsilcisi olarak Adıyaman Müzesi uzmanlarından Arkeolog Ramazan Kalan iştirak etmiştir. Arazi ve masa başı çalışmaları, Yrd. Doç. Dr. Kahraman Yağız, Muzaffer Özçiriş, H. Mesut Tekin, arkeolog desinatör Evren Açar, jeolog Kemal Zorlu, arkeoloji öğrencileri Burhan Göz, Neziha Arabacı, Sibel Karul tarafından gerçekleştirilmiştir. Burada isimleri geçen kurum ve kişilere teşekkürlerimi sunarım.

1) COĞRAFYA

Adıyaman, Anti-Toros'ların güney eteklerinde, gittikçe yükselen K. Suriye platosunun ise kuzey sınırında yer alır. Şehir merkezi denizden yaklaşık 660 m. yüksekliktedir. Şehir merkezinin kuzeyi ve batısı dağlık alanların yoğun olduğu kesimlerdir. Besni İlçe merkezi denizden 1050 m. yükseklikte olsa da, güneye doğru alçalarak devam eden arazi Keysun Ovasında 650 m. kota kadar iner. Besni'nin güneyi, küçük dağlık ve kayalık arazilerin arasına sıkışmış ovalardan oluşur. Höyüklerin yoğun olarak bulunduğu Keysun (Çakırhöyük) ve Fal ovaları, tarımın yoğun olarak yapıldığı en önemli düzlük alanlardır. Besni İlçesi'nin en önemli su kaynakları, ilçenin doğu sınırını oluşturan Göksu Çayı'dır. İlçenin kuzeyinden akarak Göksu Çayı'na birleşen Akdere Çayı ve Toklu Köyü yakınlarında doğarak Keysun Ovası içinde ilerleyen Sofraz Çayı (Değirmen Çayı) en önemli su kaynaklarıdır. Besni'nin güneydoğusunda bulunan Kızılın, derin Fırat Vadi'sinin kıyısında yer almaktadır. İlk kez araştırma ekibi tarafından saptanan Kızılın Kale Höyük, Fırat Vadisi'ne hakim bir noktada yer alır. Yukarı Söğütlü Höyük'ün bulunduğu küçük ölçekli ovalık alan dar bir vadiyle Keysun Ovası'na bağlanmaktadır. Dağlık bir alanın ortasına sıkışmış olan Zirce Höyük, diğer yerleşimlerden konum itibarıyla farklılık gösterir.

2) YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Adıyaman İli'nin protohistorik dönemlerine ilişkin ilk yüzey araştırmaları 1975 yılında başlatılan Aşağı Fırat Projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Bu araştırma daha çok Fırat Vadisi ve baraj etki alanına yakın kısımlarda yapılmıştır². Tille kazı ekibi tarafından yapılan ve 1990 yılında yayınlanan Adıyaman İli yüzey araştırmaları ikinci kapsamlı çalışmadır. Ancak söz konusu bu yüzey araştırmalarında da Adıyaman'ın batı kesimi araştırılmamıştır. 2013 yılında tarafımızdan başlatılan araştırmalar³ 2014 yılında da sürdürülmüştür. 2014 yılı araştırmaları sonunda 23 adet tescilli, 6 adet yeni olmak üzere toplam 29 adet arkeolojik yerleşim araştırılmıştır (Harita: 1).

2 Özdoğan 1977.

3 Ezer v.d. 2014.

2.1) Çakırhöyük (37° 33' 42'' K - 37° 51' 21'' D)

Besni İlçe merkezinin 20 km. güneyinde yer almaktadır. Günümüzde belde olan yerleşim höyüğün neredeyse tamamını kaplamış durumdadır. Höyüğün kuzey tarafında çok küçük bir boşluk alanda kesit oluşmuştur. Ancak söz konusu kesitin bulunduğu alanda aşırı bitki örtüsünün bulunması ve çöplük olarak kullanılması, höyük yüzeyinin gözlenmesini ve kesitin niteliğinin anlaşılmasını engellemiştir.

2.2) Tavaş Höyük (37° 33' 22'' K - 37° 48' 31'' D)

Aşağı Söğütlü - Çakır Höyük karayolunun 3. km.sinde, yolun hemen güneyinde, yüksek ve kayalık bir arazinin bitim noktasında, ovaya hakim bir konumda yer almaktadır. Kültür dolgusu zayıftır. Höyüğün kuzey ucunda betonarme su deposu bulunmaktadır. Özellikle su deposunun aşağı kısmında oluşan kesitte ve su borularının çekildiği noktada az miktarda seramik gözlenmiştir. Söz konusu seramikler M.Ö. 1. binyıl sonrası geç dönemlere işaret etmektedir. Höyüğün tepe kısmında ise, yok denecek kadar az seramik parçası ile karşılaşmıştır.

2.3) Kargalı Höyük (37° 34' 18'' K - 37° 49' 55'' D)

Aşağı Söğütlü - Çakırhöyük karayolunun yaklaşık 2 km. kuzeyinde, Kargalı Köyü'nün 1.5 km. güneyinde, Tavaş Höyük'e ise yaklaşık 3 km. mesafededir. Höyüğün biri kuzeyde, diğeri güneyde ve birisi de doğuda olmak üzere üç adet konisi bulunmaktadır. Kuzey koni, güney ve doğu konilerine göre daha yüksektir. Ancak yüzeydeki arkeolojik veriler, doğu ve güney konide daha yoğundur. Yüzeyde bol miktarda çakmaktaşı alet endüstrisinin yanında gözlenen seramik parçaları, M.Ö. 2. bin ve öncesi dönemlere tarihlenmektedir (Resim: 1).

2.4) Yukarı Söğütlü Höyük (37° 31' 22'' K - 37° 47' 17'' D)

Yukarı Söğütlü Köyü'nün kuş uçuşu 4 km. kuzeydoğusunda, düz bir alanda yer almaktadır. Etrafı yükseltilerle çevrilmiş küçük bir ova düzlemin-

de konumlandırılmıştır. Höyüğün etrafında yoğun şekilde tarım yapılmaktadır. Yaklaşık 15 metre yükseklikte olan höyük konisi korunmuş durumdadır. Höyüğün güney tarafında daha alçak bir teras bulunmaktadır. Höyük yüzeyinde kurumuş vaziyette yoğun bitki örtüsü ile karşılaşıldı. Gözlenen az sayıda seramik parçalar, M.Ö. 1. bin ve 2. bin özellikler göstermektedir.

2.5) Kutluca (Fal) Höyük (37° 35' 34'' K - 37° 58' 38'' D)

Besni İlçe merkezine 19 km. mesafede, Kutluca Köyü'nde yer alır. Yüksek bir koniye sahip, büyük sayılabilecek ölçektedir. Höyük'ün etek kısımlarına oturmuş evlerin oluşturduğu tahribat kesitler oluşturmuştur. Söz konusu kesitlerde yangın tabakası görülebilmektedir. M.Ö. 3. binden 1. bine kadar seramik örneklerinin yanında, çok sayıda çakmaktaşı alet ve çekirdek gözlenmiştir (Resim: 2).

2.6) Beşyol Höyük (37° 32' 50'' K - 38° 04' 35'' D)

Besni merkezine 30 km. mesafede, Beşyol Köyü'nün içinde yer almaktadır. Yüksek bir koniye sahip, orta ölçekli bir höyüktür. Höyüğün eteklerinde köy evleri bulunmaktadır. Bazı yerlerde kesitler oluşmuştur. Höyük tepesinden aşağıya inen ve yağmur suları ile aşınmış olan bir yarık etrafında daha yoğun seramik gözlenmiştir. M.Ö. 4. bine ait boyalı seramiklerin yanında M.Ö. 3. bin seramikleri de bulunmaktadır (Resim: 3).

2.7) Hürük Höyük (37° 31' 41'' K - 38° 03' 32'' D)

Besni İlçesi, Beşyol Köyü'nün yaklaşık 3 km. güneyinde, Evcilli Köyü'nün ise yaklaşık 1 km. kuzeyinde yer alır. Küçük ölçekli bir höyüktür. Yoğun bitki örtüsü ile kaplı olduğundan, yüzeyde seramik parçasına pek rastlanmamıştır. Tilkilerin çıkartmış olduğu toprakta az miktarda seramik gözlenmiştir. Yine bir tilki yuvasının içinde bir *pithos* ait parçalar tespit edilmiştir. Ancak pithosun kullanım amacı belirlenememiştir. Mezar olabileceğine ilişkin herhangi bir veriye rastlanmamıştır.

2.8) *Hüyük Hüyük* (37° 31' 49'' K - 37° 58' 45'' D)

Besni İlçe merkezine yaklaşık 28 km. mesafede, Çomak Köyü'nün ise 2 km. kuzeybatısında, Hüyük Mezra'sında yer alır. Oldukça yüksek bir koniye sahip olan höyük köy yerleşmesi nedeniyle özellikle güney taraftan oldukça tahrip olmuş durumdadır. Höyüğün güney kısmında yüksek kesitler oluşmuştur. Söz konusu kesitlerde yangın tabakası, kül katmanları, taban izleri gibi mimari elemanlar fark edilmektedir. Kesitlerde bol miktarda seramik parçaları görülmektedir. M.Ö. 3. binden 1. bine kadar farklı dönemlere ait seramik örnekler gözlenmiştir (Resim: 4).

2.9) *İnlice Höyük* (37° 33' 24'' K - 37° 49' 18'' D)

Aşağı Söğütlü - Çakırhöyük karayolu üzerinde, Kargalı Höyük yol ayırımından sonra, yolun kuzey kenarında yer almaktadır. Civardaki tarla sahipleri ile yapılan görüşmeler sonucunda höyüğün yeri saptanabilmiştir. Yapılan incelemelerde yok denecek kadar az seramik buluntusu ile karşılaşmıştır. Höyük kültür dolgusunun tamamen tıraşlandığı anlaşılmaktadır. Höyüğün kenar kısımlarına yakın yerde, dere yatağı kenarında ele geçen seramikler, el yapımı ve kalkolitik dönem öncesine işaret etmektedir. Tarla sahipleri ile yapılan görüşmede, höyüğün yıllar önce DSİ tarafından taşınan topraklar nedeniyle tıraşlandığı belirtilmiştir.

2.10) *Köseceli Höyük* (37° 33' 22'' K - 37° 43' 46'' D)

Besni İlçe merkezine 23 km. mesafede, Köseceli Köyü'nün merkezinde, köy camisi ve sağlık ocağının hemen arka tarafında bulunmaktadır. Höyük halen köy mezarlığı olarak kullanılmaktadır. Höyük yüzeyinde yoğun miktarda bitki örtüsü bulunmaktadır. Yüzeyde gözlenen bir kaç parça amorf ve aşınmış seramik parçası, değerlendirme yapmaya olanak vermemiştir. Höyüğün güneybatısı yayvanlaşmış durumda ve höyük üzerinde yer yer fıstık ağaçları bulunmaktadır.

2.11) *Levzin Höyük* (37° 34' 02'' K - 37° 54' 25'' D)

Çakırhöyük Levzin Köyü'nün (Mahallesi'nin) yaklaşık 1 km. kuzeyinde,

ova içerisinde, çok yayvan bir höyüktür. İznik Höyüğü 50 m. güneyindedir. 1991 - 1992 yıllarında Adıyaman Müzesi tarafından kurtarma kazıları gerçekleştirilen Levzin Höyük'te, Geç Dönem tabakalarının altında Çanak Çömleksiz Neolitik ve Çanak Çömlekli Neolitik Çağ tabakalarının olduğu tespit edilmiştir. Höyüğün bir kısmının geç dönemlerde kullanıldığı, geç dönem ve neolitik dönem tabakaları arasında ise başka bir yerleşme bulunmadığı belirtilmiştir⁴. Yüzeyde halen Roma Dönemi'ne ait mimari öğeler, çatı kiremitleri, küp parçaları ve teseralara rastlanmıştır. Prehistorik dönemlere ait bir kaç adet seramik parçası ve çakmaktaşı çekirdek tespit edilmiştir.

2.12) İznik Höyük (37° 34' 08'' K - 37° 54' 26'' D)

İznik Köyü ile Yoldüzü Köyü'ne yaklaşık eşit mesafede, İznik Köyü'nün 3 km. kuzeybatısında yer alır. Levzin Höyüğü 50 m. kuzeyindedir. Konisi çok yüksek olmayan, yayvan sayılabilecek bir höyüktür. Yüzeyde yoğun miktarda çakmaktaşı alet ile karşılaşmıştır. Bu nedenle burada önemli derecede çakmaktaşı endüstrisinin gerçekleştiği söylenebilir (Resim: 5). Seramik parçalar ise neolitik ve sonrası prehistorik devirlere işaret etmektedir.

2.13) İkiz Höyük (Güney koni: 37° 33' 55'' K - 37° 52' 49'' D)

(Kuzey koni: 37° 33' 56'' K - 37° 52' 43'' D)

Çakırhöyük - Levzin yolunun 1. km.sinde, yolun yaklaşık 1.5 km. kuzeyinde yer almaktadır. Müze tescil fişinde iki yükseltiden oluşan tek bir höyük olarak tanımlanmıştır. Ancak ekibimiz tarafından yapılan incelemeler neticesinde birbirinden bağımsız iki höyük oldukları kanısına varılmıştır (Resim: 6). İki höyük arasındaki bağlantı küçük bir dere yatağı ile kesilmiştir. Güneydoğu'da bulunan höyük üzerinde gözlenen seramikler geç dönem özellikleri gösterirken, derenin kuzeybatısında kalan höyükte prehistorik dönemlere ait seramik gözlenmiştir. Kuzeybatı höyük üzerinde 1.5x1.5 m. ebatlarında ve 1 m. derinliğinde bir kaçak kazı çukuru ile karşılaşmıştır. Burada

4 Yener 1993, 1994.

tespit edilen el yapımı seramik parçalar neolitik ve kakolitik çağa ait özellikler göstermektedir.

2.14) Mırıktıl (Yoldüzü) Höyük (37° 34' 19'' K - 37° 53' 59'' D)

Levzin Höyük'e yaklaşık 500 metre mesafede, Yoldüzü Köyü'ne ise yaklaşık 1.5 km. mesafede yer almaktadır. Oldukça dik ve yüksek bir koniye sahiptir (Resim: 7). Höyüğün güney yamacında eski olduğu anlaşılan defineci çukurları bulunmaktadır. Höyük yamacında protohistorik ve klasik dönemlere ait seramik parçaları tespit edilmiştir. Höyüğün güney kenarında teras oluşturacak şekilde, tarla seviyesinden yaklaşık 1-1.5 metre yükseklikte geniş bir alan bulunmaktadır. Burada yoğun şekilde taşlar bulunmaktadır. Söz konusu alan tarıma açıktır. Höyük yüzeyinde yok denecek kadar az seramik parçaları görülmüştür. Bir adet iri boyda çakmaktaşı çekirdek ve pipo (lüle) parçası dikkat çeken buluntular arasındadır. Seramik buluntuların aksine, höyük üzerinde çok miktarda çakmaktaşı aletlere rastlanmıştır.

2.15) Zirce Höyük (37° 34' 47'' K - 37° 43' 26'' D)

Sarıyaprak - Yayıklı karayolunun güneyinde, etrafı engebeli arazinin olduğu küçük bir düzlük alanın ortasında bulunmaktadır. Höyük dahil olmak üzere çevredeki tarım arazisinin tamamı fıstık ağaçları ile doludur. Höyük üzerinde tarım ve teraslamalar yapılmaktadır. Höyüğün tepe kısmında gözlenen seramik parçalar, Orta Tunç Çağı için tipik olan seramik özellikleri göstermektedir (Resim: 8).

2.16) Yukarı Hozgış Höyük (37° 31' 09'' K - 38° 02' 15'' D)

Besni İlçesi Yeniköy'e bağlı Yukarı Hozgış mezrasında bulunmaktadır. Yeniköy'e yaklaşık 2 km. mesafededir. Küçük ölçekli sayılabilecek bir höyüktür. Höyüğün etek kısmında 2 adet ev bulunmaktadır. Höyüğün tepe kısmında çok az görülen seramik parçaların aksine, etek kısımlarında M.Ö. 4. ve 3. bine ait seramikler tespit edilmiştir.

2.17) *Hementil(Sarıkaya) Höyük (37° 32' 16'' K - 38° 07' 21'' D)*

Sarıkaya Köyü'nün doğu kenarında, Göksu Vadisi'ni gören bir noktada, ancak vadiye yaklaşık 2km. mesafede yer almaktadır. Höyüğün her iki yanında birer dere yatağı bulunmakta ve söz konusu dereler höyüğün doğu ucunda birleşerek Göksu'ya devam etmektedir. Oldukça yüksek bir koniye sahip ve orta boy çapta bir höyüktür (Resim: 9). Höyüğün doğu ve batı kenarında höyüğün eteğine yerleşmiş bir ev haricinde, geneli iyi korunmuştur. Özellikle doğu etekten alınan toprak, höyükte yarım ay şeklinde büyük bir kesit oluşturmuştur. Söz konusu kesitte görülen bol miktarda boyalı ve monokrom seramik buranın en azından M.Ö. 4. binlerden itibaren yerleşildiğini göstermektedir.

2.18) *Şambayat Höyük (37° 40' 40'' K - 38° 03' 19'' D)*

Şambayat Beldesi'nin güneyinde, dere kenarında yer alan höyüğün etrafı oldukça yoğun bir ağaçlık alanla kaplıdır. Bu nedenle tespit edilmesi oldukça güç olmuştur. Aralarda kalmış küçük açık alanlarda ise buğday ve tütün ekinin yapıldığı görülmüştür. Höyüğün iki yanından kurumaya yüz tutmuş dereler bulunmaktadır. Höyük üzerinde bulunan yoğun bitki örtüsü seramik parçaların bulunmasını zorlaştırmıştır. Ancak tespit edilen kaçak kazı çukurlarında, M.Ö. 2. ve 3. bine ait bir miktar seramik gözlenmiştir. Ayrıca, yakın zamanda kazıldığı anlaşılan kaçak kazı çukurunda balıksırtı şeklinde örülmüş iki sıra taştan oluşan bir temel kesitte çok net bir şekilde görülmektedir. Orta ölçekli höyük, kuzeybatı tarafta kayalık bir zemine oturmaktadır.

2.19) *Terbizek Höyük (37° 42' 20'' K - 37° 57' 29'' D)*

Besni İlçesi'ne yaklaşık 8 km. mesafede, Terbizek Köyü'nün (Taşlıyazı) yaklaşık 1.5-2 km. doğusunda, düzlük alanda ve Akdere Vadisinin kuzey kenarında, vadiye hakim bir noktada yer almaktadır. Höyüğün kuzey, batı ve güney kenarı yoğun meşe palamutu ağaçları ile kaplıdır. Güney tarafı bir kaç terastan oluşan oldukça yüksek ve dik bir kenardan oluşmaktadır. Güney tarafta, höyük kültür dolgusunun bittiği noktada oluşturulan teraslarda mey-

ve bahçeleri ve bostanlar bulunmaktadır. Höyük konisi yüksek, yüzeyinde yoğun miktarda orta boy taş bulunmaktadır. Aynı zamanda höyüğün bütün yamaçları yoğun bir şekilde otlarla kaplıdır. Bu nedenle seramik parçaları yeterince gözlemlenememiştir. Seyrekte olsa tepede ve yamaçlarda badem, zeytin ve benzeri ağaçlar bulunmaktadır. İTÇ sonu *cyma-recta* ve OTÇ'ye ait kap parçalarına rastlandı. İki yüzlü dilgiler, bıçaklar (kenaniyen tipi) sleksler ve çekirdekler tespit edilmiştir (Resim: 10).

2.20) Hacıpınar Yerleşmesi (37° 32' 16'' K - 37° 58' 18'' D)

Höyük mezrasının yaklaşık 2 km. kuzeyinde, Yazılıbeydili Köyü'ne doğru giden toprak yolun doğu kenarında yer almaktadır. Höyüğün batı tarafında, yolun hemen altında pınar bulunmaktadır. Doğal bir yükseltinin üstünde kültür dolgusu zayıf bir yerleşmedir. Müze envanterinde düz yerleşme olarak tanımlanmıştır. Toplanan seramikler, geç dönem Roma yerleşmesine işaret etmektedir. Çatı kiremitleri, pithos ağız parçaları, teseralar bu durumu destekler niteliktedir. Buranın, Geç Roma çağına ait, küçük çaplı bir çiftlik yerleşimi olduğu düşünülmektedir.

2.21) Tekağaç Höyük (37° 37' 22'' K - 38° 02' 30'' D)

Tekağaç Köyü'nün 500 m. güneybatısında bulunmaktadır. 800 dönümlük bir badem bahçesinin içinde yer almaktadır. Küçük ölçekli bir höyüktür. Höyüğün güney yamacında eski olduğu anlaşılan kaçak kazı ve tilki yuvalarının oluşturduğu bir tahribat söz konusudur. Çakmaktaşıdan iri çekirdekler tespit edilmiştir.

2.22) Beşir Höyük (37° 36' 23'' K - 38° 02' 00'' D)

Tekağaç Köyü'nün yaklaşık 4 km. güneybatısında, Beşir Mezra'sının ise yaklaşık 1 km. güneyinde, Sofraz Çayı'na hakim bir noktada yer almaktadır. Kültür dolgusu zayıf olan höyük, yüksek bir ana kayaya oturmuştur. Höyük yüzeyinde az miktarda seramik parçaları ile karşılaşmıştır.

2.23) *Düz Höyük* (37° 32' 25'' K - 38° 04' 32'' D)

İlk kez araştırma ekibi tarafından saptanan höyük, Beşyol Höyüğü'nün güneybatısında, yaklaşık 1km. mesafede bulunmaktadır. Köydeki bir çocuğun tarifiyle gidilen noktada, neredeyse etraftaki diğer tarlalarla aynı seviyeye gelmiş çok yayvan veya makineli tarımla konisi düzleştirilmiş bir höyükle karşılaşmıştır. Höyüğün sınırları çok belli olmasa da, kahverengi topraktan ayrılan gri renkli toprak yapısı, küçük çaplı bir höyük olduğu göstermektedir. Höyüğün kuzey kenarından köy yolu geçmektedir. M.Ö. 4. bin ve muhtemelen neolitik çağa tarihlendirilebilecek seramik gözlenmiştir (Resim: 11). En yakın yerleşme Beşyol olduğundan ve aynı isimde başka bir höyük olduğundan, söz konusu yerleşmenin tarla seviyesinde olmasından dolayı, Düz Höyük olarak isimlendirilmiştir.

2.24) *Bostancık Höyük* (37° 36' 33'' K - 38° 05' 43'' D)

Bostancık Köyü'nün kuş uçuşu yaklaşık 1.5 km. doğusunda, Akdere ile Göksu Vadilerinin birleştiği noktada, yüksekçe bir doğal tepelik üzerine oturmuş durumdadır. Şambayat - Beşyol karayolu höyüğün batı tarafını kesmiş durumdadır. Tescili olamayan bir höyüktür. Çok büyük oranda tahrip olmuş vaziyettedir. Yol yapımı, kaçak kazı ve toprak alımları nedeniyle oldukça zarar görmüştür. Yakın zamanda bir iş makinasının toprak aldığı kepçe izlerinden belli olmaktadır. Kesitlerde taş ve kerpiç mimari rahatlıkla görülmektedir. Tespit edilen seramik örnekler, M.Ö.3. binden 1. bine kadar farklı örnekler sunmaktadır. Ayrıca bol sayıda çakmaktaşı dilgi ve kesiciler ile karşılaşmıştır (Resim: 12).

2.25) *Kızılın Kale Höyük* (37° 26' 45'' K - 38° 06' 12'' D)

İlk kez araştırma ekibimiz tarafından saptanan höyük, Kızılın Köyü'nün yaklaşık 5 km. kuzeybatısında, derin Fırat Vadisi'nin batı kenarında ve vadiye hakim bir noktada yer almaktadır. Höyüğün yamaç ve tepe kısmında çok yoğun olarak orta boy taşlar bulunmaktadır. Uzaktan bakıldığında tümülüs gibi görünse de, koninin yayvan olduğu görülmüştür. Höyüğün Fırat Nehri'ne

bakan yarı kısmının tarla olarak kullanıldığı saptanmıştır. Muhtemelen söz konusu höyük tıraşlanarak tarla olarak kullanılmış ve toplanan taşlar höyüğün kenarına atılmıştır. Höyük üzerinde yoğun şekilde görülen taşların niteliği anlaşılamamıştır. Höyük yüzeyinde gözlenen seramikler, M.Ö. 2. bin ve daha geç dönemlere işaret etmektedir. Tarla üzerinde çok sayıda bazalttan yapılma ve farklı şekillerde öğütme ile ilgili değirmen taşları saptanmıştır (Resim: 13).

2.26) *Balka Höyük* (37° 34' 43'' K - 38° 05' 17'' D)

Balka Köyü'nün içinde, muhtarın evinin bitişiğinde yer almaktadır. Tesilsiz bir höyüktür. Orta çaplı bir höyük olan yerleşme toprak alımı nedeniyle tahribat görmüştür. Halen höyük üzerindeki tahribat kuzey tarafta devam etmektedir. Höyüğün diğer kısımlarında yoğun bitki örtüsü bulunmaktadır. Ayrıca evlere yakın kısımlarda ağaçlarda bulunmaktadır.

2.27) *Sofraz Yerleşmesi* (37° 36' 58'' K - 37° 53' 19'' D)

İlk kez araştırma ekibi tarafından tespit edilmiştir. Sofraz tümülüslerinden güneyde olanın, yaklaşık 200 metre güneybatısında doğal bir yükseltinin üstünde yer almaktadır. Belirgin bir konisi bulunmamaktadır. Halen makineleli tarım yapılmaktadır. Yerleşmenin sınırları saptanamamıştır. Çok hafif bir eğim ile alçalan arazide merkezdeki en yüksek kısım ile tarlanın bittiği kısım arasındaki kot farkı yaklaşık 4-5 metredir. Yerleşmenin bulunduğu yer ile tarlanın devamındaki yerler arasında renk farklılığı gözlenmemiştir. Gözlenen seramiklerin tamamı, Geç Roma Dönemi'ne işaret etmektedir. İri küp parçaları, çatı kiremitleri ve teresalar bulunmuştur. Söz konusu yerleşme, Hacıpınar yerleşmesinde olduğu gibi Geç Roma Dönemi'ne ait küçük kırsal bir yerleşim ya da bir çiftlik yerleşmesi olmalıdır.

2.28) *Düderi Höyük* (37° 42' 45'' K - 38° 11' 58'' D)

Adıyaman Merkez İlçe sınırlarında, merkeze yaklaşık 13 km. mesafede, Adıyaman Gölbaşı karayolunun 1 km. güneyinde yer alır. Höyüğün kültür

dolgunluğu tarım yüzünden oldukça aşınmış durumdadır. Halen yoğun şekilde tarım yapılmaktadır. Höyük yüzeyinde bol miktarda M.Ö. 4. bine ait boyalı seramik ve teresalara rastlanmıştır (Resim: 14).

2.29) Bağdere Höyük (37° 44' 59'' K - 38° 12' 03'' D)

İlk kez araştırma ekibi tarafından saptanan höyük, Adıyaman Merkez İlçe sınırlarında, merkeze yaklaşık 10 km. mesafede, Adıyaman Gölbaşı karayolunun 2 km. kuzeyinde yer alır. Bağdere Köyü'nün kuzey tarafında bulunan höyük, günümüzde mezarlık olarak kullanılmaktadır. M.Ö. 3. bine ait seramik örnekleri gözlenmiştir.

3) SONUÇ

2013 yılında Merkez İlçe sınırları içerisinde gerçekleştirilen çalışmalar, 2014 yılında Besni İlçe sınırları içerisinde devam etmiştir. Ancak 2013 yılında yeri saptanamayan Düderi Höyük ile köylülerle yaptığımız görüşmeler neticesinde Bağdere Köyü'nde ilk kez araştırma ekibi tarafından saptanan iki höyük daha çalışma kapsamına alınmıştır. 2014 yılı çalışmaları Besni İlçesi'nin daha çok ovalık olan güney tarafında yoğunlaşmıştır. Çok yüksek olmasa da oldukça kayalık yükseltilerin arasına sıkışmış, küçük iç ovalarda yoğun şekilde höyük yerleşmesine rastlanmıştır.

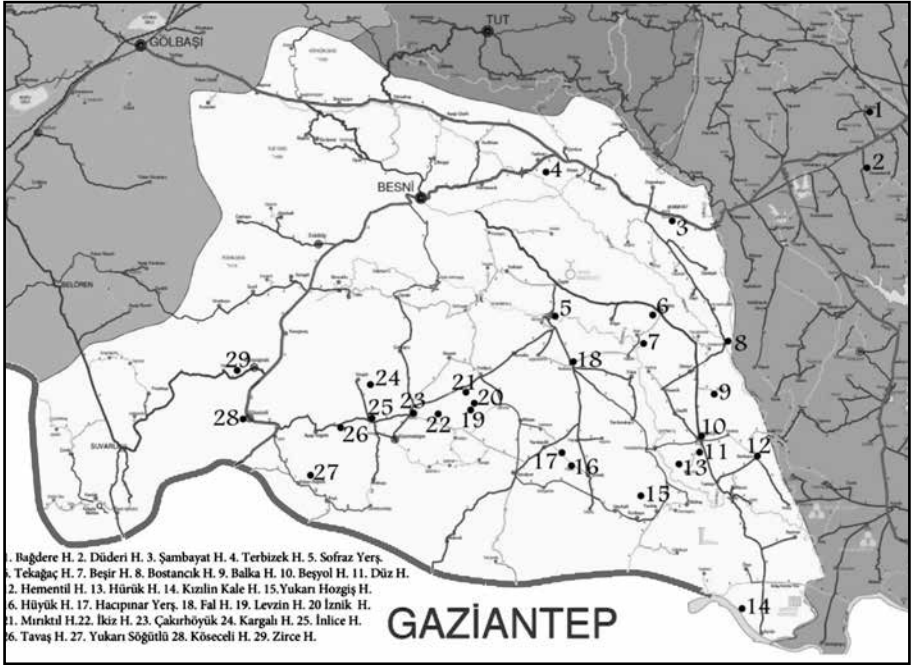
Arazide belgelenen seramik parçalarından edilen ilk gözlemlere göre, Adıyaman Besni İlçe'sinin prehistorik ve protohistorik dönemler açısından oldukça zengin bir bölge olduğu anlaşılmıştır. Aynı şekilde neredeyse gidilen bütün noktalarda karşılaşılan kaya mezarları, geç dönemlerde de bu bölgenin önemli bir yaşamsal merkez olduğunu ortaya koymaktadır. Tespit edilen bazı seramikler, bölgenin Kuzey Suriye kültür bölgesi ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Kuzey Suriye, Gaziantep ve Fırat Vadisi için çok karakteristik olan ve M.Ö. 3. binin sonlarına tarihlendirilen, *caliciform* olarak bilinen, yeşilimsi bej hamurlu, çark yapımı kap parçalarına rastlanılmıştır. Aynı şekilde Orta Tunç Çağı II'ye tarihlendirilen, yivli dudaklı veya ağızlı kap parçaları da gözlemlenmiştir. Bölgenin en azından, Neolitik Çağ'dan itibaren yerleşmelere

sahne olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır.

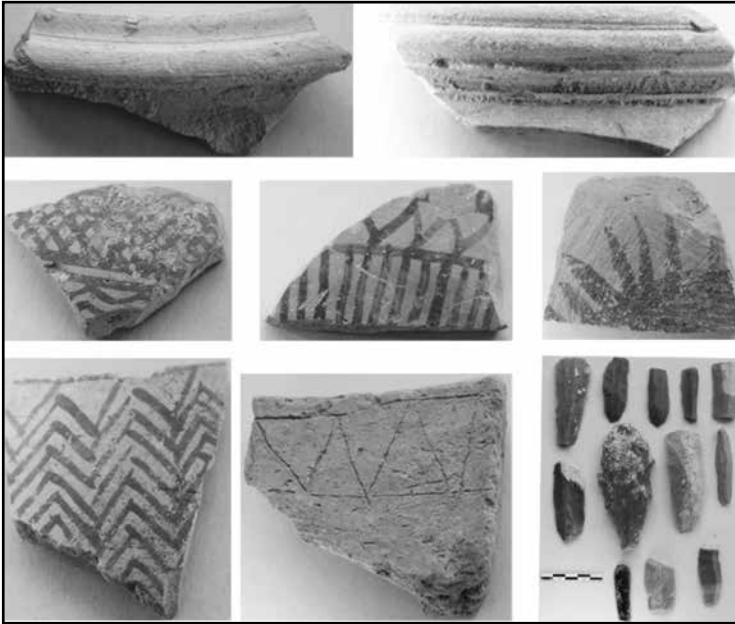
Çakmaktaşı kaynakları açısından zengin olan bölge, neredeyse her höyükte rastlanan yoğun ve gelişkin çakmaktaşı alet endüstrisinin nedeni olarak gösterilebilir.

KAYNAKÇA

- BLAYLOCK S.R. - French, D.H. - Summers, G.D. (1990) The Adiyaman Survey: An Interim Report. *Anatolian Studies*, Vol. 40, 81-135.
- ÖZDOĞAN, M. (1977). *Aşağı Fırat Havzası 1977 Yüzey Araştırmaları*, İstanbul.
- EZER, S. - Yağız K. - Demirtaş F.I. - Özçiriş M. (2014) Adiyaman İli Prehistorik ve Protohistorik Çağ 2013 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırmaları. 32. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, 175-192.
- YENER, E. (1993). Levzin Höyük Kurtarma Kazısı 1991. III. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 351-364.
- YENER, E. (1994). Levzin Höyük Kurtarma Kazısı 1992. IV. *Müze Kurtarma Kazıları Semineri*, 285-296.

Harita 1: 2014 yılı çalışma alanları.

Resim 1: Kargalı Höyük'e ait seramik ve çakmaktaşı örnekler.

Resim 2: Kutluca (Fal) Höyük'e ait seramik ve çakmaktaşı örnekler.

Resim 3: Beşyol Höyük. M.Ö. 4. ve 3. bine ait seramik örnekler.

Resim 4: Hüyük Höyük. M.Ö. 3. binden 1. bine kadar seramik örnekler.

Resim 5: İznik Höyük. Çakmaktaşı aletlerden örnekler.

Resim 6: İkiz Höyük. Güneyden bakış.

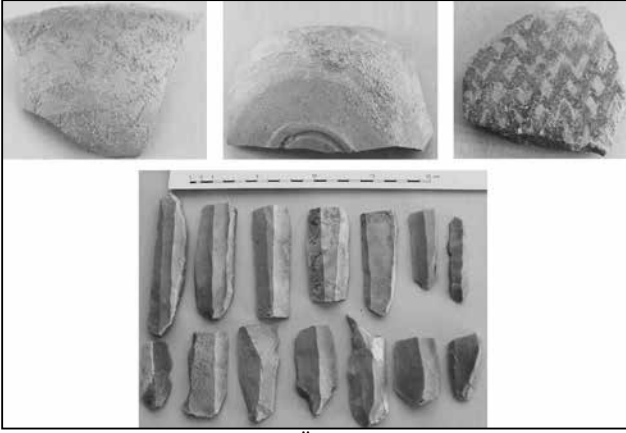
Resim 7: Mırıklı (Yıldız) Höyük. Kuzeydoğudan bakış.

Resim 8: Zirce Höyük. M.Ö. 2. bine ait seramik örnekler.

Resim 9: Hementil (Sarkaya) Höyük. Güneyden bakış.

Resim 10: Terbizsek Höyük. M.Ö. 3. bine ait seramik örnekler ve çakmaktaşı aletler.

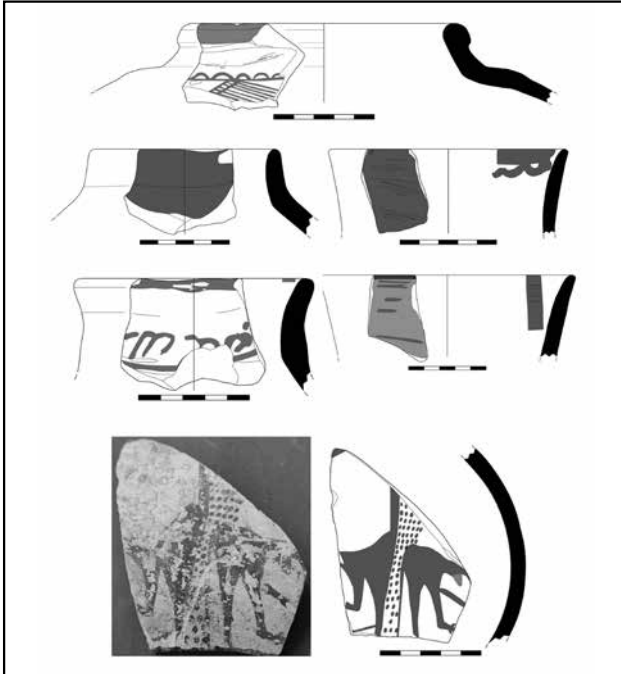
Resim 11: Düz Höyük. M.Ö. 4. bin ve öncesine ait seramik örnekler.

Resim 12: Bostancık Höyük. Farklı dönemlere ait seramik ve çakmaktaşı örnekler.

Resim 13: Kızılin Höyük. Sürtme taş endüstrisine ait örnekler.

Resim 14: Düderi Höyük. M.Ö. 4. bine ait boyalı seramik örnekleri.

AFYONKARAHİSAR İLİ VE İLÇELERİ 2014 YILI YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Özdemir KOÇAK
Hatice Gül KÜÇÜKBEZCİ
Rahim KIZGUT*

Afyonkarahisar İli ve ilçelerinde 2002 yılından bu yana yüzey araştırmaları yürütmekteyiz¹. Çalışmalarımız T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni, Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü'nün desteği ile gerçekleştirildi². Bu kurumlara ve yetkililerine teşekkür etmek isteriz.

2014 yılı yüzey araştırmalarına, Bakanlık Temsilci olarak Afyonkarahisar Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'nden Arkeolog Cemil Dumanlıoğlu, Pamukkale Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden Uzman Arkeolog Mustafa Bilgin; Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yüksek Lisans öğrencisi Esra Bulut ve Lisans öğrencisi Gülay Uyar katılmıştır. Yüzey buluntularının değerlendirilmesindeki bütün aşamalarda Uzman Arkeolog Mustafa Bilgin büyük bir özveriyle çalışmıştır. Arkeolog Pınar Kızıltepe Bilgin bu laboratuvar çalışmalarına katkı sağlamıştır. Arazi ve laboratuvar çalışmalarını tam bir uyum içinde gerçekleştiren ekip üyelerimizin hepsine candan teşekkür ederiz. Afyonkara-

* Prof. Dr. Özdemir KOÇAK, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi ABD, Kampus-Konya/TÜRKİYE.

Arş. Gör. Dr. Hatice Gül KÜÇÜKBEZCİ, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi ABD, Kampus-Konya/TÜRKİYE.

Arş. Gör. Rahim KIZGUT, Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi ABD, Kampus-Konya/TÜRKİYE.

1 Koçak 2004 a; Koçak 2004 b, 173 vd.; Koçak 2005, 19 vd.; Koçak 2006, 83 vd.; Koçak 2009, 51 vd.; Koçak 2010, 287 vd.; Koçak 2011, 181 vd.; ; Koçak 2012, 231 vd.; Koçak 2013 39 vdd.; Koçak 2014, 75 vdd.; Koçak 2015, 355 vdd.; Koçak- Bilgin 2005, 85 vd.; Koçak-Bilgin 2010, 9 vd.; Koçak-Işık 2007, 357 vd.; Koçak-Işık 2008, 85 vd.; Koçak-Bilgin 2013, 31 vd.

2 Selçuk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü: "Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2013-2014 Yılları Arkeolojik Yüzey Araştırmaları" (Proje no: 10401008).

hisar Arkeoloji Müzesi Müdürü Arkeolog Mevlüt Üyümez ve Arkeolog Ahmet İlaslı ile beraber bütün Müze çalışanlarına ayrıca teşekkür etmek isteriz.

Geçen yıl olduğu gibi bu sene de Dinar Belediye Başkanı Saffet Acar çalışmalarımıza ilgi ve destek gösterdi. Bundan dolayı öncelikle Sayın Başkan Saffet Acar olmak üzere bize gerekli her türlü kolaylığı sağlayan Belediye Yazı İşleri Müdürlüğünden Osman Doğan ve Serkan Utku, İmar Müdürü Mestan Güngör, Kültür Danışmanı Avukat Mehmet Özalp, Araştırmacı-Yazar Mehmet Tekin'e ayrı ayrı teşekkür etmek isteriz.

2013 yılı çalışmaları sırasında Dinar'ın batısında, Menderes Vadisi çevresi araştırılmıştı. 2014 döneminde ise Çölovası merkezli bir çalışma planı yapıldı. Bunun yanında Evciler ve Dazkırı çevresindeki önemli gördüğümüz bazı alanlarda çalışmalarımız yürütüldü (harita).

Araştırmalarımıza Dinar İlçesi'nin güneydoğusundaki Dikici Köyü'nden başladık. Bu köyün 1.5 km. güneydoğusunda Çatalhöyük Tümülüsü Mevkii incelendi. [N 38°02.226'E 030°10.858' H: 945]. Bu tümülüsün 300 m batısında bir tepeüstü yerleşmesi olan Çatalhöyük yer alır. Burada Roma-Geç Roma dönemlerini temsil eden buluntulara rastlanır. [N 38°02.175' E 030°10.675' H: 923]

Daha sonra, Çölovası'nın güneyinde Karakuyu Gölü çevresini araştırdık. Bu kesimde Eldere Köyü yakınlarında yer alan Adatepe yerleşmesi incelendi. Burada yaklaşık 100 yıl kadar önce yapılmış olan tren yolu, Adatepe höyüğünü tam ortadan kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda ikiye bölmüştür. Yerleşme Eldere Köyü'nün yaklaşık 2.5 km. güneybatısında, Burunkaya Köyü'nün de 3.5 km. güneydoğusunda, Gökçeli Köyü'nün 3 km. güneydoğusunda, Isparta yoluna en yakın nokta olan Yapıaltı Mevkii'nin de 750 m. batısındadır. Kuzeybatı-güneydoğu doğrultusu 170 m. kuzeydoğu-güneybatı doğrultusu 220 m ve yüksekliği 9 m.'dir. Adatepe'de Koloni Çağı'na ait incecik çanaklar vardır. OTÇ parçaları açık kahverengi, açık kiremit, bej ve krem renktedir. Yaklaşık 70 parça M.Ö. II. Bin yıl başları, yedi-sekiz parça STÇ, 10'a yakın parça ise İTÇ'a (kaideli İT2 çanakları) aittir. [N 38°04.180' E030°15.644' H: 1019]

Bu kesimin en güneydoğusunda yer alan Çapalı Köyü çevresinde çalışıldı. Burada köy azası Oktay Gündal bize refakat etti. Aygündüz Yaylası, İri

Taşlık Mevkii ve Küçük Sancar Yaylası'nı geçerek Büyük Sancar Yaylası'na ulaştık. Büyük Sancar Yaylası'nda yer alan Emirkuyusu yerleşmesi incelendi. Yerleşme Çapalı Köyü'nün yaklaşık 6 km. kuzeydoğusunda yer alır. Emirkuyusu Höyüğü'nden kuzeye doğru devam eden yol Ergenli Köyü üzerinden Çölovası'na doğru uzanmaktadır. Burada GNÇ/EKÇ, İTÇ ve Roma/Geç Roma malzemelerine rastlanmaktadır. Yerleşmede İTÇ'a ait kırmızı boya bezemeli örnekler, Burdur Yöresi turuncu astarlı mallar, ağız kısmı keskin omurgalı çanaklar görülür³. Höyüğün kuzey-güney uzantısı 180 m., doğu-batı uzantısı 150 m. ve yüksekliği 5 m'dir. [N 38°05.703' E 030°21.282' H: 1203]

Büyük Sancar Yaylası'nda ve Emirkuyusu yerleşmesinin güneybatısında yer alan Emirdamağzı Mevkii'ndeki kaya mezarları incelendi. Burada yaklaşık beş kaya mezarı belirgin olarak görülmektedir. [N 38°05.624' E 030°21.029' H: 1208]

Bundan sonra Akgün ve Dombay Köyü çevresi araştırıldı. Akgün Köyü'nde Tepe Mevkii isimli höyük incelendi (Akgün Tepe Höyük). Akgün Tepe Höyük, Adatepe Höyüğü'nün 7 km. kuzeybatısında, Dinar İlçesi'nin 7.5 km. kuzeydoğusunda, Akgün Köyü'nün 500 m. kadar kuzeybatısında ve Dombay Tepe Höyüğü'nün 4.5 km. güneyindedir. Höyüğün doğu eteklerinde kuzeydoğu-güneybatı istikâmetinde karayolu geçmektedir. Burada İTÇ'a ait üç adet tava parçası görülmüştür. Yerleşmenin kuzey-kuzeydoğu kesimlerinde M.Ö. II. Bin yıl malzemeleri yoğundur. Güney-güneydoğu eteklerinde üç adet GNÇ/EKÇ'a ait parça bulunmuştur. İTÇ parçaları arasında omurgalı çanaklar yoğundur. Kuzeydoğu kesimde kaçak kazı ile ortaya çıkarılmış İTÇ'a ait parlak kırmızı açkılı ve iri bir küpe ait parçalara rastlanmıştır. İTÇ buluntuları kırmızı, kahverengi, portakal rengi ve az sayıda gri mallardan oluşur. Burada M.Ö. II. Bin yıla ait buluntular yerleşmenin kuzey yarısında yoğundur. Bu döneme ait buluntular arasında yonca ağızlı bir testi parçası tespit edilmiştir. Ayrıca dikkat çekecek kadar çok sayıda bead-rimli çanak parçası vardır. Burada iki tane yarım ay biçimli alet parçası ve iki tane de STÇ'ı karakterize eden yüksek ayaklı kadeh parçası görülmüştür. M.Ö. II. Bin yıl malzemeleri kırmızı, kahverengi ve devetüyü astarlıdır. Roma ve Ortaçağ

3 Lloyd-Mellaart 1962, 116 vd.; Duru 1996, Levha 120: 11-19; 125.

dönemlerine ait buluntular ve sırlı parçalar da mevcuttur. Yerleşmenin kuzey yamacında envanterlik nitelikte bir eğirme taşı (kirman) ele geçmiştir (Env. No: 1). Höyük yaklaşık 260 m. çapında ve yaklaşık 7 m. kadar yüksekliktedir. [N 38°07.081' E 030°12.766' H: 1033]

Akgün'den sonra Dombay Köyü çevresi araştırıldı. Dombay Köyü'nde ilk önce Tava Sapı (Ören) yerleşmesi incelendi. Burası köyün yaklaşık 400 m. batısında bulunan yayvan bir yerleşmedir. Dombay Tepe Höyüğü'nün 750 m. batısında yer alır. Hemen doğu bitişiğinden demiryolu geçmektedir. Köylüler tarafından burasının yükseltisinin oldukça düştüğü bilgisi verildi. Tava Sapı yerleşmesinden günümüze sadece yaklaşık 1 m.'lik bir yükselti kalmıştır. Yaklaşık 80 m. çapındadır. Burada Roma Dönemi malzemeleri yoğundur. İTÇ'ına ait çok az sayıda buluntu vardır. [N 38°09.229' E 030°12.183' H: 1036]

Dombay Köyü'nde incelediğimiz son yer Tepe Höyük'tür. Burası köyün doğu bitişiğinde ve Uluköy yolunun hemen kuzeyinde yer alır. Yerleşme Akgün Tepe Höyüğü'nün 4.5 km. kuzeyinde ve Dinar-Afyon yolunun 1.5 km. doğusundadır. Yerleşmenin kuzey ve doğu yöne doğru uzandığı görülmektedir. Burada GNÇ/EKÇ, İTÇ, OTÇ, STÇ, Roma ve Ortaçağ malzemeleri vardır. Höyüğü'nün kuzeydoğu eteklerinde GNÇ/EKÇ malzemeleri görülür. Güneydoğu eteklerinde ise İTÇ malzemeleri daha fazladır. İTÇ malzemeleri arasında kırmızı ve kahverengi mallar yoğundur. Az miktarda da siyah astarlılar vardır. Bu döneme ait kulplar mevcuttur. OTÇ parçaları krem-kahverengi tonlarındadır. Gövdede ip bezeme ve bant bezemeli tipik OTÇ küpleri vardır. STÇ'ına ait yüksek kaideler bulunmuştur. Buluntular Burdur Yöresi ve Afyon çevresi kültürlerinin kesişmesine işaret etmektedir. Kuzeydoğu-güneybatı uzantısı 160 m., kuzeybatı-güneydoğu uzantısı 190 m. ve yüksekliği 12 m. kadardır. [N 38°09.319'E 030°12.695' H: 1047]

Dinar'ın kuzeydoğusunda Cumhuriyet ve Çayüstü Köyleri arasındaki alan araştırıldı. Bu kesimde ilk olarak Cumhuriyet Köyü'ne bağlı üç mahalleden Ömerli ve Akça Mahalleleri (diğeri Seydiler Mahallesi) arasında yer alan asfalt yoldan batıya doğru uzanan toprak yol ile ulaşım sağlanan Merde Boğazı Mevkii'ne gidildi. Önce bu boğazın kuzeyindeki bir alan incelendi. Ancak burada Ortaçağa tarihlenen bir kısım seramik dışında herhangi bir buluntuya rastlanmadı. [N 38°13.466' E 030°14.674' H: 1178] Daha sonra Merde

Boğazı kesimi incelendi. Bu kesiminde batı kenarındaki yamaçlarda az sayıda Geç Roma-Bizans Dönemi'ne ait seramikler görülmüştür. [N 38°13.095' E 030°14.819' H: 1146]

Buradan Çayüstü Köyü'ne geçildi. Köy muhtarı Fahrettin Demiraslan rehberliğinde Göktepe Mevkii incelendi. Göktepe Höyük Çayüstü Köyü'nün 250 m. kuzeydoğusunda, Afyon-Dinar yolunun 7 km. doğusunda, demir yolunun 6 km. doğusunda, Dombay Tepe Höyüğü'nün 10 km. kuzeydoğusunda, Sandıklı Ballık Kasabası Boyralı yerleşmesinin 6 km. güneydoğusunda yer alır. Bu yerleşmede M.Ö. II. Bin yıl buluntuları İTÇ örneklerine göre daha fazladır. İTÇ buluntuları arasında omurgalı çanaklar ile tutamaklar vardır ve bunlar ağırlıklı olarak kırmızı ve kahverengi tonlarındadır. M.Ö. II. Bin yıl malzemeleri arasında bead-rimli çanaklar, ağız kısmının altında paralel oluk bezemeli dışa dönük dudaklı çömlekler, dışa dönük dudaklı çömlekler, gövdesinde kalın bant bezemeli küp parçaları ve halka kaideler vardır. M.Ö. II. Bin yıl parçaları arasında kiremit ve kahverengi mallar vardır. Yerleşmenin doğu yamacında envanterlik nitelikte bir eğirme taşı ele geçmiştir (Env. No: 2). Kuzeydoğu-güneybatı uzantısı 160 m., kuzeybatı-güneydoğu uzantısı 140 m. ve yüksekliği 7 m.'dir. [N 38°14.487' E 030°15.968' H: 1182]

Buradan sonra Cumhuriyet Köyü Seydili Mahallesi'nde yer alan Ören Mevkii incelendi. Buradaki modern mezarlığın doğu üst yamaçlarında Geç Ortaçağa ait seramik parçalarına rastlandı. [N 38°11.843' E 030°15.184' H: 1122]

Cumhuriyet Köyü, Seydili Mahallesi'nde Kerim Çayırı yerleşmesi incelendi. Yerleşme Seydili Mahallesi'nin 750 m. kuzeybatısında, Ömerli Mahallesi'nin 400 m. güneydoğusunda, Seydili Mahallesi-Karataş asfaltının batısında ve Göktepe Höyüğü'nün 4 km. güneybatısında yer alır. Burada İTÇ, M.Ö. II. Bin yıl ve Roma Dönemi malzemelerine rastlanmaktadır. Üst kotlarda Roma Dönemi'ne tarihlenen kayrak taşlarıyla yapılmış mezarlar olduğu düşünülmektedir. Yerleşmenin kuzey-güney uzantısı 120 m. doğu-batı uzantısı 190 m. ve yüksekliği 5 m.'dir. İTÇ malzemeleri arasında kırmızı/vişne çürüğü, kahverengi ve birkaç turuncu seramik vardır. İTÇ buluntuları arasında büyük küp parçalarına da rastlanır. M.Ö. II. Bin yıl malzemeleri arasında krem, kahverengi ve kırmızı mallar görülür. Üzeri bant bezemeli ve bantların

üzeri yivli büyük bir küp parçası bulunmuştur. İki tane halka kaide, üç tane yüksek kaide (STÇ) ve çok sayıda bead-rimli çanak parçası görülmüştür. [N 38°12.414' E 030°15.204' H: 1123]

Dinar'ın kuzeyinde kalan Kazanpınar, Afşar, Çağlayan, Keklice Köyleri ve Muratlı Mahallesi çevresi araştırıldı. Bu bölgede ilk olarak Kazanpınar Köyü'nün girişinde, ana yola sırt veren eğimli arazi incelendi. Burada az sayıda Geç Roma Dönemi seramiklerine rastlandı. [N 38°11.918' E 030°11.507' H: 1104] Kazanpınarı Muhtarı Mustafa Güven'in verdiği bir rehber eşliğinde Beştepeler Mevkii incelendi. [N 38°12.215' E 030°12.400' H: 1125]

Dinar'ın bu kesimindeki çalışmalarımızı tamamladıktan sonra ilçenin kuzeydoğusunda çalışmalarımıza başladık. Araştırmalarımızı buradan güneye doğru, Çölovası'nı kapsayacak şekilde planladık. Burada ilk olarak Akçin çevresi araştırıldı. Burada çalışma dönemimizle ilgili herhangi bir kültür varlığına rastlanmadı. Akçin'den sonra Tatarlı Kasabası çevresinde Epenin İni Mevkii [N 38°15.439' E 030°30.726' H: 1240], Epenin İni'nin aşağı eteklerinde Örenler Mevkii [N 38°15.483' E 030°30.662' H: 1201], Hüsemoğlu Mevkii [N 38°14.293' E 030°30.557' H: 1250], Çiçektepe Köyü'nde Dedeler Mevkii [N 38°17.376' E 030°32.745' H: 1307], Gavurgediği Yeri, Tilkitası Mevkii [N 38°17.643' E 30°30.987' H: 1192], Örenler Mevkii [N 38°16.006' E 030°34.443' H: 1192] incelendi. Buralarda daha çok Roma ve Geç Antik Çağa ait buluntulara rastlandı.

Dinar'ın kuzeydoğusundaki çalışmalarımızı Göçerli Köyü çevresinde sürdürdük. İsmail Höyüğü, Göçerli Köyü'nün 3.5 km. güneydoğusunda, Kınık'ın 3 km. batısında, Tatarlı'nın ve Tatarlı Tümülüsü'nün 5 km. kuzeybatısında yer alır (Resim: 1). Burada GNÇ/EKÇ, İTÇ, M.Ö. II. Bin yıl, Demir Çağ ve Helenistik Dönem buluntuları görülmektedir (Resim: 2; Çizim: 1-2). Demir Çağı malzemeleri arasında Akhaimenid seramiklerin yoğunluğu dikkat çekicidir. Bunların arasında gri seramik baskın mal grubudur. Ayrıca kırmızı mal grubuna da rastlanır. Yerleşmede üç tane envanterlik eser ele geçmiştir. Bunlardan ikisi pişmiş toprak eğirme taşı ve diğer, de bir taş boncuktur. Env. No: 3 buluntusu höyüğün güneydoğu eteklerinden, Env. No: 4 buluntusu kuzeydoğu eteklerinden, Env. No: 5 buluntusu ise güney eteklerinden ele geçmiştir. Kuzeydoğu-güneybatı uzantısı 510 m. doğu-batı uzantısı 440 m. ve yüksekliği 13 m.'dir. [N 38°16.314' E 030°27.971' H: 1161]

Dinar çalışmalarımızı bölgenin kuzeydoğusunda sürdürdük. Göçerli Köyü kuzey sırtlarındaki dağlık kesimde planladığımız çalışma, yağmur sonrası şartların elverişsiz olması nedeniyle gerçekleşmedi. Kınık Köyü'nde höyük tarzında eskiye giden herhangi bir yerleşme olmadığı bilgisi verildi. Doğanlı'da ise ovadaki olasılıkla geç dönemlere tarihlenecek olan Örenler Mevkii, zeminin çamur olması nedeniyle incelenemedi. Daha sonra Haydarlı Kasabası çevresinde çalışıldı.

Haydarlı'da önce Karatepe Höyük incelendi. Burası, Haydarlı'nın 2300 m. güneydoğusunda, Haydarlı-Okçular yolunun 650m. güneybatısında, Çay-Dinar yolunun 3.5 km. kuzeybatısında, Alpaslan Höyüğü'nün 3.5 km. kuzeyinde ve İsmail Höyüğü'nün 6.8 km. güneybatısında yer almaktadır (Resim: 3). Bu yerleşmede İTÇ ve M.Ö. II. Bin yıla ait buluntular vardır. İTÇ çömleklerine ait üç ayak parçaları ve oluk bezemeler, M.Ö. II. Bin yıl çanaklarına ait beadrim örnekleri tipiktir (resim 4). Taş balta parçaları ve taş aletler de görülmektedir. Kuzeybatı-güneydoğu uzantısı 320 m., kuzeydoğu-güneybatı uzantısı 300 m ve yüksekliği 14 m.'dir. [N 38°14.498' E 030°23.908' H: 1158]

Haydarlı'daki çalışmalarımız kasabanın kuzeybatısındaki dağlık kesimde, Sandıklı'nın köylerine doğru olan arazide sürdürüldü. Bu alanda Yeniköy Mahallesi bulunmaktadır. Haydarlı'dan 5-6 km. sonra dağlık kesimde yerleşmeye müsait bir havza belirir. Burada yaptığımız çalışmalar sırasında birbiriyle ilişkili üç ören yeri tespit edilmiştir. Bunlardan ortada yer alanı merkezi bir konumdadır. Burasının güneybatısında bir OTÇ mezarlığı ve kuzeydoğusunda ise küçük bir yerleşme daha yer alır.

Bunlardan ilki Tüysüz 1'dir. Burası Haydarlı Kasabası'nın 4 km. kuzeybatısında, Yeniköy Mahallesi'nin de 1200 m. güneydoğusundadır. 50 m. güneybatısında OTÇ mezarlığı bulunmaktadır. Yerleşmenin 240 m. kuzeyinde küçük bir tepeli yerleşmesi vardır. Burasının kuzey-güney uzantısı 140 m, doğu-batı uzantısı 110 m. ve yüksekliği 7 m.'dir. [N 38°16.417'E 030°20.038' H: 1455]

Tüysüz 1 yerleşmesinin hemen güneybatısındaki hafif meyilli yamaç üzerinde bir OTÇ mezarlığı yer alır (Tüysüz Mezarlık). Burada dönemi veren tipik büyük küp ve küçük çanak parçaları vardır. Küplerin üzerinde kalın bant ve bunların da üzerinde çentik bezemeler görülür.[N 38°16.307' E 030°19.968' H: 1438]

Yeniköy Kale yerleşmesinin kuzeydoğusundaki kayalık burun üzerinde küçük bir yerleşme (Tüysüz 2) yer alır. Bu yerleşme üzerindeki bazı parçalar şüpheli olmakla beraber GNÇ/EKÇ'ı andırmaktadır. [N 38°16.565' E 030°20.030' H: 1466]

Haydarlı Kasabası çevresindeki çalışmalarımıza devam edildi. Bu kesimde Kızılın Mevkii araştırıldı. Burada Geç Roma Dönemi'ne tarihlenebilecek dağınık bir yerleşme incelendi. [N 38°17.609' E 030°21.634' H: 1441]

Haydarlı'dan kuzeybatıya doğru uzanan vadiyi izleyerek Taşçeşme Mevkii'ne gidildi. Taşçeşme Mevkii, Haydarlı Kasabası'nın 4.5 km. kuzeybatısında, Kızılın Mevkii'nin 1 km. kuzeydoğusunda ve Tüysüz'ün 4 km. kuzeydoğusundadır. Yerleşmenin 50 m. kuzeyinde bir çeşme bulunmaktadır. Taşçeşme, küçük bir cep içerisine yerleşmiştir. Topoğrafik yapı burasının erken iskan için uygun olduğuna işaret eder. Yerleşme güneydoğusundaki vadiye hakim, su kaynağına sahip ve korunaklıdır. Nitekim GNÇ/EKÇ'ye tarihlenebilecek çok az sayıda seramik vardır. Buluntuların çoğunluğu İTÇ'ye aittir. İTÇ buluntuları dağlık kesimin özelliklerini yansıtır. Mal grupları daha sınırlı ve tekdüzedir. Burada tek bir tane obsidyen alet parçası ele geçmiştir. Yaklaşık 90 m. çapında bir yerleşim alanıdır. [N 38°17.986' E 030°22.060' H: 1467]

Buradan İnpınarı Mevkii'ne geçildi. Burası Haydarlı Kasabası'nın güneydoğusunda ve modern mezarlığın yanında yer alır. İnpınarı'ndaki doğal yükseltilerin batı etekleri üzerinde Roma Dönemi'ne tarihlenebilecek zayıf bir yerleşme incelendi. [N 38°15.383' E 030°23.607' H: 1171]

Bundan sonra Akpınarlı Köyü'ndeki Tepe Höyüğe geçildi (Akpınarlı Tepe Höyük). Burası köyün güney bitişiğinde, Akpınarlı-Çürüklü yolunun hemen güneydoğusunda ve Karatepe Höyüğü'nün de 6 km. güneybatısındadır. Burada yoğun bir İTÇ malzemesi görülür. Yerleşmenin ana kültür dokusunu bu dönemin oluşturduğu söylenebilir. Bu yerleşme mal grupları, kap formlarının çeşitliliği ve yapım teknikleri açısından zengindir. Kırmızı, kahverengi, vişne çürüğü ve az sayıda siyah, turuncu astarlılar dikkat çekicidir. Burada daha az sayıda M.Ö. II. Bin yıl malzemesi vardır. Bunların çoğu bead-rimli çanaklardır. İTÇ ve M.Ö. II. Bin yıl kapları arasında hamur ve astar renkleri bakımından benzerlik dikkat çekicidir. Yerleşmenin kuzeydoğu-güneybatı

uzantısı 270 m. kuzeybatı-güneydoğu uzantısı 320 m. ve yüksekliği 8 m.'dir. [N 38°12.681' E 030°20.500' H: 1154]

Dinar çevresindeki çalışmalarımız kuzeyde Alparslan Köyü'nde sürdü-rüldü. Köyün kuzeybatı girişinde yer alan Alparslan Höyük incelendi. Çay-Dinar ana yolu yerleşmenin güney kıyısından geçer (Resim: 5). Yerleşmenin kuzeybatısındaki dikili taş blokların eski bir mezarlıkla ilgili olmalıdır. Burası köylüler tarafından "Dede Mezarı" olarak nitelenmektedir. Buradaki taşla-rın durumu, ortaya çıkan kemikler bölgede tanıdığımız OTÇ mezarlarını akla getirmektedir. Höyüğün kuzeybatı-güneydoğu uzantısı 430 m., doğu-batı uzantısı ise 400 m. ve yüksekliği 10 m.'dir. Yerleşmede İTÇ ve M.Ö. II. Bin yıl buluntuları vardır. Bunlar arasında İTÇ malzemeleri çok az sayıdadır. M.Ö. II. Bin yıl buluntuları oldukça yoğundur (Resim: 6). Bunlar arasında da OTÇ malzemeleri çok sayıdadır. Bu dönemi veren parçalar arasında kırmızı, kah-verengi, az sayıda bej, "yarım ay biçimli alet" parçaları, gövdesi bant bezeme-li iri küp parçaları, taş alet parçaları ve STÇ'ı veren çok sayıda yüksek ayaklı kaide parçası vardır⁴. Yerleşmenin güneybatı yamacında envanterlik nitelikte bir eğirme taşı ele geçmiştir (Env. No: 7). [N 38°12.582' E 030°24.196' H: 1142]

Çalışmalarımızı Kadılar Köyü çevresinde devam ettirdik. Bu çalışmalar sırasında Kadılar Köyü'nün kuzeybatısında yer alan Çoraklık ve Tepeardı mevkileri araştırıldı. Bunlardan Çoraklık Mevkii, Okçular-Kadılar yolunun 100 m. kuzeydoğusunda, Dinar-Çay ana yolunun 100 m. güneydoğusunda, Okçular Köyü'nün 750 m. güneydoğusunda ve Kadılar Köyü'nün 1.5 km. kuzeybatısındadır. Yerleşme yaklaşık 150 m. çapında ve 2 m. yüksekliğinde yayvan bir yerleşmedir. Üzerinde sütun ve mimari blok parçalarından oluşan ve in-situ olmayan yapı kalıntıları vardır. Buluntular Geç Roma ve Ortaçağa işaret etmektedir. [N 38°13.080'E 30°26.142' H: 1130]

Çoraklık'dan sonra, bu yerleşmenin yaklaşık 500 m kuzeydoğusunda yer alan Tepeardı Höyük incelendi. Bu yerleşme Okçular Köyü'nün 1250 m. do-ğusunda, Kadılar'ın 1.1 km. kuzeybatısında, Çay-Dinar ana yolunun 250 m. güneydoğusundadır. Yaklaşık 250 m. çapında ve 3 m. yüksekliğinde yayvan

4 Mellaart-Murray 1995, 3, 6, 9, Fig. P. 1: 4; 3, 6, 10, Fig. P. 2: 2; 22-23, 26, 32, Fig. P. 10: 2, 4, 22-23, 26, 33, Fig. P. 11: 10-13; 34-37, Fig. P. 12-14, Fig. P. 15: 1-8; Lloyd-Mellaart 1955, 53-55, Fig. 6: 2, 4, 22, Plate III b.

bir yerleşmedir. Burada GNÇ/EKÇ, İTÇ, M.Ö. II. Bin yıl, Roma/Geç Roma Dönemi malzemeleri vardır. Yerleşmedeki malzemeler büyüklüğüne oranla sınırlı sayıdadır. Bunun nedenleri arasında Roma Dönemi yerleşmesinin, erken iskan yerlerini örtmesi söylenebilir. GNÇ/EKÇ buluntuları, höyüğün güneydoğu yamacındadır. Yine bu kesimde altı adet obsidyen alet parçasına rastlanmıştır. GNÇ/EKÇ buluntuları kahverengi ve krem astarlı çömlekçiklerdir. İTÇ buluntuları arasında iki adet üçayak parçası vardır. İTÇ malzemelerinin hamuru yoğun mikalı olup kahverengi ve kiremit hamurludur. M. Ö. II. Bin yıl malzemeleri bead-rimli çanak, halka kaideli çömlekler, üzeri çentik ve oluk bezemelerle süslenmiş bant bezemeli küp parçaları, iki adet “yarım ay biçimli alet” parçası, tutamaklar ve iki adet yüksek kaideli meyvelik parçası (STÇ) vardır. Bunlar daha çok kahverengi ve açık kiremit hamurludur. [N 38°13.125' E 030°26.511' H: 1131]

Daha sonra Kınık Köyü civarında çalışıldı. Köyde bir gün önce yoğun yağış nedeniyle sel olduğundan, yayla kesiminde mevcut olduğu düşünülen alanlara gidilemedi. Ancak mevcut olanaklar çerçevesinde köyün kuzeyindeki dar bir alanda çalışabildik. Kınık Köyü'nün 5 km. kadar kuzey-kuzeybatısındaki Bırçaklı yerleşmesi incelendi. Yerleşme Yıprak Köyü'nün 3 km güneydoğusunda, Göçerli Köyü'nün 4.5 km. kuzeydoğusunda ve Andıksapı Mevkii'nin 2.5 km. güneyindedir. Buraya 3 km. kadar kuzeydoğusundaki tepelerden su getirilmiştir. Bu alanda Roma ve Ortaçağ mimarisi baskındır. Yaptığımız çalışmalar sırasında İTÇ'ı veren dört-beş adet seramik parçası görülmüştür. Bazı parçalar M.Ö. II. Bin yılı andırmakla beraber, kesin tarih veren buluntuya rastlanmamıştır. [N 38°18.987' E 030°29.705' H: 1272]

Akpınarlı Tepe Höyük'ün kuzeyindeki yamaçlarda yer alan Örenler Mevkii'nde yaptığımız araştırmalarda az sayıda Roma Dönemi'ne tarihlendirilebilecek seramik parçalarına rastlanmıştır. Bununla birlikte köy içerisinde yer alan mimari bloklar, asıl yerleşimin köyün bulunduğu alana doğru uzandığını düşündürür.

Çalışmalarımıza Bağcılar Köyü çevresinde devam edildi. Burada yan yana iki yerleşmede çalışıldı. Burada güneydoğu yönüne doğru daha çok GNÇ/EKÇ kültürlerini barındıran bir höyükleşme görülür. Olasılıkla M.Ö. II. Bin yıl yerleşmesi biraz daha kuzeybatıdaki Küçük Çataltepe kesimine kaymıştır

(Resim: 7). Bunlardan ilki Büyük Çataltepe ismiyle bilinen yerleşmedir. Çay-Dinar yolunun 700 m. kuzeybatısında, Bağcılar Köyü'nün 2 km. kuzeydoğusunda, Çürüklü Köyü'nün 1.8 km. doğusunda, Akpınarlı Tepe Höyük'ün 2.6 km. güneydoğusunda ve Alpaslan Höyüğü'nün 4.6 km. güneybatısında yer alır. Burada GNÇ/EKÇ, İTÇ, M.Ö. II. Bin yıl ve Roma dönemlerini temsil eden parçalar bulunmuştur. GNÇ/EKÇ parçaları arasında "S" profilili kâseler, tüp biçimli tutamaklar, krem astar üzerine kahverengi ve koyu kırmızı bezemeler mevcuttur (Resim 8; Çizim 3-4)⁵. Bu yerleşmenin özellikle kuzey-kuzeybatı kesiminde çok sayıda obsidyen ve çakmaktaşı alet parçası bulunmuştur. Bölgede yaptığımız araştırmalar sırasında bir yerleşmede ilk defa bu kadar fazla obsidyen buluntu ele geçmiştir. Bu durum, yerleşmenin Göller Yöresi'ne yakın olması ile ilişkilendirilebilir. Yerleşmede bir çömlek parçası üzerinde GNÇ/EKÇ'a tarihlenebilecek bir leopar (?) kabartma parçası görülmüştür. Burada bir adet Roma Dönemi (M.S. 3-4. Yüzyıl) sikkesi ele geçmiştir. Boyalı parçalar yerleşmenin güneybatı kesimlerinde yoğunudur. Burası yaklaşık 300 m. çapında ve 5-6 m. yüksekliğindedir. [N 38°11.384' E 030°21.264' H: 1131]

Daha sonra Büyük Çataltepe'nin hemen batı-kuzeybatısında yer alan Küçük Çataltepe yerleşmesi incelendi. Yerleşme Çay-Dinar ana yolunun 800 m. kuzeybatısında ve Bağcılar Köyü'nün 1600 m. kuzeydoğusunda yer alır (resim 7). Burada GNÇ/EKÇ, İTÇ, M.Ö. II. Bin yıl ve Roma Dönemi buluntuları vardır. Bu kesimde M.Ö. II. Bin yıl malzemeleri ağırlıktadır (Resim: 9). Bu dönem malzemeleri arasında kırmızı ve kahverenginin yanı sıra açık gri mallar yoğunluktadır. Açık gri mallar yerleşmenin üst kotlarında, batı ve kuzeybatısında yoğunudur. Bu yerleşmede üzerinde mühür baskısı bulunan bir pişmiş toprak gövde (küp ?) parçası ele geçmiştir (Resim: 10). Küçük Çataltepe yaklaşık 300 m. çapında ve 3-4 m. yüksekliğindedir. [N 38°11.365'E 030°21.036' H: 1110]

Çalışmalarımızı Karabedir Köyü çevresinde sürdürdük. Karabedir Köyü'nün hemen güneyinde, Dinar-Çay ana yolunun kuzey bitişiğinde, ana

5 Mellaart 1970, 358-359, Pl. 109: 2, 13, 17; 374-375, Pl. 118; Duru 1994, Levha 105: 7; 109: 3; 113: 10; 119: 1; 123: 1; 125: 3; Levha 139: 8; 145: 8; 148: 6; Levha 154: 1-5; Levha 161: 8; 165: 2; 171: 1-5; Duru-Umurtak 2005, 86, Levha 6; Levha 85: 2-4; 86: 2, 4-5; 88: 1-4; 90: 5, 8-9; Levha 94: 1; Mellaart 1961, 170, fig. 6: 1-12; 179, fig. 11: 1-3, 5, 7; 180, fig. 12: 1-3, 5-13, 14-17; 182, fig. 13: 11-12; Duru 2008, 11 vdd.; Koçak-Bilgin 2010, 23 vdd.; Koçak 2012, 246, Çizim 2, Resim 4.

yoldan köye ayrılan yolun batı kenarında ve Akça Köyü'nün 2.5 km. doğusunda yer alan Örenler Mevkii araştırıldı. Burası kuzeybatı-güneydoğu doğrultusunda ana yola doğru uzanan doğal bir burun üzerinde yer alan bir tepenin üstü yerleşmesidir. Yerleşmede Kalkolitik Çağa ait olabilecek birkaç seramik görülmüştür. İTÇ buluntuları arasında kırmızı ve kahverengi mal grupları, M.Ö. II. Bin yıla ait açık kahverengi ve kırmızı mal grupları mevcuttur. Ayrıca Roma Dönemi buluntuları da vardır. Örenler Mevkii'nin hemen batısındaki yamaçlarda yer alan Kirazlı Mevkii'nde Roma Dönemi buluntuları vardır. Örenler yerleşmesinin kuzeybatı-güneydoğu uzantısı 160 m. kuzeydoğu-güneybatı uzantısı ise 120 m. civarındadır. Yerleşmenin konumu, erken iskânı mümkün kılmaktadır. Ancak burada erken buluntular az sayıda ve şüpheli görülmektedir. [N 38°08.002' E 030°16.131' H: 1168]

Daha sonra Ergenli Köyü çevresi araştırıldı. Bu çevrede Büyük Ada ve Küçük Ada ile Şeytan Deresi çevresi incelendi. Bunlardan Büyük ve Küçük Ada ismi verilen yerlerde Roma Dönemi'ne giden buluntular vardır. [Büyük Ada N 38°11.209'E 030°24.300' H: 1124; Küçük Ada N 38°11.481' E 030°24.419' H: 1124]

Dinar'daki bu çalışmalarımız sırasında Dazkırı ve Evciler çevresinde de bir ön araştırma yapılması planlanmış ve burada kısa süreli bir çalışma yürütülmüştür. Dazkırı İlçesi'nde Yüreğil Köyü civarı araştırılmıştır. Burada Ağılların Önü Höyüğü (Kırın Üyüğü) incelendi. Bu yerleşme Yüreğil Köyü'nün 2.5 km. kuzeydoğusu ve Dazkırı İlçesi'nin 3 km. güneydoğusunda yer alır. Höyüğün batı kesimi Yüreğil Köyü'ne, kuzey kesimi ise kısmen Evcilerin mahallelerine bağlıdır. Burada İTÇ, OTÇ, STÇ, Demir Çağı, Helenistik ve Roma buluntuları vardır. Burada İTÇ'ye ait kahverengi ve krem astarlı, bol mikali seramikler vardır. Bunlar arasında Afyon bölgesinden farklı örnekler de mevcuttur. Bu çalışmalar sırasında bir adet sağlam konik tezgâh ağırlığı tespit ettik (Env. No. 6). Bu tezgâh ağırlığı olasılıkla M.Ö. II. Bin yıla ait olmalıdır. Yerleşmede STÇ'ye ait üç adet kırmızı ve kahverengi astarlı yüksek meyvelik kaideleri tespit edilmiştir. OTÇ'ı temsil eden bead-rimli, omurgalı ve kahverengi astarlı çok sayıda çanak vardır. Bunlarda kiremit kırmızısı hamur dikkat çekici şekilde artmaktadır. Bunlar Beycesultan ve Bolvadin-Üçhöyük buluntuları ile benzerdir. Üç-dört tane yarım ay biçimli alet parçası bulunmuştur. M.Ö.

II. Bin yıl küpleri arasında farklı olarak kırmızı mal grubuna ait örnekler vardır. Bunlardan bir kısmı kalın bant bezemelidir. Bu bantların üzerinde sıralı yiv bezemeler görülür. STÇ buluntuları arasında yüksek kaidelerin çokluğu dikkat çekicidir. Demir Çağ buluntuları arasında ise “black on red” örnekleri vardır. Üzerinde geyik başı motifli bir seramik parçası dikkat çekicidir. DÇ buluntuları yerleşmenin daha çok güney, doğu ve kuzeydoğu eteklerinde, İTÇ ve M.Ö. II. Bin yıl buluntuları ise kuzey-kuzeydoğu kesimlerinde görülmektedir. Yerleşmenin doğu-batı doğrultusu 300 m., kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda ise 390 m. ve yüksekliği 25-26 m. civarındadır. [N 37°54.172’ E 029°53.737’ H: 875]

Dazkırı İlçesi’ndeki çalışmalarımız güneybatıda, Denizli il sınırındaki Sarıkavak Köyü’nde sürdürüldü. Sarıkavak Köyü’nde Höyük Mevkii araştırıldı (Sarıkavak Höyük). Burası köyden Acıgöl’e doğru uzanan doğal bir sırt üzerinde yer alan bir tepeüstü yerleşmesidir. Dazkırı-Denizli ana yolunun yaklaşık 500 m. kuzeybatısında, Sarıkavak Köyü’nü oluşturan üç mahalleden ikisini oluşturan Güney ve Orta Mahalle’nin arasında (üçüncüsü Akpınar), köy yolunun batı kenarındadır. Burası güney-güneybatı ve doğuda Dazkırı-Denizli ana yolunu kontrol eden ve önündeki vadiye hâkim olan önemli bir konuma sahiptir. Kuzey-güney doğrultusu 150 m., doğu-batı doğrultusu 125 m’dir. Yükseltisi tam olarak anlaşılamamakla birlikte 8-9 m. kadar bir kültür dolgusu görülmektedir. Doğu ve güney eteklerinde ve üst kotlarda görülen taş temel kalıntıları surların varlığına işaret sayılabilir. İTÇ, STÇ, DÇ, Helenistik ve Roma Döneminde kullanılmıştır. Buradaki STÇ, DÇ yerleşiminin (belki de sonrası) kale olma olasılığı güçlü görülmektedir. DÇ malzemeleri daha çok doğu eteklerinde görülmektedir. [N 37°52.528’ E 029°48.209’ H: 913]

Daha sonra çalışmalarımızı Evciler İlçesi çevresinde devam ettirdik. Bu çalışmalar sırasında Akyarma Köyü’nde Demirboyu yerleşmesi incelendi. Demirboyu Höyük Akyarma Köyü’nün yaklaşık 1.2 km. kuzeydoğusunda, Evciler ilçe merkezinin 4 km. güneydoğusunda, Dinar-Denizli tren yolunun 100 m doğusunda, Kocahöyük (Evciler Höyük) yerleşmesinin 4 km güneybatısında yer alır. İTÇ, OTÇ ve Roma Dönemi malzemeleri tespit edilmiştir. Bu yerleşmede Kalkolitik Çağa gidebilecek bazı parçalar vardır. Ancak bunlar tarihlleme yapabilecek kadar çok sayıda ve tipik buluntular değildir. Ağırlık-

lı olarak İTÇ'ı temsil eden malzemeler görülür. İTÇ buluntularının yaklaşık yarısı kırmızı-kahverengi mal grubu, diğer yarısı ise açık gri-açık kahverengi mal grubundandır. Az miktarda siyah astarlı mal vardır. İki tane de vişne çürüğü örnek vardır. OTÇ buluntuları dört-beş adettir. Bunlar arasında bir tane "yarım ay biçimli alet" tarihleme açısından belirleyici olmuştur. Bir adet bant bezemeli çömlek vardır. Yerleşmenin orta kesiminde envanterlik nitelikte bir eğirme taşı ele geçmiştir (Env. No: 8). Kuzey-güney doğrultusu 160 m. doğu-batı doğrultusu 130 m. ve yüksekliği 2 m'dir. [N 38°00.480' E 029°54.511' H: 892]

SONUÇ:

2014 yılı araştırmalarımızın önemli hedeflerinden birisi Afyonkarahisar çevresinin güney ve batılı kültürlerle ilişkisini ortaya koyabilmektir. Bu amaçla önceki yıllarda Çay İlçesi'nin güneybatısında, Şuhut-Karaadilli Kasabası çevresinde ve Dinar İlçesi'nin güneybatısında Büyük Menderes havzasında araştırmalar yapılmıştı. Şimdi Göller Yöresine en yakın noktalardan birisi olan ve kuzeyde Afyonkarahisar ve kuzeydoğuda Konya havzasına açılan yolların kavşak noktasında olan Çölovası çevresi araştırılmalıydı. Bu amaçla yaptığımız çalışmalarda, projemizle ilgili 23 ören yeri incelendi. Bu ören yerlerinde, GNÇ'dan STÇ'a kadar olan dönemlere ait verilere rastlandı. Nitelikli parçaların çizim, fotoğraf ve envanter işlemleri arazide tamamlanmıştır.

Dinar'ın kuzeydoğusundan Çölovası kesimine doğru Çapalı Köyü Büyük Sancar Yaylası Emirkuyusu, Akgün Köyü Tepe Mevkii, Dombay Köyü Tepe Höyük, Göçerli Köyü İsmail Höyüğü, Haydarlı Kasabası Taşçeşme Mevkii, Kadılar Köyü Tepeardı Höyük, Bağcılar Köyü Büyük Çataltepe ve Küçük Çataltepe yerleşmelerinde GNÇ ve Kalkolitik Çağa tarihlenen buluntuların yoğunluğunun artması, bölgede yaptığımız çalışmaların önemini göstermektedir. Özellikle 300 m. çapındaki Büyük Çataltepe yerleşmesindeki GNÇ-Kalkolitik Çağ buluntularının büyük yoğunluğu buradaki ana kültür dolgununun bu döneme ait olduğuna işaret eder. Büyük ve Küçük Çataltepe buluntuları tipik "S" profilli kâseler, tüp biçimli tutamaklar, krem astar üzerine kahverengi ve koyu kırmızı bezemeleriyle bu dönemin belirgin form ve mal gruplarına işaret eder. Yine bu yerleşmelerde tespit ettiğimiz obsidyen alet

parçaları, bütün Afyonkarahisar çevresi çalışmalarımızda rastlamadığımız yoğunluktadır. Bu durum, özelde Çataltepe yerleşmelerinin Burdur Yöresi-ne yakınlığıyla da ilişkilendirilmelidir. Bu yerleşmelerin boya bezemeli EKÇ seramiklerinin Hacılar-Kuruçay vd. merkezlerle benzerliği buna işaret eder.

Bölgenin İTÇ malzemeleri arasında kırmızı ve kahverengi mal grupları en yoğun olanıdır. Ayrıca gri ve bej renkte örnekler de görülür. Ağız kısmı keskin omurgalı çanak parçaları yoğundur. Tava, tutamak ve üçayaklara ait parçalar da vardır. Oluk bezemeli örnekler kuzeye göre daha yoğundur. Kırmızı/kahverengi mal grubu ve kap tipleri Burdur Yöresi ile yakınlık gösterir.

Bu dönem çalışmalarımızda M.Ö. II. Bin yıla ait yoğun olarak kırmızı, ki-remit, kahverengi ve daha az sayıda da bej ve gri renkli mal gruplarına rast-lanmıştır. Bead-rimli çanak parçaları, yarım ay biçimli alet parçaları, halka ka-ideler, gövdede ip bezeme ve bant bezemeli (bir kısmında bantların üzerinde çentik bezemeli) tipik OTÇ küpleri sıkça olarak görülür. Bölgenin kuzey ke-simlerinde olduğu gibi OTÇ iskanlarının yoğunluğunun devam etmektedir. Ancak Dinar çevresinde STÇ'a tarihlenen tipik form (özellikle yüksek kaideli meyvelikler, tabaklar vb) ve mal grupları M.Ö. II. Bin yılın ikinci yarısı içeri-sinde bu kesimdeki sosyokültürel ve ekonomik durumla ilişkilendirilebilir. Mustafa Bilgin ve Hatice Gül Küçükbezci ile birlikte yayın aşamasına getir-diğimiz bir kitapta (Bir Grup Müze Buluntusu ve Bölge Araştırmaları Kapsa-mında M.Ö. II. Bin Yılda Afyonkarahisar Çevresi) bu konuyla ilgili ayrıntılı değerlendirmeler yapılacaktır.

Yaptığımız çalışmalar sırasında tarihi doğal yollarla ilgili önemli veriler elde edilmiştir. Bunlardan Çapalı Köyü çevresinde Sancar Mevkii'nde Dinar çevresini Uluborlu-Senirkent üzerinden doğuya bağlayan bir güzergah belir-gindir. Çölovası'nın kuzeydoğusunda Malkazığı Mevkii'nden kuzeydoğuda Hasanlı Höyüğü, Kulak, Bademli, Anayurt, Hallaç, Pirenli Höyüğü üzerinden Şuhut'a geçen bir güzergah gözlenir. Bu yollar, M.Ö. II. Bin yıl yol güzergahı ile çakışmaktadır. Olasılıkla bu iki yol, daha erken tarihlerde de kullanılmış olmalıdır.

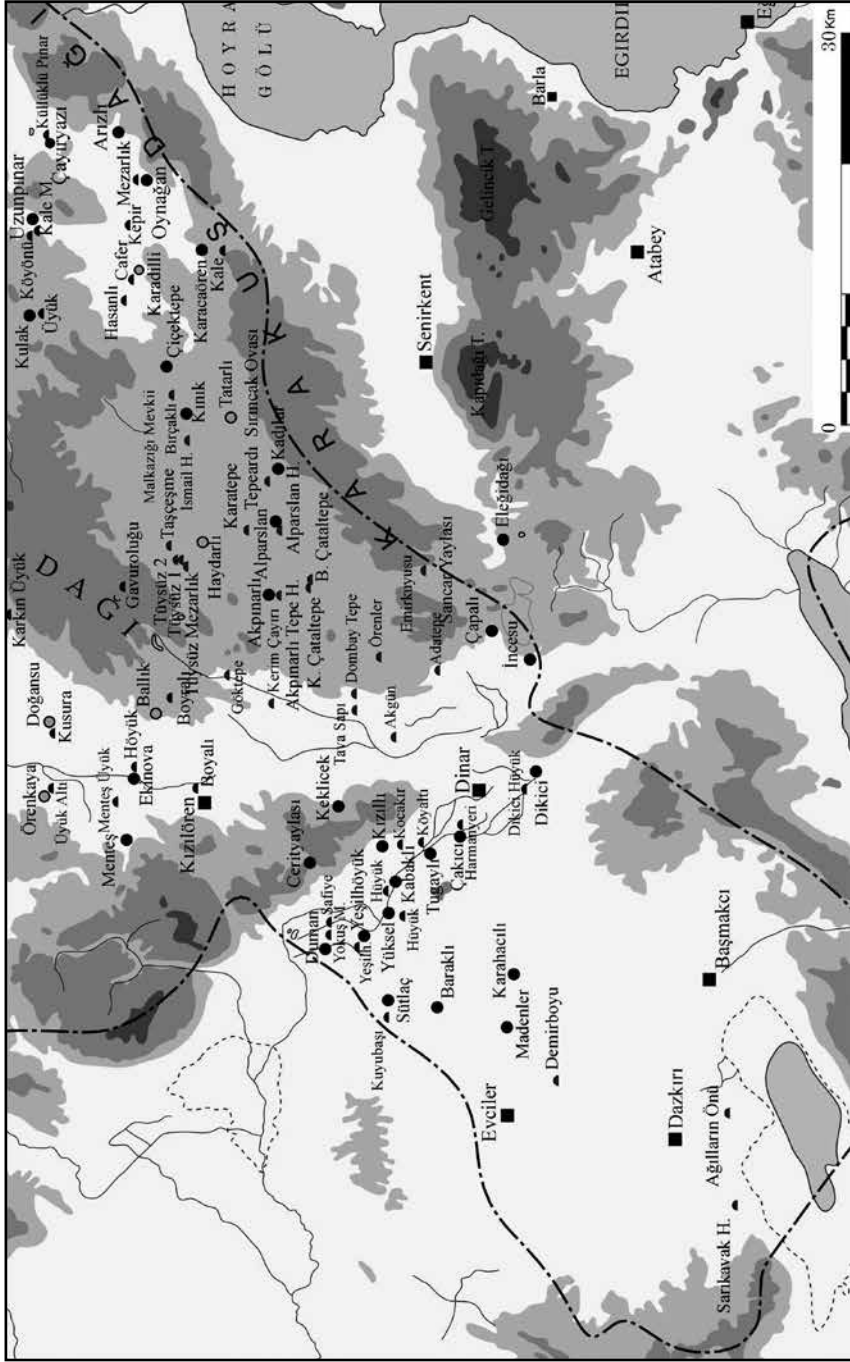
Büyük oranda Dinar'ın kuzeydoğusundaki alanda yaptığımız çalışmalar oldukça verimli geçmiştir. Dinar'ın kabaca doğu-kuzeydoğu ve kısmen de kuzeyinde yaptığımız araştırmalar sırasında kültürel özellikler, yol bağlan-

tıları, M.Ö. II. Bin yıl için siyasi durum gibi konularda önemli bağlantılara ulaşılmıştır. Bu durum yukarıda işaret ettiğimiz gibi, öncelikle bir kitap çalışmasında (M.Ö. II. Bin yıllı ilgili) daha ayrıntılı olarak anlatılacaktır. Bölgede Evciler ve Dazkırı'da da bazı kesimlerde bir ön çalışma yapılmıştır. 2015 yılı çalışma planımız Dinar İlçesi'nin kuzeydoğusundaki dağlık kesimlerde çalışılmayan dar bir alan, Büyük ve Küçük Çataltepe yerleşmelerinde ayrıntılı bir çalışma, bu ilçenin güneydoğusundaki çalışılmayan yerler ve güneybatısında da Evciler, Dazkırı ve Başmakçı ilçeleri çevresinde planlanmaktadır.

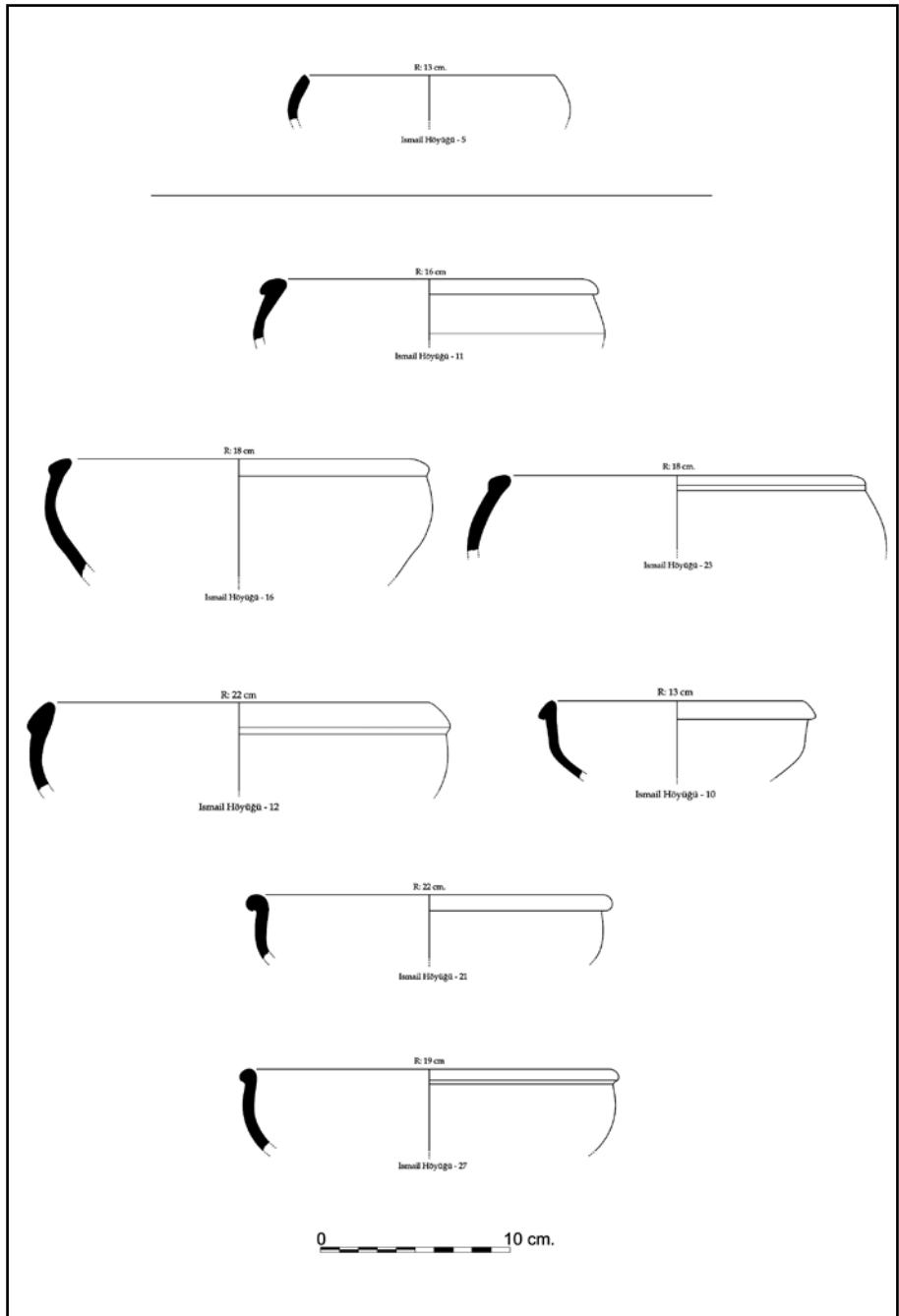
KAYNAKÇA

- DURU, R. (1994), *Kuruçay Höyük I, 1978-1988 Kazılarının Sonuçları Neolitik ve Erken Kalkolitik Çağ Yerleşmeleri*, Ankara.
- DURU, R. (1996), *Kuruçay Höyük II, 1978-1998 Kazılarının Sonuçları, Geç Kalkolitik ve İlk Tunç Çağı Yerleşmeleri*, Ankara.
- DURU, R. (2008), M. Ö. 8000'den M. Ö. 2000'e Burdur-Antalya Bölgesi'nin Altıbin Yılı, Antalya.
- DURU, R.- G. UMURTAK (2005), *Höyücek, 1989-1992 Yılları Arasında Yapılan Kazıların Sonuçları*, Ankara.
- KOÇAK (2004 a), *Erken Dönemlerde Afyonkarahisar Yerleşmeleri*, Konya.
- KOÇAK, Ö. (2004 b), "Afyon-Bolvadin Yüzey Araştırmaları 2002 (Neolitik Çağdan İlk Tunç Çağına Kadar)", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXI-1, 173-184.
- KOÇAK, Ö. (2005), "Bolvadin- Çay ve Sultandağı Yüzey Araştırmaları 2003", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXII-1, 19-28.
- KOÇAK, Ö. (2006), "Afyon İli ve İlçeleri Yüzey Araştırmaları 2004", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXIII-1, 83-94.
- KOÇAK, Ö. (2009), "Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2007 Yılı Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXVI/2, 51-72.
- KOÇAK, Ö. (2010), "Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2008 Yılı Yüzey Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXVII-2, 287-312.

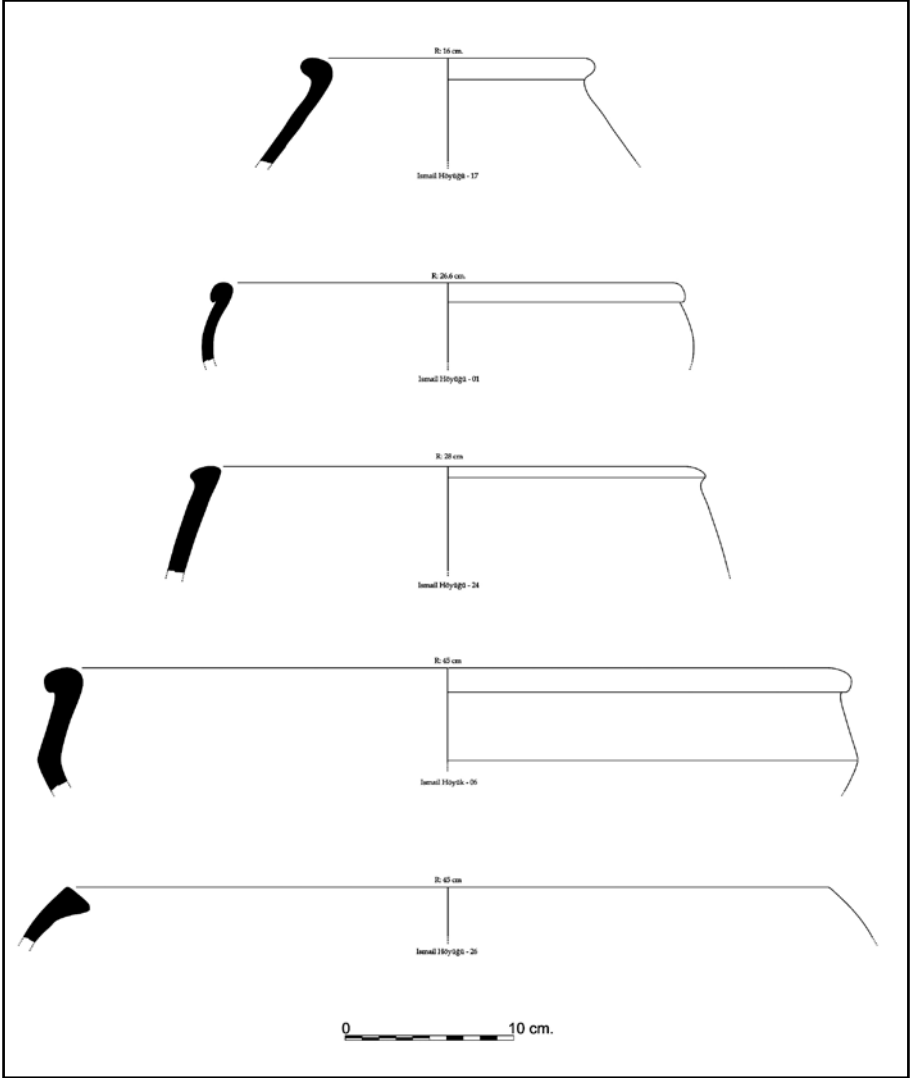
- KOÇAK, Ö. (2011), "Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2009 Yılı Yüzey Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXVIII/2, 181-200.
- KOÇAK, Ö. (2012), "Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2010 Yılı Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXIX/1, 231-261.
- KOÇAK, Ö. (2013), "Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2011 Yılı Yüzey Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXX/2, 39-52.
- KOÇAK, Ö. (2014), "Afyonkarahisar İli ve İlçeleri 2012 Yılı Yüzey Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXXI/2, 75-96.
- KOÇAK, Ö. (2015), "Afyonkarahisar İli ve İlçeleri ile Uşak İli Sivash İlçesi 2013 Yılı Yüzey Araştırmaları", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXXII/1, 355-374.
- KOÇAK, Ö.- M. BİLGİN (2005), "Taşlı Höyük: An Important Early Bronze Age Settlement and Necropolis in Bolvadin-Dişli Village", *Anatolia Antiqua*, XIII, 85-109.
- KOÇAK, Ö.- M. BİLGİN (2010), "Afyonkarahisar'da İki Önemli Son Neolitik / İlk Kalkolitik Yerleşme Yeri: Eyice ve Pani Höyük", *TÜBA-AR, Türkiye Bilimler Akademisi Arkeoloji Dergisi-Turkish Academy of Sciences Journal of Archaeology*, 13, 9-38.
- KOÇAK, Ö.- M. BİLGİN (2013), "Afyonkarahisar Üçin Buluntuları Işığında Batı Anadolu Prehistoryası Üzerine Yeni Gözlemler", *Adalya*, XVI, 31-48.
- KOÇAK, Ö.- A. IŞIK (2007), "2005 Yılı Afyonkarahisar İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXIV/1, 357-380.
- KOÇAK, Ö.- A. IŞIK (2008), "2006 Yılı Afyonkarahisar İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması", *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, XXV-2, 85-102.
- LLOYD, S.-MELLAART, J. 1955, "Beycesultan Excavations: First Preliminary Report", *Anatolian Studies*, 5, 39-92.
- LLOYD, S.- J. MELLAART (1962), *Beycesultan I, The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels*, London.
- MELLAART, J. (1961), "Early Cultures of the South Anatolian Plateau", *Anatolian Studies*, 11, 159-184.
- MELLAART, J. (1970), *Excavations at Hacilar I-II*, Edinburgh.
- MELLAART, J.- A. MURRAY (1995), *Beycesultan, VOL. III, Part II*, Ankara.

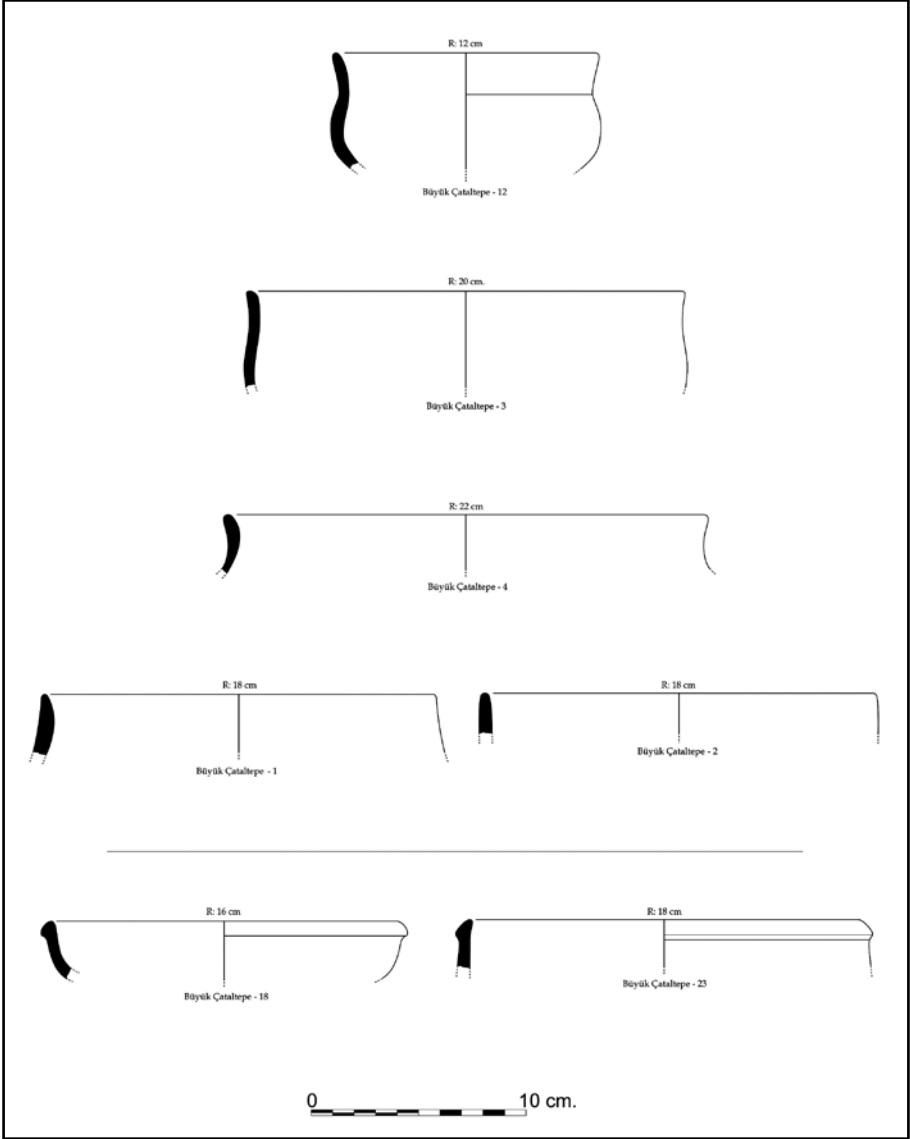
Harita: Dinar İlçesi çevresindeki yerleşmeler.

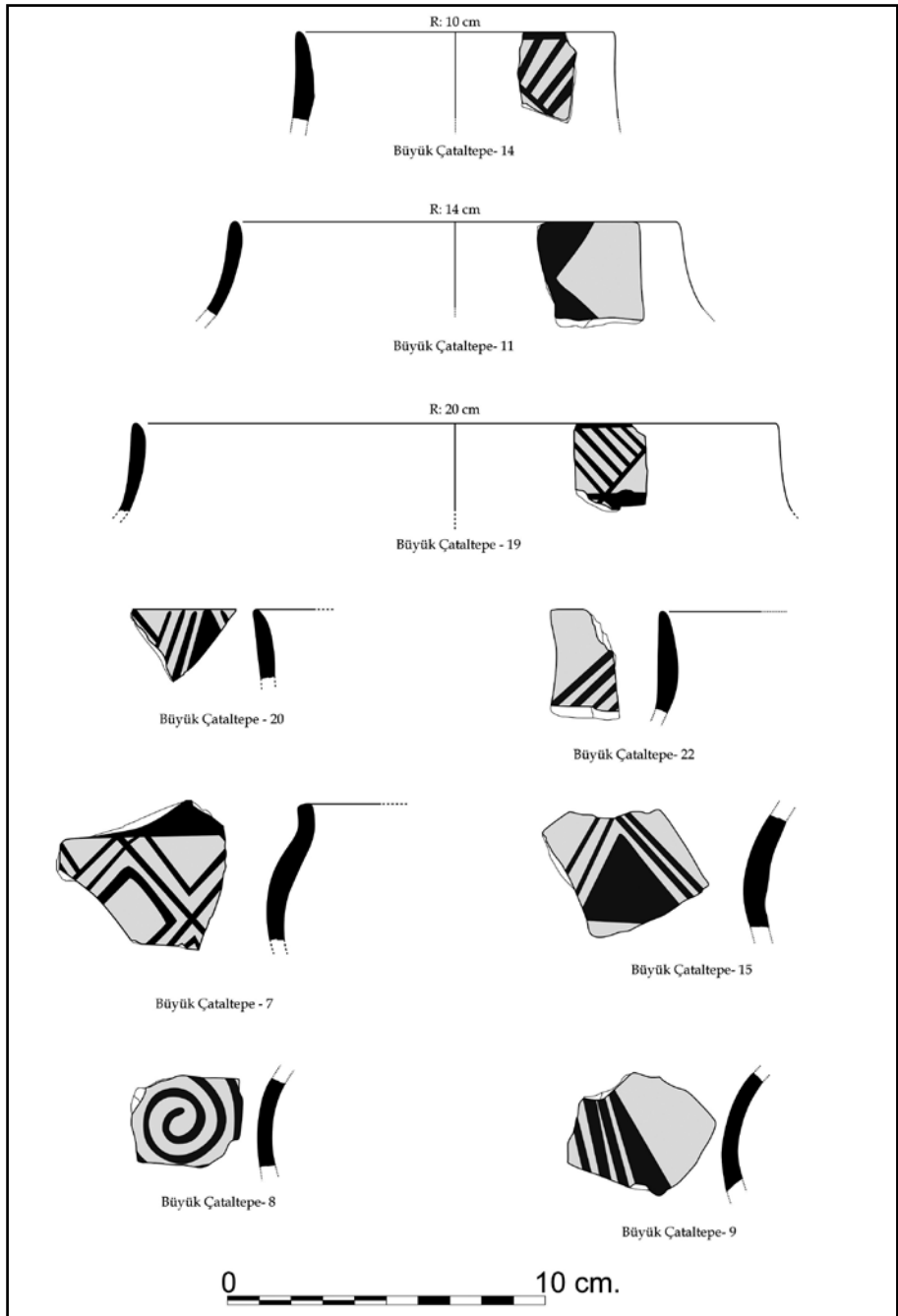
Çizim 1: İsmail Höyüğü İTÇ (en üstte tek parça) ve M.Ö. II. Bin yıl seramikleri.

Çizim 2: İsmail Höyüğü M.Ö. II. Bin yıl seramikleri.

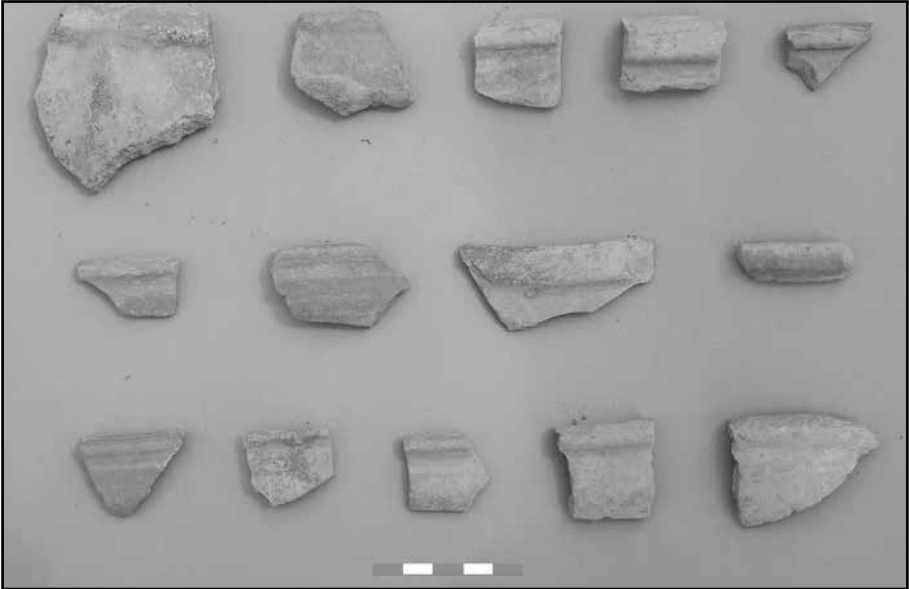
Çizim 3: Büyük Çataltepe GNÇ/EKÇ ve M. Ö. II. Bin yıl (en alt sıra) seramikleri.

Çizim 4: Büyük Çataltepe GNÇ?/EKÇ seramikleri.

Resim 1: Göçerli Köyü İsmail Höyüğü.

Resim 2: İsmail Höyüğü M.Ö. II. Bin yıl seramikleri.

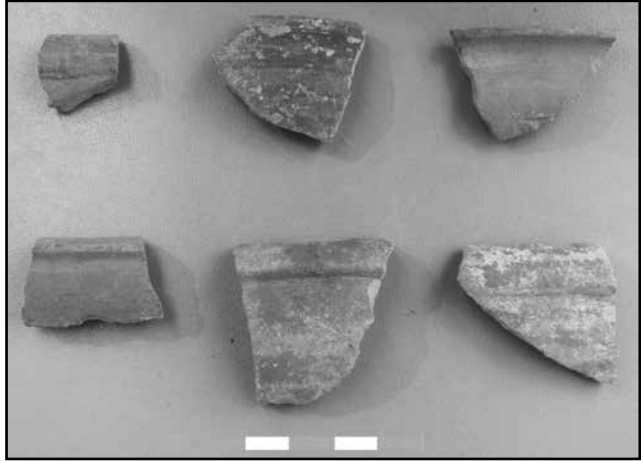
Resim 3: Haydarlı Kasabası Karatepe yerleşmesi.

Resim 4: Karatepe M. Ö. II. Bin yıl seramikleri.

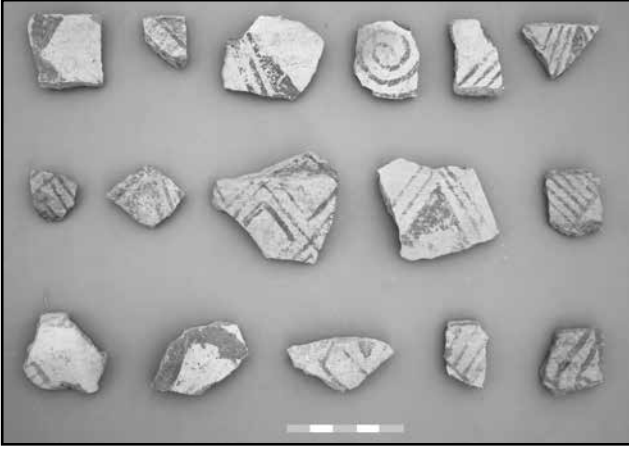
Resim 5: Alparslan Höyük.

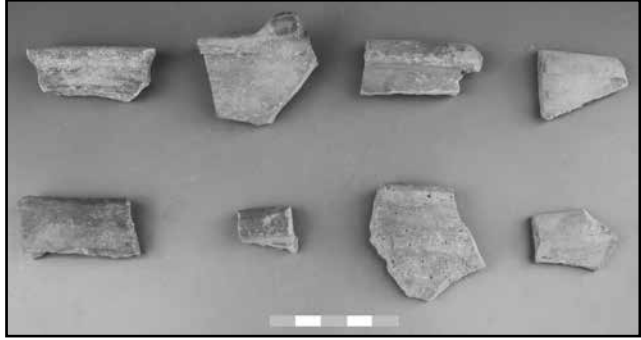
Resim 6: Alparslan Höyük M.Ö. II. Bin yıl seramikleri.

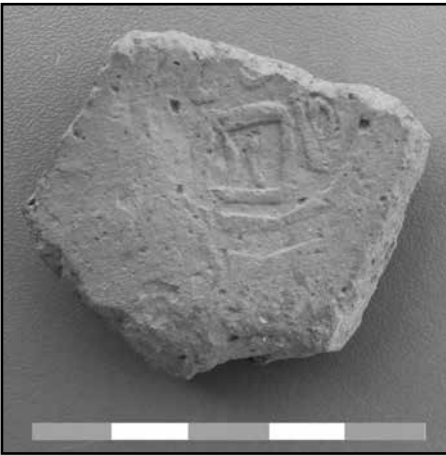
Resim 7: Küçük Çataltepe (sol taraf) ve Büyük Çataltepe (sağ taraf) yerleşmeleri.

Resim 8: Büyük Çataltepe GNÇ?/EKÇ seramikleri.

Resim 9: Küçük Çataltepe M.Ö. II. Bin yıl seramikleri.

Resim 10: Küçük Çataltepe hiyeroglif mühür baskısı.

LİKYA BÖLGESİ ALACADAĞ ÇEVRESİNDEKİ BİZANS YERLEŞİMLERİ 2014 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI

Bülent İŞLER*

Antalya İli, Demre İlçesi'nin kuzeyindeki dağlık alanda yer alan Bizans yerleşimleri üzerine yürüttüğümüz ve 2014 yılında birincisini gerçekleştirdiğimiz yüzey araştırması, bölgedeki dini ve sivil mimari örneklerinin belgelendirilmesini, işlev ve tarihlendirme sorunlarının tartışılmasını, yerleşimler arası antik yol ağının tespit edilmesini ve bölgedeki tarımsal üretimin sanat ortamına katkısının belirlenmesi amaçlanır.

Yüzey araştırmasının yürütüldüğü bölgedeki yerleşimlerle ilgili daha önceki yayınlarda, bölgedeki belli başlı dini binaların planlarına yer verilerek kısa tanımları yapılmıştır. Ancak bu yayınlarda dini binaların çevrelerinde yer alan konut, işlik, şapel, sarnıç gibi sivil mimari örneklerinin ve bezemeli taş eserlerin yeterince incelenmediği, binaların restitüsyonuna yönelik değerlendirmelerin de yetersiz olduğu görülmektedir. Ayrıca bölgede henüz yayınlanmamış çok sayıda küçük ölçekli yerleşim yeri olduğu tespit edilmektedir. Bölgede yürüttüğümüz yüzey araştırmasıyla öncelikle yayınlardaki eksikliklerin giderilmesi, yeni tespiti yapılan yerleşimlerdeki mezar, konut, kilise, şapel, vaftizhane, işlik ve sarnıç gibi binalarla birlikte bölgenin tam bir envanterinin çıkartılması hedeflenir. Çalışmalarımız sırasında bulunan taş eserler de süsleme, malzeme-teknik özellikleri bakımından sınıflandırılarak, çizim ve fotoğraflar eşliğinde tanımlanmaktadır.

Yüzey araştırması kapsamında arazide tespiti yapılan tüm binaların Galileo marka, uydudan GPSli koordinat alabilen iki frekanslı alet yardımıyla ölçüleri alınmakta; netcad ortamında 1/25.000'lik haritalar üzerine konumları işlenmektedir. Ayrıca alınan ölçüler Autocad programına aktarılarak binala-

* Bülent İŞLER, Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Beşevler Ankara/TÜRKİYE.

rın bilgisayar ortamında plan çizimleri yapılmaktadır. İleri aşamada alınan ölçüler yardımıyla binaların üç boyutlu rölöve ve restitüsyon çizimlerinin yapılması da planlanmaktadır.

2014 yılı yüzey araştırmasında Beymelek ve Belören (Muskar) köyleri ve bu köylere bağlı mahallelerde tespit edilen on iki Bizans yerleşiminde çalıştık (Harita: 1). Bu yılki çalışmalarda 45 konut ve kiliseden oluşan bir köy, ikisi manastır özelliği gösteren toplam dört kilise, bir konut, beş şapel, altı şarap işliği ile bu binaların çevresinde bulunan çok sayıda taş eser belgelendi¹.

Belören (Muskar) Köyü Kilisesi: Köyün merkezinde yer alan kilise ilk kez Rott tarafından yayımlanmıştır². Demre'den yaya yola çıkan önce Belören köyü, sonra Alakilise vadisinden geçerek Finike'ye ulaşan Rott, kitabında yol üzerindeki Muskar ve Alakilise vadisindeki kiliseleri kısaca tanıtır. 1958-1960 yıllarında Demre çevresinde yüzey araştırmaları yürüten M. Harrison, bölgede tespit ettiği dini yapıları konu alan makalesinde, Muskar kilisesinin ana apsisinin planı verir ve kısa bir tanıtımını yapar³. Kiliseyle ilgili plan ve daha ayrıntılı tanıtıma Grossmann ve Severin'in kitabında yer verilir⁴. Çalışmamızda kilisenin güncel durumunu gösteren planı çizilmiş, mevcut yapıların yükseklik ölçüleri alınarak, kilise çevresine dağılmış haldeki mimari taş eserler fotoğraf ve çizimlerle belgelendirilmiştir. Ayrıca Myra antik kenti kazı evinde, kiliseden getirildiği öğrenilen bir adet templon levha üstü taş eser de incelenmiştir.

1 Gazi Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü öğretim görevlisi Dr. Bülent İşler başkanlığında yürütülen çalışmalar Kültür ve Turizm Bakanlığı adına Şakir Çakmak, Gazi Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü Araştırma Görevlisi Dr. Nesrin Aydoğan İşler, Harita Mühendisi Süleyman Memioğlu ve Kültür Rotaları Derneği adına Kardelen Karlı'nın katılımıyla 7-21 Eylül 2014 tarihlerinde gerçekleşti.

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izni ile yürütülen 2014 yılı çalışmaları Suna&İnan Kırac Akdeniz Medeniyetlerini Araştırma Enstitüsü (AKMED) mad-di destek sağlamıştır. Demre Kaymakamlığı konaklama için misafirhane Demre Belediyesi ise ulaşım için bir arazi aracı tahsis etmiştir. Başta özveriyle çalışan ekip üyeleri olmak üzere AKMED çalışanlarına, Demre Kaymakamı Sayın Yusuf İzzet Karaman ve Demre Belediye Başkanı Sayın Süleyman Topçu'ya çalışmamıza sağlamış oldukları destekler için teşekkür ederim.

2 H. Rott (1908) *Kleinasiatische Denkmäler aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lykien*, Leipzig, s. 316.

3 R. M. Harrison (1963) Churches and Chapels of Central Lycia. *Anatolian Studies* 13, s. 131.

4 P. Grossmann- H.G. Severin (2003) *Frühchristliche und byzantinische Bauten im südöstlichen Lykien, Ergebnisse zweier Surveys*, IstForsch 46, Tübingen s. 27-33.

Naosu üç nefli; bema bölümü trikonç (üç apsisli) planlı olduğu anlaşılan kiliseden günümüze ana apsis ve avlusunun batı yanındaki iki mekân ulaşmıştır. 7.56 m. genişliğindeki dışa taşkın apsis içte yarım yuvarlak planlı dışta üç cephelidir (Resim: 1). Ap sis içinde, ortadaki ikiz olmak üzere yuvarlak kemerli toplam dört pencere açıklığı bulunur. Ap sis duvarları mevcut zeminden 4.50 m. yukarıda dışa 0.10 m. çıkıntı yapan bir silme ile sonlanmakta; silmenin üstünde apsisin örtüsünü oluşturan taş yarım kubbe yer almaktadır. Ap sisin iki yanında kilisenin duvarlarının bir kısmı günümüze gelebilmiştir. Kalan izlerden ap sis içinde örtü sistemine geçiş seviyesinde yer alan silmelerin kilisenin duvarlarının bu kısmında da devam ettiği anlaşılır. Ap sisin kuzey yanında devam eden duvarda bir kapı ve onun üzerinde bir pencereye ait olabilecek izler görülür. Ap sisin güney yanında devam eden duvarda ise üstte bir pencereye ait olabilecek izler kalmıştır.

Kilisenin güney duvarı ile güney ap sisi ancak temel seviyesinde takip edilebilmektedir. Temel izlerinden güney ap sisin de ana ap sis gibi içten yuvarlak dıştan üç cepheli olduğu anlaşılmaktadır. Kilisenin güney nefine ait olabilecek bir insitu sütun kilisenin içinde büyümüş olan ağacın kökleri altında kalmıştır. Bu sütun sayesinde kilisenin yan nef genişliğini anlamak mümkün olmaktadır.

Kilisenin batısından su kanalı ve bir yol geçirildiği için narteks ve avlu bölümleri günümüze ulaşmamıştır. Avludan günümüze avlunun batı sınırını oluşturan, 7.35x4.00 m. ölçülerinde, kuzey-güney doğrultusunda dikdörtgen planlı ve beşik tonoz örtülü iki mekân ulaşmıştır. Mekânlardan kuzeydekisinin üzerine olasılıkla 19. yüzyılın sonlarında bir konut inşa edilmiştir. Güney duvardaki açıklıktan girilen kuzey mekân Türk döneminde inşa edilen üzerindeki evin deposu olarak kullanılmıştır. Güney mekânın hem doğusunda hem de batısında birer kapı açıklığı bulunmaktadır. Mekânın doğuda başka bir binaya sonradan eklendiği yanındaki temel seviyesindeki izlerden anlaşılmaktadır.

Kilisenin 0.70 m. kalınlığındaki duvarları bölgenin yerel malzemesi olan kireç taşından örülmüştür. Kaba yonu taşlar düz derz sıraları oluşturacak biçimde örülmüş bağlayıcı olarak kireç harcı kullanılmıştır. Derz araları kireç harcı ile sıvanmıştır. Kilisenin duvar kalınlığı ağır taş örtü için oldukça incedir. Dolayısıyla kilisenin naosu ahşap örtülü olmalıdır.

Kilise içinde ve çevresinde kiliseye ait olabilecek bir templon levha üstü başlık, üç sütun başlığı ile bazı kapı lento ve söve parçaları tespit edilmiştir. Taş eserler üzerindeki kaliteli işçilik benzer örneklerine göre kiliseyi 6. yüzyıl başlarına tarihlendirmeyi mümkün kılar.

Belören (Muskar) Köyü, Zeytin Mevkii Konut: Zeytin Mevkii'nde, Belören Köyü'nden Alakilise Vadisi'ne giden yolun üst kenarında yer alır. Konutun planı ilk kez 2013 yılında tarafımdan yayımlanmıştı⁵. Bu yılki çalışmalarda koordinatları tespit edilerek konutun konumu harita üzerine işlenmiş, restitüsyon çizimlerine kaynak oluşturmak amacıyla duvarlarından yükseklik ölçüleri alınmıştır.

Doğu-batı doğrultusunda birbirine bitişik iki odadan oluşan binanın örtü sistemi tamamen yıkık haldedir. Kısım daha iyi durumda korunmuş olan doğu oda 5.45x5.45 m. ölçülerinde kare planlıdır. İçte kuzey ve güney duvarlarının üst kısmında, karşılıklı dışa 0.12 m. çıkıntı yapan taş sırası kat ayrımını belirler. Güney duvarın batısına kaymış olan alt kat girişi 1.20 m. genişliğindedir. Alt katta batı duvarı ortasındaki kare küçük bir pencere açıklığı dışında bir açıklık bulunmaz. Batı ve kuzey duvarlarında 0.20-0.30 m. genişliğinde 0.20 m. derinliğinde nişler bulunur. Bölgedeki diğer konutlarda olduğu gibi alt kat daha çok depo ve ahır işleviyle kullanılmış olmalıdır.

Konutun üst kat duvarlarının büyük bölümü yıkılmıştır. Kalan izlerden üst kata girişin güney duvarının ortasına açılan bir kapıdan sağlandığı anlaşılmaktadır. Kapıya nasıl ulaşım sağlandığına dair mimari bir veri bulunmamasına karşın olasılıkla duvara yandan yaslanmış ahşap merdivenlerle kapı önündeki küçük sahanlığa, oradan üst kata ulaşılmaktaydı. Benzer örneklerine göre üst kat duvarlarında olasılıkla manzaraya açılan pencereler bulunuyordu.

Doğudaki odanın 0.65 m. kalınlığındaki duvarları kaba yonu taşlarla örülmüştür. Duvar içinde harç kullanımının çok sınırlı olduğu, boşlukların küçük moloz taşla doldurulduğu görülmektedir. Duvarların iç ve dış yüzeylerindeki derz araları kireç kum karışımı harç ile sıvanmıştır. Aynı zamanda bağlayıcı olarak işlev gören derz aralarındaki harç tabakası birçok yerde dökülmüştür.

5 B. İşler (2013) Orta Likya'da Erken Bizans Dönemi Yerleşimleri ve Kırsal Konut Mimarisi. ADALYA XVI, s. 285-304, res. 8.

Doğudaki odaya sonradan bitıştırılmış olan batı oda temel seviyesinde günümüze ulaşabilmiştir. 6.30x5.30 m. ölçülerindeki odanın güney duvarı ortasında 1.20 m. genişliğinde bir kapı açıklığı bulunur. Odanın harç kullanılmadan örülmüş 0.70 m. kalınlığındaki özensiz duvarları ve geniş giriş açıklığı burasının hayvanlar için bir ağıl olduğu izlenimini verir.

Belören (Muskar) Köyü, Alakilise Mevkii Şapel: Alakilise'den doğuya doğru giden toprak yolun üst kenarında sık ormanlık alanda yer almaktadır. Yama- ca konumlanan şapelin kuzeybatısında bir konut, kuzeyinde sarnıç ve en iki ışık tespit edilir.

Tek nefli şapel 4.65x3.40 m. ölçülerinde doğu-batı doğrultusunda dikdört- gen planlıdır (Plan: 1). Doğuda dışa taşkın içte ve dışta yarın yuvarlak planlı, 2.10 m. genişliğinde 1.15 m. derinliğinde bir apsis yer alır. Naosun kuzey ve güney duvarına bitişik karşılıklı konumlanmış, 0.55 m. genişliğinde ve 0.50 m. çıkıntı yapan duvar payeleri bulunur. Şapelin duvarlarının üst kısmı yıkık olduğundan pencere açıklığının olup olmadığı anlaşılmaz. Olasılıkla şapelin beşik tonoz örtüsü, duvar payelerine oturan bir kemerle destekleniyordu.

Şapele giriş batı duvarı ortasındaki 0.85 m. genişliğindeki kapı açıklığı- dan sağlanmıştı. Girişin önünde, şapele sonradan eklenmiş 3.25x3.45 m. öl- çülerinde bir mekân bulunur. Örtü sistemi de tamamen yıkık olan mekâna batıdan, ölçüleri tam olarak tespit edilemeyen bir kapı açıklığından girilir. Mekânın kuzey duvarındaki 0.45 m. genişliğinde ve 0.55 m. derinliğindeki niş dışında herhangi bir açıklık tespit edilmez. Şapelin 0.75 m. kalınlığındaki duvarları kaba yonu taş örülüdür. Taş örgü duvarın iç kısmında harç kullanı- mı oldukça kısıtlı olmasına karşın iç ve dış duvar yüzeylerindeki derzler kireç harcıyla sıvanmıştır. Mekânın kuzey duvarı yüzeyinde içeriği tespit edileme- yen bir duvar resmine dair kalıntılar görülür.

Şapelin kuzey yanında olasılıkla küçük bir sarnıç ile daha kuzeyde, ka- yalık alanda şarap üretimine yönelik bir ışık görülür. İçi büyük oranda çam kabukları ve toprak dolu olan sarnıcın duvarları kırmızı harçla sıvanmıştır. Şapelin kuzeybatısında ise ancak temel seviyesinde izlenebilen tek odalı bir konut yapısına ait kalıntılar bulunur.

Karabel Işıklar: Karabel Mahallesi'nin girişinde deniz seviyesinden yakla-

şık 910 metre yüksekliğinde bir tepenin yamacında, olasılıkla bir konut ya da bir kule/çiftlik yapısı çevresinde birbirine çok yakın konumlanmış altı işlik ve on kadar sarnıç belirlenmiştir. Yerleşimin merkezini oluşturan kule çiftlik evi büyük ölçüde yıkık olmasına karşın, ana kayanın biçimlenmesiyle oluşturulan işlik ve sarnıçlar kısmen daha iyi durumda günümüze ulaşmıştır. Çizimleri yapılan ve konumları harita üzerine işlenen işlikler ayrıntılı bir makale ile tanıtılmıştır⁶.

Kule çiftlik: Çaprazlama yerleştirilmiş dört odadan oluşan çiftlik binasının en az iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Kuzeyde kalan iki odasının zemin seviyesi diğer ikisine göre 3.5 metre kadar daha üsttedir. Güneybatı odanın güney duvarı dışında kalan diğer duvarları ana kayanın oyulmasıyla oluşturulmuştur. Dolayısıyla binanın en iyi korunmuş bölümüdür. Odaya batı ve güney duvarları ortasındaki her biri 1.20 m. genişliğindeki iki ayrı kapıdan girilir. Duvarlarının üst kısmında ahşap kat ayrımını belirleyen kalas yuvaları görülür. Kat ayrımının üst kısmındaki poligonal duvar örgüsünün bir bölümü günümüze ulaşmıştır. Güneybatı odanın ikinci kat seviyesi kuzeyde kalan iki odanın zemin seviyesiyle aynı kottadır. Güneydoğu odasının içine olasılıkla konut işleviyle kullanılan tek mekânla bir yapı eklenmiştir. Olasılıkla Bizans Dönemi eki olan 3.93x4.82 m. ölçülerindeki mekânın batı duvarında 1.20 m. genişliğinde bir kapı açıklığı bulunur. 0.75 m. kalınlığındaki duvarları mekânın iki katlı olabileceğini düşündürür.

İşlikler: Yerleşimde tespit edilen altı işlik ortak mimari özelliklere sahiptir. Her biri ortalama 2.80x2.00 m. boyutlarında bir ezme teknesi ve ezme teknesine bağlı bir biriktirme havuzundan oluşur. Yaklaşık 0.50 m. derinliğindeki ezme teknesinin bir duvarının üst kısmında ortasında ortalama 0.35 m. derinliğinde bir kalas yuvası bulunur. Ortalama 1.20 m. çapında ve 1.50 m. derinliğe sahip olan biriktirme havuzları, ezme teknesine göre daha alt kotta yer alır (Resim: 2). Ezme teknesinin zemini, daha alt kotta yer alan biriktirme havuzuna doğru eğimlidir. İşliklerden üç tanesinde vida ağırlık taşı tespit edilir.

Karabel'deki belgelendirdiğimiz işliklerde ne zeytin çekirdeğini parçalamak ve ezme için kullanılan orbis taşlarına ne de ezilen zeytinin yağını

6 B. İşler (2014), Orta Likya'daki Karabel Yerleşiminde Tarımsal Üretime Yönelik Mimari Bulgular. *Turkish Studies*, Volume 9/10, s. 697-714.

çıkartmak için kullanılan, yanlarında oluklar bulunan trapetum teknelerine rastlanmamıştır. Dolayısıyla ezme teknesi ve ezme teknesi ile bağlantılı biriktirme havuzunun bulunduğu Karabel'deki işliklerin daha çok şarap üretimi-ne yönelik olduğu anlaşılmaktadır.

Şarap üretimi için üzümleri çiğneme, presleme ve mayalanma olmak üzere üç aşama vardır. Birinci aşamada bir havuz içine toplanan üzüm salkımları çoğu zaman ayakla ezilerek suyunu salması sağlanır. Bu ilk aşamada elde edilen sıvı en iyi kalite üründür. İkinci aşama, ezilen üzüm kabuk ve saplarının bir çuvala doldurularak çuvalların burkulması veya ahşap kalas yardımıyla altında preslenmesidir. Presleme işlemi, çuvalların işliğin bir ucundaki deliğe yerleştirilen kalasın altına konulmasıyla gerçekleşir. Kalasın diğer ucunda bulunan, ağırlık taşına bağlanmış ahşap vidanın döndürülmesiyle kalasın altındaki çuvallara baskı uygulanır ve böylece sıvının çıkması sağlanır. Presleme sonucu ortaya çıkan sıvı, havuzun bir kenarındaki delikten akarak daha alt kotta yer alan havuzda birikir. Havuzda toplanan sıvının doğal yollardan mayalanması için ağzı kapatılır. İlk mayalanma işliğin olduğu yerde biriktirme havuzunda olur⁷.

Tarımsal üretime yönelik mimari kalıntılar genellikle verimli tarım alanlarının yakınındaki kayalık alanlara konumlanmıştır. Ana kaya sağlam ve sızdırmaz yapısıyla düzgün yüzeyler oluşturulmasına olanak vermesinin yanı sıra güç gerektiren ezme ve presleme işlerinde, baskı kolu için sağlam bir yapı oluşturur. Ayrıca işliklerin tarım alanlarının yakınına inşa edilmesi, özellikle gereksiz posayı taşımaktan kurtaran pratik bir uygulamadır. Preslerin yer seçiminde açık kayalık alanların tercih edilmesinin başlıca nedenleri, sağlamlık, kayalık alanların kolayca temizlenebilirliği ve şarap işliklerinde taneleri güneş ışığı altında preslemenin mayalanmayı (fermantasyonu) hızlandırması ayrıca su kaybını arttırarak şeker oranını yükseltmesidir.

Dağlık yerleşimlerde küçük gruplar halinde yaşayan halkın geçim kaynağı büyük ölçüde teraslanarak oluşturulmuş tarım alanlarından elde edilen tarımsal üretime dayalıydı. Tarımdan elde edilen ürün yıllık yiyecek ihtiyacı-

7 Diler, A. (1995). The most common wine-Press Type Found in the Vicinity of Cilicia and Lycia. *Lykia*, 2, s. 83-84.

nı karşıladığı gibi ticari olarak da bölge ekonomisi için önemli bir kazanç kaynağıydı. Dolayısıyla bölgedeki ana kayanın biçimlendirilmesiyle oluşturulan tarımsal üretime yönelik mimari kalıntılar, üretim alanlarının belirlenmesi ve bölge ekonomisi hakkında önemli veriler sunar.

Antik dönemlerden başlayarak her dönemde benzer biçimlerde üretimin devam etmesi nedeniyle işliklerin mimarilerine göre tarihlenmeleri mümkün değildir. Yerleşimin merkezini oluşturan kule çiftlik evinin poligonal duvar tekniği yapıyı Roma öncesine tarihlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Ancak yerleşimdeki binalar ve işlikler Bizans Dönemi sonuna kadar kullanılmaya devam etmiştir.

Asarcık Doğu ve Batı Yerleşimleri: Karabel Mahallesi'nin 1 km. kadar kuzeydoğusunda kalan Asarcık tepesinde birbirine yakın konumlanmış iki ayrı yerleşim birimi tespit edilir. Yerleşimlerden doğudaki, merkezindeki büyük üç nefli bazilikal kilise ile kilise çevresine yerleşmiş yaklaşık 45 konuttan oluşur. Doğu yerleşiminin yaklaşık 200 m. güneybatısındaki diğer yerleşim bir Helenistik kule yapısı çevresinde biçimlenen, birbirine bitişik haldeki kilise, vaftizhane, mezar odaları ve bazı konut yapılarıyla manastır olma özellikleri taşımaktadır. Günümüze ulaşan mimari kalıntılardan her iki yerleşim alanının ayrı birer duvarla çevrelendiği anlaşılmaktadır.

İlk kez M. Harrison tarafından 1960 yılındaki yüzey araştırmalarında keşfedilen Batı yerleşim Aziz Nikolaos'un 6. yüzyılda kurduğu Sion manastırı olarak tanımlanır. Harrison yayımladığı makalesinde Asarcık Batı yerleşimin içindeki kilisenin planını ve kısa tanıtımını verir⁸. Grossmann ve Severin'in kitabında her iki yerleşim hakkında daha ayrıntılı tanımlara ve ayrıntılı çizimlere yer verilir⁹. Ayrıca tarafımdan hazırlanan doktora tez çalışması kapsamında yapıların ayrıntılı tanımları yapılmış ve planları çizilmiştir¹⁰. 2014 yılı yüzey araştırmalarında yerleşimdeki binaların üç boyutlu çizimlerini ya-

8 Harrison 1963, s. 131-136.

9 Grossmann-Severin 2003, s. 59-103.

10 B. İşler (2009) *Likya Bölgesi'nde Karabel Asarcık'taki Erken Bizans Dönemi Yerleşimi*, H.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tezi, Ankara; B. İşler (2010) Sionlu Aziz Nikolaos'un Batı Asarcık Yerleşimindeki Mezar Yapısı. *Bizans ve Çevre Kültürler Prof. Dr. Yıldız Ötügen'e Armağan*, Ed. S. Doğan, M. Kadiroğlu, Ankara, s. 186-196; B. İşler (2012) *Likya Bölgesi'ndeki Karabel-Asarcık'taki Yerleşimin Plan ve İşlev Özellikleri Üzerine Gözlemler. Uluslararası Genç Bilimciler Buluşması I: Anadolu Akdenizi Sempozyumu 04-07 Kasım 2009, Antalya*, s. 161-173.

pabilmek amacıyla yükseklik ölçüleri alınmıştır. Yerleşimin çizilen planlarında yapıların dönem analizleri ya da hangi dönemde yapıldıkları işlenmiştir. Çalışma sırasında her iki yerleşimde yeni tespit edilen bazı bezemeli taş eserler de belgelendirilmiştir (Resim: 3).

Alacahisar Kilisesi: Kilise Karabel yerleşiminin yaklaşık 4 km. kuzeybatısında, Alacahisar adı verilen 1200 m. rakımlı tepe üzerinde konumlanır. Kilisenin bulunduğu Çam Dağı'na, Karabel köyü içinden geçen oldukça bozuk toprak bir yoldan ulaşılır. Kilise ilk olarak M. Harrison tarafından planı çizilerek kısaca tanıtılmıştır¹¹. Grossmann ve Severin tarafından daha ayrıntılı olarak tanıtılan kilisenin¹² bazı araştırmalarda Sion Manastırı olduğu ileri sürülür¹³.

Apsis kısmı ana kayaya oyularak oluşturulduğu için, kilisenin doğu kısmı günümüze oldukça iyi durumda ulaşırken, batı bölümleri temel seviyesine kadar yıkılmıştır. Yüzey araştırması kapsamında kilisenin ayrıntılı bir planı çıkartılmış, yükseklik ölçüleri alınmıştır. Kilise içinde ve çevresinde tespit edilen mimari taş eserler çizim ve fotoğraflar eşliğinde belgelendirilmiştir. Ayrıca çalışmamız kapsamında ilk kez kiliseyi dıştan çevreleyen duvarın planı çıkartılmıştır.

Kilise beması trikonç, naosu üç nefli plan tipindedir. Planı bakımında Asarcık Batı kilisesiyle büyük benzerlik göstermektedir. Örtü sistemine kadar ayakta olan kilisenin bema kısmı ortada kare alan üç yönden, kuzey, doğu ve güneyde birer apsisle genişletilmiştir (Resim: 4). Apsisler içten yuvarlak dıştan düz duvarla çevrelenmiş olup her birinin ortasında birer ikiz pencere düzenlemesi görülür. Ortadaki kare alanın pandantif geçişli, yüksek kasnaklı bir kubbe ile örtüldüğü mimari kalıntılardan anlaşılır. Kubbe kasnağında doğu yönünde açılmış olan penceresinin bir kısmı korunmuştur.

Kilisenin apsisi içinde yakın bir tarihte yapılan kaçak kazıda beş basamaklı bir syntonon ile birlikte yüzeyleri bezemeli bir sütun kaidesi, bir sütun baş-

11 Harrison 1963, s. 129-130.

12 Grossmann ve Severin 2003, s. 104-110.

13 P. Niewöhner, (2005/2006). Spätantike Reliquienkapellen in Lykien. *Jahrbuch für Antike und Christentum* 48/49, s. 77-112; M. Altan (2011) Parerga to the Stadiasmus Patarensis (8): On the named places in the journeys of sacrifice recorded in the Vita of Saint Nicholas of Sion. *GEPHYRA* 8, s. 99-124.

lığı ve bir konsol (Resim: 5) açığa çıkartılmıştır. Kaçak kazıda kilisenin özgün zemin seviyesine kadar inilmiş, syntrononun iki yanındaki bezemeli iki niş de ortaya çıkmıştır. Kilisenin üç nefli naosunun duvarları tamamen yok olmuştur. Sadece batıda orta ve güney nefe giriş kapılarının yerleri belirlenebilmektedir. Kilisenin batısında büyük bir avlunun olduğu kalan izlerden anlaşılır. Avlu iç kısmında bazı mekânlara ait duvar kalıntılarıyla avlunun ortasında günümüzde halen kullanılmakta olan bir sarnıç bulunur.

Kilisenin kuzeyine bitişik olasılıkla bir vaftizhane binası bulunmaktadır. Vaftizhanenin apsisi ve duvarları kısmen ayakta. Vaftizhanenin batı bölümünün iki katlı olduğuna dair izler vardır. Kilisenin güney yanında ana kayaya oyulmuş bazı mezar kalıntıları görülür. Kilisenin doğusundaki kayalık alanda çatı suyunu toplamak amacıyla düzenlemiş su kanalları bulunmaktadır. Kanallardan toplanan su kuzey yandaki bir sarnıçta biriktirilmiştir.

Kilise içinde ve çevresinde bulunan taş eserlerden kiborium kemerine ait parçalar S. Doğan tarafından yayınlanmıştır¹⁴. Bu parçalar dışında çalışmamız sırasında bir sarnıca ait kuyu bileziği ile sütun başlıkları ve bazı levha parçaları belgelendirilmiştir.

Devekuyusu Kilisesi: Belören Köyü'nde Karabel'e uzanan antik yolun yaklaşık ortasında, Somaklı Deresi'nin oluşturduğu vadinin üst kısmında yer alır. Belören'den Karabel'e giden asfalt yoldan ayrılan toprak yolla arazi araçlarıyla kilisenin yanına kadar gidilebilmektedir. Kilise Karabel'den Zeytin ve Alakilise'ye giden antik yolun üzerinde yer alır. Kilisenin bulunduğu alanda birkaç çobana ait ev ile birlikte bir mescit bulunur.

Oldukça kötü bir durumda günümüze ulaşmış olan anıtsal boyutlardaki kilise hakkındaki ilk bilgiler M. Harrison tarafından verilir¹⁵. Grossmann ve Severin kilisenin planını çıkartarak ayrıntılı tanımlar¹⁶. Yüzey araştırması kapsamında mevcut mimari kalıntılar ile içinde tespit edilen bir konsol, altar tablası ve kiborium kemeri parçasının çizim ve fotoğrafla tespiti yapılmıştır. Kilisenin planı çıkartılarak yükseklik ölçüleri alınmıştır.

14 S. Doğan, (2003). Likya'da Alacahisar Kilisesi'nin Kiborium Kemerleri. *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20/1, s. 186-198.

15 Harrison 1963, s. 137.

16 Grossmann ve Severin 2003, s. 49-53.

Düz bir alanda kurulu olan kilise bema bölümü trikonç, naosu üç nefli plan tipindedir. Plan tipi bakımında bölgedeki Asarcık batı, Muskar, Alaçahisar ve Dikmen kiliseleriyle benzerlik gösterir. Kilisenin apsisleri içten yuvarlak dıştan düz cephelidir (Resim 6). Günümüze ulaşan kuzey ve doğu apsislerin ortasında ikiz pencere düzenlemesine dair izler görülür. Üç apsisli kilisenin bema bölümünün kuzey yanında trikonç planlı bir vaftizhaneye ait kalıntılar görülür. Kilisenin üç nefli naosu içinde olasılıkla 9. yüzyılda daha küçük boyutlu tek nefli bir şapel inşa edilmiştir.

Beymelek'te Yapılan Çalışmalar: Demre İlçesi'ne bağlı Beymelek beldesi sahilindeki büyük lagünüyle ünlüdür. Bugün mavi yengeç, deniz kaplumbağası ve zengin balık çeşitliliğiyle deniz canlılarına ev sahipliği yapan lagün aynı zamanda tarih boyunca, denizcilerin ya da balıkçılıkla uğraşan halkın sığınabilecekleri doğal bir liman görevi görmüştür. Lagünün sahili boyunca konumlanan dört şapel olasılıkla buradaki halkın dini ihtiyaçlarına cevap vermekteydi. Şapellerden biri oldukça iyi, diğer üçü oldukça kötü durumda günümüze ulaşabilmiştir. Şapellerden ikisi su altında kalmasından dolayı herhangi bir çalışma yapılamamış diğer ikisinin mimari çizimleri yapılarak konumları haritalar üzerine işlenmiştir. Özgün isimleri bilinmediği için Şapel 1 ve Şapel 2 olarak adlandırılmıştır.

Şapel 1: Lagün'ün batı ucunda Demre'den Finike'ye giden yolun üst kenarında konumlanan şapel oldukça iyi durumda günümüze ulaşmıştır. M. Harrison bir cümle halinde şapelin konumunu ve planını aktarır¹⁷. 1975 yılına ait başka bir çalışmada şapelin kısa tanımı ve bir planına yer verilir¹⁸.

Şapel 5.83x3.35 m. boyutlarında doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Beşik tonoz örtülü şapelin orta kısmında, kuzey ve güney duvardaki duvar payelerine oturan destek kemeri yer alır. Duvardan 0.40 m. çıkıntı yapan 0.55 m. genişliğindeki duvar payelerinden güneydeki günümüze gelememiştir. Doğuda dışa çıkıntı yapan, 2.20 m. genişliğinde 1 m. derinliğinde, içte ve dışta yarım yuvarlak planlı apsis yer alır. Apsisin ortasında 0.35 m. genişliğinde dikdörtgen bir pencere bulunur. Şapele giriş batı duvarı ortasın-

17 Harrison 1963, s. 139.

18 Feld, O. (1975), Die Kirchen von Myra und umgebung. *Myra. Eine Lykische Metropole in Antiker und Byzantinischer Zeit*, ed., J. Borchhardt, Berlin, s. 419-424.

daki 1 m. genişliğindeki kapıdan sağlanır. Girişin bulunduğu batı cephede bulunan hatıl yuvaları, burada bir ahşap sundurmanın varlığına işaret eder. Şapelin 0.65 m. kalınlığındaki duvarları kaba yonu taş kullanılarak örülmüştür. Şapelin dıştan kiremit kaplı çift pahlı çatıyla örtülü olduğu anlaşılmaktadır (Resim: 7).

Şapel 2: Lagün'ün doğu ucunda, Demre'den Finike'ye giden yolun üst kenarında konumlanır. Yoldan bitişiğindeki eve ulaşan merdivenler şapelin içinden geçtiğinden şapelin örtü sistemi ve duvarlarının büyük bölümü yıkık haldedir. Mevcut haliyle yapının iç kısmının yaklaşık 2 m. kadar toprak dolu olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde sadece 0.80 m. kalınlığındaki kaba yonu taş kullanılarak örülmüş olan güney ve kuzeydeki duvarının bir bölümü ulaşmıştır. Birbirine 3.50 m. arayla paralel uzaman duvar kalıntılarının her biri 3 m. uzunluğunda ve mevcut zeminden 1.60 m. yüksekliğindedir. Karşılıklı duvarlar zeminden 0.60 m. yüksekliğinde başlayarak beşik tonoz oluşturmaya başlar. Duvarların iç kısımlarında tonoz başlangıç seviyesinde karşılıklı açılmış üçer hatıl yuvası bulunur. Kuzey duvarın batı ucunda, duvarın iç yüzeyinde 0.60 m. genişliğinde başka bir duvar kalıntısına dair bir iz görülür. Görülen iz olasılıkla tonozu destekleyen kemere aittir. Güney duvarın doğu kısmında apsis oluşumu görülür. Mevcut mimari veriler yapının yaklaşık 5.00x3.50 m. ölçülerinde tek nefli bir şapele ait olduğunu göstermektedir. Olasılıkla beşik tonoz örtülü yapının orta kısmında, karşılıklı duvarlardan çıkıntı yapan paye üzerine oturan bir destek kemeri bulunuyordu. Mimari ölçüleri ve biçimi Şapel 1'e oldukça benzerdir.

Köy Yerleşimi: Beymelek'in bulunduğu arazi, sahilden gerideki dağlık alana doğru hafif bir eğimle yükselen, verimli topraklara sahip tarım alanlarından oluşur. Dolayısıyla bu alan içinde birbirinden çok da uzak olmayan küçük yerleşimlerin oluşmasına neden olmuştur. Bu yerleşimlerin birçoğu bir dini yapı (şapel) merkezli birkaç konut, işlik ve sarnıç yapılarından oluşur. 2014 yılı çalışmalarında Beymelek'in üst kısmında yer alan Ortaçağ yerleşimlerinden birinde çalışılmıştır.

Yerleşimdeki giriş ve naos olmak üzere iki bölümden oluşan şapelden günümüze duvarların alt kısmı ulaşabilmiştir. 4.90x3.25 m. ölçülerindeki tek nefli ibadet mekânı doğudan dışa çıkıntı yapan yarım yuvarlak apsis-

le sonlanır(Plan: 2). Apsis 1.85 m. genişliğinde 1 m. derinliğindedir. Şapele giriş batı duvarının ortasındaki 1.20 m. genişliğindeki kapıdan sağlanır. Şapelin batı yanına sonradan bitştirildiği anlaşılan bir giriş bölümü bulunur. 2.50x3.05 m. ölçülerindeki giriş mekânının duvarlarında güneyde 0.75 m., batıda 1.20 m. ve kuzeyde 1.30 m. genişliğinde birer kapı açıklığı bulunur. Şapelin duvarları kaba yonu kireç taşından örülerek oluşturulmuş; bağlayıcı olarak da kireç kum karışımı harç kullanılmıştır. Şapelin apsis duvarı 0.80 m. diğer duvarları 0.60 m. kalınlığındadır.

Beymelek 3. Şapel: Lagün'ün batı yamacında Demre'den Finike'ye giden yolun solunda kalan tepenin üstünde konumlanan şapel oldukça iyi durumda günümüze ulaşmıştır. Şapel Myra antik kentinden Finike'ye uzanan Likya yolu olarak adlandırılan antik yol ağı yakınında yer alır. 11.-12. yüzyıla tarihlendirilen şapelin 1975 yılında bölgede yürütülen bir yüzey araştırması kapsamında kısa tanımı yapılarak planı çizilir¹⁹. Çalışmamız kapsamında binanın ayrıntılı tanımları yapılarak plan kesit çizimleri hazırlanmıştır.

Şapel, duvar örgü tekniğinden Helenistik döneme tarihlenebilecek bir alt yapı üzerine oturtulmuştur. 7.13x3.97 m. ölçülerindeki tek nefli ibadet mekânı doğudan dışa çıkıntı yapan apsisle sonlanır (Plan: 3). Zeminden 4.40 m. yüksekliğindeki binanın tonoz örtüsü kuzey ve güney duvarlarda dışa 0.37 m. çıkıntı yapan duvar payelerine oturan iki kemerle desteklenmiştir. Tonoz dışta çift pahlı çatıyla kaplıdır. İçten ve dıştan yarım yuvarlak planlı apsis 2.60 m. genişliğinde 1.23 m. derinliğindedir. Apsisin ortasında 0.60 m. genişliğinde bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Apsisin cephesinde ortada pencereyi de içine alan ve pencerenin iki yanında birer yuvarlak kemerli sağır niş düzenlemesi görülür (Resim: 8). Şapelin güney duvarı ortasında 1.10 m. genişliğinde bir pencere açıklığı bulunmaktadır. Pencere dışta apsis penceresinde olduğu gibi yuvarlak kemerli bir silme içine alınmıştır. Şapele giriş batı duvarının ortasındaki 1.30 m. genişliğindeki kapıdan sağlanır. Kapının yuvarlak kemeri dışta üçgen biçiminde bir silme ile kuşatılır. Silme altta iki taş konsola oturtulmuş, testere dişi biçiminde dizilen tuğlalardan oluşturulmuştur. Konsolların dışa çıkıntı yapan ön yüzlerine birer haç motifi kazınmıştır. Şapelin 0.80 m. kalınlığındaki duvarları kireç harcı ile kaba yonu taş kullanılarak inşa edilmiştir.

19 Feld 1975, s. 419-424, Abb. 71. Ayrıca bkz. Hellenkemper-Hild 2004, s. 485.

Şapelin kuzey yanında, olasılıkla Helenistik dönemden kalma bir mekân ile kuzeydoğuda ana kayaya oyularak oluşturulmuş bir şarap işliğı bulunur. 6.00x8.80 m. ölçülerindeki mekân ve işlik olasılıkla Hıristiyan döneminde de kullanılmıştır. İşlik 2.20x1.90 m. ölçülerinde bir ezme havuzu ve 1 m. çapında yuvarlak planlı bir biriktirme havuzundan oluşur. Bölgede Helenistik dönemden kalma kule yapılarıyla sıklıkla karşılaşmaktadır. Bölgedeki kule yapılarının yakınında işlik veya mezar yapılarının bulunması genel bir özelliktir. Dolayısıyla bu tip yapılar kule-çiftlik olarak da adlandırılır. Şapelin oturduğu Helenistik yapı da yanındaki işlikle birlikte kule-çiftlik tarzı bir bina olmalıdır.

Günağı Kilisesi: Beymelek beldesinin dağlık alanında yer alan Karacaören antik yerleşkesinin 800 m. kadar güneybatısında, deniz manzaralı bir yamaçta konumlanır. Kilisenin bulunduğu alana Beymelek'ten antik bir yoldan yürüyerek ulaşılır. Ayrıca Alakilise'den geçerek doğuya doğru giden toprak yol vasıtasıyla 400 m. yakınına kadar arazi araçlarıyla ulaşmak mümkündür. Günümüzde Günağı adı verilen bölgede bulunan kilise oldukça kötü durumda günümüze ulaşmıştır²⁰. Yıkıntılar arasında kilisenin duvarları güçlükle seçilebilmekte, çoğu yerde ise izlenememektedir. Yüzey araştırmamız kapsamında ilk kez kilisenin planı çıkartılmış, kilise içinde ve çevresindeki küçük bulun-tular fotoğraf ve çizimler eşliğinde ayrıntılı belgelendirilmiştir.

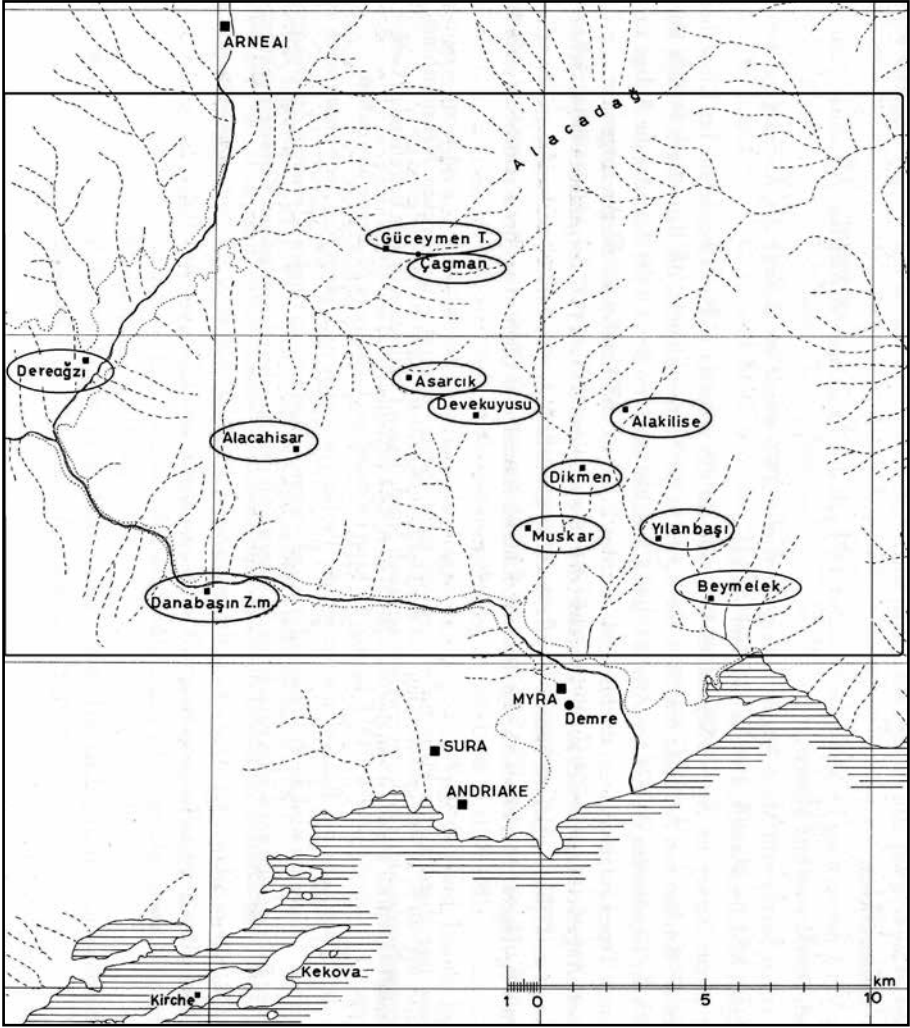
Kilise üç nefli Helenistik bazilika plan tipindedir. Orta nef yan neflerin iki katı genişliğindedir. Nefler doğuda birer apsisle sonlanır. Dışa çıkıntı yapan her üç apsis de içten atnalı, dıştan üç cephelidir (Plan: 4). Yan apsislerin duvarları örtü geçiş seviyesine kadar sağlam kalabilmiştir. Kuzey apsisin ortasında yuvarlak kemerli bir pencere açıklığı görülür. Pencerenin üst seviyesinde apsisin içini kuşatan bir duvar silmesi örtüye geçişi belirler. Apsis yüzeyleri duvar resimleriyle bezelidir (Resim: 9). Duvar resimlerinde haleli yedi figür belirler. Pencerenin iki yanında kilisenin güney yanında bir şapele ait olabilecek kalıntılar görülür. Batıda kilisenin giriş bölümünü oluşturan avlu bölümü yer alır. Avlu ile kilise arasında narteks olup olmadığına dair yeterli veri bulunmaz. Kilisenin avlusu içinde, güney ve kuzeyinde dört sarnıç tespit edilir.

20 Bölgedeki antik yerleşimler ve yol ağı üzerine çalışmalar yapan M. Altan, Sionlu Nikolaos'un vitasında geçen bilgileri yorumlayarak, Karacaören ve Günağı kilisesini Nea Kome olarak lokalize eder. Bkz. Altan 2011, s. 109.

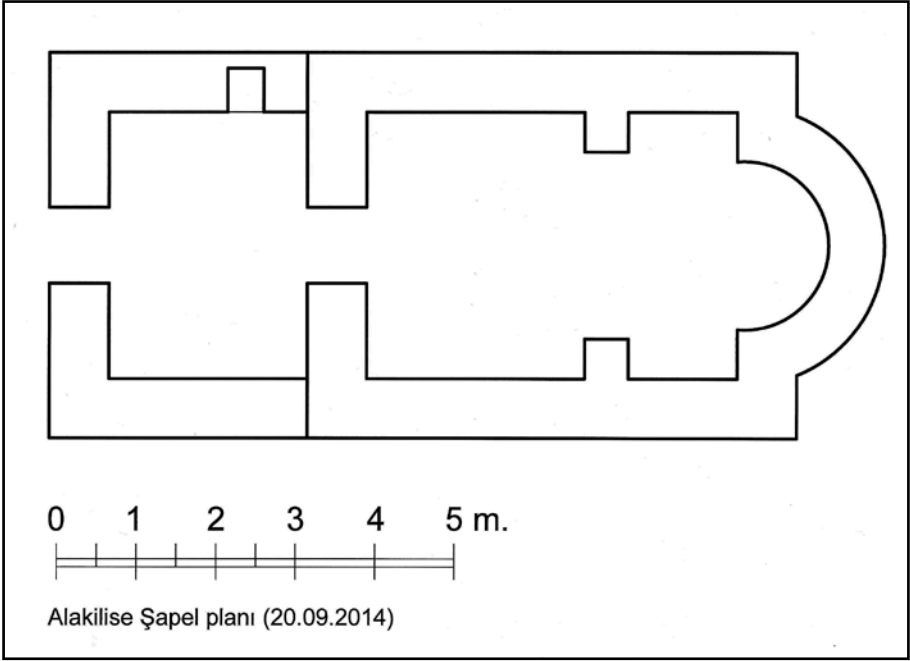
Kilisenin batısında avlunun dışında devrilmiş halde dört sütun ve bu sütunlara ait başlıklar görülür. Sütun başlıklarının yanında bu sütunların birine ait kaide ile arşitrav parçaları bulunmaktadır. Sütunların konumu olasılıkla özgün yerlerinde devrildikleri izlenimi verir. Dolayısıyla kilisenin dışında dört sütunlu revaklı bir giriş düzenlemesinin olduğu anlaşılır.

Kilisenin en dikkat çekici özelliği bezemelerinin kalitesi ve çeşitliliğidir. Kaide, sütun, sütun başlığı, konsol, kapı lento ve söve mimari parçalar ile baluster, altar, ambon, levha, templon gibi liturjik parçalarından oluşan taş eserlerin yüzeyleri çok kaliteli bir işçilikle bezenmiştir. Bezemelerde geç antik dönem özellikleri gösteren, akantus yaprakları, yumurta firizleri, dendanlar ile Hristiyanlıkla ilgili haç motifleri dikkat çeker. Bezemelerde derin oymanın (ajur) en güzel örnekleri sergilenir (Resim: 10). Kilise içinde bulunan bezemeli taş eserler bölgede 5. yüzyıl ikinci yarısında görülmeye başlayan taş eserlerle üslup özellikleri bakımından benzerlikler gösterir.

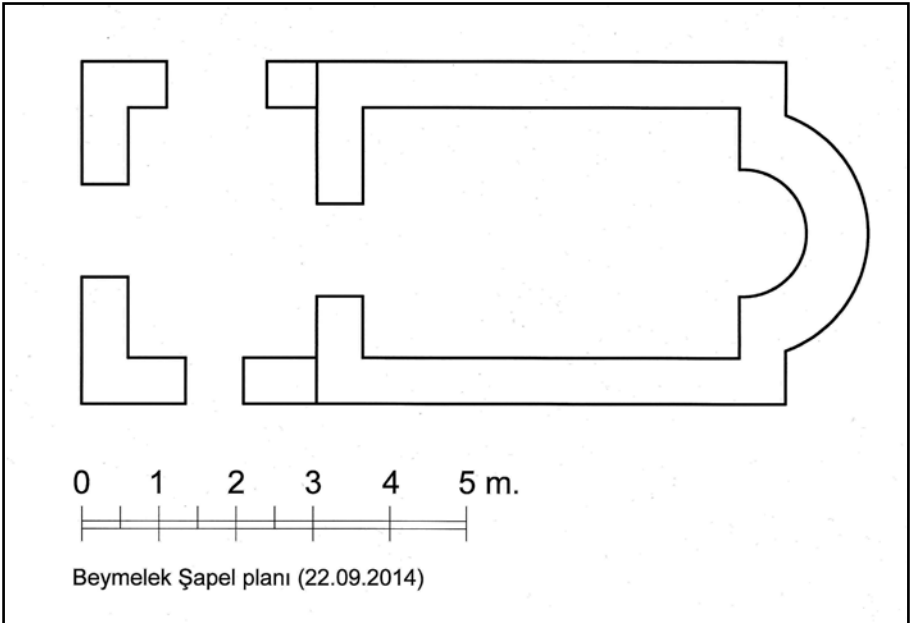
Sonuç olarak yürüttüğümüz yüzey araştırmaları bölgenin sanatsal açıdan zengin bir geçmişi olduğunu göstermektedir. İlk göze çarpan yüzölçümü oldukça küçük bir alanda çok sayıda dini içerikli binanın bulunmasıdır. Bunun en büyük nedeni, Roma Döneminde Likya eyaletinin orta bölümünü oluşturan bölgenin aynı zamanda Batı'dan deniz yoluyla Kudüs'e giden hacıların uğrak noktası olmasıdır. Hristiyanlar için önemli bir Aziz olan Myra'daki Nikolaos'un Martyrionu, erken dönemden itibaren Kudüs'e giden hacıların ziyaret ettikleri önemli bir yer olmuştur. 6. yüzyılda bölgenin dağlık kesiminde kurulduğu bilinen Sion Manastırı da önemli bir haç merkezidir. Bölgenin dağlık yapısı birbirine yakın küçük ölçekli yerleşim birimlerinin kurulmasına neden olmuştur. Yerleşimlerin büyüklüğü yakınındaki tarım alanları ile doğru orantılıdır. Tarım alanlarında elde edilen ürünlerin ticaretinin yapılmasıyla bölge ekonomisine büyük katkı sağlanmış ve bu sayede Alacadağ çevresinde büyük boyutlu manastır ve kiliselerin inşa edilmesi mümkün olmuştur. Özellikle 6. yüzyılda bölgede inşa edilen yapılar, hem boyut hem de bezemeleri bakımından İstanbul'daki imparatorluk yapılarını aratmayacak görkemdedir. Dolayısıyla bölgedeki Ortaçağ yerleşimlerinin tespit edilmesi, yerleşimlerdeki mimari anıtların ve bezemelerinin incelenmesi Bizans sanatını daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

Harita 1: Demre çevresindeki Bizans yerleşimleri.

Plan 1: Alakilise Mevkii, şapelin planı.

Plan 2: Beymelek köy yerleşimi içindeki şapelin planı.

Resim 1: Muskar/Belören Köyü kilisesi, apsis.

Resim 2: Karabel bir şarap işliğinin genel görünümü.

Resim 3: Karabel Asarcık Batı yerleşimi, templon levha üstü.

Resim 4: Alacahisar Kilisesi bema bölümünün üstten görünümü.

Resim 5: Alacahisar Kilisesi, konsol parçası.

Resim 6: Devekuyusu Kilisesi, kuzeyden genel görünümü.

Resim 7: Beymelek 1 numaralı şapel, batı cephe.

Resim 8: Beymelek 3 numaralı şapel, doğu cephe.

Resim 9: Günağı Kilisesi, kuzey apsis.

Resim 10: Günağı Kilisesi, sütun başlığı.

2014 YILI PHASELIS ANTİK KENTİ VE TERİTORYUMU YÜZEY ARAŞTIRMASI

Murat ARSLAN*
Nihal TÜNER ÖNEN

Phaselis Antik Kenti ve Teritoryumu Yüzey Araştırması 2014 yılında Kültür Varlıkları Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle 07 Ağustos - 30 Eylül tarihleri arasında disiplinler arası bir yaklaşımla; tarihsel coğrafya, arkeoloji, epigrafi, eskiçağ tarihi, mimari ve ekoloji uzmanlarından oluşan bir ekiple gerçekleştirilmiştir¹. Söz konusu ekiplerin katılımıyla sürdürülen 2014 yılı araştırmaları kent içinde *-akropolis*, limanlar, *nekropolis* alanlarında- ve kentin yakın çevresi ile Tahtalı Dağ eteklerinde devam edilmiştir.

2014 yılı *Akropolis* Araştırmaları, geçen sezon sürenin bitmesi nedeniyle araştırması tamamlanmamış olan, *akropolis*'in güney-güneybatısında, 30-35

* Prof. Dr. Murat ARSLAN, Akdeniz Üniversitesi, Tarih Bölümü, Antalya/TÜRKİYE.
Yrd. Doç. Dr. Nihal Tüner ÖNEN, Akdeniz Üniversitesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, TÜRKİYE.

- 1 Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi adına başkanlığımızda sürdürülen yüzey araştırması, Side Müzesi'nden Uzman M. Kılınç'ın temsilciliğinde ve Akdeniz Uygarlıkları Araştırma Enstitüsü Eskiçağ Akdeniz Araştırmaları A.B.D. yüksek lisan öğrencileri F. Yılmaz, E. Kurul, A. Akçay, B. Gürel, E. Çelik ve Edebiyat Fakültesi'nden E. Bilgiç ile Dokuz Eylül Üniversitesi'nden Sanat Tarihçi Yrd. Doç. Dr. Y. Mergen ve Sorbonne Üniversitesi'nden Uzm. Ark. Dr. M. Kürkçü'nün katılımlarıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya değişik tarihlerde değişik uzmanlık alanlarından araştırmacılar katılmıştır: Liman Araştırmaları için Selçuk Üniversitesi'nden Uzm. Ark. Dr. E. Aslan ve Sualtı Araştırmacıları M. Bircan ile K. Bircan; Mimari Araştırmaları için Yk. Mimar Rest. Ark. Dr. L. Kaderli; Seramik Araştırmaları için Avusturya Arkeoloji Enstitüsü'nden Uzm. Ark. B. Marksteiner; Tarihsel Coğrafya Araştırmaları için Marmara Üniversitesi'nden Uzm. Ark. Epigraf H. S. Öztürk; Database çalışmaları için Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi'nden Ark. Yrd. Doç. Dr. F. Demir; Flora/Botanik Araştırmaları için Akdeniz Üniversitesi'nden Doç. Dr. S. R. Göktürk, Doç. Dr. H. Sert ve Yrd. Doç. Dr. Ö. Tufan Çetin; Fauna/Zooloji Araştırmaları için Akdeniz Üniversitesi'nden Yrd. Doç. Dr. M. Yavuz ve Uzm. R. Tunç; Ekoloji Araştırmaları için Akdeniz Üniversitesi'nden Doç. Dr. H. Çetin; Hava Fotoğraflarının çekimi için Ark. A. Karahan. Araştırmamızın İSGB uzmanlığını ise A. Önen gerçekleştirmiştir. Araştırmamıza katılan tüm araştırmacı ve öğrencilerimiz ile Bakanlık Temsilcimize değerli katılımları için teşekkür ederiz.

metre yükseklik hattında sürdürülmüştür. *Akropolis* tepesinin güney-güneybatı- kısmına denk düşen söz konusu alanda *akropolis*'te yer alan bazı sokakların bağlandığı bir meydan ve güneyindeki sütunlu anıtsal giriş ile bazilikal formlu Doğu Roma Dönemi'nden kilise yapısı söz konusudur. Bu alanda yer alan yapı kalıntılarına dair şimdilik üç farklı dönem tespit edilmiştir. Kentin bu kısmındaki yerleşim dokusu anlaşılmaya çalışılmış ve yapıların restitüsyon planı çıkartılmış (Resim: 1).

Yaklaşık kuzeydoğu - güneybatı yönelişe sahip dikdörtgen planlı kilise *akropolis*'in güney yamacında yer alan ve istinat duvarları ile düzenlenmiş bir teras üzerinde, Akdeniz ve Phaselis'in Güney Liman'ına hâkim bir alanda inşa edilmiştir. Kilisenin Kuzeybatı nef duvarı, söz konusu olan teras duvarı üzerine yerleştirilmiştir. Yapı günümüze çok tahrip olarak ulaşabilmiştir. Bu nedenle *apsis* yarım kubbesini taşıyan *apsis* cephe duvarlarından başka ayakta kalan bir unsur izlenmemektedir. Bu ana kadar yapılan çalışmalar ışığında söz konusu yapının, portikolu bir atriuma ve nartekse sahip üç nefli Helenistik bazilikal plan şemasında inşa edilmiş olduğu anlaşılmıştır. Yapının ana örtü sistemi her ne kadar ahşap olsa da *apsis* örtüsünün yarım kubbe olduğu görülmektedir².

Akropolis tepesi üzerinde yürütülen çalışmalar alanın istisnasız olarak her metrekaresinin iskan alanı olarak kullanıldığını göstermektedir. 2014 yılı araştırma alanı olarak belirlenen bölgede gerçekleştirilen seramik taraması sırasında tespit edilen Klasik Dönem'den Doğu Roma'ya kadar tarih veren seramik buluntuları bu yönde bilgi vermektedir.

Akropolis araştırmaları kapsamında sürdürülen epigrafi çalışmaları sırasında ise 2005 yılında yayınlanmış olan Apollon Iatros'a adanmış adak yazıtı yeniden bulunarak yerinde fotoğraflanmış ve envanterlenmiştir.

Bu yıl itibariyle *akropolis* üzerinde kentin su ihtiyacını karşılayan sarnıç yapılarına yönelik olarak tespit, belgeleme ve tipokronoloji çalışmalarımıza başlanmış ve 14 adet sarnıç tespit edilmiştir. Yukarıda bahsi geçen bazilikal formlu kilise içerisinde yer alan ve oldukça iyi korunduğu görülen bir sarnı-

2 Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Y. Mergen, "2014 Yılı Çalışmaları Işığında Phaselis Antik Kenti'nin Geç Antik ve Ortaçağ Mimarisi ve Kentsel Yapısı". Phaselis I (2015) 280-286.

cın, silindirik yapısıyla yukarıya çıktıkça daralan klasik şişe ya da piriform (armut tipli) sarnıçlardan ayrıldığı gözlenmiştir³.

Akropolis'in kuzeybatı etekleri üzerinde yer alan tiyatronun geçen yılki araştırmalarımız sırasında çekilen ortografik fotoğraflarının yerinde kontrolü çalışmaları tamamlanmış ve taş planı çıkartılmıştır (Resim: 2). Bu yıl ayrıca Kültür ve Turizm Bakanlığı üstesinde gerçekleşen Phaselis Antik Tiyatrosu rölöve, restitüsyon ve restorasyon ihalesini kazanan firma ve Antalya, Rölöve ve Anıtlar Bölge Müdürlüğü uzmanları tarafından yararlanılmak ve konuya ilişkin bakanlığımızı bilgilendirmek amacıyla, ekibimizin mimari grubu tarafından “*Phaselis ören yerinde bulunan antik tiyatro binası ve çevresinin acil statik önlemler projesi, rölöve revizyonu, restitüsyon ve restorasyon projelerinin yapılması işine ait metodoloji raporu*” hazırlanmıştır.

Kentin limanları ve kıyıları boyunca sürdürülen sualtı çalışmaları kapsamında ilk olarak Kuzey Limanı olarak adlandırılan bölgede sualtı yüzey araştırma alanı genişletilerek devam ettirilmiş, Merkez Liman (Kent Limanı) adı verilen limana ilişkin detaylı çizimler ve fotoğraflama çalışmaları yapılmış, kent akropolünün çevresindeki kıyı alanları taranmış ve Güney Liman alanı ve çevresi 0-15 metre derinliğe kadar olan bölümü taranmıştır (Resim: 3). Kent limanlarının airbot x6, dron gibi uzaktan ölçüm, fotogrametrik çekimleri ile isometrik haritalarını çıkarma çalışmalarına devam edilmiş ve elde edilen veriler databasemizdeki topografik haritaya işlenmiştir (Resim: 4). Ayrıca Merkezi Liman'ın mendreklerinin rölövesi çıkartılmıştır⁴. Merkezi Liman çevresinde sürdürülen epigrafi çalışmalarında ise liman ile *aqueductus* arasındaki alanda yer alan ve muhtemelen depo olarak planlanmış yapı kalıntıları arasında, Sarapion isimli bir Phaselislinin, kendisiyle aynı adı taşıyan babası ile birlikte bir ikametgah yaptıklarını kaydeden inşa yazıtı bulunmuştur⁵.

Kentin *nekropolis* alanlarına yönelik çalışmalarda bu sene kentin kuzeybatı *nekropolis'i* üzerinde yoğunlaşmıştır. İlk aşamada söz konusu *nekropolis'* de-

3 Daha ayrıntılı bilgi için bkz. M. Kürkcü, “Phaselis Su Sistemleri ve Hidrografisi Üzerine Genel Değerlendirme”. *Phaselis I* (2015) 76 vd.

4 Kentte yürütülen su altı çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. E. Aslan – S. Baybo, “Phaselis Kent Limanları ve Sualtı Araştırmalarının Ön Değerlendirmesi”. *Phaselis I* (2015) 1-17.

5 Bkz. N. Tüner Önen, “Yeni Buluntular Işığında Phaselis Epigrafi Çalışmaları”. *Phaselis I* (2015), 34.

ki 34 mezarın tipolojisi, sınıflandırılması, *gps* koordinatları ve tanımlamaları yapılmış, fotograflandırılarak topografik haritamıza eklemleme çalışmaları başlatılmıştır. Bu alanda yürütülen epigrafi çalışmalarında ise 1'i yeni olmak üzere 3 yazıt tespit edilmiştir⁶.

Kentin yakın çevresinde yürütülen çalışmalarda daha çok Çamyuva ve Tahtalı Dağ istikâmetine yoğunlaşmıştır. İlk olarak kentin Olympos istikâmetindeki çıkışında Mansio olarak nitelenen yapı topluluğunda belgeleme ve çizim çalışmaları yürütülmüştür. Bu bağlamda yapının görülebilen sınırları tespit edilerek, rölöve ve restitüsyon çizimleri için yerinde ölçüler alınmış ve yapı fotoğraflanmıştır. Yapı topluluğu çevresinde yapılan çalışmalarla da “*mansio*” olarak nitelendirilen yapı topluluğunun çevresinde ve bu yapı topluluğu ile ilişkili olması muhtemel mimari öğeler belgelenmiştir (Resim: 5). Bu alanda ayrıca Kule çiftlik olarak tanımlanan yapı topluluğunda da belgeleme ve çizim çalışmaları yürütülmüştür (Resim: 6). Bu alanda son olarak İnciryalısı Mevkii'nde yer alan kilise yapısında çalışmalar yürütülmüş ve söz konusu kilisenin Dikdörtgen planlı ana mekâna ve mekânsal oranlara dayalı olarak kilisenin üç nefli Helenistik bazilikal plan şemasına sahip olduğu anlaşılmıştır. İnciryalısı Koyu'nda ve Çövmen Tepesi eteklerinde yer alan kilisenin bir yapı topluluğunun ögesi olduğu ve plan tipi olarak M.S. V.-VI. yüzyıl özelliklerini gösterdiği tespit edilmiştir⁷ (Resim: 7).

Tahtalı Dağ istikâmetinde sürdürülen çalışmalarda ise öncelikle kentin su ihtiyacının karşılanmasına hizmet eden su yolu araştırmalarına devam edilmiştir ve Phaselis'in Tahtalı Dağ'da yer alan kaynaklardan sağlanan su teminine ilişkin kalıntılar, kente ulaşan su yolu güzergâhının ana hatlarını belirleyecek oranda haritaya işlenmiştir (Resim: 8). Buna göre Tahtalı Dağ'ın doğu eteklerinde, Tamtır Alanı'nın yaklaşık 200 m. kadar üstünde, Mağara Deliği yakınındaki dar kayalıklardan çıkan kaynak, Tamtır Alanı'ndan itibaren künklerle Sızgılı Kaya, Ak Boyun, Haruplu Boyun ve Yerleştir Sırtı mevkilerine iletilmektedir. Kale Mevkii'nin güneybatısında tespit edilen ve yer yer 3,5 m. yüksekliğe kadar ulaşan, *polygonal* taşlardan örme suyoluna ulaşıl-

6 Kentte yürütülen epigrafi çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. N. Tüner Önen 2015 (yuk. dp. 5), 19-38.

7 Ayrıntılı bilgi için bkz. Y. Mergen 2015 (yuk. dp. 2), 286 vd.

maktadır. Burada tespit edilen su yolu yaklaşık 70 m. kadar Phaselis yönünde doğuya doğru takip edilebilmektedir. Yerleştirt Sirtından itibaren Telefon Gediği Alanı'na ve Kuzey Yerleşimin Antalya-Kumluca Otoyolu tarafından kesintiye uğradığı noktaya kadar tespit edilen künk kalıntıları düz bir hat oluşturmaktadır. Kuzey Yerleşimin kuzeybatısından itibaren kentin Kuzey Limanı'na doğru yönelmiş çok sayıda su aktarım kalıntısı tespit edilmiştir. Bu alanda, kaynaklardan toplanan sular künklerle *aqueductus* yapısına iletilmiştir. Bu noktadan itibaren ise *aqueductus* tarafından iletilen su kentin ihtiyacına göre su künkleri ile kent içi dağıtımına yönlendirilmiştir⁸.

Tahtalı Dağ eteklerinde yürütölen çalışmalarda çok sayıda arkeolojik kültür kalıntısı tespit edilmiştir. Bunlar arasında bölgenin Kale Mevkii'ne doğru yükselen kısmında çiftlik yerleşimlerine ait olabilecek yapı kalıntıları, mezar yapıları ve teraslar içeren küçük bir yerleşim alanı dikkat çekmektedir (Resim: 9). Phaselis istikâmetine doğu ilerleyen teraslar şeklinde planlanmış olan yerleşimin Helenistik ve Roma dönemlerinden Geç Antikçağa kadar kesintisiz olarak iskan edildiği saptanmıştır. Söz konusu yerleşim alanının kuzeyinden geçen teleferik yolunun kuzey tarafındaki tepelik alanda ise bir kule yapısı ve bu kuleyle bağlantılı yapı kalıntıları bulunmaktadır (Resim: 10).

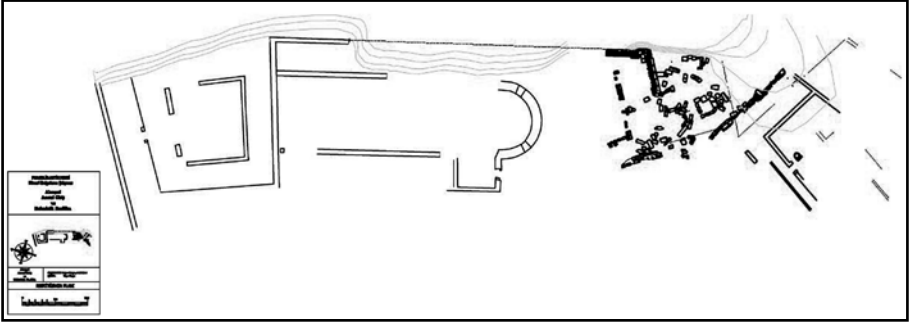
Ekoloji ve çevre ekiplerimiz tarafından yürütölen floral, faunal ve vektörel çalışmalara çevre bakanlığından alınan onaylar çerçevesinde devam edilmiştir. Bunlardan flora-fauna araştırmalarında, Phaselis ve hinterlandındaki endemik bitki ve hayvan çeşitliliğinden, kentin antikçağ kozmetik üretimi ve endüstriyel tarım hacmine, mimari doku ve sikkeler üzerindeki *floral-faunal* betimlemelerden günümüzdeki tespit ve koruma durumlarına değin çok yönlü tetkikler yaparak akademik ve toplumsal farkındalık yaratacak verilere ulaşılmıştır. Ekolojik araştırmalarda ise, Phaselis ve teritoryumundaki vektörel çalışmalardan, arkeolojik kalıntılar üzerindeki liken ve mantar çeşitliliğine, iklimsel değışimlerin Geç Antikçağda kentin lagünü ve limanları üzerindeki olumsuz etkisinden sivrisinek popölasyonunun artmasına ve salgın hastalıklar sebebiyle kentin terk edilmesine kadar süreç bağımlı çevresel fak-

8 Kentin su yoluna ilişkin ayrıca bkz. N. Tüner Önen – A. Akcay, "Phaselis Antik Kentinin Su Teminine İlişkin Gözlemler ve Digital Teknolojinin Epigrafi Çalışmalarına Katkısı". *MJH* IV/2 (2014) 279-292 ve M. Kürkcü 2015 (yuk. dp. 3), 73 vd.

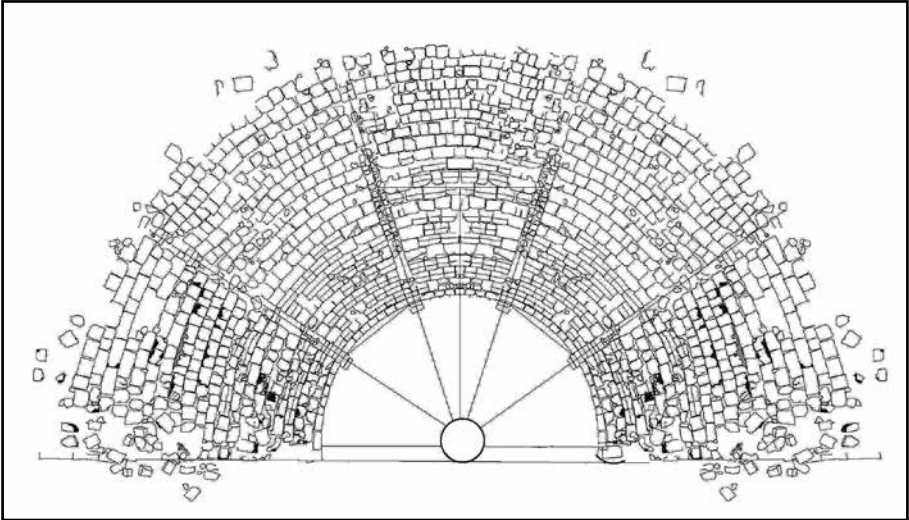
törleri belgelenmeye devam edilmiştir. Ekoloji-çevre ve flora fauna ekiplerinin detaylı incelemelerini içeren kapsamlı yayınlar *Phaselis* adlı süreli dergimizde yayınlanarak bilim camiasının kullanımına sunulmuştur⁹.

Son olarak 2014 yılı itibariyle kentte yürütülen epigrafi çalışmalarında yeni bir fotoğraflama yöntemi uygulanmıştır (Resim:11). Türkçeye Yansıtma Dönüşümlü Görüntüleme olarak çevrilebilecek *Reflectance Transformation Imaging (RTI)* olarak adlandırılan bu yöntem sayesinde obje yüzeyinin çok yönlü analizi yapılabilmekte ve materyal kültür kalıntısına ait karanlıkta kalan birçok nokta aydınlatılabilmektedir (Resim: 12).

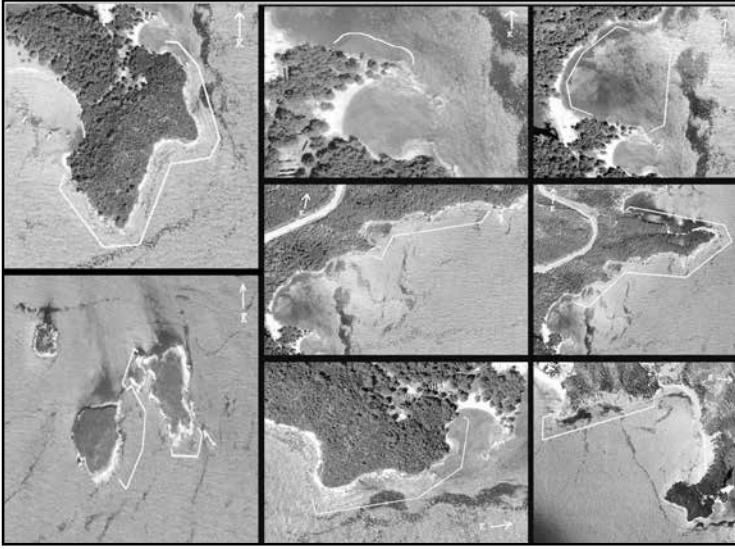
9 Ekoloji-çevre ve flora fauna çalışmalarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. R. S. Göktürk, "Phaselis Antik Kenti Florası I". *Phaselis I* (2015) 81-131; Ö. Tufan Çetin, "Phaselis Antik Kenti (Antalya) Likenleri I". *Phaselis I* (2015) 133-141; M. Yavuz – R. M. Tunç, "Phaselis Antik Kenti ve Yakın Çevresinin Faunası I". *Phaselis I* (2015) 143-183.

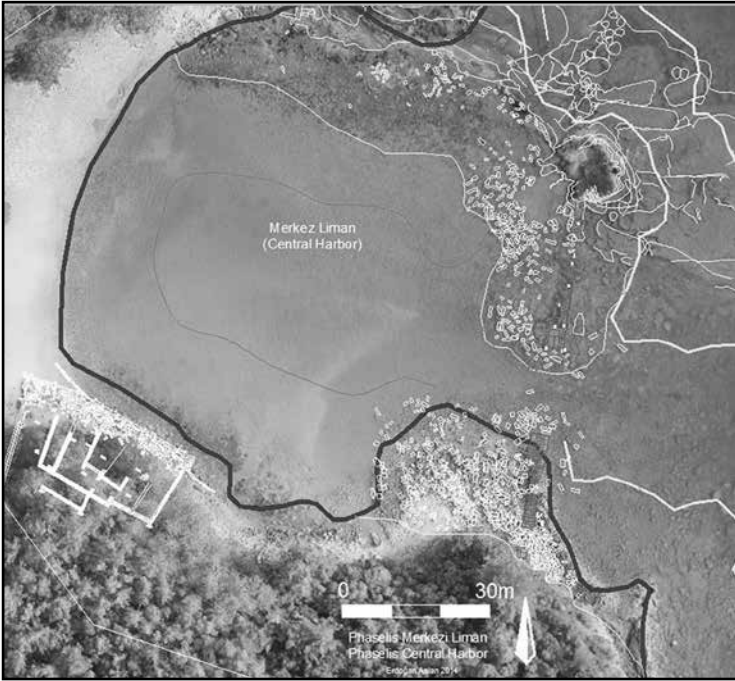
Resim 1: Akropolis üzerindeki sütunlu yapı ve önünde uzanan meydan ile Akropolis Kilisesi'nin Restitüsyon planı (Y. Mergen).

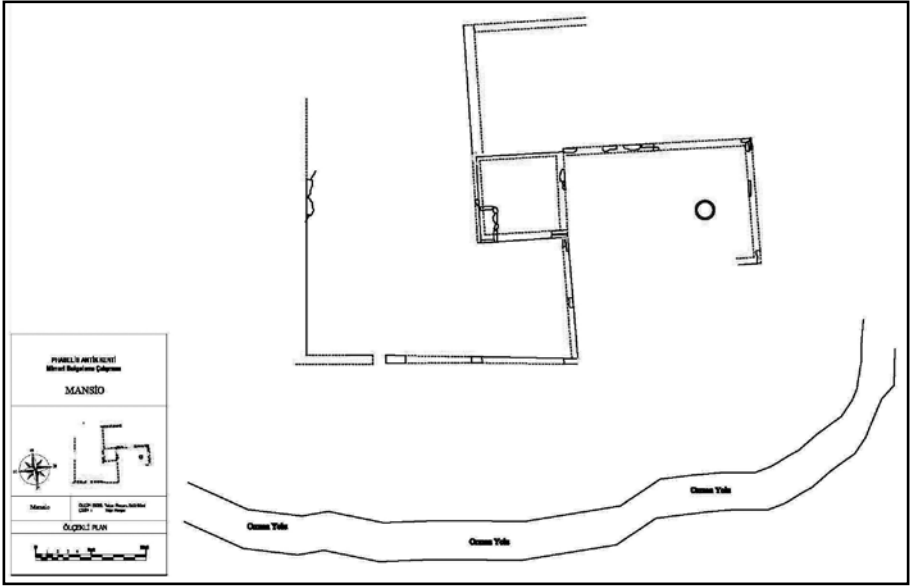
Resim 2: Tiyatro taş plan (A. Akçay).

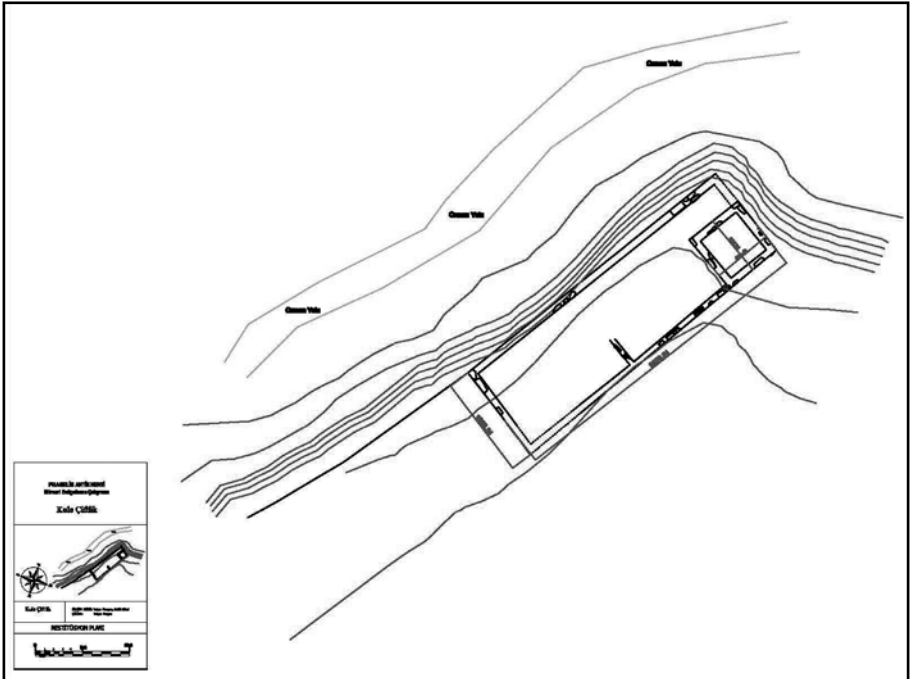
Resim 3: Kıyı taraması.

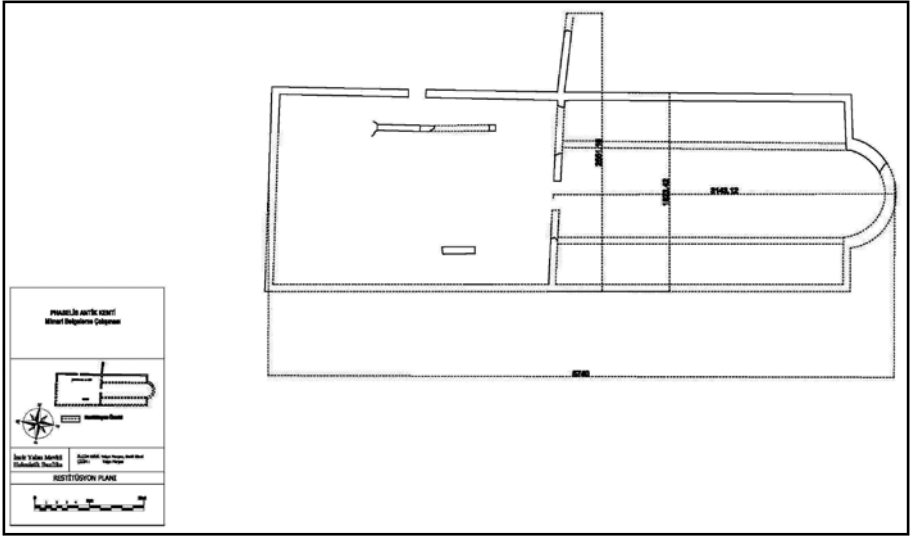
Resim 4: Kent limanı ortofotosu (A. Karahan) ve planı (E. Arslan).

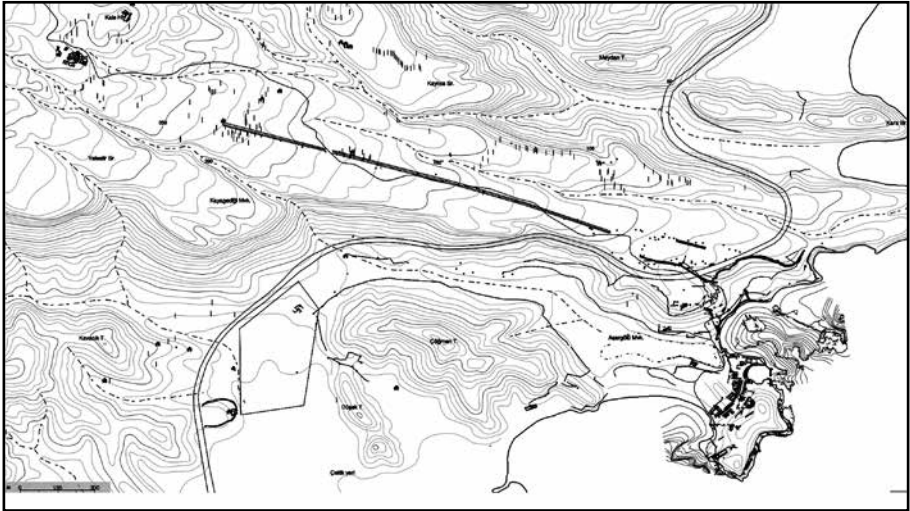
Resim 5: Mansio taş plan (Y. Mergen).

Resim 6: Kuleli Çiftlik restitüsyon planı (Y. Mergen).

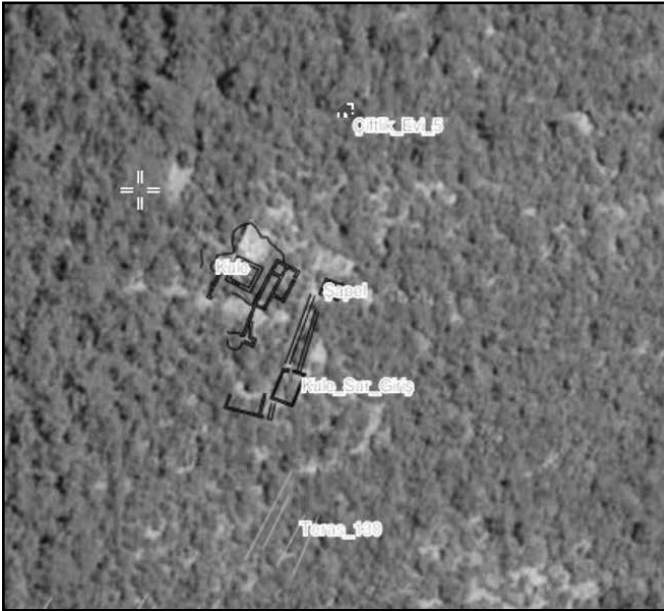
Resim 7: İnciryalısı Bazilikası restitüsyon planı (Y. Mergen).

Resim 8: Phaselis su temin sistemine ait koordinat noktalarını gösteren topografik harita (F. Demir).

Resim 9: Yerleştir Sırtı'nın kuzeyinde yer alan küçük yerleşim (Plan, Beydağları Yüzey Araştırmaları Arşivinden Alınmıştır).

Resim 10: Hellenistik Kule ve etrafındaki yapı kalıntıları (Plan, Beydağları Yüzey Araştırmaları Arşivinden Alınmıştır).

ARDAHAN İLİ 2014 YILI ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

Sami PATACI*

Ardahan İli arkeolojik yüzey araştırması 2014 yılı çalışmaları, ilin merkez ilçesine bağlı yerleşim alanlarında ve bu alanların yakın çevresinde gerçekleştirilmiştir.¹ Araştırmanın seyri, bir önceki araştırma sezonunun sonuçları göz önünde tutularak şekillendirilmiştir. Buna göre 2013 yılında tespit edilen Sulakyurt Tunç Çağı Yerleşimi 2014 yılı çalışmalarında tekrar ziyaret edilmiştir. Sulakyurt dışında araştırma yapılan diğer merkez ilçe yerleşimleri Değirmenli, Çataldere, Kartalpınar ve Kartalpınar ile Çamlıçatak yerleşimleri arasında kalan bölgedir.

DEĞİRMENLİ ÇALIŞMALARI

2014 yılı yüzey araştırmasının ilk ziyaret noktası, Ardahan'ın merkez ilçesinde yer alan Değirmenli Köyü ve çevresi olmuştur. Yokuşdibi ile Sulakyurt Köyleri arasında yer alan Değirmenli, İl merkezinin 13 km. kuzeybatısındadır (Harita: 1). Bu köyün 1,3 km. güneydoğusunda, Ziyaret Tepe adlı 2120 m. rakıma sahip bir yükseltinin zirvesinde arkeolojik bir alan tespit edilmiştir. Alanın merkezinde, yuvarlak planlı bir kule formunda ve korunan duvar sırasından anlaşıldığı kadarıyla 8,5 m. çapında bir yapı ve bu yapıya bağlı mi-

* Yrd. Doç. Dr. Sami PATACI, Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Yenisey Kampüsü, 75000 Merkez-Ardahan/TÜRKİYE.

1 2014 yılı çalışmaları Bakanlık Temsilcisi olarak Kars Müzesi Müdürlüğü uzmanı Sayın Ünver Solaklıoğlu, Ekip Üyesi olarak Prof. Dr. Kemalettin Köroğlu (Marmara Üniversitesi, Tarih Bölümü), Arş. Gör. Özlem Oral (Ardahan Üniversitesi, Sanat Tarihi Bölümü), Arş. Gör. İsaf Bozoğlu (Ardahan Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü), Arkeologlar Barış Mirzanlı ve İhsan Sabri Çakır'ın katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Katkılarından ötürü kendilerine teşekkürü bir borç bilirim ve ayrıca araştırmaya misafir olarak katkı sunan Arş. Gör. Sinem Coşkun'a (Ardahan Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü) teşekkürlerimi sunarım.

mari birimler yer alır. Burada korunan in situ duvarlar kuzey-güney yönünde 23,5 m ve doğu-batı yönünde 12,5 m'lik bir alanı kaplamaktadır (Çizim:1). Ayrıca bu kalıntıların çevresini farklı seviyelerde iki ayrı duvar kalıntısı çevrelemektedir (Resim: 1).

Kule yapısı, irili ufaklı taşlarla herhangi bir birleştirme elemanı kullanılmaksızın kuru duvar tekniğinde yapılmıştır (Resim: 2). Yapının güneyinde, birbirinden birkaç metre aralıkla ve farklı seviyelerde oluşturulmuş iki adet giriş vardır. Kule ve kuleyle bağlantılı diğer mimari birimler büyük oranda tahrip olduğundan buradaki kalıntıların oluşturduğu yapı bütünlüğünü arkeolojik bir kazı yapılmadan anlayabilmek mümkün değildir. Kule yapısının ve yapının hemen güneydoğusundaki 1 No.lu girişin güneyinde, yine yuvarlak planlı olduğu anlaşılan bir başka duvar yapısına ait bir duvar sırası daha korunmuştur; ancak bu duvarın kuzeye doğru nasıl yayıldığı tahribattan ve kalıntılar üzerine yığılan taş yığınının otürü anlaşılamamaktadır. Alandaki tüm kalıntıların üzerini ve çevresini yıkılan duvarlardan kalan irili ufaklı taş yığınları örtmektedir. Bunun yanında, mimari kalıntıların 45-50 m kadar batısında iki adet baz istasyonu yan yana yer almaktadır (Resim: 1 ve 3) ve bu istasyonlar kurulurken alanın batı kısmının tahrip edilmiş olduğu anlaşılmıştır.

Ziyaret Tepe'nin zirvesi teras şeklindedir ve yükseltinin yamaçlarına doğru üç kademe teras göze çarpmaktadır (Resim: 3). Alanın merkezindeki mimari kalıntıları çevreleyen iki ayrı duvar kalıntısı arazi seviyesinde tespit edilmiştir. Zirvedeki terası ve mimari kalıntıları hemen hemen elips formunda çevreleyen ilk duvar kalıntısı 60-80 m. arasında değişen bir çapa sahiptir. Bu duvara ait herhangi bir in situ duvar örgüsü arazi üzerinde tespit edilememiştir; ancak duvara ait taş yığınları teras boyunca 3-5 m. genişlikte uzanmaktadır (Resim: 4). Daha alt seviyedeki diğer duvar yapısına ait kalıntılar, Ziyaret Tepe'nin batı ve kuzey yamacında gözlemlenmektedir. Bu duvara ait kalıntılar, zirvedeki teras duvarının 70-75 m. aşağısında olup 165 m. boyunca takip edilebilmektedir. Tepenin özellikle kuzey yamacındaki mevsimsel bitki oluşumları sebebiyle detaylı gözlem yapabilmek mümkün olmamıştır.

Yüzey araştırması sırasında çok sayıda Tunç Çağı seramiği bu arkeolojik kalıntıların çevresinde tespit edilmiştir. Seramik parçaları arasında Erken Tunç Çağı'na tarihlenebilecek türden örnekler de yer almaktadır. Alandaki

seramik parçalarından profil veren örnekler fotoğraflanmış ve teknik çizimlerle yapılmıştır. Gözlemlenen buluntular arasında obsidiyen parçaları da mevcuttur ve bu obsidiyenlerin bir kısmının işlenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Mimari, seramik ve obsidiyen buluntular ışığında Değirmenli'deki Ziyaret Tepe arkeolojik alanı Tunç Çağı'nda kullanımda olmalıdır.

2013 yılı yüzey araştırmaları sırasında Ardahan'ın yine merkez ilçesinde tespit edilen ve tarafımızca Çeğilli (*Büyük Tepe*) ve Sulakyurt (*Yeldeğirmeni Tepesi*) Kaleleri² olarak adlandırılan arkeolojik alanlar da göz önüne alındığında, Değirmenli ile birlikte bu tipteki alanların tümünün askeri amaçlı kullanılmış olmasından ziyade, bir yerleşim işlevinde kullanılmış olduğu görüşü 2014 yılı çalışmalarıyla birlikte ağırlık kazanmıştır. Çeğilli ve Sulakyurt arkeolojik alanlarının ilk yapım evresini arazi seviyesinde gözlemlenen az sayıdaki buluntularla kesin olarak tayin edebilmek mümkün değildir. Değirmenli'deki arkeolojik alan ile hem topografik hem de mimari açıdan oldukça benzer özelliklere sahip olmaları göz önüne alındığında Çeğilli ve Sulakyurt kalıntılarının da Tunç Çağı'nda inşa edilmiş olmaları muhtemeldir. Ayrıca, Sulakyurt ve Değirmenli kalıntıları arasındaki mesafe 1,5 km. kadardır ve bu iki alan, birbirini rahatlıkla görebilen yan yana iki komşu tepenin zirvesinde yer alır. Çeğilli (Büyük Tepe), Sulakyurt (Yeldeğirmeni Tepesi) ve Değirmenli (Ziyaret Tepe) arkeolojik alanları, *duvar sıraları ile güçlendirilmiş yayla yerleşimleri* yahut *kale yerleşimleri* başlığı altında ele alınabilir.

Değirmenli'de yapılan araştırmalar sırasında yine Ziyaret Tepe'nin 460 m. güney eteğinde, kuzey-güney yönünde 45 m. ve doğu-batı yönünde 37 m. ölçülerinde, yuvarlak planlı bir yapıya ait duvar kalıntısı tespit edilmiştir (Harita: 1; Resim: 5). Bu kalıntı 1984 m. rakıma sahip bir teras üzerindedir. Duvar örgüsü, yer yer temel seviyesinde takip edilebilmektedir; ancak büyük oranda tahrip olmuştur. Duvara ait irili ufaklı taş yığınları 3-5 m. genişlikte araziye dağılmıştır. Alanın işlevinin tam olarak anlaşılabilmesi şu an için mümkün gözükmez de Tunç Çağı veya Erken Demir Çağı'nda bir yayla yerleşimi olarak kullanılmış olması yahut hayvancılık ile uğraşan bir topluluğun hayvanlarını barındırdığı bir barınak/ağıl olarak kullanılmış olması muhtemeldir. Bu arkeolojik alanın tarihlenmesine fayda sağlayacak türden küçük buluntuya rastlanılmamıştır.

2 Patacı 2014, 103-105; Patacı 2015.

ÇATALDERE ÇALIŞMALARI

Yüzey araştırması sırasında incelenen yerleşim birimlerinden bir diğeri Çataldere Köyü ve çevresidir. Çataldere, il merkezinin 16 km. kuzeybatısında yer almaktadır. 1997 yılında K. Köroğlu tarafından yapılan Artvin-Ardahan İlleri yüzey araştırmasında keşfedilen Ballıkaya (Kunzut) Kalesi, 2014 yılı araştırma sezonunda tekrar ziyaret edilmiştir.³ Kale, Çataldere Köyü'nün 3 km. kuzeybatısındaki 2104 m. civarında rakıma sahip Ballıkaya Tepesi üzerinde yer almaktadır. Aradan geçen 17 yıllık zaman zarfı ile kale ve çevresinde arazi seviyesinde gözlemlenebilecek türden yeni değişikliklerin ve olası tahribatların olup olmadığı kontrol edilmiş ve kalenin halen iyi bir şekilde korunduğu anlaşılmıştır.

Aynı bölgede yapılan incelemeler sırasında Çataldere Köyü'nün 1,6 km kuzeydoğusundaki Attepe adlı 2118 m. rakıma sahip yükseltinin zirvesindeki terasta, arkeolojik bir alan tespit edilmiştir (Harita: 1). Burada, kuzeybatı ucunda üçgenleşen, güney kenarı boyunca ise yarım daire formu veren 40 x 60 m. boyutlarındaki bir alanı sınırlayan bir duvar kalıntısı gözlemlenmektedir (Çizim: 2; Resim: 6). Duvar kalıntısı, 3-4 m. genişlikte teras sınırı boyunca dağılmıştır; fakat korunagelmiş herhangi bir orijinal duvar örgüsü tespit edilememiştir. Bunun yanında, yine teras çevresinde, Çataldere köylülerince buradaki taş yığınının alınan taşların herhangi bir birleştirme elemanı kullanılmadan üst üste bindirilmesi sonucu oluşturulmuş, 1-1,5 m. yüksekliğe sahip modern bir duvarın varlığı da söz konusudur. Çataldereliler tarafından oluşturulan bu modern duvarın temelinde eski duvar örgüsünün olma ihtimali vardır. Yöre sakinlerinin burayı bir hayvan ağılı olarak kullandıkları anlaşılmaktadır.

Teras içerisinde, bir diğer mimari yapı kalıntısına ait izler arazi seviyesinde zorlukla anlaşılabilmektedir (Çizim: 2). Bu iç yapı, olasılıkla elipse yakın bir formdadır. Teras duvarının kuzey iç kısmında yer alan yapının çapı 14-16 m. civarında olmalıdır. Gözlemlenebilen taş yığınının genişliği ise 2 m. civarındadır. Kalıntının batı ve kuzeybatısına ait izler takip edilebilse de diğer yönlerdeki duvar izleri sadece kuzeydoğudaki bir-iki metrelik bir alanda görülebilmektedir. Teras üzerinde herhangi bir arkeolojik küçük buluntu ya

3 Köroğlu 1999, 148.

da seramik parçası tespit edilememiştir. Mevcut verilerle Attepe kalıntısının hangi döneme ait olduğunu belirleyebilmek mümkün değildir. Ancak teras içerisindeki arkeolojik izlerin özellikleri ve yakın çevredeki diğer arkeolojik buluntu noktalarının Eskiçağ'a ait olduğu göz önüne alındığında bu alanın da aynı dönemlere ait olması gerekmektedir. Attepe arkeolojik alanının ne tür bir işlevde kullanıldığını da kesin olarak belirleyebilmek henüz mümkün değildir. Yüksek bir tepenin zirvesinin teraslanması, bu terasın bir duvar sırası ile çevrenmesi ve ayrıca teras içerisinde yuvarlak (elips) formlu olması gereken bir yapının bulunması Attepe'nin Ardahan'ın merkez ilçesindeki Çeğilli (Büyük Tepe), Sulakyurt (Yeldeğirmeni Tepesi) ve Değirmenli (Ziyaret Tepe) arkeolojik alanları ile benzer özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Attepe'den hem Sulakyurt hem de Değirmenli'deki arkeolojik alanlar rahatlıkla gözlemlenebilmektedir. Attepe'nin dış duvar sırası ile güçlendirilmiş bir yayla yerleşimi veya aynı zamanda bir hayvan barınağı/ağlı olarak kullanılmış olması muhtemeldir. Bunun yanında arkeolojik alanın Kunzut Kalesi'nin hemen 800 m. güneybatısında yer alıyor oluşu buranın bir gözetleme kulesi olabileceğini de düşündürmektedir. Alanda hiçbir in situ mimari eleman ve küçük buluntu tespit edilemediğinden, arkeolojik bir kazı yapılmaksızın Attepe kalıntısı üzerine kesin bir yorum getirmek doğru değildir.

SULAKYURT ÇALIŞMALARI

2013 yılında tarafımızca tespit edilen Tunç Çağı arkeolojik alanlarından Sulakyurt Yerleşimi'ndeki çalışmalara 2014 yılı araştırmalarında da devam edilmiştir. Değirmenli Köyü'nün doğu komşusu olan Sulakyurt, Ardahan İl merkezinin 9,5 km. kuzeybatısında yer almaktadır (Harita: 1). Köyün kuzeydoğu ucundaki modern mezarlığın 350-400 m. kadar kuzeybatısında bulunan Tunç Çağı yerleşimi ilk kez keşfedildiği 2013 yılında Sulakyurt Höyük adı ile tanımlanmıştır⁴; ancak 2014 yılı çalışmaları ile birlikte bu tanımlamadan vazgeçilerek "Sulakyurt Tunç Çağı Yerleşimi" olarak tekrar tanımlanmıştır. Bu yerleşim, yine 2013 yılında tespit edilen ve o yıl çalışmalarının sonucuna göre Sulakyurt Kalesi olarak tanımlanan güçlendirilmiş yayla yerleşiminin (yahut kale yerleşiminin) 900 m. kadar güneyinde yer almaktadır.

4 Patacı 2014, 105; Patacı 2015.

1965 m. rakımlı küçük bir yükselti üzerindeki yerleşimin bulunduğu alan teraslanmıştır (Resim: 7). Alandaki arkeolojik izlerin ayrıntılı olarak incelenmesi sonucu bu terası dört bir yandan çevreleyen bir duvar kalıntısı tespit edilmiştir. Duvar tarafından çevrelenen terasın boyutları kuzey-güney yönünde 54 m. ve doğu-batı yönünde 70 m.'dir. Teras duvarı ne yazık ki oldukça tahrip olmuştur ve duvara ait izler zorlukla takip edilebilmektedir. 2014 yılında, bu duvarın mimari çizimlerinin yapılabilmesi için belgeleme çalışmalarına ve alandaki seramik buluntularının tespit edildikleri noktalarda teknik çizimlerinin yapılmasına ve fotoğraflanmasına odaklanılmıştır. Çalışmalar sırasında yerleşime girişin terasın kuzeybatı kenarından sağlandığı anlaşılmış; ayrıca terasın kuzey sınırında, dikdörtgen planlı olması gereken boş bir mezar yapısı tespit edilmiştir. Arazi seviyesinde gözlemlenen seramik buluntular Tunç Çağı'na aittir ve buluntuların bir kısmının Erken Tunç Çağı seramikleri ile paralellik gösterdiği anlaşılmaktadır. Yerleşim ve çevresinde gözlemlenen çok sayıdaki obsidiyen parçasından bazılarının işlenmiş olduğu da tespit edilmiştir.

KARTALPINAR ÇALIŞMALARI

2014 yılı çalışmalarının bir diğer ziyaret noktası Kartalpınar Köyü ve çevresidir. Ardahan İl merkezinin 7 km. kuzeyinde yer alan bu köyün 1-1,5 km. kuzeydoğusunda ve Kura Nehri'nin 170 m. kadar kuzeyinde, Tunç Çağı'na ait olması gereken bir arkeolojik alan tespit edilmiştir (Harita: 1). Söz konusu alan, doğu-batı yönünde 88 m.; kuzey-güney yönünde 63 m. ölçülerinde ve ilk gözlemlerimiz doğrultusunda bir kale yerleşimi ya da başka bir ifadeyle sur duvarları ile güçlendirilmiş bir yerleşim olduğunu tahmin ettiğimiz büyük boyutlu bir kalıntı kümesidir (Resim: 8-9). 1827 m. rakıma sahip arkeolojik alan, Ardahan açısından düşük seviyeli bir topografik konumdadır. Bu bölge, savunmaya elverişli bir coğrafi nokta olmayıp herhangi bir dış tehdidin önceden gözlemlenebilmesine müsait değildir. Yerleşim kuzey ve güney olmak üzere iki ana kısma ayrılmıştır. Güneydeki bölüm kuzey-güney yönünde ilerleyen bir duvar ile ayrıca ikiye ayrılmaktadır. Temel seviyesinde korunagelen duvarlar, Ardahan'daki diğer Eskiçağ yapılarında olduğu gibi kuru duvar tekniğinde örülmüştür. Arkeolojik alanın kuzey duvarı sırasında

ufak boyutlu mekânların olduğu da anlaşılmış; ancak in situ duvarların üzerini örten yapı döküntüsünün varlığı sebebiyle bu noktalarda detaylı inceleme yapabilme imkanı olmamıştır. Yapı döküntüsü, yerleşim duvarlarını takiben 3-5 m. genişlikte araziye dağılmıştır. Kura Nehri'ne olan yakınlık ve çevrede tarıma ve hayvan sürülerinin otlamasına elverişli geniş arazilerin bulunması, bölgenin yerleşime oldukça müsait olduğunu göstermektedir.

İncelemeler sırasında Kartalpınar'daki bu arkeolojik kalıntının hemen kuzeyinde yer alan arazinin mezarlık olarak kullanıldığı anlaşılmıştır (Resim: 8). En az 70 x 65 m. boyutlarındaki mezarlık alanda bazı kaçak kazılar tespit edilmiş ve kaçak kazı çukurlarının bir kısmında *çeşitli* mezar tipleri gözlemlenmiştir. *İrili ufaklı taşlarla oluşturulmuş* dikdörtgen ve kare planlı mezarların yanı sıra büyük boyutlu dikdörtgen taşların kapak taşı olarak kullanıldığı mezar tipleri ile karşılaşmıştır (Resim: 10). Gözlemlerimizden edindiğimiz kadarıyla bu mezarlık alanda kurgan tipinde mezar yapılarının olabileceğini de öngörmekteyiz. Kaçak kazılar sonucu ortaya çıkan atım topraklarının üzerinde, Tunç Çağı'na ait mezar buluntusu pişmiş toprak çanak-çömlek örnekleri ve obsidiyen parçaları tespit edilmiştir (Resim: 11). Kartalpınar yerleşiminin ve mezarlık alanının ilk değerlendirmeler sonucu Tunç Çağı'na tarihlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz; ancak bu geniş boyutlu arkeolojik alanın işlevinin ve ait olduğu dönemin daha iyi anlaşılması için etraflıca bir araştırma yapılması gerekmektedir.

Kartalpınar Tunç Çağı arkeolojik alanının 800 m.; Kartalpınar Köyü'nün ise 2 km kuzeydoğusunda hemen hemen dikdörtgen planlı bir Eskiçağ arkeolojik alanı daha tespit edilmiştir. Kura Nehri vadisinin kuzey kenarında yer alan bu alan 70 x 33 m. boyutlarındadır. Alanın kuzeydoğusundaki birkaç metrelik kısımda kuzey-güney istikâmetinde uzanan bir duvar örgüsü bulunmaktadır (Resim: 12). Duvar, birleştirme elemanı kullanılmadan kuru duvar tekniğinde yapılmıştır. Bunun dışında kalan yerlerde, tahrip olan duvar sırasına ait taş yığınları arazi seviyesinde zorlukla görülebilmektedir. Yapı döküntüsü, 3-4 m. genişlikte alanın sınırları boyunca araziye dağılmıştır. Alanın kuzeydoğu iç kısmında 22 x 13 m. ölçülerinde ayrı bir mekânın yer aldığı anlaşılmaktadır. Arkeolojik alanın güney sınırı ise Kura Nehri'ne bakan uçurumun kenarındadır ve burada herhangi bir duvar kalıntısına rastlanılmamıştır. Alanda ve

çevresinde herhangi bir seramik buluntusu tespit edilememiştir; ancak bir-iki adet obsidiyen parçası gözlemlenmiştir. Eldeki verilerle alanın hangi döneme ait olduğunu ve işlevini kestirebilmek zor olsa da mimari kalıntı özellikleri ve 800 m güneybatıda yer alan Tunç Çağı arkeolojik alanının varlığı sebebiyle bu kalıntının da diğeri ile benzer bir tarihe ve işleve sahip olması muhtemeldir.

KARTALPINAR VE ÇAMLIÇATAK ARASINDAKİ BÖLGEDE YAPILAN ÇALIŞMALAR

Kartalpınar'daki araştırmaların dışında, Kura Nehri takip edilerek Kartalpınar ile Çamlıçatak Köyleri arasında yer alan bölge de incelenmiştir. Bu bölgedeki incelemelerde Eskiçağ Arkeolojisi ile ilgili herhangi bir buluntu tespit edilememiştir. Daha önce Kazan Kale olarak adlandırılmış hâlihazırda bilinen bir Ortaçağ Gürcü savunma yapısı ve bu yapının yakın çevresi, bölgede incelenen mevkiilerden biridir. İncelemenin nedeni, Eskiçağ arkeolojisi adına gözden kaçan herhangi bir buluntunun olup olmadığını ortaya çıkarmak ve bilinen kültür varlıklarının günümüzdeki durumunu tayin edebilmektir. Aşağıdan yukarıya doğru daralan ve dolgu duvar tekniğinde inşa edilmiş kare formlu bir kulenin çevresindeki alanda bir sur duvarı sırası gözlemlenmektedir. Daha önceki bir araştırmada bu duvar yapısının kuleden daha erken bir tarihe ait olduğu ve buradaki kalıntıların daha eski bir yerleşimin üzerine sonradan inşa edildiği belirtilmiştir.⁵ Mimari özellikleri irdelendiğinde bu duvarın da Ortaçağ'da örüldüğü ve Ardahan'ın Çıldır İlçesi'ndeki Şeytan Kalesi'nin güney duvarı örgüsü ile benzer özelliklere sahip olduğu tarafımızca düşünülmektedir. Kule çevresindeki diğer mimari kalıntıların ve seramik parçalarının da Ortaçağ'dan daha erken bir safhaya ait olamayacağı anlaşılmıştır.

DEĞERLENDİRME

Ardahan'da 2013 ve 2014 yıllarında tespit edilen arkeolojik alanların bölgenin Eskiçağ arkeolojisi adına az miktardaki bilgi birikimine yeni veriler sunacağı anlaşılmaktadır. Tipik sur duvarları kadar sağlam olmayan; ancak

5 Gündoğdu 2000, 43, 48.

koruma altına alma ve sınır belirleme maksadıyla yapıldığı anlaşılan duvar sınırları ile çevrili bu arkeolojik noktalar, Doğu Anadolu ve Transkafkasya Bölgeleri sınırındaki Ardahan'da, ana geçim kaynağı hayvancılık olan göçebe/yarı göçebe Tunç Çağı insanının yaşam biçimi hakkında ek bilgi sunmaktadır. Değirmenli-Ziyaret Tepe arkeolojik alanında gözlemlenen Erken Tunç Çağı'na tarihlenebilecek türden seramik örnekleri, Ardahan açısından yüksek topografik noktalara yerleşme ihtiyacının erken bir safhada başlamış olduğunu işaret etmektedir. 2013 yılı çalışmalarında Çeğilli (Büyük Tepe) ve Sulakyurt (Değirmenli Tepe) arkeolojik alanlarına ilişkin ilk değerlendirmelerimiz söz konusu alanların askeri amaçlı oluşturulmuş buluntu noktaları olabilecekleri idi. Öte yandan 2014 yılındaki Değirmenli (Ziyaret Tepe) arkeolojik alanı çalışmaları ile birlikte bu türden kalıntıların bilinen savunma yapılarından farklı bir kategoride ele alınması gerekliliğini bizlere göstermiştir. 2014 yılı araştırma sezonu sonuçlarını bir önceki yıla ait verilerle birleştirdiğimizde Ardahan ovasının kuzeyindeki yüksek tepelerde yer alan bu tipteki arkeolojik alanların sivil yaşama yönelik kullanıldığına kanaat getirmekteyiz. Arazi seviyesinde tespit edilen verilerin azlığının bir sebebi, yayla yerleşimlerinin kendine has özelliğinden kaynaklanmaktadır. Bu tarz mevsimlik yerleşimlerin arkeolojik açıdan çok da tatmin edici buluntuları ardında bırakmadığı halihazırda bilinmektedir. 2100 m. ve üzeri rakımı aşan yüksek noktalardaki arkeolojik alanların sürekli değil, mevsimlik kullanılmış olması gerekmektedir. Bunun sebebi Ardahan'ın uzun süreli çetin kış koşullarıdır. Ardahan'daki en önemli Tunç Çağı buluntu noktalarından biri, Sulakyurt Köyü'nün birkaç yüz metre kuzeyinde, fazlaca yüksek olmayan bir tepenin teraslanmış zirvesinde yer alan yerleşimdir. Burası aynı köyün sınırlarındaki Değirmenli Tepe güçlendirilmiş yayla yerleşimine oranla çok daha fazla seramik buluntusuna sahiptir. Elbette tarafımızdan aktarılan veriler henüz tatmin edici değildir ve Ardahan'daki Tunç Çağı yaşam biçimi üzerine ciddi bir değerlendirme yapılabilmesi için tipik bir yüzey araştırmasından fazlasına ihtiyaç vardır.

Kartalpınar Köyü'nün kuzeyinde tespit edilen Tunç Çağı arkeolojik alanı ise mimari açıdan merkez ilçedeki diğer buluntu noktalarından daha farklı ve komplike bir yapıya sahiptir. Buna ek olarak, alanın hemen kuzeyindeki arazinin mezarlık olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Bu döneme ilişkin ölü gömme adetlerinin daha detaylı anlaşılabilmesi adına Kartalpınar bizlere önemli bir

fırsatı sunmaktadır. Bu sebeple Kartalpınar ve çevresindeki araştırmalara devam edilmesi gerekmektedir.

İki sezonluk araştırma süresi zarfında Ardahan'ın merkez ilçesinde Erken Demir Çağı'na ait olabilecek türden buluntular Tunç Çağı buluntularına oranla çok daha az miktardadır. Ziyaret edilen bazı alanlarda az sayıda ya da hemen hemen hiç küçük buluntu ile karşılaşılabilmesi Tunç ve Erken Demir Çağları'nın ayrımının yapılmasını zorlaştırmaktadır. Çeğilli ve Sulakyurt'taki Tunç Çağı buluntu noktalarının Erken Demir Çağı'nda da kullanım görmüş olması muhtemeldir. Önceki yıllarda araştırmalarda bulunan Prof. Dr. K. Köroğlu'nun Demir Çağı adına merkez ilçede tespit ettiği tek buluntu noktası, 2013 yılındaki yüzey araştırmamız sırasında da ziyaret edilen Tepeler Höyük olmuştur. Ne var ki bu höyük çevresinde gözlemlenen küçük buluntular kırmızı astarlı birkaç Urartu seramiğinden ibarettir.⁶ Yine bir önceki çalışma sezonunda ziyaret ettiğimiz ve Ardahan il merkezinin 19 km batısında yer alan Çimenkaya Köyü'nün 200 m. kadar doğusundaki arazide az sayıda Demir Çağı seramiği ile karşılaşmıştır. Ayrıca, 1980'li yılların sonlarında bölgede araştırmalarda bulunan arkeolog S. Güneri merkez ilçe yerleşim birimlerinden Ölçek Köyü'nde Urartu Dönemi'ne ait olabilecek türden az sayıda seramik buluntusu tespit ettiğini 1992 yılında kaleme aldığı makalesinde belirtmiştir.⁷ Şu ana kadar yapılan incelemelerde merkez ilçeye bağlı hiçbir yerleşimde Roma ve Erken Bizans Dönemleri'ne tarihlenebilecek türden bir arkeolojik buluntu ile karşılaşmamıştır.

KAYNAKÇA

GÜNDOĞDU 2000, Gündoğdu, H., *Kaleler ve Kuleler Kenti Ardahan*, T.C. Ardahan Valiliği Kültür Yayınları No: 4, Ankara, 2000.

GÜNERİ 1992, Güneri, S., "Doğu Anadolu'da Yeni Gözlemler", *Türk Arkeoloji Dergisi*, Sayı: XXX, Ankara, 1992, 149-196

KÖROĞLU 1999, Köroğlu, K., "1997 Yılı Artvin-Ardahan İlleri Yüzey Araş-

6 Köroğlu 2001, 739; Köroğlu 2005, 104.

7 Güneri 1992, 162.

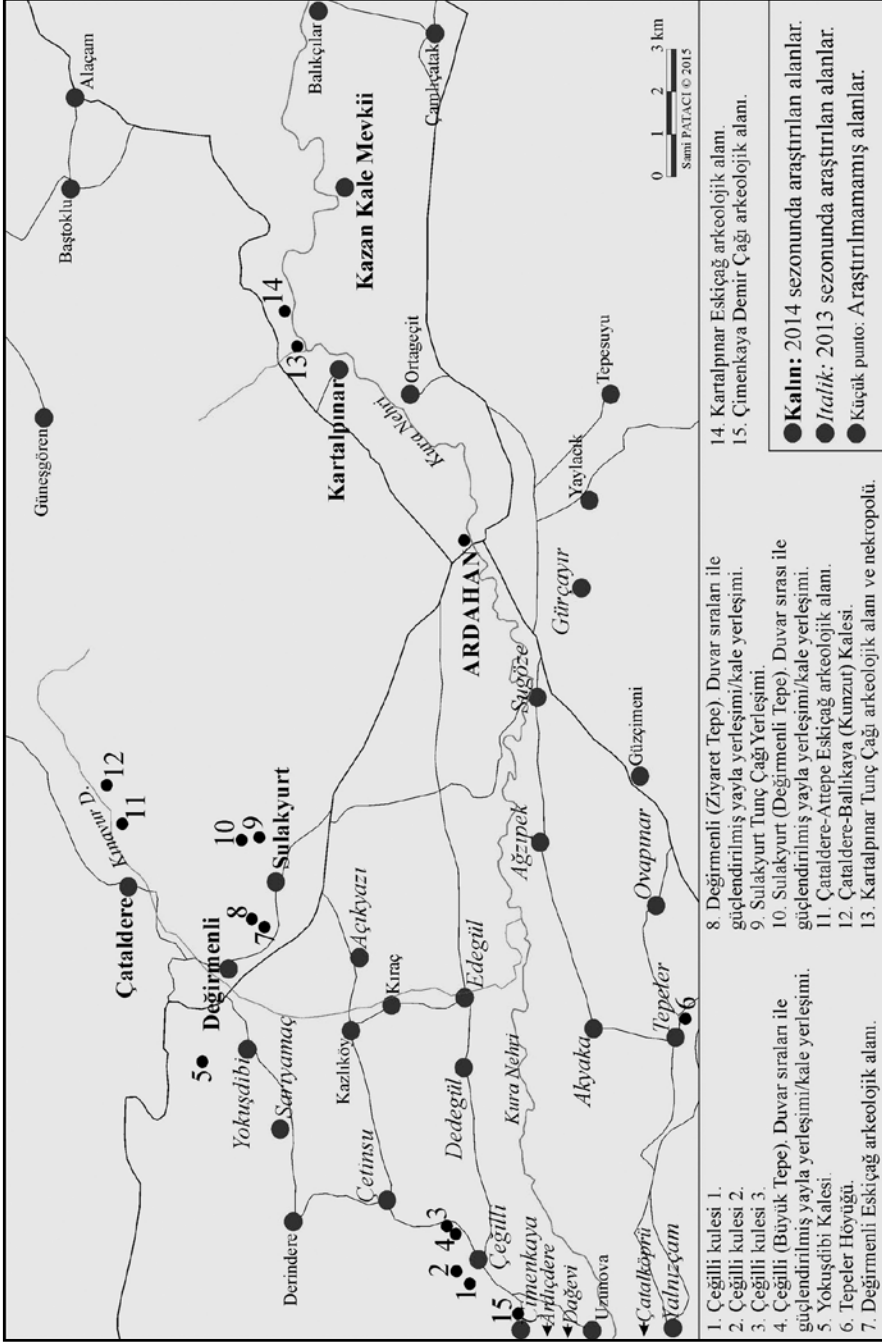
tırması", XVI. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, I. Cilt, T.C. Kültür Bakanlığı Yayın No: 2199, Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 68, Ankara, 1999, 143-160.

KÖROĞLU 2001, Köroğlu, K., "Urartu Krallığı'nın Kuzey Yayılımı ve Qulha Ülkesinin Tarihi Coğrafyası", *Belleten* LXIV/241, 2001, 717-741.

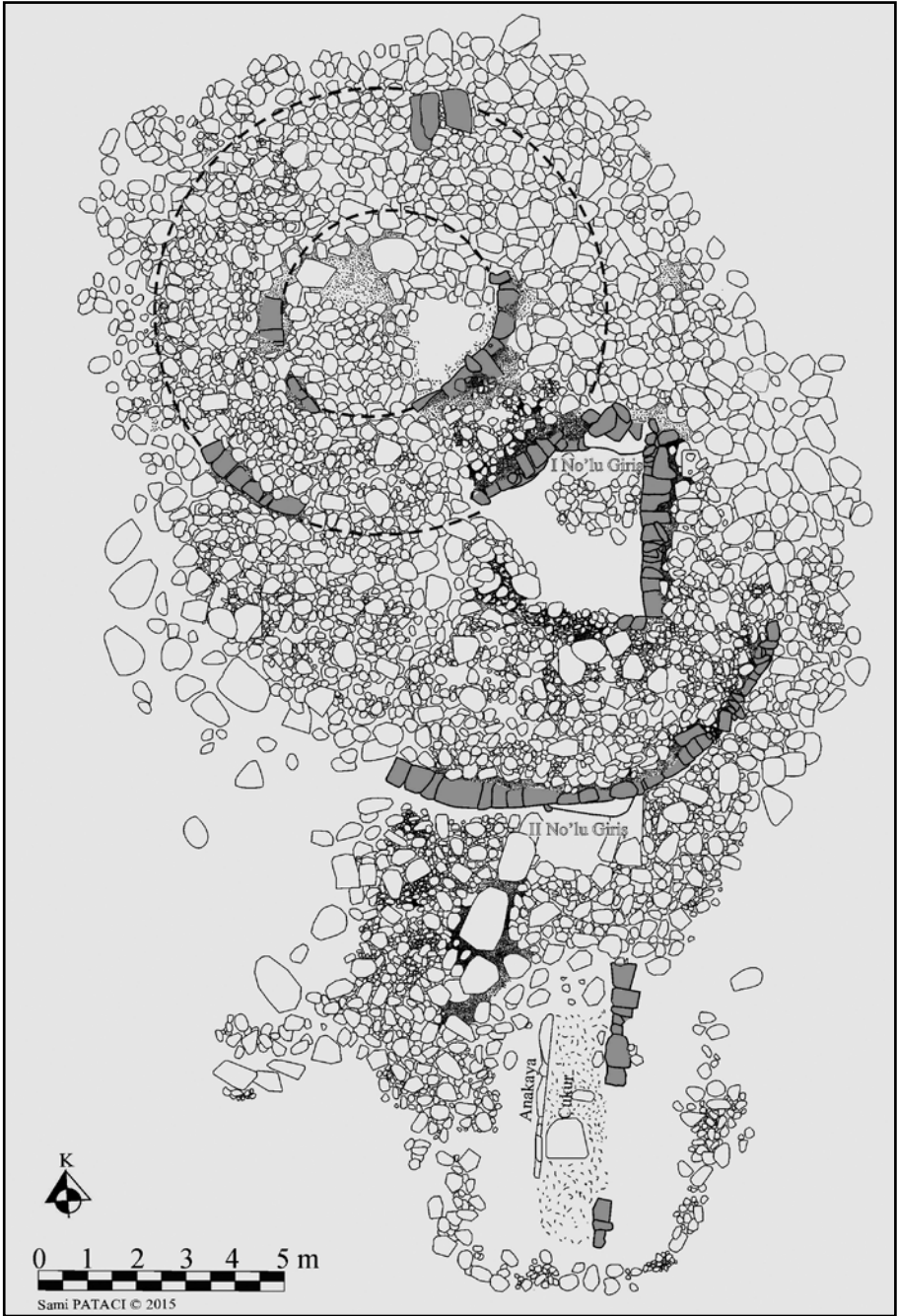
KÖROĞLU 2005, Köroğlu, K., "The northern border of the Urartian kingdom", *Anatolian Iron Ages 5, Proceedings of the Fifth Anatolian Iron Ages Colloquium held at Van, 6-10 August 2001*, Ed. A. Çilingiroğlu, G. Darbyshire, London 2005, British Institute of Archaeology at Ankara, 99-106.

PATACI 2014, Patacı, S., "Ardahan İli 2013 Yılı Arkeolojik Yüzey Araştırması", 32. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, 02-06 Haziran 2014, Gaziantep, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayın No: 3444-1, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayın No: 168-1, Ankara, 2014, 99-116.

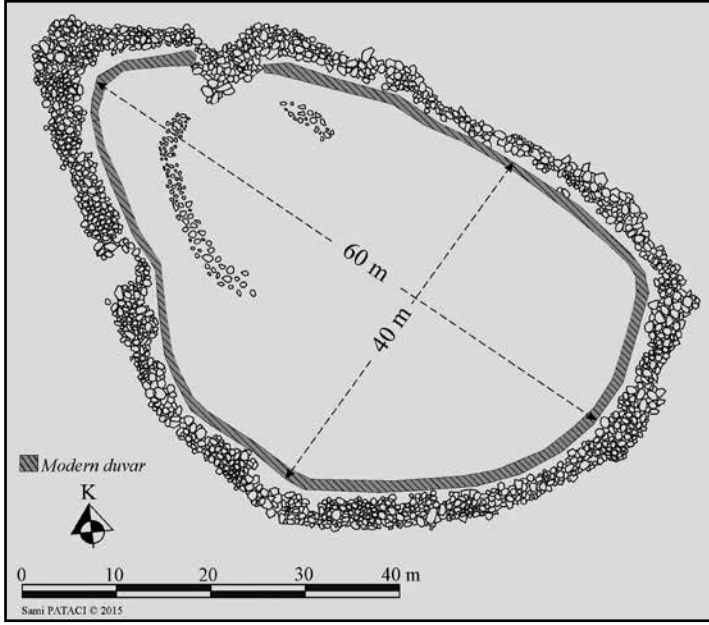
PATACI 2015, Patacı, S., "Archaeological Surveys of Ardahan in Northeastern Anatolia in 2013", in: *Recent Studies on the Archaeology of Anatolia*, Eds. E. Laflı, S. Patacı, BAR International Series 2750, Archaeopress, Oxford, 2015, (in press/yayımda).

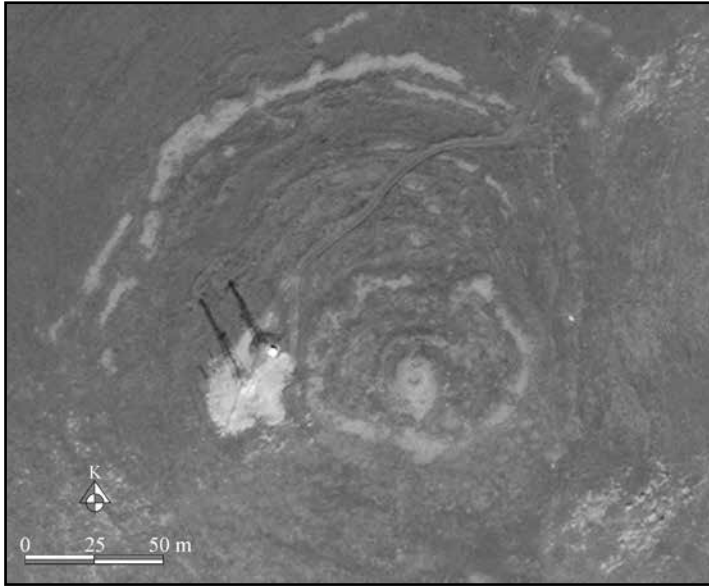
Harita 1: Ardahan İli 2013 ve 2014 yılları yüzey araştırmaları ve Eskiçağ kültür varlıkları haritası

Çizim 1: Değirimenli Tunç Çağı arkeolojik alanı planı.

Çizim 2: Attepe Arkeolojik alanı planı.

Resim 1: Değirmenli (Ziyaret Tepe) Tunç Çağı arkeolojik alanı. Hava fotoğrafı.

Resim 2: Değirmenli (Ziyaret Tepe) arkeolojik alanı. Kule yapısı. Kuzeyden görünüm.

Çizim 3: Ziyaret Tepe. Kuzeyden görünüm.

Resim 4: Değirmenli (Ziyaret Tepe) Tunç Çağı arkeolojik alanı. Teras duvarı kalıntısı.

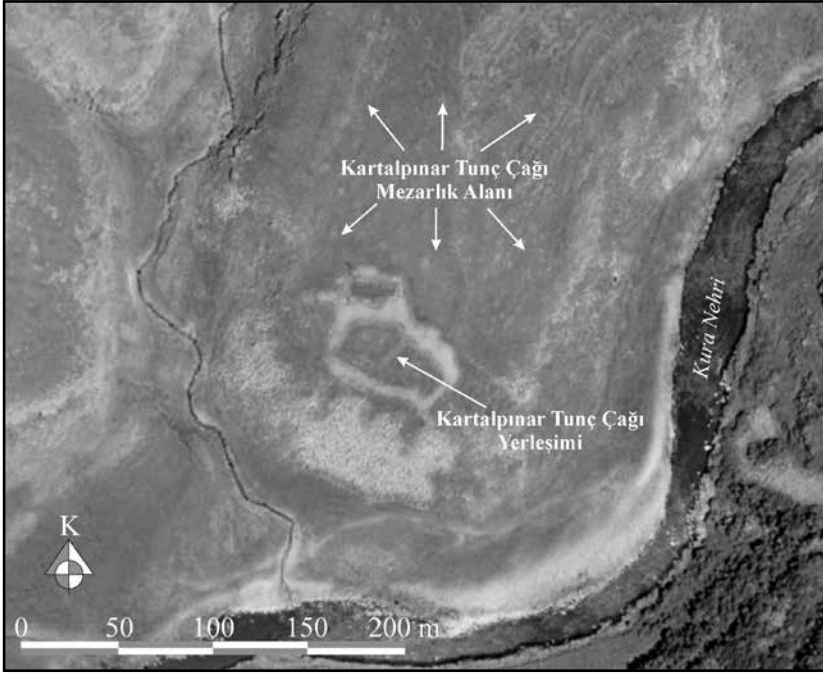
Çizim 5: Değirmenli Eskiçağ arkeolojik alanı.

Resim 6: Attepe Eskiçağ arkeolojik alanı. Güneyden görünüm.

Çizim 7: Sulakyurt Tunç Çağı yerleşimi. Kuzeyden görünüm.

Resim 8: Kartalpınar Tunç Çağı arkeolojik alanı. Hava fotoğrafı.

Çizim 9: Kartalpınar Tunç Çağı arkeolojik alanı. Kuzeyden görünüm.

Resim 10: Kartalpınar mezarlık alanında kaçak kazı sonucu açılmış bir mezar örneği.

Çizim 11: Kartalpınar mezarlık alanından seramik örnekleri.

Resim 12: Kartalpınar Eskiçağ arkeolojik alanına ait duvar örgüsü.

BALIKESİR (BALYA, MERKEZ VE SAVAŞTEPE) YÜZEY ARAŞTIRMASI

Derya YALÇIKLI*

Ege ve Marmara Bölgeleri arasında Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağları yerleşmeleri ve yol güzergâhlarının saptanmasına yönelik sürdürdüğümüz yüzey araştırması, 2012 sezonunda Balıkesir İli, Balya İlçesi'nde 24.08.2012-03.09.2012, 2014 sezonunda ise Merkez ve Savaştepe ilçelerinde 18.08.2014-27.08.2014 tarihleri arasında sürdürülmüştür.¹

Balya İlçesi'nde sürdürülen araştırmalar, Balya Merkez, Ilıca Beldesi, Kayalar, Danişment, Kadıköy, Patlak, Akçal, Alidemirci, Hacıhüseyin, Akbaş, Medrese ve Çakallar Köylerini kapsamıştır (Harita: 1).

Balıkesir Merkez ilçede Kalaycılar ve Naipli Köylerinde (Harita: 2), Savaştepe İlçesi'nde ise Merkez çevresi, Sarıbeyler ve Yazören Köyleri sınırları içinde araştırmalar yürütülmüştür (Harita: 3).

Yüzey araştırmamız sırasında her üç ilçede prehistorik dönemleri içeren 5 adet yerleşim alanı saptanmış/ziyaret edilmiştir. Bu yerleşimler dışında çalışmamızın zamansal kapsamına girmeyen Helenistik, Roma ve Ortaçağ Dönemlerine tarihlenen 26 adet yerleşim yeri olmak üzere, toplam 31 adet arkeolojik potansiyele sahip alan saptanmış/ziyaret edilmiştir (Tablo: 1).²

* Yrd. Doç. Dr. Derya YALÇIKLI, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Terzioğlu Yerleşkesi 17100 Çanakkale/TÜRKİYE.

1 Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak 2012 sezonu Balya ilçesi araştırmamıza Arkeolog Elif Kavas, 2014 sezonu Merkez ve Savaştepe ilçeleri araştırmamıza Arkeolog Enver Akgün katılmıştır. Araştırma ekibimiz Araş. Gör. Fatih Yılmaz ve Arkeolog Zeynep Akkuzu'dan oluşmuştur. Kendilerine katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Araştırmalarımız sırasında ekibimize konaklama konusunda yardımcı olan Balya ilçesi Kaymakamı Sayın Bekir Abacı ile Yazı İşleri Müdürü Sayın Ayten Kınık ve Savaştepe ilçesi Kaymakamı Sayın Yusuf Cıbrır'a desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

Bu çalışmalar, 2009 - 2011 sezonlarında yürütülmüş olan araştırmaların devamı niteliğini taşımaktadır: Yalçıklı 2011, 27-35; 2012, 209-220; 2013, 19-24; 2014, 245-255.

2 Araştırmamız sırasında bizlere yardımcı olan Balya İlçesi'nde Ertuğrul Danışan, İbrahim Ödül, İlyas Cura, Halit Yıldırım, Osman Ünal, Hasan Özlemik, Cemil Oğuz, Veli Köse, Hasan Yavaş, Tahir Kahya, Cemil Oğuz, Metin Akcan ve Savaştepe İlçesi'nde Mustafa Kemek Türker'e teşekkür ederiz.

1. BALYA İLÇESİ 2012 YÜZEY ARAŞTIRMASI

1.1. BALYA İLÇESİNDE SAPTANAN PREHİSTORİK YERLEŞMELER

1.0.1. Büyükinler (Bl 12/07)

Danişment Köyü'nün kuzeydoğusunda, Pınar Oba Mevkii'nde, Koça Çay'ın kuzeybatısında yer alan kayalık tepe yamaçlarında iki adet mağara tespit edilmiştir (Harita: 1, Resim: 1). Bu mağaralardan batıda yer alan mağara küçük boyutlu olup, oval biçimli bir galeriye sahiptir. Mağaranın zemini tavandan dökülen malzemeye kaplanmıştır.

Doğuda yer alan mağara geniş, derin ve yüksek bir galeriye sahiptir. Mağara girişinin sağ tarafında üst kısmı yarım daire şeklinde düzgün biçimlendirilmiş bir niş tespit edilmiştir. Mağaranın zemini kaçak kazılar sonucu tahrip edilmiştir. Ayrıca mağaranın hayvan barınağı olarak kullanılması sebebiyle zemini hayvan pislikleri ile kaplanmıştır. Mağaranın zemininde Kalkolitik Çağ'a tarihlenebilecek az sayıda ağız kenarı ve amorf nitelikte seramik parçalarının yanı sıra Roma ve Ortaçağ'a ait seramik parçalarına da rastlanılmıştır. Mağaralar, önerimiz üzerine tescillenerek koruma altına alınmıştır.

1.1.2. Örensirtı Höyüğü (Bl 12/16)

Örensirtı Höyüğü, Medrese Köyü'nün güneyinde yer alan sırt üzerinde, alçak bir tümsek görünümünde bir höyüktür (Harita: 1, Resim: 2). Höyük tarım nedeniyle tahrip olmuştur. Höyüğün tepe kısmı ve yamaçlarında yoğun miktarda Kalkolitik, Erken Tunç Çağı ve Ortaçağ'a, az sayıda ise Roma Dönemi'ne tarihlenebilecek seramik ve çatı kiremidi parçaları saptanmıştır. Höyüğün üzerinde dağınık durumda bulunan moloz taşların tarım faaliyetleri sırasında tahrip edilen temellere ait olduğu anlaşılmaktadır.

Çalışmamız sırasında Örensirtı Höyüğü yüzeyinden topladığımız malzeme arasında yer alan 2 adet ağırşak ve 1 adet yassı taş baltadan oluşan 3 adet envanterlik buluntu, envanter fişleri hazırlanarak, Balıkesir Kuvay-i Milliye Müzesi Müdürlüğüne teslim edilmiştir.

1.2. BALYA İLÇESİNDE SAPTANAN HELENİSTİK, ROMA VE ORTAÇAĞ'A TARİHLENEN YERLEŞMELER

Balya'da yaptığımız araştırmalar sırasında çalışmamızın zamansal kapsamı dışında kalan dönemlere ait 22 adet yerleşim yeri incelenmiş ve bir bölü-

münün tescil işlemleri de gerçekleştirilmiştir. Tablo 1’de dokümanı sunulan bu yerleşimler arasında birkaç yerleşim dikkat çekici niteliğe sahiptir.

1.2.1. Böyücek - Mezarlık Tepe (Bl 12/02)

Danişment Köyü’nün kuzeybatısında yer alan Böyücek Mevkii’nde geniş alana yayılan, olasılıkla 18 -19. yüzyıllara ait olduğunu düşündüğümüz bir mezarlık ziyaret edilmiştir. Mezarlık alanında saptanan kaçak kazı çukurlarının çevresinde dağınık durumda yer alan taşlar dikkat çekicidir. Mezar yapımında kullanıldığı anlaşılan bu taşların arasında sütun parçası, kaide, üzerinde plastik kabartmalar, kanallar, kenet delikleri ve yazıt bulunan devşirme mermer blokları bulunmaktadır. Çevrede yaptığımız araştırma sırasında mezarlık alanının kuzeyinde yer alan ve halk arasında “Kilise” olarak da adlandırılan tepe üzerinde taş temeller ve yoğun moloz taş döküntü ile Ortaçağ’a ait seramik ve çatı kiremidi parçalarının varlığı gözlenmiştir. Mezarlık alanında saptadığımız mimari elemanların bu tepede yer alan yapıya ait olduğu kanısındayız (Harita: 1, Resim: 3).

1.2.2. Kahraman İnleri (Bl 12/08)

Danişment Köyü’nün doğusunda yer alan Malça Tepe’nin güneybatısındaki kaya üzerinde, baraj gölü seviyesine yakın bir konumda üç adet mağara tespit edilmiştir. Bu mağaralardan kuzeybatıda yer alan mağara diğerlerine oranla küçük bir galeriye sahiptir. Mağaranın zemini tavandan dökülen malzeme ile örtülmüştür (Harita: 1, Resim: 4).

Bu mağaranın doğusunda yer alan ikinci mağaranın geniş ve derin mekâna sahip olduğu gözlenmiştir. Mağaranın giriş kısmında düzgün bir taban ve girişin sağ kenarında yer alan kayanın kesilmesiyle oluşturulan bir platform ve bu platformun üstünde bir niş bulunmaktadır.

Üçüncü mağara ise iki galeriye sahiptir. Daralarak ilerleyen oval biçimli galerilerin zemini düzensizdir. Her üç mağaranın da hayvan barınağı olarak kullanılması sebebiyle tabanı hayvan pislikleri ile kaplanmıştır. Yaptığımız araştırmada az sayıda olasılıkla Roma Dönemi’ne ait amorf seramiğine rast-

lanmıştır. Mağara topluluğunun bölgeye hakim ve su kaynağına yakın konumu, Büyükinler Mağaraları'nda olduğu gibi bu mağaranın da Prehistorik Dönemlerde kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Mağara zeminlerinin kalın bir örtüyle kaplanmış olması nedeniyle bu düşüncemizi destekleyen herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

1.2.3. Kocaçay Köprüsü (Bl 12/20)

Kadıköy Kalesi'nin doğusunda, Kocaçay üzerinde yer alan bir köprü tespit edilmiştir. Köprünün bir bölümü korunmuş olup, iç yüzeyi kesme blok taşlarla örülmüş büyük bir kemer, kemerin her iki yanında horasan harcıyla yığma taş tekniğinde örülmüş üçer adet küçük kemer yer almaktadır. Ortada yer alan kemerin korunan küçük bir bölümü kesme blok taşlarla oluşturulmuş kaide üzerine basmaktadır. Derenin karşı yakasında yer alan bölümle olan bağlantı yıkılmıştır. Köprü, mimari özellikleri dikkate alındığında olasılıkla Ortaçağ'a tarihlendirilebilir.³ Kocaçay'ın geçiş en uygun noktalarından birisi üzerinde bulunan bu köprü, Kadıköy Kalesi ile bağlantılı eski bir güzergahın varlığında ortaya koymaktadır (Harita: 1, Resim: 5). Köprü, önerimiz üzerine tescillenerek koruma altına alınmıştır.

1.2.4. Güvercinli Mağara (Bl 12/21)

Güvercinli Mağara, Kavakalan Köyü sınırları içerisinde, Kocaçay'ın doğu yakasında yer alır. Kadıköy Kalesi ve Kocaçay Köprüsüne yakın bir konumda kayalık bir yüzeyde yer alan mağara yüksek ve geniş bir cepheye sahiptir (Harita: 1, Resim: 6). Ortaçağ'da horasan harcı kullanılarak örülmüş taş duvarla mağaranın ön cephesi kapatılmıştır. Mağara içinin bir çok mekâna bölündüğü, duvar kalıntılarından anlaşılmaktadır. Mağaranın kenarında künkler ve tabanı tuğla döşeli bir su yolu tespit edilmiştir.

Mağara cephesine ahşap hatılların yerleştirilmesi için sıra oluşturacak şekilde oyulmuş düzenli girintiler, bir üst katın varlığına işaret etmektedir. Ma-

3 Ortaçağ köprüleri hakkında bilgilerini esirgemeyen Sayın Prof. Dr. Ali Osman Uysal'a teşekkür ederim.

ğara iç yüzeylerinde niş ve sekilerin varlığı dikkat çekmektedir. Nişlerden bir tanesinin iç yüzeyinde kırmızı boya kalıntısı saptanmıştır. Bu bulgu, nişin iç yüzünde bir freskonun varlığını düşündürmektedir.

Yoğun kaçak kazılarla tahrip edilmiş mağarada yer alan duvarların altında yine kaçak kazılar sonucu açığa çıkmış, tavanı beşik tonozlu iki adet mekân mevcuttur. Mekân duvarlarının tuğla ve moloz taştan örüldüğü ve horasan harcıyla sıvandığı gözlenmiştir. Kapısı bulunmayan ve tavanında bir insanın geçebileceği genişlikte yuvarlak bir delik yardımıyla içine girildiği anlaşılan mekânların kiler olarak kullanıldığını düşünmekteyiz. Mağara zemininde saptanan seramik ve çatı kiremidi parçaları olasılıkla Ortaçağ'a tarihlendirilebilir. Mağara, önerimiz üzerine tescillenerek koruma altına alınmıştır.

2. MERKEZ VE SAVAŞTEPE İLÇELERİ 2014 YÜZEY ARAŞTIRMASI

Balıkesir İli'nde yapılan bilimsel arkeolojik araştırmalar ele alındığında, dağlık bir coğrafyaya sahip olan Savaştepe ilçesi sınırları içinde bilimsel bir çalışmanın yapılmadığı görülür. İlçede tescili yapılan alanlar arasında, Sazlık-dere Höyüğü ve İncedere Höyüğü olmak üzere iki adet tescilli höyüğün varlığı dikkatimizi çekmiştir. Hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığımız bu höyüklerin tanımlanması ilk hedefimiz olmuştur (Harita 3). Merkez ilçede yürüttüğümüz çalışmalar ise, zaman darlığı nedeniyle Kalaycılar ve Naipli Köylerini kapsayan kısıtlı bir alanda sürdürülmüştür (Harita: 2).

Çalışmamız sırasında Merkez ilçede Naipli Höyüğü ve Savaştepe İlçesi'nde İncedere Höyüğü yüzeyinde saptadığımız 2 adet taş balta ve 5 adet kesici/kazıyıcı taş aletten oluşan 7 adet envanterlik buluntu, Balıkesir Kuva-yi Milliye Müzesi Müdürlüğüne teslim edilmiştir.

2.1. MERKEZ VE SAVAŞTEPE İLÇELERİNDE SAPTANAN PREHİSTORİK YERLEŞMELER

2.1.1. Naipli Höyüğü (Mrz 14/02)

Naipli Höyüğü, Balıkesir merkezinin yaklaşık 9 km. batısında, Balıkesir-İvrindi karayolunun 250 m. kuzeyinde, Naipli Köyü sınırları içinde yer alır (Harita: 2, Resim: 7). Ova seviyesinden yaklaşık 1 m. yüksekliğindeki höyük,

tarımsal faaliyetler sonucunda tahribata uğramış olup, seramik dağılımı yaklaşık 150 m. çapında bir alanda takip edilebilmektedir. Höyük, 1936 yılında bölgeye düzenlediği gezi sırasında J. Stewart tarafından tespit edilmiştir.⁴ Daha sonra J. Mellaart, D. French ve M. Özdoğan tarafından da araştırılan höyüğün adının birçok yayında geçmesine rağmen, az sayıda seramik malzemesinin tanıtıldığı görülür.⁵ Balıkesir Ovası'nda adı bilinen birçok höyükte de rastladığımız bu durum, ovadaki höyüklerin tekrar ele alınarak, ayrıntılı bir çalışma yürütülmesinin gereğini ortaya koymaktadır. Bu amaçla Naipli Höyüğü yüzeyinde tarama yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda, Erken Tunç Çağı I evresi ile Roma ve Ortaçağ'a ait seramik malzemenin varlığı saptanmıştır.

Ayrıca Naipli Höyüğü'nün yaklaşık 150 m. doğusunda, olasılıkla Geç Osmanlı Dönemi'ne tarihlenebilecek bir yapının varlığı gözlenmiştir. Büyük bir bölümü korunan yapının günümüzde yapılan eklemelerle çiftlik evi olarak kullanıldığı gözlenmiştir. Naipli Höyüğü hakkında yaptığımız araştırmalar sırasında, yerleşimin konumunu tarif eden D. French'in, terkedilmiş bir karakol binasının varlığından bahsettiği görülür.⁶ Günümüzde büyük bölümü ayakta olan bu yapıya ait bir tescil kararının bulunmadığı anlaşılmış olup, önerimiz üzerine tescil işlemleri gerçekleştirilmiştir (Resim: 8).

2.1.2. Sazlıkdere Höyüğü (Svt 14/01)

Savaştepe İlçesi'ndeki çalışmalarımız, Sarıbeyler Köyü sınırları içinde yer alan Sazlıkdere Höyüğü'nde başlatılmıştır. Höyük, Sarıbeyler Köyü'nün yaklaşık 1.5 km. güneydoğusunda yer almakta (Harita: 3, Resim: 9) olup, yaklaşık 200 m. doğusundan ise höyüğün adını aldığı Sazlık Dere akmaktadır.⁷ Höyük, yaklaşık 200x150 m. boyutlarında geniş bir alana yayılmış durumdadır ve ova seviyesinden 5-6 m. yüksekliğine sahiptir.

4 Arık 1940, 261.

5 Mellaart 1955, 81-82 Fig.1,5; French 1969, 44 Fig. 11.17-19, 13.6; Özdoğan 1988, 580.

6 French 1969, 44.

7 İsmi yakınından geçen Sazlık Dere'den aldığı anlaşılan höyüğün adı, tescil kararına yanlışlıkla "Sazlıdere" olarak geçirilmiştir. Biz çalışmalarımızda höyüğün isminin doğrusu olan "Sazlıkdere Höyüğü" olarak kullanılmasını tercih ediyoruz.

Höyükte tarımsal faaliyetler sürdürülmekte olup, ağaçlardan oluşan yoğun bir bitki örtüsüyle çevrilmiştir. Parsellere ayrılmış höyüğün batısında, tarla zeminini düzeltme amacıyla yapılmış tahribat yer alır. Alanda sürdürdüğümüz çalışmalar sonucunda, Sazlıkdere Höyüğü'nün batı (düzeltilmiş alanda) ve kuzey kesimlerinde Erken Tunç Çağı, tepe, doğu ve güney bölgelelerinde ise yoğun olarak Helenistik, Roma ve Ortaçağ'a ait seramik parçalarının varlığı saptanmıştır.

2.1.3. İncedere Höyüğü (Svt 14/02)

İncedere Höyüğü, Savaştepe ilçe merkezinin yaklaşık 3 km. kuzeyinde, karayolunun 250 m. doğusunda, "Delipınar Yolu" olarak adlandırılan eski yolun batı kenarında yer alır. Höyüğün kuzey kenarını halk arasında "İncedere", 25.000 ölçekli haritada ise "Makber Deresi" olarak adlandırılan dere sınırlamaktadır (Harita: 3, Resim: 10).

Tarımsal faaliyetler sonucunda tahribata uğramış höyükte seramik dağılımı yaklaşık 200 m. çapında bir alanda takip edilebilmektedir. Tepe yaklaşık 100 m. çapında bir alana yayılmakta olup, 1 m. yüksekliğe sahiptir. Yaptığımız araştırma sonucunda, höyükte Neolitik Çağ, Erken Tunç Çağı ve Ortaçağ'a ait seramik parçalarının varlığı saptanmıştır. Merkezde, Neolitik Çağ'a ait kırmızı astarlı dönemin karakteristik seramiği saptanmıştır. Bu veriler sayesinde merkez, Savaştepe İlçesi'nin (şimdilik bildiğimiz) en erken yerleşmesi durumundadır.

Höyüğün doğusunda, Makber Sırtları'nda ise geniş bir alana yayılan Ortaçağ yerleşmesinin varlığını gösteren bulgulara rastlanmıştır.

2.2. MERKEZ VE SAVAŞTEPE İLÇELERİNDE SAPTANAN HELENİSTİK, ROMA VE ORTAÇAĞ'A TARİHLENEN YERLEŞMELER

2.2.1. Kocakale Tepe ve Küçükkale Tepe (Mrz 14/01)

Merkez ilçede, Kalaycılar Köyü sınırları içinde yer alan "Kocakale Tepe" ve "Küçükkale Tepe" olarak adlandırılan kalelerde çalışma yürütülmüştür.

Kaleler çevreye hakim bir konuma sahiptir. Aralarında dar bir vadinin yer aldığı karşılıklı iki tepede bulunan kalenin sur sistemi yüzeyden izlenebilmektedir (Harita: 2, Resim: 11). Çalışmamızın büyük bir bölümü diğerine oranla daha büyük olan Kocakale Tepe’de yürütülmüştür. Kale, bindirme tekniği kullanılarak örülmüş şevli duvarlara sahiptir. Bu tip sur sistemleri Demir Çağı kalelerinde karşımıza çıkmaktadır. Kaleyi çevreleyen sur sistemi incelendiğinde, duvar örgüsünün büyük bir bölümünün korunduğu görülmür. Kalenin dört köşesinde yer aldığı anlaşılan kule yapılarından kuzeybatı, güneybatı ve güneydoğu köşelerindeki kulelerin konturları yüzeyden izlenebilmektedir. Kalenin güneybatı köşesinde tescil kararı öncesinde yapıldığı anlaşılan bir tahribat söz konusudur.

Kale içinde yapılan tarama sonucunda Demir Çağı, Helenistik, Roma ve Ortaçağ’a ait seramik bulgulara rastlanmış olup, Tunç Çağı ve öncesine ait bulgu saptanamamıştır.

2.2.2. Yazören Kocamağarası (Svt 14/04)

Savaştepe İlçesi’nin güneydoğu sınırlarında yer alan Yazören Köyü’nde bulunan “Yazören Kocamağarası” araştırma kapsamına alınmıştır. İki girişi bulunan mağaranın, büyük olan girişi yaklaşık 25 m. genişlik ve yüksekliğe sahip olup, köyün yaklaşık 2 km. kuzeybatısında ve yaklaşık 30 dakikalık bir yürüyüş mesafesinde yer almaktadır (Harita: 3, Resim: 12). Mağaranın haritası, Anadolu Speleoloji Grubu tarafından 2007 yılında çıkarılmış olup, 3564 m uzunluğuyla Türkiye’nin 9. uzun mağarası olarak tanımlanmıştır.⁸ Mağaranın büyük girişi çevresinde yaptığımız araştırma sırasında kaçak kazı çukurlarına rastlanmıştır. Bu çukurlarda açığa çıkarılmış seramik parçaları olasılıkla Geç Roma Çağı’na tarihlendirilebilir. Ayrıca kaçak kazı çukurundan çıkmış bir çömleğe ait siyah renkli ve perdahlı amorf gövde parçası, Erken Tunç Çağı özelliklerini yansıtmaktadır. Bu parça, mağara dolgusu altında bu döneme ait bulguların yer alabileceğini göstermektedir.

8 <http://www.aspeg-tr.org/index.asp>.

SONUÇ

Balya, Merkez ve Savaştepe ilçelerinde gerçekleştirdiğimiz araştırmalar sırasında saptanan bulgular “Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağlarında, Ege ve Marmara Bölgeleri Arasında Yol Güzergâhları ve Yerleşimleri” konulu yüzey araştırmamıza önemli katkılar sağlamıştır. Bugüne kadar Balıkesir ili sınırları içinde toplam 182 adet arkeolojik potansiyele sahip alanda çalışılmıştır. Toplam beş ilçede 25 adet Prehistorik Çağ yerleşimi incelenmiştir.

Neolitik Çağ’a ait kırmızı astarlı seramik parçalarını saptadığımız İncedere Höyüğü, Savaştepe İlçesi’nin (şimdilik bildiğimiz) en erken yerleşmesi durumundadır. Merkez, bu seramik buluntuları sayesinde, önceki sezonlarda Yenice ve Gönen ilçelerinde saptadığımız Neolitik ve Kalkolitik Çağ merkezleriyle birlikte, güneyde Manisa/Soma bölgesinde saptanmış olan merkezler sayesinde, Ege Bölgesi’nin iç kesimleri ile Marmara Bölgesi ilişkilerinin varlığını göstermesi bakımından önem taşır (Harita 4).

Bulgularımız bölgede az bilinen Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağlarına ışık tutacak niteliktedir. Elde edilen veriler ileride gerçekleştirmeyi planladığımız araştırmalarda ulaşacağımız verilerle birlikte, yerleşimler ve saptanacak güzergâhların kullanım biçimleri hakkında anlamlı sonuçlar oluşturacaktır.

KAYNAKÇA

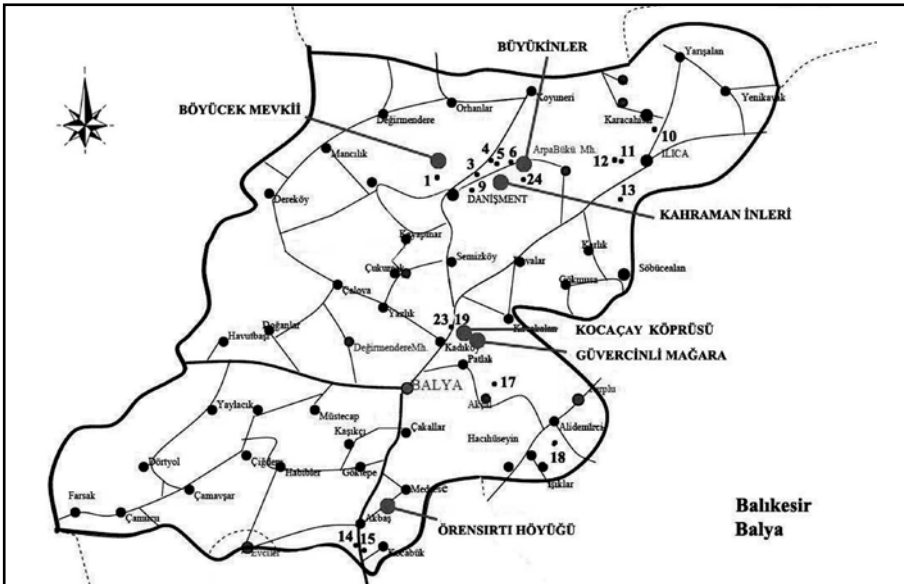
- ARIK, R. O. 1940: “James Rivers Barrington Stewart Gezisi (Sondajı)” *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi* IV: 260-262.
- FRENCH, D. H. 1969: “Prehistoric Sites in Northwest Anatolia II. The Balıkesir and Akhisar/ Manisa Areas” *Anatolian Studies* 19: 41-98.
- MELLAART, J. 1955: “Some Prehistoric Sites in North-Western Anatolia” *Istanbul Mitteilungen* 6: 53-88.
- ÖZDOĞAN, M. 1988: “1987 Yılı Edirne ve Balıkesir İlleri Yüzey Araştırması” VI. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* : 575-580.
- YALÇIKLI, D. 2011: “Kazdağları’nın Arkeolojik Potansiyelinin Saptanmasına Yönelik Bir Araştırma” *IKES2011 International Symposium on Kazdağları*

(Mound Ida) and Edremit, *Global Change in Mediterranean Region/Uluslararası Kazdağları ve Edremit Sempozyumu*, eds. R. Efe, M. Öztürk ve İ. Atalay, İzmir: 27-35.

- 2012: “Çanakkale İli, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli, Gönen İlçesi Yüzey Araştırması (2009-2010)” XXIX. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, Cilt 1: 209-220.
- 2013: “Çanakkale İli, Yenice İlçesi ve Balıkesir İli, Gönen İlçesi Yüzey Araştırması (2011)” XXX. *Araştırma Sonuçları Toplantısı* , Cilt 1: 19-30.
- 2014: “New Evidence for Neolithic Habitation in the Hinterland of the Troad” *Oxford Journal of Archaeology* 33(3): 245-255.

Merkez	Merkez Adı	Bölge	Dönemler
Bl 12/01	Güçüyen Tepe	Danişment Köyü	Geç Roma Dönemi
Bl 12/02	Böyücek - Mezarlık Tepe	Danişment Köyü	Geç Roma Dönemi
Bl 12/03	Höyüçük Tepe	Danişment Köyü	Helenistik Dönem (?)
Bl 12/04	Bağlar Tepe	Danişment Köyü	Geç Roma Dönemi
Bl 12/05	Avlandede Mezarlığı	Danişment Köyü	Ortaçağ
Bl 12/06	Pinaroba Mevkii	Danişment Köyü	Ortaçağ
Bl 12/08	Kahraman İnleri	Danişment Köyü	Roma Dönemi
Bl 12/09	Küçükasar Tepe	Danişment Köyü	Helenistik - Ortaçağ
Bl 12/10	Çaltılık Tümülüsü	Ilica Beldesi	Helenistik - Roma Dönemi
Bl 12/11	Karakabaağaç	Ilica Beldesi	Helenistik - Ortaçağ
Bl 12/12	Mağdallı Tepe	Ilica Beldesi	Geç Roma Dönemi
Bl 12/13	Pirenli Tepe	Ilica Beldesi	Ortaçağ
Bl 12/14	Belenpınar	Akbaş Köyü	Ortaçağ
Bl 12/15	Çetmi Mezarlığı	Akbaş Köyü	Helenistik - Roma Dönemi
Bl 12/17	Kireç Ocağı Mevkii	Bedeller Obası Köyü	Geç Roma - Ortaçağ
Bl 12/18	Kapan Tepe	Alidemirci Köyü	Roma Dönemi
Bl 12/19	Kadıköy Kalesi	Kadıköy	Helenistik-Ortaçağ
Bl 12/20	Kocaçay Köprüsü	Kadıköy	Ortaçağ
Bl 12/21	Güvercinli Mağara	Kadıköy	Ortaçağ
Bl 12/22	Bademli Mağara	Kadıköy	Ortaçağ
Bl 12/23	Palamutçu Tepe	Kadıköy	Helenistik - Roma Dönemi
Bl 12/24	Söyleyentaş Tepe	Kayalar Köyü	Helenistik - Geç Roma Dön. (?)

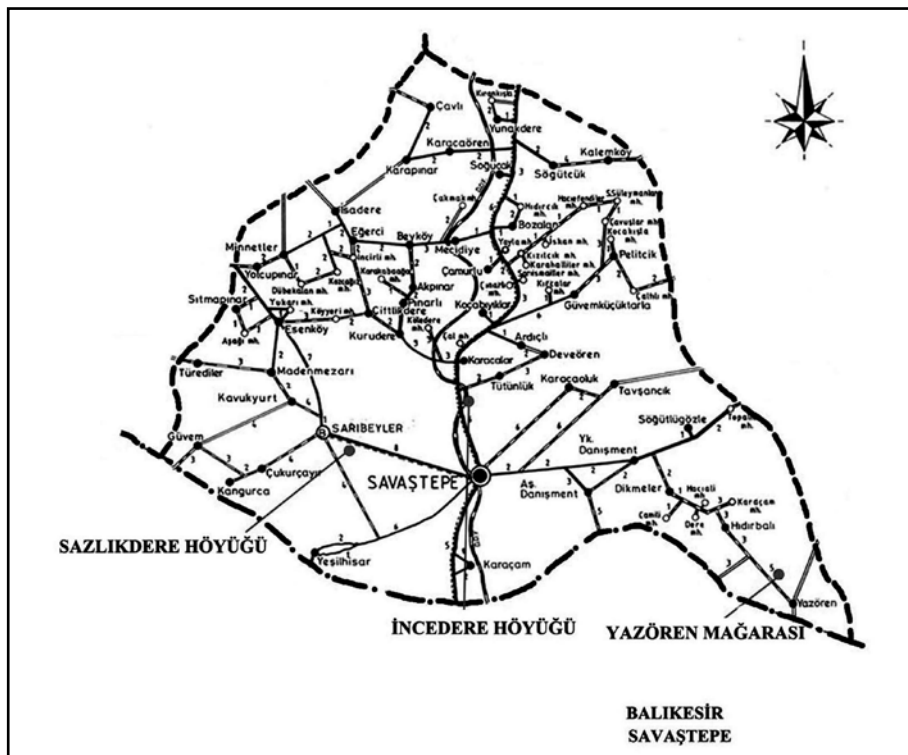
Tablo 1: Balıkesir/Balya İlçesinde Tunç Çağı sonrasına tarihlenen arkeolojik alanlar.

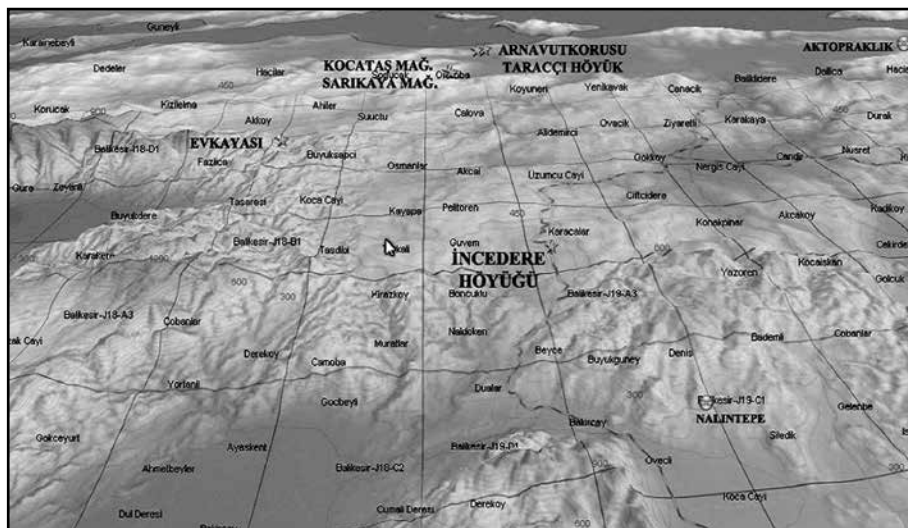
Harita 1: Balya.

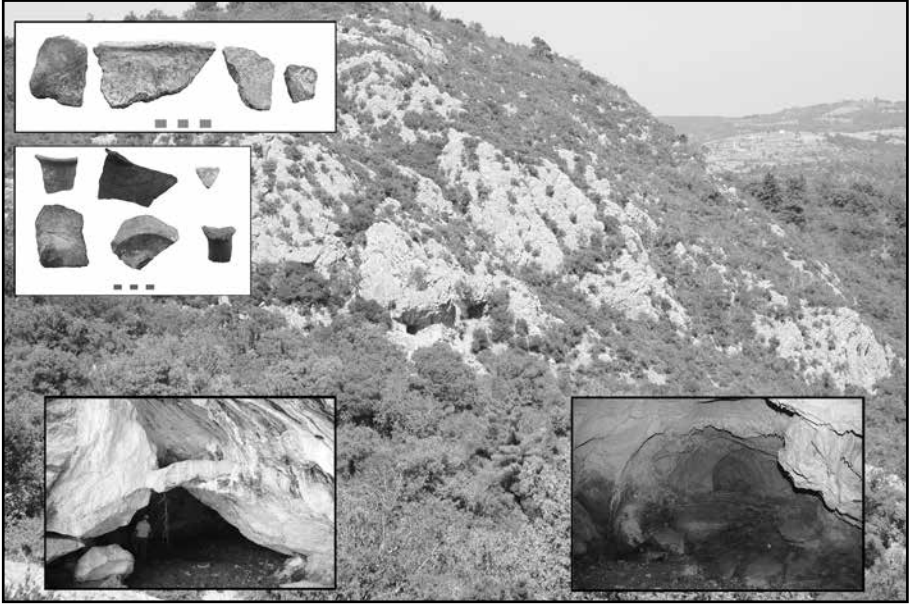
Harita 2: Merkez.

Harita 3: Savaştepe.

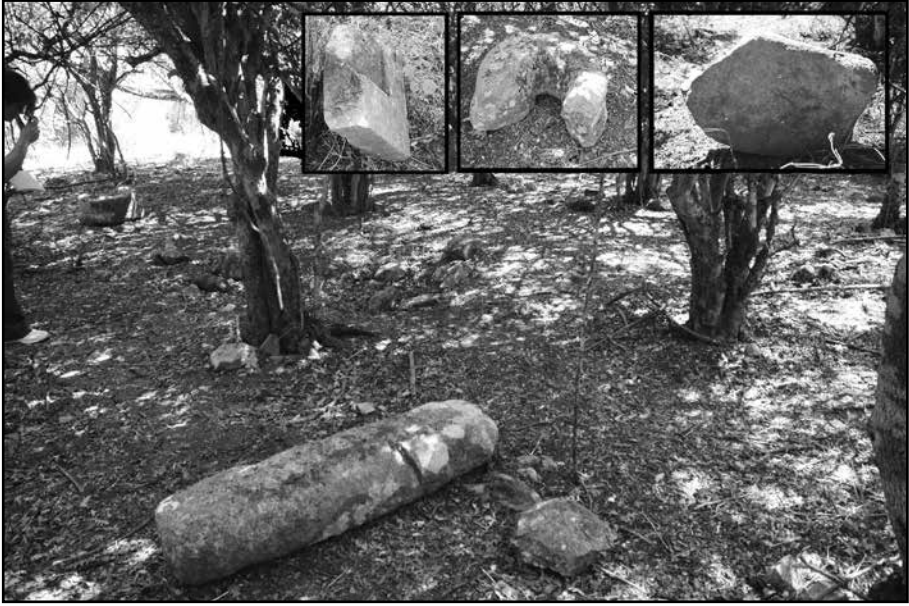
Harita 4: Neolitik Merkezler..

Resim 1: Büyükinler.

Resim 2: Örensirtı Höyüğü.

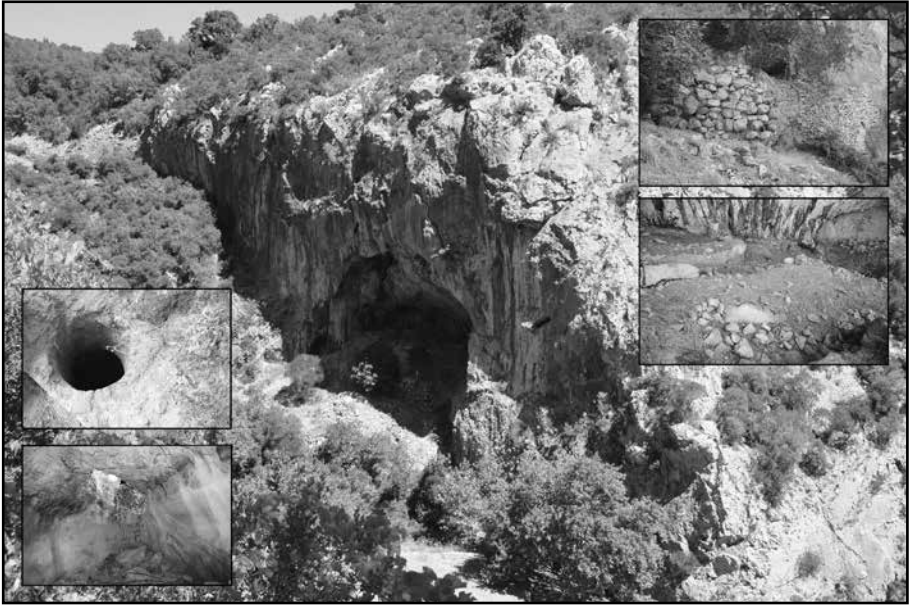
Resim 3: Böyücek - Mezarlık Tepe.

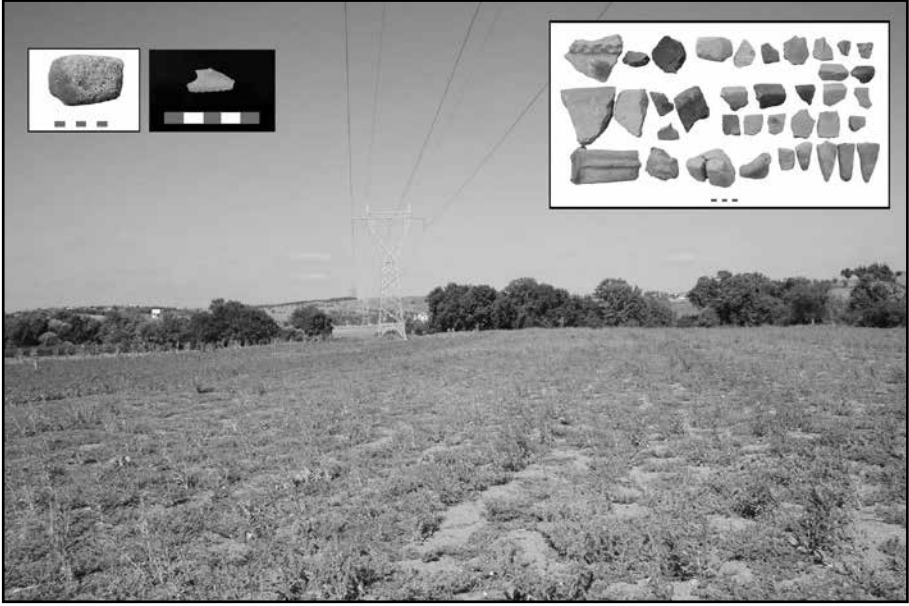
Resim 4: Kahraman inleri.

Resim 5: Kocaçay köprüsü.

Resim 6: Güvercinli mağara.

Resim 7: Naipli höyüğü.

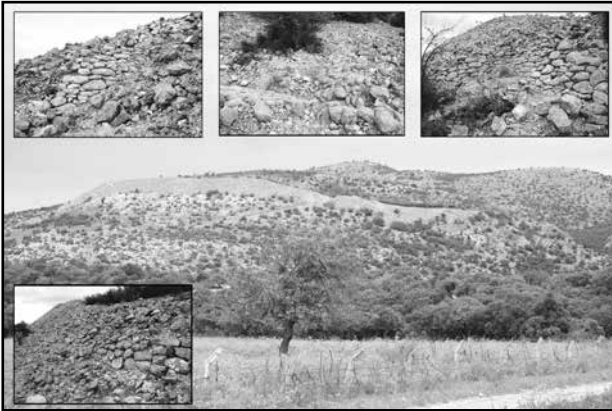
Resim 8: Osmanlı yapısı.

Resim 9: Sazlıkdere höyüğü.

Resim 10: İncedere höyüğü.

Resim 11: Kocakale tepesi.

2014 BAYBURT YÜZEY ARAŞTIRMASI

Süleyman ÇİĞDEM*
Hüseyin YURTTAŞ
Haldun ÖZKAN

2014 Bayburt Yüzey Araştırmamız 5-14 Eylül 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Prof. Dr. Süleyman Çiğdem başkanlığındaki çalışma Prof. Dr. Hüseyin Yurttaş ve Prof. Dr. Haldun Özkan tarafından yürütülmüş, başkanlık temsilcisi olarak Ali İhsan Kartal katılmıştır. Bayburt İli, Merkez ilçe köylerinde gerçekleştirilen çalışmalarda aşağıdaki veriler tespit edilmiştir.

1- Rüştü Köyü Camii: 400 13.157K 039058.564D R 1646m. Köy merkezindeki bulunan cami kiliseden çevrilmiş az sayıdaki örnekten biridir. 14.75x10.72m ölçülerinde, üç şahınlı bazilikal planlı ve tonozla örtülü yapı kesmetaş ve moloztaş örgülüdür. Kitabesi bulunmamaktadır. Yapının tescili önemli görülmektedir.

2-Kabaktepe: 40015.157K 039058.564D R.1646. Sagona-Sagona Rüştü Höyük olarak vermiştir¹. Rüştü ve Tomlacık köyleri arasında Rüştü Köyü'nün batısında, Tomalcık Köyü'nün güneyinde yer almaktadır. 90x80 m. ebatlarındaki höyükte² Demir Çağ keramikleri bulunmuştur.

3- Maşatlık Höyük: 40015.152K 039059.329D R. 1692. Sagona-Sagona Korkudağ Tepe olarak vermiştir³. Bayburt-Demirözü yolunun kuzeyinde, Rüştü Köyü'nün yaklaşık 1-2 km. güneyinde yer almaktadır. 800x400 m. ebatların-

* Prof.Dr. Süleyman ÇİĞDEM: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Erzurum/TÜRKİYE.

Prof.Dr. Hüseyin YURTTAŞ: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Erzurum/TÜRKİYE.

Prof.Dr. Haldun ÖZKAN: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Erzurum/TÜRKİYE.

1 A. Sagona-C.Sagona 2004, Archaeology at The North-East Anatolian Frontier, I An Historical Geography and a Field Survey of the Bayburt Province, Louvian-Paris-Dudley, M.A. 132-133.

2 A. Sagona-C.Sagona 2004, 133.

daki höyükte Karaz, Demir Çağ, Helenistik-Roma Dönemi keramikleri yer almaktadır⁴. Höyük yüzeyinde büyük bir olasılıkla maden ergitme işlemlerinde kullanılmış olan bir işleme taşı bulunmaktadır.

4- Çorak Camii: 400 12.155 K 0390 59.328D R. 1690. 9.35x7.00 m. ölçülerindeki caminin içi ahşap lambri kaplama olup 7 sıra kırlangıç örtülüdür. Tavan 4 ahşap sütun üzerine oturmaktadır. Cami 1980 yılında tamirat geçirmiştir. Orijinal mihrabının üzeri tamirlerde fayansla kaplanmıştır. Ahşap minberi ise Hacı bayram Öksüz tarafından yapılmıştır. 90 cm. kalınlığında duvarlar düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiş ve caminin girişi üzerinde 1335 tarihi kayıtlıdır. Tamirlerde yapılan betonarme bir minareye sahip olmuştur.

5- Çorak Höyük/Harmanlar Mevkii: 400 15. 303 K 0390 58. 424 D R. 1634 m. Köy merkezinin kuzeyinde Bayburt-Köse yolunun 100 m. solunda yer almaktadır⁵. Büyük bir alanı kapsamaktadır. Alanın bir kısmı üzerinde evler bulunmaktadır. Yüzeydeki çanak çömlek buluntuları Karaz, Demir Çağ, Roma Dönemi ve Ortaçağ ait gözükmektedir.

6- Çorak Tepe I/Değirmen-tepe Höyük: 400 15.33 K 0390 58. 424 D R.1634 m. Çorak Köyü'nün güneybatısında yaklaşık 2 km. uzaklıkta bulunmaktadır⁶. Oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Yüzeyde Karaz ve Demir Çağ keramikleri bulunmaktadır.

7- Çorak Tepe II/Conceki Tepe: 400 14. 697 K 0390 56. 760 D R 1635 m. Çorak I'in yaklaşık 1 km. batısında yer almaktadır⁷. 120x90 m. ebatlarındaki höyük yüzeyinde Demir Çağ, Helenistik ve Orta Çağ keramikleri bulunmaktadır.

8- Paşalı Değirmeni: Çorak Tepe I'in güneybatısında yer almaktadır. İşlevini yitirmiş durumdadır.

9- Taşocağı Köyü Cami: 400 12. 155 K 0390 59. 328 D R. 1690 m. 9.65x8.00 m. ölçülerindeki cami, ahşap destekli, 9 sıra kırlangıç örtülüdür. Bu gelenek-

3 A. Sagona-C.Sagona 2004, 133-134.

4 A. Sagona-C.Sagona 2004, 133-134.

5 A. Sagona-C.Sagona 2004, 131.

6 A. Sagona-C.Sagona 2004, 132.

7 A. Sagona-C.Sagona 2004, 132.

sel örtü şekli lambri ile kaplanmıştır. Tavanı taşıyan 4 adet ahşap sütun bulunmaktadır. Caminin iç duvarları sonradan fayansla kaplanmıştır. Kesme taştan yapılan ve yöresel özellikler taşıyan mihrap üzerinde 1307/1947 tarihi bulunmaktadır.

10- Çebiler Evi: Taşocağı Cami karşısında yer almaktadır. 3 katlı yapının zemin katı ahır olarak kullanılmaktadır. İkinci kat ahşap bölmelidir. Üçüncü kat iki yönlü çatıdır. Alt kat duvarları köşelerde kesmetaş, diğer kısımları yarı düzeltilmiş moloztaş örgülüdür. Yapı üzerinde herhangi bir tarih yer almamaktadır.

11- Topuk Höyük: 400 12.155 K 0390 59. 328 D R. 1625m. Bölge halkı tarafından tümülüs olarak adlandırılmaktadır. Taşocağı Köyü'nün yaklaşık 1 km kuzeyinde 30x16 m. boyutlarındadır. Yol seviyesinden yaklaşık 15 m. yükseklikte olup II. bin ve Demir Çağ keramikleri ile karşılaşmıştır. Yerleşim merkezinin doğusunda kaya bloğunun üzerinde sunu çukurları yer almaktadır.

12- Eskiköy Gözetleme Kulesi: 400 19. 848 K 0400 02. 716 D R. 1661m. Bayburt Taşocağı yolunun sağında, yoldan yaklaşık 300 m. uzaklıkta, 50 m. yüksekliktedir. Kule temelde kütsel moloztaş örgülü olup, harçsızdır. Temel seviyesinden itibaren tamamen tahrip edilmiş durumdadır. Yüzeyde Ortaçağ ve Yakın Dönem keramikleri bulunmaktadır.

13- Taşocağı Değirmen Taşı Ocağı: 400 19. 242 K 0400 30. 374 D R. 1674 ±14 Taşocağı köyü ismini bölgede kullanılan değirmen taşlarının çıkarıldığı ocaktan almaktadır. Bu ocak köyün yaklaşık 500 m. kuzeydoğusundadır. Gelişen teknolojiyle ocak bugün kapanmış durumdadır. Gerek köyün girişindeki mezarlıkta gerekse ocak bölgesinde çok miktarda az ya da çok tahrip olmuş değirmen taşları bulunmaktadır.

14- Oruçbeyli Köyü Ömer Demir Evi: 400 14.933 K 0390 59. 672 D R.1649 m. İki katlı olarak yapılan evin dış cephesi toprak sıvalıdır. Tandır evi ve tavan süslemeli odaları bulunmaktadır. Odada dolap içerisinde kerhiz denilen duş yerleri de yer almaktadır. Tandırdaki yer alan sütun başında büyük bir ihtimalle yapan ustanın ismini ve yapım tarihini belirten "İsmet 1966" yazısı yer almaktadır.

15- Oruçbeyli Camii: Eski cami tamamen yıkılarak yerine yeni bir cami

yapılmıştır. Cami duvarında H.1248 tarihli eski camiye ait bir kitabe yer almaktadır.

16- Oruçbeyli Köy Mezarlığı: Mezarlık alanı içerisinde yakın döneme ait bir kısmı Osmanlıca bir kısmı günümüz Türkçesi ile yazılmış mezar taşları yer almaktadır.

17- Tepecik Höyük: 400 14. 176 K 0400 00. 801 D R. 1638±17 m. Oruçbeyli Köyü'nün 2300m. doğusundadır⁸. Yaklaşık 30 m. çapında 7 m. yüksekliğindeki höyükte Karaz, Helenistik ve Roma Dönemi keramikleri bulunmaktadır⁹.

18- Pamuktaş Köyü Mezarlığı ve Mahmud Efendi Türbesi: 400 24. 668 K 0390 57. 861 D 1774±10m. Köy girişinde yer alan mezarlık alan içerisinde 1309 tarihli sandukası bezemeli Hüseyinoğlu Hasan'a ait bir mezar bulunmaktadır. Bu mezarlık alanı içerisinde 6.80x5.40 m. ebatlarında üzeri açık bir türbe yer almaktadır. Türbe içerisinde Hacı Mahmud Efendi ve çocuklarına ait 9 mezar bulunmaktadır.

19- Nişantaşı Köyü Ali Fuat Kadirbeyoğlu Konağı: Üç katlı yapı içerisinde birçok oda ile içerisinde ocağın yer aldığı bir mutfak bulunmaktadır. Odalar içerisinde kerhizin de yer aldığı dolaplar yer almaktadır.

20-Viranşehir: 400 22. 279 K 0400 02. 287 D Rakım 1616±8 m. Nişantaşı'nın yaklaşık 3 km. kuzeyindedir. Aralarında kilise ve hamamın da bulunduğu eski bir yerleşim alanıdır. Yalnız yerleşim alanı tamamen tahrip olmuş durumdadır.

21- Kemertaşı Höyük: 40 19. 968 K 040 01. 539 D R. 1624±8m. Bayburt-Gümüşhane yolunun güneyinde, Kemertaş yolunun yaklaşık 1.5. km. sinde yolun batısında yer almaktadır. Kuzeyinde 5m., doğusunda 2 m. ve batısında 8.50 m. temel seviyesinde duvar örgüsü görülmektedir. Yüzeyde Helenistik, Roma Dönemi ve Yakın Dönem keramikleri ile karşılaşmıştır.

22- Kemertaş Camii: 400 18. 815 K 0400 00.103 R. 1772 m. Caminin dışında 1952 tarihi yazılmış olsa da içerideki ahşap üzerine yazılan kitabede caminin

8 İ.K. Kökten, "Kuzeydoğu Anadolu Prehistoryasında Bayburt Çevresinin Yeri" DTCFD 3/5 (1944), 480.

9 A. Sagona-C.Sagona 2004, Archaeology at The North-East Anatolian Frontier,131.

tarihi 1949 olarak belirtilmiştir. Cami 4 ahşap sütunlu, 9 sıra kırlangıç örtülü olarak yapılmıştır. 8.00x5.90 m. ölçülerindedir. Kesme taştan yapılan mihrap kavsarası dört silmeli olarak yapılmış ve yağlı boya ile boyanmıştır. Cami içerisindeki ahşap kitabe camiyi yapan ustanın ismi Hamdi Akyün ve yapımı da 1949 tarihi okunmaktadır. Duvarlara moloz taş duvar örgülüdür.

23- Kemertaş Çeşmesi: Köy merkezinde bulunan çeşme 2.20x1.75 m. ebatlarındadır. Yükseklik 2.25m. dir. Kitabesi okunamayacak durumdadır.

24- Nurettin Seslikaya Evi: Yapı tandirevi ve 3 odadan oluşmaktadır. Ahşap kırlangıç örtülüdür. Ev sahibinin ifadesine göre yapım tarihi 1915 yıllarına rastlamaktadır.

25- Çiğdemtepe Çeşmesi: 400 19.927 K 0400 08. 102 D R. 1539±13. Köy merkezinde yer alan çeşme 1.50x60 m. ebatlarında 1.70 m. yüksekliğindedir. Üzerinde 1966 tarihi yazılmaktadır.

26- Çiğdemtepe Kilise: Tek nefli, bazilikal planlı, tonuz örtülü kilise 7.20x10.90 m. boyutlarındadır. Mihrabın sağ köşesinde 2.35x2.43 ebatlarında vaftiz odası yer almaktadır. Yapımı ile ilgili üzerinde herhangi bir kitabe bulunmamaktadır.

27- Hacı Salih Evi: Kilisenin güneyinde bulunan yapı sakinleri tarafından yaklaşık 200 yıllık olduğu tahmin edilmektedir. 6.90x670 m. ebatlarındadır. Terekleri 1959 yılında eklenmiş. Tandır evinin doğusunda ahşap ambarlar yer almaktadır. Oturma odasına tandır evinden merdivenle çıkılmaktadır. Tandır evinde sahipleri tarafından çok iyi muhafaza edilmiş etnografik eserler yer almaktadır.

28- Çiğdemtepe Höyük I: 40 19.954 K 040 08. 280 D R. 1558±8. Köyün batısında bulunan doğal büyük bir tepenin üzerinde yer almaktadır¹⁰. Yaklaşık 50 m. yükseklikteki höyüğün kaçak kazılar sonucunda kuzey yönünde örülmüş bir tonuz ortaya çıkmıştır. Köy halkının anlatımları bir tümülüs olabileceğini düşündürmektedir. Oldukça kaçak kazıların olduğu höyükte bu yapının tamamen tahrip edilmeden kurtarılması zorunlu gözükmektedir. Höyükte bol miktarda Karaz, Demir Çağ, Helenistik, Roma Dönemi, Orta çağ ve Yakın Dö-

10 A. Sagona-C.Sagona 2004,120.

nem keramikleri bulunmaktadır.¹¹ Bu yerleşimlerin uzantısı Gümüşhane'nin doğu ve güney kesiminde de devam etmektedir.

29- Çiğdemtepe Höyük III: 400 19. 229 K 0400 07. 639 D. R. 1543±45 m. Çiğdemtepe'nin 1 km. batısında, Uğrak-Arpalı yolunun doğusunda yer almaktadır¹². Yüzeyde yakın dönem keramik parçaları bulunmaktadır.

30- Taşkesen Höyük II: 40 19.203 K 040 10. 710 D R. 1571±8 m. Taşkesen Köyü'nün güneybatısında, Taşkesen/Hıdırellez Höyüğü'nün 300 m. batısındadır¹³. Bayburt-Taşkesen yolu yerleşim alanı üzerinden geçmektedir. Yüzeyde bol miktarda Karaz ve Demir Çağ keramikleri bulunmaktadır.

31- Taşkesen Köyü Kilisesi: 400 19. 627 K 0400 10. 833 D 1573±20 m. Taşkesen Köy merkezindeki kilisenin batı ve kuzey duvarlarının bir bölümü ayakta kalabilmiştir. Bir zamanlar ev olarak kullanılan yapının şimdiki örtüsü ahşaptır. Bu haliyle yapısal özelliklerini yitirmiştir.

32- Taşkesen Höyük III: Taşkesen Köyü'nün yaklaşık 1km. batısında 1540m. yükseklikte bir tepe üzerinde yer almaktadır¹⁴. Bayburt-Aydıntepe yoluna 500m. mesafededir. Yüzeyde özellikle Karaz çanak çömleği yoğunluktadır.

33- Taşkesen Mezarlık: Köy mezarlığında büyük blok taşlarla yapılmış mezarlar bulunmaktadır. Yan taşları 2.10x60 m. ebatlarındadır. 1202,1304, 1312 ve 1326 tarihli mezar taşları bulunmaktadır.

34- Alıçlık/Konakönü Mevkii: 40 20. 208 K 040 12. 415 D R 1572 ±40. Alıçlık köy merkezinin güneyinde yamaçta yer almaktadır. Özellikle Erken Demir Çağ ve yakın dönem keramikleri bulunmaktadır.

35- Alıçlık Köyü Çeşmesi: Köyün güneyinde yer alan çeşme tamamen yenilenmiş durumdadır. Üzerindeki kitabeden Mustafa Efendi tarafından 1013 senesinde yaptırıldığı yazılmaktadır.

36- Alıçlık Eski Cami Kürsüsü ve Kapı Kanatları: Eski camiye ait kürsü ve kapı kanatları caminin karşısında yer alan evin çatı katında yer almaktadır. Kürsü üzerinde 1305 tarihi bulunmaktadır.

11 S. Çiğdem, Eskiçağ'dan Orta Çağ'a Gümüşhane, İstanbul, 2012.

12 A. Sagona-C.Sagona 2004,121.

13 A. Sagona-C.Sagona 2004,119.

14 A. Sagona-C.Sagona 2004, 119.

37- Değirmencik Köyü Camii: 400 21. 623 K 0400 14. 740 D R.1572 m. 10.60x8.25 m. ebatlarındaki cami 4 ahşap sütunlu, orta 11 sıra kırlangıç (Kırman) örtülüdür. Cami Ali Öztürk adlı bir usta tarafından yapılmıştır. Kuzey ve güneyde ahşap kirişler dik olarak atılmış Kırlangıç örtü Bayburt Köy camilerinin geleneksel örtü şeklidir ve bu örtü yörede kırman olarak adlandırılmaktadır. Caminin taş mihrabı bölgeye özgü geleneksel tarzda yenilenmiş, mukarnas kavsaralı değildir. Üzerinde karşılıklı ay yıldız motifleri işlenmiştir. Sütunda caminin yenilenme tarihi 1317(1899) olarak belirtilmiştir. Cami güneyde altta iki, üstte iki, doğuda altta üç üstte üç, batıda ise altta iki üstte iki pencere açılmıştır. Cami içerisinde girişin üzerinde ahşap bir mahfil bulunmakta ve mahfile cami içerisinden girişin hemen sağından ahşap merdivenlerle ulaşılmaktadır. Düzgün kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Sonradan yenilenmiş kesme taş minaresi bulunmaktadır.

38- Değirmencik Köyü Mezarlığı: Köy mezarlığında En erkeni 1306 tarihli olmak üzere eski mezar taşları bulunmaktadır. Bunların bir kısmı oldukça tahrip olmuş durumdadır.

39- Buğdaylı Köyü Cami: Tamamen yenilenmiş caminin giriş kapısı yanındaki duvarda eski camiye ait bir kitabe bulunmaktadır. Kitabede 125? tarihi okunabilmektedir.

40- Aydıncık Kilise/Manastır Yeri: Aydıncık Köyü Mirezgi Mevkii'nde 20x20m. ebatlarında bir kilise veya manastırın tamamen tahrip olmuş kalıntıları yer almaktadır.

41- Aydıncık Höyük: 400 21. 744 K 0400 17. 196 D. R. 1531±15 m. Bayburt-İspir yolunun 500 m. doğusunda, Aydıncık yolunun 50 m. güneyindedir¹⁵. Yüzeyde Demir Çağ, Helenistik-Roma, Orta Çağ, Yakın Dönem keramikleri yer almaktadır.

42- Yedigöze Köyü Çeşmesi: 40 21. 928 K 40 20. 874 D R. 1593 m. Köy meydanındaki çeşme 2.20x90 m. ebatlarındadır. Üzerinde yer alan Maşallah altında 1321 onun altında yer alan 4 satırlık kitabede 1295 tarihi bulunmaktadır. Çeşme özellikle süslemeleri ile ilgi çekmektedir. Çeşmenin tescil edilip koruma altına alınması uygun görülmektedir.

15 A. Sagona-C.Sagona 2004, 116-117.

43- Yedigözüler Höyük: 40 22. 573 K 040 25. 973D. R.1473±12 m. Yedigözü Köyü'nün kuş uçuşu yaklaşık 1.5 km. kuzeyinde, Bayburt-İspir yolunun hemen kuzeyinde, Çoruh Nehrinin güneyindedir¹⁶. Yüzeyde bol miktarda Karaz, Erken Demir, Demir Çağa ait keramikler bulunmaktadır.

44- Ballıkaya Höyük: 400 22. 413 K 0400 22. 960 D. R. 1475±8 m. Bayburt-Rize yolunun sağında, Çoruh Nehrinin güneyinde Ballıkaya Köyü'nün 300 m. batısındadır¹⁷. Yüzeyde Eski Tunç, Demir Çağ, Orta ve Yakın Dönem keramikleri bulunmaktadır.

45- Ballıkaya Köyü Mezarlık: Köy mezarlığında 1944 tarihli Osmanlıca ve Latin harflerinin birlikte kullanıldığı bir mezar taşı işle 1326 tarihli bir başka Osmanlıca mezar taşı bulunmaktadır.

46- Dağtarla Köyü Salih Bahadır Evi: 40 20. 545 K 040 25. 271 D R. 1613±30 m. Kırılmalı örtülü evde ahşap depolar ve tandır bulunmaktadır. Ahşap üzerinde evi yapan ustanın yazıldığı 1351 tarihli bir metin bulunmaktadır.

47- Aşağı Gümüşsu Köyü Mustafa Emir Türbesi (Kitapsız Hoca): 400 13. 776 K 0400 16. 482 D R 1629±15. Aşağı Gümüşsu Köyü girişinde bulunan türbe 3.70x3.40 m. ebatlarında kırılmalı örtülüdür. Duvarlar taş, üzeri sıva boyalıdır. 6 kartuşlu bir kitabesi bulunmakta ve 1345 tarihi yer almaktadır.

48- Aşağı Gümüşsu Camii: Köyün çıkışında yol üzerindeki cami 6.05x5.94 m. ebatlarındaki cami kırılmalı örtülü olup örtü ahşap kaplıdır. Cami içerden ve dışardan sıvalıdır.

49-Uluçayır Camii: 40 15. 158 K 040 20. 025 D R. 1970 m. 5.77x5.66 m. ebatlarında bölgedeki kare planlı, kırılmalı örtülü cami örneklerinden biridir. Üzerinde usta ismi taşıması bakımından önemlidir. Timur Yıldız adlı usta tarafından yapılmıştır. Örtü 2 ahşap direklerle desteklenen cami altı sıra kırılmalı örtü ile kapatılmıştır. Mihrabı geleneksel kademeli silmelerle kavsarası oluşturulmuş ve üzerinde 1370 tarihi yer almaktadır. Cami üç yönde açılan ikişer pencere ile aydınlatılmıştır. Cami beden duvarları köşelerine yerleştirilen küplerle iç mekândaki akustik artırılmaya çalışılmıştır. Pencere çevrele-

16 A. Sagona-C.Sagona 2004,116.

17 A. Sagona-C.Sagona 2004,117.

rinde sonradan yapılmış natüralist süslemelerin hakim olduğu kalemişi süslemeler ve beden duvarlarının üst kesimlerinde süslüs hatla yazılmış ayetler bulunmaktadır.2007 yılında betonarme yeni bir minare eklenmiştir. Duvarlar moloztaş örgülüdür¹⁸.

50- Uluçayır Yol Taşları: Bayburt-Uluçayır yolu kış aylarında yoğun kar yağışıyla kapanma tehlikesi ile karşı karşıya gelmesinden dolayı, yaklaşık 200 m.'de bir Yol Taşları konulmuştur. Romalılar döneminde yollara dikilen, yolun yönünü ve merkeze uzaklığını gösteren bu tür taşlara Mil Taşı denir. Kilometre taşı olarak kullanılan bu taşlar yuvarlak beyaz mermerden yapılmışlardır. Uluçayır Yol Taşları da kervan yolu üzerine yerleştirilmiş taşlar olup yaklaşık 1.50 m.lik kısımları toprak üzerinde bulunan bu taşlardan 6 tanesi mevcut durumdadır.

51- Yerlice Kilise Yeri: 400 17. 112 K 0400 19.579 D R. 2040±10 m. Yerlice Köyü'ne girişte, köye yaklaşık 1 km. mesafede yolun sağında, anakaya üzerine oturtulmuş, mevcut haliyle tamamen tahrip edilmiş bir kilise kalıntısı yer almaktadır.

52- Yerlice Köyü Camii: 400 17. 894 K 0400 20. 096 D. R. 1902±30 m. 8.70x6.60 m. ebadındaki cami enine düzenlenmiş, 13 sıra kırlangıç örtülüdür. Bu Kırlangıç örtü şekli Gümüşhane ve Çevresindeki yapılarda da yaygın olarak uygulanmaktadır¹⁹. Ahşap tavan 2 ahşap sütunla taşınmaktadır. Mihrapta 1323 tarihi yer almaktadır.

53- Yerlice Gözetleme Kulesi: 400 19. 112 K 0400 20. 844 D R. 1952 m. 27x26.70 m. ebadında, duvar kalınlığı 1.70 m.dir.Yerlice Köyü'nün 5 km. kuzeydoğusunda yer almaktadır. Kuleye kuzeybatıdan çıkılmaktadır. Temel seviyesine kadar tahrip olmuş, duvarlar harçsız moloz örgü yapılmış.

54- Erenli Köyü Bamsı Beyrek/Bey Böyrek Türbesi: 400 15. 813 K 0400 14. 669 D R. 1952±15 m. 5.69x5.52 m. ebatlarındadır. Moloztaş örgülü, üstü 8 sıra kırlangıç örtülüdür.

18 H.Özkan, "Geleneksel Erzurum Evlerinde Kırlangıç Örtünün Kuruluşu ve Son Kırlangıç Örtü Ustası Sırrı Alacakanat" Atatürk Üniversitesi GSED,S.28,Erzurum,2012, s.19-39.

19 H.Özkan-H.Yurttaş, Ortaçağ'dan Günümüze Gümüşhane, İstanbul,2012.

55- Salkımsu Köyü Eski Camii: 400 15. 966 K 0400 23 306 D R. 1979±14 m. 1940'lı yıllara ait, kuzey ve batı duvarları ayakta olan bir cami bulunmaktadır. Kuzey duvarı 7.06, batı duvarı 9.65 m.dir.

1981 yılında yapılan yeni caminin içerisinde medrese olarak kullanılan alanda eski halılar bulunmaktadır. Muhtemelen 18. Yüzyıla ait bu eserlerin bir an önce koruma altına alınması gerekmektedir.

56- Bahçeler Mevkii: 40 15. 375 K 040 23. 268 D. R. 1961±10m. Salkımsu Köyü'nün yaklaşık 500 m. doğusundadır. Tez Hatun tepesinin güney yama-cından başlayıp güneyde bulunan tarları içerisine alan büyük bir alanı kapsa-maktadır. Yüzeyde Demir Çağ Orta Çağ ve Yakın Dönem keramikleri yer al-maktadır. Köy sakinleri bu alanda Roma yazıtları bulunduğunu ifade etmiş-ler, bununla beraber yüzeyde yazıtlarla ilgili bir kalıntıyla karşılaşılmamıştır.

57- Salkımsu Gelincik Deresi: 40 16+. 375 K 040 23. 268 D 1961±10. Sal-kımsu Köyü halkı tarafından bu alanda bir at heykelinin bulunduğu ifade edilmiştir. Yapılan incelemelerde heykele ait herhangi bir parça bulunulma-mıştır. Bununla beraber *insitu* durumdaki heykelin kaidesi hala ayakta olup heykelin oturtulduğu üst kısmın düzleştirildiği görülmüştür.

58- Kabaktepe Şehitliği: Salkımsu Köyü sınırları içerisinde yer alan Kabaktepe'de I. Dünya savaşı esnasında Rus kuvvetleri ile yapılan savaşlarda şehit askerlerimizin kabirleri yer almaktadır. Bu alanın biran önce şehitlerimi-ze layık şekilde düzenlenmesi elzem görülmektedir.

59- Kurbanpınar Maksut Coşkun Evi: 400 016. 0996 K 0400 21. 694 D R. 1826±8 m. 7.75x5.41 m. ebatlarında 2 oda, bir ahır ve ambar ile tandır evinden oluşmaktadır. Kırlangıç örtülüdür. Örtüyü destekleyen ahşap sütun üzerinde 1346 tarihi bulunmaktadır.

60- Harman Yeri Gözetleme Kulesi: 400 17. 437 K 0400 21. 986 D 1930±8 m. Kule köyün yaklaşık 1 km. doğusunda yer almaktadır. Doğal bir kayalık üze-rine oturtulmuştur. Duvarlar tamamen tahrip edilmiştir. Duvar yapımında moloztaş ve Horasan harcı kullanılmıştır.

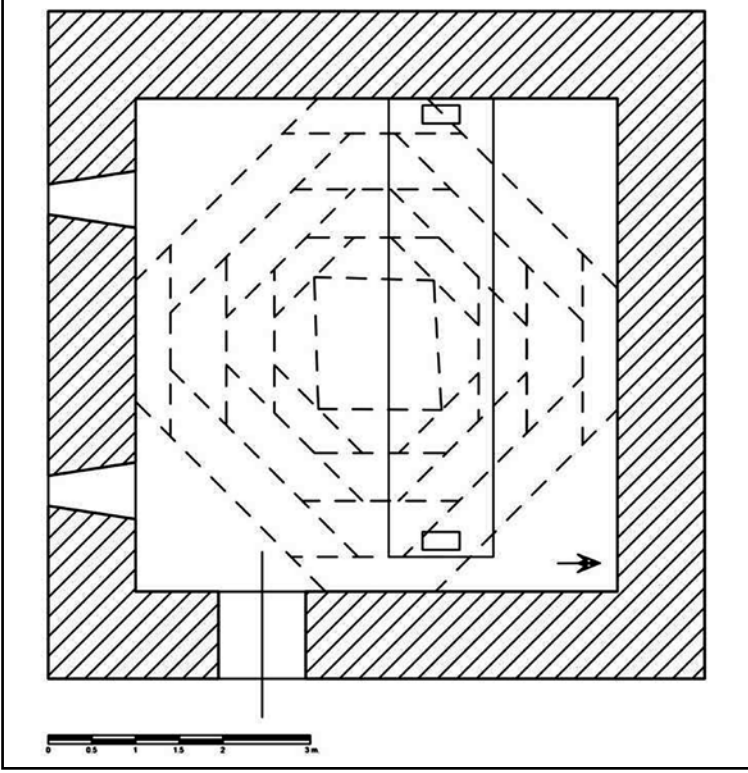
16 A. Sagona-C.Sagona 2004,116.

17 A. Sagona-C.Sagona 2004,117.

61- Taht Köyü Camii: Köy camisi tamamen yenilenmiş durumdadır. Batı duvarında yer alan kitabeden caminin bu üçüncü yapılışı olduğu anlaşılmaktadır. Birinci yapım 1174 ikinci yapım 1261 olarak kaydedilmiş.

62- Yağlıtepe/Yel Evliyası Höyük: 40° 17. 461 K 040° 25. 484 D R.1861±7 m. Köyün 300 m. kuzeybatısında oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır²⁰. Yüzeyde Karaz, Demir Çağ, Roma Dönemi, Orta Çağ ve Yakın Dönem keramikleri bulunmaktadır. Mevcut keramikler uzun bir dönem aralıksız bir yerleşime sahne olduğunu göstermektedir.

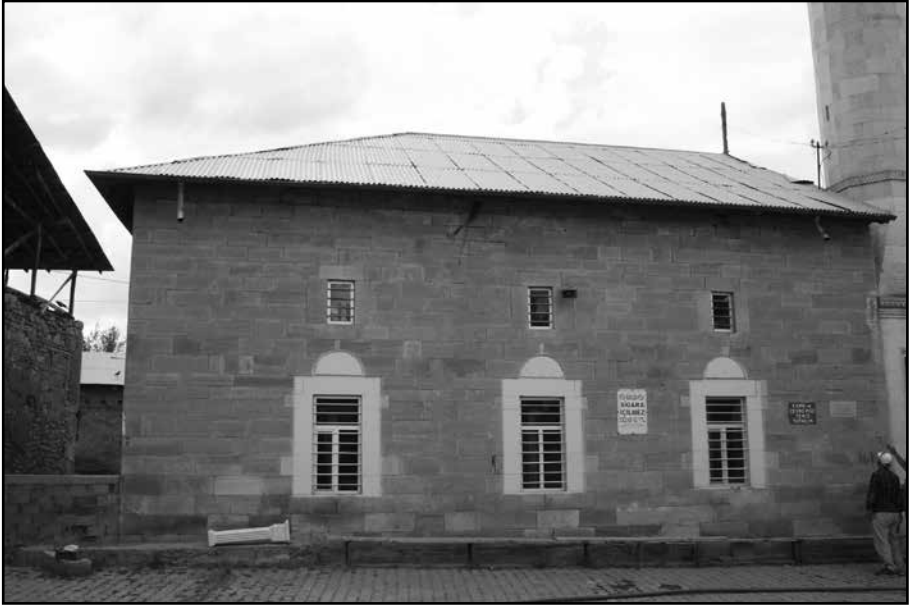
20 A. Sagona-C.Sagona 2004,116.

Resim 1: Abdülvahap Gazi Bey türbesi.

Resim 2: Çorak Köyü camii.

Resim 3: Değirmencik Köyü camii.

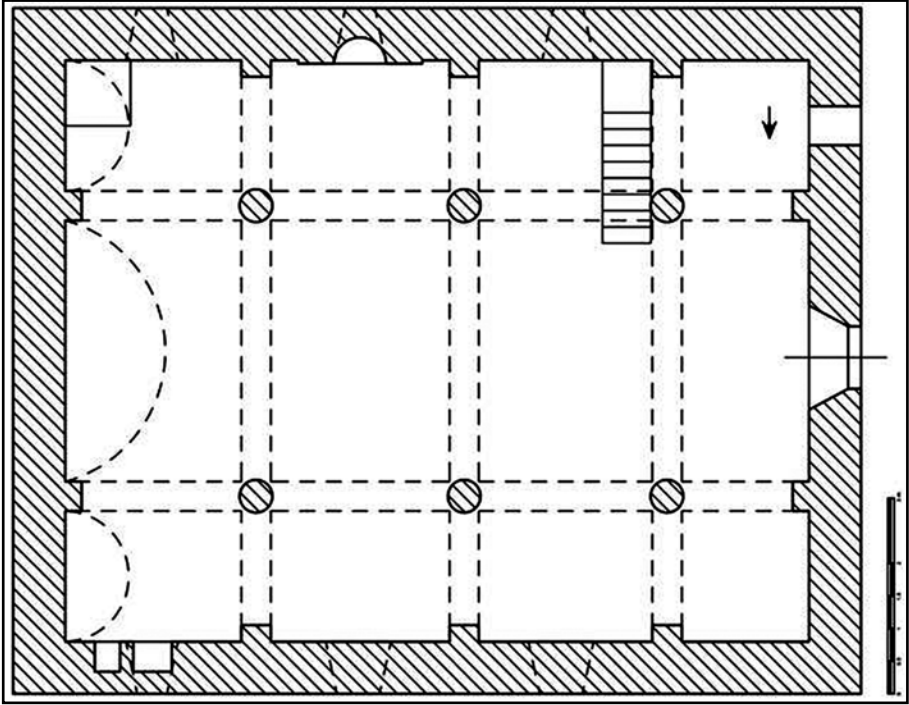
Resim 4: Hacısalih'in evi.

Resim 5: Kurbanpınar Köyü gözetleme kulesi.

Resim 6: Pamuktaş Köyü mezarlık.

Resim 7: Rüştü Köyü camii.

Resim 8: Taht Köyü höyük.

Resim 9: Taşocağı Köyü Çebilerin evi.

Resim 10: Taşocağı Köyü değirmentaş taş ocağı.

Resim 11: Uluçayır Köyü camii çeşmesi.

Resim 12: Uluçayır Köyü yol taşları.

Resim 13: Yedigöze Köyü çeşmesi.

Resim 14: Yerlice gözetleme kulesi.

BİLECİK İLİ 2014 YILI YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Turan EFE*
Murat TÜRKTEKİ
Deniz SARI
Erkan FİDAN

GİRİŞ

Kültür Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izinleri ile; Bilecik İli 2014 yılı Arkeolojik Yüzey araştırmalarımız 17-27 Eylül 2014 tarihleri arasında, 11 gün süre ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalara Bilecik Arkeoloji Müzesi araştırmacılarından Erdal Mean Bakanlık temsilcisi olarak katılmıştır. Araştırmamız her zaman olduğu gibi Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Rektörlüğü'nün lojistik ve maddi desteği ile gerçekleştirilmiştir. Yüzey Araştırması ekibi şu isimlerden oluşmuştur:

Prof. Dr. Turan Efe (Başkan), Erdal Mean (Bakanlık Temsilcisi), Doç. Dr. Nurfettin Kahraman (Coğrafyacı), Yrd. Doç. Dr. Murat Türkteki (Arkeolog), Yrd. Doç. Dr. Deniz Sarı (Arkeolog), Yrd. Doç. Dr. Erkan Fidan (Arkeolog), Arş. Gör. Hüseyin Erpehlivan (Arkeolog), Arş. Gör. Haralambos Nikolayidis (Filolog), Deniz Ş.M.Ay-Efe (Arkeolog/Çizimci), Gökhan Biliyor (Arkeolog), Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencileri: Fatma Nur Tatlı, İshak Taş, Ufuk Özdemir, Şemsettin Akyol, Kübra Aydın, Ebru Akgün, Fadime Saylan, Burcu Saygılı, Büşra Ajder, Derya Kaya, Ebru Meltem Sayar,

* Prof. Dr. Turan EFE, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Gülümbe Bilecik/TÜRKİYE.
Yrd. Doç. Dr. Murat TÜRKTEKİ, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Gülümbe Bilecik/TÜRKİYE.
Yrd. Doç. Dr. DENİZ SARI, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Gülümbe Bilecik/TÜRKİYE.
Yrd. Doç. Dr. Erkan FİDAN, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Gülümbe Bilecik/TÜRKİYE.

Gamze Aksungur, Deniz Keskin, Yunus Tahsin Gürlek. Araştırmalarımıza gösterdikleri ilgi ve destekten dolayı, başta Rektör Prof. Dr. Azmi Özcan olmak üzere, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Rektörlüğü yetkililerine; Fen Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Harun Tunçel'e; Bakanlık temsilcisi Sayın Erdal Mean ve Bilecik Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'ne; ayrıca, büyük bir özveri ile çalışan tüm ekip üyelerine en içten teşekkürlerimizi sunarız.

Bu seneki çalışmalarımız esas itibarıyla Pazaryeri ve çevresinde gerçekleştirilmiştir; bununla beraber araştırma bölgemiz güzergahı üzerinde yer alan Bekdemir köyü ile Bilecik merkezin kuzeybatısında yer alan Necmiyeköy, Cumalı ve İlyasbey köyleri ve çevresi de kısmen taranmıştır (Harita: 1).

BİLECİK'İN GÜNEYBATISINDA GERÇEKLEŞTİRİLEN ARAŞTIRMALAR

1) Bekdemir Köyü ve Erenler Tepesi

Bilecik istikâmetinden gelirken Bekdemir Köyü yolu üzerinde, köyün girişinin batısında yer alan Erenler tepesi olarak adlandırılan doğal tepenin en üst kısmında, olasılıkla bir tümülüs yer almaktadır. Deniz seviyesinden yüksekliği yaklaşık 455 m. olan ve üzerinde Hüvelbaki Ahmed Dede'ye ait bir yatacın yer aldığı bu olası tümülüsün çapı yaklaşık 15 m. kadardır. Yüzeyde -biri yeşil sırlı olmak üzere- çanak çömlek parçaları bulunmuştur. Erenler tepesi belgelendikten sonra Bekdemir Köyü'nün içinde yer alan tarlalar taranmıştır. Bu tarlalardan Osmanlı veya Bizans Dönemine ait kap parçaları ele geçirilmiştir.

2) Pazaryeri II

Araştırmamızın merkez bölgesini oluşturan Pazaryeri'nde ilk olarak daha önceden tescillenmiş olan Pazaryeri II höyüğü ziyaret edilmiştir. Pazaryeri merkezin yaklaşık 3 km. güneydoğusunda; Bozüyük-Bilecik Karayoluna bağlanan Pazaryeri yolunun sağ tarafında, yaklaşık 200 m. içerde, Pazaryeri I Höyüğü'nün ise hemen 500 m. güneydoğusunda yer alır. Burada çok yoğun bir tahribat söz konusudur; 147X110 m. boyutlarındaki höyüğün neredeyse kuzey yarısı tamamen tahrip edilerek 3,5 m. yüksekliğinde KB-GD doğrultusunda bir

kesit oluşturulmuştur (Resim: 1). Yüzeyde bulunan çanak çömlek içinde Orta Kalkolitik döneme ait sokma bezemeli gri bir gövde parçası ile; M.Ö. 2. Binyıl'a tarihlenen dışa doğru kalınlaştırılmış dudaklı çömlek parçaları dikkat çekmektedir. Dudakların üzerinde memecikler yer alır. Höyükte ayrıca İTÇ II-III dönemlerine ait malzeme de ele geçirilmiştir. Malzeme höyüğün hemen yanında yıkanmış, fotoğraflanmış ve tekrar höyüğe geri bırakılmıştır.

3) Ahmetler Köyü ve Çevresi

Ahmetler köyü içinde ve bugün kullanılmayan köy çamaşırvhanesinin hemen güneyinde yer alan Yukarıpınar Çeşmesi'nde devşirme malzeme olarak kullanılan mimari parçaların nereden geldiği bilinmemektedir (Resim: 2). 1930'larda yapılmış çeşmede yalakta kullanılmış olan parçalardan biri yazıtlıdır (Resim: 3). Neredeyse eksiksiz ve çok iyi korunmuş durumda olan söz konusu bu yazıt Geç Roma Dönemi'ne tarihlenir.

Ahmetler Köyü'nün doğusundaki eski köy yerleşimi yakınlarında, Kıranlar Çeşmesi olarak bilinen iki çeşme Bizans Dönemi'ne aittir. Kıranlar Çeşmesi'nin kuzeyindeki Cinyerleri Mevkii, yer yer anakayanın toprak üzerinde baş verdiği, çevre araziye göre tepelik bir alandır. Burada yapılmış olan kaçak kazılar sonucunda ortaya çıkarılmış olan Klasik Dönem mezarları söz konusudur.

4) Dedekayası

Ahmetler-Pazaryeri yolunun 1, 27. Km.sinde, Kelemlı virajı olarak anılan virajdan hemen sonra, yolun sağ tarafında (kuzey), yoldan yaklaşık 300 metre içeride yer alır; deniz seviyesinden yüksekliği yaklaşık 740 m.'dir (Resim: 4). Kayanın kuzeydoğusuna doğru devam eden tepe üzerinde defineciler tarafından açılmış olasılıkla Roma Dönemi'ne ait iki mezar bulunmuştur. Ayrıca, Dedekayasının güneyinde yer alan tarlalarda Geç Roma ve Helenistik Dönemlere ait çanak çömlek parçaları ele geçirilmiştir.

5) Bağlıksırtı Mevkii

Bağlık Sırtı Mevkii, Ahmetler-Pazaryeri yolu üzerinde, Ahmetler'e yakla-

şık 1. km mesafede ve Kalemli Virajı olarak anılan yerde, yolun sağ tarafında yer alır. Tepe üzerinde, büyük olasılıkla Roma Dönemi'ne ait, defineciler tarafından açılmış olan üç adet ait mezar yer alır. Dedekayası tepesi üzerindeki mezarlarla birebir benzeşen bu mezarlarda ve çevresinde herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır.

6) *Meydantepe (Madandor)*

Kalemli Virajı'nın bu sefer hemen güneyinde ve Bağlık Sırtı Mevkii'nin karşısında doğal bir tepe yer alır. Yer yer anakayanını ortaya çıkıdığı bu tepe üzerinde kurulan yerleşmeye ait kültür dolgusu büyük oranda tahrip olmuştur. Tepe kesiminde kıvrık hat veren bir taş sırası mevcuttur. Tepenin yamaçlarında teraslar şeklinde yerleşilmiş olabilir (Resim: 5).

Yüzeyde, Geç İTÇ II, erken İTÇ III'e ve az sayıda da geç İTÇ III' e tarihlendirilen çanak çömlek parçaları ele geçirilmiştir. Bunlar içinde -bir tanesi omfaloslu dip parçası olmak üzere- *black-topped* kâselere ait gövde parçaları, iki adet el yapımı tabak parçası, Aharköy taşçık katkılı malı olarak bilinen kırmızı astarlı mala ait örnekler ve yine Aharköy'den bilinen, çok düzgün yüzeye sahip portakal renkli astarlı mala ait parçalar dikkat çekmektedir. Bir kâse parçası da büyük olasılıkla Troya V'den bilinen Kırmızı Astarlı Mal ile temsil edilmektedir. Koyu kırmızımsı kahverengi astarsız ve az açıkli yüzeye sahip bir grup el yapımı çanak çömlek ise tanımlanamamıştır. Tepenin güney ve doğu eteklerinde ise Roma Dönemi'ne ait çanak çömlek parçaları ve camdan bir kap parçası ele geçirilmiştir.

7) *Ahmetler Köyü'nün Güneyinde Yer Alan Tarlalar*

Pazaryeri-Ahmetler sapağından Ahmetler Köy merkezine dek, Sorgun deresinin bir kolu olan Değirmen Deresi boyunca, KD yönünde yaklaşık 4,5 km. ve doğu tarafta ise 2,2 km. uzunluğunda olan alandaki tüm tepeler ve tarlalar tarandı. Bu alanda çok yoğun olmamakla beraber Geç Dönem (büyük oranda Osmanlı ve Roma Dönemi) çanak çömlek parçaları ele geçirildi. Beyaz astarlı, kahverengi boyalı sırlı parçalar ile yeşil sırlılar ve aynı zamanda yalın ve sedefli yüzeye sahip kiremit rengi parçalar Osmanlı Dönemi'ne ait olmalıdır.

8) *Kınık Höyük*

Pazaryeri-Kınık yolunun kuzeyinde kalan Adabayırı ve Tamaşa Tepeleri arasındaki alanın, Sorgun deresinin bir kolu olan Karapınar Deresi boyunca olan kesimi taranmıştır. Bu arada Kınık köyü girişinde yer alan ve ilk olarak D. French tarafından bilim dünyasına tanıtılan Kınık Höyük¹ de tekrar ziyaret edilmiştir. Pazaryeri İlçesi'nin kuşuçuğu 5 km. kuzeybatısında, Kınık Köyü sapağında, ana yoldan köye giden yolun hemen sağ tarafında yer alan Kınık Höyük, daha önce bölgede 1990 yılında T. Efe'nin başkanlığı altında gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında ziyaret edilmişti². Burada Orta Kalkolitik, İlk Tunç Çağı ve M.Ö. 2. Binyıl temsil edilmektedir. Höyüğün yüksekliği dikkate alındığında, altta Neolitik Dönem'in de temsil edilme olasılığı vardır.

9) *Adabayırı*

Pazaryeri - Esemem yolunun 2,5. kilometresinde yolun batı kenarında, yol ile dere arasındaki tarlalarda Helenistik-Roma Dönemi malzemesi bulunmuştur. Adabayırı Mevkii olarak bilinen bu bölgedeki yaklaşık 100x200 metrelik bir alanda büyük olasılıkla düz bir yerleşme yer almaktadır.

10) *Cırcırçeşmesi*

Günyurdu yakınlarındaki göletin güneyinde, eski ve yeni Günyurdu yolunun ortasında, Cırcır Çeşmesi Mevki'ndeki çeşmenin doğusuna doğru uzanan tarlalarda yoğun olarak Osmanlı dönemi çanak çömlek parçaları, çatı kiremidi ve künk parçaları, az da olsa Roma Dönemi malzemesine de rastlanmıştır.

11) *Karaçam*

Düz bir yerleşme olan Karaçam, Pazaryeri-Esemem yolunun ikinci kilometresinde, yoldan yaklaşık 750 m. içerde, Karapınar deresinin hemen batısında yer alır. Burada ele geçirilen malzeme Geç Kalkolitik Çağ sonlarına tarihlenmektedir.

1 French 1967, s. 53.

2 Efe 1993, s.21-22.

BİLECİK'İN KUZEYİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN ARAŞTIRMALAR

12) Yıllık Höyük

Bu höyük, Bilecik il merkezinin kuzeyinde, Beyce Köyü'nün 3 km doğusunda, Cumalı Köyü'nün 2 km güneydoğusundadır (Resim: 6). Yerleşmenin güneyinden Ören Deresi akmaktadır. Burada 1986 yılında Eskişehir Müzesi tarafından kurtarma kazısı gerçekleştirilmiştir³. Daha sonra, yüzey araştırması kapsamında bu höyük T. Efe tarafından 1990 yılında ziyaret edilmiştir⁴. O zamandan bu yana höyükte önemli tahribatlar yapıldığı anlaşılmıştır. Yüzeyde ele geçirilen malzeme İTÇ I, İTÇ II ve İTÇ III dönemlerini içerir. Ayrıca Geç İTÇ III dönemine ait kalınlaştırılmış dudaklı (bead-rim) bir kâse parçası saptanmıştır.

13) Bağlar Mevkii

Necmiye Köyü'nün kuzeydoğusundaki vadinin kuzey çıkışına hakim bir konumda yer alan doğal bir tepe üzerinde Helenistik Dönem'e tarihlenen çanak çömlek parçaları ve yapı blokları saptanmıştır (Resim: 7).

14) Cumalı Köyü Merkez ve Harmancık Doruğu

Cumalı Köyü içinde kullanımda olmayan okulun bahçesinde ve okulun karşısındaki arsada nereden geldiği bilinmeyen Geç Roma Dönemi'ne ait, biri yazıtlı iki sunak, mezar steli ve sütun parçası yer almaktadır. Cumalı Köyü'nün yaklaşık 2 km. kuzeyinde yer alan Harmancık Doruğu Mevkii'nde ise bir adet Roma Dönemi bezemesiz lahit kapağı ve kaçak kazılar sonrasında ortaya çıkarılmış duvar kalıntıları saptanmıştır.

15) İlyasbey ve Çevresi (Mezarlık Mevkii)

İlyasbey Köyü'nün 1 km. güneydoğusunda yer alan modern mezarlığın hemen güneyindeki tepe üzerinde yapılan kaçak kazıcılar sonucu, anakayaya oyulmuş, tonozlu ve dromoslu bir mezar odası saptanmıştır. Kuzey-Güney doğrultulu mezar odasının kuzey duvarına da dörtgen bir niş oyulmuştur.

3 Aydın 1987.

4 Efe 1992, s. 566.

16) Alanlar Mevkii

İlyasbey - Kınık yolunun 6. km.sinde, yolun kuzeydoğu ve güneybatı kısımlarındaki tarlalarda yoğun miktarda Geç Roma, Bizans malzemesine rastlanmıştır. Yüzey buluntuları arasında sırlı parçalar, tuğla parçaları ve çatı kiremitleri yer almaktadır.

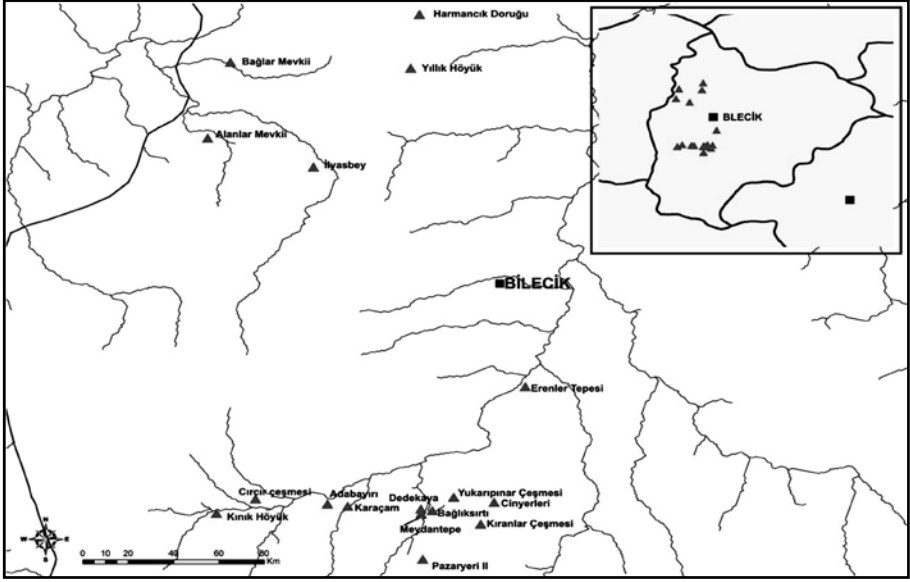
SONUÇ

Bilecik'in güneybatı kesiminde, Pazaryeri İlçesi sınırları içinde ve Bilecik Merkez'in kuzeybatı kesiminde gerçekleştirilen bu seneki yüzey araştırmamızda saptadığımız buluntu yerleri ve ziyaret ettiğimiz yerleşimler Res. 1'deki haritada kırmızı üçgenlerle, bir önceki 2013 yılında saptananlar ise siyah üçgenlerle gösterilmiştir. Meydantepe ve Karaçam yerleşmeleri haricinde başka yeni bir Prehistorik yerleşme maalesef saptanamamıştır. Bu durum Bilecik bölgesinde, erken dönemlerde Eskişehir ve İznik-İnegöl bölgelerine göre, yerleşme yoğunluğunun daha az olduğunu göstermektedir. Bunun sebebi olarak, bölgenin büyük olasılıkla o zamanlar gümrak ormanlarla kaplı, engebeli bir coğrafi yapıya sahip olması ve dolayısıyla tarıma müsait yeterli arazinin bulunmaması gösterilebilir.

Diğer taraftan hemen hemen gidilen her yerde Yunan, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerine ait yerleşme kalıntıları ve tarlalarda yoğun mimari tuğla ve kiremit parçaları ile çanak çömlek parçaları ele geçirilmiştir.

KAYNAKÇA

- AYDIN, N., 1987 "Eskişehir Müzesince Yürütülen Yılık Höyük Kazısı", *Eski Eserler ve Müzeler Bülteni* 9, s. 32-35.
- EFE, T., 1992 "1990 Yılında Kütahya, Bilecik ve Eskişehir İllerinde Yapılan Yüzey Araştırmaları", *AST* XI, 561-583.
- EFE T., 1993 "Chalcolithic Pottery from the Mounds Aslanapa (Kütahya) and Kınık (Bilecik)", *Anatolica* XIX, s. 19-31.
- FRENCH, H.D., 1967 "Prehistoric Sites in Northwest Anatolia: I. The İznik Area", *Anatolian Studies* 17, s. 49-100.

Harita 1: 2014 yılında araştırılan bölgeler ve ziyaret edilen yerleşimler.

Resim 1: Pazaryeri II Höyüğü ve kuzeyde tahribat sonucu oluşmuş olan teras.

Resim 2: Yukarıpınar Çeşmesi.

Resim 3: Yukarıpınar Çeşmesi yalağında kullanılmış olan yazıtlı taş.

Resim 4: Dedekayası, güneydoğudan.

Resim 5: Meydantepe, kuzeybatıdan.

Resim 6: Yıllık Höyük, güneyden.

Resim 7: Bağlar Mevkii.

BODRUM YARIMADASI LELEG YERLEŞİMLERİ, ADALAR, ASPAT (STROBILOS), KİSSEBÜKÜ (ANASTASIOUPOLIS), DAMLIBOĞAZ (HYDAI), PİLAVTEPE, SEDİR ADASI (KEDREAI) YÜZEY ARAŞTIRMALARI 2014¹

Adnan DİLER*
Şahin GÜMÜŞ

Bodrum Yarımadasındaki antik kent planlarının tamamlanmasına yönelik Güreçe Köyü, Kaletepe (Telmissos ?) ve Yalıkavak Geriş Köyü, Burgaz Mevkii'ndeki kent kalıntılarının ölçümleri yapılmış, dijital haritaya işlenerek kent planları tamamlanmıştır. Yarımadanın kuzeyindeki, Göltürkbükü, Kaleyıkığı Mevkii'nde yerleşik Madnasa territoriumundaki kalıntıların plana eklenmesi de bitirilmiştir. 2009 yılından itibaren periyodik olarak araştırmalarımızı sürdürdüğümüz Kaplandağ (Syangela) yerleşmesinin de kent planı önemli ölçüde tamamlanmıştır. Etrim köyü, Kaletepe üzerinde bulunan Theangela'nın kent planını tamamlamaya yönelik kuzey surlarının öl-

* Prof. Dr. Adnan DİLER, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Muğla/TÜRKİYE.
Uzman Dr. Şahin GÜMÜŞ, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Muğla/TÜRKİYE.

1 Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Arkeoloji Bölümü ile Karya Araştırma ve Uygulama Merkezi çalışmaları kapsamında yürüttüğümüz 2014 yılı yüzey araştırmalarına verdiği izinle destek veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne teşekkürü borç biliriz. Çalışmalarımız boyunca gösterdikleri ilgi ile araştırmalarımıza bilimsel katkı sağlayan Bakanlık temsilcisi Yasemen Özdemir'e teşekkür ederim. Ayrıca araştırmaya katılan ve tüm özverileriyle çalışan Dr. Şahin Gümüş, Mazlum Çur, Erman Evgin ve çalışmalarımızın Pilavtepe, Theangela ve Sedir Adası ayağına katılan Arş. Gör Sevilay Oruç ve Melike Elmas'a teşekkür ederim. Yüzey araştırması 2014 yılı çalışmaları 07.11.2014-26.11.2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir

cümleleri bitirilmiştir. Kissebükü'nde Akropolis'de yürütülen çalışmaların yanı sıra, aşağı kente 3. Derece arkeolojik Sit alanında kalan yolda sel sularının açığa çıkardığı antik yapı duvarları belgelenecek kayıtlara geçirilmiştir. Araştırmalarımızın bir bölümü Yarımada'nın Turgutreis Karabağlar Mevkii'nde Akkayalık Tepe çevresinde bulunan işlik, çiftlik evleri ve tarım terasları gibi antik tarım kalıntılarını kapsayan kırsal bir yerleşimde yoğunlaştırılmıştır. Bodrum'un doğusundaki İçmeler Mevkii'nde bulunan Leleg çiftlik evleri ve diğer kalıntılar tespit edilmiş belgelenecek veri tabanına eklenmiştir. Halikarnassos'un kuzey surları dışında; Pedasa territoriumunda kalan ve yol yapımı sırasında ortaya çıkan, kaçak kazılar sonucu bazıları tahrip edilen sandık mezarlar da çalışma kapsamında tarafımızdan incelenmiştir.

Damlıboğaz, Sarıçay Ovası ve Pilavtepe araştırmalarımızda yeni arkeolojik verilerin elde edilmesine yönelik araştırmalarımız 2014 yılında da sürdürülmüştür. Sedir Adası (Kedrai) anakarasında yerleşik nekropol yayılım alanı ve onun içinde kalan mezar tiplerinin ortaya çıkarılması, kent planına eklenmesi çalışmalarına bu yılda devam edilmiş ve anakara küçük limanının batı tarafında kıyından içeride Roma Dönemi'ne ait tonozlu birleşik oda mezarlar belgelenecektir. Kedrai, Theangela başta olmak üzere kaçak kazıların ciddi boyuta ulaştığı yerleşimlerde tahribatın durdurulması ve ihtiyaç duyulan önlemlerin alınması için Valilik Makamı ve emniyet güçleri bağlamında her türlü girişimde bulunulmuştur.

Halikarnassos Sur Dışı Sandık Mezarlar (Resim: 1)

Halikarnassos kuzey surları dışında Kaletepe olarak tanımlanan tepenin kuzeyinde dere yatağı ve orman yolu kenarında kaçak kazı ile ortaya çıkarılmış sandık mezarların olduğu alanda gerçekleştirilen yüzey araştırmasında kentin Helenistik Dönem Nekropol kalıntıları incelenmiştir. Nekropol alanı 1. Derece Arkeolojik Sit sınırları dışında kalmaktadır. Çalışmamız sonucunda surların yaklaşık 200 m. kuzeyindeki alanda, dere yatağı yanından doğuya doğru yükselerek devam eden arazi üzerinden geçirilen yolun üzerinde ve yakın çevresinde, Halikarnassos kenti nekropolüne ait çok sayıda Helenistik Dönem sanduka mezarın açıldığı ve büyük bölümünün iş makineleri ile tahrip edildiği görülmüştür.

Orman yolunda güneyden kuzeye doğru yan yana 3 sandık mezar, bunun birkaç metre aşağısında 5.50x3 m. ölçüsünde açılan derin çukurda ise en az 3 mezarın tahrip edildiği, çukurun kuzey kenarında sadece bir mezarın köşe bölümü korunmuştur.

Derin kaçak kazı çukuru altından başlayarak dere yatağına doğru devam eden yol hattının 35m güneyinde kalan alanda ise 3 sandık mezar dolgu üstünden aldığımız ölçülere göre 2.00x0.70 m. boyutlarında ve 0.70 m. derinliğindedir. Mezarlara ait iskeletlerin bazı bölümleri yüzey toprağı üzerine yayılmıştır. Yolu üst tarafında 2 No.lu mezarın yanında toprak dolgu ve yolun altındaki 3 No.lu kaçak kazı çukurunun üzerinde iki unguantarium bulunmuştur. Buna göre tümü aynı mimari özellikte olan sandık mezarlar M.Ö. 2. ve 1. yüzyıllardan olmalıdır.

Halikarnassos İçmeler

Yarımadanın doğusundaki İçmeler Mevkii'nde Küçükkişla sırtlarında antik yerleşmeye ilişkin kalıntılar, modern yerleşimin hemen arkasından başlayarak tepeye kadar tarım terasları, yapı terasları ve konut türü yapılar olmak üzere devam eder. Yüksek eğimli yamaçlardaki kalıntılar, gerek doğal gerekse insan kaynaklı tahribatlar nedeniyle ancak güçlüklerle belirlenebilir durumdadır. Küçükkişla sırtı üzerindeki düzlükte birbirine uzak olmayan üç ayrı alanda, iki dikdörtgen çiftlik evi ile bir yuvarlak (compound) çiftlik evi saptanmıştır.

Yarımadada daha önce Bean-Cook² ve tarafımızdan incelenen dikdörtgen biçimli çiftlik evi, yarımadanın en iyi korunmuş örneklerinden biridir (Resim: 2). Kalıntı tabandan çatı yüksekliğine dek özgün yapı boyutunda korunmuştur. Dıştan 14.70x5.40 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır; düzgün dik-

2 Çiftlik evi 1950'li yıllarda bölgede araştırma yapan Bean ve Cook tarafından görülmüş ve yayınlanmıştır. Krş. Bean G.E., Cook, J.M., "The Halicarnassos Peninsula" BSA 50, 1955, 132 f. fig. 13. Bean-Cook yayınında Halikarnassos doğusunda bulunan kalıntıların tanıtımında "Tomb of Lgydamis" "compound tumulus" olarak tanıttığı kalıntı (aynı yayın fig. 12) bir compound (birleşik) çiftlik evidir. Çiftlik evi tarafımızdan yarımadada ilk araştırma yaptığımız yıllarda da incelenmişti. Yapıda her hangi bir bozulma olmamasına karşın duvar önündeki zeytinyağı pres yatağı yerinde görülmemiştir.

dörtgen kesimli taşlardan inşa edilmiştir ve yan yana üç mekândan oluşur. Kalıntının önünde 9.40 m. genişliğinde ve tüm yapı cephesi uzunluğunca devam eden terası vardır. Bindirme tekniğinde inşa edilmiş olan ve oldukça iyi korunmuş üst örtüsü tabandan 2.30 m. yüksekliğindedir. Yarımadanın en iyi korunmuş çiftlik evi olan kalıntı, Theangela ve Orak Adası başta olmak üzere yarımadanın değişik alanlarında belirlediğimiz benzer dikdörtgen planlı yapılar ışığında olasılıkla iki katlıdır³. Araştırmalarımız için önemli bir veri de kapı kilit sistemleri ile ilgili ayrıntılar içermesidir.

Belirlediğimiz ikinci dikdörtgen planlı çiftlik evi ise ilkinin yaklaşık 90 m. kadar kuzeyindedir. Kalıntı dıştan 9.50x3.30 m. ölçülerinde düzgün dikdörtgen planlıdır. İlk çiftlik evine göre daha az korunmuş olan yapı kaba ve düzensiz bir işçiliğe sahiptir. Kalıntının önemli bir özelliği de üst örtüsünde neredeyse tüm yapı genişliğine ulaşan; yaklaşık 3.00 m. uzunluğunda ve 0.90 m. kalınlığında monolit bloklara yer verilmiş olmasıdır. Yuvarlak çiftlik evi (compound) ise 2. çiftlik evinin yaklaşık 35 m. kuzeydoğusundadır. Büyük ölçüde tahrip olmuş olan yapının kuzey ve doğu dış duvarı ile iç mekânlara ait duvar uzantıları taş dolgu üzerinde yer yer seçilebilmektedir. Compound yapısının batısında yapıya birleşik 14 m. uzunluğundaki duvar batı yönde yapıyı sınırlandırmaktadır. Bu duvar nedeniyle kalıntı yarımadanın bilinen tipik compundlarından ayrılmaktadır. Kalıntının güney bölümü tahrip olmasına rağmen iç avlu duvarları yanında batı yönde ve kuzey duvarına bitişik ikişer oda, doğu duvarı önünde ise 3 oda tanımlanmıştır. Buna karşılık yaklaşık 20 m. çapında olduğunu söyleyebiliyoruz. Küçükkişla mevkindeki sırtlarda incelediğimiz üç çiftlik evine ait kalıntıların taş işçiliği nedeniyle M.Ö. 6. yüzyıldan olduğu tahmin edilmektedir.

Turgutreis Karabağlar Mahallesi (Resim: 3)

Doğru Dağı ve Akkayalık Tepesi'nin kuzeyindeki Geleneksel Rum Köy evlerinin bulunduğu alanın çevresinde yapılan araştırmalarda alanın ve çev-

3 Diler A., Özer B., Gümüş Ş., Özcan H. Ö., Elmas M., Novalıç A. (2010) "Bodrum Yarımadası Leleg yerleşimleri, Adalar, Aspat, Kissebükü (Anastasioupolis), Mylasa Damlıboğaz (Hydai), Pilavtepe ve Sedir Adası Yüzey Araştırmaları- 2009" AST 28-III 187-206, Res.2.; W.R- Myres J.L., "Karian Sites and Inscriptions" BSA 16, 1896, 188-271, fig.255.

resinin antik çağdaki kullanımı konusunda bilgi veren tarım terasları ve çiftlik evlerinden oluşan kalıntılar belirlenmiştir. Bunlardan Akkayalık Tepesi'nin kuzeybatı tarafında, Bodrum Yarımadasına özgü kapalı mekân ve onunla birleşen yuvarlak çevirmeden oluşan çiftlik evi saptanmıştır. Yapı form ve malzemesi ile Arkaik Çağ öncesi yarımada çiftlik evi modeline uymaktadır. Yuvarlak çiftlik evinin doğusunda benzer bir çiftlik evi daha tespit edilmiştir. Yapı doğu-batı aksında yönlendirilmiş dikdörtgen bir yaşama mekânı ve onunla güney tarafta birleşen yarım daire formundaki çevirmeden oluşur. Yapının kuzey arka duvarı önünde iki ayrı kaçak kazı çukuru saptanmıştır. Kaçak kazı çukurlarının açıldığı arka duvarın orta kesimine yakın yerde önünde bağlama delikli bir taş ağırlık (*litus*) bulunmuştur. Baskı-kollu basit preslerde kullanılan taş ağırlık tabanda 0.68x0.40 m. boyutlarında ve 0.82 m. yüksekliğindedir. Kalıntının doğu kısa duvarının önünde yaklaşık yarısından fazla bir bölümü toprak altında kalmış ikinci bir litus daha korunmuştur. Bunun üstten alınabilen ölçüleri 0.33x0.55 m. bağlama deliği ise 0.12 m. çapındadır (Resim: 4).

Alanda yapılan incelemelerde dikdörtgen yapının batı kısa duvarının doğal bir kayalık ile güneye doğru devam ettiği ve bu kayalığın önünde bir zeytinyağı işlik alanı oluşturulduğu görülmüştür. İşlik, dik kaya yükseltisi içine oyulmuş, tabanda 0.35 m. uzunluk ve 0.33 m. yüksekliğinde ve 0.30 m. derinliğinde bir baskı kolu destekleme yuvası ile bunun önündeki 1.33x0.80 m. ölçülerinde ve en az 0.80 m. derinliğinde olan bir sıvı toplama teknesinden oluşur. Çiftlik evi kalıntısının 85 m. kadar kuzeydoğusunda yerleşik olan mezarlar dik bir kaya yükseltisi içine yan yana oyulmuşlardır. Bunların ortada olanı üçgen alınlık, diğer ikisi ise dikdörtgen biçimli cepheye sahiptir. Ortada büyük olan oda, diğerleri ise tekne mezar şeklindedir. Bu mezarların bölgede bulunan pek çok örneği ışığında Roma Dönemi'nden olduğu anlaşılmaktadır. İşlik alanın yaklaşık 400-500 m. kadar doğusundaki alan ise Osmanlı Dönemi'nden kalma kubbeli bir sarnıç ve olasılıkla 19. yüzyıldan kalma Rum konutları ile antik çağ tarım yapı ve teraslarını barındırmaktadır. Kayalığın kuzeybatı kenarına oyulan kaya basamakları alana kaya kenarından ulaşım için kullanılan yolu da tanıtlamaktadır ve bu alanda birçok kaya çanağı ve yapı izleri tespit edilmiştir.

Yörede geç dönem kalıntılarının en önemli temsilcileri ise geleneksel konutlardır. Az sayıda örnek ile temsil edilmelerine karşın tümü aynı planda tek bir odadan oluşurlar; kireç harçla inşa edilmişlerdir, ayrıca içten ve dıştan sıvanmışlardır. İlgi çekici durum her konutun önünde kendine ait yuvarlak hayvan çevirmesinin (*hamasa*) olmasıdır. Bu özellikleri ile konut ve onunla birleşen yuvarlak çevirmeli Leleg çiftlik evlerinin geleneğini eksiksiz bir şekilde devam ettirirler.

Ortakent Gürece Kaletepe (Telmissos ?⁴)

Gürece Köyü'nün batısında bulunan tepe üzerindeki yerleşimi tarafımızdan geçen yıl araştırılmış⁵, ancak kalıntıların topografyadaki yerleşim planı tanımlanmamıştır. Yüzey araştırmalarımızın amaçlarından biri olan kent planlarının çıkarılması ve yerleşim karakterinin anlaşılmasına yönelik olarak 2014 yılında tepe ve üzerinde yer alan kalıntıların ölçümleri yapılmış, kent planı ve yerleşim dokusu anlaşılmasına çalışılmıştır (Harita 1).

Araştırmaya tepe üzerindeki kule ve kulenin alt yamaçlarından başlanmıştır. Tepe ve çevresinin önceki yıllara oranla oldukça yoğun bitki örtüsü altında kalması nedeniyle kalıntıların tespiti zorlaşmıştır.

4 Gürece'nin Telmissos / Telmessos/ Telmisum (Lat.) olarak lokalizasyonu tartışmalıdır. Muğla içerisinde aynı ismi taşıyan iki antik yerleşim bulunmaktadır. Birisi Lykia'da, Fethiye yakınlarındaki Telmessos, diğeri de Bodrum yakınlarındaki Telmessos ya da farklı okunuşu ile Telmissos (Polemon, periegesis, fr. 35). Mausollos tarafından Halikarnassos'a bağlanan altı Leleg kentinden birisidir. 19. yüzyıl sonlarında Göl Köyü'nün yakınlarında olduğu düşünülmekteydi. (Paton - Myres - Hicks, JHS 14 (1894) s. 373 vdd.) Günümüzde ise Telmessos antik yerleşimi Halikarnassos'tan 11,3 kilometre uzaklıkta son derece bereketli bir yerde, Gürece Köyü yakınındaki tepe üzerinde bulunan kalıntılar ile identifiye edilmektedir. (Bean - Cook, BSA 50 (1955), 152 vd.; Bean, Eskiçağ'da Menderes'in Ötesi, 118 vd.). Ancak son yıllarda Apollon biliciliği ile ilgili olan Alazeytin yakınında bulunan "ketos" betimli sikkeler yardım ile Telmissos'un Gürece yerine Alazeytin Kalesi ile ilişkilendirilmesi de gündeme getirilmiştir. Telmissos ve bazı tartışmalı kentlerin lokalizasyonu Karia araştırmalarımızda önemli bir yer tutmakta ve bu konuda çalışmalarımız devam etmektedir.

5 Gürece'de ilk araştırma 19 yüzyıl sonunda Paton W.R. ve Myres J.L., ("Karian Sites and Inscriptions" BSA 16,203 f) ve ardından Bean ve Cook (Bean G.E., M. Cook J.M., "The Halicarnissos Peninsula" JHS 50,1955, 120 fig.7-8) tarafından yapılmıştır. Ekibimizce gerçekleştirilen araştırma için ayrıca bkz. Diler A., Gümüş Ş., "Bodrum Yarımadası Leleg yerleşimleri, Adalar, Aspat, Kisebükü (Anastasioupolis), Mylasa Damlıboğaz (Hydai), Pilavtepe ve Sedir Adası Yüzey Araştırmaları- 2008" AST 28-I, 2009, 108 vdd.

Kuleyi çeviren sur duvarları doğu, kuzeybatı ve güneyde kule ile birleştiği noktalarda iyi korunmuştur (Resim: 5). Surların testere dişi şeklinde kırılmalar yaptığı, doğudan güneye doğru uzanan bölümlerinde 0.50-1.00 m. yüksekliğinde korunduğu görülmektedir. Surlarda polygonal ve kaba kesimli dikdörtgen bloklar bir arada kullanılmıştır. Bu tür örgü tekniği bölgede Arkaik Çağ'dan itibaren görülmektedir. Surlarda farklı dönemlerde onarımlar yapıldığını gösteren eklentiler de belirlenmiştir. İç surların güneybatı köşesinde tüm hat boyunca tek bir kule görülebilmektedir. Kule 7.40x5.60 m. ölçülerinde 1-2 m. yüksekliğinde ayakta kalmıştır.

Tepe eğiminin yükseldiği ve dikleştiği batı yönde ise yaklaşık 50-60 m. uzunluğundaki bölümde sur hattı görülmemektedir. Bu yıl kentin güney alt yamacındaki çalışmalarımız sonuç vermiş ve kenti çeviren ikinci bir sur hattı; dış sur tespit edilmiştir. Dış sur güney ve doğu bölümünde belli bölümlerde korunmuş yaklaşık 120 m. uzunluğundadır. Sur, iç çevirmeye oranla daha iri ve kaba dikdörtgen bloklardan oluşmaktadır. Dış surun en iyi korunduğu bölüm güney ve güneydoğu hattıdır. Dış sur hattı iç surda olduğu gibi bazı bölümlerde kırılmalar yaparak "testere dişi" özelliğinde yapılmıştır. İç ve dış sur hattı arasında kalan güney yamaçtaki yoğun moloz taş yığınları arasında ve güçlükle izlenebilen teraslar sivil yapı gruplarının bu yamaçta yoğunlaştığını göstermektedir.

İç sur kulesinin 25 m. güneybatısında planı daha açık izlenebilen farklı bir yapı terası belgelenmiştir. Bunun güney duvarı 6.25 m. uzunluğunda, 1.15 m. kalınlığında ve 1 m. yüksekliğindedir; doğu ve batı yönlerde köşe yaparak kuzeye dönmektedir. Ancak her iki yönde toprak dolgu ve kod farkı nedeniyle duvarlar izlenememektedir. Kaya mezarının 60 m. batısında anakaya üzerine oyulmuş zeytin işliğinin koordinatları alınmış ve haritaya işlenmiştir⁶.

Güney dış surların 100 m. güneyinde topografyanın aynı yönde bir sırt olarak uzandığı noktada temel seviyesinde korunmuş iki odası ve 17 m. çapında bir çevirmesi ile bir çiftlik evi belirlenmiştir. Kent territoriumunun belgelenmesine yönelik olarak kentin çevresinde tepe ve düzlüklerin araştırılmasına başlanmıştır. Kentin doğusunda bulunan tepe çevresi ikinci konutlar nedeniyle tahrip edilmiş ve arkeolojik peyzajını doğuya doğru kaybetmiştir.

6 Gürece tarım terasları için Diler dn 5. 153.

Kenti çeviren doğu, kuzey ve batı yönlerdeki tepelerin çevresindeki düzlükler ekibimizce taranmış ancak bu alanlarda kalıntı tespit edilememiştir. Alan araştırmamızda, kentin batı yönündeki; akropolden yaklaşık 800 m. batıdaki Eren Tepe'ye çıkan yol üzerinde yoğun seramik kırıklarına rastlanmıştır. Tepe üzerinde yakın dönemde yapılmış çiftlik evi temellerinin geç antik çağ yapısının üzerine oturtulması nedeniyle tahribat oluşmuştur. Güneybatı köşede antik yapıya ait temeller kaçak kazı ile ortaya çıkartılmıştır. Söz konusu kalıntının 10 m. kuzeybatısında sadece temel seviyesinde korunmuş antik duvarlar, bu tepe düzlüğünde geç antik çağda bir çiftlik evinin varlığını göstermektedir.

Yalıkavak Geriş Köyü Burgaztepe

Yarımada üzerindeki yerleşimlerin kent planlarının tamamlanmasına yönelik ikinci çalışma Geriş Köyü'ndeki kalıntılar üzerinde gerçekleştirilmiştir⁷. Kent planı Ortakent Gürece Kaletepe yerleşiminde olduğu gibi 1950'li yıllarda çizilen plandan oluşmaktadır⁸. Kalıntıların kuzeybatı-güneydoğu aksında, üç tepe; Tilki Tepe, Burgaz Tepe ve Karain Tepe üzerinde yoğunlaşmıştır (Harita: 2).

Tilki Tepe, sahip olduğu kalıntılar nedeniyle, Geriş yerleşiminin en eski ve önemli kalıntılarını içerir. Tepenin güney ve güneydoğu tarafı tahrip edilmiştir. Kuzeydoğu tarafının surla kaplı olduğu günümüze ulaşan kalıntılardan anlaşılmaktadır. Köşe blokları surların batıya doğru doğrultusunu göstermektedir. Burada 1.50 m. uzunlukta ve yaklaşık 1 m. yüksekliğinde iri taşların arasında daha küçük boyutlu taşların kullanılmış olması ve örgü tekniği Termira surlarını anımsatmaktadır. Tilki ve Burgaz Tepe arasında uzanan geniş sırt düzlüğü üzerinde yüzeyde görülen seramik yoğunluğuna rağmen yakın döneme kadar tarım amaçlı kullanılmış olması nedeniyle yüzeyde yapı kalıntılarının temizlendiği düşünülmektedir.

7 Diler A., Özer B., Gümüş Ş, Özcan H. Ö., Elmas M., Novalıç A. (2010) "Bodrum Yarımadası Leleg yerleşimleri, Adalar, Aspat, Kissebükü (Anastasioupolis), Mylasa Damlıboğaz (Hydai), Pilavtepe ve Sedir Adası Yüzey Araştırmaları- 2009" AST 28-III 187-206, Res.7.

8 Bkz. Yukarıda dn. 6

Burgaz Tepe doruğunda büyük bir teras üzerinde yerleşik gözetleme kulesi, kule altındaki teras duvarı ile birleştirilmiş batıya doğru devam eden surlar yerleşimin savunma yapılarıdır. Surlarla çevrili alanın kuzeybatı köşesinde bir adet compound çiftlik evi konumlanır. Kule altındaki sur duvarlarının güneye doğru döndürülen bölümünde (kule terası) asıl ilginç olan polygonal ve izodom örgü duvarların bir arada kullanılmış olmasıdır. Burada kule terası ile birleşen duvarların 4m. yüksekliğince ayakta kalmış olması şaşırtıcıdır. Kuzeyde kule terasını sınırlayan duvarın kuzeybatı köşesinde işlevi anlaşılamayan yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Planı ve duvar işçiliklerinden farklı dönemlerde eklemeye yapıldığı anlaşılan duvarlar ve kalıntılar akropol savunma sistemine yönelik olmalıdır. Köşeler yaparak dışa taşıntı yapan kuzeybatıdaki bu kalıntılar nedeniyle içteki duvarların geç dönemde eklendiğini söylemek mümkündür.

Yerleşimin güney ve güneybatı yamaçlarında sivil yapı gruplarının olduğu tespit edilen iki kalıntı ile anlaşılmıştır. Tepenin güneyinde yaklaşık 9x12m boyutlarında dikdörtgen plana sahip olduğu anlaşılan kalıntı kuzey-güney doğrultusunda yamaca konumlanmıştır. Diğer yapı kalıntısı ise batı yönde iç surun 8m batısındadır. Yapının içi ve çevresindeki yoğun bitki örtüsü nedeniyle planı tam çıkarılamamıştır. Ancak doğu yöndeki polygonal teknikte yapılmış olan duvarlar Maussollos Dönemi öncesine ait olmalıdır.

Burgaz tepesini kuzeyden sınırlayan dış sur duvarları yaklaşık 250 m. kadar doğu yönde izlenmektedir. Surlar doğu yöne doğru 15 m. kesintisiz izlenirken bu mesafeden sonra yer yer tahrip olmuştur. Kuzey kesimde surların ortalama kalınlığı ise 2.40 m. kadardır.

Kent territoriumundaki kalıntıların belgelenmesine yönelik olarak Bozdağ'ın alt yamaçları taranmış ancak kültür varlığına rastlanmamıştır. Ancak tepenin zirvesinde konumlanması ve çevreye egemen konumu nedeniyle bir gözetleme kulesi olabilecek yapı belirlenmiştir⁹. Bozdağ'ın güneydoğusunda yükselen sırt üzerinde Yılanlı Tepe'de ikisi kısmen sağlam ikisi temel seviyesine kadar yıkılmış dört yel değirmeni tespit edilmiştir. Yılanlı Tepe'de yel değirmenlerinin 50 m. güneyindeki tepe düzlüğünde yuvarlak

9 Geriş köyün de çobanlık yapan kişilerden aldığımız bilgi doğrultusunda tepede dörtgen plana yakın duvar ve taşların olduğunu aktarmışlardır.

bir platform mezar tespit edilmiştir¹⁰. Platform içindeki kremasyon sandıkları ve onların kapak taşları tahribat nedeniyle görülememiştir. Daireyi çeviren taşlar korunmuş olmasına rağmen platform içinde küçük moloz taşlar halindeki yoğun kaçak kazı ve taşların balyozla kırıldığını göstermektedir. Platformun 8 m. çapında ve 0.50 m. yüksekliğindeki tek sıra çevirme duvarı korunmuştur.

Kaplandağ (Harita 3).

Kaplandağ 2014 çalışmalarında öncelikle savunma sistemi üzerinde durulmuş, kuzey surların hem oryantasyonu hem de dönemsel özellikleri anlaşılmaya çalışılmıştır¹¹. Güney Akropolisin (Yıkıklı Tepe) çok dik olması nedeniyle sura ihtiyaç duyulmayan doğu bölümü hariç güney, batı ve kuzey kesimi surlarla donatılmışlardır. Akropolise güney kesimden en az bir girişin varlığı bilinmektedir. Güney yerleşimin, kuzey kesimde genişlediği alanda çift sura tanık oluyoruz. Bu surlar son derece sağlam kulelerle güçlendirilmiştir. Dış ve iç surların teknik olarak akropol içerisindeki mekânlarda kullanılan taş duvarlardan farklı olmadığı görülmüştür. Üç tepeye yayılan yerleşim içinde güneybatıda olan ve kentin en önemli kalıntıları içeren Yıkıklı Tepe ve doğuda olan Zeytinli Tepe ve Kuzey Tepesi yerleşmeleri halka sur ile çevrilmiştir. Burada Kaplandağ'da her üç yerleşmenin de tepeler üzerinde yer alması ve sur ile çevrenmesi ana yerleşmelerin kendi içinde bağımsız savunma sistemlerine sahip olduğunu göstermektedir. Zeytinli Tepe ve Kuzey Tepesi derin vadi ile bir birinden ayrılmıştır. Buna karşın iki tepe arasındaki topografik yapı nispeten düz bir yapıya sahiptir. Taş tholos tümülüslerin yer aldığı bu ara bölge aynı zamanda yerleşimler arası ulaşım ağının en önemli bölümüdür ve bu nedenle de doğu uzantısını 2014 yüzey araştırması sırasında belirlediğimiz kuzey sur uzantısı, öyle anlaşıyor ki iki tepe arasındaki yerleşim ve Orta Tepeyi savunma amacıyla inşa edilmiştir.

Kaplandağ kuzey surlarının araştırılması sırasında doğu-batı aksında devam eden ve surların doğu kesimde kaybolduğu alanda yapılan incelemede

10 Termera ve Madnasa kentlerinde görülen tipolojidedir.

11 Diler A.,Gümüş Ş., Eryılmaz S., 30. AST I,2012,258 vdd.

sur aksının yaklaşık 40-50 m. kadar aşağısında ormanlık alan içerisinde bir platform mezar bulunmuştur (Resim: 6). Sur araştırmalarımız sırasında bulunan mezar uzun yıllardır Kaplandağ'da varlığını merak ettiğimiz önemli bir soruna da açıklık getirmiştir. Platform mezarın batı uzun duvarı kuzey duvarın batıya doğru uzayan kuzeydoğu köşesi ile güney kısa duvarının doğu köşesi korunmuştur. Mezar uzun kenarı kuzey-güney aksında dikdörtgen formdadır. En iyi korunmuş olan doğu duvarı 12 m. uzunluğundadır. Anakayaya dayanan güney duvarın uzunluğu ise yaklaşık 6.60 m. kadar ölçülmüştür. Mezar platformu daha önce belirlenen örneklerindeki gibi kenarlarda iri bloklar, içte ise taş dolgu ve bu dolgu altında yerleşik kremasyon çukurlarından oluşur; doğu duvarı 0.88 m. ölçüsünde, en iyi korunduğu kuzey kısa duvarı 1.10 m. kadar yükseklikte ayakta kalmıştır.

Mezar platformu üzerindeki taş dolgu altında görülen kremasyon çukuru, kapak blokları özgün konumlarından uzaklaştırılmıştır. Bunun nedeni platform üzerinde yapılan kaçak kazı tahribatıdır. Mezar platformunun yaklaşık orta kesimde ve batı duvara birkaç metre uzaklıkta bir kremasyon çukuru üzerindeki kapak bloğu korunmuş olsa da bunun üzerindeki dolgu nedeniyle ölçüsü tam olarak alınamamıştır. Kremasyon çukuru içten 0.50x0.50 m. ölçülerindedir. Bu kremasyon çukurunun yaklaşık 1.50 m. kadar kuzeydoğusunda 0.90x0.85 m. ölçülerinde ve yaklaşık 0.10 m. kalınlığında ayrıca doğu duvarın güney köşesinin 2 m. kadar uzağında iki adet kapak bloğu ele geçmiştir. Kaplandağ'da daha önceki araştırmalarımızda geleneksel nekropol mezarlarından olan yuvarlak taş tümülüsler belirlenmiş olmasına rağmen ilk kez bir platform mezarın tarafımızdan saptanmış olması çok önemlidir. Böylece Kaplandağı'nda Leleg geleneğinde mezar tiplerinin olduğunu artık söyleyebiliyoruz. Kaplandağ yerleşim kalıntılarının tarihlemesi konusunda bugün elde ettiğimiz veriler Geometrik ve daha çok Arkaik Dönemi adres göstermektedir.

Kale Dağı

Kale Dağı üzerindeki Theangela 2014 araştırma döneminde kuzey surları araştırılmış ve bu surların Maussollos zamanında yapıldığı anlaşılmıştır. Kalınlığı 2.00-2.40 m. arasında değişen surların temele yakın alt bölümlerinde

olan bloklarının teknik olarak kiklopik düzende inşa edilmiştir. Doğu surların üstündeki kule kapısı 1.10x1.20 m. kadardır.

Kuzey surların orta kesiminde sur duvarı ile birleşik ve onun 10 m. kadar gerisinde konut türü kalıntılar ayrıca sur hattı boyunca kuleler görülmüştür. Kuzey surun tahrip olduğu bölümlerde sur duvarının 1.50 m. yükseklikte, 0.70 m. kalınlığında kuru duvar tekniğinde onarıldığı saptanmıştır. Hamasa şeklinde kuru duvar onarımların antik çağdan kalma olasılığı yüksektir. Çünkü bunların alt kesiminde yüksekliği 0.60-0.70 m. uzunlukları yer yer 2m'yi bulan iri bloklar kullanılmıştır.

Kentte 2014 yılında yapılan incelemeler sonucunda, kuzeydoğuda bulunan nekropol alanında kaçak kazıların artarak devam ettiği ve geniş alanlarda mezarların açılarak büyük boyutlu tahribatların yapıldığı görülmüştür. Bu alanda sistemli bir şekilde yapılan kaçak kazılar ile yaklaşık 7.50 m. uzunluğunda ve her iki kenarda 3.50-4.00 m. genişliğindeki bir alan 3.70 m. derinliğe kadar kazılarak sandık mezarlar tahrip edilmiştir (Resim: 7).

Kissebükü

Kissebükü 2014 yüzey araştırması aşağı kent ve Arkaik akropolisde yürütülmüştür. Aşağı kentte gerçekleştirilen yüzey araştırmasında kıyıya ulaşan yol üzerinde, sel sularının aşındırması sonucu açığa çıkan iki ayrı alanda yapılara ait duvar kalıntıları saptanmıştır. Bunlardan ilki kıyıya yaklaşık 300 m. mesafede doğu-batı yönünde uzayan bir duvarın 3 m. uzunluğunca izlenebilen bölümüne aittir. 1.18 m. kalınlığında olan duvar içte ve dışta iri taş dizileri arada ise küçük taş dolgudan oluşur (Resim: 8). Aynı güzergâh üzerinde ilk duvardan yaklaşık 50 m. kadar aşağıda aynı aks üzerinde ikinci bir duvar uzantısıyla karşılaşmıştır. Yağmur suyunun oluşturduğu yatak üzerinde açığa çıkan duvar bu kez kuzey-güney doğrultusundadır. Yaklaşık 6 m. uzunluğunda ve 0.75 m. kalınlığındaki duvar belli ki bir yapı duvarıdır. Kuzey köşede duvarın doğuya doğru köşe yaparak döndüğü görülmüştür. Kuzey köşede uzunluğu 0.50 m.'den daha fazla blokların kullanıldığı duvarın doğuya olan bölümü yoğun bitki örtüsü nedeniyle takip edilememiştir.

Kissebükü 2014 çalışmasında bu yıl açığa çıkarılan yapı duvarları geçen yıl aynı şekilde sel nedeniyle açığa çıkarılan duvarlarla bir arada 3. Derece

olan sit alanının 1. Derece potansiyelinde olduğu yönündedir. Bu yeni veriler ışığında Kissebükü’de yeni bir Sit irdelemesine gereksinim duyulmaktadır.

Göltürkbükü Kaleyiği Madnasa (Harita 4)

2013 yılı çalışmalarında kent akropolündeki kalıntıların belgelemesi yapılmış akropol ve surların planları tamamlanarak akropolün güneyinde bulunan iki platform mezar kayıtlara geçirilmişti. 2014 çalışma döneminde Akropolün güneyindeki mezarlar nedeniyle kente ait diğer nekropol alanları ve sivil yapı gruplarının tespiti amacıyla akropolün doğusu, kuzeyi ve batısı araştırılmıştır. Bulunan platform mezarlar doğu nekropolden itibaren numaralandırılmış ve 2013 yılındaki örneklerle beraber 13 mezar belgelenmiştir¹². Kuzey nekropolünde akropole yakın kayalık yükseltilerde ayrıca sanduka mezarlar da tespit edilmiştir:

PM1 Madnasa Doğu Nekropolü içinde yer alan mezar Bayrak Tepesi’nde doğu-batı aksında dikdörtgen planlı 26.50x13.30 m. boyutlarındadır. İri andezit bloklardan yapılan mezar platformu içerisinde mezarın ortasından biraz daha batıya kaydırılmış bir kapak bloğu yanında 2.70 m. uzunluğunca izlenebilen bir duvar uzantısı belirlenmiştir. Platform duvarları ile sınırlanan alanda 7 adet gömü kapağı teknesi belirlenmiştir. İyi işçilikli pithos parçaları siyah glazürlü, M.Ö. 6 yüzyıla ait çanak çömlek parçaları gömütün üst düzey bir kişiye ait olduğunu göstermektedir.

PM2 Madnasa territoriumunda güneydoğusunda bugüne kadar inceleme olanağı bulamadığımız Gökpınar sırtı güney etekleri ve kuzeye doğru devam eden doğu tepeleri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Gökpınar sırtının güney alt yamaçlarında tahrip edilmiş platformun yol üstünde kalan yaklaşık 3 m. uzunluğundaki duvar uzantısını izleyebiliyoruz. Kalıntının bir platform mezara ait olduğunu belgeleyen en önemli kanıtı olan kremasyon gömüye ait bir kapak bloğu yolun alt kesiminde saptanmıştır. Saptanan platform Madnasa akropolisinin güneyinde kentin nekropol alanının güney yönde yayılımını göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır

12 PM10-11 2013 yılı yüzey araştırmasında tanımlanmış ve haritaya eklenmiştir.

PM3 Gökpınar sırtındaki diğer platform mezarlar gibi büyük ölçüde tahrip olmuştur. Mezar platform dış duvarlarından kuzey duvarı sadece bir tek sıra taş bloğu ile korunmuştur.

PM4 12x7 m. boyutlarındaki platform dış duvarları nispeten korunmuş mezar içi ve gömü çukurları ise büyük ölçüde tahrip olmuştur. Buna karşın doğu duvar önünde iki kremasyon çukuru kapağıyla birlikte günümüze ulaşmıştır. Platformun ortasına yerleşik 1.70x0.94 m. ölçülerindeki çukur kenarındaki taş örgü ile sandık mezar şeklinde inşa edilmiştir. Güney duvara yakın yerde 0.50 çapında ana kayaya oyulmuş bir kremasyon çukuru ile buna yakın yerde ve bir adet tekne kapağı korunmuştur.

PM5 Madnasa'nın kuzeyindeki topografya son derece hareketli bir şekilde alçalıp yükselerek denize ulaşır. Sırt üzerinde kaya mezarları, ölü kültürüne yönelik kaya oygusu tekne yatakları ile Lelelere ait platform mezarlar saptanmıştır.

PM6 Gökpınar sırtında yerleşik diğer bir mezar platformu PM 6 olarak gösterilmiştir. Dış duvarları büyük ölçüde tahrip olsa da planı tamamlamayla elde edilebilmektedir. Kalıntı, 8.10x6.30 m. ölçülerindedir.

PM7 Gökpınar sırtının en güney ucunda yerleşik mezarlardan biridir. Dıştan 12.20x7.50 m. ölçüsündedir. Mezar platformu içinde batı uzun duvara yaklaşık 1 m. mesafede iki kremasyon çukuru yer alır; aralarındaki mesafe 4m olan bu çukurlardan güneyde olan içten 0.85x0.50 m. boyutlarındadır.

PM8-9 Gökpınar sırtlarından güneye akropole doğru yükselen kayalık yüzeyde yerleşiktir. Kalıntının sınır duvarları çok az korunmuş ve taş dolgusu dağılmış durumdadır. Her iki platform mezar da kayalık yüzeydeki sandık mezarlara ve akropole en yakın örneklerdir.

PM12 Dikdörtgen platformda olduğu gibi burada da iri andezit bloklarından ancak bu kez yuvarlak biçimli bir mezar platformunun yapıldığı görülmektedir. Platform içinde kareye yakın kremasyon çukuru ve yuvarlak kapak blokları dışında *pithos* gömüler için dikdörtgen biçimli çukurlar saptanmıştır.

PM13 (Resim: 9-10) Madnasa kent territoriumun güneyinde bulunan mezar kuzey-güney yönünde uzanan dikdörtgen (PM12) ve onunla aynı aksta

inşa edilmiş olan yuvarlak planlı iki platformdan oluşmaktadır. Her ikisi de kaçak kazılar ile büyük ölçüde tahrip olmuş olan mezarlardan dikdörtgen platform mezarı dıştan 29.70x9.30 m. ölçülerine sahiptir. Önündeki tholos mezar ise 14.60 m. çapındadır. Dikdörtgen mezar Madnasa territoriumunda çok sayıda örnekle tanımladığımız gibi uzunluk ve genişlikleri yer yer 1 m'den daha büyük, iri şekilsiz andezit bloklardan oluşturulmuş dış duvarlara sahiptir. Platformun içinde ise ters dönmüş çok sayıda kremasyon çukurlarına ait kapak blokları ve kremasyon çukurları korunabilmiştir. Kremasyon çukurları diğer alanlarda bulduğumuz gibi dikdörtgen tasarımlıdır ve platform içinde daha fazla gömüye olanak sağlamak için platform kenarlarından başlayarak yan yana sıralar oluşturacak şekilde yerleştirilmiştir. Platformun kuzey yönünde benzer ölçülerde altı kremasyon çukuru ve bunların kapak blokları bulunmuştur.

Kremasyon çukuru kenarlarına oturan 0.15-0.20 m. kalınlığındaki kısım düz bırakılarak bunun içi merkeze doğru derinleştirilmiştir. Bu uygulamanın Termera nekropolisinde bulunan benzer platform mezarlar için de ortak olduğunu söyleyebiliriz. Yüzey toprağı üzerine dağılmış seramik parçalarının sayıca çokluğunun yanı sıra farklı tiplerde ve formlarda olması, mezarların aile mezarları olarak Geometrik ve Arkaik Çağ boyunca uzun yıllar tekrar kullanıldıklarını göstermektedir.

PM14 Madnasa kentinde territoriumun güneyinde kuzey-güney aksında yerleştirilmiş olan dikdörtgen biçimli mezarın sadece doğu dış duvarı andezit blokları ile tam olarak korunmuş, kısa duvarları ise sadece bir blok taş dizisi ile korunabilmiştir. Mezar ölçüleri 10.50x6.30 m. kadardır.

Oda Mezar Madnasa nekropol alanlarında Gökburun sırtında tespit edilen önemli bir kalıntı da kuzey nekropolündeki yuvarlak çevirme duvarına sahip oda mezardır. Dikdörtgen planlı olan gömü odası düzgün bir işçilik gösterir ve içten 3.36 x 2.97 m. ölçüsündedir. Odayı dıştan sınırlayan yuvarlak çevirme duvarı kuzeyde 1.67, yanlarda ise 1.46-1.30 m. kalınlığa sahiptir. Mezar odası içinde pişmiş toprak lahite ait köşe parçaları ele geçmiştir. Mezar içinde ve yakın çevresinde Geometrik ve Arkaik Dönem'den çok sayıda lokal ve ithal seramik parçaları görülmüştür.

Akropolün güney alt yamaçlarında eski bir köy yerleşimine ait konut ka-

lıntıları ve yapı kalıntılarında görülen devşirme bloklar, küçük yapı taşları kentin bu bölümünde antik çağda sivil yapı gruplarının olduğunu göstermektedir. Doğu nekropol ile kuzey nekropol arasındaki yamaç üzerinde yerleşik çiftlik evi akropol doğusundaki platform mezarlarda olduğu gibi iri anezit bloklardan inşa edilmiştir. Eğimli arazide anakaya üzerine inşa edilmiş yapının cephesi kuzeye dönüktür. İçten ölçüleri 3.40 x 4.00 m. ölçülerindeki tek odalı bir yaşama mekânı ve onun önündeki yuvarlak bir avludan oluşur; avlunun içten çapı 7.80 m. kadardır. Kalıntı kent territoriumu tarım arazilerinin sınırlarının saptanması konusunda önemli bir yere sahiptir.

Pilavtepe

Pilav tepe 2014 yılı çalışmaları tepenin tümü ve tepeyi ovoidan ayıran modern yolun batı tarafındaki ova yüzeyinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan araştırmalarda, yerleşimin Erken Tunç, Miken ve daha sonraki dönemlerde sürekliliğini gösteren Demir Çağ, Helenistik ve “Geç Roma C Dönemi” çanak çömlek parçaları belirlenerek bunlarla ilgili belgeleme çalışması yapılmıştır. Alanda yapılan araştırmalarda daha önce açığa çıkarılan Miken mezarının bulunduğu tepenin güney alt ve orta yamaçlarında kaçak kazıların devam ettiği gözlemlenmiştir. Kaçak kazı ile tahrip edilen bu alanlarda ele geçen yerli üretim Eski Tunç Çağı çanak parçaları yerleşimin sahip olduğu en eski evresini tanımlaması nedeniyle önemlidir.

Damlıboğaz

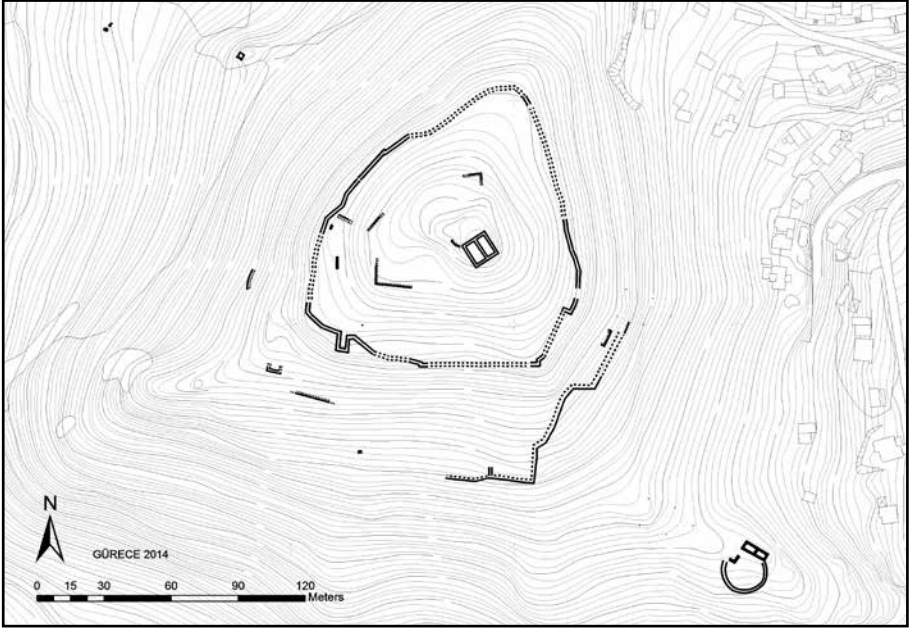
Damlıboğaz 2014 çalışmaları Kale Tepesinin alt yamaçları, Sarıçay Yatağı, Apollon-Artemis Tapınağı çevresinde ve Tunç Çağ nekropol alanında gerçekleştirilmiştir. Köy yerleşimi içinde uzunlukları ve genişlikleri 1 m.’den fazla olan az işlenmiş mimari blokların olduğu alanın antik Hyдай kentinin taş ocaklarından biri olduğu anlaşılmıştır. Apollon-Artemis tapınak alanında yaklaşık 5x7 m. ölçülerindeki mozaik tabanlı yapının eski tapınağın tabanı üzerine inşa edilmiş ikinci kullanım evresine ait kiliseye ait olduğunu göstermiştir. Bizans Dönemi’nden olduğu anlaşılan olan mozaik tabanın 0.20 m. kadar altında ikinci daha erken mozaikli taban daha yer almaktadır. İkinci bir

mozaikli tabanın altında kaçak kazılarla açılan yaklaşık 1.00-1.50 m. derinliğindeki çukurda açığa çıkarılan üst üste yerleştirilmiş iri düzgün bloklar ise eski tapınağın olasılıkla stylobat blokları olmalıdır.

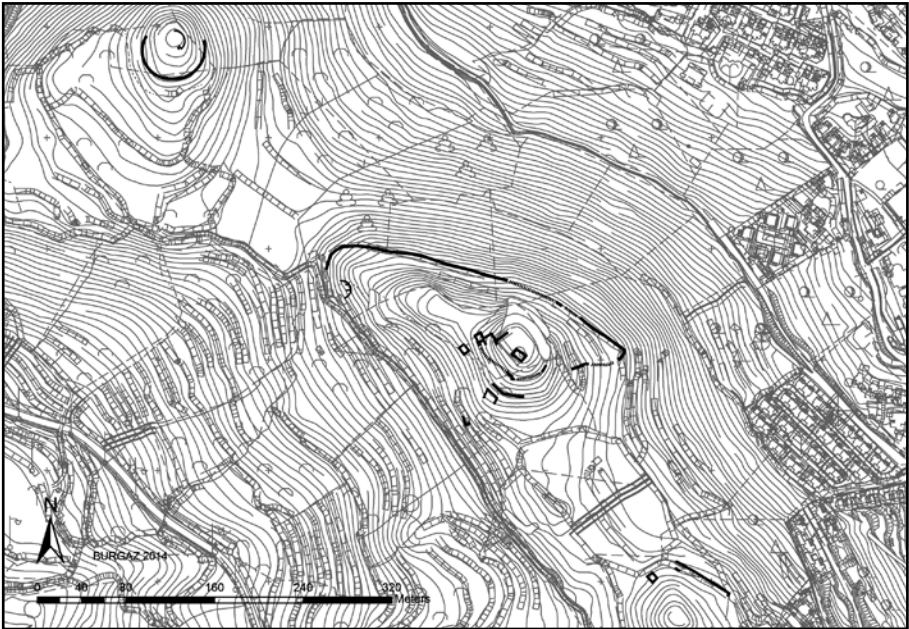
Sedir Adası Kedreai

Sedir Adası (Kedreai) 2014 yüzey araştırmaları geçen yıl olduğu gibi bu yıl da anakara nekropol alanında gerçekleştirilmiş ve yürütülen çalışmalarda yeni bir mezar geleneği tespit edilmiştir. Bu mezar yan yana yaklaşık 3x2 m. ölçülerinde beş tonozlu gömü odasından oluşur (Resim: 11). Kıyıya yakın yerde belirlediğimiz aile mezarı olduğu anlaşılan birleşik mezar dıştan 6.35x9.50 m. ölçülerindedir. Mezar odalarının en iyi korunduğu kuzey, orta ve güney kesimde izlendiği üzere mezar odalarının önünde derin ya da kısa anteler oluşturulmuştur. Mezar odalarına ise bu anteler içinde oluşturulmuş küçük kapı açıklıklarından girilmektedir. Tümü harçlı moloz taşlardan oluşturulan mezarlar arkaya doğru yükselen eğimli bir yamaçta inşa edilmiştir ve mezar girişleri denize açılan yöne bakmaktadır. Kedreai 2014 çalışmaları sırasında incelenen mezarlar büyük olasılıkla Roma Dönemi'ndendir ve adada çok sayıda örnekle tanımlanan Helenistik Dönem platform mezarlarla aynı geleneği yansıtır.

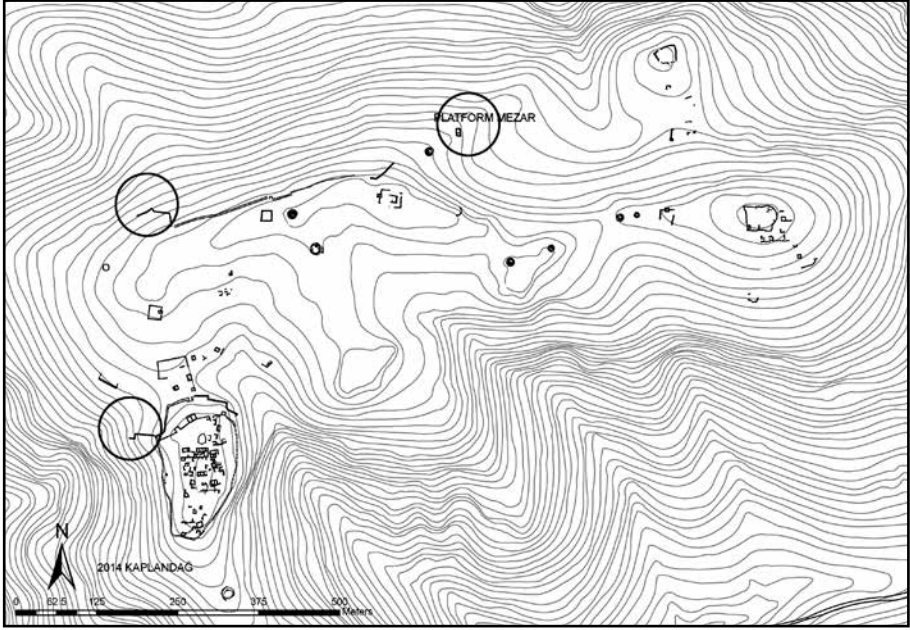
Adanın anakara nekropolünün değişik alanlarında yaptığımız araştırmalarda kaçak kazıların sistemli bir şekilde yürütüldüğü, mezarlarda geriye dönüşü olmayan ciddi bir tahribat yapıldığı görülmüştür.

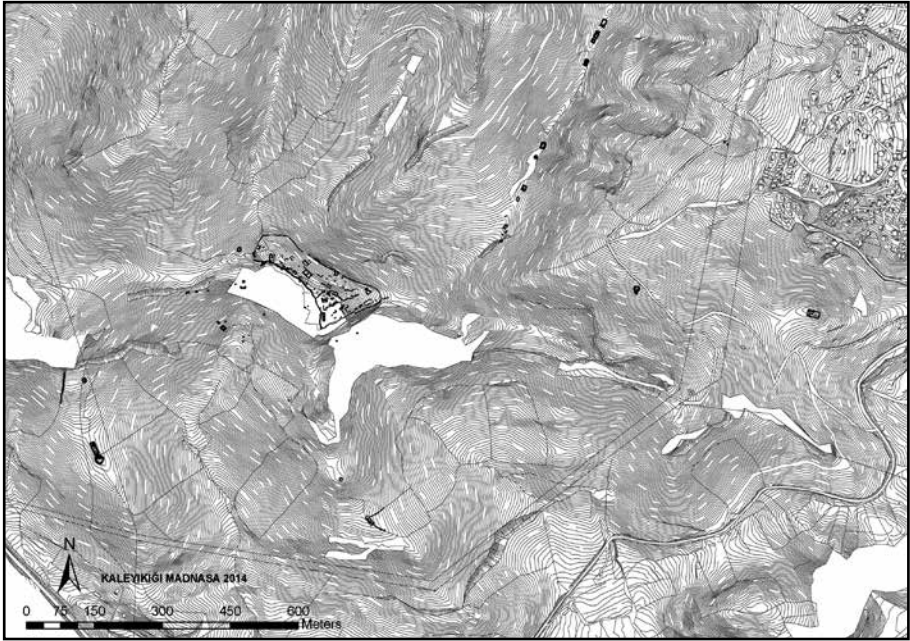
Harita 1: Güreçe Kaletepe.

Harita 2: Geriş Köyü Burgaztepe yerleşim planı.

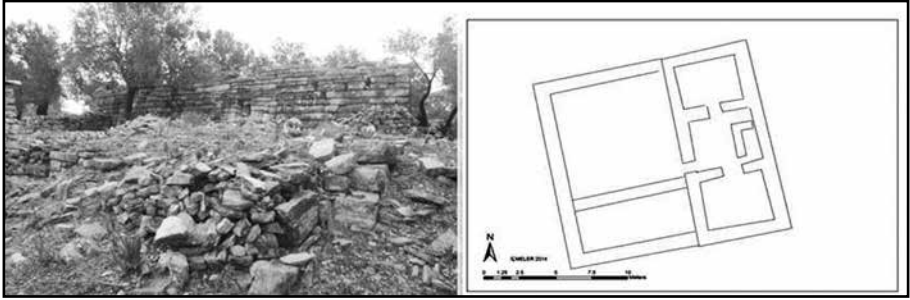
Harita 3: Kaplandag yerleşim planı.

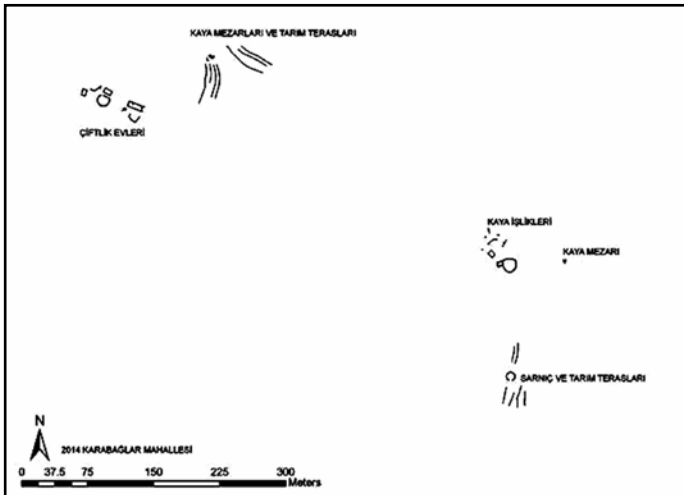
Harita 4 Kaleyikigi yerleşim planı.

Resim 1: Halikarnassos sur dışı mezarların güneyden genel görünüşü (SM1,2,3,4,5,6).

Resim 2: Küçükkişla ,Leleg çiftlik evi.

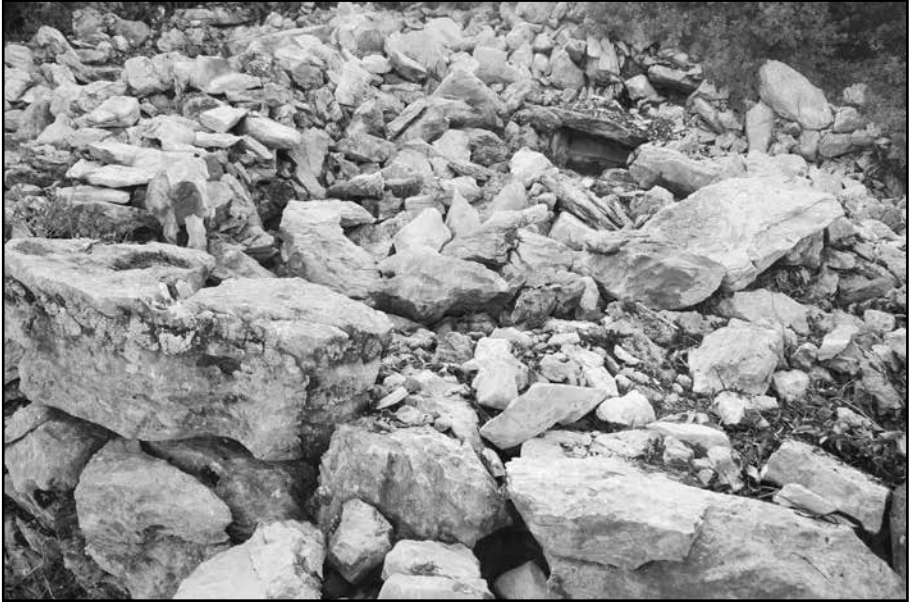
Resim 3: Karabağlar Mahallesi.

Resim 4: Karabağlar Mahallesi ,çiftlik evi yağ işliğı taş ağırlıkları (litus).

Resim 5: Kaletepe, kuzey surları.

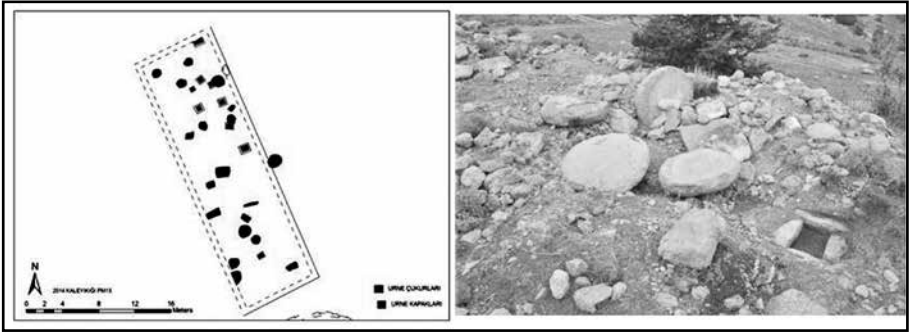
Resim 6: Kaplandag, Platform mezar ve kremasyon çukuru.

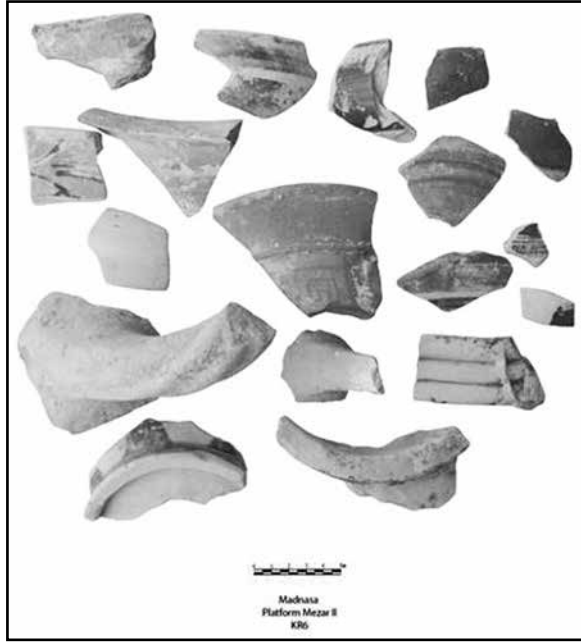
Resim 7: Theangela, nekropol kaçak kazı çukuru.

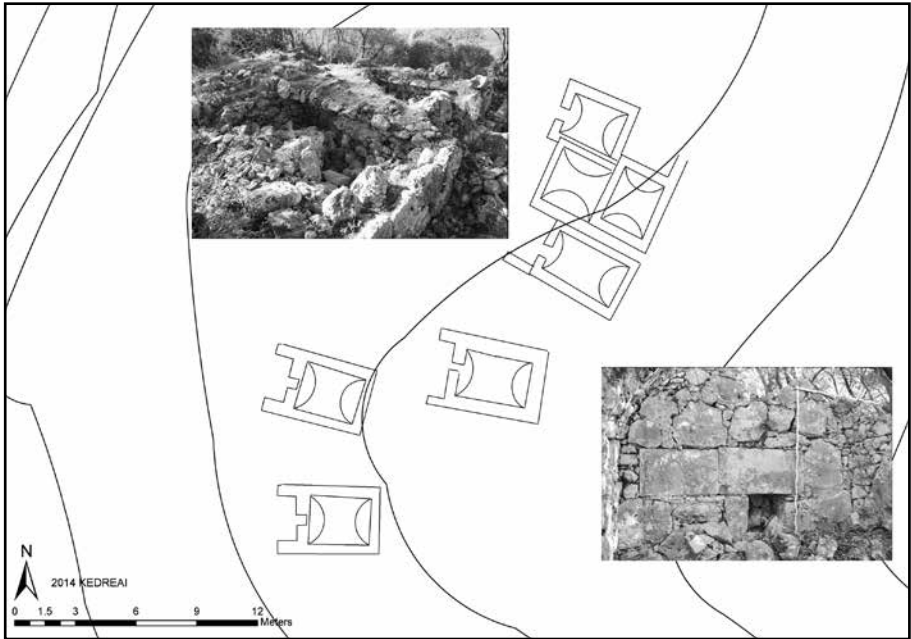
Resim 8: Kissebükü 3. derece arkeolojik SİT alanında yapı kalıntısı.

Resim 9: Kaleyiği, Platform Mezar PM13.

Resim 10: Platform Mezar 13 Seramik grupları.

Resim 11: Sedir Adası (Kedrai), nekropol tonozlu oda mezarlar.

2014 YILI BOLU İLİ GEREDİ İLÇESİ ARKEOLOJİK YÜZEY ARAŞTIRMASI

Meral ORTAÇ*

Bolu İli arkeolojik yüzey araştırmasının arazi çalışmalarından altıncısı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 08 Temmuz 2014 gün ve 132883 sayılı izinleriyle Bolu İli Gerede İlçesi ve köylerinde 04 Ağustos – 06 Eylül 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹. Gerede İlçesi'ne bağlı doğu kesimdeki 52 köy incelenmiştir. Gerede İlçesi'ndeki araştırmalarımız henüz tamamlanmamıştır. Gerede İlçesi'nin merkeze daha yakın olan batı kesiminde 2015 yılında çalışılacaktır. Bu yılki çalışmalarımız, geçen yıllarda olduğu gibi daha çok köy merkezlerinde ve köylerin yakın çevresindeki arkeolojik malzemelerin envanteri şeklinde olmuştur. Buluntuların pek çoğu *in situ* değildir. Arkeolojik eserler, farklı amaçlarla kullanılmak üzere köy meydanlarına, cami ile ev bahçelerine, yol ve tarla kenarlarına taşınmışlardır. Ayrıca evlerin temel duvarları içinde de taş eserlere rastlanmıştır. Bunlara ilaveten Gerede'de bugün tarımsal amaçlı kullanılan arazilerde Roma İmparatorluk ve Bizans dönemlerine ait düz yerleşim alanları, höyük ve nekropol olabilecek alanlar ile iki kalede inceleme yapılmıştır.

* Yard. Doç. Dr. Meral ORTAÇ, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü 14280 Bolu / TÜRKİYE.

1 Araştırma 2014 yılında kurumsal ve maddi olarak Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Bolu İl Özel İdaresi, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Müze Müdürlüğü, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Gerede İlçesi Kaymakamlığı, Gerede İlçesi Belediyesi ve köy muhtarlıkları tarafından desteklenmiştir. Araştırmaya Bakanlık temsilen Kırklareli Müzesi uzmanlarından Gökhan Korkmaz ve Nevşehir Ürgüp Müzesi uzmanlarından Mehmet Öncü katılmışlardır. Arazi çalışmalarına Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Arkeoloji Bölümünden mezun arkeolog Gökhan Kadiroğlu, Hacettepe Üniversitesi Arkeoloji Bölümü mezunu arkeolog Davud Kanalmaz ve Kocaeli Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğrencisi Ömer Kaya özverili çalışmaları ile katkı sağlamışlardır. Epigrafik eserlerin incelenmesi konusunda İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. M. Hamdi Sayar ve Doktora öğrencileri Araştırma Görevlisi Oğuz Yarılgas ile Arif Yacı yardımlarını esirgememişlerdir. Katkıları için adı geçen kurumlara ve şahıslara teşekkür ederim.

GEREDE İLÇESİ ÇALIŞMALARI

Afşartarakçı: Merkez Mahallesi'nde bir adet postament formlu sekizgen blok, bir adet dikdörtgen stel ve dikdörtgen plintheli sütun parçası incelenmiştir. Orta ve Aşağı mahalleleri de gezilmiştir. Ancak buralarda herhangi bir kayıt yapılmamıştır.

Ağızörengüney: Merkez Mahallesi'nde dikdörtgen plintheli sütun parçası; Şehrimanoğlu (Karşı) Mahallesi'nde kabartma ve kazıma teknikleri ile yapılmış bir madalyon içinde christogram bezeli blok; Mirhorlar Mahallesi'nde Bithynia tipi adak sütunu; köy mezarlığında iki adet sütun parçası belgelenmiştir. Doğancılar, Hacıkayımoğlu ve Elegil mahalleleri de gezilmiştir. Ancak buralarda herhangi bir kayıt yapılmamıştır.

Akbaş: Merkez Mahallesi'nde iki adet Bithynia tipi adak sütunu; bir adet sütun parçası kayıt altına alınmıştır.

Akçaşehir: Köy gezilmiş, ancak burada herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Aktaş: Aşağı ve Yukarı (Gölcük) mahalleleri incelenmiş, ancak buralarda arkeolojik bir eser görülmemiştir.

Aktaşkurtlar: Purtullar Mahallesi'nde sadece bir adet sepet formlu sütun başlığı bulunmuştur. Kurtlar, Aşağı, Yukarı ve Aktaş (Merkez) mahalleleri de incelenmiş, ancak buralarda arkeolojik bir eser kaydı yapılmamıştır.

Asmaca: Merkez Mahallesi'nde sütun parçası, dikdörtgen plintheli sütun; Orta Mahalle'sinde çift yarım sütun; Çalca Mahalle'sinde sütun parçası, volütlü impost sütun başlığı, sütun ve kaya mezarı (Resim: 1) belgelenmiştir.

Çalca Mahallesi'nin kuzeydoğusunda ve köy mezarlığının kuzeyinde küçük bir Antik Çağ yerleşim yeri tespit edilmiştir (Resim: 2). Arazi kuzeye, doğuya ve batıya doğru aşağıya eğimlidir. Duvar örgüsü gözlemlenmemiştir. Bununla birlikte alanda Roma Dönemi monokrom seramik ve tuğla parçaları görülmüştür (Resim: 3). Örenin hemen bitişiğindeki mahallede ve çevredeki diğer mahallelerde az sayıda da olsa Roma ve Bizans dönemlerine ilişkin taş eserlerin olması, burada Antik Çağa ait bir yerleşimin olduğu düşüncesini destekler. Ayrıca yukarıda bahsedilen kaya mezarı da bu küçük yerleşime yaklaşık 750 m. uzaklıktadır ve bu yerleşime ait bir mezar olmalıdır.

Aşağıörenbaşı: Merkez Mahallesi'nde iki adet Bithynia tipi adak sütunu ve sütun parçası kaydedilmiştir.

Bahçedere: İmanlar, Ekmenler, Gökçeler ve Memük mahalleleri incelenmiş, ancak buralarda arkeolojik bir eser görülmemiştir.

Beşkonak (Mircezopran): Tataroğlu Mahallesi'nde bir ve Karşı Mahalle'de bir olmak üzere iki adet Bithynia tipi adak sütunu belgelenmiştir. Yukarı Mahalle de gezilmiştir, ancak burada herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Beşkonak Köyü'nün kuzeybatısında Antik Çağa ait bir yerleşim yeri belirlenmiştir (Resim: 4). Ören yeri, Çalışlar Köyü'nden Beşkonak Köyü'ne giden asfalt yolun, Beşkonak Köyü'ne 1-1,5 km. yaklaşıldığında yolun sağında (batısında) yer alan modern çeşmenin batısında kalan yükseltilidir. Alanın hemen hemen en yüksek noktasında 14 m. çapa sahip apsisli bir yapı gözlemlenmiştir (Resim: 5, 6). Apsis kuzeybatı - güneydoğu doğrultusundadır. Apsis duvar örgüsünde yerel moloz taşlar ve dikdörtgen bloklar kullanılmıştır. Yoğun bitki ve toprak örtüsü nedeniyle duvar kalınlığı ölçülememiştir. Apsisin ortasında kaçak kazı çukuru içinde iki dikdörtgen blok bulunmaktadır. Apsisli yapının etrafındaki yükselti oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Alanda büyük yerel işlenmemiş yassı taşlar vardır. Ancak bunların ne amaçla kullanıldıkları anlaşılamamaktadır. Apsisli yapının dışında da yer yer duvar olabilecek taş sıralarının yüzleri görülebilmektedir. Ancak bir yapı planı saptanamamaktadır. Bununla birlikte bölgede Antik Çağda duvar örgüsü için genellikle çevrede sıklıkla karşılaşılan yerel ve işlenmemiş küçük moloz taşlar kullanıldığı için, görünürdeki taşların bir yapıya ait olup olmadıklarını kesin olarak söylemek zordur. Taşlar toplanarak öbek şeklinde yer yer yığılmıştır. Alan çok yoğun bitki ve toprak örtüsü ile kaplı olduğundan gezilen alanda Roma ve Bizans Dönemleri seramik, tuğla parçaları seyrek olarak görülmektedir. Örenin hemen bitişiğindeki mahallede ve çevredeki diğer mahallelerde az sayıda da olsa Roma ve Bizans dönemlerine ilişkin taş eserlerin olması burada eski bir yerleşim olduğu düşüncesini destekler.

Birincişar: Köy incelenmiş ancak arkeolojik bir bulguya rastlanmamıştır.

Çağış: Kapçevin, Merkez ve Akçagil mahalleleri incelenmiş, ancak buralarda arkeolojik bir eser görülmemiştir.

Çalaman: Merkez Mahalle'sinde Bithynia tipi adak sütunu gövdesi; Yaman Mahallesi'nde sepet formlu sütun başlığı ve bir dikdörtgen duvar bloğu tespit edilmiştir.

Çalışlar: Merkez Mahallesi'nde üç adet sütun parçası, bir postament, üç adet sepet formlu sütun kaidesi ya da başlığı, bir adet çift yarım sütun, bir dikdörtgen stel, iki adet volütlü (impost) sütun başlığı, üzerinde karşılıklı iki binek hayvanın üzerlerinde oturur vaziyette birer figürün tasvir edildiği alçak kabartma tekniğinde bezeli dikdörtgen bir blok, iki adet lahit teknesi, bir tam sütun ve bir dikdörtgen duvar bloğu belgelenmiştir.

Gerede İlçesi, Çalışlar ve Örencik köyleri arasında bugün mera olarak kullanılan alanda kayalar üzerinde bir kale (Resim: 7) ve yamacında bir ören yeri (Resim: 8) tespit edilmiştir. Burası köylüler tarafından Asarkale olarak adlandırılmaktadır. Kale daha önceki araştırmacılar tarafından da incelenmiştir². Kale ve çevresindeki ören yeri, Ulusu ile Örencik Köyü'nden Çalışlar Köyü'ne giden yol arasında kalmaktadır. Çalışlar köyü bu alanın güneyinde, Örencik köyü ise kuzeybatısında yer alır. Ulusu'nun güneyinde kalan kayalık alanın kuzeydoğu köşesinde en yüksek noktada burç olabilecek moloz taş duvar örgüsü vardır. Burada arazi ve kayalık oldukça diktir ve sadece bu noktadan burca çıkılabilmektedir. Duvar örgüsünde dört sıra yatay ahşap hatlı boşluğu görülebilmektedir. Hatıllar artık yoktur. Yukarıda kaçak kazılar ile moloz taş duvar örgülü dikdörtgen odalar ortaya çıkmıştır (Resim: 9). Bu odalar kayalar işlenerek ve harçlı moloz taş duvarlar kullanılarak inşa edilmiştir. Belke, zirvede gördüğü dört odayı; Vardar ise kuzeydekini sarnıç olarak yorumlar. Kaya kütesinin kuzey yüzünde yüksek bir noktada dikdörtgen bir açıklık görülmektedir. Bu açıklığın önüne büyük bir taş parçası düşmüştür. Bu kayalığın batısında bir başka kaya kütesi vardır. İki kaya kütesinin arası düzlüktür. Muhtemelen iki kaya kütesinin arası bir duvar ile kapatılıyordu. Duvar olabilecek moloz taş sırası yüzü kısmen görülebilmektedir (Resim: 10). Daha batıda bir başka kaya kütesi daha vardır. Burası taş ocağı olarak kullanılmaktadır. Gezilen alanda monokrom seramik, tuğla, künk parçaları görülmektedir (Resim: 11). Muhtemelen burada bir Osmanlı kalesi söz konusudur.

2 Leonhard 1915, s. 148; Belke 1996, s.181, 182, Resim 20, 21; Vardar 2002, s. 297, 298, Resim 1 ve 2; Ulugün 2010, s. 139.

Belke kalenin ilk olarak Osmanlı Döneminde inşa edildiğini, yamaçlarda ise daha eski bir yerleşimin olduğunu düşünür. Belke, Çalışlar'ın kuzeyinde Bilaios (Filyos) çayı üzerinde ayrıca bir Osmanlı Dönemi köprüsü gördüğünü de yazar. Vardar da burada Osmanlı Döneminden önce Bizans, Roma hatta Demir Çağına kadar geriye gidebilecek seramik gördüğünden bahseder. Uluğun, Gerede'nin 20 km. kadar doğusunda, Tosya yolu üzerinde olduğunu söylediği bu kaleyi, çevrede bol miktarda Bizans seramiği görüldüğünden Bizans Dönemi'ne tarihlenmiştir. Uluğun'e göre kale, Osmanlı tarafından 1363 yılında alınmıştır.

Çayören: Nazırlar Mahallesi'nde çift yarım sütun fil ayağı bulunmuştur. Köyün Ayaz, Yukarı ve Aşağı mahalleleri de incelenmiş, ancak buralarda arkeolojik bir eser görülmemiştir.

Çayörengüney: Yukarı (Güney) Mahallesi'nde Bithynia tipi adak sütunu kaydedilmiştir. Köyün Merkez, Bektaşlar, Taşçılar, Küptüler, Mollagil ve Kabakçigiller mahalleleri de gezilmiş, ancak buralarda arkeolojik bulguya rastlanmamıştır.

Çukurca: Merkez Mahallesi'nde Bithynia tipi adak sütunu, dikdörtgen duvar bloğu, üzerinde kabartma tekniği ile yapılmış zikzak motifinin ayırdığı iki christogram bezemelerinin olduğu dikdörtgen blok, üç adet sütun parçası, bir dikdörtgen blok ve kenarları yuvarlatılmış dikdörtgen sütun belgelenmiştir.

Danişmentler: Aşağı Mahalle'de Bithynia tipi adak sütunu, iki dikdörtgen blok, bir sarmal bezeli blok, iki dikdörtgen postament ya da stel ve bir dikdörtgen duvar bloğu kaydedilmiştir.

Davutbeyli: Merkez Mahallesi'nde sadece bir adet dikdörtgen duvar bloğu görülmüştür. Köyün Kandak ve Bozoklar mahalleleri de incelenmiş, ancak buralarda arkeolojik bir eser görülmemiştir.

Demircizopran: Şükürler Mahallesi'nde dikdörtgen duvar bloğu, dört adet sütun parçası, eşik taşı, üç adet Bithynia tipi adak sütunu; Merkez Mahallesi'nde iki adet Bithynia tipi adak sütunu; Keleşler Mahallesi'nde bir adet Bithynia tipi adak sütunu gövdesi incelenmiştir. Köyün Dereköy ve Gözünler mahalleleri de gezilmiştir, ancak bu mahallelerde bir kayıt yapılmamıştır.

Dikmen: Dikmen köyü ile Yağdaş köyü arasında bir höyük bulunmaktadır (Resim: 12). Höyük araştırmamızdan bir iki hafta önce Bolu Müzesi tarafından tespit edilmiştir. Höyük Yağdaş köyü Merkez Mahallesi'nin güneybatısında yaklaşık olarak 700-750 m. mesafede bulunmaktadır. Höyüğün kuzeybatısında ise Dikmen köyü bulunmaktadır. Höyüğün güneydoğusundan ve kuzeydoğusundan çay geçmektedir. Höyüğün güneydoğu, kuzeydoğu ve kuzeybatı yamaçları dik bir şekilde aşağıya iner. Özellikle höyüğün taşlık olan güneydoğu yamacı, kayalık bir zemin üzerine yerleşildiğini gösterir. Güneybatı yamaç ise hafif bir eğimden sonra düz bir alana birleşir, ancak bu alan güneybatıya doğru tekrar hafif yükselir. Bahsi geçen düz alanda seramik seyrekleşir. Höyüğün etrafı incelendiğinde Dikmen köyü tarafında arazi engebelidir, ancak kuzey, kuzeydoğu ve güneybatı taraflarda ekilebilir arazi vardır. Çevrede hem su kaynağının hem ekilebilir arazinin olması, alanı yerleşim açısından uygun kılar. Höyük üzerinde moloz taşların yan yana sıralı olarak yer aldığı gözlemlenmiştir. Herhangi bir yapı planı saptanmamışsa da bu sıralar duvarlara işaret edebilir. Höyükte yoğun olarak kırmızı, kızıl ve kızıl kahverengi astarlı bazıları perdahlı ince ve kaba seramikler görülmüştür (Resim: 13). Bazı seramikler üzerinde ince yiv ve kendi hamurundan kabartma yatay şerit bezemeler vardır. Özellikle kızıl kahverengi perdahlı seramikler, Demir Çağı seramiklerini hatırlatmaktadır. Ancak Bolu'da stratigrafiyi belirleyen bilimsel bir kazı olmadığı için yerel seramik kronolojisi de çok iyi bilinmemektedir.

Elören: Yukarı Mahalle'de bir korkuluk direği; Orta Mahalle'de volütlü impost sütun başlığı tespit edilmiştir.

Enseller (Enseliler): Merkez Mahallesi'nde bir yarım sütun plaster; Kadioğlu Mahallesi'nde lahit teknesi görülmüştür. Sedatlar Mahallesi de gezilmiştir, ancak burada herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Ertuğrul: Tekür Mahallesi'nde iki adet Bithynia tipi adak sütunu; Karakuz Mahallesi'nde sütun parçası; Merkez (Çakıl) Mahallesi'nde 3 adet sütun parçası, bir sütun, iki adet sepet formlu impost sütun başlığı belgelenmiştir.

Eymür: Burgucu Mahallesi'nde bir adet Bithynia tipi adak sütunu kaydedilmiştir. Köyün Merkez Mahallesi de incelenmiştir, ancak burada arkeolojik bulguya rastlanmamıştır.

Hasanlar: Merkez Mahallesi'nde bir adet dikdörtgen duvar bloğu, bir Bithynia tipi adak sütunu, iki adet çift yarım sütun fil ayağı kaydedilmiştir.

İkincişar: Merkez Mahallesi'nde Bithynia tipi adak sütunu görülmüştür.

İmamlar: Yeni Mahalle'de sepet formlu başlığı ile birlikte sütun parçası; Gökmenler Mahallesi'nde kenarları yuvarlatılmış dikdörtgen sütun; Hıdırlar Mahallesi'nde çift yarım sütun fil ayağı belgelenmiştir. Köyün Merkez, Kürtoğlu ve Hüsamlar mahalleleri de gezilmiştir, ancak bu mahallelerde bir kayıt yapılmamıştır.

İnköy: Merkez Mahallesi'nde sadece bir adet Bithynia tipi adak sütunu görülmüştür. Karşı Mahallesi de gezilmiştir, ancak burada herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Kalaç: Merkez Mahallesi'nde bir adet sütun parçası ve bir adet Bithynia tipi adak sütunu tespit edilmiştir.

Kapaklı: Dere Mahallesi'nde dikdörtgen plintheli sütun, Merkez Mahallesi'nde sepet formlu (impost) sütun başlığı ile birlikte sütun parçası, yedi adet sütun parçası, iki tarafı profilli bir blok kaydedilmiştir.

Karacadağ: Merkez Mahallesi'nde dikdörtgen adak steli³, sepet formlu sütun başlığı; Dereköy Mahallesi'nde dikdörtgen stel; Kayabaşı Mahallesi'nde iki adet sütun parçası görülmüştür. Tozaklar Mahallesi de gezilmiştir, ancak burada herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

Karacadağdemirciler: İmamlar Mahallesi'nde biri Attika tipi kaidesi ile birlikte olmak üzere iki adet sütun parçası, dil bezeli sütun başlığı, torus ve dikdörtgen plinthe profilli olasılıkla sütun kaidesi; Avlasız Mahallesi'nde bir sütun, sütun parçası, korkuluk levhası olabilecek bir blok, kapı eşiği; Ağagil Mahallesi'nde sepet formlu sütun başlığı, sütun, Bithynia tipi adak sütunu, sepet formlu başlığı ile birlikte sütun parçası; Dereköy Mahallesi'nde sütun parçası, torus ve dikdörtgen plinthe profilli kaideye sahip sütun parçası belgelenmiştir. Köyün Merkez, Emsükler ve Semerciler mahalleleri de gezilmiştir, ancak bu mahallelerde bir kayıt yapılmamıştır.

3 Stel üzerindeki kitabe daha önce yayınlanmıştır: Marek 1993, s. 193, Nr. 19; French 1994, s. 116, Nr. 2.

Kayıkiraz: Merkez Mahallesi'nde sadece bir adet Bithynia tipi adak sütunu gövdesi görülmüştür.

Kayızopran: Merkez Mahallesi'nde akroterli dikdörtgen mezar steli, sütun parçası, çift yarım sütun fil ayağı, sepet formlu sütun başlığı, phallus ya da mantar formlu mezar taşı tespit edilmiştir. Yukarı Mahalle de gezilmiştir, ancak burada arkeolojik bir kayıt yapılmamıştır.

Kazanlar: Merkez Mahallesi'nde Bithynia tipi adak sütunu, iki adet sütun parçası, korkuluk levhası olabilecek bir blok parçası ve sepet formlu sütun kaidesi ya da başlığı belgelenmiştir.

Kösreli: Merkez Mahallesi'nde sadece bir adet çift yarım sütun fil ayağı görülmüştür.

Külef: Merkez (Seyfi) Mahallesi'nde olasılıkla Bithynia tipi adak sütunu gövdesi ve bir adet dikdörtgen duvar bloğu belgelenmiştir. Demirciler Mahallesi de gezilmiştir, ancak burada arkeolojik bir kayıt yapılmamıştır.

Macarlar: Merkez, Yeni ve Ecinlioğlu Mahalleleri gezilmiş, ancak arkeolojik bir bulguya rastlanmamıştır.

Mangallar: İmreşe Mahallesi'nde dikdörtgen postament ve korkuluk direği (templon payesi) kaydedilmiştir.

Merkez: İlçe merkezindeki çalışmalarımız henüz tamamlanmamıştır. Bununla birlikte Orta Mahalle'de sepet formlu bir sütun başlığı ve Demirciler Mahallesi'nde sekizgen bir postament⁴ tespit edilmiştir.

Gerede'nin kuzeyinde Arkut Dağı Hıdırlık Tepesi eteklerinde bugün Keçikalesi olarak adlandırılan kalede de çalışılmıştır (Resim: 14). Kaleye eskiden Dimdire Kalesi denmekteymiş⁵. Kale yarım daireye yakın bir formdadır. Kaleye batıdan ve güneydoğudan kapılar aracılığıyla girilebilmektedir. Kale bir sur ile çevrilidir. Bu surun içinde kuzeye doğru iç kale vardır. Gerede Keçi Kalesi önemli yolları kontrol altında tutabilecek stratejik bir konumda bulunuyordu. Kale sarp ve yüksek kayalıklar üzerinde olması bakımından

4 Sekizgen postament daha önce yayınlanmıştır: French 1994, s. 116, 117, Nr. 3.

5 Idil 2000, s. 107, 108; Ulugün 2010, s. 139.

da savunma açısından oldukça korunaklı bir yerdeydi. Kale Klaudiupolis'e, Ankyra'ya ve Hadrianopolis'e giden yolları görüyordu. Burada yüzeyde seramiğe pek rastlanmamaktadır. Bununla birlikte tarihsel veriler dikkate alındığında kale muhtemelen önce Bizans hakimiyetinde iken daha sonra Osmanlı hakimiyetine geçmiş olmalıdır⁶. Sur içindeki bir kaçak kazı çukuru içinde hafif pembe sıvalı moloz taş örgülü köşesi yuvarlatılmış bir oda görülmektedir (Resim: 15). İçi su dolu olduğu için tabanı görülememiştir. Sur içindeki ve güneyde surun dışında hemen önündeki yükseltiler buralarda mimari yapıların olabileceğine işaret edebilir.

Mukamlar: Pazarlı ve Bakioğlu mahalleleri gezilmiştir, ancak buralarda arkeolojik bulguya rastlanmamıştır.

Ortaca: Merkez Mahallesi'nde iki adet Bithynia tipi adak sütunu; Akkadim Mahallesi'nde bir sarnıç ve Kadimler Mahallesi'nde sütun parçası incelenmiştir.

Örencik: Baltacılar Mahallesi'nde dikdörtgen duvar bloğu, iki adet sütun parçası, iki adet sepet formu (impost) sütun başlığı, bir sepet formu sütun başlığı ya da kaidesi olabilecek blok; Merkez Mahallesi'nde 3 adet sütun parçası, iki adet sütun ve bir yarım sütun belgelenmiştir.

Sarioğlu: Köy gezilmiştir, ancak herhangi bir arkeolojik bulguya rastlanmamıştır.

Sungurlar: Merkez ve Emirler mahalleleri gezilmiştir, ancak buralarda arkeolojik veri tespit edilmemiştir.

Ulaşlar: Merkez Mahallesi'nde çift yarım sütun fil ayağı, sütun parçası ve bir dikdörtgen plintheli yassı sütun kaydedilmiştir.

Ümitköy: Merkez Mahallesi'nde phallus/mantar formu mezar taşı; Öte Mahalle'de altar masası kaidesi, kapı sövesi olabilecek bir blok ve bir sepet formu sütun başlığı incelenmiştir.

Yağdaş: Kuşça Mahallesi'nde Bithynia tipi adak sütunu belgelenmiştir. Yağdaş ve Dikmen köyleri arasında yukarıda Dikmen Köyü bulguları arasında bahsi geçen bir de höyük bulunmaktadır.

6 Idil 200, s. 107; Aycan 2000, s. 12 vd.

Yazıköy: Afad Mahallesi'nde dikdörtgen stel⁷, dört adet sütun parçası, iki adet dikdörtgen duvar bloğu, çift yarım sütun fil ayağı, üzerinde haç ve rozet motiflerinin olduğu dikdörtgen altlık; Üçpınar Mahallesi'nde iki adet sütun parçası; Merkez Mahallesi'nde iki adet Bithynia tipi adak sütunu tespit edilmiştir.

Yukarıörenbaşı: Bir adet sütun parçası görülmüştür. Köyün Kırbızlar, Merkez ve Avcılar mahalleleri de gezilmiştir, ancak bu mahallelerde bir kayıt yapılmamıştır.

Yunuslar: Merkez Mahallesi'nde sütun parçası; Çukur Mahallesi'nde Bithynia tipi adak sütunu, dikdörtgen duvar bloğu ve sepet formlu sütun başlığı ya da kaidesi belgelenmiştir.

Zeyneller: Merkez Mahallesi'nde iki adet Bithynia tipi adak sütunu tespit edilmiştir. Kurtlar Mahallesi de incelenmiştir, ancak burada bir kayıt yapılmamıştır.

İLK DEĞERLENDİRMELER

Bu seneki çalışmalarımızda, geçen yıllarda olduğu gibi daha çok Bolu'nun Antik Çağ mezar taşları ve mezarları konusunda veriler elde edilmiştir. Önceki yıllarda diğer ilçelerde sıklıkla karşılaştığımız alt ve üst bitimleri çeşitli profillerle biçimlendirilmiş mezar ya da adak sütunlarına Gerede İlçesi'nde de çok sayıda rastlanmıştır⁸. Bu sütunlar çoğunlukla bezemesizdirler. Sadece bir örnek üzerinde kalkan ve kılıç tasviri vardır. Örneklerin bazıları üzerinde mezar kitabesi bulunmaktadır. Kitabeler üzerinde henüz çalışılmaktadır.

Bolu'da diğer ilçelerde özellikle Mudurnu'da karşımıza çıkan üst köşeleri akroterli dikdörtgen mezar taşı örneği bu bölgede sadece bir örnekle sınırlı kalmıştır.

Mezar taşı türü olarak ayrıca phallus/mantar formlu iki adet mezar taşı da görülmüştür⁹. Postament formunda profilli dikdörtgen suni steli de mevcuttur.

7 Stel üzerindeki kitabe daha önce yayınlanmıştır: French 1994, s. 115, Nr. 1.

8 Bolu'daki bu tür mezar taşları için bkz. Dörner 1952; Becker – Bertau 1986; Adak – Akyürek Şahin – Güneş 2008; Ortaç 2011a; Ortaç 2011b; Ortaç 2012; Ortaç 2013a; Ortaç 2014a; Ortaç 2014b.

9 Bolu'da phallus/mantar formlu mezar taşları için bkz. Arık 1944, s. 344; Dörner 1952, s. 64 vd, Levha 27/184-186; Dörner 1981, s. 90; Christof 2008, Kat.no 70, Resim 5; Adak-Akyürek Şahin-Güneş 2008, s. 110, 111; Ortaç 2011a, s. 331; Ortaç 2011b, s. 468, Resim 5; Ortaç 2014b, s. 5 ve 11.

Sadece mezar taşları konusunda değil mezarların kendileri konusunda da bu çalışmamız sırasında yeni veriler elde etme olanağı bulduk. Tespit ettiğimiz lahit tekneleri oldukça kaba işlenmiştir. Bir adet kaya mezarı görülmüştür¹⁰. Daha önceki yıllardan farklı olarak bu kaya mezarında tekne kısmının önünde dar bir dromos vardır. Dromos mezarın dar kenarında yer alır, ancak merkezi değildir. Eşik taşından anlaşıldığı kadarı ile dromos ile mezar odası arasında bir kapı vardı. Bu mezarın etrafında geniş bir alan kayalıktır. Ancak başka bir mezara rastlanmamıştır. Bu alana yaklaşık 750 metre mesafede Roma İmparatorluk ya da Bizans dönemlerine ait olabilecek küçük bir yerleşim alanı tespit edilmiştir.

Gerede’de kaliteli taş ve iyi işçiliğe sahip ornament bezemeli üst yapı bloklarına rastlanmamıştır. Gördüğümüz çok sayıdaki sütun ve sütun parçası, başlığı, kaideleri, çift yarım sütun fil ayakları ve templon payeleri daha çok Bizans mimarisini hatırlatmaktadırlar. Sütun başlıkları genellikle ya bezemesiz sepet formu ya da haç bezemeli impost başlıklar şeklindedir. Ayrıca Gerede’de volütüli impost sütun başlıkları da vardır. Diğer ilçelerde dil bezeli sütun başlıklarına daha sıklıkla rastlanırken Gerede’de sadece bir adet dil bezemeli sütun başlığı görülmüştür. Sütun kaideleri deforme Attika tipi ya da çapları yukarıya doğru azalan üst üste iki şerit ve altında dikdörtgen plinthe şeklindedir. Çok sayıda sütun ve sütun parçası görülmüştür. Diğer ilçelerde karşılaştığımız gibi sütunların çapları 40 cm. yükseklikleri 2 m. civarındadır, yivsiz ve yekparedirler. Bazı sütunlar yanlardan hafif basıktır. Diğer ilçelerdeki kadar sıklıkla olmasa da çift yarım sütun fil ayaklarına Gerede’de de rastlanmıştır¹¹. Doğu Roma İmparatorluğu Dönemine ait bu bloklar malzeme ve işçilik açısından çok kaliteli değildir. Birçoğunun dübel yuvasına sahip olmaması ve üst yapı bloklarına rastlanmaması, taş taşıyıcı sistemin üzerinde ahşap mimarinin yer aldığına işaret eder. Farklı köylerde dağınık olarak rastladığımız dübel veya kenet yuvalarına sahip büyük iyi kesilmiş dikdörtgen duvar blokları güçlü duvarlara işaret etmektedirler. Ancak bu blokların fonksiyon açısından ne tür bir yapıda yer aldıklarını söylemek bu gün mümkün değildir. Muhtemelen ahşap mimarinin ya da

10 Khamosorionlara önceki yıllarda Merkez İlçe, Dodurga ve Sultanbey köylerinde de rastlanmıştır. Ortaç 2011a, s. 332, Resim 4, 5, s. 336, Resim 13, 14; Ortaç 2011b, s. 469, Resim 8, 9; Mengen’de lahit khamosorion Çorakkadılar ve Küçükkuz köylerinde, basit khamosorion Kadılar ve Kayışlar köylerinde belgelenmiştir. Ortaç 2014b, s. 3, 7, 8, 9, 12, Resim 3, 10.

11 Çift yarım sütun fil ayakları Bolu’da sık sık karşımıza çıkmaktadır. Ortaç 2011a; Ortaç 2011b; Ortaç 2012; Ortaç 2013a; Ortaç 2014a; Ortaç 2014b.

zaman zaman tuğla örgü ile birlikte de kullanılan moloz taş duvar örgüsünün oturduğu alt yapıda kullanılmışlardır.

Gerede’de Yağdaş ve Dikmen köyleri arasında Gerede çayının kavis yaptığı yerde kayalık bir yükselti üzerinde bulunan bir höyük üzerinde de araştırma yapılmıştır. Dikmen höyük araştırmamızdan kısa bir süre önce Bolu Müzesi tarafından tespit edilmiştir. Höyük üzerindeki monokrom kırmızı kahverengi perdahlı seramik M.Ö. 1. bin seramiklerini hatırlatmaktadır. Bununla birlikte kendinden hamur yatay kabartma şerit bezemeli ve bezemesiz monokrom seramikler ise daha geç dönemlere işaret etmektedirler. Bolu’da Antik Çağda genellikle moloz taş duvar örgüsünün kullanıldığı da göz önüne alınırsa höyükte gördüğümüz moloz taş sıraları duvarlara işaret edebilir. Bununla birlikte burada yüzey araştırması ile bir yapı planı tespit etmek mümkün değildir.

Mudurnu¹² ve Merkez’de¹³ olduğu gibi Gerede’de de önce Bizans Dönemi’nde inşa edilmiş sonra Osmanlı tarafından kullanılmış iki adet kale vardır. Kaleler yüksekte önemli yol güzergahlarını kontrol eder konumdadırlar. Özellikle Gerede Keçikalesi içinde ve sur duvarlarının önünde yapılacak arkeolojik kazılar ile önemli tarihi veriler elde edilebilir.

Daha önceki yıllarda komşu ilçe Mengen’de¹⁴ çok sayıda pres ağırlık taşı görmemize rağmen Gerede’nin araştırdığımız bu kesiminde bir tane bile pres ağırlık taşına rastlanmamıştır.

Bu yılki çalışmalarımızda nekropol alanlarının yanı sıra yerleşim yeri olabilecek alanlar da tespit edilmiştir. Bu alanların üzeri neredeyse tamamen toprak

12 Mudurnu Merkez’de, Taşkesti-Ortaköy ve Çavuşderesi köylerinde yüksek tepeler üzerinde bugünkü yollara hakim konumda kale ya da karakol olabilecek duvarlar tespit edilmiştir: Ortaç 2012, s. 131, 137, 138, 144.

13 Bolu Merkez İlçe sınırları içinde Çakmaklar Yaylasının güneyinde Halahisarı/Halihilisarı denen mevkiye bir Bizans Dönemi kalesi Perrot tarafından kaydedilmiştir: Perrot 1862, s. 44 vd; Ortaç 2011a, s. 330, Resim 1, 2.

14 Dörner, Mengen’in Güney, Elemen, Kayışlar, Konak köylerinde - fotoğraflardan anlaşıldığı üzere - beş adet pres ağırlık taşı görmüştür. Dörner, bu blokların üzerindeki haç tasvirlerine dayanarak bunların kiliselerde altar bloğu olarak kullanıldıklarını düşünür. Dörner 1952, s. 36, 66, 67, Kat.no 197, 198, 200-202, Levha 29, 30; Belke, Güney Köyü’nde cami duvarı içinde benzer süslemelere sahip iki altar bloğu yayınlamıştır. Belke 1996, s. 204, Resim 57, 58; Mengen’de 2012 ve 2013 yılları yüzey araştırmaların sırasında da çok sayıda pres ağırlık taşı tespit edilmiştir: Ortaç 2014a ve b; pres ağırlık taşlarına ayrıca Mudurnu ve Merkez ilçelerinde de rastlanmıştır: Ortaç 2013b.

ve sık bitki örtüsü ile kapanmıştır. Ören yeri tespit ettiğimiz köylerde, mahallelerin içlerinde de taş eser yoğunluğu olduğu gözlemlenmiştir. Zaten köylüler de bu blokların tarlalar sürülürken özellikle ören olarak adlandırdıkları kesimlerden çıkarıldıklarını ifade etmektedirler. Dağınık olarak bulduğumuz bloklar ise ya ait oldukları yerlerden çeşitli nedenlerle biraz daha uzaklara gitmiş olmaları ya da çevrede göremediğimiz başka küçük yerleşimler olmalı şeklinde yorumlanabilir. Özellikle Roma İmparatorluk ve Doğu Roma İmparatorluğu dönemlerinde Gerede'nin çevresindeki coğrafyanın küçük yerleşimler şeklinde dağınık olarak iskan edildiği söylenebilir.

KISALTMALAR ve BİBLİYOGRAFYA

- ADAK-AKYÜREK ŞAHİN-GÜNEŞ 2008: M. Adak - N. E. Akyürek Şahin - M. Y. Güneş, "Neue Inschriften im Museum von Bolu (Bithynion/Klaudiupolis)", *Gephyra* 5, 2008, s. 73-120.
- ARIK 1944: R. O. Arık, "Bitik Kazısı ve Hatay Tetkikleri Hakkında Kısa Rapor", *Belleten* 8, 1944, s. 341-384.
- AYCAN 2000: İ. Aycan, "Geçmişten Günümüze Tarih Boyunca Gerede", içinde: *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşunun 700. Yılında Geçmişten Günümüze Gerede*, (Gerede 2000), s. 11-16.
- BECKER BERTAU 1986: F. Becker Bertau, *Die Inschriften von Klaudiu Polis*, (Bonn 1986).
- BELKE 1996: K. Belke, *Paphlagonien und Honorias*, (Wien 1996).
- CHRİSTOF 2008: E. Christof, "Anikonische Grabmarker in Kleinasien: Die sog. Phallossteine", *Epigraphica Anatolica* 41, 2008, s. 147-171.
- DÖRNER 1952: F. K. Dörner, *Bericht über eine Reise in Bithynien*, *Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-historische Klasse, Denkschriften* 75, Bd. 1, (Wien 1952).
- DÖRNER 1981: F. K. Dörner, *Vom Bosphorus zum Ararat. Kulturgeschichte der antiken Welt*, (Mainz 1981).
- FRENCH 1994: D. F. French, "Inscriptions from Gerede and Region", *Epigraphica Anatolica* 23, 1994, s. 113-117.

- İDİL 2000: V. İdil, “Eskiçağ’da Gerede (Krateia) ve Keçi Kalesi”, içinde: *Osmanlı Deoleti’nin Kuruluşunun 700. Yılında Geçmişten Günümüze Gerede*, (Gerede 2000), s. 105-108.
- LEONHARD 1915: R. Leonhard, *Paphlagonia. Reisen und Forschungen im nördlichen Kleinasien* (Berlin 1915).
- MAREK 1993: C. Marek, *Stadt, Ära und Territorium in Pontus-Bithynia und Nord-Galatia*, *İstForsch* 39, (Tübingen 1993).
- ORTAÇ 2011a: M. Ortaç, “Bolu İli Yüzey Araştırması 2009”, içinde: *Araştırma Sonuçları Toplantısı 28/1*, (32. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 24 - 28 Mayıs 2010, İstanbul), (Ankara 2011), s. 329-348.
- ORTAÇ 2011b: M. Ortaç, “2009 Yılı Bolu İli Merkez İlçesi Arkeolojik Yüzey Araştırmasından Bazı Kesitler”, içinde: A. Yaman – A. Aktaş Yasa – E. Öztürk – B. Kaya Yiğit (edl.), *Uluslararası Köroğlu, Bolu Tarih ve Kültürü Sempozyumu Bildirileri* (17 - 18 Ekim 2009 Bolu), (Bolu 2011), s. 464-483.
- ORTAÇ 2012: M. Ortaç, “Bolu İli Yüzey Araştırması 2010: Merkez ve Mudurnu İlçeleri ile Köyleri”, içinde: *Araştırma Sonuçları Toplantısı 29/1*, (33. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 23 - 28 Mayıs 2011, Malatya), (Ankara 2012), s. 129-154.
- ORTAÇ 2013a: M. Ortaç, “Bolu İli Yüzey Araştırması 2011: Merkez, Dörtdivan ve Yeniçağa İlçeleri ve Köyleri”, içinde: *Araştırma Sonuçları Toplantısı 30/1*, (34. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 28 Mayıs - 1 Haziran 2012, Çorum), (Çorum 2013), s. 115-130.
- ORTAÇ 2013b: M. Ortaç, “Bolu Merkez, Mudurnu, Yeniçağa ve Dörtdivan İlçeleri Antik Çağ Tarım Teknolojisi: Pres Ağırlık Taşları (Lituslar)”, içinde: G. Kökdemir (ed.), *Orhan Bingöl’e 67. Yaş Armağanı. A Festschrift for Orhan Bingöl on the occasion of his 67th Birthday*, (Ankara 2013), s. 407-432.
- ORTAÇ 2014a: M. Ortaç, “Bolu İli Yüzey Araştırması 2012: Mengen İlçesi Çalışmaları”, içinde: *Araştırma Sonuçları Toplantısı 31/1*, (35. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 27-31 Mayıs 2013, Muğla), (Muğla 2014), s. 245-260.
- ORTAÇ 2014b: M. Ortaç, “2013 Yılı Bolu İli Merkez ve Mengen İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması”, içinde: *Araştırma Sonuçları Toplantısı 32/2*, (36.

Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 02-06 Haziran 2014, Zeugma Müzesi Gaziantep), (Ankara 2014), s. 1-22.

PERROT 1862: G. Perrot, *Exploration archéologique de la Galatie et de la Bithynie*, (Paris 1862).

ULUGÜN 2010: Y. Ulugün, *Kocaeli ve Çevresi Tarihi III. Bizans, Selçuklu ve Haçlılar Dönemi*, (İzmit 2010).

VARDAR 2002: L. E. Vardar, "Galatia Bölgesi Kaleleri/Yerleşmeleri Yüzey Araştırması: Ankara ve Bolu İlleri 2000", içinde: *Araştırma Sonuçları Toplantısı 19/1*, (23. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu, 28 Mayıs - 1 Haziran 2001, Ankara), (Ankara 2002), s. 297-308.

Resim 1: Asmaca Köyü kaya mezarı.

Resim 2: Asmaca Köyü'nde antik yerleşim.

Resim 3: Asmaca Köyü'nde yer alan antik yerleşim seramikleri.

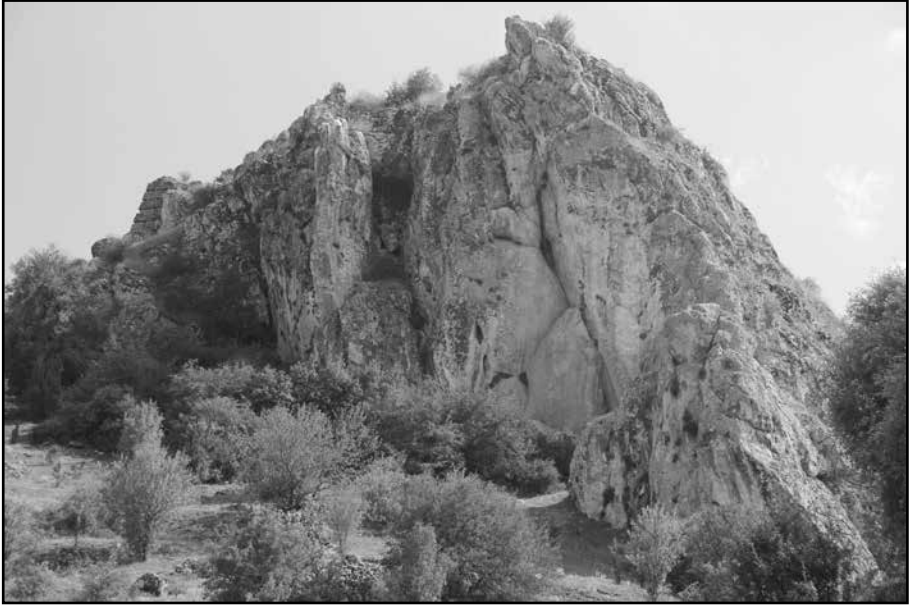
Resim 4: Beşkonak Köyü'nde antik yerleşim.

Resim 5: Beşkonak Köyü apsisli yapı.

Resim 6: Beşkonak Köyü apsisli yapı duvarları.

Resim 7: Çalışlar ve Örencik köyleri arasında yer alan Asarkale.

Resim 8: Çalışlar ve Örencik köyleri arasında yer alan Asarkale yamacındaki ören yeri.

Resim 9: Asarkale içindeki moloz taş örgülü dikdörtgen oda.

Resim 10: Asarkale ile batısında yer alan kaya kütlesi arasındaki açıklığı kapatan duvar.

Resim 11: Asarkale yamacındaki seramikler.

Resim 12: Dikmen Höyük.

Resim 13: Dikmen Höyük seramikleri.

Resim 14: Keçikalesi.

Resim 15: Keçikalesi sur içi moloz taş örgülü dikdörtgen oda.

BURDUR İLİ VE İLÇELERİNDE NEOJEN VE PLEİSTOSEN DÖNEM FOSİL LOKALİTELERİNİN TESPİTİ YÜZEY ARAŞTIRMASI-2014

Serdar MAYDA*
F. Arzu DEMİREL

Burdur İli sınırları dahilinde, fosil karasal memeli hayvan kalıntıları barındıran alanların tespitine yönelik olarak 2010 yılından bu yana sürdürülmekte olan “Burdur İli ve İlçeleri Neojen ve Pleistosen Dönem Fosil Lokaliteleri YüzeY Araştırması”nın beşinci sezonu, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün 08.07.2014 tarih ve 132925 sayılı yazısı ve eki, 08.07.2014 tarih ve 132915 sayılı izinlerine bağılı olarak 15.07.2014-24.07.2014 tarihleri arasında 10 gün süreyle gün süreyle gerçekleştirilmiştir¹. Araştırmamıza Bakanlık temsilcisi olarak Eskişehir Müzesi Müdürlüğü uzmanı Gülsüm Baykal Okta katılmıştır².

Gerek bölgede araştırmaya konu dönemlerin varlığını gösteren çalışmalar (Wedding 1966, Karaman 1986, Price 1989, Yiğitbaşıoğlu 1990), gerekse Burdur İli ve Göller Yöresi’nin günümüzde ev sahipliği yaptığı biyolojik zen-

* Yrd. Doç. Dr. F. Arzu DEMİREL, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Antropoloji Bölümü, İstiklal Kampüsü, 15030, Burdur/TÜRKİYE.

Yrd. Doç. Dr. Serdar MAYDA, Ege Üniversitesi, Tabiat Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Bornova, İzmir/TÜRKİYE.

1 Çalışmalar, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğü’nün desteğı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmamızın gerçekleştirilmesi için gerekli izni veren T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne ve destekleri için Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğü’ne teşekkürlerimi sunarım.

2 Bakanlık temsilcimize, ekip üyeleri Doç. Dr. Cihat Alçıcek (Pamukkale Üniversitesi) Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Antropoloji Bölümü Araştırma Görevlisi Ahmet İhsan Aytek’e, Ege Üniversitesi Tabiat Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi yüksek lisans öğrencisi Kazım Halaçlar ve Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi lisans öğrencileri Gürsel Uzunçakmak, Murat Yurddan, Hatice Öztürk, Fatime Karatepe, Ayşe Nur Kuş ve Saliha Kuyumcu’ya özverili çalışmalarından dolayı teşekkürlerimizi sunarız.

ginlik ve bu biyoçeşitliliğin geçmişte de zengin bir hayvan varlığının bir göstergesi olabileceği varsayımından hareketle 2010 yılında başladığımız yüzey araştırmamız, her yıl bu öngörümüzü destekler nitelikte bulgular sağlamıştır (Demirel, 2013; Demirel v.d., 2013; Demirel ve Kapan-Yeşilyurt, 2014; Demirel, 2014).

2014 yılı arazi çalışmamız Burdur İli sınırları dahilinde yer alan linyit depozitlerinde fosil memeli varlığının tespiti ve daha önceki yıllardaki araştırmalarımız esnasında fosil memeli kalıntılarına rastladığımız alanlarda gerçekleştirilmiştir. Araştırılan linyit depozitleri arasında Merkez-Sultanderesi Mevkisi, Kemer İlçesi Akören Köyü, Tefenni İlçesi Başpınar Köyü, Gölhisar İlçesi Elmalıyurt Köyü bulunmaktadır. Daha önceki yıllarda memeli fosil varlığı tespit edilen ve bu yılki araştırmalarımız esnasında yeniden ziyaret edilen alanlar ise Merkez Yakaköy-Kocakırtepe Mevkisi, Merkez Yassıgüme Köyü Sazlıkdere Mevkisi ve civarı ile Kemer İlçesi Elmacık Köyü'dür. Bu alanların Burdur İli'ndeki konumları Harita 1'de görülmektedir.

Araştırmamız esnasında ilk gidilen linyit depoziti Burdur-Merkez'deki kömür ocakları ve çevresi olmuştur. Bu alan Burdur Belediyesi'nin işlettiği bir taş ocağının içinde yer alan ve Sultanderesi olarak isimlendirilen bir alandır (Resim: 1). Buradaki kömürlerin laminalı, organik maddelerce zengin olduğu, içinde bitki sapları ve balık fosili kalıntıları olduğu tespit edilmiştir (Resim: 2).

İncelemelerimiz Merkez, Yakaköy civarında yer alan Kocakırtepe Mevkisi'nde devam etmiştir (Resim: 3). Bu alan önceki yıllarda bol miktarda fosil memeli kalıntısı veren bir alandır. Bu yılki çalışmalarımız esnasında da bu alanda çok sayıda omurgalı fosiline rastlanmıştır. Bu örnekler arasında daha önce bu lokalitede bulunmuş olan dev deve örneğine ait kalıntılar bulunmaktadır (Resim: 4 ve Resim: 5). Bütün bu bulguların, Elmacık ve Yassıgüme faunaları ile uyumlu olduğu, ancak, deve varlığı nedeniyle diğerlerinden daha açık bir alan gösterdiği anlaşılmıştır. Araştırmalarımıza devam ettiğimiz bir diğer kömür ocağı ise Kemer İlçesi sınırları içinde bulunan Akören Köyü'ndeki eski kömür ocaklarıdır (Resim: 10). Buradaki kömür ocaklarının yaklaşık 10 m. kalınlığında olduğu ve bataklık bir ortamda çökeldiği, bol gastrod kavkısı nedeniyle mikro memeli açısından zengin bir biyotopu yansıttığı, yaprak fosillerinin çokluğunun (sap ve kavkısı yoğunluğu) yörede olası meme-

li (otçul) bulgularını gösterebilecek bir işaret olduğu anlaşılmakla birlikte, bu arazide herhangi bir makromemeli bulgusuna rastlanmamıştır.

Diğer yandan, Elmacık Baraj Göleti'nin çevresi de taranmıştır. Bu çevrede Elmacık Barajı'nın kuzey kolu boyunca yüzeydeki kalın fluvial istif araştırılmış, fosil içermesi muhtemel kanal dolguları ve kanal üstü çökmeleri tespit edilmiş, ancak kemik malzemeye rastlanmamıştır. Barajın güneyindeki lokalitelere nazaran akarsu ortamında çökelmiş olan bu birimlerin mikrofauna (gastropod) ve makro fauna (omurgalı) açısından zengin olmadığı görülmüştür (Resim: 6). Daha sonra havzanın batısına gidilmiş, bölgedeki kalın Neojen öncesi çökeltiler (mermer, ofiyolit) içerisinde herhangi bir Kuaterner mostraya rastlanmamıştır.

Geçtiğimiz yıllarda tarafımızca memeli fosil varlığı tespit edilerek 2014 yılında uluslararası yayın ile bilim dünyasına tanıtılan (Demirel ve Mayda, 2014a) Merkez, Yassıgüme Köyü'ndeki Pleistosen döneme ait lokalite ve çevresindeki yüzleklerde araştırma yapılmış ancak lokalitenin büyük miktarda yağış almış olması ve buna bağlı toprak akıntıları nedeniyle burada herhangi bir fosil bulguya rastlanmamıştır (Resim: 7).

Yeşilova İlçesi'ndeki gözlemlere göre bu çevredeki en genç birimler geç Pliyosen-Holosen yaşlı gölsel sedimanlar olup, bunların üzerinde yoğun tarım ve yerleşim nedeniyle herhangi bir bulgu gözlenmemiş ve bölgede kömür varlığı da rapor edilmediği görülmüştür.

2014 yılında araştırmalarımıza devam ettiğimiz bir diğer alan Tefenni İlçesi sınırları içindeki Başpınar Köyü çevresindeki linyit ocaklarıdır. Bu köydeki linyit ocağına yapılan ziyarette ocak kenarına atılan pasalarda bir fosil kemik parçasına rastlanmış, aynı zamanda kömürün üstlediği gölsel kireç taşları içinde bulunan gastropod kavkılarının mikromemeli varlığını işaret ettiği anlaşılmıştır (Resim: 8). Diğer yandan, yine aynı ilçede yer alan Bayramlar Köyü'nün kuzeyinde yer alan ve görece yöredeki en büyük kömür ocağında yapılan araştırmada herhangi bir bulguya rastlanmamış (Resim: 9), ancak köylülerle yapılan sözlü görüşmelerde Süleyman Demirel Üniversitesi ve Ege Üniversitesi Tabiat Tarihi Müzesi'nde mevcut mamut dişlerinin bu ocaktan geldiği anlaşılmıştır. Buna göre bu ocaktan bulunan bu dişlerin biyokronolojik veri olarak geç Pliyosen- Pleistosen dönemi (yaklaşık 2 milyon) işaret ettiği anlaşılmıştır.

Bu yılki arazi çalışmalarımızda ayrıca, Gölhisar İlçesi sınırları içinde bulunan Yapraklı Barajı yakınlarındaki Elmalıyurt fosil alanına gidilmiştir. Gerçek Saraç'ın MTA raporunda (G. Saraç, 2003, Türkiye Omurgalı Fosil Yatakları, MTA Rapor No 10609) bu alanda bulunan Üst Miyosen hipparion bulgusu olduğu bildirilmektedir. Ancak, kömür ocaklarından atılan pasalarda (Resim: 10) herhangi makro memeli kalıntısına rastlanmamakla birlikte, bir mikro memeli kalıntısına rastlanmıştır. Ayrıca, Çavdır-Elmalıyurt karayolu güzergahı boyunca temel kayalar (kireçtaşı+mermer+ofiyolit) ve bunu üstleyen kalın Eosen flişlerinin fosil içeriği bakımından zayıf olduğu gözlenmiştir.

Özet olarak, Burdur İli ve İlçeleri'nde gerçekleştirilen 2014 yılı yüzey araştırmamız ağırlıklı olarak önceki yıllarda işletilmiş olan kömür ocaklarındaki memeli varlığının tespitine yönelik olarak ve daha önceki yıllarda çalışmalarımızı yürüttüğümüz alanlarda sürdürülmüştür. Buna göre, Burdur göl havzası içerisinde önemli miktarda fosil memeli varlığı barındıran üç alan Merkez-Yakaköy-Kocakırtepe Mevkisi, Kemer İlçesi-Elmacık Köyü fosil yatakları ve Merkez-Yassıgüme Köyü-Sazlıkdere Mevkisi ve olmak üzere sabittir.

Ayrıca, Burdur İli ve İlçeleri'nde 2010-2014 yılları arasında yürütülmüş olan yüzey araştırmaları kapsamında Merkez-Yassıgüme Köyü-Sazlıkdere Mevki yakınlarında tespit edilen ve Peistosen döneme tarihlenen önemli bir paleontolojik fauna uluslararası bilim dünyasına tanıtılmış (Demirel ve Mayda, 2014a), ayrıca bu çalışmaların özeti Uluslararası bir Kongre'de (Demirel ve Mayda, 2014b) sözlü olarak sunulmuştur.

Tüm bu veriler bir arada değerlendirildiğinde, Yassıgüme, Kocakırtepe ve Elmacık yöresi faunalarının benzer fosil taksonları içerdiği ve biyostratigrafik açıdan yakın dönemlerde (2-1,2 milyon yıl) yataklandığı anlaşılmıştır. Ancak çok geniş yüzlek veren Burdur Formasyonu'nun fosil açısından benzer yataklanma koşullarına sahip Batı Anadolu'dan Büyük-Küçük Menderes havzaları ile kuzeydoğuda kalan Karadeniz'in yöresinden Amasya-Kastamonu havzalarına oranla daha fakir olmakla birlikte, 2010-2014 yılları arasında yürütülen yüzey araştırmaları neticesinde elde edilen veriler, bölgenin ilk defa paleobiyocoğrafik yapısını tanımlamaya, ayrıca yeni paleontolojik ve jeolojik verileri bilim dünyasına kazandırılmasına vesile olmuştur. Yöredeki bulgular arasında yer alan iri bir panter fosili Türkiye'deki en yaşlı Panter örneği olup,

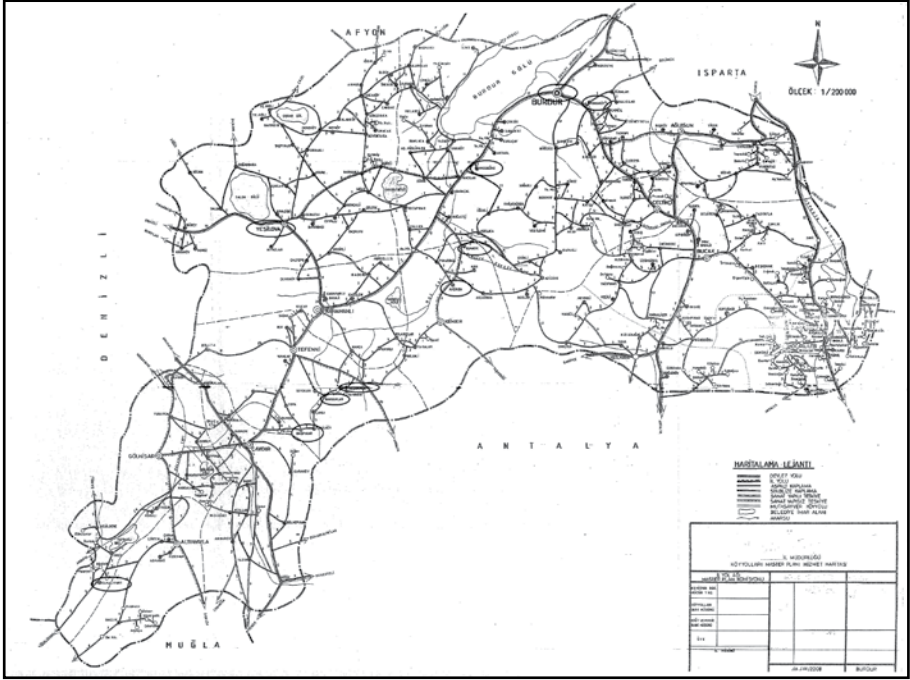
ayrı bir yayın ile paleontoloji dünyasına tanıtılması yönündeki çalışmalarımız devam etmektedir.

Sonuç olarak, Burdur İli ve İlçeleri'nde mevcut jeolojik verilere ve tanıklıklara dayalı olarak beş yıldır sürdürdüğümüz yüzey araştırmamız yörenin paleobiyocoğrafik öneminin ortaya konulmasını konusunda önemli veriler sağlamıştır. Burdur İli ve komşu illeri jeolojik yaş olarak Anadolu doğa tarihi açısından önemli bir aralığa tanıklık etmektedir. Bu kapsamda, yüzey araştırmamızın ileriki yıllarda Burdur İli'nin jeolojik komşuluğunda bulunan ve fosil memeli potansiyeli bulunan iller ile genişletilerek sürdürülmesinin, yörenin karasal memeli faunalarının tespit edilebilmesi ve dolayısıyla doğa tarihinin aydınlatılması için daha faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- DEMİREL, A. 2013. Burdur İli ve İlçeleri'nde Neojen ve Pleistosen Dönem Fosil Lokalitelerinin Tespiti Yüzey Araştırması-2010. 29. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt: 361-368.
- DEMİREL, F. A., 2014. Burdur İli ve İlçeleri'nde Neojen ve Pleistosen Dönem Fosil Lokalitelerinin Tespiti Yüzey Araştırması-2013. 32. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, sf. 393-400, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- DEMİREL, A., KAPAN-YEŞİLYURT, S., YİĞİT, A., YİĞİTBAŞIOĞLU, H. 2013. Burdur İli ve İlçeleri'nde Neojen ve Pleistosen Dönem Fosil Lokalitelerinin Tespiti Yüzey Araştırması-2011. 30. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 1. Cilt, sf. 307-316, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- DEMİREL, F. A., KAPAN-YEŞİLYURT, S. 2014. Burdur İli ve İlçeleri'nde Neojen ve Pleistosen Dönem Fosil Lokalitelerinin Tespiti Yüzey Araştırması-2012. 31. *Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, sf. 165-173, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- DEMİREL, F. A., MAYDA, S. 2014a. A New Early Pleistocene Mammalian Fauna from Burdur Basin, SW Turkey, *Russian Journal of Theirology*, 13/ Sayı 2, sf:55-63.

- DEMİREL, F. A., MAYDA, S. 2014b. An Early Pleistocene Fauna from Burdur Basin of SW Anatolia. 8. International Symposium on Eastern Mediterranean Geology (ISEMG 2014), 13-17 October 2014, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- KARAMAN, E., 1986. Burdur Dolayının Genel Stratigrafisi. Akdeniz Üniversitesi Isparta Mühendislik Fakültesi Dergisi 2, 23-36.
- PRICE, S.P., 1989. *Sedimentation and Neotectonics of the Burdur Region, SW Turkey*. Basılmamış Doktora Tezi, University of Leicester.
- SARAÇ, G., 2003. *Türkiye Omurgalı Fosil Yatakları*, MTA Rapor No 10609, Ankara.
- YİĞİTBAŞIOĞLU, H. 1990. "Burdur Havzasında Bulunan En Yaşlı Gölsel İz", Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Coğrafya Araştırmaları Dergisi s:2, Ankara.
- WEDDING, H., 1966. *Burdurun Güneyindeki Kömür Zuhurları*. MTA Raporu, Ankara.

Harita: 1

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

KREMNA VE ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2014

Hüseyin METİN*
B. Ayça Polat BECKS
Ralf BECKS
Salih SOSLU

“Kremna ve Çevresi Yüzey Araştırması” ikinci sezon çalışmaları Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi adına, Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın sağladığı resmi izinle, Bakanlık temsilcisi Akşehir Müzesi uzmanlarından Muzaffer Saçkesen’in katılımıyla 18 Ağustos – 07 Eylül 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Kremna’nın kuzey hakimiyet alanına giren yerleşimlerin ve askeri nitelikli yapıların tespiti, araştırmanın odak noktasını oluşturmaktadır (Resim: 1). Ayrıca Kremna batı surları, Roma karargâhı ve kentin nekropolisinde belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Araştırmalarımızı yakından takip eden ve destekleyen Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi’ne, Bucak Kaymakamlığı’na ve Bucak Belediyesi’ne teşekkür ederiz.

KREMNA KENT ÇEVRESİ

Kremna kent içi çalışmalarında bu sezon öncelikli olarak batı surlar ve karışındaki Roma karargahı incelenmiştir. Bilindiği gibi Kremna’nın doğu, kuzey ve güneyi uçurum olup, batısı sur duvarıyla çevrilidir. Surlar düzgün ke-

* Yrd. Doç. Dr. Hüseyin METİN, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Burdur/TÜRKİYE. hmetin@mehmetakif.edu.tr.
Yrd. Doç. Dr. B. Ayça Polat BECKS, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Burdur/TÜRKİYE.
Doç. Dr. Ralf BECKS, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Burdur/TÜRKİYE.
Öğr. Gör. Salih SOSLU, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Burdur/TÜRKİYE.

silmiş bloklardan çift yüzölümlü olarak örülmüştür. Üzerinde, düzenli aralıklarla izodomos duvar tekniğinde yapılmış kare planlı 12 adet kule bulunmaktadır. Kuleler M.S. 276'da meydana gelen Roma kuşatması sırasında düşmanla en yakın temasın sağlandığı yerlerdir. Bu sebeple sur ve kulelerin bazı bölümlerinde büyük tahribatlar meydana gelmiştir. Surların yakınında bir taş gülle tespit edilmiştir (Resim: 2).

Diğer bölümler gibi batı sur duvarları da korunaklıdır. Şöyle ki dışı yaklaşık 100 m. genişliğinde boydan boya vadi ile ayrılmaktadır. Bu alan kentin nekropolisi olarak kullanılmıştır. Nekropoliste yoğun olarak lahit kapakları, anıt mezarlara ait mimari bloklar, khamasorion tipi mezarlara rastlanmış olup, mezarların kuzeydeki uçuruma kadar devam ettiği anlaşılmıştır. Bu bölümde keçi patikasıyla gidilerek ulaşılan kaya mezarı tespit edilmiştir (Resim 3). Mezarın cephesinde herhangi bir süsleme bulunmamaktadır. Düzgün olmayan bir kapıdan girilen mezar tek odalıdır ve ortasında tek bir ölü yatağı bulunmaktadır.

Nekropolisin bir bölümü M.S. 276 yılında Kremna kuşatması için oluşturulan Roma karargahının içinde kaldığı için tahrip edilmiş, bazı bloklar kuzey-güney uzantılı karargah duvarında kullanılmıştır. Karargâh duvarının üzerinde belli aralıklarla oluşturulmuş yuvarlak ve kare planlı kule yıkıntıları tespit edilmiştir. Batı sur duvarlarına bakan kısımda bu kulelerden 9 adet bulunmaktadır. Kuzeyde, batı surları ve Roma karargâhı arasında, yağma toprakla oluşturulmuş yapay tepe, Kremna'nın taarruz kulesi olarak kullanılmıştır (Resim: 4). Yapay tepe, batı sur duvarlarındaki kulelerin orta ekseninde yapılmış, bu nedenle saldırıya karşı daha korunaklı hale getirilmiştir. Roma karargahının kuzeydoğu sınırında bulunan bölümü, antik dönemde taş ocağı olarak kullanılmıştır (Resim: 5). Yaklaşık 50 m. uzunluğundaki 8-10 m. yüksekliğindeki kaya kesitinin olduğu bölümde karargâhın savunma duvarı bulunmamakla beraber, kesitin üzerine karargâh için kule inşa edilmiştir.

Sur duvarlarının dışında Hacıbağ Mahallesi'nin kuzeybatı ucunda az bir yükseltiye sahip tepelik üzerinde bir kilise bulunmaktadır. Bu mevki halk tarafından Kilise-Kisle olarak adlandırılmaktadır. Kaçak kazılarla zarar gören kilise, düzgün kesilmiş taş bloklarla inşa edilmiştir. Özellikle apsisi diğer bölümlere oranla daha sağlam durumdadır. Kilisenin etrafında çok sayıda beze-

meli mimari parçalar bulunmuştur. Mimari elemanlar muhtemelen kilisenin batı ucundaki dörtgen planlı anıt mezara aittir. Anıt mezarın çevresinde lahit kapaklarına rastlanmıştır.

İkinci sezon çalışmalarında Kilise Mevkii'sinden başlayıp kuzeybatısındaki Dikmen Tepeye giden antik yol tespit edilmiştir. Düzgün olmayan taşlarla oluşturulan antik yolun kalıntıları bazı bölümlerde net olarak izlenebilmektedir. Ancak bir bölümü ne yazık ki bugün de aktif olan mermer ocağı için açılan yol nedeniyle tahrip edilmiştir (Resim: 6). Antik yolla ulaşılan Dikmen Tepenin zirvesinde yuvarlak planlı gözetleme kulesi yer almaktadır. Belli bölümleri düzgün kesilmiş taş bloklarla inşa edilen kule, kaçak kazılarla büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Dikmen Tepe gözetleme kulesi, Kremna'nın güneyindeki dağlık kesimleri ve batısını izleyebilecek stratejik bir avantaja sahiptir. Dikmen Tepe'nin kuzey eteklerinde, Eşek Yaylası olarak adlandırılan Kremna'ya bağlı kırsal yerleşim alanı bulunmaktadır. Çok sayıda yapı kalıntısına rastlanan bu alan, Kremna'nın sur duvarları dışında güneybatıda Dikmen Tepesi'nin eteklerine kadar yerleşime sahne olduğunu kanıtlamaktadır.

KREMNA HAKİMİYET ALANI

İnarası Kutsal Alanı

Kremna'nın kuzeyinde bir önceki yıl keşfedilen Taşyayla Köyü'ne giden yolun yakınlarındaki İnarası yerleşim ve kutsal alanında belgeleme çalışmalarına devam edilmiştir. 2014 sezonunda çalışmalar kutsal alanda sürdürülmüş ve mağaranın planı çıkarılmıştır (Resim: 7). Temenosla çevrili kutsal alanın giriş kapısı güneybatıdadır. Kapının dış bölümü doğal koşullardan kaynaklı olarak bozulmuş olsa da, bazı bölümlerde kısmen belli olmaktadır. İçerisindeki en önemli belgesi olan kayaya oyulmuş mağaranın girişinde sağda içinde kült heykelinin koyulduğu büyük bir niş yer almaktadır. Yaklaşık 14 m. uzunluğunda, 4 m. genişliğindeki mağarada bu yıl keşfedilen en önemli verilerden birisi, muhtemelen bahar aylarında yapılan kaçak kazılarla ortaya çıkarılan mağara içerisindeki sekidir. Mağaranın doğu duvarındaki yaklaşık 50 cm. yüksekliğinde, 37-55 cm. arasında değişen genişliğe sahip sekinin duvar boyunca devam edip etmediği tam olarak anlaşılamamıştır. Sekilerin

üzerinde tabandan yaklaşık 3 m. yükseklikte aydınlatma amaçlı kandiller için açılmış küçük nişler bulunmaktadır. Birbirine belli aralıklarda açılan söz konusu nişler arasında simetrinin olmadığı göze çarpmıştır.

Bir önceki yıl belgelenen mağaranın girişindeki yazıtlı adak nişlerinin solunda 60x40 ölçülerine denk gelecek şekilde açılmış dübel deliklerine rastlanmıştır. Bu dübellerin metal levhaların tutturulması amacıyla açıldığı düşünülmüştür. Aynı eksen de mağara içerisinde de duvarlara açılmış dübellerin olması, mağara duvarlarının metal ya da mermer levhalarla süslenmiş olabileceğini göstermiştir. Adak nişlerinin yaklaşık 3 m. solunda düzleştirilmiş kaya kesitinin birleşim yerinde görülen sıva üzerine kırmızı boya izleri, mağaranın tamamının sıvandığı ve üzerinin boyandığını kanıtlamıştır (Resim 8). Birçok yönüyle Pisidia Bölgesi için tekil örnek olan İnarası Kutsal Alanı'nda belgeleme çalışmaları önümüzdeki yıllarda da devam edecektir.

Keraitai/Sivri Tepe/Çene Sivrisi

Belören Köyü'nün 2 km. kadar güneybatısında ve halk tarafından Sivri Tepe/Çene Sivrisi olarak adlandırılan yerde, çevresine göre hakim bir konumda bulunmaktadır. Keraitai, etrafına hakim konumu nedeniyle Kremna, Sagalassos, Komama, Kolbasa gibi çağdaşı antik kentlerden net olarak görülebilmektedir. Belli dönemlerde Kremna territoriumunda kalan Keraitai'ye, Belören Köyü'nün güney eteklerindeki patika yolla ulaşmaktadır. Yaklaşık olarak 1300 m. yükseltiye sahip tepede, yerleşimin 1100-1200 rakımında yoğunlaştığı görülür. Kentin güneydoğu köşesinde İn Antis Planlı Tapınak, doğu kesimde Odeion, batıda ise, Hamam yapısı bulunmaktadır. Etrafı surlarla çevrili kent içerisinde kamusal yapılarda genellikle düzgün kesilmiş büyük blok taşlar kullanılmıştır. Bu sezon sur duvarları ve kent içerisindeki bazı yapıların planları çizilmiş ve haritaya işlenmiştir. Ayrıca Keraitai antik kentinde bu yıl da çok sayıda su kuyusu tespit edilmiştir. Söz konusu kuyular genellikle büyük yapıların yanlarında yoğunluk kazanmaktadır.

Keraitai Antik Kenti'nin yaslandığı Sivri Tepe'nin zirvesi Akropolis olarak kullanılmıştır. Etrafı surla çevrili olan tepenin üst kesiminde gözetleme kulelerinin yanı sıra, in antis planlı tapınak, sarnıç, khamasorion mezar tespit

edilmiştir. 9.65x6.50 ölçülerindeki tapınak kuzey-güney doğrultulu olup, güneyinde dörtgen planda büyükçe bir sarnıç bulunmaktadır.

2013 yılı çalışmalarında keşfedilen, kentin güneydoğu sur duvarlarının hemen bitişiğindeki temenos içerisindeki tapınakta 2014 yılı araştırma sezonunda da belgeleme çalışmalarına devam edilmiştir (Resim: 9). Tapınak 13.30X10.60 m. ölçülerinde teras duvarıyla çevrilerek temenos içerisine alınmıştır (Fig. 3). Temenosun kısa kenarları doğu-batı uzun kenarları kuzey-güney eksenlidir. Polygonal örgülü teras duvarının uzun olan batı bölümü daha sağlamdır. Bu bölümde temenos duvarı kuzeydeki in antis tapınağın batı duvarının yarısına gelecek şekilde inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlı temenos duvarının kalınlığı 0.95 m. olarak ölçülmüştür. Doğu kanadı yaklaşık 6 m ölçülerindedir. Bu bölümde kuzeye doğru eğim artışı için duvar yüksekliği azalmaktadır. Bazı kısımlarda duvar doğrudan ana kaya üzerine oturtulmuştur. Tapınak oldukça özenli işçilik sergilemektedir. Kireç taşından çift sıra örgülü dış duvarları isodomos tekniğinde olup, hafif bombeli ve bosajlıdır. Koruna gelen arka bölümünde köşe düzeltisi mevcuttur. İç yüzde ise küçük taşlarla düzensiz örgü yapılmıştır. Sıra yükseklikleri dış yüzde 0.50-0.70 m. arasında değişmektedir. Dış duvarları 7.35x5.35 m. ölçülerindeki tapınağın duvar kalınlığı 0.65 m.dir. 2014 sezonunda temenosun yaslandığı kuzey bölümünde 7.35x5.35 m. ölçülerinde tapınağın planı çıkarılmıştır. (Resim: 10).

Keraitai'de bu sezon keşfedilen en önemli verilerden birisi, tapınağa yaklaşık 30 m. kadar uzaklıkla, doğudaki sur duvarlarının yaslandığı tepe yamacında tespit edilen Men kabartmasıdır (Resim 11). Küçük bir kaya kütesinin cephesine açılmış 29x45 cm. ölçülerinde simetrik olmayan bir çerçeve içerisinde cepheden betimlenen Men'in kolları yukarı kalkıktır ve başının üzerinde yükselen hilal kabartması kısmen görülebilmektedir. Yazıtlarda Keraitai'de Men kültürünün olduğu bilinmekteydi. Keşfedilen Men kabartması, sur içerisindeki tapınağın Men'e ait olabileceğine dair önemli bir veridir.

Keraitai'de surların dışında kentin güney eteklerinde teraslar halinde düzenlenmiş yerleşim alanlarının olduğu belgelenmiştir. Bu alanda çok sayıda yapı kalıntısına rastlanmıştır. Özellikle yan yana sıralı mekânlardan oluşan ve aralarda sokakları net olarak gözlenebilen mekânların olması, Kremna gibi Keraitai'de de düzenli kent planının uygulandığını düşündürmüştür.

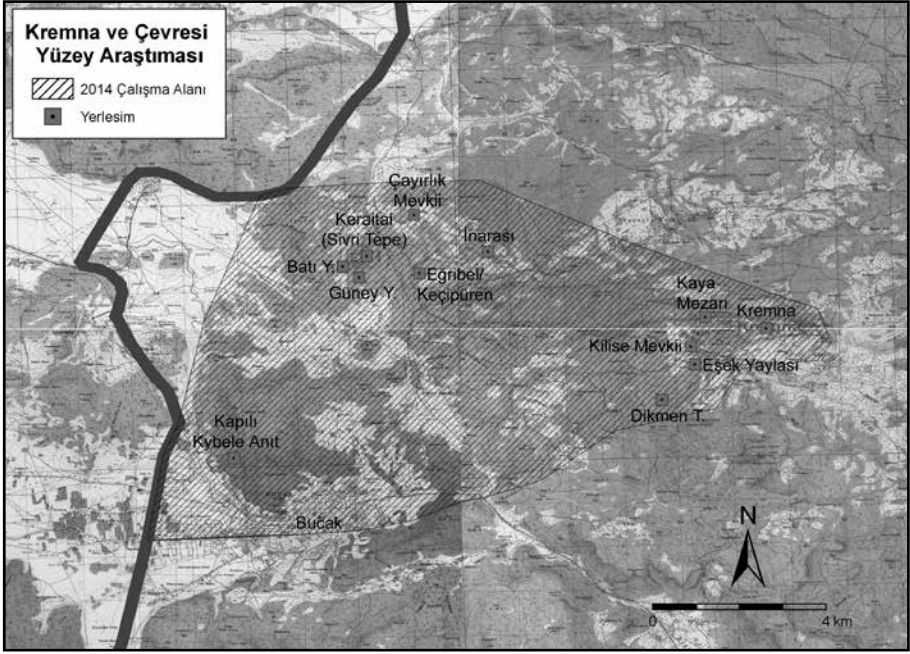
Keraitai'nin kuzeybatısında terasların olması ve yapı eksenlerinin benzerliği düşünceyi desteklemektedir.

Keraitai Antik Kenti'nin doğusunda orman yolunun diğer tarafında yüksekçe bir tepe üzerinde yer alan Eğribel/Keçipüren Mevkii'nde çiftlik yapısına ait kalıntılara rastlanmıştır. Mevkii, dış örgüsünde büyük blokların kullanıldığı çok sayıda odaya sahip dörtgen planlıdır. Yüzeyde bol miktarda çatı kiremiti ve *pithos* parçalarına rastlanmıştır.

Eğribel/Keçipüren'in kuzeyinde Çayırılık Ketiri olarak adlandırılan mevkiide de çiftlik benzeri bir yerleşim tespit edilmiştir. Söz konusu alanın güney yamaçların da bol miktarda M.S. 2 ve 3. yy.'a ait kırmızı astarlı seramiğe rastlanmıştır. Roma Dönemi'ne ait bu çiftliğin güneyindeki teraslar, günümüzde tarım alanı olarak kullanılmaktadır.

Kapılı Kybele Anıtı

Bucak İlçesi, Sanayi Mahallesi'nin doğusundaki Hökez Dağı'nın güney yamacında yer almaktadır (Resim: 12). Kybele kabartması, büyük ve derin bir niş içerisinde olup; altında kayaya oyulmuş oda ve her iki yanında sunu amaçlı olarak kullanılmış kaya çanakları yer almaktadır. Oldukça kötü durumdaki Kybele kabartmasının bulunduğu niş kısmi olarak çerçevesi, üst cephe ise iki silmelidir. Kapılı Kybele Anıtı Pisidia Bölgesi'nde Kybele anıtı olarak tespit edilmiş tekil örnek olup, Frig kültürel alanının Bucak Ovası'na değin yayıldığını kanıtlaması açısından oldukça önemlidir. Kapılı Kybele Anıtı ile ilgili çalışmalarımız devam etmektedir.

Resim 1: 2014 yılı araştırma sahası.

Resim 2: Kremna, batı surları yakınında bulunan taş gülle.

Resim 3: Kremna, kaya mezarı.

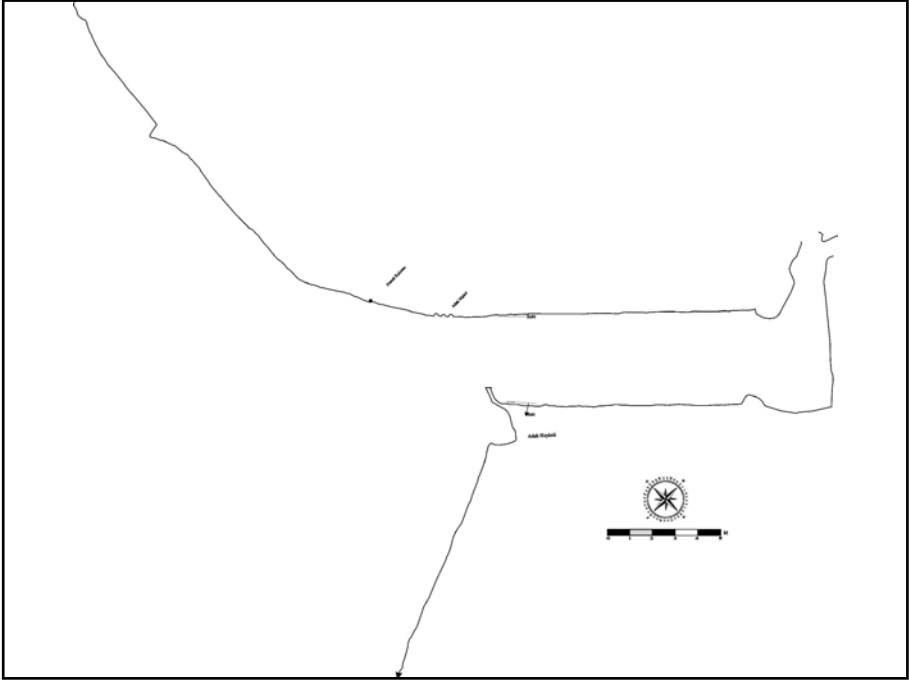
Resim 4: Kremna, yapay tepe.

Resim 5: Kremna, antik taş ocağı.

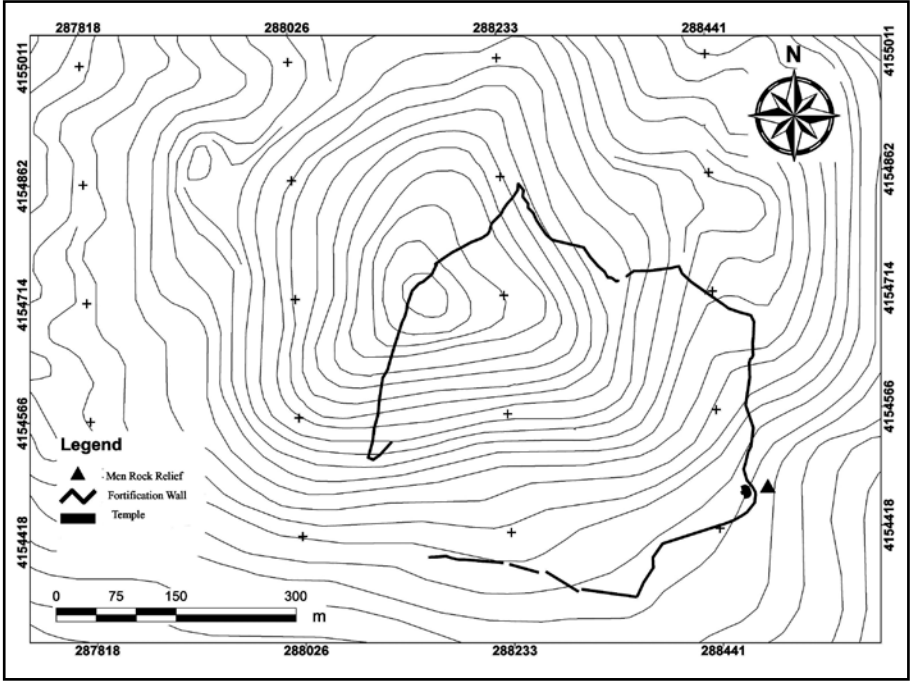
Resim 6: Kremna, Dikmentepé'ye giden antik yol.

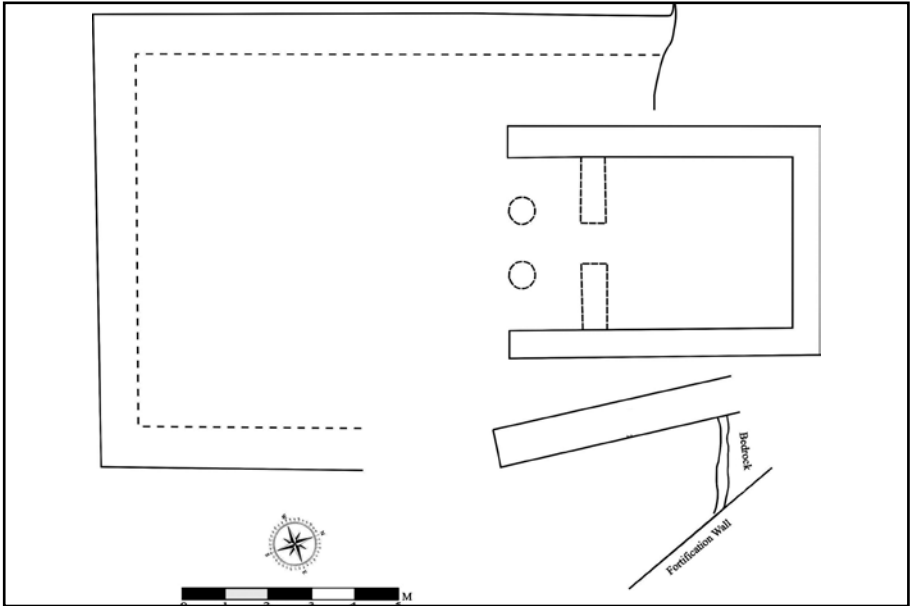
Resim 7: İnarası mağara planı.

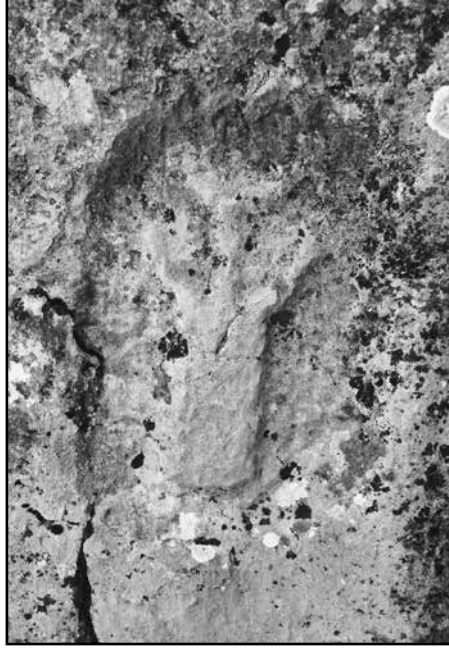
Resim 8: İnarası mağara duvarındaki boya kalıntısı.

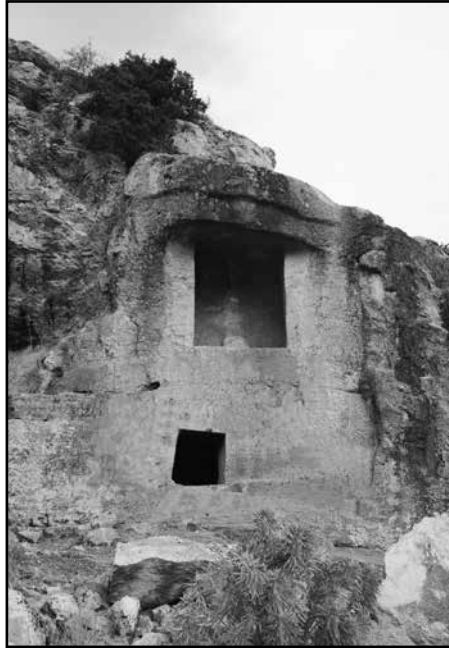
Resim 9: Keraitai kent surları ve tapınağın konumu.

Resim 10: Keraitai, Men tapınağı planı.

Resim 11: Keraitai, Men Kaya kabartması.

Resim 12: Kapalı Kybele anıtı.

UYLUPINAR(ERKEN KIBYRA) YERLEŞİMİ

2013-2014 YILLARI YÜZEY ARAŞTIRMALARI

F. Eray DÖKÜ*
İsmail BAYTAK

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı izniyle Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nce yürütülen Burdur İli Göllühisar İlçesi sınırlarında Uylupınar Yerleşmesi (Erken Kibyra) ve Çevresi yüzey araştırmaları kapsamında 2012 yılında başlayan araştırmalarda ilk yılı itibariyle tespit çalışmaları sırasında bulunan yerleşimleri ve nekropollerini ile oldukça önemli sonuçlar sunmuştur. Bugün Burdur İli Göllühisar İlçesi'nin 18 km. güneydoğusundaki Uylupınar Gölü'nün kuzeydoğusunda bir yarımada şeklinde görülen ve konumuna yakışır şekilde Göladası olarak tanınan alan, Uylupınar (Erken Kibyra) yerleşiminin merkezidir. Ada yaklaşık 860x317 m. boyutlarında, konumu ve coğrafi yapısı, Erken Tunç Çağı buluntuları ile başladığı düşünülen yerleşim süreci yoğun olarak Demir Çağı'ndan Osmanlı Dönemi'ni de içine alacak şekilde zamanı aşan vazgeçilmez bir merkez halinde sürmüştür. Böylesine önemli bir yerleşimin nekropollerini ise daha da ilginç sonuçlar vermiştir.¹

2012 yılı çalışmalarımızda göle bakan ve alanı bir hilal gibi saran tepelerin zirve noktalarında her biri göle bakar vaziyette konuşlandırılmış 17 merkez-

* Yrd. Doç. Dr. F. Eray DÖKÜ, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, İstiklal Yerleşkesi-Burdur/TÜRKİYE.

Arş. Gör. Dr., İsmail BAYTAK, Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskiçağ Tarihi Ana Bilim Dalı, 21280-Diyarbakır/TÜRKİYE.

1 Uylupınar(Erken Kibyra) Yüzey Araştırması Yayınları için bkz.; F. Eray Dökü, "Uylupınar Yerleşmesi (Erken Kibyra) ve Çevresi Yüzey Araştırması 2012", Anmed 11, s.239-249, Antalya, 2013.; F. Eray Dökü, İsmail Baytak, "Uylupınar (Erken Kibyra) Yerleşimi Yüzey Araştırması", (ed.) B. Hümmüzlü- M. Fırat- A. Gerçek, I. Ulusal Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Kasım 5-6, 2012) Pisidia Araştırmaları I, s.71-89, SDÜ Arkeoloji Uygulama ve Araştırma Merkezi, Isparta, 2013.; F. Eray Dökü, İsmail Baytak, "Uylupınar Yerleşmesi (Erken Kibyra) ve Çevresi Yüzey Araştırması 2014", Anmed 12, 2015.; F. Eray Dökü, Manca ve Hasanpaşa'daki Yeni Bulgular Işığında Kabalis Ölü Gömme Gelenekleri'nin Yeniden Değerlendirilmesi, Adalya XVIII, 2015.

den yığma taşlardan oluşan 107 adet Tümülüs mezar, 5 adet Khamasorion mezar, 3 adet Kaya Mezarı tespit edilmiştir (Harita: 1). Yerel halkın Çağıl (iri taş yığma) olarak isimlendirdiği bu Tümülüsler 1 ile 30 m. çapları arasında değişen, krepisleri rahatlıkla görülebilen ve üzerinde yığma taş ile kapatılmış örgü duvar ya da khamasorion şeklindeki mezar odalarıyla oluşturulmuştur. Bulunan tüm Taş Yığma Tümülüsler kaçak kazılarla tahrip edilmiş olmasına karşın atık kazı topraklarında görülebilen az sayıdaki seramik malzemesiyle M.Ö. 7-6. yy. Lydia- Pers Dönemi Tümülüsleri olduğunu bize göstermiştir.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü ve Kibyra Kazı Başkanlığı destekleriyle yürütülen yüzey araştırmaları 2013 ve 2014 yıllarında da faydalı ve oldukça verimli sonuçlandırılmıştır.

2013 yılı çalışmaları (Harita: 2), 26 Ağustos–20 Eylül tarihleri arasında Yrd. Doç. Dr. F. Eray Dökü başkanlığında, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kaşka, Arş. Gör. İsmail Baytak ve Bakanlık Temsilcisi olarak Aydın Arkeoloji Müzesi’nden Yusuf Çarbacioğlu’nun katılımlarıyla gerçekleştirilebilmiştir.

2014 yılı çalışmaları (Harita: 3), 24 Eylül–03 Ekim tarihleri arasında Yrd. Doç. Dr. F. Eray Dökü başkanlığında, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Kaşka, Arş. Gör. Dr. İsmail Baytak, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Y. Lisans öğrencilerinden D. Can Eryıldız ve Bakanlık Temsilcisi olarak Nevşehir Hacı Bektaş Müzesi’nden Taylan Sümer’in katılımlarıyla gerçekleştirilebilmiştir.

2013 YILI ÇALIŞMALARI

2013 yılı araştırma sezonunda araştırma merkez üssü Burdur İli Gölhisar İlçesi Uylupınar, Hisarardı, Kargalı ve Karapınar köyleri sınırlarında çalışmalar yürütülmüştür.

GÖLHİSAR İLÇESİ ARAŞTIRMALARI:

Uylupınar Köyü Araştırmaları

2012 sezonu çalışmalarında Uylupınar Köyü ve Hisarardı Köyü arasında Karaburun Mevkii’nde göle uzanan bir burun şeklindeki coğrafi yapısıyla

yine aynı yıl tespit edilen Tümülüslerle benzer niteliğe sahip iki Taş Yığma Tümülüs tespit edilmişti. Bu yılki çalışmalarda ilk olarak arazi taraması sırasında zaman yetersizliğinden dolayı bir önceki sezonda burada gezilemeyen alanlar taranarak kaçak kazı tahribatı yoğun olarak görülen, moloz taşlarla çevrili 3 ile 5 m. çapında iki yeni Taş Yığma Tümülüs daha tespit edilmiştir. Alanda ve çevresinde Tümülüsler hakkında değerlendirme yapabileceğimiz kayda değer herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır.

Hisarardı Köyü Araştırmaları

Uylupınar Köyü'nün yaklaşık 2 km. güneybatısında yer alan Hisarardı Köyü'nde yapılan araştırmaların ilk ayağı 2012 yılında tespit edilen Taş Yığma Tümülüslerin bu alanda devam edip etmediğinin tespiti amacıyla köy sınırlarını kapsayan tüm arazi taranarak belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Köy içerisinde ve çevresinde de arkeolojik veri tespiti ve yerleşim alanları da çalışılmıştır.

Değirmenbaşı Mevkii, Kale Yıkığı Yerleşimi: Hisarardı Köyü'nün 2 km. güneybatısında yer alan küçük ölçekli bir tepede, yerel halkın “Kale Yıkığı” dediği zirvede yer yer kaçak kazıcıların açtığı çukurlardan görülebilen 1 tanesi zirvede 3 tanesi de kuzey yamaçlarda konumlanmış dört mekân ve bu mekânı çevreleyen işlenmemiş doğal büyük taşlarla yapılan kalın duvarlı küçük bir koruma duvarı (sur) izi tespit edilmiş ve haritaya işlenmiştir. Sur duvarının batıda kalan kısmı 48 m. doğusu ise 41 m. ve kuzey- güney kısa kenarlarda 26 m. olan kareye yakın, büyük doğal taşlarla yapılmış kuru duvar tekniğinde, yaklaşık 1.20 m. kalınlığında ölçüleri bulunmaktadır (Resim: 1-4).

Değirmenbaşı Taş Yığma Tümülüsü: Değirmen Başı Kale Yıkığı Mevkii'nin 2.45 m. kuzeybatısında 20 m. çapında moloz taş krepisi belirgin olarak görülebilen ve kaçak kazılarla moloz taş yığma tepesi büyük oranda tahrip olmuş ve yakınında kırık bir adet phallosu olan Tümülüs'ün taş örgü sandık mezar çukuru belirgindir (Resim: 5-6). Değirmen Başı Kale Yıkığı yakınlarında göle bakan oldukça geniş bir düzlük alanda “Büyükgöz Depo Mevkii” olarak adlandırılan alanda da yoğun halde çanak-çömlek kırığı ve çatı kiremiti parçalarına rastlanılmıştır. Değirmen başı mevkiinin altında yolun göle bakan kesiminde

“Eybek Tepe” olarak bilinen yükselti üzerinde tarama yapılmış ancak alanda herhangi bir buluntuya rastlanılmamış olup az sayıda Geç Antik Döneme tarihlenebilecek sırlı seramikler ele geçmiştir.

Bozyaka Mevkii ve Taş Yığılma Tümülsü: Hisarardı Köyü’nün, 600 m. kuzeyinde Hisarardı-Uylupınar yolunun doğusundaki köy mezarlığının olduğu alanda “Bozyaka” olarak bilinen yamaçtaki tarama çalışmaları sırasında su kanalı güzergahında yoğun miktarda çanak-çömlek ve kiremit kırıklıkları görülmüştür. Alanda yoğun halde kaba seramik, bol katkılı ham çatı kiremitleri, pithos parçaları, günlük kullanım kapları, omurgalı ve boyalı seramikler ile az sayıda boyalı dekorasyon parçaları görülmüştür. Alan taramasında cevizlik bahçede, krepisi görülebilen, 1 adet yığılma taşlarla örülü 11 m. çapında Tümülsü tespit edilmiştir. Az sayıda seramik kırığı bulunabilen Tümülsü çevresinde kaçak kazı çukurları görülmüştür.

Gavur Mezarlığı Mevki Nekropol Alanı: Hisarardı Köyü’nün 400 m. doğusunda kanal üstündeki tepelik alanda yerel halk tarafından “Gavur Mezarlığı” olarak adlandırılan kısımda Manastır mevkii ve Şeremet Mevkiilerinde alanın yüksekçe bir kısmında konumlandırılmış 5 ile 11 m. çaplarında çapında moloz taşlarla çevrili sadece krepis izleri mevcut 7 adet Taş Yığılma Tümülsü tespit edilmiştir (Resim: 7). Alanda kaçak kazılarla tahrip edilmiş mezarlar çevresinde Arkaik Döneme tarihlediğimiz seramik kırıkları ele geçmiştir. Gavur mezarlığı olarak adlandırılan alanda doğu batı doğrultulu 2.40x0.80 m. ölçülerinde 0.70 m. derinliğinde kaçak kazılar sonucu açığa çıkarılmış taş örgülü sandık mezar tespit edilmiştir. Mezarın içinde ya da çevresinde herhangi bir malzeme ile karşılaşılmamış olsa da, 2012 yılında tespit edilen Topraktepe nekropolünde bulunan sandık mezarlarla benzerlik gösterir (Resim: 8), (Çizim: 1).

Manastır Yeri Yeleşimi: Hisarardı Köyü’nün 700 metre kadar doğusunda tarla sınırlarının bitiminde mezarlık alanda yoğun miktarda çatı kiremitleri ve kuzey kısmında duvar izleri görülebilen yerel halk tarafından manastır olarak adlandırılmış olan bir alan tespit edilmiş olup belgelenmiştir. Bu alan olasılıkla Doğu Roma Dönemi henüz ne amaçla yapıldığı tespit edilemeyen bağımsız bir yapıya ait olmalıdır. Yoğun kırık tuğla parçaları yanında ince, günlük kullanım kapları tespit edilmiştir.

Deliktaş Yerleşimi: Hisarardı Köyü sınırlarında güneydoğu kesimde dere yatağı sonrası boğaz kesiminde “*Deliktaş Mevkii*”nde köye ve göle bakan tepeliklerde ve yamaçlarında mimari kalıntılar ve bol miktarda seramiğe rastlandı. Bu alan olasılıkla çok büyük olmayan bir yerleşim olarak düşünülmektedir. Boyalı malzeme, pithos ve seramik parçaları ile çatı kiremit parçaları yoğun halde ele geçmiştir.

Çatalçam Taş Yığma Tümülüsleri: Hisarardı Köyü’nün 2 km. kadar güneyinde yer alan Deliktaş Mevkiinin hemen üst kesiminde 4 ile 11 m. çapları arasında, Çatalçam olarak da adlandırılan Sarımeşe Tepesinde 3 adet, aşağı doğru devam ettiğimizde Sazlıca Yeri olarak adlandırılan alanda da 3 adet, hemen alt kesiminde Karabel Tepesi Kanalüstü kesimde 3 adet olmak üzere toplamda 9 adet Taş Yığma Tümülüs tespit edilmiştir. Tümülüslerin bazılarında kaçak kazı ile tahrip sonucu etrafa dağıtılmış halde bulunan gri seramik ve Arkaik Dönem boyalı seramik parçaları görülmüştür.

Hisarardı Köyü içinde arkeolojik malzeme taraması sırasında mimari kesme bloklar, yivli kırık sütun, yazıtlı sunak, yarım işçilikli lahit kapağından oluşan toplam 17 eser tespit edilmiş ve belgelenmiştir. Köy çıkışında Kargalı yönünde yol üzerinde 45 cm. mevcut yüksekliği olan yazıtlı kırık sunak parçasının çizim fotoğraf ve belgeleme çalışmaları yapıldı.(Resim: 12) Köy içinde bir adet kakasbos kabartması At üzerinde, bir eliyle dizginleri tutarken diğer eliyle sopasını veya topuzunu savururken tasvir edilen tanrı Kakasbos (Κακασβος), (Resim: 13) ve bir adet 74 cm yükseklik 27 cm. genişlik, boğa: 20 cm, şimşek: 30 cm. boyutlarında kare sunak ve üzerinde yerel işçilikli 8 ışıklı Zeus’un şimşegi ve altta Kibyra sikkelerinde de görülen hörgüçlü bir boğanın bulunduğu atlar görülmüş ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır.

Kargalı Köyü Araştırmaları

Kargalı Köyü’nde arkeolojik malzeme tespiti sırasında Kargalı’nın 2 km. kadar doğusunda yer alan Yağpınar Mahallesi’nde meydana kanal yapımı sırasında ortaya çıkmış olduğu belirtilen, üzerinde 74x48 ölçülerinde Zeus’un şimşek demeti ve kırık halde görülen olasılıkla figürlü kare bir sunak bulunmuştur (Resim: 15). Koçaş (1530 m.) olarak adlandırılan bölgedeki tepe nok-

talarına bakılmış fakat herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Zirve sonrası Kızılçukur-Kavaklıdere ve Sarıçanak olarak adlandırılan alandaki taramalarda zayıf derecede çanak çömlek görülmüştür.

Yağpınar Üstü Yerleşimi: Kargalı Köyü, Yağpınarı Mahallesi'nin güneyindeki tepelik alanda Helenistik, Roma, Geç Antik Çağ, Osmanlı seramikleri ve çatı kiremitleri ele geçmiştir. Bu alandaki buluntular her ne kadar mimari bir detay ele geçmemiş olsa da, Helenistik Dönem itibariyle küçük çapta bir yerleşim olduğunu düşündürmüştür.

Dikmen Önü Bölmece Tepesi: Kargalı Köyü'nün 500 m. batısında köy girişinde yolun üst kısmında "Dikmen Önü" ve "Bölmece Tepesi" olarak bilinen mevkiye arazi taraması sırasında profil veren ağız gövde parçaları, pithos ve çatı kiremidi yoğun halde çanak-çömlek kırıkları ile karşılaşmıştır.

Elma Deresi Mevkii Yerleşimi: Kargalı Köyü'nün 5 km. kadar güneyinde orman yolu üzerinde oldukça geniş alan kapsayan merkezde doğu kesiminde zahire küpü ve yoğun şekilde tuğla ve çatı kiremiti parçaları, pithos parçaları, seramik kırıkları ve mimari izlerle oldukça şaşırtıcı şekilde tespit edilmiştir. Çok miktarda kaçak kazı çukurunun yanında alanda duvar izlerinin çokluğu da özellikle Roma Dönemi'nde küçük bir yerleşim özelliği göstermiştir.

Arpa Deresi Mevkii: Kargalı Köyü Kuşdili Mahallesi Mevkii'nde yoğun miktarda pithos ve Roma Dönemi seramik parçalarına ayrıca 1 adet şamdan parçasına rastlanılmıştır.

Dikmen Tepe Taş Yığma Tümülüsü: Kargalı Köyü'nün batısında tek başına duran Dikmen Tepesi'nin zirvesinde 16 m. çapında krepisi izlenebilen Taş Yığma bir Tümülüs tespit edilmiştir. Orta kısmında 2x2 m. ölçülerinde yaklaşık 13 m. derinliğine sahip bir kaçak kazı çukuru ve kaçakçılara ait merdivene halen görülmektedir. Kaçakçıların ana kayayı deldiği görülmektedir. Bu tepenin üzerinden kopan büyük kaya kütlelerinin düştükleri yerlerde de yoğun kaçak kazı çukurları izlenmektedir. Dikmen Tepe Tümülüsü'ndeki incelemelerde araştırmadaki izlenimlerimiz ve gözlemlerimiz ile Taş Yığma mezarlara rastlanmamış ve bu alanda geleneğin sonlandığı görülmüştür. Kargalı Köyü içindeki taramalarda Dikmen Tepe'den 1970'li yıllarda ele geçmiş bir adet siyah figürlü skphos kaide parçası ele geçmiş ve envanterlik olarak müzeye teslim edilmiştir.

Karapınar Köyü Araştırmaları

Karapınar Köyü'n'den Yamadı'ya doğru ilerleyen stabilize yol üzerinde 150 m. doğusunda yerleşim izleri görülebilen açılan kanalet toprağının içerisinde ve tarlalarda yoğun miktarda seramik, çanak-çömlek parçasına ve tuğla kırıklarına rastlanılmıştır. Köy içerisinde arkeolojik malzeme taraması sırasında cami yanında ve meydanda sütun parçası, yazıtlı sunak parçası, aslan ayaklı yapı elemanı taşlardan oluşan toplamda 10 adet mimari devşirme blok tespit edilmiş ve belgelenmiştir.

Karapınar Köyü sınırlarında ova kesiminde 2.70 m. genişliğinde, bordür kısımlarında büyük moloz taşlarla düz bir hat verilmiş, iç kısımda ince ve irili ufaklı moloz örgü gözüken Geç Roma Dönemi "*Taş Döşem Yol*" izlerine rastlanılmıştır. Yolun aralarında kısmen de olsa harç tabakasına rastlanılmaktadır. Bir kısmı görülebilen yolu takip edip harita üzerine yerleştirdiğimizde 2012 yılı çalışmalarında tespit ettiğimiz "*Toprak Tepe*" ve "*Kertil Tepe*" arasında yer alan ve yerel halkın da "*Mal Pazarı*" (Hayvan Pazarı) dediği alana bağlandığı mevcut kısımlardan anlaşılmıştır. Yamadı Köyü sınırlarında bu yol şekline benzer ve bu yolun devamı olabilecek "*Pazar Yeri*" Mevkii'nde de 2.50-3.20 m. arasında kalınlığa sahip 19 m.'lik yol izi rahatlıkla izlenebilmektedir. Taş Döşem Yol takibi sırasında Gölayağı Mevkii'nde taramalarda boş bir tarlada yan yana lokal bir buluntu şeklinde, alanın dar bir yerinde taşları tarla sınırına çekilmiş, muhtemelen mezar buluntusu olabilecek kaba ve ince cidarlı ve boyalı çanak-çömlek ve tuğla kırıkları görülmüştür.

SONUÇ:

2013 sezonu Uylupınar (Erken Kibyra) yerleşimi yüzey araştırmaları sonucunda toplam 21 adet Lydia Dönemi Tümülsü tespit edilerek belgelenmiştir. Bunun yanında Hisarardı Köyü Değirmen Başı Kale Yıkığı mevkii de Doğu Roma Dönemi sur duvarı ile çevrelenmiş toplam 4 adet mekâna sahip bir yerleşim izlenmiştir. Ayrıca Hisarardı Köyü sınırları içerisinde Bozyaka mevkii, Manastır Yeri ve Deliktaş Mevkilerinde mimari detaylar görülmese de, seramik buluntu ve çatı kiremidi parçalarıyla görebildiğimiz kadarıyla küçük yerleşim alanları tespit edilmiştir. Kargalı Köyü'nde ise Dikmen Önü

Bölmece Tepesi, Yağpınar Üstü Yerleşim Alanı, Elma Deresi ve Arpa Deresi mevkilerinde de yine küçük yerleşim karakteri gösteren buluntularla karşılaşmıştır. Karapınar Köyü ve Yamadı arasında yakın zamana kadar kullanılan henüz dönemini tespit edemediğimiz taş döşem yol takip edildiğinde çevresinden Roma Dönemi malzemesi ile görülen alanlar tespit edilerek haritaya işlenmiştir. Ayrıca köylerde yapılan çalışmalarda birçok Roma Dönemi'ne tarihlendirilebilecek yazıtlı sunak ve mimari bloğa rastlanmıştır. Bu çalışmalardan elde edilen sonuç ise özellikle Taş Yığma Tümüls gömü geleneğinin Kargalı Dikmen tepesine kadar ulaştığı ve sonrasında tamamen kesildiği anlaşılmıştır. Yerleşim karakterleri ise Roma Dönemin'de köy içlerinde bulunan yazıtlı ve kabartmalı sunaklardan anlaşıldığı üzere göl kenarlarında zengin Roma Dönemi çiftliklerinin sıralandığını ve iç bölgelerde de özellikle akarsu kenarlarında küçük yerleşimlerin yamaçlarda varlığını Doğu Roma Dönemi sonlarına kadar sürdürdüğü görülmüştür.

2014 YILI ÇALIŞMALARI

2014 yılı araştırma sezonunda araştırma merkez üssü Burdur İli Gölhisar İlçesi Uylupınar Köyü ve çevresi ile Çavdır-Tefenni-Karamanlı ilçe merkez ve köyleri sınırlarında tespit çalışmaları ve önceki araştırma sezonlarında tespit edilen Demir Çağ yerleşimleri ile sayıları 129'u bulan Taş Yığma Tümüls'lerin Çavdır, Karamanlı ve Tefenni ilçelerinde devam edip etmediği sorularına yanıt aranmıştır.

GÖLHİSAR İLÇESİ ARAŞTIRMALARI:

Sorkun Köyü ve Çevresi Araştırmaları

Gölhisar-Burdur karayolu güzergahının sol kesiminde yer alan Höyük mevkii ve ovaya hakim hafifçe bir yükseltisi olan tepeliğe kurulan köy ve çevresinde araştırmalar yapılmıştır. Önceden tescili yapılmış olan Son Kalkolitik Çağ ve İlk Tunç Çağ buluntuları veren James Mellaart ve George E. Bean tarafından bilim dünyasına kazandırılan höyük üzerinde yapılan taramalar sonucunda aynı kültür unsurları M. Özsait sonrasında bir defa daha teyit

edilmiştir. Sorkun Köyü girişinde sol kesimde yaklaşık 1 km. kadar batıda su kaynağı başlangıcında yer alan tarlalarda yapılan incelemeler sonucunda yoğun halde Roma ve Geç Antik Çağ seramik parçaları görülmüştür. Bunun yanında kanal boyunca çoğu şimdiki köy yerleşim alanına taşınmış mimari bloklar tespit edilmiştir. Köyün içinde Roma Dönemi anıtsal yapılarına ait mimari bloklar muhtemelen köy içinde bulunmuş ya da köylülerin verdikleri bilgilere göre Beypınarı Mevkii'nde tarla sürerken buldukları ve eski evlerin temellerinde kullandıkları taşınma bloklar görülmüştür. Bunlar eski evlerin yerine yeni binalar yapılırken temellerden çıkarılmış ve köy içinde yığınlar şeklinde durmaktadır. Blokların çizim fotoğraf ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır.

Köy yerleşim alanında modern evlerin duvarlarında, bahçelerinde, yollarında, camisinde, ilkokul bahçesinde sayısı 100'ü aşkın mimari blok ve yapı elemanları tespit edilmiştir.

Köy ilkokulu mimari bloklar: 1 adet yazıtlı sütun: 48 cm. çapı olan 4 satırı zor okunabilen silik durumda 110 cm. yüksekliğinde olan sütun muhtemelen büst kaidesi olarak kullanılmıştır.

Köy girişi mimari bloklar: 25 adet devşirme mimari blok yer almaktadır. Bloklar kemerli bir yapıya ait veriler sunmaktadır. Blokların çizim fotoğraf ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır.

Köy içi inşaat alanı mimari bloklar: 3 adet sunak (1 tanesi yazıtlı), 3 adet sütun bloğu, 1 adet eksedra bloğu, 1 adet profilli yazıtı okunabilir parapet bloğu, 20 adet devşirme mimari blok, 1 adet Korinth başlığı yer almaktadır. Blokların çizim fotoğraf ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır.

Mevlüt Ünal'ın bahçesi mimari bloklar: Mevlüt Ünal'a ait evin bahçe kapısı girişinde 3 adet sunak ve 1 adet mimari blok yer almaktadır. Kendisinin tanımlamasına göre bu blokların tümü evin temelinden çıkartılmıştır.

Köy Camii ve Bahçesi (Mezarlık) içi mimari bloklar: Sorkun Köyü Camii Bahçe Duvarı önünde 3 adet, bahçe(mezarlık) içinde de 2 adet yazıtlı ve figürlü sunak görülmüştür. Blokların çizim fotoğraf ve belgeleme çalışmaları yapılmıştır. Bloklar içerisinde alınan zaferleri temsilen yapılmış olan çelenkler ile bezeli palmiye işlemeli, olasılıkla bir sporcu ya da gladyatöre ait bir mezar

sunagı dikkat çekici olmuştur. Bahçe kısmında 2 adet sunak ve 1 adet 30 cm. yüksekliğinde yassı basık sütun (47x25 cm.) yer almaktadır. Cami duvarı önünde musalla taşının altında (57x59)x122 cm. ölçülerinde dikdörtgen bir blok yer almaktadır. 1 adet kırıklı halde korinth sütun başlığı yer almaktadır.

ÇAVDIR İLÇESİ ARAŞTIRMALARI:

Çavdır Merkez Araştırmaları

Çavdır İlçe merkezinde Çavdır Höyük ve çevresinden başlayarak arazi taraması yapılmış ve Büyükalın-Küçükalan-Kayacık köylerinde çalışmalar yürütülmüştür. Çavdır Karakolu'nda çok sayıda mimari elemanlar görülmüştür. Ancak bu sunak, yarı hazır ostotek ve mimari blokların Söğüt İlçesi karakolundan geldiği öğrenilmiştir.

Çavdır Höyük: Çavdır İlçe merkezinin güneybatısında Çavdır mesirelik alanında su kaynağı dibinde önceden tescili yapılmış orta ölçekli bir höyüktür.

Çavdır Erken Dönem Yamaç Yerleşimi: Çavdır İlçe merkezinin güneybatısında Çavdır Höyüğü'nün hemen 100 m. kadar batısında oldukça geniş bir yamaç alanını kapsayan kısımda yoğun olarak Demir Çağ (Olasılıkla Lydia Dönemi) seramikleri görülmüş ve hemen yakınındaki Uylupınar Şehertası ve Topraktepe yerleşimleriyle çağdaş olabileceklerini düşündürmüştür (Resim: 4). Bu sayede 2013 sezonu araştırmalarımızda Uylupınar yerleşimleri Demirçağ kültürünün batı sınırı Kargalı Köyü Deliktaş mevki ile sonlandığı görülürken bu seneki araştırmalarda aynı kültürün Çavdır boğazı ile Tefenni ovasına doğru devam ettiği izlenmiştir.

Çavdır Geç Dönem Yamaç Yerleşimi: Çavdır İlçe merkezinin güneybatısında Çavdır Höyüğü'nün 500 m. kadar güneyinde Dedelik mevki olarak adlandırılan yamaç kısmında Geç Antik Çağ ve olasılıkla Selçuklu ya da Osmanlı kültür izlerine rastlanmıştır.

Büyükalın Köyü Araştırmaları

Çavdır İlçesi merkezinin 6 km. kadar kuzeyinde Kayacık Köyü ile Küçükalan köyleri arasında Antalya-Denizli yolu üzerinde yer alan köy ve çevresinde araştırmalar yapılmıştır.

Manastıraltı Eski Köyü: Büyükalan Köyü sınırları içerisinde olup Büyükalan ve Küçükalan Köyleri arasında Antalya-Denizli yolunun 1.5 km. doğusunda yer alan yerleşim yeri “alan-ı kebir” olarak bilinmektedir. Yerleşim yeri yamaç boyunca devam etmektedir. Alanda az miktarda Geç Antik Çağ seramikleri ile Büyük Ağlan Köyü’nün erken yerleşimine dair temel izleri ve bir yadır tespit edilmiştir.

Papazın Yeri Tümülüsü: Büyükalan Köyü sınırları içerisinde köyün kuzey-batısında Antalya-Denizli yolunun 50 m. doğusunda yer alır. Halk tarafından papazın yeri olarak tanımlanmıştır. Alanda yoğun halde kaçak kazı tahribatı söz konusudur. Yapılan incelemeler sonucunda tepeliğin bir Tümülüs olduğu anlaşılmıştır. Kaçak kazı çukurunda sadece az miktarda ince çanak çömlek kırığı ve mezar odası gömüsüne ait olabilecek tuğla kırıkları görülmüştür. Burdur Müze Müdürlüğü tarafından bu alanda gerekli incelemeler yapılmıştır. Tümülüs’ün 44 m. kadar çapı, 9 m. yükseltisi mevcuttur.

Küçükalan Köyü Araştırmaları

Çavdır İlçesi merkezinin 7 km. kadar kuzeyinde Büyükalan Köyü sonrası Antalya-Denizli yolu üzerinde yer alan köy ve çevresinde araştırmalar yapılmıştır. Köy içerisinde, Köy kahvesi önünde 6 adet yungu (sütun bloğu), 2 adet ezgi taşı ve 1 adet phiale kabartması bulunan 206x100 cm. ölçülerinde ve 62 cm. yüksekliği mevcut olan bir lahit kapağı yer almaktadır.

Aksu(Belen yanı) Eski mezarlık alanı: Antalya-Denizli karayolunun 300 m. doğusunda vadi yamacında yer alan oldukça tahrip görmüş, ön odaları ve girişleri tamamen çökmüş Roma Dönemi’ne tarihlenebilen konglomera oygu yer altı oda mezarları görülmüştür. Yapılan incelemeler sonucunda, Kibyra Nekropolü oygu mezarları ile özdeş oldukları tespit edilmiştir. Dere yatağında muhtemelen bu mezarların birinden düşen yazıtlı lahit bloğu tespit edilmiş ve belgelenmiştir. Kısa kenarlarda tek, uzun kenarlarda çift kaldırma çıkıntısı olan lahdin antefixli ve yazıtlı olduğu görülmüştür. Antefix ile beraber 3 satır okunmaktadır. Sadece arka klinesi ve arcasoliumu mevcut 230x175 cm. ve 170 cm. yükseltiye sahip yer altı oda mezarı olduğu görülmüştür. Bu alanda yoğun kaçak kazılar izlenmiştir. Dere yatağındaki lahit kapağının bir

an önce korumaya alınması ve oygu mezar alanlarının kurtarma kazıları ile açığa çıkarılması gerekmektedir.

Aksu(Belen yanı) Yamaç yerleşimi: Mezarlık alanının karşısında tüm yamaç ve tarlalar boyunca yaklaşık 10 dönümlük bir alanda oldukça geniş bir yayılım alanı gösteren Roma ve Geç Antik Çağ seramik parçaları ve çatı kiremitleri yoğun olarak izlenmiştir.

Koca mezarlık Alanı: Küçükalan Köyü'nün 5 km. batısında Höyük Mevkii'nin doğusunda yoğun halde kireçtaşı lahit teknesi ile lahit kapakları ile karşılaşmıştır. Yine bu alanda dönemleri tam olarak söylenemeyen büyük çapta ezgi taşları görülmüştür. Yine aynı teraslarda yoğun halde Roma ve Geç Antik Çağ'a ait çanak çömlek kırıkları ele geçmiştir.

Höyük Mevkii: Küçükalan köyü sınırları içerisinde yer alan koca mezarlık alanının hemen batısında oldukça geniş bir alanı kapsayan ve 7 metre kadar yükseltisi olan üyük-üğünbaşı adıyla anılan yerde yoğun halde İlk Tunç Çağ ve Roma çanak çömlek izlerine rastlanmıştır. Höyük ve çevresinde işlik yapı elemanlarına rastlanmıştır.

Kayacık Köyü Araştırmaları

Çavdır İlçesi merkezinin 4 km. kadar kuzeyinde Büyükalan Köyü öncesi Antalya-Denizli karayolunun batı kısmında yer alan köy ve çevresinde araştırmalar yapılmıştır. Karaçağıl tümülüsü, İnönü kaya mezarı, Marmarlı/mermerli mevkii ve Belenüstü mevkileri ve köy içerisinde araştırmalar yapılmıştır.

Karaçağıl Tümülüsü: Kayacık Köyü sınırları içerisinde Antalya-Denizli karayolunun 3 km. doğusunda yüksek bir yamaçta ovaya hakim bir konumu olan yığma taşlarla örülü 1180 m. kodlarında 5 m. yükseltisi olan kaçak kazı ile yoğun tahrip edilmiş bölgedeki siyah taşlarla yığması yapıldığı için Karaçağıl ismi verilen tümülüstür. Çatı elemanı olabilecek 2 cephesi silmeli olan (130x145)x35 cm. ölçülerinde dikdörtgen bir blok kaçak kazıcıların sağa sola attığı bloklar görülmüştür. Tümülüs çevresinde az sayıda çanak çömlek kırığına rastlanmıştır.

İnönü Kaya Mezarı: Kayacık Köyü sınırları içerisinde köyün yaklaşık 3 km. kadar batısında ova kesiminde hafifçe yüksekliği olan ve oldukça geniş bir kayalığın güney yamacına yapılmış 2 odalı ön odası ve kapı girişleri tahrip olmuş bir kaya mezarıdır. Roma Dönemi'ne ait olan bu mezarın M.S. 2.-3. yy. dolaylarında olması muhtemeldir. Mezar çevresinde Roma Dönemi'ne ait çanak çömlek kırıklarına rastlanılmıştır.

TEFENNİ İLÇESİ ARAŞTIRMALARI:

Höyük Köyü Araştırmaları

Tefenni İlçe merkezinin 5 km. kadar güneyinde Tefenni-Korkuteli yolunun hemen batı kanadında yer alan köy içerisinde ve tescilli höyükte araştırmalar yapılmıştır.

Höyük Mevkii: Daha önce Literatüre giren Hüyük Köyü sınırları içerisinde Tefenni-Korkuteli yol güzergâhında İlk Tunç Çağ, Son Tunç Çağ, Demir Çağı ve Helenistik Dönem seramikleri tespit edilen höyüğün bir kısmı tahrip edilmiştir.

Hasanpaşa Köyü Araştırmaları

Tefenni sınırları içerisinde Aşıklar Köyü sonrası sülekler yayla yolu güzergahının başladığı yüksekçe zirvelerin hemen eteğinde oldukça verimli bir arazisi olan köy ve çevresinde araştırmalar yapılmıştır. Köy içerisinde ve çevresinde oldukça yoğun kültür izlerine rastlanmıştır.

Hasanpaşa Deliktaş Kaya Mezarları: Hasanpaşa sınırları içerisinde doğu kesimde Eski Köy Mezarlığı ismi verilen alanda, su kanalının hemen 30 m. kadar üstünde sarp bir kayalıkta 8 metrelik yükseklikte daha önce M. Özsait tarafından tespit edilmiş iki kaya mezarı belgelenmiştir. Likya tipi cepheye sahip, çift klineli mezarın 1 m. yanında da ise basit planlı işlemsiz ancak olasılıkla montaj bloklarından cephesi olana ancak günümüzde görülmeyen bir kaya mezarı daha belgelenmiştir.

Eriklişeki Deliktaş Kaya Mezarı: Hasanpaşa Köyü sınırlarında köyün üst kesiminde 3 km. kadar batıda Tavşancıl deresi yamacında ovaya hakim bir

konumda kayalığın doğu yüzüne işlenmiş Roma Dönemi izleri taşıyan basit tek odalı ve cephe mimarisi göstermeyen bir kaya mezarının belgelemesi yapılmıştır.

Tavşancıl Deresi Yamaç Yerleşimi: Hasanpaşa Köyü sınırlarında köyün üst kesiminde 3 km. kadar batıda Tavşancıl Deresi olarak adlandırılan alanda yamaç boyunca Demir Çağ ve Roma Dönemi keramiklerine rastlanılmıştır.

Hasanpaşa Höyük: Hasanpaşa Köyü ile Işıklar Köyü arasında ovalık kesimde yer alan ve tescilli yapılmış olan höyük ve çevresinde yapılan araştırmalar sonucunda Son Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, Demir Çağı ve Roma Dönemi seramikleri ile karşılaşılmıştır.

Gedel Mevkii: Hasanpaşa Köyü sınırları içerisinde batı kesimde yaklaşık 3 km.'lik mesafede oldukça geniş bir yayılım alanına sahip yerleşim ve olasılıkla Tavşancıl deresine doğru olan güzergâhta geçen araştırma sezonlarında Uylupınar ve çevresinde rastlanan Taş Yığma Tümülüslerden oluşan bir nekropol alanı izlenmiştir.

Yayla Düzü Recep Soyağı Mevkii: Hasanpaşa Köyü sınırları içerisinde Gedel Mevkii'nin kuzeyinde birkaç tepelikten oluşan oldukça geniş bir yayılım alanına sahip yerleşim ve nekropol izlerine rastlanmıştır. Belirgin olarak görülebilen 4 tanesi dışında oldukça fazla tümülüs seçilebilmektedir. Bu Tümülüsler de aynı Uylupınar Lydia nekropolünde olduğu gibi Taş Yığma Tümülüslerdir ve bu mezar geleneğinin tefenni ovası içine kadar aynı karakterde devam ettiğini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Ancak bu Tümülüslerin hepsi kaçak kazılar sonucu tahrip edilmiştir.

Karamusa Köyü Araştırmaları

Tefenni İlçesi sınırlarında Tefenni Gölhisar yolunun 4 km. kadar sol kesiminde düşük bir koddaki Düvenkayası zirvesinin hemen önünde konuşlanmış iki mahallesi olan bir köy olup köy içerisinde ve çevresinde kültür izlerine rastlamak mümkündür.

Karamusa Köyü Mezarlık Mevkii: Köyün 1 km. kadar güneybatısında yol üzeri mezarlık içi ve önü phallos lahit kapakları ve sunaklardan oluşan yoğun mimari bloklar yer almaktadır.

Karamusa Höyük: Daha önce tescil edilmiş olan höyük köyün 1 km. kadar güneyinde yer almaktadır. Gölet barajın hemen bitiminde 3 metrelik bir yükseltisi olan höyüğün üzeri parsellenmiş ve tarım arazisi olarak kullanılmış olduğu görülmektedir.

Karamusa Höyük Karşısı Roma yerleşimi: Köyün 1 km kadar güneyinde mezarlık mevkiinin hemen üstünde yamaç kesiminde geniş bir alana yayılmış Roma Dönemi ve Geç Antik Çağ seramik parçaları tespit edilmiştir.

Düvenkaya/Düven Tepesi Dioskur Kabartmaları: Köyün 1 km. kadar güneybatısında yüksekçe bir zirve olan kayalığın kuzey kesiminde monoblok bir kayalığın güney kesimine işlenmiş biri tahrip edilmiş 4 adet dioskur kabartması yer almaktadır.

KARAMANLI İLÇESİ ARAŞTIRMALARI:

Manca Köyü Araştırmaları

Çavdır İlçesi sınırlarında 10 km. kadar güneybatıda yer alan Manca (Harmankaya) Köyü sınırlarında çalışılmıştır. Köy içerisinde devşirme mimari bezemeler ve bloklar belgelenmiştir. Bizans Dönemi'ne tarihleyebileceğimiz 1 adet 20x90 cm. ölçülerinde mimari blok görülmüştür.

Manca Höyük: Daha önce tespit edilen ve Manca Köyü'nün 1.5 km. kadar batısında yer alan höyük, hafifçe bir yükselti halindedir. Höyük üzerinde ve çevresinde tahribat izleri mevcut olup yüzeyde Son Kalkolitik Çağ, İlk Tunç Çağı, Demir Çağı ve Roma Dönemi seramiklerine rastlanılmıştır.

Manca Deliktaş Kaya Mezarı: Köyün güney kesiminde Korkuteli yolu üzerinde mermer şantiye alanının hemen yanında ovaya hakim bir pozisyonda daha önce tescili yapılmış olan, alınlıklı bir cepheye sahip, 2 klineli ve ön alanlı bir kaya mezarıdır (Resim: 29), (Çizim: 3).

Manca Deliktaş Taş Yığma Tümülüsü: Manca Köyü'nün 2 km. kadar güneybatısında yer alan yığma taşlarla çevrili 10.5 m. çapında Taş Yığma bir tümülüstür. Bu tümülüs de aynı Uylupınar Nekropolü, Hasanpaşa örnekleri ile benzerliği dikkat çekicidir. Kaçak kazılarla tamamıyla tahrip edilmiştir.

Çeştepe Tümülüsü: Tefenni-Antalya karayolunun 10. km'sinde Işıklar Köyü yol ayrımının 500 m. üzerinde tepelik bir yamaca konuşlanmış yığma taşlarla oluşturulmuş mezar odası duvarları belirgin tahribat görmüş bir tümüldür. Muhtemelen bu tümülüse ait olan bir adet phallos daha sonraki incelemelerimizde Hasanpaşa Köyü içerisine götürüldüğü tespit edilmiştir.

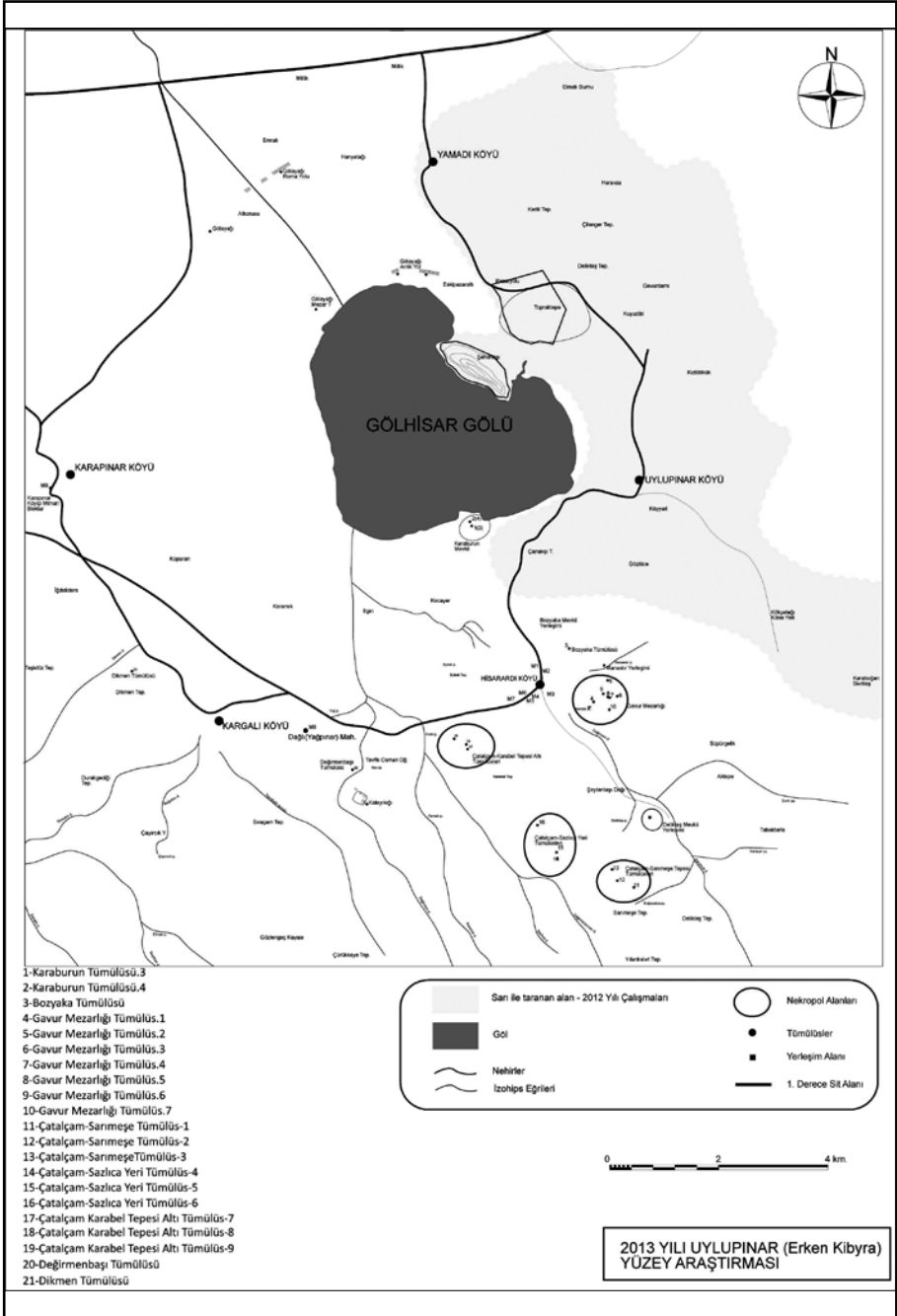
2014 sezonu Uylupınar (Erken Kibyra) yerleşimi yüzey araştırmaları sonucunda alanlar tespit edilerek haritaya işlenmiştir. Ayrıca köylerde yapılan çalışmalarda birçok Roma Dönemi'ne tarihlendirilen yazıtlı sunak ve mimari bloğa rastlanmıştır. Bu çalışmalardan elde edilen sonuç ise özellikle Demirçağ Taş Yığma Tümülüs geleneğinin Tefenni ve Karamanlı ovalarına kadar ulaştığı anlaşılmıştır. Yerleşim karakterleri ise Roma Dönemi'nde köy içlerinde bulunan yazıtlı ve kabartmalı sunaklardan anlaşıldığı üzere göl kenarlarında zengin Roma Dönemi çiftliklerinin sıralandığını ve iç bölgelerde de özellikle akarsu kenarlarında küçük yerleşimlerin yamaçlarda varlığını Doğu Roma Dönemi sonlarına kadar sürdürdüğü izlenir. Araştırma alanında konum ve coğrafi yapıya bakarak şunları söyleyebiliriz. Son Kalkolitik Çağ ile başlayan yerleşim süreçleri Erken Tunç Çağı ile devam etmiş, arada uzun bir kesinti sonrası Orta Demir Çağı'ndan Osmanlı Dönemi'ni de içine alacak şekilde zamanı aşan vazgeçilmez bir merkez olmuştur.

Sonuç olarak Uylupınar ve çevre araştırmalarında tespit edilen ve Tümülüs geleneğine yeni bir terim kazandıran Taş Yığma Tümülüs geleneği bölgede 1 ile 30 m. çapları arasında krepisi kuru moloz taş örgü, mezar odası ya da kuru moloz taş örgü sandık mezar, ya khamasorion tipi kaya tekneleri ya da büyük örneklerde moloz örgü duvarları olan oda mezarlardır. Üst yığması ise halkın bu mezarlara verdiği isme yakışır bir şekilde Çağıl yani moloz taş yığımlardır. 1 ile -1,5 m. çapları arasında görülen küçük Tümülüsler ise daha çok kremasyon kaplarının gömüldüğü mezarlar olmalıdır. Tümülüs olmasa da bölge Demir Çağı geleneğinde yuvarlak taş örgü sandık mezarlar, içerisinde kremasyon kaplarıyla birlikte 1975 yıllarında Burdur Müzesi Müdürlüğü kurtarma kazılarında açığa çıkarılmış örnekleri mevcuttur. Bu tür Taş Yığma Tümülüsler Uylupınar (Şehertaşı) yerleşimini bir hilal gibi çeviren yüksek olmayan tepeler boyunca Uylupınar gölüne doğru yönlenmiş olarak izlenmektedir. Bölge nekropol geleneğine baktığımızda Tümülüs tipi gömü şeklinin

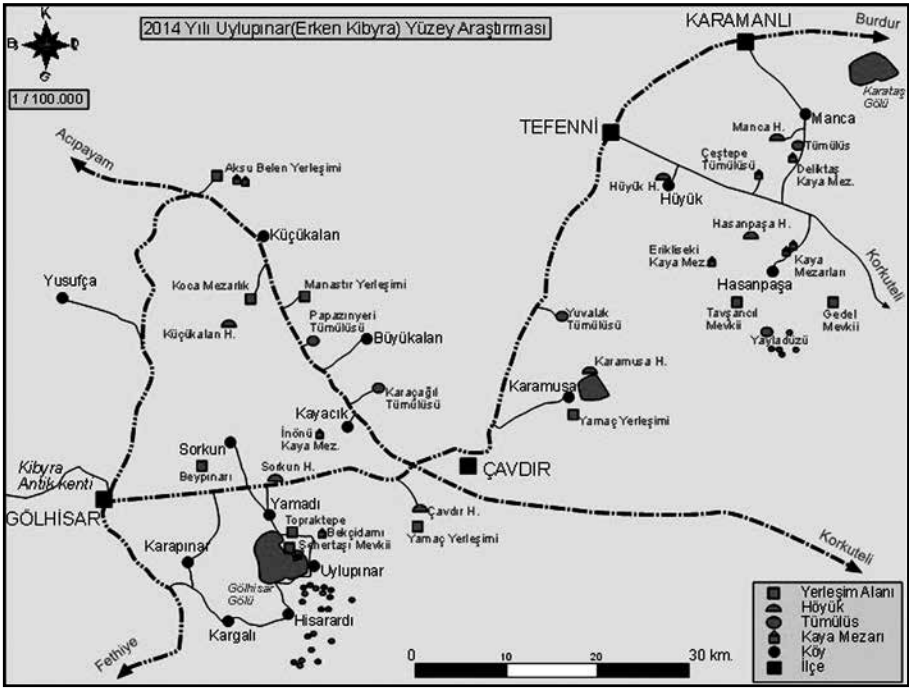
en yoğun ve görünür olduğu yerdir. Balbura yüzey araştırmaları sırasında Coulton'un da herhangi bir tarih vermese de tespit etmiş olması bu gömü geleneğinin bölgenin güneyine Milyas'a doğru ilerlediğini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu tip Tümülüs mimarisine şimdiye kadar Lydia kazı ve araştırmalarında rastlanmamış olması önemlidir. Dolayısıyla Taş Yığma Tümülüsler bölgeye özgü bir mimari düzenleme olmalıdır. Taş Yığma Tümülüsler Milyas'da başka bir örneğı var mıdır bilinmez ama Kızılbel ve Karaburun Tümülüslerine bakacak olur isek; hem mimaride hem mezar odasının bezemelerinde izlenen Lydia etkisi Pers hakimiyetinde Lydialı kültür örgelerinin aynı Kabalis bölgesinde sürdüğü gibi devam ettiğini göstermesi açısından da dikkat çekicidir. Uylupınar yerleşiminde izlenen Taş Yığma Tümülüsler ile Milyas Bayındır Tümülüsleri arasında bir ilişkinin varlığı bu bölgelerde yapılacak yüzey araştırmalarda daha çok Taş Yığma Tümülüs mezar bulunmasıyla cevabını tam olarak bulacaktır. Ayrıca Lydia etkisinin Karaburun ve Kızılbel Tümülüslerin de Kabalis bölgesinde görülen birinci tip olarak vurguladığımız Lydia Tümülüs geleneğinin devamı olan, Burdur Müzesi kazılarıyla gün yüzüne çıkarılan Karamanlı ve Yuvalak Tümülüsleri ile olan mimari benzerlikleri bu kültürel ilişkinin Pers Dönemi içinde devam ettiğinin de bir delili olmalıdır.

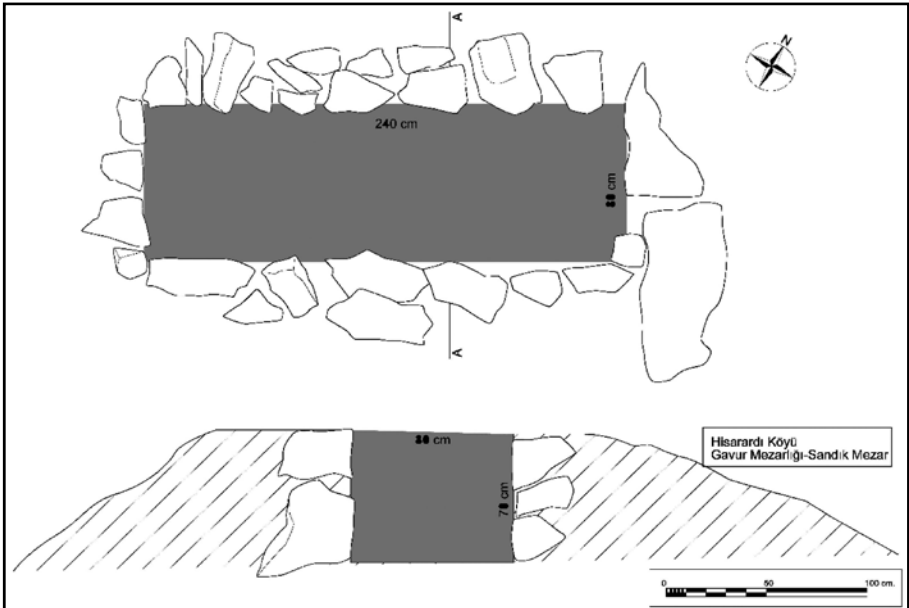
Harita 1: 2012 yılı Uylupınar (Erken Kıyra) yüzey araştırması merkezleri.

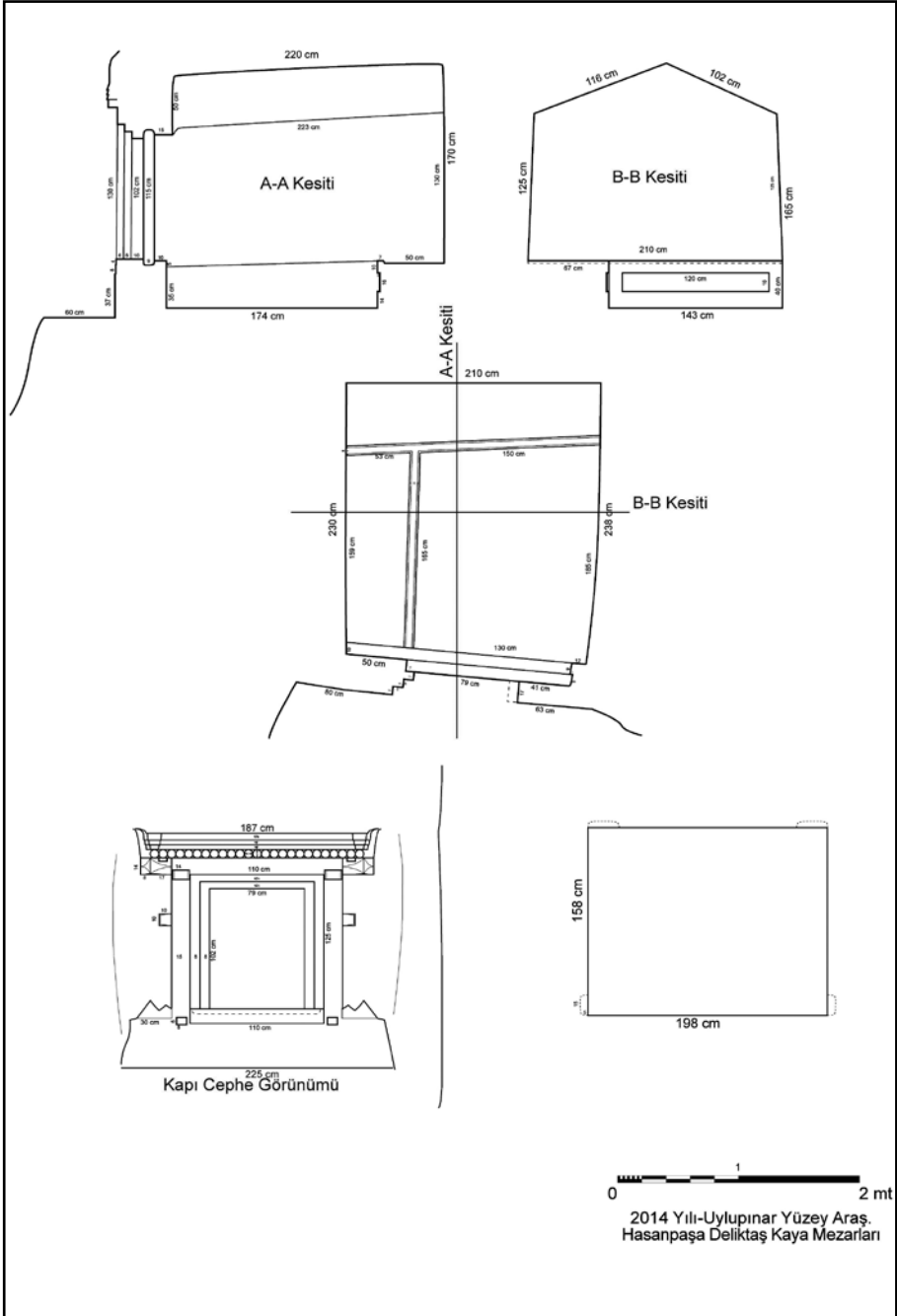
Harita 2: 2013 yılı Uylupınar (Erken Kıbrı) yüzey araştırması merkezleri.

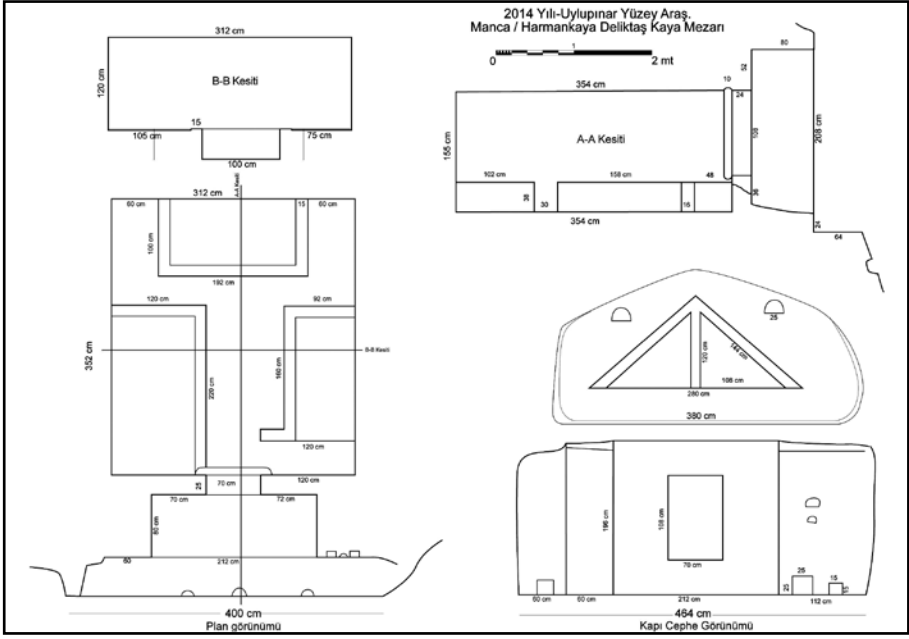
Harita 3: 2014 yılı Uylupınar (Erken Kibyra) yüzey araştırması merkezleri.

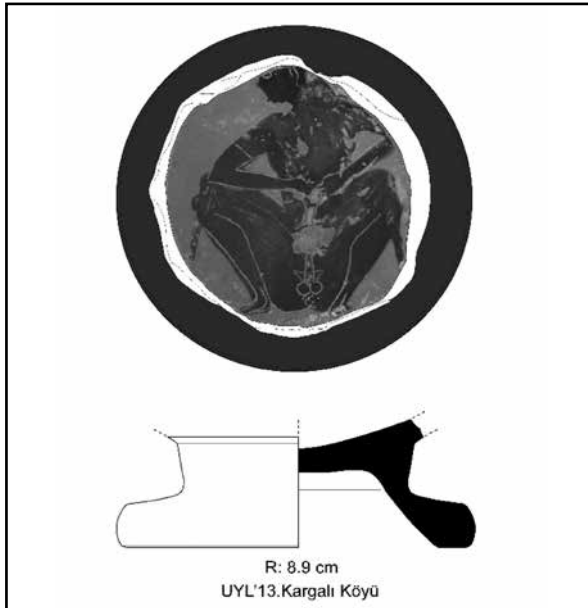
Çizim 1: 2013 yılı, Hisarardı Köyü Gavur Mezarlığı sandık mezar çizimi.(Resim: 8).

Çizim 2: 2014 yılı, Hasanaşa Köyü, Deliktaş Kaya mezarı çizimi.

Çizim 3: 2014 yılı, Manca (Harmankaya) Köyü, Deliktaş Kaya mezarı çizimi.

Çizim 4: 2014 yılı, Kargalı Köyü, siyah figürlü skphos çizimi.

Resim 1: Kaleyıkığı mekân-1.

Resim 2: Kaleyıkığı mekân-2.

Resim 3: Kaleyıkığı mekân-3.

Resim 4: Kaleyıkığı mekân-4.

Resim 5: Değirmenbaşı tümölüsü.

Resim 6: Değirmenbaşı tümölüsü buluntuları.

Resim 7: Gavur mezarlığı tümülüsti.

Resim 8: Gavur mezarlığı sandık mezar.

FORSCHUNGEN IN DER KIBYRATIS IM JAHRE 2014

KIBYRATIS ARAŞTIRMALARI 2014

Thomas CORSTEN*

Unsere Feldforschungen in der Kibyratis (Abb. 1) im Jahre 2014 dauerten vom 1. bis 28. September des Jahres. Der türkischen Antikenverwaltung in Ankara haben wir wieder für die großzügige Genehmigung unseres Surveys Dank abzustatten. Gülseren Boz vom Trabzon Kültür Varlıkları Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü hat uns als Regierungsvertreterin bei unseren Arbeiten begleitet und uns in allen Situationen mit außerordentlich großem Engagement unterstützt. Dafür sei ihr herzlich gedankt. Weiterer Dank gilt dem Direktor des Archäologischen Museums in Burdur, H. A. Ekinici, und seinen Mitarbeitern/innen, die unsere Forschungen auch diesmal mit großem Wohlwollen und Interesse begleitet haben. Neben dem Projektleiter nahmen an der Kampagne 2014 die Archäologen Dr. Oliver Hülnden (als zweiter Projektleiter), Dr. Tarkan Kahya, Dr. Jörg Gebauer und Dr. Jesko Fildhuth, die Studenten der Archäologie (alle LMU München) Sibel Kioukioukali, M. Förg, K. Gschwendtner, K.-L. Link B. A., M. Pichler B. A., Franziska Domen, Emanuel Steinbacher und der Vermesser Dipl. Ing. Christian Kurtze teil. Die Finanzierung erfolgte erneut durch die Gerda Henkel Stiftung in Düsseldorf (AZ 11/F/09).

In diesem Jahr haben wir uns zur Vorbereitung einer umfassenden Publikation darauf beschränkt, einige begonnene Arbeiten abzuschließen, wobei besonderer Wert auf eine genaue Vermessung und Kartierung gelegt wurde. Zu diesem Zweck konzentrierten wir unsere Arbeiten auf ausgewählte Fundorte in drei Teilbereichen unseres Forschungsgebietes (Abb. 2): im

* Prof. Dr. Thomas CORSTEN, Institut für Alte Geschichte und Altertumskunde, Papyrologie und Epigraphik der Universität Wien, Universitätsring 1, A-1010 Wien, Österreich.

Südwesten wurden Fundorte bei Hisarardı, Anbarcık und Yusufça besucht, in der Mitte solche bei Karamusa, Yeşilköy, Sazak und Kamanlı, im Norden schließlich solche bei Doğanbaba und Karacaören/Gavur Ören. Ich beschränke mich hier auf eine Auswahl der wichtigsten Fundplätze:

- Bei Hisarardı nahmen wir eine Festung mit kleiner Siedlung auf, die wahrscheinlich aus der byzantinischen Zeit stammt; die Reste sind wenig beeindruckend (Abb. 3).
- Bei Anbarcık wurde eine mittelgroße Siedlung aus der hellenistisch-römischen Zeit untersucht und genau vermessen, die wir vor einigen Jahren entdeckt hatten. Sie liegt in der Nähe eines Felsgrabes des lykischen Typus und erstreckt sich zu beiden Seiten der heutigen Straße; es ließen sich noch einige Gebäudegrundrisse und einige wenige Gräber feststellen (Abb. 4).
- Bei Yeşilköy hat in der Kaiserzeit ein Bauernhof gelegen, in den später eine kleine Kirche eingebaut wurde (Abb. 5); in der Nähe ist ein Sarkophag mit Löwendeckel und Podium teilweise erhalten (Abb. 6).
- Am Rand der Kamanlı Barajı haben wir eine außerordentlich große und mit weit über 50 Pressgewichten ausgestattete Siedlung aus spät-römischer Zeit einer Untersuchung unterzogen; auch an ihrem Rand wurde später eine verhältnismäßig geräumige Kirche errichtet (Abb. 7).
- In einer heute Gavur Ören genannten Flur kann wohl die antike Stadt Hadrianopolis vermutet werden. Die Siedlung bestand aus einem ausgedehnten Areal, auf dem sich die Wohnbebauung und die öffentlichen Gebäude befunden haben müssen, und zwei an gegenüber liegenden Rändern der Stadt gelegenen Nekropolen, die mit teilweise eindrucksvollen Grabmonumenten ausgestattet waren (Abb. 8). Die zahlreichen antiken Gegenstände im nahegelegenen Dorf Karacaören stammen nach Aussage der Bewohner von dieser antiken Siedlung.

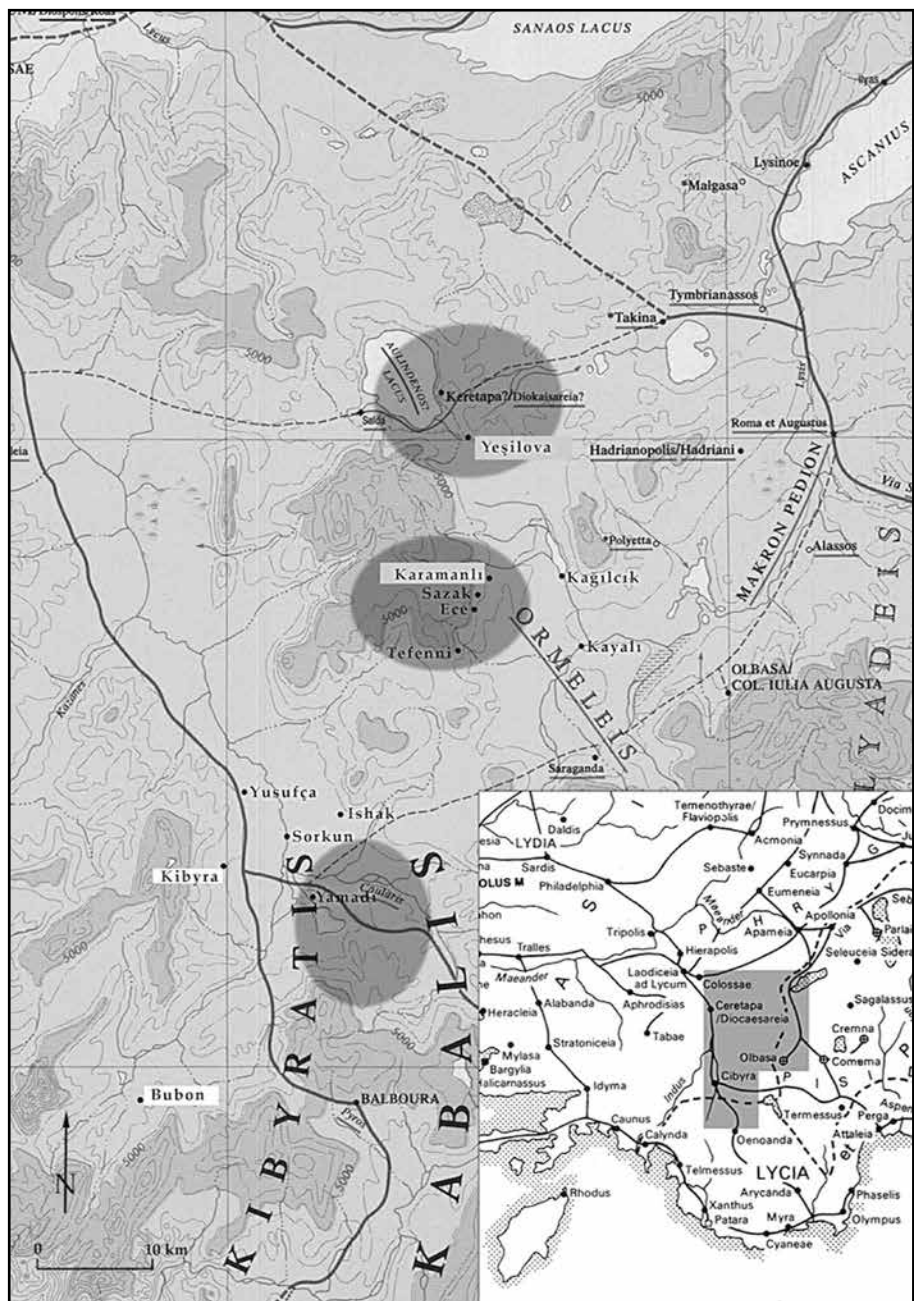

Abb. 1: Karte der Kibyratis.

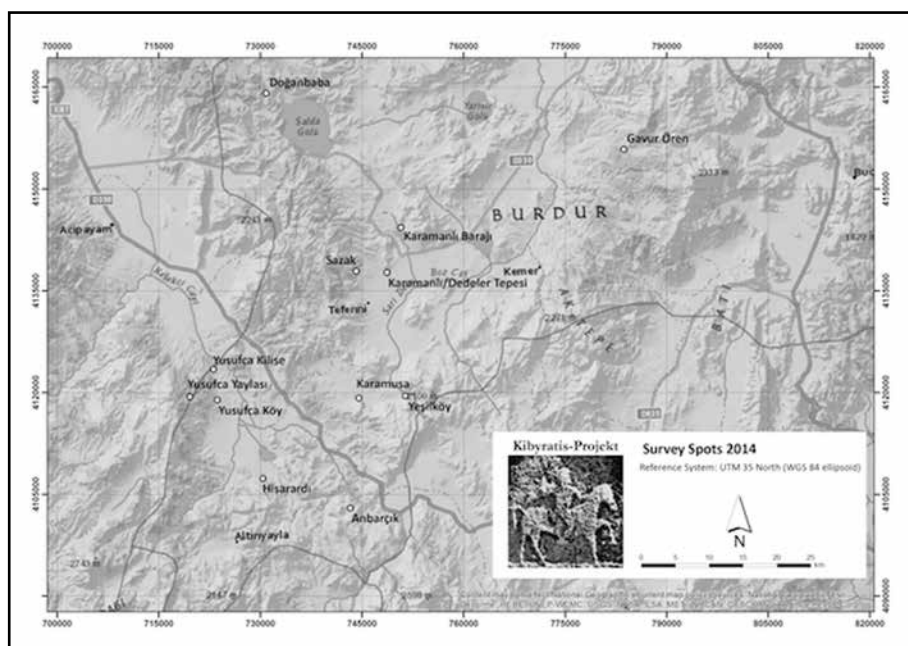

Abb. 2: Karte des Forschungsgebietes mit GPS-Punkten.

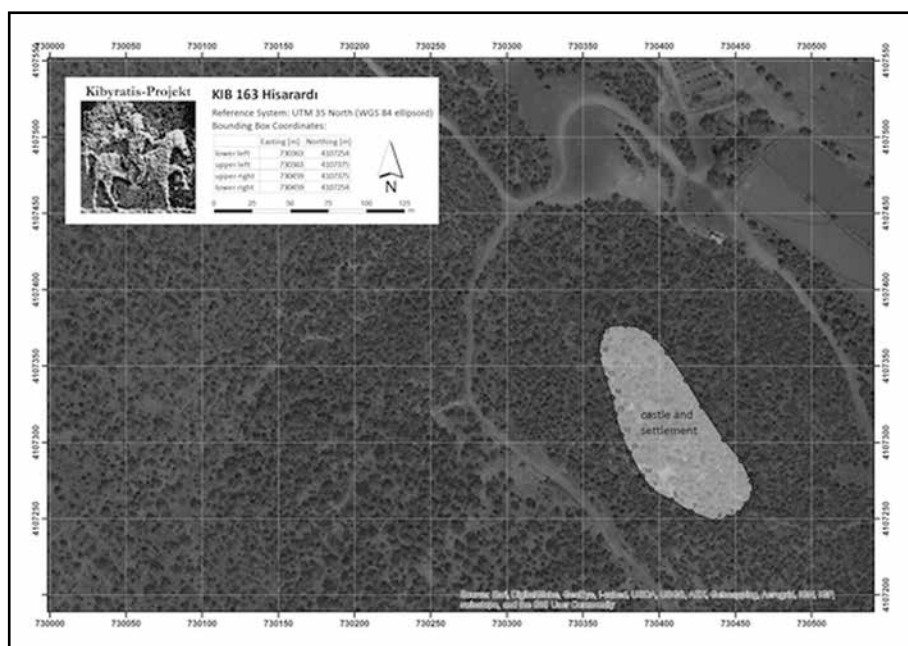

Abb. 3: Hisaradi, Festung.

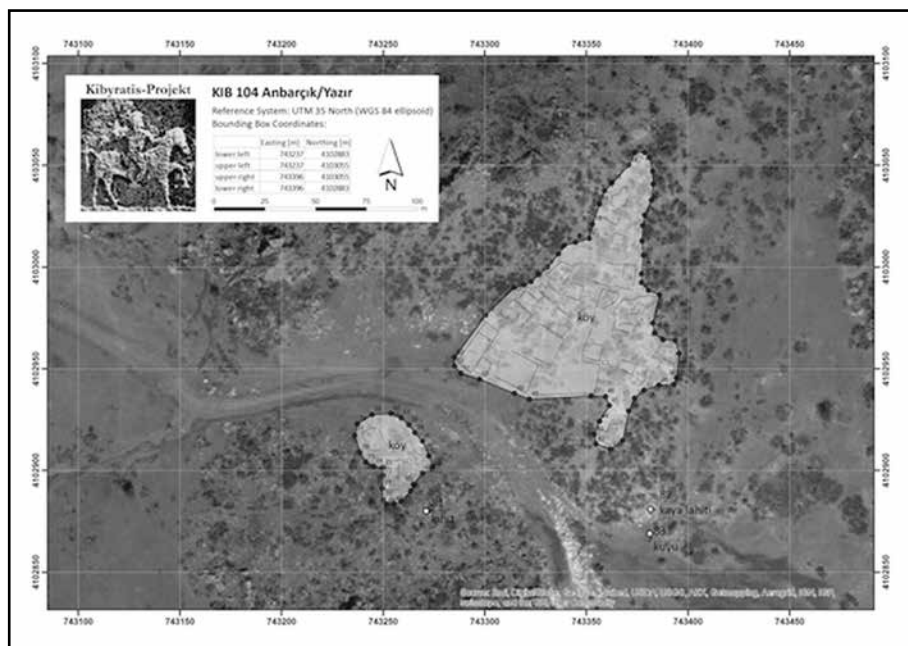

Abb. 4: Anbarcık, Siedlung.

Abb. 5: Yeşilköy, Bauernhof.

Abb. 6: Yeşilköy, Sarkophagpodium.

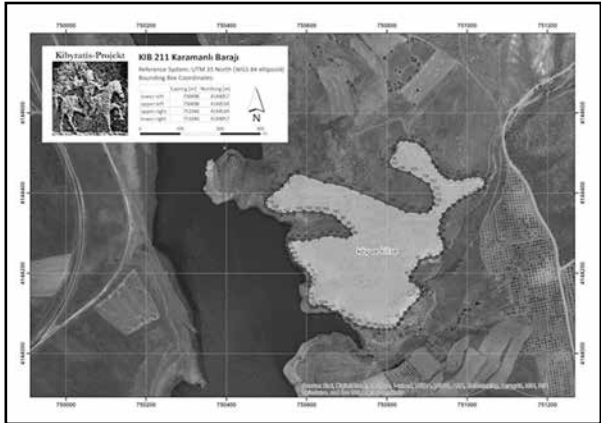

Abb. 7: Karamanlı Barajı, Siedlung.

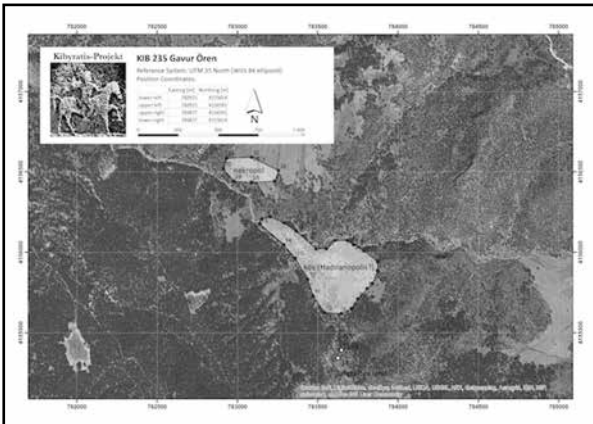

Abb. 8: Gavur Ören, Siedlung.

THE 2014 ARCHAEOLOGICAL AND GEOLOGICAL SURVEYS IN THE TERRITORY OF SAGALASSOS

Jeroen POBLOME*

Ralf VANDAM

Bert NEYT

Patrick DEGRYSE

Kim EEKELERS

Becki SCOTT

1. INTRODUCTION

Following the approval of the Council of Ministers of the Republic of Turkey on 23 June 2014, Prof. Jeroen Poblome succeeded Prof. Marc Waelkens as director of the Sagalassos Project's interdisciplinary survey programme. The former should like to thank the Turkish authorities, his colleagues and rectorate at the University of Leuven, the director of the Burdur Museum, the Sagalassos team members and most of all Prof. Marc Waelkens for their trust in the future of this part of the research of the Sagalassos Project. The project is grateful for the kind collaboration of our representative Onur Yıldırım (Eskişehir Regional Council for Conservation).

2. ARCHAEOLOGICAL SURVEY

Introduction

The Burdur Plain (Photo 1-2), located in the Lake District in SW Turkey, has been the subject of many archaeological studies whereby especially the

* Prof. Dr. Jeroen POBLOME: Sagalassos Archaeological Research Project, University of Leuven. Blijde Inkomststraat 21/3314 – 3000 Leuven.

Late Prehistory has been one of the primary research foci. The excavations at Hacılar (Photo 2-no.20, Mellaart 1970), Kuruçay Höyük (Photo 2-no.24, Duru 1994), Hacılar Büyük Höyük (Photo 2-no.21, Umurtak and Duru 2012), the latter still ongoing, have greatly contributed to our knowledge of the Late Neolithic (6500–6000 BCE) to Early Bronze Age (3000–2000 BCE) periods in this area. In addition to these excavations, various extensive surveys have been conducted in the Burdur Plain and region (e.g. Mellaart 1954, Özsaıt 1976-1977, Waelkens *et al.* 2000), which provided basic information on settlement patterning. All of this makes the Burdur Plain one of the most systematically investigated areas in the whole of Western Anatolia with regard to the Late Prehistory, which makes it possible and interesting to study this period in detail. Since no research had been carried out on the local context of the mound-type Late Prehistoric settlements in the Burdur Plain, the Sagalassos Project undertook between 2010-2012 an intensive survey of three seasons around ancient Hacılar (Kaptijn *et al.* 2012, Vandam *et al.* 2013a). The surveys previously conducted in the area were site-focused and non-intensive, and therefore identified mainly the larger or most visible settlements while overlooking smaller, less obtrusive sites (Cherry 1983), which played a significant role in past settlement systems too. Through the intensive survey in the Burdur Plain it was hoped to get a better and more detailed understanding of the diverse character of human activity during the Late Prehistory. Were Hacılar, Hacılar Büyük Höyük and Kuruçay Höyük really isolated features in landscape? If not, what type of settlement occurred in their surroundings and what was their relation? In order to achieve these goals, a comprehensive pottery study (including a petrographic analysis) was carried out in addition to the intensive survey. By conducting a fabric characterization, it was hoped to gain insights in different aspects of the Late Prehistory, such as production, exchange, continuity and change, in order to get a more detailed understanding of how Late Prehistoric communities in the Burdur Plain operated. During the 2014 campaign the results from the petrographic study were linked back to the collected material and contextualized with the intensive survey results. The following presents our preliminary results from this campaign.

A. METHODS

Survey methodology¹

The long history of extensive surveys in the Burdur Plain and in the larger area served as an ideal basis for a more intensive survey in the region as it allowed investigating a small area in detail without losing the larger regional pattern. It was chosen to focus on one specific area within the Burdur Plain (about 120 km²): the SW corner (Photo 2). This area was part of the interaction zone of the excavated Late Prehistoric sites Hacılar, Hacılar Büyük Höyük and Kuruçay Höyük, and is characterized by very fertile, arable land and fresh water sources (i.e. the Boz Çayı, the Düğer Çayı and several springs, Photo 2), which make this area suitable for human occupation. Furthermore, the SW corner comprises also a representative sample of the different landscape units (rivers, springs, flat land, the edge of the plain area, hills, etc.) that make up the Burdur Plain. The focus of the survey was mainly on the plain area and the border of the plain area with the hills, but segments of the surrounding hills as well as flood plain areas were included in the survey as well.

The applied survey methodology for the Burdur Plain was directly based on a successful intensive field walking (or tract walking) survey carried out in the Jordan Valley (Kaptijn 2009). For the Burdur Plain intensive survey the field walkers surveyed 1 m wide lines spaced 20 m apart from each other. Spacing field walkers between 15-25 m is commonly used by other survey projects as it allows to cover a large area each day (Mattingly 2000). All artefacts that were encountered were bagged separately for each 50 m segment of the survey line, referred to as 'plots', which makes it possible to detect changes in density along the survey lines. Additionally, the field walkers registered abrupt changes in density within the 50m plots, which, in a non-precise way, further increased resolution. Thus, by surveying the landscape in this way it was achieved to investigate a representative sample of the Burdur Plain and to obtain a high level of detail. During the survey of each plot the visibility was graded on a scale of 1-5, and generally proved to be good to excellent. Finally, it was chosen to approach the Burdur Plain landscape from a non-site

1 For a more detailed methodology, see Kaptijn (2009) chapter 3.

perspective (Bintliff 2000), which implies that the survey method has been carried out without modifications in all areas and for all density levels.

FABRIC CHARACTERIZATION

The pottery was studied from a *chaîne opératoire* approach (Leroi-Gourhan 1964, Cresswell 1983, Lemonnier 1992). A *chaîne opératoire* method places each artefact in the sequence of technical actions, but it goes beyond the identification of the various steps of the artefact's "life-cycle" and integrates the human aspect in these stages, thus considering all technological and social elements in it (Rebay-Salisbury, Brysbaert, and Foxhall 2014). From this point of view, production may be seen as a series of actions in which the producer makes certain choices. By examining the different technological actions through a fabric characterization, the logic behind the choices can be retrieved: from selecting raw material until the forming and finishing of the objects which define the properties and attributes of the end product. The relevance and success of such an approach has been widely illustrated in the Aegean (e.g. Tomkins 2004, Day, Relaki, and Faber 2006).

The pottery was first macroscopically studied to the guidelines described by Peacock (1977). Based upon the color of the sherd matrix, fracture, feel, hardness, surface finishing and (the nature, size, sorting, frequency) inclusions, every sherd was assigned to a macroscopic fabric group. Each of these groups was sampled for petrographic analysis. The petrographic samples, 108 in total, were sorted into groups based on the type, size and quantity of the non-plastic inclusions, matrix characteristics and void-structures. This analysis allowed characterizing the sherd's composition and applied technology, through which specific traditions in production can be identified, while sherds can also be linked to their place of origin, providing information on interaction processes. The thin-sections were reviewed on a Leica DM-LP polarizing microscope at the *Centre of Archaeological Sciences* by Dr. B. Neyt and Dr. D. Braekmans under the supervision of Prof. Dr. Degryse. Dr. P. Tomkins provided additional help characterizing the fabric groups. Lastly, on the basis of the petrographic groups, the assemblages are re-sorted to establish a continuum between the macroscopic and microscopic data.

B. RESULTS

After three seasons of fieldwork in the Burdur Plain, an area of 8.1 km² (Photo 2), about one thirteenth of the entire Burdur Plain (120 km²), has been surveyed. In total 10,535 sherds have been collected, in which the Late Chalcolithic and Early Bronze I-II, together with the Archaic/Classical/Early Hellenistic and Ottoman periods, were best represented (Photo 2) (Kaptijn *et al.* 2012, Vandam *et al.* 2013a). The Late Prehistoric period in general was well represented in the survey material (almost half of the dated pottery). However, despite intensive research we were not able to identify Late Neolithic (6500-6100 BCE) sites in addition to the excavated settlements of Hacılar and Kuruçay Höyük. For the Middle Chalcolithic on the other hand, no indications of human activity were picked up during the intensive survey nor during previous conducted research. Since no material of these periods has been found during our survey, these will not be further discussed in this paper. For the discussion of the Late Neolithic and Middle Chalcolithic survey results one is referred to Vandam (accepted; in press).

The Early Chalcolithic (6100 – 5600 BCE)

In comparison with the Late Neolithic, a notably denser settlement pattern can be observed for the Early Chalcolithic. In the direct vicinity of Hacılar and Kuruçay Höyük (<5km) contemporaneous sites could be identified, among which a smaller-sized hamlet site (i.e. Field 179, Photo 2-no. 15) and a hill-top site (i.e. Field 120, Photo 2-no. 25). Furthermore, Early Chalcolithic finds were found at several Late Chalcolithic/EBA sites, which may suggest that these locations also had Early Chalcolithic predecessors. The fabric characterization of the Early Chalcolithic material revealed two main pottery traditions in the collected painted pottery. Firstly, we were able to identify an organic tempered fabric which could be linked to the fantastic style of painted pottery of Hacılar Level V-II (Photo 3) (Mellaart 1970). Secondly, a sandy fabric could be assigned to the younger linear style of painted pottery of Hacılar Level I (Mellaart 1970). Both painted pottery fabrics were characterized by different vessel types and not by one specific vessel shape. The outcomes of the painted pottery fabric characterization correspond really well with the observations

of an earlier conducted petrographic study on the excavated Hacilar material (Stoves and Hodges 1970). However, in addition to these results some variation was picked up within the two main fabrics, which may indicate that there were different pottery production units of painted pottery. The fact that exactly similar fabrics were identified at the different sites suggests that exchange and interaction between the different sites occurred. Further research should be conducted, however, to reveal specific production locations and to determine the exact nature of exchange between them.

The Late Chalcolithic (4200-3000 BCE)

Data from the first half of the 4th millennium BCE in the Burdur Plain remain scarce as was the case for the Middle Chalcolithic. This leaves a gap of more or less 2000 years in human habitation. The last phase of the Late Chalcolithic (3500-3000 BCE), however, is much better represented in the archaeological record of the Burdur Plain. The intensive survey revealed that the Burdur Plain was densely occupied at this time with at least eight sites² in addition to Kuruçay Höyük. Notable is the fact that the majority of the newly discovered settlements appear to be small-sized and probably more short-lived which indicate that we are dealing with a settlement system consisting of both villages and hamlets. Despite this settlement differentiation during the Late Chalcolithic, no evidence was found to support the idea of site hierarchy within the Burdur Plain. The finds and the environmental conditions of all settlements (Vandam, Kaptijn, and Vanschoenwinkel 2013) suggest that the settlements were inhabited by small mixed-farming communities. For a more detailed discussion of the Late Chalcolithic survey results see Vandam, Mušič, and Medarič (forthcoming).

In contrast with our Early Chalcolithic outcomes, a clear rise in the number of fabrics (Photo 4) can be noticed in the collected Late Chalcolithic material. Unfortunately, the high number of fabrics in the rather small amount of Late Chalcolithic samples makes it hard to infer clear patterns in exchange and

2 Fig 2. Late Chalcolithic sites: Kuruçay Höyük (no.24), Field 12/Karaçal Höyük (no.18), Fields 61- 79 (no.13), 83-85 (no.11), 98-102 (no.10), 113-115 (no.16), 176-179 (no.15), 251-258 (no.7) and 378 (no.4).

production. Most likely the increase in the number of fabrics can be linked to the higher amount of Late Chalcolithic settlements (and thus perhaps more production units) in the Burdur Plain. Whether or not each site produced pottery could not be proven on the basis of the available dataset. The fact that different fabrics were used to make comparable end products suggests that the Late Chalcolithic potters shared a similar pottery production logic and had a similar understanding of what pottery should look like. Like in the preceding Early Chalcolithic, the occurrence of the same fabrics at different settlements indicates that exchange occurred within the Burdur Plain. Moreover, there is also evidence for exchange beyond the Burdur Plain as non-local Burdur Plain fabrics (e.g. extensive plutonic volcanic material, Photo 4.) were identified in the Late Chalcolithic assemblages. The precise provenance of these fabrics remains currently unclear, but it seems unlikely that they came from the valleys east of the Burdur Plain as these have been subjected to intensive geological characterisation (Degryse *et al.* 2008, Muchez *et al.* 2008). Lastly, it should be noted that there was no continuity in fabrics between the Early Chalcolithic and the Late Chalcolithic as none of the Early Chalcolithic fabrics were identified amongst the Late Chalcolithic material. However, certain Late Chalcolithic fabrics (e.g. shell-tempered fabric, Photo 4) did continue into the Early Bronze Age.

The Early Bronze Age (EBA, 3000-2000 BCE)

The third millennium BCE was in general well presented in the Burdur Plain survey outcomes, though for the last phase, EB III (2300-2000 BCE), no data could be retrieved. Compared to the Late Chalcolithic, the Burdur Plain was slightly more densely occupied in the EBA as most of the Late Chalcolithic sites continued to be inhabited and new settlements were founded.³ The size range of the EBA settlements suggests that small-sized hamlets co-existed with larger villages, and in the case of Hacılar Büyük Höyük (Umurtak and Duru 2013) (Photo 2-no.21) possibly also a more complex site occurred. The

3 Fig 2. EBA sites: Hacılar Büyük Höyük (no.21), Kuruçay Höyük (no.24), Field 12/Karaçal Höyük (no.18), Gâvur Evi Tepesi settlement (no. 2), Koka Pinar (no. 23), Fields 79 (no.13), 83-85 (no.11), 98-102 (no.10), 251-258 (no.7) and 378 (no.4).

latter, which is currently being excavated, seems to have been particularly large in size during the EB I (3000-2600 BCE). Based on the partially excavated settlement it can be roughly estimated that the settlement would have been 4 to 5ha with a population of around 400 inhabitants. Thus, for the first time in the settlement history of the Burdur Plain, a settlement occurred that approached a size exceeding the threshold of a village. How complex this settlement really was is currently unclear and can only be addressed when more areas of the settlement have been excavated. One notable development within the EB II (2600-2300 BCE) archaeological record in the Burdur Plain is the appearance of cemeteries (e.g. Gâvur Evi Tepesi: Vandam *et al.* 2013b, Photo 2-no.2). This development appears to be highly meaningful in social evolutionary terms, not in the least because prior to EB II no detectable cemeteries had been found during the Late Prehistory in the Burdur Plain.

As for the preceding Late Chalcolithic, our material study identified a wide range of variation in fabrics. First, as mentioned, there was a continuation of Late Chalcolithic fabrics and second, some new fabrics appeared, which were mainly organic tempered. New for this period is that certain fabrics could be linked to specific types of vessels. The pottery analysis of the burial pithoi of Gâvur Evi Tepesi, for instance, revealed that a few fabrics could be strictly linked to pithos vessels. As similar pattern was observed among the typical red slipped EBA vessels. The link between fabrics and vessel types suggests that during the EB II pottery production underwent a change and became more specialized. The petrographic study also demonstrated that some of finer wares as well as pithoi found in EBA cemeteries and settlements were made of the same fabric (Photo 5), which in turn indicates that in everyday usage the same vessels were also used for ritual (burial) practice. Finally, in the EBA dataset we also notice the presence of exchange between the different settlements in the Burdur Plain and a further increase in the number of non-local fabrics. Although we are currently missing EB III occupation in the Burdur Plain it is worth mentioning that the same fabrics in sherds from EB II and MBA have been found. This seems to indicate a notable continuity in local ceramic fabrics across the period of EB III, something which would be difficult to account for if the area had been entirely abandoned.

C. CONCLUSIONS

This paper reports on the outcomes of our 2014 material study campaign, where we re-sorted the collected Late Prehistoric assemblages from the Burdur Plain survey according to the petrographic results. From this work it became clear that, setting aside typo-chronological differences, the pottery from different Late Prehistoric periods shares mostly similar characteristics with regard to technology and production. For each period different local producing units could be identified, although in most cases the precise provenance of the fabrics within the Burdur Plain could not yet be determined. The fact that for each period similar fabrics were found on different sites suggests that there was interaction between the sites. However, the nature and direction of this interaction is currently unclear and needs further research. During the Late Chalcolithic and Early Bronze Age a more complex picture of fabric variability was observed than during the Early Chalcolithic. It was argued in this paper that this pattern might be related to a denser occupation of the Burdur Plain during these times, in which more settlements occurred and thus possibly more production units, produced pottery. Furthermore, from the Late Chalcolithic period onwards non-local pottery fabrics were attested in the collected material. Clear indications of specialization of the pottery production could only be detected in the EB II assemblage, where we noticed a link between the fabrics and certain vessel types. This development corresponded well with the increasing complexity that we observed during the Early Bronze Age. The conducted research illustrated the value of a fabric characterization of survey assemblages, though to a certain degree we were also limited in our interpretations due to the limited dataset for the very long time period that we studied. However, this work may serve as an ideal starting point for further comprehensive pottery characterization of preferably closed, contextually coherent and chronologically distinct assemblages.

3. GEOLOGICAL SURVEY (PATRICK DEGRYSE, BECKI SCOTT & KIM EEKELERS)

A. Introduction

A detailed prospection for ores and ancient extraction sites in the territory of Sagalassos has previously isolated several locations with potential for iron

making in the area (Degryse *et al.* 2003; 2007; 2009). During previous campaigns, a large-scale iron production site was discovered at Bereket. Also the limestone of the Lycean nappes just north of the city of Sagalassos are known to contain iron and manganese minerals as a possible ore source for ancient metallurgy. To further investigate the nature of the mineralisation and metal working in the territory at Bereket and northeast of Sagalassos, a survey was carried out, to document ancient traces of extraction or production of iron. Since Bereket is the only undisturbed primary iron production site in the territory, it offers the rare opportunity to characterize the material, to expose potential trade patterns and assess the impact of this type of production on the local environment in the Sagalassos territory. To do so, chemical fingerprinting of the metallurgical waste will allow comparison with other waste and ore sources in the territory. Production numbers are calculated to estimate the scale of the production. Moreover, these estimations allows quantifying the exploitation of the resources, more specifically ore and charcoal, and the related impact on the local environment.

B. Results

At Bereket (ED50UTM6 Y258712 X4160070) a slag heap of around 110m² surface, containing waste products of ore smelting (limonite-goethite ore related to chert mineralisation, smelting/tap slag, molten furnace materials and ash) was documented (Photo 6). The samples were measured and weighed, to estimate the scale and impact of the production.

Non-destructive *in situ* analysis of these materials was done in the field by portable XRF (type Bruker Tracer III) and analyzed with ARTAX software. This method allows qualitative, chemical analysis. Samples were measured at 40 kV and 5 μ A. The analysis shows a distinct chemical composition of the slag at Bereket compared to previously discovered iron waste materials in the territory of Sagalassos. High Cr and Si and low Ti are notable (Photo 7-8).

These chemical results point to the possible use of a fourth ore source in the territory of Sagalassos in ancient times. Since the age of the site is unknown, it is still speculative to discuss trade patterns with the monumental site of Sagalassos. No smithing slag in Sagalassos carries the chemical signature of Bereket, which could mean that the iron bloom was for local use only.

However, it is also possible that a time hiatus exists between the Sagalassos and Bereket productions.

North of the slag heap, an ore dressing and roasting area was found where the limonite ore was separated from the chert to enhance the smelting process. West of the slag heap, several walls and structures have been documented, likely related to the iron processing facility (Photo 6). No further archaeological remains could be documented, which makes dating the site difficult.

An estimate of the amount of slag present at the site (not knowing the total depth of the slag heap and possible loss of material by run off over time) leads to around 38.85 tons of slag in this location, giving an estimated production of this one unit of 9000 to 120000 kg of raw iron. Although these numbers seem impressive, it would only imply the production of 3 to 8 ton finished iron objects. Translating these numbers to exploitation of raw materials, mainly charcoal, it would mean that between 116 and 207 ton charcoal was used for the smelting alone (roasting not included). Considering a mixed pine-evergreen oak forest, this recalculates to 9 to 18 ha of forest. These numbers will be used to assess the effect this deforestation on local environment by comparing it with sedimentation rates and pollen analysis of the Bereket valley.

Description	Ratio	Metric ton
Slag: bloom	3:1	12.95
	4:1	9.71
Slag: smithed object	10:1	3.89
	45% of the original bloom	Min 4.37, max 5.83
	65% of the original bloom	Min 6.31, max 8.42
Charcoal: bloom	9:1	Min 87.89, max 116.55
	12:1	Min 116.52, max 155.40
	16:1	Min 155.36, max 207.2
Wood: charcoal	7:1	Min 611.73, max 1450.40
	10:1	Min 873.90, max 2072.00
Hectares of forest	250 ton branch wood/ha	Min 2.45, max 13.26
	64.03 ton/ha (above ground biomass, young forest)	Min 9.55, max 51.78
	180 ton/ha (above ground biomass, old forest)	Min 3.40, max 18.41

Table 1: Production estimate.

In the immediate vicinity of Sagalassos, during earlier surveys in the late nineties, hematite was sampled from the scree deposits on the Ağlasun Dağları northeast of Sagalassos. Understanding this mineralization would help to better understand the technological processes the technological process that were used in Classical times to smelt this ore. That is why a focus of the 2014 survey lay on the geological mapping of *in situ* hematite. However, no *in situ* mineralization could be documented. Very likely, the original mineralization has been covered by erosion processes and/or has been depleted.

4. REFERENCES CITED

- BINTLIFF, JOHN. 2000. "The concepts of 'site' and 'off site' archaeology in surface artefact survey." In *Non-Destructive Techniques Applied to Landscape Archaeology*, edited by M. Pasquinucci and F. Tremont, 200-215. Oxford: Oxbow Books.
- CHERRY, JOHN F. 1983. "Frogs round the pond: Perspectives on current archaeological survey projects in the Mediterranean region." In *Archaeological Survey in the Mediterranean Area*, edited by D.R Keller and W.R Rupp, 375-416. Oxford: British Archaeological Reports.
- CRESSWELL, R. 1983. «Transfers de techniques et chaînes opératoires.» *Techniques et Cultures* 2:143-163.
- DAY, P.M, M. RELAKI, and E.W. FABER. 2006. "Pottery making and social reproduction in the Bronze Age Mesara." In *Pottery and Society: The Impact of Recent Studies in Minoan Pottery. Gold Medal Colloquium in Honor of Philip P. Betancourt. Boston*, edited by M.H Wiener, J.L Warner, J Polonsky and E.E Hayes, 22-72. Boston: Archaeological Institute of America.
- DEGRYSE, P., P. MUCHEZ, M. SINTUBIN, A. CLIJSTERS, W. VIAENE, M. DEDEREN, P. SCHROOTEN, and M. WAELEKENS. 2008. "The Geology of the Area around the Ancient City Sagalassos." In *Sagalassos VI. Geo-and Bio-Archaeology at Sagalassos and in Its Territory, Universitaire Pers Leuven, Leuven*, edited by P. Degryse and M Waelkens, 17-24. Leuven: University Press.
- DEGRYSE, P., SCHNEIDER, J., MUCHEZ, P. (2009). Combined Pb-Sr isotopic analysis in provenancing late Roman iron raw materials in the territory of

Sagalassos (SW Turkey). *Archaeological and Anthropological Sciences*, 1 (3), 155-159.

DEGRYSE, P., SCHNEIDER, J., KELLEN, N., WAELKENS, M., MUCHEZ, P. (2007). Tracing the resources of iron working at ancient Sagalassos (south-west Turkey): A combined lead and strontium isotope study on iron artefacts and ores. *Archaeometry*, 49, 75-86.

DEGRYSE, P., MUCHEZ, P., SIX, S., WAELKENS, M. (2003). Identification of ore extraction and metal working in ancient times: a case study of Sagalassos (SW Turkey). *Journal of geochemical exploration*, 77 (1), 65-80.

DURU, REFIK. 1994. *Kuruçay Höyük I: 1978-1988 kazılarının sunucları neolitik ve erken kalkolitik çağ yerleşmeleri*, Türk Tarih Kurumu yayınları 44. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

KAPTIJN, EVA. 2009. *Life on the Watershed. Reconstructing subsistence in a steppe region using archaeological survey: a diachronic perspective on habitation in the Jordan Valley*. Leiden: Sidestone Press.

KAPTIJN, EVA, RALF VANDAM, JEROEN POBLOME, and MARC WAELKENS. 2012. "Inhabiting the Plain of Burdur: Results from the 2010 and 2011 Sagalassos Project Survey." *News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas* 10:142-147.

LEMONNIER, PIERRE. 1992. *Elements for an Anthropology of Technology, Anthropological Papers, Museum of Anthropology* 88. Ann Harbor: University of Michigan Press.

LEROI-GOURHAN, A. 1964. *Le Geste et la Parole I: Technique et Langage*. Paris: Albin Michel.

MATTINGLY, DAVID. 2000. "Methods of collection, recording and quantification." In *Extracting meaning from ploughsoil assemblages. The Archaeology of Mediterranean Landscapes*, edited by Riccardo Francovich and Helen Patterson, 5-15. Oxford: Oxbow.

MELLAART, JAMES. 1954. "Preliminary report on a survey of pre-classical remains in southern Turkey." *Anatolian Studies* 4:175-240.

- MELLAART, JAMES. 1970. *Excavations at Hacilar*. 2 vols. Edinburgh: Edinburgh University Press
- MUCHEZ, P., S. LENS, P. DEGRYSE, K CALLEBAUT, M. DEDEREN, J. HERTOGEN, M. JOACHIMSKI, E. KEPPENS, R. OTTENBURGS, K. SCHOYEN, AND M WAELEKENS. 2008. "Petrography, mineralogy and geochemistry of the rocks in the area of the archaeological site of Sagalassos." In *Sagalassos VI: Geo and Bio Archaeology at Sagalassos and its Territory* edited by P. Degryse and M Waelkens. Leuven: University Press.
- ÖZSAIT, MEHMET. 1976-1977. «Pisidya bölgesinde yeni prehistorik iskan yerleri I.» *Anadolu Araştırmaları* IV-V:71-95.
- PEACOCK, D.P.S. 1977. "Ceramics in Roman and Medieval Archaeology." In *Pottery and early commerce. Characterization and trade in Roman and later ceramics*, edited by David P S Peacock, 21-33. London: Academic Press.
- REBAY-SALISBURY, KATHARINA, ANN BRYLSBAERT, and LIN FOXHALL. 2014. "Material Crossovers: Introduction." In *Knowledge Networks and Craft Traditions in the Ancient World: Material Crossovers*, edited by Katharina Rebay-Salisbury, Ann Brylsbaert and Lin Foxhall, 1-6. New York: Routledge.
- STOVES, A., and H.W.M. HODGES. 1970. "Petrological Examination of Sherds." In *Excavations of Hacilar* edited by J Mellaart, 142-144. Edinburgh: University Press.
- TOMKINS, P. 2004. "Filling in the 'Neolithic Background': Social Life and Social Transformation in the Aegean Before the Bronze Age." In *The emergence of civilisation revisited*, edited by J.C. Barret and P. Halstead, 38-63. Oxford: Oxbow.
- UMURTAK, GÜLSÜN, and REFİK DURU. 2012. "Excavations at Hacilar Büyük Höyük, 2011." *News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas* 10:21-26.
- UMURTAK, GÜLSÜN, and REFİK DURU. 2013. "Yeniden Hacilar. Hacilar Büyük Höyük kazıları 2011-2012." *Journal of Archaeology and Art* 142:1-22.
- VANDAM, RALF. accepted. "Exploring the Late Neolithic (6500-6100 BC) cultural landscape of Hacilar and the Burdur Region, SW Turkey " In *Social and Economic Changes in the Second Half of the 7th Millennium in the Near East*, edited by A Marciniak. Atlanta: Lockwood Press.

- VANDAM, RALF. in press. "The Burdur Plain Survey Project, SW Turkey. In search of the Middle Chalcolithic (5500-4200 BC)." In *The Archaeology of Anatolia: Recent Discoveries (2011-2014) Vol I*, edited by S.R. Steadman and G. McMahon, 282-301. Cambridge: Cambridge Scholar Press.
- VANDAM, RALF, Eva Kaptijn, Jeroen Poblome, and Marc Waelkens. 2013a. "The 2012 archaeological survey of the Sagalassos Archaeological Survey Project." *News of Archaeology from Anatolia's Mediterranean Areas* 11:230-233.
- VANDAM, RALF, Eva Kaptijn, Jeroen Poblome, and Marc Waelkens. 2013b. "The Bronze Age cemetery of Gâvur Evi Tepesi, SW Turkey." *Anatolica* 39:241-259.
- VANDAM, RALF, Eva Kaptijn, and Bram Vanschoenwinkel. 2013. "Disentangling the spatio-environmental drivers of human settlement." *Plos One* 8 (7, e67726):1-11.
- VANDAM, RALF, Branko Mušič, and Igor Medarič. forthcoming. "Contextualizing Kuruçay Höyük. Investigating the Late Chalcolithic (4200-3100 BC) landscape in the Burdur Plain, southwest Turkey." *Journal of Field Archaeology*.
- WAELEKENS, M., E. PAULISSEN, H. VANHAVERBEKE, J. REYNIERS, J. POBLOME, R. DEGEEST, W. VIAENE, J. DECKERS, B. DE CUPERE, W. VAN NEER, H. A. EKİNCİ, and M.O. ERBAY. 2000. "The 1996 and 1997 surveys in the territory of Sagalassos." In *Sagalassos V. Report on the Survey and Excavation Campaigns of 1996 and 1997*, edited by M. Waelkens and L. Loots, 17-216. Leuven: Leuven University Press.

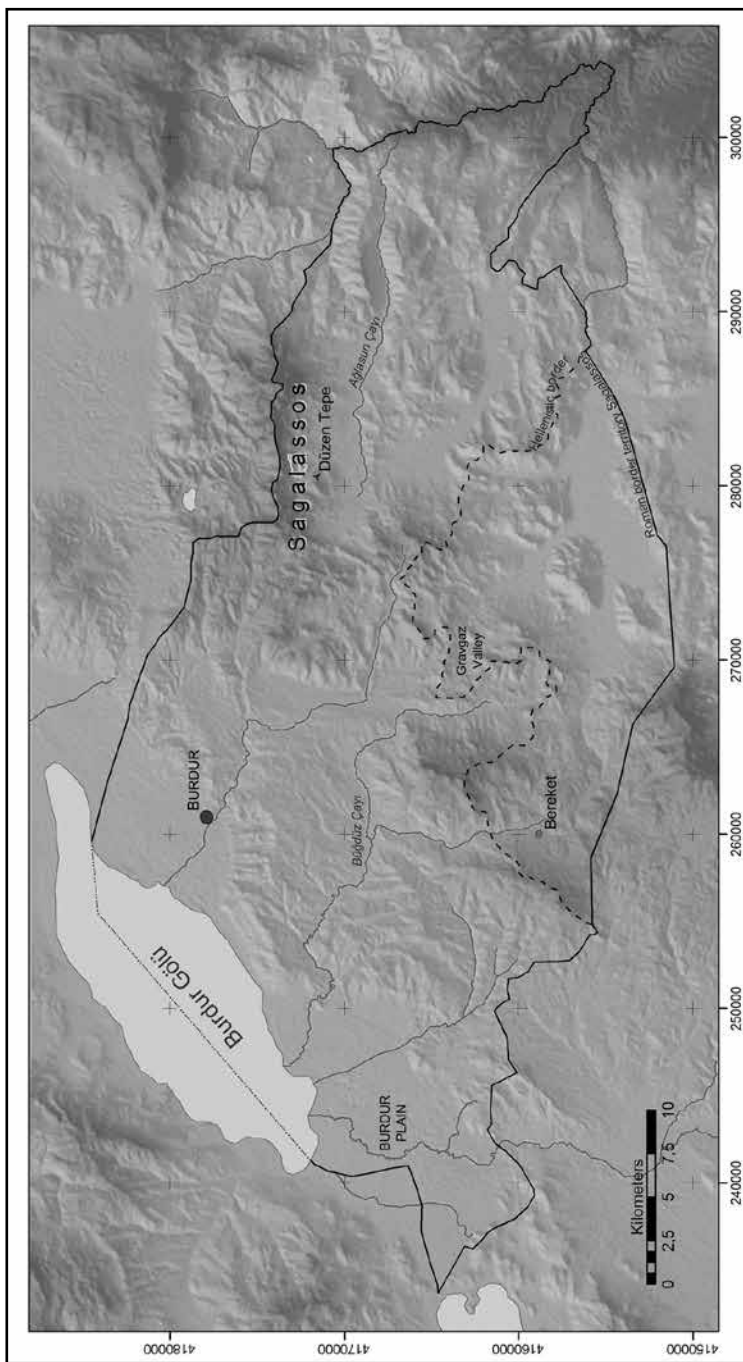

Photo 1: The territory of Sagalassos in the Roman imperial period (solid line) and Hellenistic period (dotted line) with the Burdur Plain located at the west boundary of the territory.

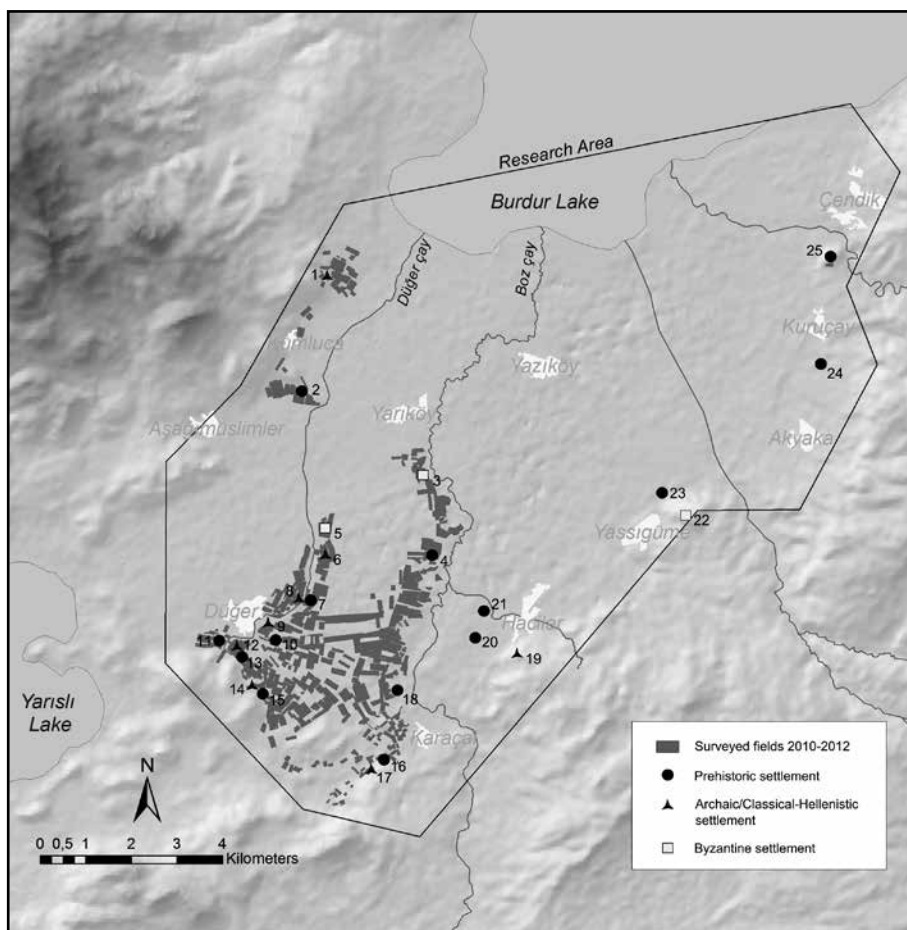

Photo 2: The Burdur Plain with the intensively surveyed area including all newly identified sites plus previously known sites. Hacılar (no. 20), Hacılar Büyük Höyük (no.21) and Kuruçay (no. 24) are Late Prehistoric settlements that have been or are currently being excavated.

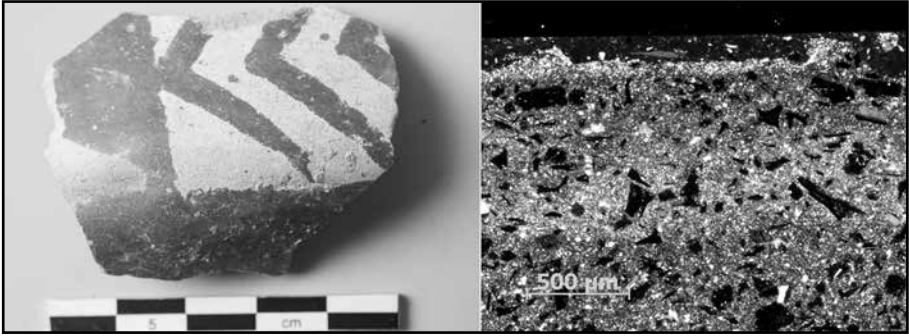

Photo 3: Organic-tempered Early Chalcolithic fabric. On the right microphotograph, the many voids (caused by former organic material in the fabric) and the red on cream painted surface are clearly visible.

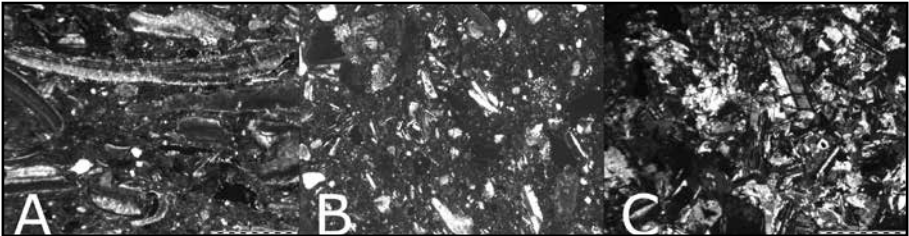

Photo 4: Microphotograph of three frequently identified fabrics in the collected Late Chalcolithic pottery. A) coarse shell-tempered fabric B) A poorly sorted coarse volcanic rock (basalt-andesite) based fabric C) non-local Burdur Plain fabric, characterized by extensive plutonic volcanic material.

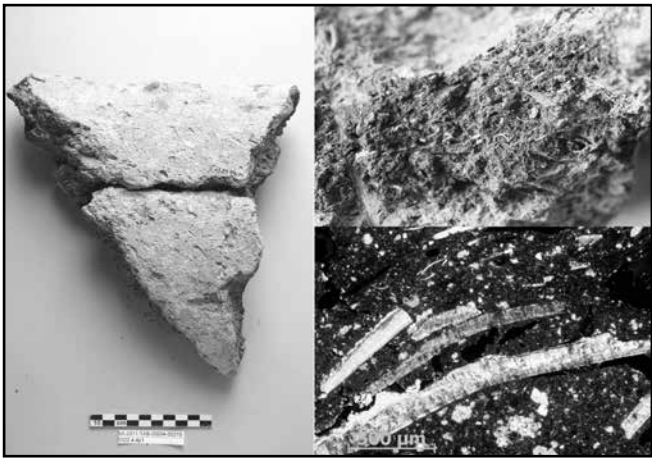

Photo 5: Shell-tempered EBA pithos fabric: the most commonly identified fabric at the cemetery of Gavur Evi Tepesi (Vandam et al. 2013b) in the Burdur Plain.

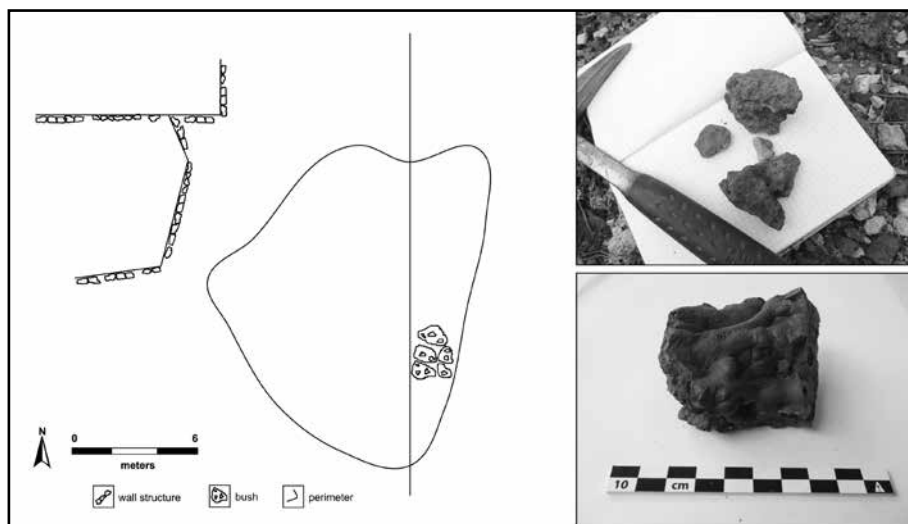

Photo 6: Left. mapping of the site. The slag heap has a dimension of 110 m². Right above: tapslag. Right under: limonite ore.

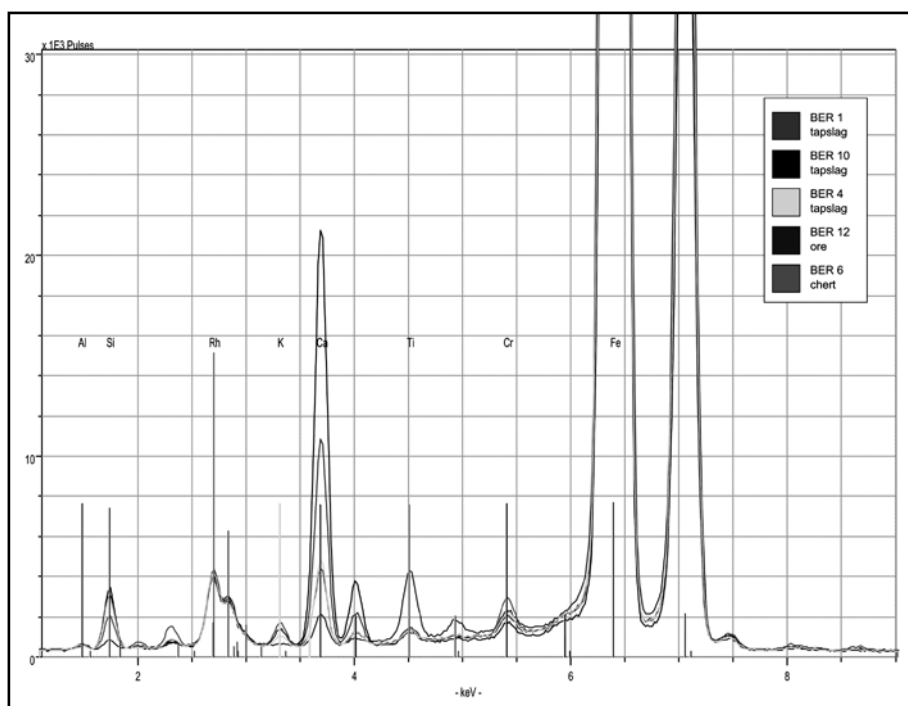

Photo 7: XRF spectra displaying three tapslag, ore and chert.

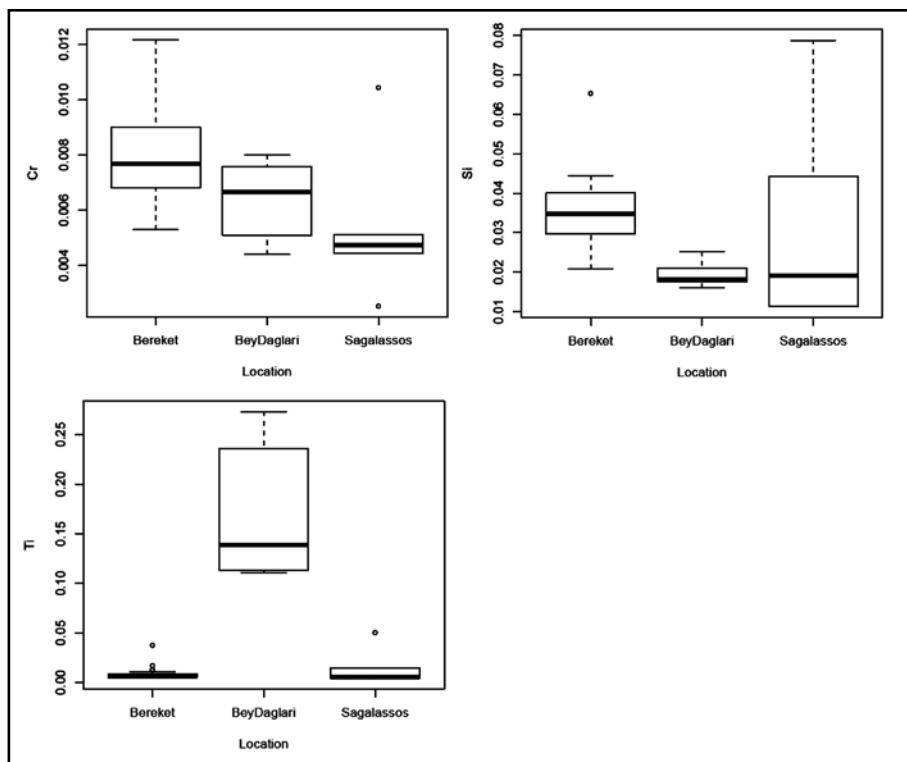

Photo 8: Boxplots of qualitative XRF data comparing the three main iron slag locations. Bereket and Bey Dağları are primary smelting sites. In Sagalassos mostly smithing remains are found.

ŞEREF HÖYÜK / KOMAMA VE ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2014

Ralf BECKS*
B. Ayça POLAT BECKS
Hüseyin METİN

Şeref Höyük / Komama Yüzey Araştırma Projesi ilk kez 2014 yılında başlamış olup araştırılan alanın merkezini Burdur İli, Bucak İlçesi, Ürkütlü Köyü'nün 2,5 km. kadar doğusunda konumlanan Şeref Höyük oluşturmaktadır. Geç Kalkolitik Dönem'den başlayarak Roma Dönemi içlerine dek kısa kesintilerle yerleşim gören höyük, yaklaşık 320 x 460 m. ölçüleri ve 14 m.ye yaklaşan katman yüksekliği ile Burdur-Isparta-Antalya'yı içine alan Göller Yöresi'nin en büyük höyüğü olma özelliği taşır¹. Yerleşim hakkında bilgilerimiz erken dönem seyyahlarının anlatımları, J. Mellaart gibi tüm Anadolu'yu

* Doç. Dr. Ralf BECKS, e-mail: ralfbecks@mehmetakif.edu.tr, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Burdur/TÜRKİYE.

Yrd. Doç. Dr. B. Ayça Polat BECKS, e-mail: aycapolat@mehmetakif.edu.tr, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Burdur/TÜRKİYE.

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin METİN, e-mail: hmetin@mehmetakif.edu.tr, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Burdur/TÜRKİYE.

Araştırmaya ekip üyesi olarak aşağıda sıralanan bilim adamları ve öğrenciler katılmıştır: T.C. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü'nden arkeologlar Doç. Dr. Ralf Becks (Araştırma Başkanı), Yrd. Doç. Dr. B. Ayça Polat Becks, Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Metin; Süleyman Demirel Üniversitesi Arkeoloji Bölümü'nden epigraf Gülcan Şaroğlu-Kaşka (M.A), Akdeniz Üniversitesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü'nden Epigraf Elif Akgün Kaya (M.A), Yüksek Lisans öğrencisi arkeolog Arzu Metin ve lisans öğrencileri katılmıştır. Tüm ekip üyelerine özverili çalışmaları için teşekkür ederiz. Bakanlık temsilcisi olarak araştırmamızda görev yapan, adeta ekip üyesi gibi bizimle birlikte çalışan, Afrodisias Müzesi uzmanlarından Sayın Yusuf Yılmaz'a içtenlikle teşekkürlerimizi sunarız. Sağladıkları maddi destek ve yardımlarla çalışmanın yapılabilmesini olanaklı kılan Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Rektörlüğü'ne ve Suna-İnan Kırac Vakfı Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü'ne (AKMED) teşekkürü bir borç biliriz.

1 Becks – Polat Becks – Metin 2015a, 185-192; Becks – Polat Becks – Metin 2015b, 48-50; Becks 2015a, 1-7.

içeren çalışmalar yapan araştırmacıların verdikleri kısıtlı bilgiler ve özellikle Prof. Dr. Mehmet Özsait tarafından yürütülen uzun soluklu yüzey araştırmaları sırasında bulunanlarla sınırlıdır. Orta ve Geç Tunç Çağı ile Erken Demir Çağı gibi yörede sık tanınmayan dönemlere ait buluntu vermesi nedeniyle önemlidir².

Şeref Höyük / Komama antik Pisidia Bölgesi'nde, Milyas olarak da adlandırılan coğrafya içerisinde kalmaktadır. Büyüklüğü ve tabakalanması yanı sıra Şeref Höyüğü bölgede öne çıkartan etmenlerin başında yol güzergahları üzerindeki konumu gelmektedir. İç Anadolu'dan Lykia-Pamphylia Bölgeleri'ne inen yolların kavşak noktasında yer alan Höyük, vadilerle geçit veren doğu-batı güzergahını da kontrol altında tutar. Söz konusu rotaların Erken Roma Dönemi'nde Via Sebaste için kullanımıyla birlikte, "Colonia Iulia Augusta Fida Comama" adıyla Pisidia'nın 5 koloni kentinden biri haline gelir.

Kültürel açıdan bakıldığında Şeref Höyük egemenlik alanı Tunç Çağı'nda, kuzeybatıda "Denizli – Beycesultan", kuzeydoğuda "Isparta – Kusura", güneyde "Elmalı – Karataş" kültürleri çevrelenmiştir ve geçiş özellikleri sergilemektedir. Coğrafi açıdan Şeref Höyük / Komama'nın egemenlik alanı kuzeyde, 1965'te DSİ tarafından kanallarla kurutulan Anbahan ve Eski Kestel Göllü'lerini içine alacak şekilde, Seydiköy'e geçit veren tepe sıralarını kapsar³. Güneyde iki yanı tepe sıraları ile çevrili İstanos çayının vadileri ile Korkuteli'ne dek uzanır (Harita: 1). Kendi içinde kapalı bir yerleşim sistemi oluşturan, Pisidia Bölgesi'nin, Tunç Çağları'nda (özellikle Erken ve Orta Tunç'ta) en önemli yerleşim merkezi olduğu, büyüklüğünden ve buluntularının kalitesinden de anlaşılan höyük hiçbir zaman hinterlandı ve egemenlik alanıyla bir arada ele alınıp çalışılmamıştır. Bu nedenle yüzey araştırmalarımız sırasında sadece höyük yüzeyinde değil özellikle territorium içerisinde yoğunluklu olarak çalışılması planlanmıştır. Söz konusu alan içerisinde Prehistorik Dönemlerden başlanarak günümüze değin yerleşim tarihinin ortaya konması projenin asıl amacıdır. Bunu yaparken arazi kullanımı, yerleşim tipleri, çevre-yerleşim tarihi ilişkisi ve komşu kültürlerle olan ilişkileri aydınlatılması hedefler arasın-

2 Özsait - Özsait 1996; Özsait 2007, 703.

3 Polat Becks 2014, 215-227.

dadır. Bunu yaparken arkeoloji ve epigrafinin yanı sıra, doğa bilimlerinden de yararlanılacaktır.

Şeref Höyük yüzey araştırmalarında ilk önce egemenlik alanında çalışılması planlanmıştır. Bu plan dâhilinde 2014 sezonunda, 2-22 Eylül tarihleri arasında, höyüğün kuzey egemenlik alanına yoğunlaşmış, kuzeydoğuda Bucak Merkez Onaç Mahallesi civarından başlanarak batı ve güneye doğru sırasıyla İncirdere, Üzümlü, Kuşbaba, Kestel, Keçili, Anbahân/Heybeli, Yüreğil ve Ürkütlü Köyleri arazilerinde çalışılmıştır (Harita: 2). Araştırmalarda toplam 39 buluntu yeri ziyaret edilmiş olup, bunların pek çoğu Kestel Gölü'nü kuzey ve batından sınırlayan Kestel Dağı'nın yarı yüksek yamaçları üzerindedir. Söz konusu buluntu yerlerinden 11 tanesi daha önce literatüre girmemiş olup, ilk kez ekibimizce tespit edilmişlerdir. Aralarında höyükler, çeşitli dönemlere ait yerleşimler yanı sıra kaya kutsal alanları, Kalkolitik Dönem mağara yerleşimi, gözetleme işlevli karakollar gibi yerler de bulunmaktadır. 2014 çalışmaları Roma Dönemi Komama'sının kuzey sınırının İncirhan'ın üst kısımlarında Seydiköy'e geçit veren tepe sırasına dek uzandığını ortaya koymuştur⁴. Epigrafik veriler de bu savı destekler niteliktedir⁵. Aşağıda 2014 sezonu bulguları seçki halinde kuzeydoğudan başlanarak güneybatıya doğru anlatılacaktır. Sit alanı olmayan yerler için sit önerileri getirilmiş, arazide tespit edilen tüm tahribatlar başta Burdur Müzesi olmak üzere gerekli kurumlara bildirilmiştir.

İnce Tepe Yerleşimi

Bucak Ovası'nı Seydiköy'den ayıran yükseltilerin doğu bitiminde, Burdur-Antalya karayoluna bakan İnce Tepe yerleşimi keşfedilmiştir (Harita: 2). Kaçak kazılarla tahrip edilen yerleşim kayalık tepenin üzeri ve güneybatı yamaçlarına yayılmıştır. Tepe üstünde ana kayaya şekillendirilmiş pek çok mekân mevcuttur. Merkezde dikdörtgen planda, büyükçe bir sarnıç yer almaktadır. Mekânların içerisinde kayaya oygu halde nişler, kanallar ve çanak-

4 Polat Becks 2014, 215-227.

5 Kestel Köyü civarında bulunan ve kentin adının okunduğu yazıtlar Komama territoriumunun kuzeyde eski Kestel Gölü'nü içine alır şekilde uzandığını göstermektedir (Özsait - Özsait 1996, 369).

lar tespit edilmiştir (Resim: 1). Yüzeyde Helenistik ve Roma Dönemleri'ne tarihlenen keramiklerle karşılaşmıştır. Batısındaki yamaçlarda İncepınar 1-2 ve Beşiklitaş isimleri ile bilinen fasad süslemesi olmayan, tek odalı, basit planlı 3 kaya mezarının çizimleri yapılarak, fotoğraflanmış ve haritaya işlenmiştir.

Saritepe

Onaç Mahallesi'nde, İncepınar kaynağının alt kesimlerinde, Saritepe adıyla bilinene ovaya açılan alçak kayalık tepe üzerinde küçük bir çiftlik yerleşimi tespit edilmiştir (Harita: 2). Ovaya bakan kısımlarda kaçak kazı çukurları etrafında, M.S. 1-2. yy.lara ait keramiklerle karşılaşmıştır.

Pancarlı Tepe

Selçuklu Kervansarayı İncirhan'ın 600 m. kadar kuzeybatısındaki yükseltiler üzerinde, Seydiköy'e giden kervan yolunun hemen batısında konumlanmış bir tepe üstü yerleşmesidir (Harita: 2). Daha önce literatüre girmemiş bir yerleşim olup ilk kez yüzey araştırmaları sırasında keşfedilmiştir. Yerleşim sur duvarıyla çevrili küçük bir akropolis ve onu doğu, batı ve kuzey yönlerden kuşatan bir aşağı şehirden oluşur (Resim: 2). Aşağı şehirde gerekli görülen yerlerde surlarla çevrelenmiş, uçurum olan kısımlarda ise sura gerek duyulmamıştır. Akropolis yaklaşık 45x32 m. ölçülerinde olup uçurumlu batı kesim hariç 2.15 m. kalınlığında düzensiz poligonal, masif bir surla koruma altına alınmıştır. Kuru duvar tekniğinde örülen surda nadir olarak büyük bloklara rastlanır. Surla çevrili alan içinde çeşitli yapı kalıntıları tespit edilmiştir. Bunlar arasında en dikkat çeken dikdörtgen planlı büyük bir merkezi yapıdır. Duvar kalınlığı 70 cm. olan yapıda harç kullanılmamıştır. Yapının minimum ölçüleri 13.60x9.70 m.dir. Yüzeyde rastlanan keramiklerden ve koruna gelen mimariden yola çıkarak yerleşimin Demir Çağı'ndan itibaren kullanıldığını, Helenistik ve Roma Dönemlerinde giderek küçülmekle birlikte kullanılmaya devam edildiğini söylemek mümkündür⁶. Yerleşimin planı çıkartılmış, fotoğraflanmış ve haritaya işlenmiştir.

6 Polat Becks 2014, 220.

İncirdere Mağarası ve Kayaüstü Yerleşimi

İncirdere Köyü içerisinde, dere vadisini güneyde sınırlayan yüksek kayalığın içine derinleşen mağara tespit edilmiştir (Harita: 2). Galerilerden birinin içinde çok miktarda el yapımı çanak çömlek parçalarına rastlanmıştır. Benzerlerine Bademağacı, Elmalı-Bağbaşı, Beycesultan, Kuruçay ve Aphrodisias'ta rastlanan formlar arasında kâseler, tankard, depo kabı sayılabilir (Resim: 3). Malzemelerin karşılaştırılması yoluyla mağaranın Geç Kalkolitik Dönem'de kullanıldığı anlaşılmıştır⁷.

Mağaranın üst kısmındaki kayalık düzlük halk arasında Kayaüstü adıyla bilinmektedir ve Geç Antik Dönem'de yerleşim olarak kullanılmıştır (Harita: 2). Doğuya bakan yamaçlarında ise eski köy yeri bulunmaktadır.

Güğüp Yerleşimi ve Çayırılık Höyük

İncirdere'den güneye Üzümlübel Köyü'ne devam eden köy yolunun batısında, Güğüp olarak bilinen Roma Çiftlik yerleşimi ve kaya mezarı tespit edilmiştir (Harita: 2). Dik kaya kesidine açılmış mezar tek odalıdır ve içerisinde iki duvarı boyunca taştan klineler yer almaktadır. İçeriden dışarıya doğru açılan su tahliye deliği mezarın geç dönemde farklı bir işlevle kullanımına işaret eder. Kaya mezarının plan ve kesit çizimleri yapılmış, fotoğraflanmış; gerek mezar gerekse yerleşim haritaya işlenmiştir. Güğüp'ün karşısında, yolun doğu tarafında daha önce Özsait tarafından tespit edilmiş Çayırılık Höyük kontrol amaçlı ziyaret edilmiştir (Harita: 2). Höyükte yeni tahribatlara rastlanmış olup, çıkan keramiklerden şimdiye dek bilinenin aksine Geç Kalkolitik'ten itibaren yerleşim gördüğü anlaşılmıştır.

Çingen Burnu Höyük

Üzümlübel Köyü yakınlarında, eski Kestel Gölü'ne açılan kayalık bir sırt üzerinde Çingen Burnu Höyük yer alır (Harita: 2). Gölün kurutulması öncesi yarımada niteliğine sahip tepe üzerinde yaklaşık 2 m. dolguya sahip bir hö-

7 Kullanım işlevi ve buluntuları için bkz.: Becks 2015b, 33-43.

yük mevcuttur. Yüzey keramiklerinden ETÇ 2 döneminde yerleşim gördüğü anlaşılmaktadır (Resim: 4). Keramikler arasında en büyük grubu kırmızı astarlı mallar oluşturur. Az sayıda kahverengi ve siyah astarlılarda mevcuttur. Büyük küçüklü tabak, kâse ve çanak gibi açık formlar çoğunluktadır. Ayrıca ağız kenarı düzleştirilmiş kaliteli astara sahip mallara da rastlanır. Günümüzde meyve bahçesi olarak kullanılan höyük yüzeyinde yoğun tahribat söz konusudur. Tepenin batı kesimlerinde pithos parçaları göze çarpar. Buralarda küp mezarlara rastlandığı edinilmiştir.

Küçük Şarman Tepe

Çingen Burnu Höyüğü'nün güneydoğusunda eski Kestel Gölü'ne girinti yapan yarımada üzerinde Küçük Şarman Tepe mevcuttur (Harita: 2). Yerleşimin karaya bakan batı ve kuzey yamaçlarından surlar geçirilmiş, göle açılan doğu ve güney yamaçlar tahkimsiz bırakılmıştır. Batı surlar üzerinde 4 kule kalıntısı mevcuttur. Duvar da büyük boyutlu, düzgün işlenmiş bloklar kullanılarak, kuru duvar tekniğinde polygonal örgü tercih edilmiştir (Resim: 5). Kuzey surlar sadece kurtinlerden oluşur, kuleye rastlanmaz. Yerleşim içinde yapılaşmaya ait kalıntılara rastlanmıştır. Gerçek bir kent olmaktan çok askeri amaçlı bir kale, garnizon izlenimi uyandırmaktadır. Önümüzdeki yıllarda bu alanda detaylı çalışmalara devam edilecektir.

Gavurini

Kuşbaba Köyü'nün kuzeyinde, yüksekçe kayalık tepe ve onun yamaçlarında halk arasında Gavurini olarak bilinen yerleşim konumlanmıştır (Harita: 2). Gavurini, surlarla çevrili akropolisi, aşağı şehri, yoğun yapılaşması ve anıtsal mimariye dair kalıntılarıyla önemli bir yerleşimdir. Daha önce Levick, Bean, Mitchell gibi araştırmacılar tarafından ziyart edilmiş ve çeşitli yayınlarda Kolbassa olarak zikredilmiştir⁸. 2014 sezonunda alandaki yapılaşmanın ön tespitleri gerçekleştirilmiş, akropolis surları gps ile ölçülmüş, kentin genel yayılım alanı tespit edilmeye çalışılmıştır. Köy içerisindeki çok sayıda devşirme parça belgelenmiştir. Yerleşim içerisinde çeşitli yazıt ve sunaklara rastlan-

8 Bean 1960, 45-47; Mitchell 1988, 106.

mıştır. Akropolisin güneydoğu yamacında üst örtüsü muhtemelen ahşapla kapatılmış, dikdörtgen planda, kayaya oygu naos tespit edilmiştir. Parapetlerle iki kısma ayrıldığı izlerden anlaşılan naosun merkez aksında büyük ve derin bir niş yer alır (Resim: 6). Ayrıca kaya duvar üzerine küçük bir sunak kabartması işlenmiştir. Gavurini'ndeki araştırmalara önümüzdeki yıllarda devam edilecektir.

Kocatepe Kalesi

Gavurini'nin karşısında, vadinin diğer yakasındaki Kocatepe üstünde kale kalıntısına rastlanmıştır (Harita: 2). İlk kez yüzey araştırmalarımız sırasında keşfedilen bu kale kabaca dikdörtgen formlu olup, kuzeybatı köşesinde 7.40x7.40 m. ölçülerinde kuleyle desteklenmiştir. Polygonal örgüye sahip surlarda harç kullanılmamıştır. Köşelerde büyük bloklar tercih edilmiş ve köşe seridi işlenmiştir. Ayrıca Kocatepe kalesinin yaklaşık 170 m. kadar güneybatısında, dik kaya kesiti üzerinde Kakasbos kabartması tespit edilmiştir (Resim: 7). Yerel bir üslupta işlenen naiskos içindeki süvari figürünü doğal aşınmalar nedeniyle detayları kaybolmuştur.

Kuşbaba Asartepe'si

Kuşbaba Köyü'nün yaylasında, Gavurini yerleşiminin 3 km. kadar kuzeybatısında konik formlu, 1200 m. rakımlı yüksek bir tepe yer alır (Harita: 2). Tepenin üstünde etrafı surla çevrili yerleşime ait kalıntılar bulunmuştur. Sur duvarı orta ve küçük boyutlu taşlardan polygonal tarzda örülmüştür. Duvar gps ile ölçülerek detaylıca fotoğraflanmıştır. Yüksekliği ile başta Gavurini olmak üzere pek çok yerleşimi ve geniş bir alanın kontrol eder konumdadır. Yerleşim içinde pek bir yapı kalıntısına rastlanmamıştır. Yüzey seramikleri az olmakla birlikte profilli parçalar Geç Helenistik – Erken Roma Dönemleri'ne işaret eder. Buranın gerçek bir yerleşim olmaktan çok gerekli hallerde kullanılan kaçış kalesi olduğu düşünülebilir.

Kaynar Kalesi

Kestel Dağı'nın güneydoğuya açılan yüksek uzantıları üzerinde yer alan

bir dağ yerleşimidir (Harita: 2). İlk olarak 1955 yılında B. Levick tarafından keşfedilmiş ve G. Bean tarafından yayınlanmıştır⁹. Sonraki yıllarda Mitchell ve ekibinin gerçekleştirdiği Pisidia yüzey araştırmaları sırasında Kaynar Kalesi'nde çalışmalar yürütülmüş ve kentin kısmi planı çıkartılmıştır¹⁰. 1520 m. rakımlı kayalık tepe akropolis olarak kullanılırken, aşağı şehir doğu ve güney yamaçlardır. Ulaşımı çok güç, korunaklı konumuna rağmen sarp kayalık güneybatı kesimi hariç etrafı görkemli surlarla çevrelenmiştir (Resim: 8). Kaynar Kale yerleşiminde kaçak kazıcı tahribatı büyük boyutlara ulaşmıştır. Yerleşim içinde güney kesimde anıtsal yapıların hemen hepsi kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Bunlardan biri hamam yapısı olup kaçak kazı çukurları içinde hypocaust sisteminin izleri görülmektedir. Güney ve batı kesimlerde kısmen sur dışında devam eden ana kayaya oygu mekânlar tespit edilmiştir. Bu mekânlardan bazılarında köşelerde tekneler, üst yapıyı taşıyan yuvaların hatılları gibi çeşitli detaylar izlenmektedir. Özellikle batı kesimde mekânların yakınlığında çokça cüruf parçalarına, çok bol miktarda keramiğe, kilden yapılmış çok büyük ve şekilsiz parçalara rastlanmıştır. Gerek buluntu durumu gerekse mekânların konumları bunların işlik- atölye olarak kullanıldıklarını düşündürmektedir.

Yerleşim etrafında kuzey ve kuzeybatı yönlerde nekropolis mevcuttur. Khamasorion mezarlar ve ostotekler en sık rastlanan mezar tipleridir. Sur dışında, güneybatıda kaya kutsal alanı mevcuttur. Güney kesiminde etrafını çeviren temenos duvarının kalıntısı izlenmektedir. Kaya yüzeyinde iki kabartma tespit edilmiştir. Birinci kabartmada Dioskurlar ve tanrıça betimi vardır (Resim: 9). İkinci kabartmada ise atlı tanrı Kakasbos görülür. Kaynar Kalesi'nin antik ismi tam olarak bilinmemektedir. Lokalizasyon önerisi olarak Kodrulla adı geçmekle birlikte¹¹, söz konusu öneri başta Çaykenarı¹² olmak üzere başka mevkiler için de yapılmıştır. İleriki yıllarda yapılacak araştırmalar bu durumu değiştirme potansiyeline sahiptir. Önümüzdeki yıllarda Kaynar Kalesi'nde çalışmalara devam edilecektir.

9 Bean 1960, 47-53.

10 Mitchell 1997, 48; Aydal - Mitchell - Vandeput 1998, 275-277.

11 Aydal - Mitchell - Vandeput 1998, 277.

12 Mitchell 1994, 144-148.

Keçili-Mezar Tepe

Keçili Köyü'nün batısındaki yamaçlarda Mezar Tepe yerleşimi vardır (Harita: 2). Tepeye giden tarlalarda dağınık halde keramiklere ve mimari parçalara rastlanmıştır. Burası gerçek bir höyük olmayıp, doğal yükselti üzerinde yaklaşık 1 m.lik kültür katı mevcuttur. Yüzeyindeki malzemelerden Geç Neolitik, Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı'nda kullanılmış bir yerleşim olduğu anlaşılmaktadır (Resim: 10). Ayrıca Helenistik Roma Dönemi'ne tarihlenen keramiklere rastlanmıştır.

Yanıktaş Kutsal Alanı

Keçili Köyü'nün kuzeyinde köyün sırtını yasladığı yüksek kayalığın doğu ve güneye bakan kesidi üzerindedir (Harita: 2). Kayalara naiskos içerisinde Kakasbos, Dioskurlar ve Tanrıça, Men figürleri işlenmiştir. Kabartmalar bazen tekil bazen ise ikili gruplar halindedir. Genellikle bir taraflarında küçük bir niş yer alır. Bu nişler kandil konulmak amacıyla yapılmış olmalıdır. Yüzeyde çok miktarda kaliteli sigilatta parçaları, kandil parçaları da eşlik eder. Kutsal alan ilk kez Özsait tarafından keşfedilmiştir¹³. Özsait toplam kabartma sayısını 16 olarak vermektedir. Yüzey araştırmalarımız bu kabartmalara nişlerinde eşlik ettiğini göstermiş ve yüzeyde görülen keramikler yardımıyla tarihlleme sorununa, kullanım aralığı bazında yanıt bulunmuştur. Yüzey keramikleri yoğun olarak M.S. sonra 1. -3. yy.lara işaret etmektedir.

Yeni Orman Mevkii

İlk kez yüzey araştırması sırasında keşfedilmiş olup, Keçili Köy yakınlarında, "Göl Yeri" olarak bilinen Kilde Boğazı civarında kalmaktadır (Harita: 2). Haritalarda ismi geçmeyen mevkii, Orman Müdürlüğü'nün dikim sahası olduğu için, araştırmalar sırasında Yeni Orman olarak adlandırılmıştır. Tepede dar bir alana yoğunlaşan çok miktarda Helenistik malzemelerle karşılaşmıştır. Bir parça ile temsil edilen Erken Helenistik siyah firnisli malzeme dışındaki tüm örnekler M.Ö. 3.-2. yy.'ları işaret eder. Ayrıca çok sayıda çatı

13 Özsait - Labarre - Özsait 2004.

kiremidi mevcuttur. Buranın Helenistik Dönem’de çiftlik yerleşimi olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

Heybeli Höyük

Anbahan/Heybeli Köyü’nün güneyinde ana yolun alt kısmında yer almaktadır (Harita: 2). Yüzeyinin tamamı tarım amaçlı kullanılan höyükte bahçe yapımı sırasında kod indirilerek tahribata neden olunmuştur. Yüzeyde çok bol miktarda prehistorik malzeme ile karşılaşmıştır. Bunların büyük çoğunluğunu ETÇ malzemesi oluşturur. S formlular, tutamaklılar, kâse ve çanaklar form çeşitleri arasındadır. Yaygın mal grupları kırmızı ve deve tüyü açkılılardır. Höyüğün üst kısmında, profilde yanık tabaka, kerpiç yığıntıları ve taş duvara ait izlere rastlanmıştır. Yüzeyde ayrıca Demir Çağı malzemesine rastlanmıştır. Höyük gps ile ölçülerek çapının 125 m.yi bulduğu ortaya konmuştur.

Şeref Höyük

2014 yılı araştırmaları çerçevesinde Şeref Höyük üzerinde ön araştırmalara başlanmış, höyüğün yayılım alanı ölçülmüş; herhangi yeni bir tahribat olup olmadığı kontrol edilmiştir (Harita: 2). Ürkütlü yol ayrımındaki Kemikli Höyük/Bozburun Tümülüsü ziyaret edilmiştir (Harita: 2). Geç Kalkolitik ve Erken Tunç Çağı’na ait keramiklerle karşılaşmıştır (Resim: 11). Ayrıca Şeref Höyüğün 700 m. kadar güneydoğusunda Temaşalık adıyla bilinen yer alan temenos içinde küçük podyumlu bir tapınak ziyaret edilmiştir (Harita: 2). Civarda yıkılmış halde üst yapı elemanlarına rastlanmaktadır. Bunlar arasında profilli bir parça üzerinde Triton kabartması dikkati çeker (Resim: 12). Ürkütlü Köyü içerisinde çeşitli devşirme malzemeler belgelenmiştir. Bunlar arasında belki de en önemli parça Geç Arkaik Döneme ait anthemionlu bir steldir. Delipınar stelleri ile birlikte bölgede bilinen 3. örnektir. Stelin yayın çalışması devam etmektedir.

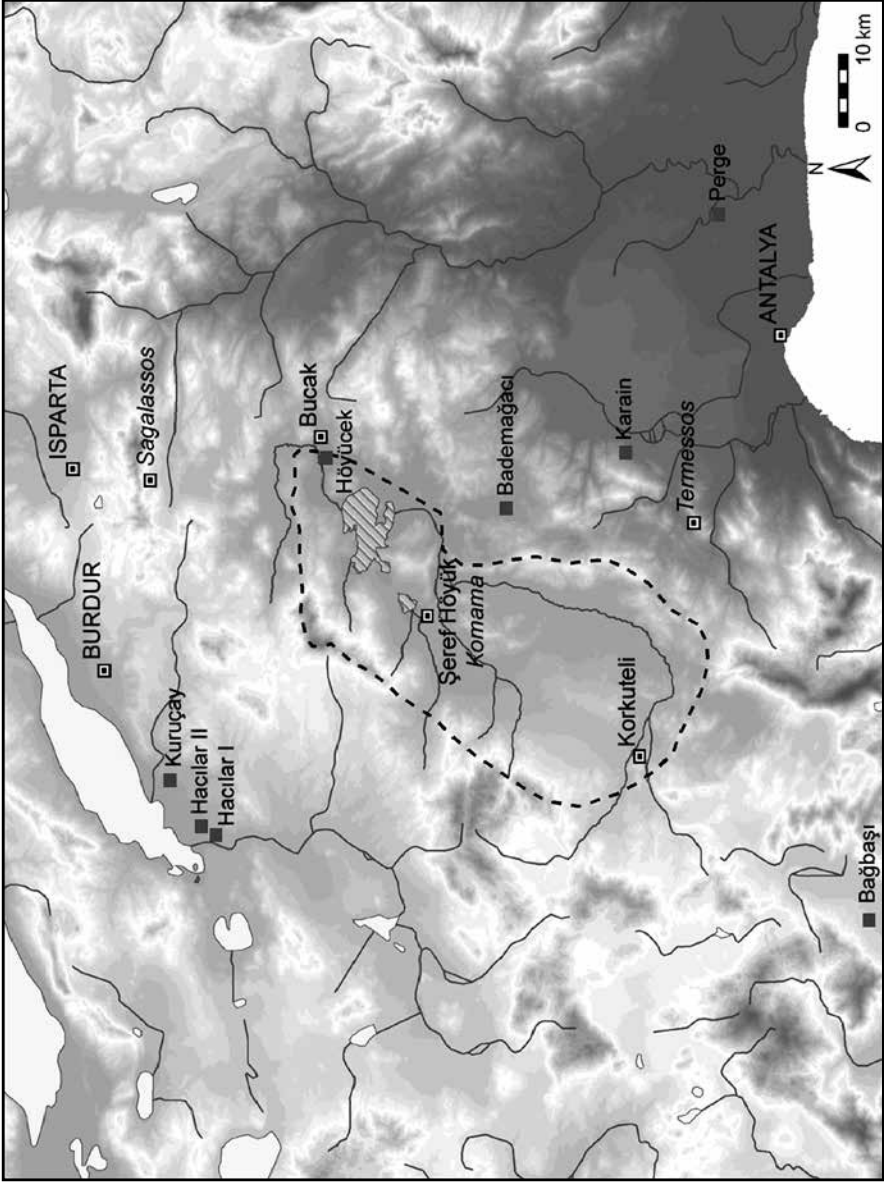
Şeref Höyüğün 1600 m. güneydoğusunda Mezar Tepe, 2014 çalışmaları kapsamında tespit edilen son yerleşimdir (Harita: 2). Önümüzdeki yıllarda detaylı çalışılması planlanan alanda bu yıl sadece ön tespitler yapılmıştır.

Yüzeyde Geç Kalkolitik, Erken Tunç Çağı, Arkaik ve Klasik Dönemlere ait malzemelerle karşılaşmıştır. Küp mezarlara rastlandığı köylülerce bildirilen alanın söz konusu dönemlerde Şeref Höyüğü'nün mezarlığı olabileceği düşünülmektedir. Bir diğer mezarlık alanı kaya mezarları ile temsil edilen Kemikli Höyük/Bozburun Tümülüsü'nün karşısında, Kızılkaya adıyla bilinen kayalık üzerindedir. Kızılkaya gerek nekropolisleri gerekse Apollon Perminoundeis kutsal alanıyla Komama territoriumunun ve direkt olarak kentin organik bir parçasıdır.

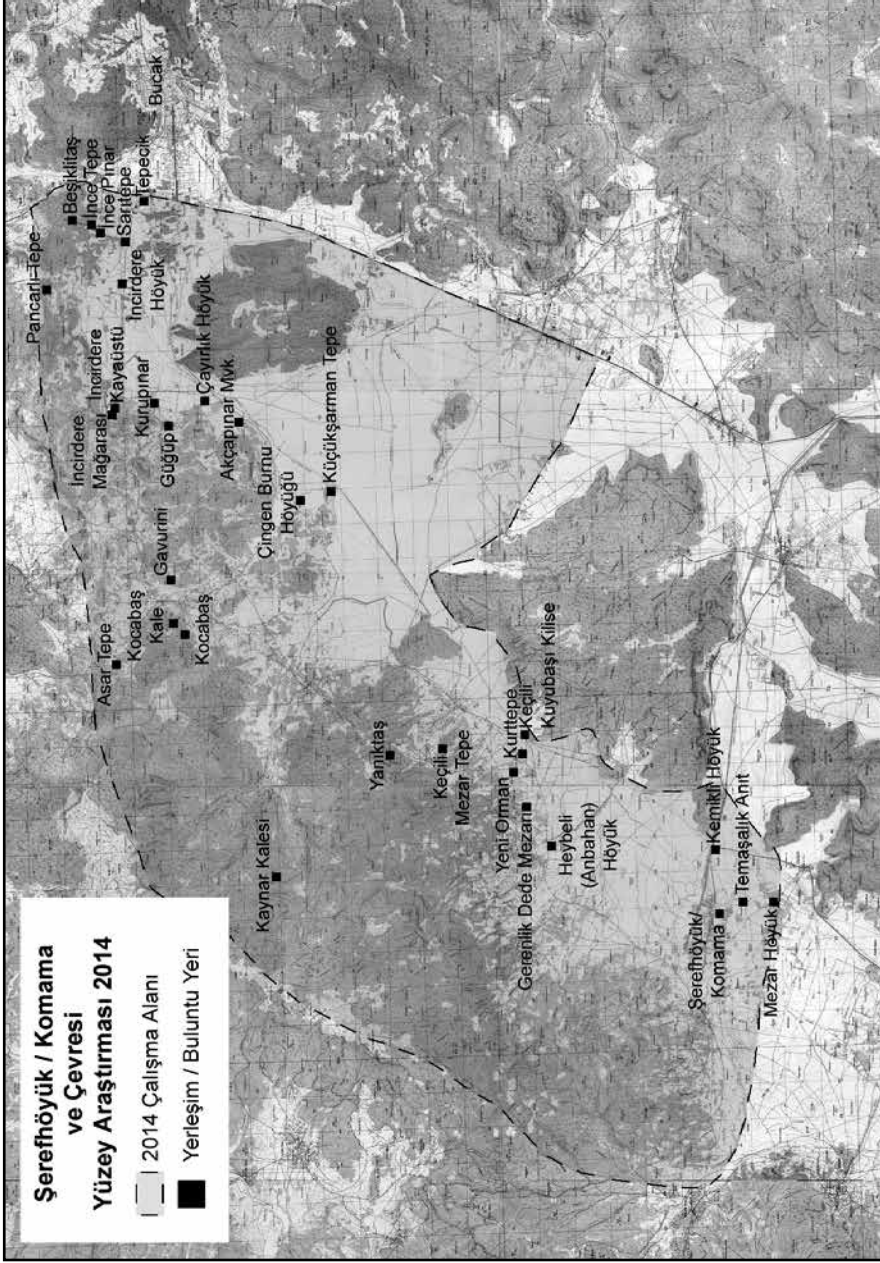
KAYNAKÇA

- AYDAL S. – MİTCHELL S. – VANDEPUT L. (1998), "1996 Yılı Pisidia Yüzey Araştırması", XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 2. Cilt, Ankara, 275-294.
- BEAN, G. (1960), "Notes and Inscriptions from Pisidia, Part II", *AnatSt* 10, 43-82.
- BECKS, R. (2015)a, "Ein Neues Survey-Projekt in Sw-Pisidien: Şeref Höyük – Komama und Umgebung", *Pisidia Yazıları. Hacı Ali Ekinci Armağanı*, (eds) H. Metin, B.A. Polat Becks, R. Becks, M. Fırat, İstanbul, 1-7.
- BECKS, R. (2015)b, "Eine chalkolithische Höhlensiedlung in Pisidien: İncirde-re Mağarası", *ADALYA XVIII*, 33-43.
- BECKS, R. – B.A. POLAT BECKS – H. METİN (2015)a, "Güneybatı Pisidia'da Yeni Bir Araştırma: Şeref Höyük / Komama ve Çevresi Yüzey Araştırması 2014", *ANMED* 13, 185-192.
- BECKS, R. – B.A. POLAT BECKS – H. METİN (2015)b, "Pisidia'da Yeni Bulgular: Şeref Höyük / Komama ve Çevresi Yüzey Araştırması 2014", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler Dergisi* 39, 48-50.
- MİTCHELL, S. (1988), "Maximinus and the Christians in A.D. 312: A New Latin Inscription", *JRS* 78, 105-124.
- MİTCHELL, S. (1994), "Three Cities in Pisidia", *AnatSt XLIV*, 129-148.

- MİTCHELL, S. (1997), "1995 Yılı Pisidia Araştırması", XIV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1. Cilt, Ankara, 47-62.
- ÖZSAİT M. - ÖZSAİT N. (1996), "Şeref Höyük: Komama", *Anadolu Araştırmaları XIV*, 361-389.
- ÖZSAİT M. - LABARRE G. - ÖZSAİT N. (2004), "Les Reliefs Rupestres et les Inscriptions de Keçili-Yanıktaş (Pisidie)", *Anatolia Antiqua XII*, 61-82.
- ÖZSAİT, M. (2007), "Arkeolojik Verilerin Işığı Altında Burdur", *I. Burdur Sempozyumu Bildirileri*, Cilt 1, 696-715.
- POLAT BECKS, B.A. (2014), "Komama'nın Kuzey Territoriumunda Yeni Keşfedilen Bir Yerleşme: Pancarlı Tepe / A Newly Discovered Settlement In The Northern Territory Of Komama: Pancarlı Tepe", *MAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 11*, 215-227.

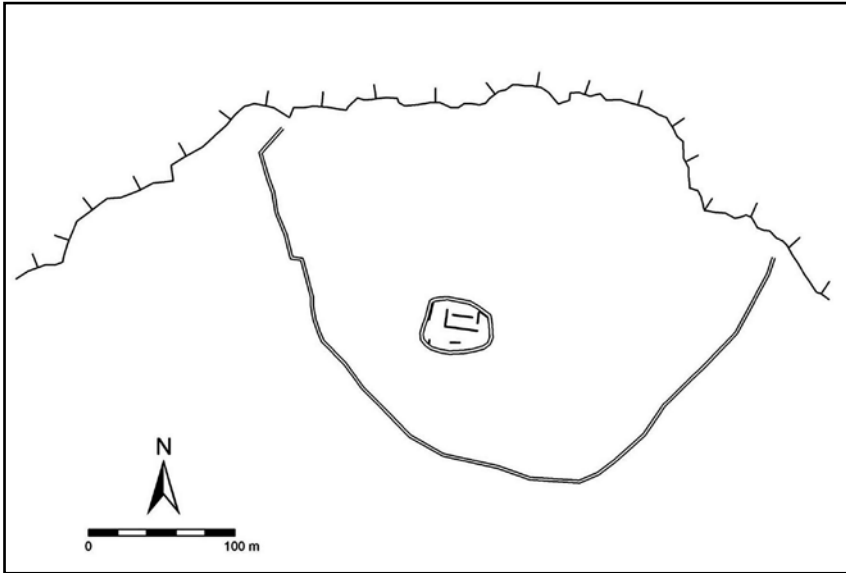
Harita 1: Şeref Höyük / Komana Projesi araştırma sahası.

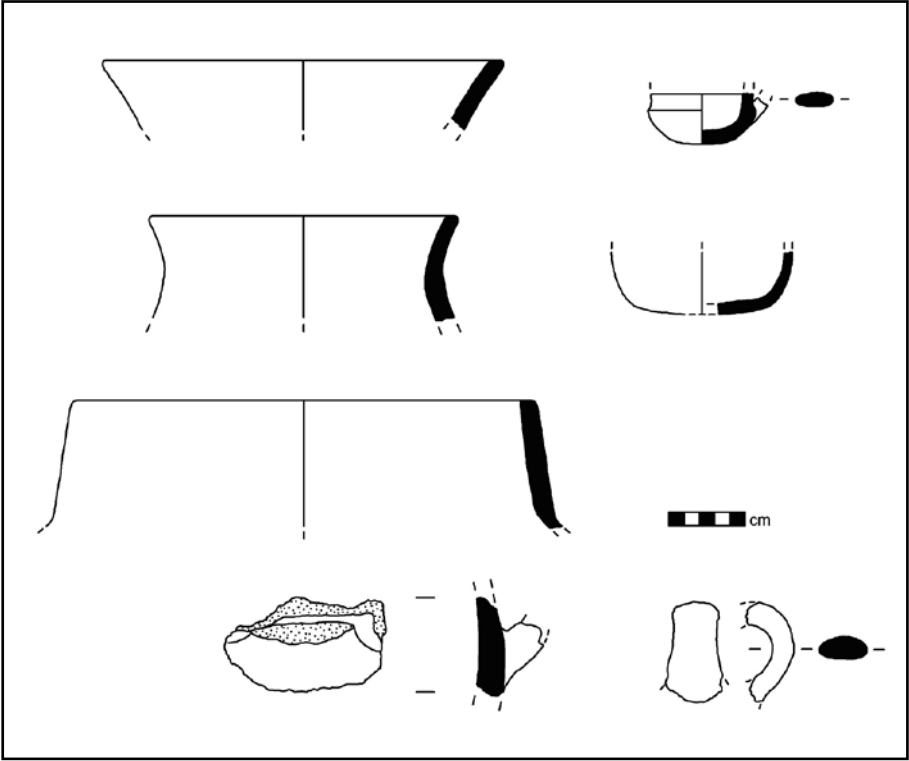
Harita 2: 2014 sezonunda çalışılan alan ve ziyaret edilen yerleşimler.

Resim 1: İnce Tepe'deki kayaya oygu nişlerden biri.

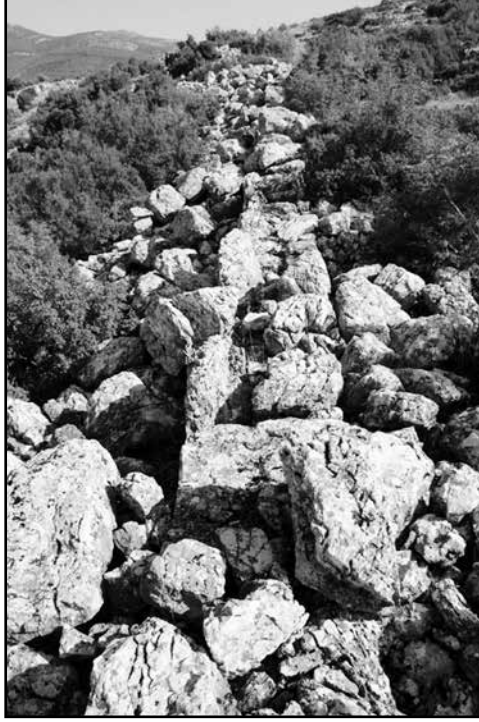
Resim 2: Pancarlı Tepe yerleşiminin planı.

Resim 3: İncirdere Mağarası keramiklerinden örnekler.

Resim 4: Çingen Burnu Höyük yüzey keramikleri.

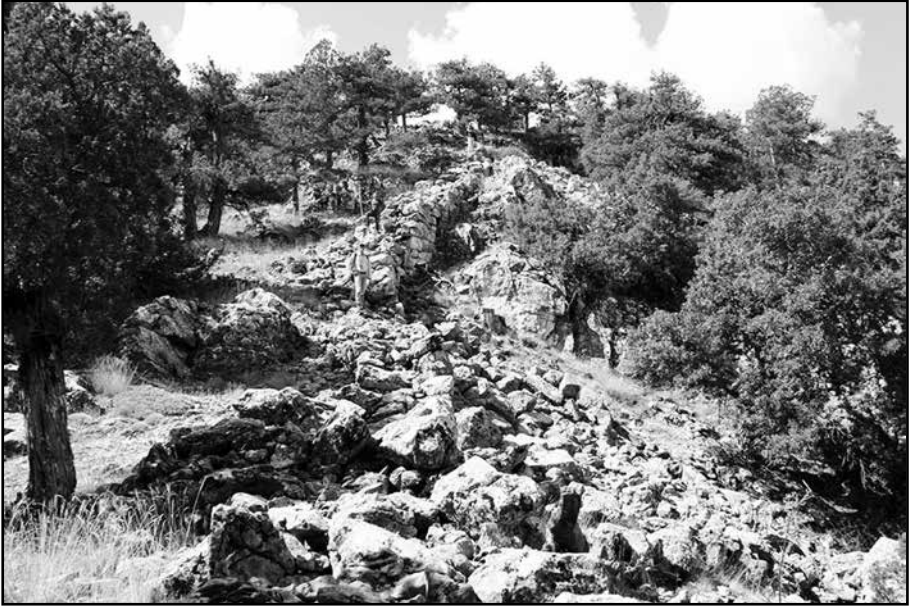
Resim 5: Küçük Şarman Tepe batı sur duvarları.

Resim 6: Gavurini kayaya oygu naos.

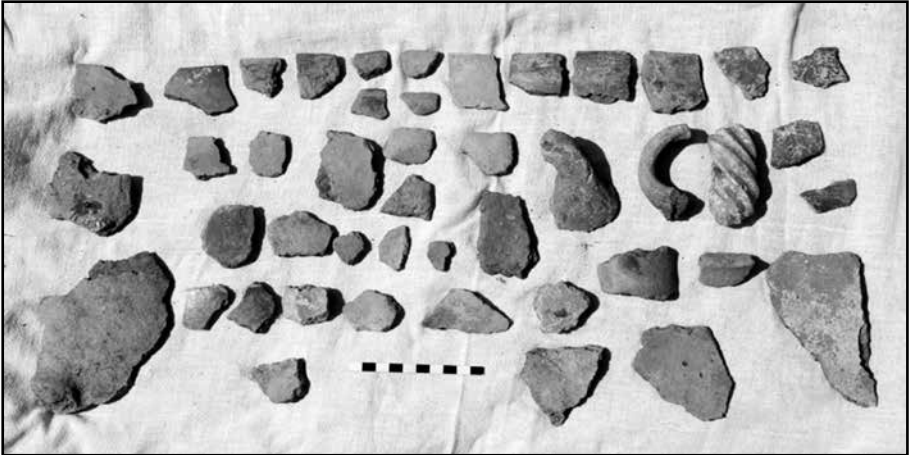
Resim 7: Kocatepe Kakasbos kabartması.

Resim 8: Kaynar Kalesi sur duvarları.

Resim 9: Kaynar Kalesi'nden Dioskurlar ve Tanrıça kaya kabartması.

Resim 10: Keçili-Mezar Tepe yüzey keramikleri.

Resim 11: Kemikli Höyük/Bozburun Tümülüsü yüzey keramikleri.

Resim 12: Temaşalık temenosu, triton kabartması.

BURSA İLİ YÜZEY ARAŞTIRMASI - 2014

İZNİK

Mustafa ŞAHİN*

Bursa İli ve ilçelerinde sürdürdüğümüz yüzey araştırmasına 2014 yılında da devam edilmiştir. 09 - 21 Eylül 2014 tarihleri arasında yürütülen yüzey araştırması İznik İlçesi'nde gerçekleştirilmiştir¹.

Yüzey araştırmasının İznik'te sürdürülen bölümü Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü ve İznik Belediyesi tarafından desteklenmiştir. Kültür Bakanlığı adına Bakanlık Temsilcisi olarak aramıza katılan Hasan Yavaş'a uyumlu ve yardımsever çalışmalarından dolayı teşekkürlerimizi sunarız. Ayrıca büyük bir özveri ve gayretle çalışmaların her aşamasına katkıda bulunan Uludağ Üniversitesi öğretim elemanları Prof. Dr. Hüseyin S. Başkaya, Doç. Dr. Derya Şahin, Arş. Gör. Hazal Çıtakoğlu, Arş. Gör. Nur Deniz Ünsal, Arkeoloji Bölümü öğrencileri Emre Genek ve Ahmet Yıldız'a teşekkürü bir borç biliriz.

2014 yılında çalışmalar Mart-Nisan aylarında planlanmıştı. Ancak çalışma ruhsatının Eylül ayına sarkması Bochum, Kiel ve Kocaeli Üniversitelerinden ekibe katılarak zemin etüdü yapacak olan heyet üyelerinin çalışma takvimlerine uymamış ve bu nedenle 2014 yılı yüzey araştırmasında zemin etüdü araştırmaları yapılamamıştır.

* Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN, Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 16059 Görükle - Bursa/TÜRKİYE.

Bu makale, Uludağ Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen BUAP(F)-2014/6 numara ve "Helenistik ve Roma İmparatorluk Dönemi Nikaia'sında (İznik) Arkeolojik Yüzey Araştırması ve Tarihlendirme" isimli proje ile hazırlanmıştır.

1 Yüzey araştırmasının İznik'te sürdürülen bölümü Uludağ Üniversitesi Rektörlüğü ve İznik Belediyesi tarafından desteklenmiştir. Kültür Bakanlığı adına Bakanlık Temsilcisi olarak aramıza katılan Hasan Yavaş'a uyumlu ve yardımsever çalışmalarından dolayı teşekkür ederiz. Ayrıca büyük bir özveri ve gayretle çalışmaların her aşamasına katkıda bulunan Uludağ Üniversitesi öğretim elemanları Prof. Dr. Hüseyin S. Başkaya, Doç. Dr. Derya Şahin, Arş. Gör. Hazal Çıtakoğlu, Arş. Gör. Nur Deniz Ünsal, ayrıca Arkeoloji Bölümü öğrencileri Emre Genek ve Ahmet Yıldız'a teşekkürü bir borç biliriz.

Yüzey araştırmasının ilk günü İznik'in İzmit (Nikomedia) yol bağlantısını anlamak amacıyla Boyalıca'dan Hersek Köyü'ne doğru giden yol tespit edilmeye çalışıldı. Bu amaçla Boyalıca'dan Bayındır, Kızderbent yönünde ilerlendi. İznik Gölü'nün kuzeyini Samanlı Dağları çevirmektedir. İznik ile İzmit arasında doğal engel konumunda olan bu dağlar tek bir yerde geçit vermekte. Bu güzergah bir yandan bol miktarda içecek su kaynaklarına sahipken, diğer yandan İznik'i İzmit'e bağlayan en kısa yoldur. Yol üzerinde günümüzde de çok sayıda çeşme bulunmaktadır. Antik yolun izlerini sürmek üzere yolu Kocaeli sınırına doğru bir miktar takip ettik. 35. kilometrede Valide Köprü isimli üç gözlü bir köprü bulunmaktadır. Bu köprü Bursa il sınırları dışında bulunduğu için araştırmamız kapsamına alınmamıştır. Köprüden sonra yol ikiye ayrılmaktadır. Batıya giden yol Altınova'ya doğru ilerlerken, kuzeye ilerleyen yol Karamürsel'e varmaktadır. Her iki yol da Marmara Denizi'ni aşarak Hersek'e ulaşmaktadır. Diğer bir ifade ile İstanbul'dan hareket eden bir yolcu Hersek üzerinden Karamürsel'e ulaşmakta, oradan kara yolu ile Samanlı Dağları aşp, Boyalıca'ya inmekte ve buradan karayolu veya İznik Gölü üzerinden deniz yolu ile İznik'e ulaşmaktadır. Bize eşlik eden Boyalıca Muhtarı deniz ulaşımı için kıyada taş bir iskelenin bulunduğundan bahsetse de, göl kıyısında yaptığımız incelemelerde, belki de daha sonradan yapılan dolgu nedeni ile, herhangi bir bulguya rastlanmamıştır.

İznik sur duvarı üzerinde bulunan dört kapıdan birisi Yenişehir Kapı'dır. Yenişehir İlçesi'ne giden yol güzergahı üzerinde bulunan kapının antik çağdaki bağlantısını belirlemek için bir sonraki araştırmamızı burada yoğunlaştırdık. İlk olarak Yenişehir-İznik yolu üzerinde yer alan Derbent Köyü'ne doğru hareket ettik. İznik-Yenişehir yolunun doğusunda, Derbent'e varmadan Kızılhisar - Mecidiyeköy istikâmetinde dönüşünde kavşakta, modern yolun yaklaşık 2 m. alt kodunda bir çeşme ve köprü bulunmaktadır (Resim: 1)².

Daha sonra Kızılhisar - Mecidiyeköy istikâmetinde 8 kilometre ilerleyerek burada aracımızı park ettik. Maden ruhsat tabelasının bulunduğu yerden patika yola girdik ve yürüyerek yaklaşık 1 km. tırmandıktan sonra Değirmenkaya olarak bilinen kaya kütlelerinin önüne geldik (Resim: 2)³. İznik'in güney-

2 GPS koordinatları: 40° 21,607' K ve 029° 40' 784'' D. Rakım: 496 m.

3 GPS Koordinatları: 40° 21'48 K ve 029° 41' 13'' D. Rakım: 629 m.

batisında yer alan bu anıt, İznik – Yenişehir yoluna hakim bir noktadadır ve bulunduğu yer itibari ile İznik’e yukardan kuşbakışı bakmaktadır. Kireçtaşı kayalığın Derbent Köyü’ne bakan kuzey yüzünde kabartma şeklinde birtakım büstler bulunmaktadır. Mihmandarımız, kayalığın batı tarafında, diğer bir ifade ile İznik’e bakan dış yüzünde, daha aşağı kotta bir su kaynağının bulunduğundan bahsetti, ancak yol çalışmaları nedeniyle biz sözü edilen kaynağı göremedik.

Anıtın bulunduğu alan karşılıklı duran iki kaya bloğunun arasında kuzey güney doğrultusunda uzanan yaklaşık 17 metre uzunluğunda bir boğazdan oluşmaktadır (Resim: 3). Boğazın içerisinde makilik bir bitki örtüsü yer almaktadır. Alanda daha önceden açılmış çok sayıda define kazısı çukuru dikkat çekmektedir (Resim: 4). Kaçak kazı çukurları ve kabartmalar üzerinde yapılan tahribatlar definecilerin ne kadar ileri gittiklerini açık bir şekilde göstermektedir.

Kaya kütlelerinin yüzeyinde 3 grup halinde 15 adet içerisinde kabartma büst bulunan pano ve 1 adet de içinde yazıt bulunan tabula betimlenmiştir (Resim: 5)⁴. Gruplarda figürler yan yana veya birbirinden bağımsız durmaktadır. 1. grup figürlerde birbirinden bağımsız şekilde yerleştirilen iki pano yer alırken, 2. grupta 5 pano bir arada, daha küçük boyutlu işlenmiş bir pano ise bunlardan ayrı bir noktada durmaktadır. 3. grupta ise iki tanesi üçlü, birisi ise ikili olmak üzere toplam sekiz pano yer almaktadır. Ayrıca, kayalığın en kuzeyinde etkili şekilde aşınmış at olduğunu düşündüğümüz bir tasviri vardır.

1. Grup (Resim: 6)

1. Pano: Anıtın en kuzeyinde, kabartmaların ise en sağında yer alan bu panoda, kıvrıkcık saçlı, sakallı bir erkek figürü betimlenmiş. Bu figür başını örten bir manto giymiş, sağ kolunu göğüs üzerinden sol omzuna doğru tutmaktadır.

4 Yazıt daha önce Sencer Şahin tarafından tercüme edilmiştir. Ayrıca bkz. S. Şahin, Katalog der antiken Inschriften des Museums von Iznik (Nikaia) I / Antik Yazıtlar Kataloğu I. Stadtgebiet und die nächste Umgebung der Stadt / Şehir ve Yakın Çevresi, Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien 9.1 (Bonn 1979), Kat. Nr. 38 Levha 4-5.

2. Pano: 1 numaralı kabartmanın 84 cm. güneyinde, diğer bir ifade ile solunda yer alıyor. Kıvrık saçlı, sakallı bir erkek figürü betimlenmiş. Sağ kolunu, himatyonun içinde göğüs üzerinde tutmakta.

2. Grup (Resim: 7)

Bu grup, aynı kaya kütesinin güneyinde, 2 numaralı panonun yaklaşık 4 m. solunda yer almakta. En üste çizgisel olarak dış konturları belirtilmiş bir alınlık bulunmaktadır. Alınlığın hemen altında yan yana iki pano yer alır. Bunlardan sağda olanı tamamen kazınarak tahrip edilmiş. Sol tarafta yer alan panonun içerisinde ise bir kadın büstü seçilmekte.

Kadın figürünün hemen altında ise ortada bir tabula ve köşelerde birer erkek figürlerinin betimlendiği birer pano bulunmaktadır. Korunan izlerden anlaşıldığı kadarıyla anıtın adama kitabesi 6 satır halinde tabula içerisinde yer almaktadır. Yazıtın korunan bölümü 1979 yılında Sencer Şahin tarafından tercüme edilmiştir⁵. Buna göre en üst satırda “uğurlu olsun” yazısı okunabilmektedir. 65 cm. güneyde bu gruptan bağımsız duran bir diğer pano daha bulunmaktadır.

3. Pano: Alınlığın sol altında yer almaktadır. 50 cm. yüksekliğinde, 53 cm. genişliğinde bir panonun içerisinde bir kadın figürü betimlenmiştir. Yüzü tahrip olmuştur (Resim: 8).

4. Pano: Bu panoda etkili aşınma nedeniyle fazla bir şey söylemek mümkün değil. Alınlığın kuzey (sağ) tarafa doğru devam etmesi, bu bölümde ikinci bir panonun olma olasılığını güçlendirmektedir. Panonun içerisinde salt yüz silueti fark edilebilmektedir. Etkili aşınma bu panoda bilinçli bir tahribatın yapıldığını düşündürmektedir.

5. Pano: 42 cm. yüksek ve 33 cm. genişliğe sahip panonun içerisinde bir erkek büstü vardır (Resim: 9). Sağ kolu göğüs üzerinde duracak şekilde bir manto giymiş. Saçı peruk gibi kabarık işlenmiştir. Erkek büstünün hemen altında, 20 cm. yüksekliğinde kuş motifine benzer bir kabartma yer almakta.

5 S. Şahin,, age., Kat. Nr. 38.

6. Pano: Bu bölüm tabula olarak düzenlenmiş. 53 cm. genişliğinde, 40 cm. yüksekliğindeki alanın sol üst köşesindeki günümüzde hala ilk harf seçilebilmektedir. S. Şahin burayı ziyaret ettiğinde yazıt biraz daha iyi durumda olmalıdır.

7. Pano: 42 cm. yüksekliğe ve 30 cm. genişliğe sahip sağdaki pano, soldaki ne nazaran biraz daha dardır. Soldaki panoda olduğu gibi bir erkek büstüne yer verilmiştir (Resim: 9). Sağ kolu göğüs üzerinde duracak şekilde bir manto giymiş. Saçı peruk gibi kabarık işlenmiştir.

8. Pano: Grubun 65 cm. güneyinde yer alıyor. Burada da manto giysili, sağ kolunu göğüs üzerinde tutan sakallı bir erkek tasvir edilmiştir. Saçları başın üzerinde peruk gibi durmaktadır.

3. Grup (Resim: 10)

2. grubun 6 m. daha güneyinde yer almaktadır. Üst ortada yan yana duran 3 pano bulunmaktadır. Toplam alan genişliği yaklaşık 102 cm, figürlerin yüksekliği ortalama 53 cm, kabartma derinlikleri ise 6-7 cm. arasında değişmektedir. Bu grubun altında solda üçlü, sağda ise ikili olmak üzere iki grup daha bulunmaktadır. Bu üçlü grubun hemen sağında ikili panoda yan yana 2 erkek figürü yer almakta. İki figür arasındaki mesafe ise 27 santimetredir. Gruplar arasındaki mesafeler şu şekilde ölçülmüştür: üst ortadaki üçlü pano ile sol alttaki üçlü pano arası 150 cm., sağ alttaki ikili pano arası 100 santimetredir. Alttaki üçlü pano ile ikili pano arasındaki mesafe ise 285 santimetredir.

9. Pano: Alçak kabartma şeklinde betimlenmiş erkek büstü yer almakta. Sakallı ve saçları kabarık. Uzun yüzlü, gözleri iri ve birbirine yakın. Kolları ve elleri belirgin değil.

10. Pano: Alçak kabartma şeklinde betimlenmiş erkek büstü yer almakta. Sakallı ve saçları kabarık. Uzun yüzlü, gözleri iri ve birbirine yakın. Kolları ve elleri belirgin değil.

11. Pano: Alçak kabartma şeklinde betimlenmiş erkek büstü yer almakta. Sakallı ve saçları kabarık. Uzun yüzlü, gözleri iri ve birbirine yakın. Kolları ve elleri belirgin değil.

12. Pano: Alçak kabartma şeklinde betimlenmiş erkek büstü yer almakta. Bu pano zemine oval şekil verilerek kavisli bir şekilde yontulmuş. Elinde kâse benzeri bir nesne tutuyor. Mantonun kıvrımları detaylı bir şekilde işlenmiş.

13. Pano: Alçak kabartma şeklinde betimlenmiş erkek büstü yer almakta. Ortadaki figür ise sol kolunu göğsünün üzerinde tutuyor. Mantonun kıvrımları detaylı bir şekilde işlenmiş.

14. Pano: Alçak kabartma şeklinde betimlenmiş erkek büstü yer almakta. Bu pano zemine oval şekil verilerek kavisli bir şekilde yontulmuş. Elinde kâse benzeri bir nesne tutuyor. Mantonun kıvrımları detaylı bir şekilde işlenmiş.

15. Pano: Erkek büstü betimlenmiş. Yüzü çok tahrip olmuş durumda. Figürün genişliği 40 cm., yüksekliği 48 cm., derinliği 1,5 santimetredir.

16. Pano: Erkek büstü betimlenmiş. Yüzü çok tahrip olmuş durumda. Figürün genişliği 43 cm., yüksekliği 60 cm. ve derinliği bir öncekinde olduğu gibi 1,5 santimetredir.

Tabula içerisinde yer alan yazıtın korunan bölümünde yer alan ifadeye göre S. Şahin anıtın bir tanrıya adak olarak yapıldığını ileri sürmektedir. Yüzeyde bol miktarda amorf nitelikte kırık seramik parçaları da bulunmaktadır (Resim: 11). Anıt, hem yola, hem de İznik'e hakim bir noktada yer almaktadır. Bu hakim konum anıtın ya S. Şahin tarafından önerildiği gibi bir tanrıya adanan kült alanı veya bir aileye ait mezar anıtın olduğunu akla getirmektedir. Burada ileride yapılacak kazılar konunun aydınlanmasına yardımcı olacaktır.

Panolarda yer alan portreler önemli ölçüde aşınmış olsa da korunduğu kadarı ile kabarık saçları ve sakal işçilikleri ile Antoninler Dönemi stilini hatırlatmaktadır (Resim: 9). Özellikle kısa sakal nedeniyle Antoninus Pius portreleri ile yakın benzerlik göstermektedirler. Bu nedenle mezar anıtının İ.S. 2. yüzyılın ortalarına ait olduğunu düşünüyoruz.

İznik'de ziyaret ettiğimiz bir diğer mahalle Çakırca olmuştur. Çakırca Mahallesi'nin günümüzde bulunduğu yer yeni yerleşime aittir. Eski yerleşim Çakırca Höyüğü'nün alt kısmında, Sansarak'tan doğan ve Samanlı Dağları'nın içinden gelen Karasu Deresi'nin göle döküldüğü ve Yeniköy olarak adlandırılan mevkide yer almaktadır. Bu alan günümüzde zeytinliktir.

Çakırca Mahallesi'nin merkezinde nereden taşındığı bilinmeyen mermer bloklar bulunmaktadır. Bunlardan 3 tanesi eski düğün salonunun girişinde sergilenmektedir. Birisinin üzerinde akroterler ve yazıt bulunmaktadır (Resim: 12-13). Akroterlerin ortasında rozet, ayna ve kalkan, diğerinde etrafında ve ortasında yıldızlar ile bir ay motifi bulunmaktadır (Resim: 12). Yıldızlar kazıma tekniğinde yapılmış olup altı kolludur. Akroterler, ayna ve kalkan ise kabartma tekniğinde işlenmiştir. Üst bölümde ise derin bir çukur bulunmaktadır. Orijinalde mezar anıtı olan mermer blok daha sonra bir süre dibek taşı olarak kullanılmıştır.

Baştabanında ay ve yıldızların bulunduğu yüzde okunabilen tek sıra bir yazıt vardır. Harf yüksekliği burada 3 santimetredir.

HN- ♥ ΒΑΣΙ-[ΛΕΥΣ]

Diğer yüzde ayrıca iki satırı korunan bir yazıt kuşağı daha bulunmaktadır. Burada harf yüksekliği 4,8 santimetredir (Resim: 13).

MHN[H] - -ΑΣΙΑΕ- (1. satır)

ΕΙΣ ΒΟ- -ΝΑ--

Çakırca'da antik yerleşime ait bir diğer ip ucu 2-3 km. mesafede, Orhangazi-İznik yolunun göle yakın bölümünde, antik olduğu düşünülen yolun kenarındaki üzüm bağının içinde bulunmaktadır⁶. Bu bölge "Yiv Mevkii" olarak bilinmektedir. Tarla sürülürken bulunan mermer bloğun boyu 137 cm., eni 130 cm. ve ölçülebilen yüksekliği 48 santimetredir (Resim: 14). İri kristalli beyaz mermerden bloğun dış yüzeyleri kaba bırakılmıştır. Bir yüzünde dışarıya taşkın bir kabartma oluk var. Arazi sahibi tarafından ters çevrilmiş durumda bulunan bloğun iç bölümünün oyuk olduğu söylendi, ancak biz

6 GPS Koordinatları; 40° 29' 16 K ve 029° 39' 00 D.

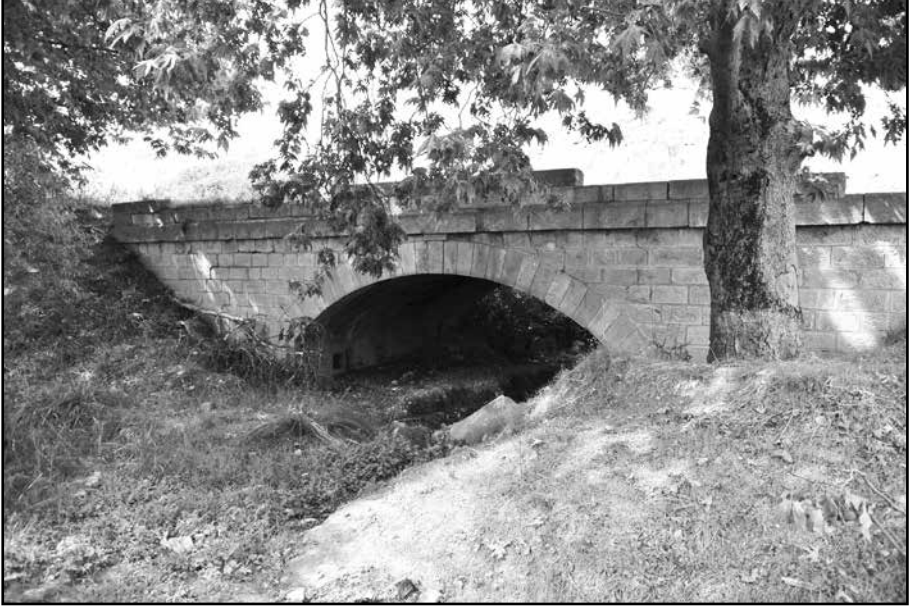
oyuk olduğunu göremedik. Dışarıya taşan bölüm oluk şeklindedir. Mevcut durumdan anlaşıldığı kadarı ile blok üzüm işliğine ait bir pres tabanı olabilir. Bloğun çevresinde bol miktarda seramik parçasına rastlanmıştır.

Çakırca'da ayrıca İznik'e denizyolu ile ulaşımı sağlamak üzere inşa edilmiş olası iskelenin yeri aranmıştır⁷. Burada 2 adet ahşap iskele bulunmaktadır (Resim: 15). Muhtarın ifadesine göre, iskelenin ilerisinde "Küp Kamışları" olarak adlandırılan bir yer varmış. Burada sualtında büyük küplerin olduğu söyleniyor.

Antik liman araştırmalarımızda diğer bir durağımız Müşküle Mahallesi olmuştur⁸. İznik merkezden yaklaşık 22 km. güneyde, İznik Gölü kıyısında yer alan mahalleye aynı zamanda deniz yolu ile ulaşım olduğu bilinmektedir. Olası liman kalıntılarını araştırmak için yaptığımız ziyarette, kıyıda yapılan dolgu nedeniyle, 1950'li yıllarda inşa edilen ahşap iskelenin direkleri dışında su üzerinde iskele kalıntısı olabilecek herhangi bir ize rastlayamadık.

7 Köy muhtar Zeki Bayrak'a teşekkür ederiz.

8 Köyde bize yardımcı olan Muhtar Şemsettin Talan'a teşekkür ederiz.

Resim: 1

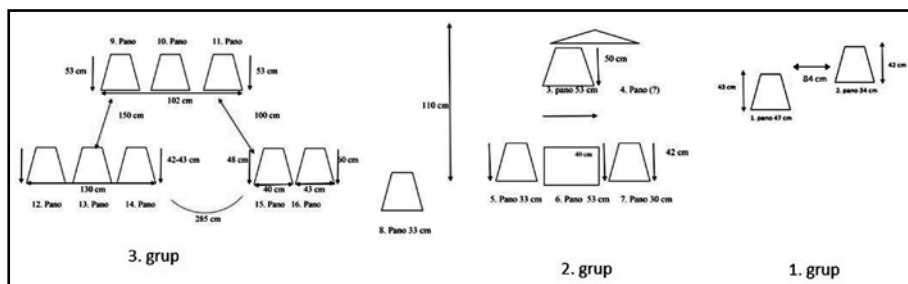
Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

Resim: 14

Resim: 15

AN ARCHAEOLOGICAL SURVEY OF THE EARLY CHRISTIAN-BYZANTINE PERIOD ON THE VALLEYS THAT REACHED THE HELLESPONT: 2014 RESEARCH

Ayşe Ç. TÜRKER*

The 2014 studies of the survey for the early Christian-Byzantine Period on the valleys that reached the Hellespont were carried out with the permission and appropriation by the Directorate General of Cultural Assets and Museums¹. The study aimed to detect and document the settlements of the early Christian-Byzantine period on the valleys formed by the rivers reaching the Hellespont and in their close vicinity. In these studies, architectural, architectural plastic, terracotta construction and roof covering materials of the Byzantine period as well as pottery finds were documented in a total of 18 villages and at the findspots around these villages.

There are natural ports at the mouth of the valleys that reach the Hellespont. The Byzantine coastal cities also developed in the areas where these ports were found. Therefore, surveys are performed in the lower, middle, and upper sections of the valleys. The valleys generated by the streams which reached the Hellespont are the Bayramdere (Paesus), Lapseki, and Bergaz (Praktius) Valleys in the upper section of the strait; the Sarıçay (Rhodius) and Kalabaklı Valleys in the middle section of the strait; and the Scamander (Karamenderes) Valley in the lower section of the strait. Extending to the Hellespont in the south-east - north-west direction, these valleys make up a

* Prof. Dr. Ayşe Ç. TÜRKER, TÜRKİYE.

1 Archaeologist Türker from Çanakkale Onsekiz Mart University and Art Historian Ayşe Ünal as the Ministerial representative participated in our study. I thank the Directorate General of Cultural Assets and Museums for the permission to study, TÜBİTAK (The Scientific and Technological Research Council of Turkey) (111K377) for its financial support and Türker, for his contributions to the research.

natural road. Of them, the Scamander and Sarıçay Valleys join the Granicus and Aesepus Valleys, generated by the streams which reached the Marmara Sea in the south-west - north-east direction, and create natural road networks (Fig. 1). This finding of ours is also supported by the 53 defensive structures we documented in the lower, middle, and upper sections of the valleys. This road system, which we revealed together with the defensive structures as a result of our surveys in the region, is new for the Byzantine studies².

THE UPPER SECTION OF THE SCAMANDER VALLEY

The section of Scamander between Karaköy and Bayramiç may be evaluated as Upper Scamander. It is about 34 km in length. Karaköy and Ayazma are the main branches which nourish Scamander. Between the two is Piren – a smaller branch. Flowing in the east-west direction between Karaköy and Bayramiç, Scamander is nourished by the lateral brooks in the north and the south and turns southwards around Kurşunlu, whence it turns north-westwards and reaches around Bayramiç³. Upper Scamander qualifies as a valley with a narrow floor. It is distinguished from the Middle and Lower Scamander Valleys by this feature. This enables the valley to have a more advantageous location than both regions in terms of security.

THE NORTH OF UPPER SCAMANDER

KURŞUNLU

The episcopacy of Skepsis (Hagios Kornélios) is localized within the borders of the Kurşunlu Village in a place overlooking the narrow-floor valley of Upper Scamander⁴. The name of the settlement was registered as Hagios Kor-

2 The road network we detected was evaluated in detail in the final report of our project, entitled "The Military Geography and Defensive Structures of the Hellespont and its Vicinity in the Byzantine Period" and supported by the TÜBİTAK, and is being prepared for publication.

3 Today these areas are under the Bayramiç Dam.

4 About this episcopacy, see A. Çaylak Türker, "Bizans Döneminde Çanakkale Boğazı ve Yerleşim Modelleri: Skamander Vadisi", *Anadolu ve Çevresinde ORTAÇAĞ*, 4, 2010, 57-58.

nèlios during the consul of Kadıköy⁵. Saint Kornèlios is known as one of those who first converted to Christianity by means of Apostle Paulus and he came to Skepsis so as to disseminate this religion⁶. In the sources, it is mentioned that Kornèlios disseminated Christianity in Skepsis, that the pagan temple here was demolished by him, and that Demetrius – the ruler of the region – also converted to Christianity together with his wife and child after the arrival of the Saint.

It is also known that the life of Kornèlios ended in Skepsis and that Bishop Silvanus of Troas had a church constructed for him in Skepsis in 425⁷. The inscription with respect to the repair of this church, which was dedicated to Saint Kornèlios in Skepsis, has survived up to the present time. The inscription is now located on the door of the Murat Hüdavendigâr Mosque in Behramkale⁸.

Kurşunlu was specified as Palaiskepsis by Schliemann, and this view was also accepted by Pullan. On the other hand, Choiseul-Gouffier and Leake thought that it might have been Kebren⁹. The Kurşunlu Hill was determined as Skepsis as a result of the excavations carried out in the 1860s by Calvert. When Clarke arrived in 1801, he identified the remains of the ancient city on the hill¹⁰. However, the travelers who arrived in the region afterwards did not see the remains on the hill. The reason for this was shown as the fact that Osman Hadımoğlu had the stones in the place concerned carried in order to be used as construction materials while establishing the modern settlement in Bayramiç¹¹. Many travelers stated that the marble fragments of the ancient

5 J. Darrouzès, *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*. Paris 1981, 75.

6 S. Sepp, *Die philosophische Richtung des Cornelius Celsus. Ein Kapitell aus der Geschichte der pyrrhonischen Skepsis*, Freising 1893. Papers of the American School of Classical Studies at Athens, I (1885).

7 R. Janin, *Les Églises et les Monastères des grands centres byzantins*, Paris 1975, 205.

8 C. Texier, *Küçük Asya, Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi* I, Ankara 2002, 358.

9 F. Calvert, "Contributions to the Ancient Geography of the Troad. On the Site and Remains of Cebrene" *Archaeological Journal* 22 (1865) 53; Pullan, W. R. Lethaby, *Antiquities of Ionia V*, London 1915, 32; M. G. F. A. Choiseul-Gouffier, *Voyage Pittoresque dans l'empire Ottoman en Grèce II*, Paris 1822, 55; J. M. Cook, *The Troad*, Oxford 1973, 345.

10 E. D. Clarke, *Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa*, New York, 1801.

11 Cook, 1973, 345.

structures had been used as reused materials on the walls of the houses and of some structures like fountains in Bayramiç¹². Salvage excavations were carried out in Skepsis, which would remain under the dam lake during the construction of the Bayramiç Dam, in the seasons of 1993 and 1995 by the Çanakkale Archaeology Museum¹³. During the studies, soundings were taken in the vicinity as well.

On the other hand, the studies carried out for this settlement in Kurşunlu as of the 19th century do not include any finding with respect to the defensive walls of the city. Nevertheless, we detected and documented the traces of the defensive walls of the city in our studies on the Kurşunlu Hill.

Kurşunlu is a 330-meter-high hill which extends for about 830 m in the east-west direction (Fig. 2). The traces of the defensive walls that we detected start at an altitude of about 289 m on the south-eastern margin of the hill and extend north-westwards up to the altitude of about 284 m (Walls No. 5, 2, and 1). The character of Wall No. 1 here displays the wall technique of the early period. About 20 m to the south of this wall, we discovered the trace of a second wall which started from the altitude of about 300 m on the hill, extended for about 250 m in parallel with this wall up to the altitude of 280 m in the south-east - north-west direction, and probably belonged to the Byzantine period (Wall No. 2). The wall traces which disappear after Wall No. 1 can partly be followed for about 90 m at the altitude of about 260 m at the north-western corner of the hill approximately 32 m afterwards. Wall traces partly preserved for about 52 m can be followed between the altitudes of about 252 and 260 m in the west of the hill. The traces which disappear at this point can partly be followed for about 100 m in the south-east between the altitudes of about 252 and 260 m on the south-western margin of the hill. The mortared rubble core of the wall, which is about 23 m in length, can be seen in this section. On the

12 E. D. Clarke, *Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa*, II (1812), 128-131; L. Budde ve R. V. Nicholls, *Catalogue of Greek and Roman Sculpture in the Fitzwilliam Museum*, Cambridge 1964 no. 91, 94.

13 Ö. Özden, Ç. Türker ve T. Kekeç, "1993 Yılı Skepsiz Antik Kenti Kurtarma Kazısı" V. *Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Ankara 1995, 365-386; C. Başaran, A. Y. Tavukçu ve M. Tombul, "1995 Yılı Skepsis Aşağı Kent ve Nekropolü Kurtarma Kazısı", VIII. *Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, Ankara 1999, 551-583.

other hand, although pottery finds at moderate density which represent the Byzantine period are seen on the southern slopes of the hill, no traces of the defensive walls can be detected.

THE MIDDLE SECTION OF THE SCAMANDER VALLEY

The narrow-floor valley quality in Upper Scamander changes around Bayramiç. The section from the place concerned to the Araplar Pass is shown as Middle Scamander. Even though the geographical character of Middle Scamander displays integrity between Bayramiç and Ezine, the geographical character observed from Ezine to the end of the Araplar Pass is different from those in the middle and lower sections. The surface feature observed here qualifies as a pass from the middle section to the lower section. Thus, this section can also be evaluated as a transitional zone.

FINDSPOTS ON THE ROADS WHICH REACH MIDDLE SCAMANDER FROM THE WEST

KIZKALESİ:

The area where the castle was located was first visited in 1740 by Pococke¹⁴. Çığrı, the location of the castle on the map of Anatolia by De Vaugongy, was shown as Kokylion¹⁵. Kokylion is one of the Troad cities mentioned by Pliny. However, Clarke thought that this localization on the basis of a similarity in names was wrong and stated that this wrong method was also used by Choiseul-Gouffier¹⁶. Choiseul-Gouffier localized this area as Kenchreai, and this localization was also accepted by Leake, Webb, Cramer, and Texier¹⁷. On

14 R. Pococke, *A Description of the East and Some Other Countries II, Observations on the Islands of the Archipelago, Asia Minor, Thrace, Greece and Some Other Parts of Europe*, London, 1745, part 2.

15 J. T. Clarke, "A Proto-Ionic Capital from the Site of Neandrea (II)", *The American Journal of Archaeology and of the History of the Fine Arts*, 2, Apr. - Jun., 1886, 138.

16 Choiseul-Gouffier, 1822, vol. II.

17 W. M. Leake, *Journal of a Tour in Asia Minor*, London 1824; P. B. Webb, *Osservazioni intorno allo stato antico e presente dell'agro Trojano*, Milano 1821; J. A. Cramer, *A geographical and historical description of Asia Minor*, Oxford 1832; C. Texier, *Asie Mineure description géographique, historique et archéologique des provinces et des villes de la Chersonnèse d'Asie*, Paris 1862.

the other hand, Leaf localized this settlement as both Kencherai and Kokylion in the classical period. Nevertheless, in his study in the region, Cook thought that no remains dating earlier than the Byzantine period were available in this area and that it therefore could not have been a classical settlement¹⁸.

The expressions by the travelers also indicate a Byzantine castle on the hill. Pococke stated that there was a castle in ruins on the hill, that a round tower could be seen at the corner, and that numerous cisterns carved into rock were available and he thought that they had been constructed hastily¹⁹. Wood stated that there were two round towers on the hill, along with a room or two rooms²⁰. Reinach spoke of a round structure with towers and cisterns at the summit²¹. He considered that its date was the period when Byzantines struggled with Turks. On the other hand, Cook expressed that the remains on the hill consisted of the walls of a defensive structure, a tower with a round plan – which was called a windmill by the villagers – on the margin of these walls, and cisterns. He stated that it was a Byzantine castle and that the pottery items on the surface were dated to some period between the mid-12th century and the 13th century.

This date is also supported by the narration by Georgios Pachymeres. In the History by Pachymeres, it is told that Emperor Michael Palaeologos imprisoned Manuel at this castle²². It is considered that it was again this castle where Theodore Laskaris preserved his treasure in the mid-13th century²³. Nevertheless, there is no sketch or plan of this castle, which has been frequently mentioned in the manuscripts on the region since the 18th century²⁴.

18 Cook 1973, 218-219, 318.

19 Pococke, 1745, part 2.

20 R. Wood, Essay on the Original Genius and Writings of Homer, London 1775.

21 A. Reinach, "Voyage épigraphique en Troade et en Eolide", *Revue épigraphique*, 1, 1913, 165-189, 299-324; 1914, 35-45.

22 Clarke 1886, 140.

23 Georgios Pachymérés, *Relations Historiques* I. Livres I-III, A. Failler, V. Laurent (ed.) Paris 1984, 96-97.

24 B. Böhlendorf-Arslan, "Byzantinisches Leben im Naturraum Troas: Siedlungsverdichtung vs. Einöde", *Byzas* 13, 2012, 227-298; G. Bieg, K. Belke, B. Tekkök, "Die Mittel – bis Spätbyzantinische Besiedlung Innerhalb des Nationalparks Troia und die Troas" *Studia Troica* 18, 2009, 163-194.

In our study, it was aimed to obtain a plan of the defensive structure on the hill.

The hill where the castle is located is about 460 m in diameter at an altitude of about 250 m. Its highest altitude is measured as about 298 m. In the west of the hill are wall fragments which can partly be followed first of all for about 60 m in the north-west between the altitudes of about 276 m and about 283 m and then for about 55 m in the north-east up to the altitude of about 283 m (Fig. 3). They are about 2 m in thickness. The wall traces which disappear at this point can again be followed for about 14 m in the east and at an altitude of about 287 m. There is a tower with an apsidal plan (Tower 1) at this altitude. These walls probably constitute the first defensive line of the castle. In the east of the hill, the traces of the first defensive line can partly be followed for about 48 m in the south-east - north-west direction at the altitude of about 292 m. No thickness can be measured on these wall traces.

Approximately 14 m to the south-west of the apsidal tower is Tower 2 again with an apsidal plan at an altitude of about 289 m. From this tower southwards, wall traces can partly be followed for about 65 m between the altitudes of about 288 and 290 m. The wall traces which turn south-westwards from this point continue for about 70 m and join the natural rocks at an altitude of about 290 m. No wall traces can be detected on the natural rock which extends as far as about 40 m to the north-east of this point; however, starting from this point, wall traces are partly detected for about 22 m in the east and up to the altitude of 294 m. Tower 3 is located at this point. The diameter of this tower with a circular plan, situated on the bedrock, is measured as about 5 m. Wall traces are followed for about 12 m in the north-west from this tower up to the altitude of about 295 m. From this point, the wall extends westwards for about 13 m up to the altitude of about 296 m. The wall fragments partly followed between the natural rocks from this point continue for about 42 m in the west from the altitude of about 296 m to the altitude of 289 m and arrive around Tower 2. They constitute the second defensive line of this castle. White lime mortar was used as a binder on the walls. Nevertheless, the mortar mostly wore thin and shed under the influence of the weather conditions. Therefore, the masonry reminds one about the walls built in the

drystone wall technique. We often encounter this situation on the Byzantine defensive structures in the region. However, it is determined that the material and the construction technique followed on the walls display the late Byzantine character.

Three cisterns were discovered in the area inside the castle. One of them is a big structure with two units covered by a barrel vault (Fig. 4). The soil in it was partially emptied through illegal excavations and the walls became visible. Besides the cisterns, some wall fragments pertaining to building inside the castle can also be detected. The material and the wall technique observed on these walls are also parallel with those on the walls of the castle. The pottery finds we discovered on the surface in the area where the castle was located also indicate the 12th-13th centuries.

GÖKÇEBAYIR/BERGAZ

We documented architectural plastic works of the early Byzantine period in our studies in the Gökçebayır Village, located on the natural roads reaching Ezine from the west. Balusters are also seen among the stone works of the Byzantine period which were used as reused materials on the walls in the village. Unfluted column shaft fragments, an impost type of capital with a cross pattern on one of its short faces (Fig. 5) and Attica-type column bases were discovered in scattered condition on the alleyways in the village. Furthermore, the column capitals preserved at the courtyard of a house in the village were documented. The four capitals here are Corinthian, Ionic, and Ionic-impost types of column capitals (Fig. 6). The works detected also include column bases and postaments.

THE NORTH OF MIDDLE SCAMANDER

AKKÖY:

Akköy is about 5 km far from Ezine. It is located about 3.5 km to the southeast of the bridge which carries the Çanakkale-İzmir highway over Scamander. It was established on a low ridge on the southern edge of the narrow

valley generated by the Subaşı Brook that poured into Scamander. During our studies, we detected a large number of stone works of the Byzantine period inside the village and in the area where the village cemetery was located in Akköy²⁵. The fact that these works in Akköy were carried from the Adatepe locality is expressed by most inhabitants of the village. The finds representing the Byzantine period at the Adatepe locality also constitute the data which support these statements. Cook also set forth that the works in Akköy had been carried from Adatepe in the north of the village. On the basis of a large number of pottery items of the late Roman period that he saw in Adatepe when he visited the region in 1959 and 1968, he considered it an important Byzantine settlement. From the people that he talked to, he learned that stones had been obtained from this region during the construction of the buildings in Ezine. Depending on this and also considering that an inscription which they detected in Ezine and which was read by Bean might have also been brought from this region, he related St. Tryphon, whose name was mentioned in the inscription, to a possible church on Adatepe. According to the data he obtained, he localized the episcopacy of Skamandros to Adatepe. This suggestion by Cook is also accepted by many researchers²⁶. However, Akarca and Mannucci, researchers who studied in the region, suggested a place between Akçaalan and Akköy as Skamandros instead of Adatepe²⁷. Another study localizes Asarlıktepe in Çamköy as Skamandros²⁸.

We detected an inscription on the marble block found in the field located about 750 m to the south-west of the Akköy-Kaleyeri locality. The evaluation of this inscription, which contains the word 'Skamandros' (Fig. 7), together with the other archaeological data we obtained indicates that the episcopacy

25 For an evaluation of these works, see A. Ç. Türker, "Byzantine Architectural Sculpture from Akköy on the Middle Scamander Valley in Hellespontus" *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 26. 1, 2009, 201-218.

26 L. Robert, *Monnaies Antiques en Troade*, Genève-Paris, 1966,102; P. Firisch, *Die Inschriften von Ilion*, Bonn 1975, 150; A. Schulz, *Die Stadtmauern von Neandria in der Troas*. Asia Minor Studien 38, Bonn 2000, 26.

27 A. Akarca, "Troas'ta Aşağı Kara Menderes Ovası Çevresindeki Şehirler", *Belleten*, XLII, 1978, 26; F. Manucci, "Alla Ricerca di Scamandri", *Numismatica e Antichita Calalliche* XXVI, 1997, 283-4.

28 R. Körpe, "Asarlıktepe Skamandria Antik Kenti İçin Yeni Bir Öneri", *Mauer Schau, Festschrift für Manfred Korffmann*, band 1, Remshalden-Grumbach 2002, 367-376.

of Skamandros might have been found on the slopes extending for about 2.5 km as far as the shore of Scamander from Adatepe south-westwards also by including the Kaleyeri locality. At the locality known as Kaleyeri, we discovered some wall fragments which might have belonged to a defensive structure; however, the dense vegetation did not allow obtaining a plan of the walls. Nevertheless, a wall unearthed with illegal excavations and displaying the material and technical characteristics of the Byzantine period must have belonged to the entrance of the structure. Another architectural finding of ours in this area is the walls of a religious institution. Displaying the material and technical characteristics of the middle Byzantine period, this structure was also unearthed as a result of illegal excavations.

*THE TRANSITIONAL ZONE BETWEEN THE MIDDLE AND LOWER
SCAMANDER VALLEYS*

We studied at the Kırdağ-Çevrimtepe, Asartepe, and Pınarbaşı-Ballık localities in this area, which is also known as the Araplar Pass.

Kırdağ-Çevrimtepe:

In her study in the region, Akarca stated that architectural remains of a city wall were present on this hill. According to the pottery and terracotta roof covering materials she detected on the foot of the hill, she thought that this settlement had been used from the 4th century B.C. to the early Byzantine period²⁹. In our study on Çevrimtepe, we first aimed to obtain a plan of the walls on the hill. In our studies to attain this objective, we reached a plan of it by following the city walls which encircled the hill from three directions.

The defensive structure on Çevrimtepe is located at an altitude of about 185 m to the north of the point in the Araplar Pass where Scamander makes the first sharp turn southwards (Fig. 8). Wall traces can be followed at the south-western, southern, and south-eastern altitudes of about 175 m on the

29 Akarca, 1978, 52.

hill in the north-east - south-west direction. There is an entrance on the north-eastern margin of the walls which encircle the hill. On the other hand, no wall can be discovered in the north-east, north, and north-west of the hill.

According to the few unglazed and red-slipped potsherds representing the late Roman and early Byzantine periods on the hill and on its foot, it might be stated that the hill was used in the Byzantine period.

Asartepe:

Asartepe is an approximately 160-meter-high hill in the east of the place where Scamander reaches the plain from the Araplar Pass. The hill was shown as Hisarlık by many researchers. It is thought that this naming was first done by Schliemann and that the other researchers repeated him. On the other hand, Judeich shows this hill as small Pınarbaşı³⁰. The hill reaches up to the altitude of about 160 m by gradually ascending eastwards from the west at the point where Scamander makes the final sharp turn westwards. A wall, being about 15-20 m in length and qualifying as a front defensive line, was documented on this hill by the researchers. During their research around Ballıdağ, Raoul-Rochette and Morey reported the presence of a structure here as well. Sprat marked a settlement here. Schliemann stated that house remains had been found inside the city wall and in the areas on the slopes. Excavations were carried out on the hill by Calvert and Schliemann; however, it was stated that no data about settlement had been detected during these excavations. H. Z. Koşay and Sperling (in 1934) and the U.S. team in Troy (in 1954) carried out excavations here and, according to the data obtained as a result of them, put forward that no settlement had taken place on the hill³¹. In our study on this hill, we aimed to determine the defensive walls and to obtain a plan.

In our studies to attain this objective, we detected two walls at different levels in the west-east direction (Fig. 9). The first one starts from the shore of Scamander at an altitude of about 110 m and extends first north-eastwards

30 Cook, 1973, 125.

31 H. Z. Koşay - J. Sperling, *Troad'da Dört Yerleşme Yeri*, İstanbul 1936.

and then eastwards. These wall fragments can also be partly followed in the south. This wall must have extended in the south up to the upper point of the northern shore of Scamander. The second wall is discovered at an altitude of 150 m in the east-west direction. Continuing first north-eastwards and then south-eastwards, this wall is directed southwards, joins the natural rocks, and encircles the peak of the hill. The south-western, southern, and south-eastern shores of the hill on the side of Scamander are comprised of steep rocks. With this feature, it is a natural defensive line. The walls on the hill collapsed and it is hard to understand the wall technique; however, according to the mortared rubble core fragments we partly detected and the pottery finds indicating the early Byzantine period, it might be stated that the hill might have been used in the early Byzantine period as well.

Pınarbaşı – Ballık/Ballıdağ:

Ballık was referred to as Ballıdağ in the 18th and 19th centuries. It is located in the west of the Araplar Pass and it is a hill with an approximate height of 140-145 m. On the north-western foot of this hill is the Pınarbaşı Village. The northern, southern and eastern directions of the hill were encircled by city walls. The plan of these walls was first drawn in 1840 by Maudit. Nevertheless, it is stated that his drawing only showed the walls in the south-eastern section. In 1864, von Hahn drew a plan of the city walls in the whole area. In addition, Walker published a plan of both the city and its vicinity in his manuscript dated 1882³². With the examination of these city walls, it is understood that two main construction periods were detected. The first one is archaic, whereas the second one is Hellenistic. On the other hand, Reinach thought that this castle might have belonged to the era of the Palaiologos dynasty and set forth that it had been constructed while defending the strait against the Ottomans in the 14th century³³.

During our studies on the hill, we saw that the walls had been preserved at the foundation level and that it was difficult to determine their period; how-

32 Akarca, 1978, 45.

33 Cook, 1973, 125-126.

ever, the pottery finds seen on the hill demonstrate that the hill was also used in the Byzantine period. They are unglazed and red-slipped pottery items which might be dated to the early Byzantine period and were detected at moderate density.

The Gallipoli Peninsula (Thracian Chersonesos)

The Hisarlık locality and Sivritepe in the Karainebeyli Village were studied on the Thracian Chersonese. Moreover, finding and documentation studies were performed on the islands in the Gulf of Saroz. Another study area of ours on the Thracian Chersonese was the Kevgirçeşme locality. In 2013, we worked in this area and detected walls of a defensive structure³⁴. In 2014, it was studied in order to obtain a plan of the walls in this area and our documentation studies in this area were completed (Fig. 10).

Gallipoli, from which the peninsula took its name, also qualifies as a center in the south-western - north-eastern land transportation on the peninsula.

The Roads extending south-westwards from Gallipoli

There are three roads which extend south-westwards from Gallipoli. The first road starts from Gallipoli, follows the northern shore of the Havuzlar Brook north-westwards, and reaches Yeniköy. In Yeniköy, the road joins the road coming from Karabergaz/Ocaklı in the north-east. The road is divided into two here. In the north-west, it reaches the Despot Cove – a natural port in the Gulf of Saroz, while the road which follows the south-west reaches Angelachori (Şeytanköy) and Fındıklı. The road is divided into three here.

The first road in its north-west reaches the Kömür Port in the Gulf of Saroz, whereas the second road in its south-east follows the Münibbey Brook and reaches Cape Galata on the Hellespont. The third road in its south-west extends to Bergaz/Değirmendüzü.

34 A. Ç. Türker, "An Archaeological Survey of Early Christian- ByzantinePeriod on the Valleys That Reached the Hellespont: 2013 Research" , 32.*Araştırma Sonuçları Toplantısı*, 2. Cilt, Ankara 2014, 199-200.

Bergaz qualifies as an intersection here and allows accessing the four directions. Here the Bergaz Tributary joins the lateral brooks which originate from the Aya Yanni Hill in its east, from the Ilia Hill in its west, and from the Aya Dimitri Hill in its north. From the south of Bergaz to the direction of the strait, it passes between the Kanal Hill in its north-east and Karaağaçtepe in its south-west and reaches the Cumalı Valley around the Susam Hill. Here it joins the north-western branch coming from Tayfur. With these features, it makes up a natural road which allows accessing the Cumalı Port on the Hellespont from Bergaz.

By following the coastal roads of Kuledere and Boğazdere in its north-east, one reaches the Dalyan Port and more than one natural port in the Gulf of Saroz. In Bergaz, there must have been a defensive structure on the roads which reached the natural ports. The name 'Bergaz' of the settlement at an important location also indicates the castle. However, no extant traces of structures have been discovered in our studies in this area yet. The natural road extending in its south-west reaches Tayfur. The lateral brooks originating from more than one source in Zordağ in the north of Tayfur, the Asmalı Brook in its north-west and the Karaburun Hill constitute the Tayfur Brook in the north-western branch of the Cumalı Tributary. The Tayfur Brook joins the Bergaz Tributary around the Susam Hill, arrives in the plain, and reaches the Hellespont.

The road coming from Bergaz follows the northern edge of the valley and reaches the Bayırköy and Galata Villages. By following the western shore of Bahçedere in the north-west of Tayfur, one can reach the Saz and Karaağaç Ports in Saroz. The road which continues south-westwards from Tayfur receives the Asmalıdere and Koriçi Brooks in the north-west. It receives the Çakmak Brook from the south-east and arrives in the plain around Karainebeyli. It reaches the Manda Port via the natural road generated by the Koriçi Brook in the north-west. In the south of this port is the Keçi Hisar Hill or Sivritepe. The castle here was first detected and documented with our studies in the region.

The road which continues south-westwards from Tayfur arrives around Karainebeyli. The place concerned is a plain which has been fragmented by lateral brooks. Örentepe, Yantepe and Kayalitepe extend to this plain in the

north-south direction. There are natural roads which allow accessing the ports in Saroz via the lateral brooks behind this hill. The roads coming from the Ece Port in the north-west of this plain, from the Kemikli Port in its south-west, and from the Sestos/ Akbaş Port in its south join around Yantepe. Thus, Yantepe qualifies as an intersection. On Yantepe is the Byzantine castle of Hisarlık, again first documented by us.

Sivritepe

The length of the hill at the altitude of about 300 m in the north-south direction is about 148 m. The highest altitude of the hill is measured as about 311 m. The walls extending in the north-south direction and covering the east of the hill start from the altitude of about 309 m in the south and are followed up to the altitude of about 310 m in the north of the hill (Fig. 11). The wall which follows the altitude of about 310 m from this point is directed south-westwards. In some places, these walls cannot be followed owing to the dense vegetation in their west; however, the walls are followed again at an altitude of about 310 m in the south-west of the hill and they reach the bedrock in the south of the hill. In the east of the hill, wall traces likely to have belonged to a second defensive line can be followed for about 26 m in the south-north direction. The walls were built with large unhewn stones and white lime mortar. Nevertheless, the dense vegetation and steep rocks do not allow detecting the construction phases on the walls. On the other hand, the pottery items which can be seen on the surface indicate the middle and late Byzantine periods (Fig. 12).

Karainebeyli Hisarlık

The castle is located on an approximately 132-meter-long slope from an altitude of about 60 m to an altitude of about 52 m in the north-east - south-west direction on the south-western margin of Yantepe. Walls which were 2 m high on average and which were unearthed as a result of the illegal excavations at the north-western corner of the hill were documented (Fig. 13). This wall with a preserved mortared rubble core is about 1.90 m in thickness. The masonry

displays the Byzantine character. The finds detected on the surface also support these data. Glazed and unglazed potsherds representing the middle and late Byzantine periods are found at moderate density on the hill and considerably in the fields in the south-west of the hill at the Hisarlık locality. Fine sgraffito ware of the 12th century, Aegean ware of the mid-12th century to the early 13th century and sherds representing Zeuxippus Groups I and II of the mid-12th century to the 13th century are seen among the glazed pottery items (Fig. 14).

The Big Island in Saroz (the Mavritz Island):

The presence of a defensive structure on the big island in Saroz is seen on the engravings of the 19th century. However, no study is available for this structure. In our survey, it was also aimed to document the defensive structure on this island (Fig. 15).

The island consists of three hills. The first hill in the north-east is 52 m high. We detected traces of the defensive walls in the north-west and north-east of this hill. Additionally, we documented the traces of an institution with a rectangular plan in its south. The first hill joins the second hill in its south by means of a defile. This hill is 30 m high. Wall fragments are partly followed on the eastern border of the defile which connects both hills. Wall traces extending up to the altitude of 16 m are partly seen in the south-west of the 30-meter-high hill. There is a small defensive structure at this point. This structure displays the material and technical characteristics of the Ottoman period. On the other hand, the wall traces detected in fragments on the surface in the east, south-east, and north-east of the island starting from the altitude of 52 m on the hill to the south-western cape must have belonged to the defensive walls of the island in the Byzantine period. The pottery finds on the surface also support this finding of ours. The third hill in the west of the island is 27 m high and again joins the first hill by means of a defile. Wall fragments extending to the third hill from the first hill in the south-west are detected. Accordingly, it might be stated that there was a fortification wall which encircled the island at an altitude of about 20 m.

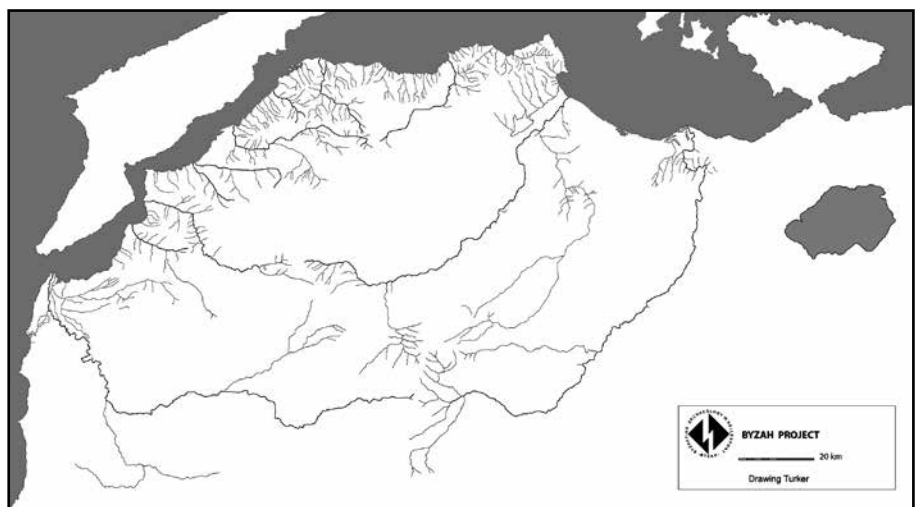

Figure: 1

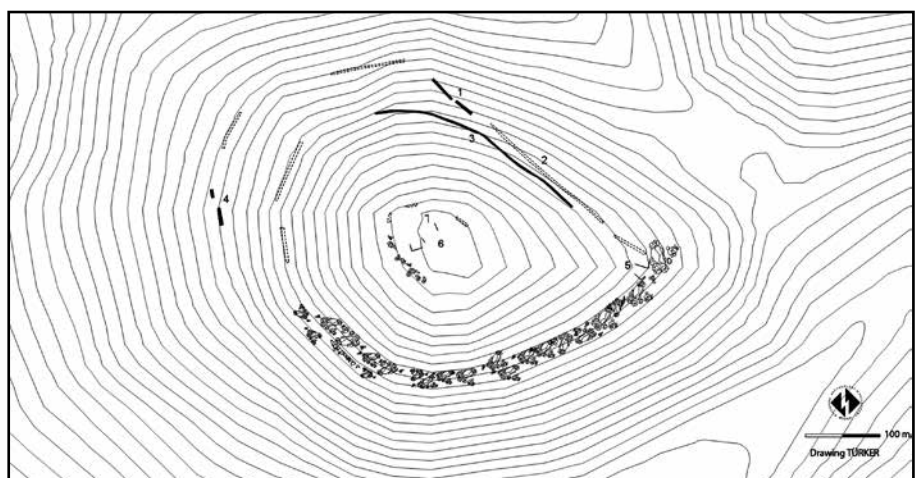

Figure: 2

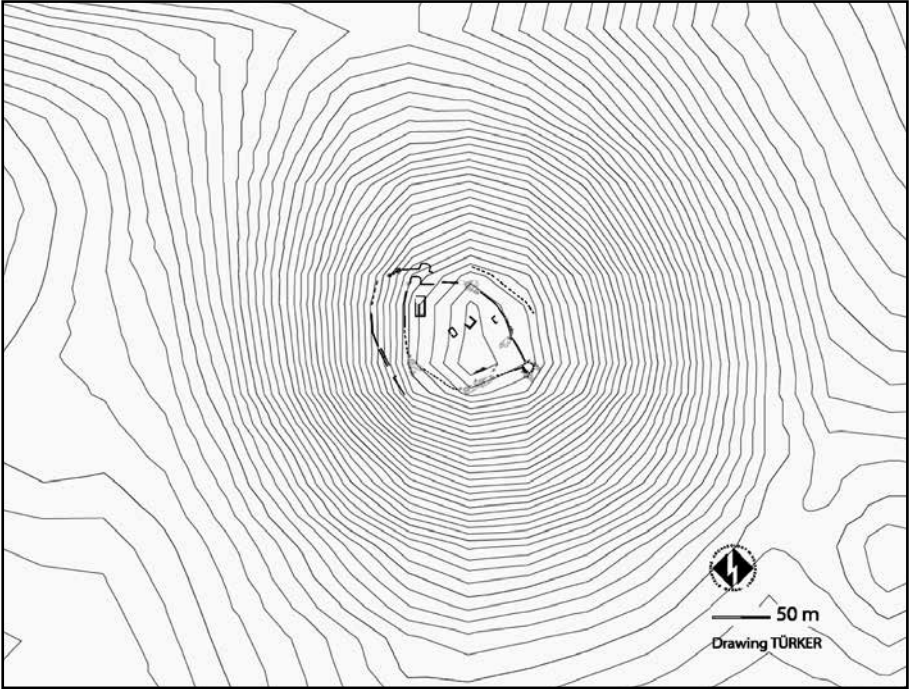

Figure: 3

Figure: 4

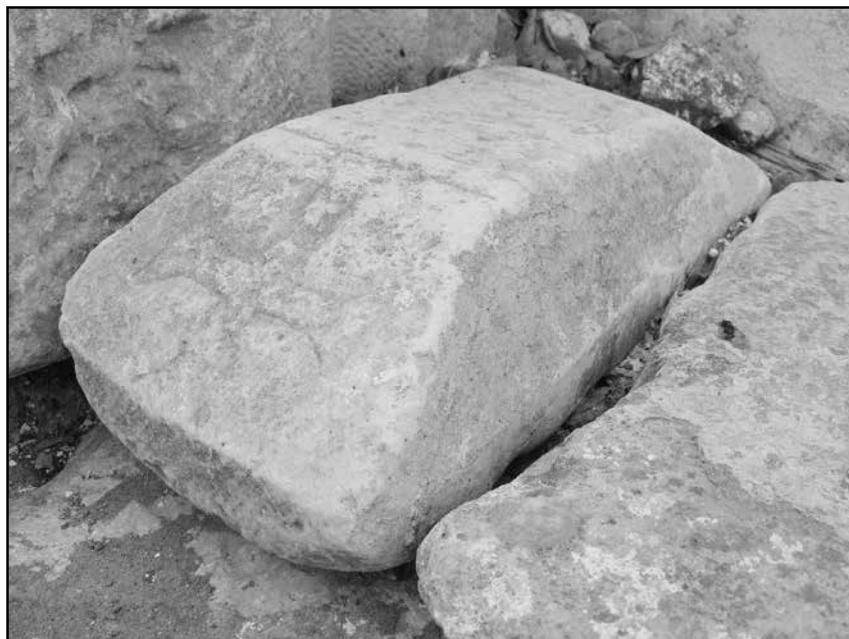

Figure: 5

Figure: 6

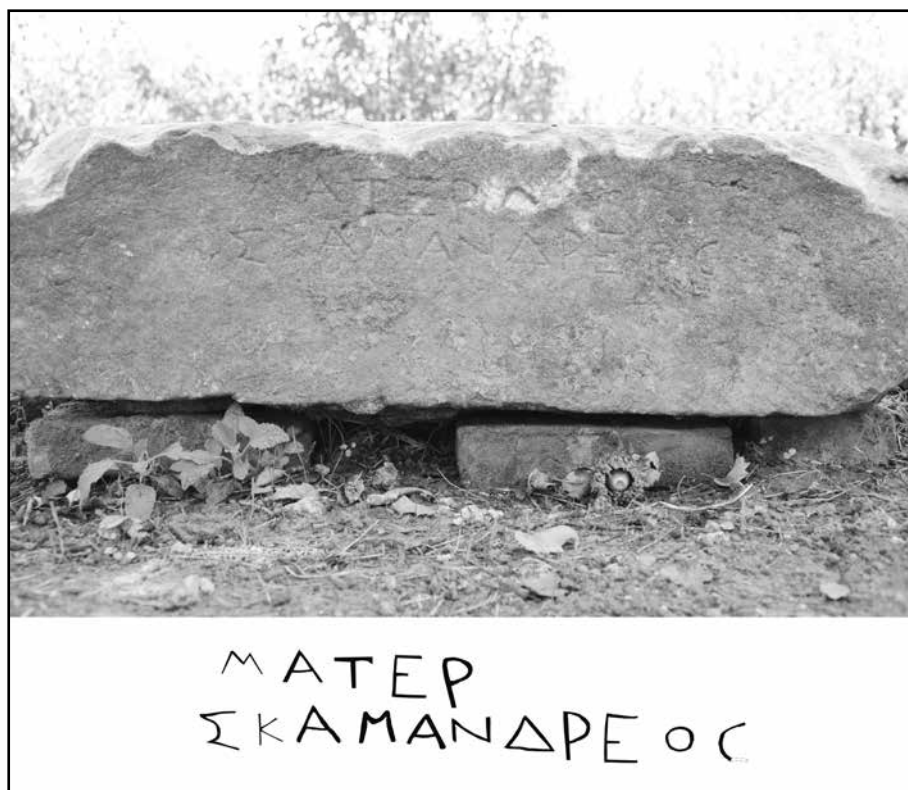

Figure: 7

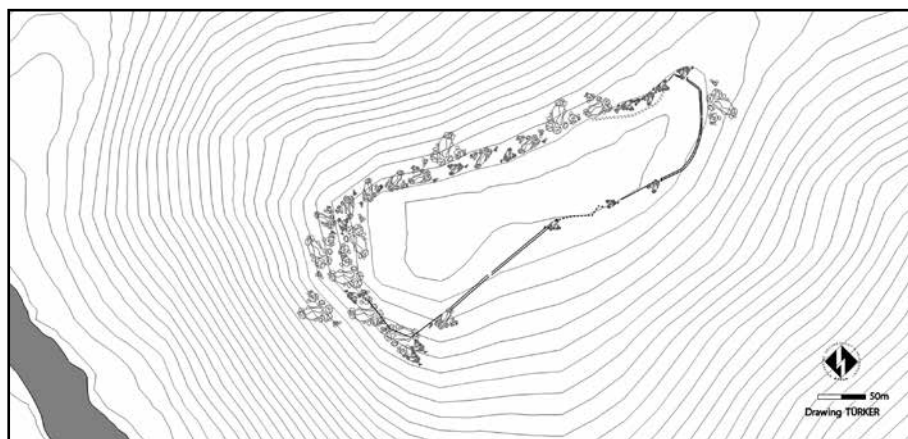

Figure: 8

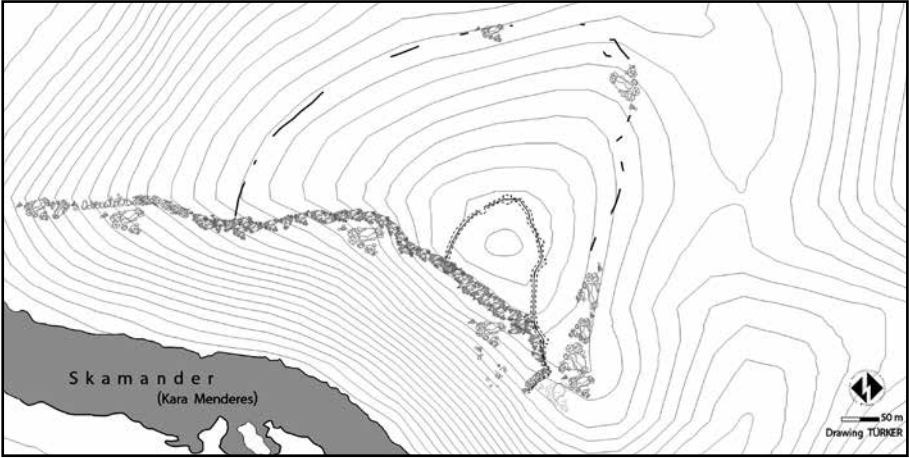

Figure: 9

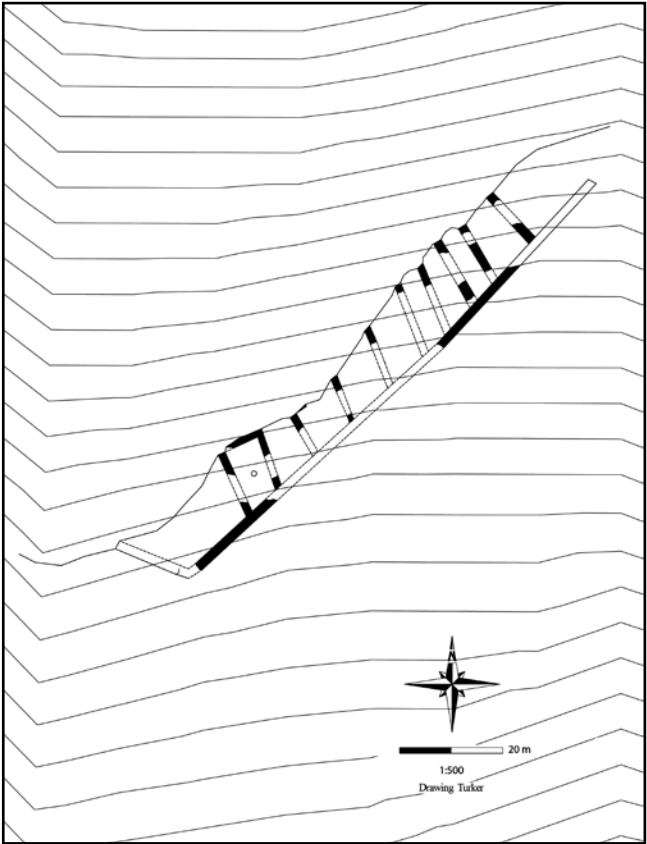

Figure: 10

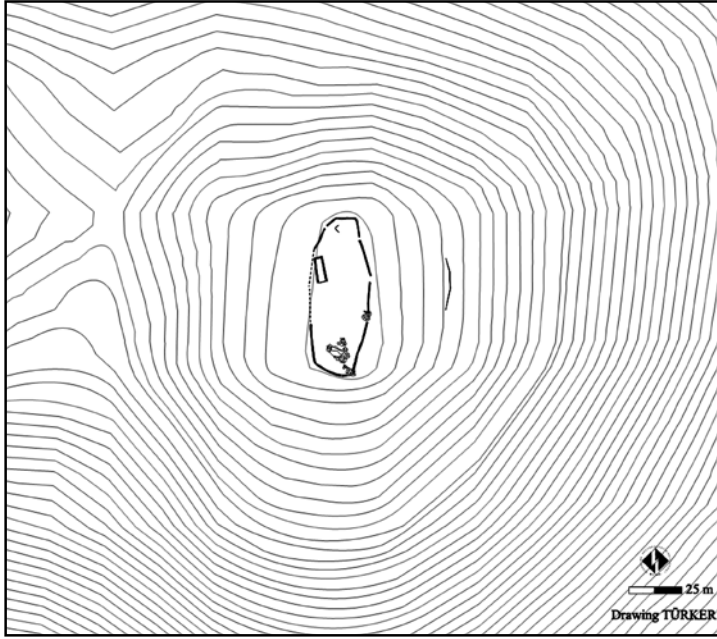

Figure: 11

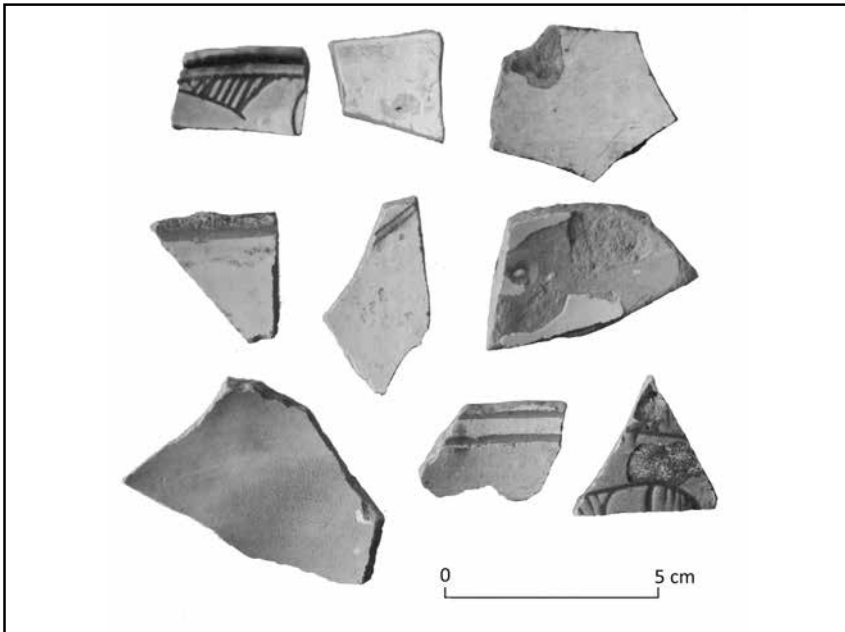

Figure: 12

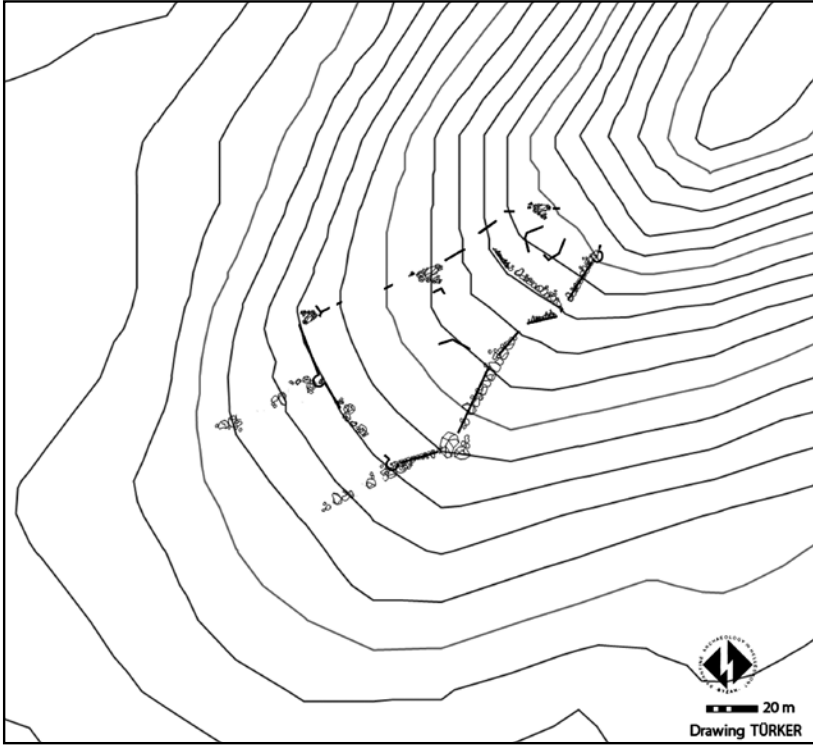

Figure: 13

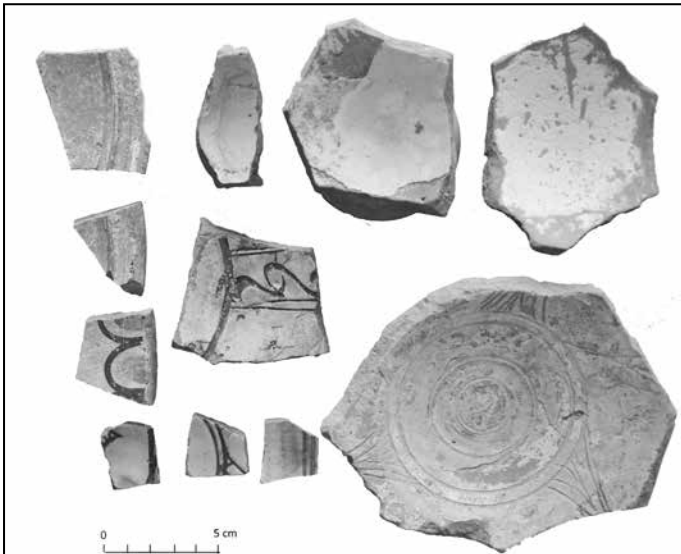

Figure: 14

Figure: 15

2014 YILI GELİBOLU YARIMADASI SESTOS ANTİK KENTİ VE ÇEVRESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Reyhan KÖRPE*

Çanakkale İli, Eceabat İlçesi sınırları içinde bulunan Sestos Antik Kenti ve çevresinde, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğünün 11.11.2014 tarih ve 216014 sayılı yazı ve 11.11.2014 tarih ve 216060 sayılı izinleri doğrultusunda 17-27 Kasım 2014 tarihleri arasında arkeolojik yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. On bir gün süren yüzey araştırmasında Eceabat ilçe sınırlarında yer alan bölgelerde çalışmalar gerçekleştirilmiştir (Resim: 1). Araştırmamıza Bakanlık temsilcisi olarak Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, Çanakkale Arkeoloji Müzesi Uzmanı Ergun Çağman Esirgemez katılmıştır. Araştırmamıza özverili katkılarından dolayı Ergun Çağman Esirgemez'e teşekkürlerimizi sunarız.

SESTOS ANTİK KENTİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR:

Sestos üzerinde ve antik yerleşimin güneyinde bulunan Geç Roma-Bizans kalesi (Akbaş Kalesi) ve kuzeyindeki tarlalar içinde araştırma yapılmıştır. Ayrıca kuzey yönden yerleşim içinde yer alan tarlalara ulaşmak için sonradan açılmış olan yol üzerinde de incelemeler yapılmıştır (Resim: 2).

Kale Geç Roma Döneminde inşa edilmiş, Bizans Dönemi sonuna kadar ve hatta Erken Osmanlı Döneminde de bir süre kullanılmıştır. Kalede kullanılan taşların cinsi ve boyutlarına bakılacak olursa, parçaların neredeyse tamamının yerel kum taşından ve çok da iri olmayan taşlardan oluştuğu anlaşılmaktadır. Duvarlarının incelenmesiyle elde edilen sonuçlardan biride duvarlarda işlenmiş parçalara ve mermerlere rastlanmamasıdır. Kalenin genel planı ve yapım özelliklerinden burasının aynı dönem içinde inşa edildiği ve zaman içinde

* Doç. Dr. Reyhan KÖRPE, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Tarih Bölümü/TÜRKİYE.

onarım dışı dışında sonradan bir eklemenin yapılmadığı söylenebilir Resim: 3).

Kalenin kuzeyinde, vadiye bakan tarlalar içinde yaptığımız çalışmalarda, yüzeyde çeşitli dönemlere ait oldukça yoğun seramik, tuğla-kiremit parçaları görülmüştür. Ayrıca tarla sürümleri nedeniyle çıkmış olan bazı antik duvar taşları da tarla kenarlarında biriktirilmiş haldedir. Antik yerleşim içindeki bu tarlalarda daha önceki yıllarda örnek seramik parçaları toplanıp fotoğraflandığı için yeni bir toplama yapılmamıştır. Kuzeybatıda arazinin birden bire dik bir şekilde sona ermesi, antik kentin sur duvarının batı bölümünün burada olması gerektiğini akla getirmektedir. Fakat yüzeyde gene bu sura ait hiçbir iz görebilmek mümkün değildir.

Bu tarlaların alt tarafında, kuzeyde, sonradan açılmış olan yol üzerinde daha önceki yıllardaki araştırmamızda olduğu gibi bu yıl da son derece önemli buluntulara rastladık. Yola yakın yerlerde ve yol üzerinde üç adet bronz sikke bulundu. Tamamen korozyon ile kaplı olduğundan ilk bakışta dönemi ve hangi kente ait olduğu konusunda bilgi vermeyen sikkeler temizlenmek ve incelenmek üzere alındılar.

Burada yol açmak için kullanılan makinaların neredeyse ana kayaya kadar yapmış olduğu hafriyat antik yerleşimin en erken bazı tabakalarının da açığa çıkmasına neden olmuştur. Geçen yıl gene bu alanda bazı erken duvar parçaları da görülmüştü. Bu yıl son yağın yağmurların da etkisiyle antik yerleşimin en erken tabakalarına ait seramik buluntular ele geçmiştir. Ele geçen buluntular içinde Geç Tunç Çağı ait gri seramik parçaları orijinal tabakalar içinde bulunmuştur. Geç Tunç Dönemi buluntuları dışında gene aynı yerde Sestos'un klasik çağlarına ait en erken buluntular da saptanmıştır. Bunlar içinde en önemli buluntumuz M.Ö. 6. Yüzyıl ortasına tarihlediğimiz bir Korinth aryballos parçasıdır (Resim: 4-5).

Antik kentin batısındaki düzlükteki tarlalarda yapılan araştırmalarda. Antik yerleşimin sur dışında kalan batısındaki düzlük kentin varlığını devam ettirdiği yıllar boyunca Çanakkale Boğazından içeriye girinti yapan küçük bir koy ve kentin limanı olarak kullanılmıştır. Fakat özellikle geç antik dönemde Sestos'un terk edilmesinden sonra, buradaki küçük derelerin getirdiği alüvyonlarla bu koy dolmuş ve liman da tamamen toprak altında kalmıştır. Bu alanda geçen yıllarda yaptığımız çalışmalarda klasik dönemlere ait çanak

çömlek parçalarına rastlanmamıştır. Bulunan parçaların neredeyse tamamına yakının Geç Roma ve Bizans dönemlerine ait oldukları görülmüştür. Sestos'ın bu kısımlardaki yerleşiminin liman dolduktan sonra olduğu son derece belirgindir.

Bu alan içinde geçen yıllarda yüzey araştırması yapılamayan sadece Tarla 16 içinde çalışma yapılmıştır. Tarlanın GPS ile koordinatları alınmış ve fotoğrafları çekilmiştir. Tarla içindeki seramiklerin geçen yıl örnekler topladığımız komşu tarladaki parçalardan farklı olmaması nedeniyle bu yıl bu tarla içinden örnek alınmamıştır. Bu tarla içindeki parçalar da tıpkı komşu tarladakiler gibi Geç Roma-Bizans dönemlerine aittirler. Tarlanın ortasında küçük bir çalılık-ağaçlık alan dikkat çekmektedir burasının sürülemediği burada antik bir yapıya ait temel kalıntılarının varlığını işaret etmektedir. Tarla 16'nın hemen batısında, Çanakkale Koruma Bölge Kurulu'nun onayı ve Çanakkale Müze Müdürlüğü'nün gözetiminde yapımı başlayan bir tünel çalışması vardır (Resim: 6-7). (Sestos Tarla 16 GPS Koordinatları: K 40, 13, 55, 24 - D 26, 25, 35, 24 K 40, 13, 54, 43 - D 26, 25, 39, 29 K 40, 13, 51, 30 - D 26, 25, 34, 52 K 40, 13, 52, 15 - D 26, 25, 39, 32)

ECE LİMANINDA YAPILAN ÇALIŞMALAR:

Araştırma bölgemizin kuzeydoğusunda bulunan Ece Limanı koyuna yakın 2013 yılında yapmış olduğumuz çalışmalarda koyun doğusunda, buradaki dere ile batısındaki dik yamaç ve aşağısındaki düzlükte küçük bir pre-historik yerleşim tespit etmiştik. Bu yıl özellikle buradaki derenin batısındaki tepe ve yamaçlarda araştırma planlanmıştı. Fakat mevsim koşulları nedeniyle, yağmurlar yazın kolaylıkla geçilebilen bu dereyi aşmamızı engelledi. Bu nedenle karşıya geçerek araştırma yapmak mümkün olmadı. Buna rağmen derenin batısında yer alan arazilerde yapılan çalışmalarda geçen yıl tespit ettiğimiz höyük dışında klasik dönemlere ait yerleşim olduğunu da gösteren çanak çömlek ve tuğla parçaları gözlemlendi (Resim: 8-9).

Ece Limanında bu yıl tespit edilen yerleşim GPS koordinatları: K. 40, 21, 38, 34 - D. 26, 19, 58, 18)

LALOVA KÖYÜ'NDE BULUNAN YAZIT MİMARİ PARÇALAR:

Ece Limanı koyu ile Sestos arasında kalan köylerde ve köy mezarlıklarının

da çok büyük olasılıkla Sestos'tan gelmiş olan pek çok devşirme malzeme görülmüştür. Çeşitli sütun parçaları ve mimari parçalar mezar taşı olarak kullanıldığı gibi evlerde yapı taşı olarak da kullanılmıştır. Bu antik parçalardan bir kısmı Eceabat sınırları içinde yer alan Yalova Köyü'nde eski bir okul binasının bahçesinde de bulunmaktadır. Köy civarında toplanarak buraya getirilmiş olan parçalar içinde yazıt ve mimari parçalar vardır. Cevat Paşa'nın yaptırmış olduğu öğrenilen ve sonradan restore edilen bu okulun bahçesindeki antik parçaların fotoğrafları çekilerek ölçüleri alındı. Parçalar içinde özellikle ikisi dikkat çekicidir. Bu iki parça üzerinde çelenler içinde bölgede bulunan bazı kentlerin isimleri yazmaktadır. Daha önce de görülmüş ve 1978 yılında yayınlanmış olan bu yazıtlar bölgenin tarihi coğrafyası hakkında bilgi vermesi bakımından son derece önemlidirler. Bu iki yazıt dışında parçalar arasında üzerinde bazı harflerin yer aldığı bir sütun parçası, sütun başlıkları, sütunlar ve bazı mimari parçalar vardır (Resim : 10).

(Yalova Köyü Cevat Paşa Okulu GPS Koordinatları: K. 40, 15, 37, 37 – D. 26, 24, 45, 85)

BÜYÜK ANAFARTALAR KÖYÜ'NDE BULUNAN YAZIT MİMARİ PARÇALAR:

Eceabat'ın bir başka köyü olan Büyük Anafarta, aynı adlı ovanın güneybatısında bulunmaktadır. Bu ovada bulunan Lalebaba Tepesi üzerine Alopekonesos Antik Kenti yer almaktadır. Ayrıca tepenin kuzeyindeki Büyük Kemikli Burun yakınlarında da Limnai kentinin bulunduğu düşünülmektedir. Alopekonesos antik kenti Lalebaba Tepesi üzerinde lokalize edilmişse de diğerinin yeri henüz bilinmemektedir. Fakat bu mevsimde yağmurlar nedeniyle arazi yolları kapandığı için her iki yere de gitmek mümkün olmamıştır. Fakat Büyük Anafarta Köyü'nde bu antik kentlerden gelmiş olan çok sayıda antik mimari parça tespit edilmiştir. Köy mezarlığında geçen yıllarda bulunan ve Prof. Dr. Mustafa Hamdi Sayar tarafından yayınlanmış olan stel halen köy muhtarlığı önünde bulunmaktadır. Bu stel dışında köy içinde ve köydeki özel bir müzenin bahçesinde mimari parçalar vardır (Resim: 11).

(Büyük Anafartalar Köyü GPS Koordinatları: K. 40, 16, 53, 89 – D. 26, 19, 51, 48)

KARAAĞAÇLI TEPE'DE (PROTESİLAOS) YAPILAN ÇALIŞMALAR:

Yarımadanın batı ucunda bulunan Seddülbahir Köyü sınırları içindeki Karaağaçlı Tepe'de incelemeler yapıldı. Bu tepe antik çağlarda Gelibolu Yarımadasındaki en bilinen noktalardan biridir. Antik çağlarda Protesilaos Tümülüsü olarak tanınan bu tepe aslında geçmişi Neolitik döneme kadar inen prehistorik bir höyüktür. Mitolojide Troia savaşlarının başlangıcında burada Hektor tarafından öldürülen Protesilaos için antik çağlarda burada bir kutsal alan yapılmıştır. Büyük İskender'in de ziyaret ettiği söylenen bu kutsal alandan günümüzde bir iz bulunmamaktadır. Fakat buradaki asıl önemli kalıntı prehistorik höyüğün kendisidir. 19. yüzyılda Schliemann ve 1919-21 yıllarında Fransızlar tarafından kazılar yapılan höyük, ilk defa 1980'li yıllarda Mehmet Özdoğan tarafından görülmüş ve tarihlenmiştir. Höyüğün tam merkezinde geçmiş kazılara ait olan doğu-batı yönünde oldukça derin bir hendek yer almaktadır (Resim: 12-13). Karaağaçlı Tepe höyüğünde yapmış olduğumuz yüzey araştırmasında özellikle doğu ve kuzey eteklerindeki tarlalarda dolaşmış ve çanak çömlek parçaları toplanmıştır. Toplanan parçalar yakındaki bir çeşmede yıkandıktan sonra incelendiğinde bunların Neolitik, Kalkolitik ve Tunç Çağlarına ait oldukları görülmüştür. Bu da Karaağaçlı Tepe'yi Gelibolu Yarımadasındaki en erken yerleşim yapmaktadır. Çanak çömlek parçalarının dışında taş aletler, bir taş balta parçası, çakmaktaşı yongalar, küçük bir pişmiş toprak ağırşak ele geçmiş temizlendikten sonra fotoğrafları çekilmiş ve tekrar höyüğe bırakılmıştır. Sadece pişmiş toprak ağırşak envanter yapılmak için alınmıştır. Buluntular içinde en ilginç örnek ise küçük obsidyen dilgi parçasıdır. Bölgeye ait olmayan bu parça muhtemelen Lemnos'tan gelmiş olmalıdır (Resim: 14).

Prehistorik parçaların dışında antik çağlarda Protesilaos tümülüsü olarak nitelenen ve yakınına kutsal alan inşa edilen bu tepede çok sayıda klasik dönem çanak çömlek parçası da ele geçmiştir. Buluntular içinde küçük bir kotyle'ye ait ağız kenarı parçası bölgede bulunan en eski Yunan seramiklerinden biridir. M.Ö. 7. Yüzyıla ait olan bu parça Yunanlı göçmenlerin bölgeye ilk geliş tarihleriyle tutarlıdır (Resim :15).

Klasik parçalar içinde bulunan siyah figürlü Attika krater parçası üzerinde kazıma çizgi ile yapılmış bir sirenin kanadının bir kısmı görülmektedir. M.Ö.

570'lere tarihlenen bu parça da Yarımada'nın Atinalı Miltiades ile birlikte Atina etkisine girişinin bir yansıması olmalıdır.

Karaağaçlı Tepe üzerinde gelecek yıl çok daha detaylı çalışma düşünülmektedir. Öncelikle tepenin yayılım alanının tam olarak tespiti yapılacaktır. Daha önceleri denize yakın bir yerde bulunan höyük zaman içinde yakınında bulunan derenin alüvyonları ile denizden içeride kalmıştır. Günümüzde Morto Koyu olarak bilinen bu koyun geçmişte höyüğe ne kadar yaklaştığı yapılacak jeomorfolojik çalışmalarla daha iyi anlaşılacaktır.

Ayrıca antik kaynaklarda bahsedilen Protesilaos kutsal alanına ait günümüzde hiçbir iz görülmemektedir. Kutsal alanın duvarlarının da burada yapılacak jeofizik araştırmalarla ortaya çıkarılması gelecek yıl planlarımız arasındadır.

(Karaağaçlı Tepe GPS Koordinatları: K. 40, 03, 29, 09 – D. 26, 11, 31, 31 K. 40, 03, 31, 44 – D. 26, 11, 32, 48 K. 40, 03, 30, 09 – D. 26, 11, 37, 92 K. 40, 03, 25, 82 – D. 26, 11, 35, 09)

COELA ANTİK KENTİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR:

Eceabat İlçesi'nin kuzeybatısındaki Kilye ovasında bulunan Coela Antik Kentinde çalışmalar yapılmıştır. Gelibolu yarımadasında Roma Dönemi'nde kurulmuş olan bu kent ilk defa 2014 yılındaki yüzey araştırmalarımız sırasında tespit edilmiştir. Daha sonraları bulunduğu ovaya ismini vermiş olan Coela geç antik çağda terk edilmiş ve daha sonra tamamen unutulmuştur. Yüzeyde bu antik yerleşime ait herhangi bir mimari ve surlarına ait bir parça görülmediği için günümüze kadar lokalizasyonu yapılamamıştır. Geçen yılki araştırmalarımızda bu kente ait çok sayıda seramik buluntunun yanı sıra bazıları bu kente ait sikkeler yerleşimin yeri konusundaki şüpheleri ortadan kaldırmaktadır. Bu yılki araştırmalarımızda yerleşimin kuzeybatı sınırları anlaşılmaya çalışılmıştır. Yüzeyde bulunan çanak çömlek parçalarının dağılımı ve yoğunluğuna göre yerleşimin hemen kuzeybatısında bulunan tepenin doğu yamaçlarından itibaren iskan edildiği söylenebilir. Geçen yıl arazide yeterli sayıda seramik örnekleri toplanıp fotoğraflandığı için yeni bir örnek toplanmamıştır.

ELAEUS ANTİK KENTİNDE YAPILAN ÇALIŞMALAR:

Antik yerleşim günümüzde Seddülbahir Köyü'nün batısında, Morto koyuna bakan tepe üzerinde yer almaktadır. Çanakkale Şehitler Abidesi bu antik kentin batı ucunda bulunur. M.Ö. 7. Yüzyılın sonlarında Atinalılar tarafından kurulan Elaeus, Gelibolu Yarımadasının en önemli kentlerinden biridir. 1915'te Çanakkale savaşları sırasında açığa çıkan bazı kalıntılar nedeniyle, savaş sırasında nekropolünde Fransızlar tarafından yapılan kısa süren kazılar dışında antik kentte herhangi bir araştırma yapılmamıştır.

Bu bölgedeki çalışmalarımızın amacı antik yerleşimin sınırlarını ve ayrıca yerleşimde görülebilen mimari kalıntıları tespit etmektir. Savaş sırasında cephe hattında yer almasından dolayı yerleşimin özellikle doğusunda çok sayıda siper ve hendek bulunmaktadır. Yaptığımız araştırmalarda yerleşimin doğusunda kuzey güney yönünde uzanan bir sur duvarına ait kalıntı görülmüştür. Araştırmamızda yerleşimin doğusunda tespit ettiğimiz sur duvarı ve civarında Elaeus'a ait yüzeyde görülebilen bazı duvar parçalarının ölçümleri yapıldı. Ayrıca arazi üzerinde başka yapı kalıntıları ile mimari parçaların olup olmadığı araştırıldı. Fakat yüzey yoğun çam dalları ile örtülü olduğunda birkaç tuğla ve çanak çömlek parçası dışında buluntuya rastlanılmadı.

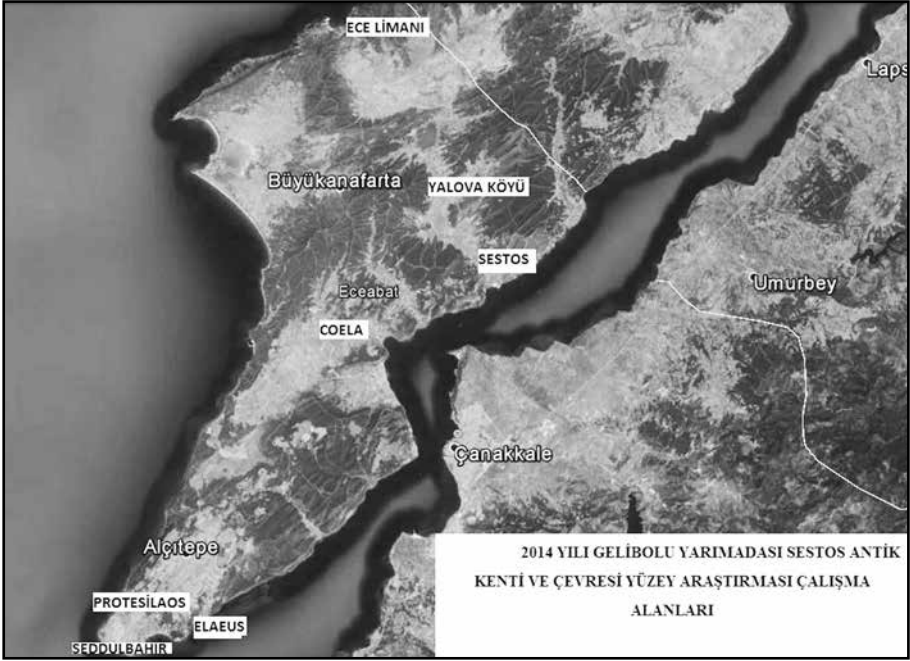
Çalışmalarda batıdaki sur duvarına ait izler yüzeyden takip edilerek planı çıkartılmaya çalışıldı. Sura ait yüzeyde herhangi bir duvar ve benzeri bir kalıntı görülemezse de, duvara ait olduğu anlaşılan molozun arazideki yer yer 2.5m.'ye varan yükseklikteki kalıntısı rahatlıkla takip edilebilmektedir. Ayrıca savaş zamanı burada açılmış olan siperler ve yüzeydeki yoğun duvar taşları da toprak altındaki sura ait bilgi vermektedir. Tepede bulunan Çanakkale Şehitler Abidesi ve civarında yapılan düzenleme ve yollar nedeniyle sur doğu ve kuzey yönden kesilmiştir. Sura ait duvar taşları buradan net bir şekilde görülebilmektedir. Şehitler Abidesi'ne kuzey yönden çıkan yolun karşısında ise antik döneme ait bir binaya ait duvar köşesi ile bu yapının hemen arkasında Elaeus surunun yaklaşık 3 m.'lik bir bölümü geçmiş yıllarda burada yapılmış kaçak bir kazıyla açığa çıkmıştır. 3 m. yüksekliğinde ve 2 m. genişliğinde açığa çıkmış olan duvar parçası üzerinden yürüdüğümüz sur izinin hemen altında bulunmaktadır. Burada sura ait sekiz sıra taş aynı zamanda antik yerleşimin surlarının yapım tekniği ve dönemi hakkında bir fikir vermektedir. Alt sırada

oldukça iri kesme taşlar üzerinde daha küçük kesme taşlardan oluşan bir taş örgüsü ilk bakışta Yunan ve Roma dönemlerine ait gibi görünse de, taşlar arasındaki harç kullanımı Geç Roma-Bizans dönemlerini işaret etmektedir. Burada tespit ettiğimiz sur duvarının Procopius'un bahsettiği Justinianus'un (527-565) burada inşa ettirmiş olduğu kaleye ait olduğunu kaleye ait olduğunu düşünmekteyiz.

Elaeus Antik Kentinde, Çanakkale Savaşları sırasında ve sonrasında yapılan kazılar yerleşimin batısındaki çamlık alan içindedir. Burada yoğun çam yaprakları arasında o yıllarda yapılan kazıların izleri ve çıkartılan taşlar halen görülebilmektedir. Araştırmalarımızda yüzeyden herhangi bir seramik parçası toplanmamıştır. Bu bölgedeki çalışmalarımız gelecek yıl çok daha kapsamlı bir şekilde devam edecektir.

Elaeus surlarının detaylı fotoğrafları çekilmiş, ölçüleri alınmış ve arazi üzerinde GPS koordinatları alınarak uydu fotoğrafları üzerine yerleştirilmiştir. (GPS Koordinatları: K. 40, 03, 01, 4 - D. 26, 13, 20, 5 K. 40, 03, 03, 9 - D. 26, 13, 17, 2 K. 40, 03, 07, 4 - D. 26, 13, 14, 6 K. 40, 03, 03, 7 - D. 26, 13, 10, 2)

Araştırma sonunda ele geçmiş olan üç adet bronz sikke ile bir adet pişmiş toprak ağırşak envanter fişleri hazırlanarak Çanakkale Arkeoloji Müzesine teslim edilmiştir.

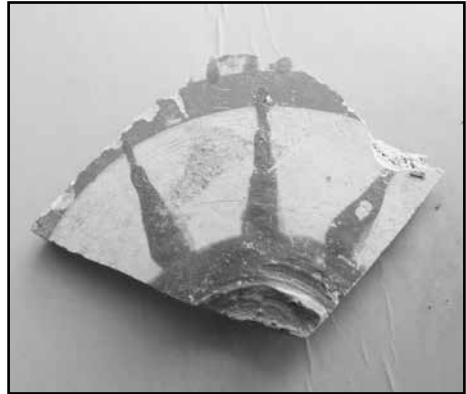
Resim 1: 014 Yılı Gelibolu Yarımadası Sestos Antik Kenti ve çevresinde yapılan yüzey araştırması alanları.

Resim 2: Sestos Antik Kenti'nin bulunduğu tepenin doğu yönden görünümü.

Resim 3: Antik kentin üzerindeki Geç Roma-Bizans kalesine ait kulenin içi.

Resim 4-5:2014 Sestos yüzey araştırmasında ele geçen Geç Tunç Çağı ve M.Ö. 6. Yüzyıla ait seramik parçaları.

Resim 6: Sestos Antik Kenti uydu fotoğrafı.

Resim 7: Sestos Antik Kenti'nin yakınında yapılmakta olan tünel inşaatı.

Resim 8: Ece Limanında 4014 yılında çalışma yapılan alanlar.

Resim 9: Ece Limanının doğusundaki yamaçlar.

Resim 10: Yalova Köyü'ndeki eski okul binası bahçesinde bulunan yazıt ve mimari parçalar.

Resim 11: Büyük Anafartalar Köyü'ndeki Mısır tanrılarına ait yazıt.

Resim 12: Seddülbahir Köyü'nün doğusunda bulunan Karağalı Tepenin uydu fotoğrafı.

Resim 13: Karaağaçlı Tepe'nin doğu yönden görünümü.

Resim 14: Karaağaçlı Tepede bulunan prehistorik seramik örnekleri.

Resim 15: Karaağaçlı Tepede bulunan arkaik-klasik seramik örnekleri.

ÇANAKKALE İLİ, EZİNE, BAYRAMIÇ VE AYVACIK İLÇELERİNDEKİ BİZANS DÖNEMİ YERLEŞMELERİ 2014 YILI ARAŞTIRMALARI

Beate BÖHLENDORF-ARSLAN

2014 yılı araştırmalarına Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Fotoğrafçılık Bölümünden Öğr. Gör. Aykan Özener, Iğdır Üniversite'nden Arş. Gör. Nilden Ergün, Osman Çapalov, Amber Öncel ve öğrenci olarak Dilek Tuna ve Almanya, Mainz Üniversitesi'nden Yvonne Becker ve Luise Schubert katılmışlardır. Araştırmamızda bakanlık temsilcisi olarak Manisa Arkeoloji Müzesi'nden Halil Kocaman ekibe eşlik etmiştir.

2014 yılındaki araştırmalarda 16 gün içerisinde Ezine ve Ayvacık çevresindeki bölgeler ziyaret edilmiştir. Toplam olarak 62 buluntu noktası ve bunlardan 30 tanesi Bizans yerleşmesi olarak incelenmiştir (Resim: 1).

EZİNE İLÇESİ'NDEKİ ARAŞTIRMALAR

Ezine İlçesi'ndeki Debentköy, Çamlıca Köy, Yeniköy, Yaylacık Köy, Kayaçık Köy, Köseler Köy, Çarıksız Köyü çevresinde çalışmalar yapılmıştır.

Derbent Köyü arazisinde, Değirmen Burnu olarak adlandırılan yükseltideki Asarlık Mevkii'nde bir kepçe ile açılmış büyük bir çukur kazılmıştır. Çukurun kenarında moloz taş ile inşa edilmiş duvar kalıntısı görülmektedir. Çukurun içerisinde ve çevresindeki pitos, mermer ve seramik parçaları göze çarpmaktadır. Buluntular Bizans ve Osmanlı Dönemlerine işaret etmektedir.

Çamlıca Köyü Değirmendere Mevkii'ndeki Kirse Yeri olarak isimlendirilen buluntu alanının kuzeyindeki yüksek bölgede apsidal bir duvar ile sona eren yapı kuşkusuz bir kilise olmalıdır. Küçük bir derenin kıyısındaki kilise

* Doç. Dr. Beate BÖHLENDORF-ARSLAN, RGZM, Forschungsinstitut für Archäologie, Ernst-Ludwig-Platz 2, D-55116 Mainz;

tek neflidir (Resim: 2). Kaba bir işçilik gösteren duvarlar moloz taşlarla inşa edilmiştir. Yapının içerisinde kaçak kazı çukurlarının yoğunluğu dikkati çekmektedir. Kilise çevresindeki arazilerde göze çarpan yoğun seramik ve kiremit parçalarına dayanarak iskan kalıntıları M.S. 13. yüzyıla tarihlenmelidir.

Çamlıca Köyü Asarlık Mevkii'nde kuzeyden güneye doğru uzanan bölge ormanla kaplıdır. Bu alanda kare planlı iki büyük evin mekânları hala görülebilmektedir (Resim: 3). Birinci ev 19,8x19,80 m. ölçüsünde bir ana mekân ve 4,90 m. ölçüsündeki bir yan mekândan oluşmaktadır. Üç mekândan oluşan diğer konut 21,50x5,90 m. ölçülerindedir. Evlerin kuzeyinde tümülüs görünümlü yuvarlak bir kalıntı dikkati çekmektedir. Bu alanda da yer yer kaçak kazı çukurları göze çarpmaktadır. Kaçak kazı çukurlarının birinde kesme taş örgülü duvar kalıntısı dikkati çekmektedir. Bu alanda özellikle kaçak kazı alanlarındaki seramik ve çatı kiremitlerine dayanarak yerleşme M.Ö. 3. yüzyıla tarihlenmelidir.

Yaylacık Köyü'nün kuzeyinde iki buluntu yeri tespit edilmiştir. Turpluk Mevkii'nde Uluköy'e doğru alçalan alanda dört sütun durmaktadır (Resim: 4). Sağlam olarak günümüze ulaşan sütunların uzunlukları 3,87 m. ve çapları 0,25 m.dir. Sütunların yakınındaki küçük bir dere, yerleşmenin batı sınırını oluşturmaktadır. Alanda kaçak kazı çukurları görülmekte ve bunlardan birinde üç sıra kesme taşlı duvarlı yapı kalıntısı görülebilmektedir. Yerleşmedeki arkeolojik bulgular M.S. 5.-6. yüzyıllara aittir.

Gölcük Mevkii'nin güneybatısında Çetlemekliş Burnu'nda arkeolojik verilere rastlanmıştır. Dağın arkasında maki ve ağaçlarla kaplı iskan alanında yoğun blok taşlar ve duvar parçaları bir köyün varlığına işaret etmektedir. Erozyonla açılan yerlerden açığa çıkan seramik ve kiremit parçaları bu yerleşmenin Geç Bizans'tan Erken Osmanlı Dönemi'ne kadar (geç 12.-15. yüzyıl) kullanımını ortaya koymaktadır.

Kayacık Köyü'nün kuzeyinde iki buluntu yeri tespit edilmiştir. Bunlardan Koça Taş Tepe'deki taş ocağı Neandrea'nın batısında ve 2013 yılında ziyaret ettiğimiz Andikkaya'nın tam karşısında yer almaktadır¹. Burada kesme blok

1 Neandrea: T. Maischatz, Neandrea: Untersuchungen zur Bebauung und Stadtentwicklung (Bonn 2003), A. Schulz, Die Stadtmauern von Neandrea in der Troas (Bonn 2000). Andikkaya: B. Böhlendorf-Arslan, Çanakkale İli, Ezine, Bayramiç ve Ayvacık İlçelerindeki Bizans Yerleşmeleri, 32. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2 (Ankara 2015) s. 114.

taş ve sütun üretimi ve yarım kalmış mamüller dikkati çekmektedir. Bu parçaların Neandreaia veya Andikkaya'daki Bizans yerleşmesi için mi üretildiği bilinmemektedir.

Neandreaia'nın güeyinde sınır taşları ile vurgulanmış zemini taş döşeli yol, Kale Mevkii'ndeki dörtgen planlı iki yapıya ulaşmaktadır. Her iki yapı da iyi işlenmiş blok taşlarla örülmüş duvara sahiptir. Kuzey duvarından girilen yapının çok sayıda küçük odası bulunmaktadır. Yapının plan özelliği bunun bir depolama binası olduğunu akla getirmektedir. Çevredeki bir duvarda kullanılmış şarap presi parçası göze çarpmaktadır. Bu bölgedeki çok sayıda çatı kiremidine karşın çok az sayıda seramik parçası Osmanlı Dönemi'ne aittir.

Köseler Köyü çevresindeki araştırmalarımızda muhtarın yardımcıları sayesinde 26 adet yerleşme ziyaret edilmiştir. Köydeki yeni caminin çevre duvarlarında kullanılmış devşirme taş bloklar arasında Roma Çağı bir başlık ile Bizans Çağı destek bloğu, sütun tamburları ve taş bloklar göze çarpmaktadır.

Köseler Köyü'nün güneyinde bir vadinin kenarındaki kayalık üzerinde oldukça aşınmış olan ve çok zor görülebilen haç ile yazıt vardır. Yazıttan sadece omega harfi okunabilmektedir.

Köseler Köyü'nün güneybatısında Kocatastepe olarak adlandırılan tepeye kısa süre önce rüzgar ölçümü aletleri yerleştirilmiştir. Ölçüm cihazının direği için kazılan çukurdan çıkan kiremit ve seramik örnekleri Geç Antik-Erken Bizans Dönemi'ne ait olup olasılıkla de çiftlik yeri olarak kullanılmıştır.

Bir kısmı Yaylacık Köyü'ne ait olan Semerciçayır Mevkii'ndeki Kurttepe Altı alanında iş mekanikleri ile gerçekleştirilen harfiyatlar sonrasında ortaya çıkartılan toprak içerisinde blok taşlar ve kiremitler göze çarpmaktadır. Daha batıda bir köy evinin bahçesinde antik temel kalıntıları ile bir pres taşı görülmüştür (Resim: 5). Alanda su künkü, demir cürufları bir birkaç parça pithos parçaları dışında bir pithos ise in situ halde durmaktadır. Avlunun batısındaki kuyuda antik taşlar kullanılmıştır. Aynı evin 150 m. kadar kuzeyinde bir su kaynağı bulunmaktadır. Bu alanda elde edilen kiremit ve seramik parçaları yerleşmenin Roma Dönemi ile Geç Bizans Dönem arasında kullanımı göstermektedir. Bu yerleşmenin kuzeybatısında Yılanlı Taş olarak isimlendirilen taş ocağında in situ durumda iki sütun ile taş kesiminin izleri birçok noktada

görülmektedir. Taş ocağındaki sütunlardan biri 5,15x0,70 m. çapında diğer ise 55,15x0,40 m. ölçülerindedir (Resim: 6).

Sermerciçayı Mevkii'nde Mehmet Demir'in tarlasında iş makinaları ile düzleştirme çalışmaları yapılmıştır. Bir kenara yığılan moloz yığını içerisinde demir cürufları seramikler, kiremit parçaları ve blok taşlar bulunmaktadır. Söz konusu buluntular buluntu yerinin Bizans Dönemi'ne (M.S. 5.-13. yüzyıl) tarihlenmesini mümkün kılmaktadır.

Köseler Köyü'nün güneyinde Koruici Mevkii'nde (Dambaşı) geniş bir yerleşme yer almaktadır. Burada ilk göze çarpan kaçak kazı çukurları ve içlerinde gün yüzüne çıkan blok taşlarla örülmüş, kiremit ve seramik parçalarıdır. Yüzeydeki geniş bir alana dağılan çatı kiremidi parçaları yerleşmenin sınırlarını göstermektedir. Geniş bir yamaç üzerinde üç nefli bir kilise durmaktadır. Yapının doğusundaki apsis iyi korunmuştur (Resim: 7). Kilise büyük bir olasılıkla batıdaki Atriuma bağlanmıştır. Narteks 12,20x12,10 m. ve Naos 5,30 m. ölçülerindedir. Kilisenin içerisinde özellikle apsis bölümü kaçak kazılarla tahrip edilmiştir. Kilise yakınındaki temeller çok sayıdaki evin varlığına işaret etmektedir. Mimari kalıntılar ve küçük buluntular iskan alanının Geç Bizans Dönemi'ne tarihlenmesini gerektirmektedir.

Koçtepe Mevkii'nde (Harapardı Bölgesi) alan iş makinası ile düzlenmiştir. Bu alanın yüzeyinde blok taşlar, kiremit, demir cürufu, seramikler ile bir dokuma ağırlığı tespit edilmiştir. Seramiklere göre bu iskan alanı Bizans Dönemi'ne ait olmalıdır.

Köseler Köyü'nün arkasındaki dağın güneybatısında (Urlu Mevkii) bir iskan alanının izlerine rastlanmıştır. Burada ev temelleri ile kesme taşlar küçük bir köy yerleşmesini gözler önüne sermektedir. Buluntular arasında parmak izleri taşıyan kiremitler Bizans Dönemi'ne aittir.

Dedegidi Mevkii'nde dağın yamacında bir yerleşme tespit edilmiştir. Konutların bir kısmının köşe ve duvarları hala görülebilmektedir (Resim: 8). Bazı evler yapay teraslar üzerine inşa edilmiştir. Dağın alt kısmında kısmen döşemeleri korunmuş eski bir yol vardır. Alanın yüzeyindeki seramikleri Geç Bizans Dönemi'ne aittir (Resim: 9).

Korucu Mevkii'nde Taşlık Tepe üzerindeki iskân alanında yapılar blok

taşlardan inşa edilmiştir. Birkaç evin temeli köşeleri ile birlikte korunmuştur. Duvarlar arasında kiremit, demir cürufları, seramikler ile bir adet dokuma ağırlığı M.S. 6. yüzyıla tarihlenmektedir.

Köseler Köyü'nün batısındaki dağın arkasında (Yayla Alanı) evlere ait duvarlar hala görülebilmektedir. Konutlar büyük blok taşlardan inşa edilmiştir. Kapı taşlarından bazıları kısmen ayakta durmaktadır. Yerleşme ikinci dağın arkasına doğru uzanmaktadır. Kiremit ve seramik örnekleri Erken Osmanlı Dönemi'ne aittir.

Kayapınarı Mevkii'nde kısa süre önce bir kepçe ile makiler köklenmiştir. Yeni sürülmüş arazide çok sayıda kiremit, demir cürufu ve seramikler görülmektedir. Söz konusu arkeolojik buluntular Roma ve Geç Bizans Dönemi'ne aittir.

Köseler Köyü'nün kuzeydoğusundaki Köy Cıvarı Mevkii'nde (Değirmen Arkası) yüzeyde yoğun kiremit parçaları görülmüştür. Buradaki Bizans ve Erken Osmanlı Dönemlerine ait seramikler yerleşmeyi tarihlemeye imkan tanımaktadır.

Köse Tarlası Mevkii'ndeki bir tarlada bir evin temeli görülmüştür. Evin çevresindeki seramik ve diğer buluntulara göre Geç Bizans-Erken Osmanlı Dönemi kullanımı söz konusudur.

Koçakkepeztepe üzerinde konut temel kalıntıları iyi korunmuş geniş bir iskan bulunmaktadır. Yerleşmeye taş döşeli bir yol bağlanmaktadır. Bu yolun izleri Ahlat Gediği'ne kadar uzanmaktadır. Bazı yapıların girişlerindeki kapı taşları ayakta. Bütün alanda çok yoğun çatı kiremidi ve cüruf parçaları görülmektedir. Yüzeydeki seramikler iskanın Roma-Geç Bizans Dönemleri arasında kullanımına işaret etmektedir. Yerleşmenin etrafı büyük blok taşlardan örülmüş bir duvar ile sınırlandırılmıştır. Yerleşmenin doğu kısmında taş ile örülmüş bir kuyu iskan yeri ile çağdaş olmalıdır.

Köselerin güneyinde diğer üç iskan merkezi belirlenmiştir. Bakacak Kırca Bölgesindeki bir tarla içerisinde kenarları yuvarlatılmış blok taş dışında kiremit ve birkaç seramik parçası yardımı ile Geç Bizans Dönemi'ne tarihlenmiştir.

Keçikayası'nın tam karşısında yer alan güney dağın güney ve batı yönleri

bir savunma duvarı ile çevrilmiştir (Resim: 10). Savunma duvarının iç bölümünde çok sayıda ev temeli görülmektedir. Bu alanın tamamında da kaçak kazıların yapıldığı anlaşılmaktadır. Diğer alanda olduğu gibi yüzeydeki yoğun çatı kiremidine karşın seramik örneklerinin elde edilmemesi nedeni ile yerleşmenin dönemi hakkında bir karara varılamamıştır.

Çarıkısız Köy sınırlarındaki Bahçeli Yanı Mevkii'nde (Kerpiç Alanı) yol yapımı çalışmaları sırasında meydana gelen kesitte çatı kiremitleri ve az sayıda seramik görülmüş ve M.S. 13. yüzyıla tarihlenmiştir.

Ayvacık İlçesi'ndeki Araştırmalar

Ayvacık İlçesi'nde Tuzla, Tuzlaşapı Köyü, Taşboğaz Köyü, Çaltepe ve Kayalar Köyü çevresinde araştırmalar yapılmıştır.

Tuzla'da çok sayıda iskân yeri tespit edilmiştir. Yerleşmeler eski Skamander vadisinde Tuzla'nın batısında yoğunlaşmaktadır. Burada Roma'dan Bizans'a kadar devam eden geniş bir yerleşme bir liman ile bağlantılıdır. Buluntu yerleri birbirinden ayrılmış olsa da ortak bir yerleşme olmalıdır.

Karakovan Mevkii sulama kanallarının inşası sırasında derin çukurlar kazılmıştır. Çukurun kenarında duvar ve blok taşlar dikkati çekmektedir. Buradaki iş makinaları ile gerçekleştirilen çalışmalar sırasında açığa çıkan kiremit, seramikler ve de küçük bir fresk parçası Roma-Geç Bizans Dönemi (M.S. 2.-14. yüzyılına) arasına aittir.

Yapılar Mevkii'nde kanal çalışmalarında ortaya çıkan kalıntılardan 800 m uzaklıkta bir tarlanın kenarında opus caementitum duvar görülmüştür (Resim: 11). Korunan yapının duvarı dışında bir kemere ait bir parça tespit edilmiştir. Başka bir yerde ise dikili bir sütün yer almaktadır. Yapılar Mevkii'ndeki bir tarlada çok sayıda kiremit, seramik ve mermer parça görülmüştür. Ancak daha önemli bir buluntu sulama kanalının kenarında durmaktadır.

Karadut Mevkii'nde 2013 yılında Kadiyeri ve ona ait olan geniş köy ziyaret edilmiştir². Buradaki höyüğün yamaçlarının sürülmesi ile yüzeye çıkan

2 B. Böhlendorf-Arslan, Çanakkale İli, Ezine, Bayramiç ve Ayvacık İlçelerindeki Bizans Yerleşmeleri, 32. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2 (Ankara 2015) s. 124.

kültür kalıntıları çok sayıda kiremit ve seramik Geç Bizans-Osmanlı Dönemlerine (12.-18. yüzyılına) aittir. Höyüğün kenarında diğer yerlerde olduğu gibi kaçak kazı çukurları görülmüştür. Tahrip edilmiş bir mezar taşındaki kitabede Molla Ahmet 1757 okunmaktadır.

Doğancıtepe Mevkii'ndeki höyükte iş makinası ile büyük bir çukur açılmıştır. Çukurun çevresindeki kiremit ve seramikler Geç Bizans- Osmanlı Dönemlerine (12.-18. yüzyılına) aittir.

Tuzla'nın doğusundaki höyükte (Teketepe Mevkii) kısmen duvarlar ile sınırlandırılmış yapay teras tespit edilmiştir. Alandaki kiremit ve az miktardaki seramikler buluntu yerinin erken Bizans-Osmanlı Dönemi'ndeki iskanını göstermektedir.

Harmantepe'deki (Ali Bey Mevkii) büyük yerleşme Tuzla'nın güneyinde Skamander'in diğer tarafındadır. İki dağın arkasındaki ve bunların arasında kalan vadiyi kapsamaktadır. Tepenin güneybatısında kaya üzerinde basamaklar yer almaktadır. Platonun güneybatısında ev temel izleri ile duvar kalıntıları göze çarpmaktadır. Bunların bir kısmı kesilmiş kaya üzerine oturmaktadır.

Harmantepe'nin (Ali Bey Mevkii) güneyindeki düzlükte bir bahçede kaçak kazı çukuru görülmüştür. Kazı çukuru çevresinde Pithos, blok taşlar ve oldukça tahrip olmuş bir yazıt görülmüştür (Resim: 12). Bu yerin çevresindeki alanda çok sayıda kiremit ve seramik parçaları vardır. Ovanın güneydoğusundaki dağın güneybatı yamaçlarındaki çok sayıda yapının temel kalıntıları açıkça bir iskan alanını ortaya koymaktadır. Yapıların kısmen köşeleri ve taş örgüsü görülür haldedir. Binaların bazılarının kayalara oturan temelleri nedeniyle kaya kesilerek düzleştirilmiştir. Alanda birkaç özenli işlenmiş bloklarda mevcuttur. Ana kaya üzerindeki yuvarlak oyuklar çatıları destekleyen ahşap direkler içindir. Kayalığın bir başka yerinde şarap presi yer almaktadır. Pres yuvarlak bir hazne ile iki küçük derin çukurdan oluşmaktadır (Resim: 13). Bu alanlara amphora veya küçük pithoslar yerleştirmiş olmalıdır. Hazne ile çukurlar birbirlerine bir kanal ile bağlanmıştır. Kayanın arka kısmında birkaç basamak vardır. Kayalığın doğusunda ise bir mekân oluşturulmuştur (Resim: 14). Mekânda bir çok niş yanında derin bir kanal dikkati çekmektedir. Kayaya oyulmuş mekânın güneyinde defineciler tarafından açılmış büyük bir

delik görülmüştür. Kaçak kazı çukurunun çevresinde kiremit ve seramikler mevcuttur.

Kayalığın güneyinde mekânlar ve işlenmiş yol dikkati çekmektedir. Ova-ya bakan kayalıkta kesilerek oluşturulmuş büyük alanda önünde yuvarlak bir su haznesi olan kuyu vardır. Duvar ve ana kaya üzerindeki oyuklar bu alandaki binanın üst örtüsünü taşıyan yapı elemanlarına hizmet etmiş olmalıdır. İncelenen alanda tespit edilen arkeolojik bulgular M.S. 2.-15. yüzyıllara aittir. Gelecek yıl bu yerleşmenin yerleşim planı çıkartılacaktır.

Yerleşmenin batısındaki Ali Bey Mevkii'inde Skamander'in 1 km. uzaklığında diğer bir buluntu yeri ziyaret edilmiştir. Kayalığın güneyinde büyük bir niş bulunmaktadır. Diğer bir niş ise arka kısımda kenarları alçak işlenmiş haldedir. Kaya üzerindeki bu işlemlerin bir konut için gerçekleştirildiği tahmin edilmektedir. Kayadaki açıklık bir yapı ile bağlanmıştır. Kayalığın batısında Roma-Bizans dönemlerine ait iskan yeri tespit edilmiştir.

Tuzlaşap Köyü'ünde üç yerleşim yeri tarafımıza gösterilmiştir. Erekli Mevkii'ndeki bir ahırın yanında Geç Roma – Erken Bizans dönemlerine ait çok sayıda kiremit ve seramik parçalar dikkati çekmektedir. Bu bölgede birkaç evin temel izleri kısmen toprak yüzeyinde görülebilmektedir.

Malkayası Mevkii'inde dar ve kubbe şeklinde bir dağ vardır. Bunun üzerindeki kayanın arka kısmı bir ev için işlenmiştir. Kayaya işlenen mekânın bir kenarında kapı yeri görülmektedir. Alanda defineciler tarafından açılmış çukurlar vardır. Yüzeydeki kiremit ve seramikler bu alanın tarihlemesi için yeterli değildir. Dağın güneybatısında Tamiş'ten Tuzla'ya uzanan eski yol bulunmaktadır.

Kır Mevkii'nde dağın doruğunun doğusundaki yamaçlarda bir mezarlık bulunmaktadır. Mezarların yönleri nedeni ile bunların Osmanlı Dönemi'ne ait oldukları söylenebilir. Bize rehberlik eden 76 yaşındaki kişi büyük babasının da bu mezarlığın kullanımı hakkında bir bilgisi olmadığını beyan etmiştir. Bazı mezarlarda Bizans Dönemi devşirme parçalar kullanılmıştır.

Taşboğaz Köy bize Roma Dönemi'ne ait bir mezar steli gösterilmiştir. Köylünün ifadesine göre yıkılan eski evin duvarında kullanılmıştır. Dikdörtgen stel üzerinde çelenk ve bir satır yazıt yer almaktadır ve arka kısmı kaba olarak bırakılmıştır.

Günümüzdeki köyün güneybatısındaki alanda küçük bir iskan mevcuttur (Ahlatlık Mevkii). Kiremitler dışında az miktarda seramik ve kireç harçlı duvar görülmüştür. Duvar ve sermikler bu küçük yerleşmenin Roma ve Bizans dönemlerine ait olduğunu ortaya koymaktadır.

Ayvacık'ın bir mahallesi olan Çaltepe Köyü topraklarında üç yerleşme tespit edilmiştir. Kaleyanı Mevkii, Hacı Hasan Taş'ta yolun kuzeybatısında kayalık üzerinde çok sayıda soyulmuş mezara rastlanmıştır. Alçak bir plato üzerinde iki parça halinde mermer kaplama plaka görülmüştür. Definecilerin açtıkları çukura ait toprak içerisindeki bir parça Helenistik Dönem seramiği nedeni ile bunların da aynı döneme ait oldukları düşünülmektedir

İncirlikaya yakınındaki Kaleyanı Mevkii üzerinde bitkilerin olmadığı düzlükte taşlardan oluşturulan yuvarlak bir kalıntı göze çarpmaktadır. Hafif oval daire şeklindeki set yaklaşık 21.00x30.00 m. ve kalınlığı ortalama 8.00 m.dir. Set duvarı orta büyüklükte işlenmiş taşlardan oluşmakta ve merkezinde toprak zemin görülür halde bırakılmıştır. Yapının iç kısmında hiçbir yapı izi tespit edilmemiştir. Setin taşları ve az miktardaki kaba seramik parçaları Geç Antik-Bizans Dönemi'ne aittir.

Yuvarlak taş setin batısında, birkaç metre uzaklıktaki bir yapı set ile ilişkili olmalıdır. Söz konusu ev için kayanın duvarları kesilerek düzleştirilmiştir. Kaya yönünde kabaca inşa edilen duvar bu yapının tarihlemesi için yeterli değildir.

Ayvacık ve Kayalar Köyü'nün arasında kalan arazide Pamuklu Mevkii'nde (Kirse yeri) ormanlık alanda mezarlık tespit edilmiştir. Doğu - batı yönünde konumlandırılmış mezarlar Bizans veya Osmanlı Dönemi olmalıdır. Mezarlığın çevresi bir duvar ile çevrilmiş olmasına rağmen yıkılmış durumdadır. Yerleşme mezarlığın 200 m. kadar güneybatısındadır. Konutlardan birinin köşesi dışında duvar kalıntılarını görmek zordur. Yüzeydeki yoğun çatı kiremitine karşın az miktardaki Helenistik Dönem seramiği iskan alanının tarihlenmesine imkan vermiştir. Mezarların yönleri nedeni ile yerleşmenin Bizans Dönemi'ne kadar varlığını devam ettirdiği söylenebilir. Dağın doğusunda olasılıkla Osmanlı Dönemi'ne ait taş parke döşeli yol mevcuttur.

Hanaygaya Mevkii'ndeki Kayalar Köyü'nün batısındaki yoldan kıyıya

ulaşan çok sayıda yaşama ait izlere rastlanmıştır. Küçük kayanın üzerinde bir niş oyulmuştur. Buranın 50 m kadar güneybatısında büyük kaya üzerine oyulmuş merdivenler tespit edilmiştir (Resim: 15). Niş ve merdiven olasılıkla Kybele kutsal alanı ile bağlantılı olmalıdır. Kayanın aşağısında güneybatı yönünde kaya üzerinde beş adet kuyu açılmıştır. Kuyuların kenarlarında iplerin aşındırma izleri mevcuttur. Bu alanın tarihlenmesi için somut bir veri elde edilememiştir.

2014 te güney Troas'da çok sayıda Bizans köyü ve kentleri yeniden ziyaret edilmiştir. Altı kampanya döneminde toplam 297 buluntu yeri tespit edilmiştir. Bunlardan 181 tanesi Bizans yerleşmesi 48 tanesi ise devşirme malzemelerin mevcut olduğu yerlerdir. Bu sonuçlar Ezine, Ayvacık ve Bayramiç arasındaki bölge M.S. 4-15. yüzyıllar arasında karayolu ağına bağlanmamış olmasına rağmen, bölgenin Bizans Çağı'nda günümüzden daha yoğun iskan edildiğini göstermektedir.

FORSCHUNGEN ZU BYZANTİNISCHEN SIEDLUNGEN IN EZİNE UND AYVACIK (KAMPAGNE 2014) – ZUSAMMENFASSUNG

In der Kampagne 2014 wurden verschiedene Orte in der Region Ezine und Ayvacık aufgesucht. In diesen wurden insgesamt 62 neue Fundpunkte registriert, darunter sind 30 byzantinische Fundstellen, die detaillierter untersucht wurden (Resim: 1).

Im Landkreis Ezine wurde die Umgebung von Debentköy, Çamlıca Köy, Yeniköy, Yaylacık Köy, Kayacık Köy, Köseler Köy, Çarıksız Köyü begangen.

In der Umgebung von Derbent Köy liegen mehrere Fundstellen. Die Değirmen Burnu genannte Anhöhe ist durch ein größeres Baggerloch gestört, hier ist auch eine Feldsteinmauer zu sehen. In der Schutthalde finden sich viele Ziegel, Marmorblöcke und Pithoifragmente aus byzantinischer und osmanischer Zeit.

Südöstlich vom Dorf Çamlıca erstreckt sich eine ausgedehnte byzantinische Siedlung (Kirse Yeri). Ein, einschiffiges und recht schmales Gebäude kann durch den apsidialen Abschluss im Osten als Kirche angesprochen wer-

den (Resim: 2). Südwestlich der Kirche erstreckt sich ein flaches, durch einen Bach eingegrenztes Feld, auf dem sehr viele Ziegel und spätbyzantinische Keramik liegen. In der Flur Asarlık sind in einer ausgedehnten Lichtung zwei Gebäude noch im Grundriss erhalten. Eines hat die Maße von 19,8x19,8 m mit einem 4,9 m² großen Nebenraum. Das zweite, 21,5 x 5,9 m große Haus besitzt drei Räume (Resim: 3). Nördlich oberhalb der Häuser liegt eine tumulusartige Geländeformation, die durch zahlreiche Raubgräbergruben gestört ist. In einem der Löcher ist eine Gebäudewand sichtbar, die aus Bruchsteinen aufgemauert wurde. Besonders im Abraum der Raubgräber liegen Ziegel und hellenistische Keramikfragmente, die diesen Fundort in das 3. Jahrhundert v. Chr. datierten.

Nördlich des Dorfes Yaylacık liegen am Rand einer ausgedehnten, leicht nach Uluköy abfallenden Ebene namens Turpluk vier Säulen (bis zu 3,87 m, Ø 0,25 m) in situ (Resim: 4). Im Bereich der Säulen sind an vielen Stellen Raubgruben; in einer davon wurde eine dreilagige Mauer aus Bruchsteinen angeschnitten. Nach der verstreut liegenden Keramik datiert die Fundstelle in das 5. oder 6. Jh. n. Chr. Nordwestlich von Yaylacık erstreckt sich in der Flur Çetlemekli auf einem Bergrücken eine weitere spätbyzantinische bis frühosmanische Siedlung. Zwischen Macchia und kleineren Bäumen sind immer wieder Blocksteine, kleinere Mauerabschnitte, Ziegel und Keramik zu sehen, die auf ein Dorf hinweisen.

In der Umgebung von Köseler wurden uns 26 Fundstellen gezeigt. In der Flur Semerciçayır sind im Hof eines Bauernhauses Spuren einer römischen bis spätbyzantinischen Siedlung (Mauern, teilweise mit opus caementitium, marmorne Presse (Resim: 5), Verteilerstein eines Wasserrohres, Eisenschlacke und Pithosfragmente). Westlich unmittelbar beim Bauernhof liegt ein Brunnen mit antiker Steinfassung. Nordwestlich der Siedlung liegt ein Yılanlı Taş genannter Steinbruch, in dem zahlreiche Steinbruchspuren und zwei, bis 5,15 m lange Säulen in situ zu sehen sind (Resim: 6). In der Flur Sabıktepe wird eine osmanische Pflasterstraße, die von Köseler nach Uluköy führt, von einem Hügel flankiert. Auf dem Hügel ist an der Oberfläche ein Mauerzug und Keramik zu erkennen, der auf eine kleinere Siedlung oder Wachstation aus hellenistischer und römischer Zeit schließen lässt.

Südlich von Köselser befindet sich in der Flur Koruiçi eine ausgedehnte Siedlung, erkennbar durch Mauerzüge, Blocksteine, Ziegeln und spätbyzantinischen Keramikfragmente. Auf einem breiten Hang liegen die Reste einer dreischiffigen Kirche, von der die nach Osten gerichtete Apsis noch zu erkennen ist (Resim: 7). Die Kirche war wahrscheinlich im Westen mit einem Atrium ausgestattet.

Im Gebiet Harapardı, Flur Koçtepe, wurde ein Areal mit einem Bagger eingeebnet. In dem zerwühlten Gebiet liegen viele Blocksteine, ein Webgewicht, Ziegel, Schlacke und Keramik, die die Siedlung in die spätbyzantinische Zeit datieren.

In der Flur Dedegidi zieht sich eine Siedlung den Berghang hinab. Die Häuser sind teilweise noch in Ecken und Mauern mit einigen Lagen und Steinversturz zu erkennen (Resim: 8). Einige der Häuser stehen auf künstlichen Terrassen, die mit Mauern gefasst sind. Am Fuß des Berges führt eine Pflasterstraße entlang. Im Bereich der Siedlung liegen viele Ziegel und spätbyzantinische Keramik (Resim: 9).

Auf dem Taşlık Tepe befindet sich eine Siedlung mit aus Blocksteinen errichteten Häusern. Zwischen den in den Fundamenten erhaltenen Hausmauern finden sich Ziegel, Schlacke und Keramik sowie ein fragmentiertes Webgewicht, die die Siedlung in das 6. Jh. n. Chr. datieren.

In der Flur Kayapınar wurde an einem Berghang mit einem Bagger Terrassen für die Wiederaufforstung angelegt. In dem frisch gepflügten Areal liegen an der Oberfläche viele Ziegel, Schlacke und Keramik, die auf eine römische bis spätbyzantinische Siedlung hinweisen.

Auf dem Koçakepeztepe befindet sich eine ausgedehnte Siedlung mit vielen, in ein bis zwei Lagen erhaltenen Häusern und Türsteinen. Die Siedlung ist mit einer Umfassungsmauer aus großen Steinblöcken umzingelt (Resim: 10). Zu dieser Siedlung führt eine Pflasterstraße. Die Oberflächenkeramik datiert den Ort in die römische bis spätbyzantinische Zeit.

Östlich des Dorfes Köselser liegt auf dem Asarlık Tepe eine weitere Siedlung. Etwas unterhalb der Bergspitze umrundet eine Befestigungsmauer den Berg. Die Siedlung besteht aus mehreren Häusern, die aufgrund der Oberflächenkeramik in die hellenistische Zeit datieren.

In der Flur Bahçeli Yanı beim Dorf Çarıksız erstreckt sich am Rand eines

neu angelegten Weges ein niedriger Berghang, der an einigen Stellen mit dem Bagger angegraben wurde. Oberflächenfunde datieren die Fundstelle in das 13. Jh. n. Chr.

Im Landkreis Ayvacık wurde die Umgebung der Dörfer Tuzla, Tuzlaşapı Köyü, Taşboğaz Köyü, Çaltepe und Kayalar begangen.

In Tuzla fand sich eine Konzentration von Fundstellen westlich des Dorfes, in der alten Verlandungsbucht des Skamanders-Flusses. Hier lag in römischer und byzantinischer Zeit eine ausgedehnte Siedlung, die mit dem Hafen in Verbindung zu bringen ist. Die Fundstellen sind heute durch unterschiedliche (Flur-)namen scheinbar voneinander getrennt, lassen sich wahrscheinlich aber zu einem Ort verbinden. In der Flur Karakovan wurde bei Arbeiten für einen Bewässerungskanal tief in das Erdreich eingeschnitten. In der damit geschaffenen, künstlichen Geländekante sind Mauern und Blocksteine zu erkennen. Im Abraum liegen sehr viele Ziegel und Keramik, aber auch Bruchstücke von Fresken, die die Fundstelle in die römische bis spätbyzantinische Zeit (2.-14. Jh.) datieren. Knapp 800 m westlich befinden sich in der Flur Yapılar die Reste eines in der opus caementitium-Technik aufgemauerten Gebäudes (Resim: 11). Im nahegelegenen Feld Şapharman liegen einige Marmorbruchstücke, sehr viele Ziegel und früh- bis spätbyzantinische Keramik. Die Fundstelle in der Flur Karadut ist offensichtlich die Fortsetzung der 2013 begangenen Siedlung Kadiyeri und gehört damit zu einem ausgedehnteren Dorf (siehe Anm. 3). Auf dem gepflügten Abhang eines Hügels zeigen sich an der Oberfläche Ziegel und Keramik, die die Fundstelle in das 12.-18. Jh. n. Chr. datieren. Auf einem Hüyük in der Flur Doğançtepe wurde mit einem Bagger ein größeres Loch gegraben. Besonders im Abraum zeigen sich viele Ziegel sowie Keramik (12.-18. Jh.), die auf ein Dorf an dieser Stelle deuten.

Auf dem Teketepe östlich von Tuzla sind künstlich angelegte Terrassen zu erkennen, die teilweise mit Mauern begrenzt sind. In diesem Areal finden sich frühbyzantinische und osmanische Ziegel und Keramik.

Die ausgedehnte Siedlung am Harmantepe befindet sich südlich von Tuzla auf der anderen Skamanderseite. Sie umfasst zwei Bergrücken und das dazwischen liegende Tal. Auf dem südwestlichen Plateau sind Hausgrundrisse und in den Felsen eingearbeitete Stufen deutlich zu erkennen, teilweise war auch der Felsen zu Wänden geglättet. In der Ebene südlich unterhalb des

Hügels am Harmantepe sind in einem Garten zahlreiche Raubgräbergruben zu sehen, aus denen Keramik und ein Blockstein mit undeutlicher Inschrift stammen (Resim: 12). Im östlich angrenzenden Feld streuen sehr viele Ziegel und Keramik des 2.-15. Jh. n. Chr. Südöstlich der Ebene schließt ein Berg an, dessen Abhang mit zahlreichen Gebäudestrukturen bedeckt ist. Die Gebäude sind teilweise in mehreren Steinlagen erhalten. Bei einigen wurde auch der anstehende Felsen geglättet und so in das Gebäude mit eingezogen. In einem Felsen weisen Löcher und eingearbeitete Absätze auf die Auflage eines hölzernen Dachstuhles hin (Resim: 14). Einer der Felsen wurde umgearbeitet zu einer Weinpresse mit Becken und Kanal (Resim: 13), der zu einer Vertiefung für die Platzierung eines Gefäßes führt.

Im Dorf Tuzlaşapı wurden uns drei Fundstellen gezeigt. In der Flur Erekli sind einige Häuser schwach als Bodenlinie zu erkennen. In der Hangerosionskante stecken zwei Mauern. In diesem Bereich finden sich viele Ziegel und Keramik, die die Siedlung in die spätrömische bis frühbyzantinische Zeit datieren. In der Flur Malkayası wurde der Felsen einer schmalen Bergkuppe flächig zur Rückwand eines Hauses umgearbeitet.

In Çaltepe Köyü befinden sich drei Fundstellen. Bei Hacı Hasan Taş sind nordwestlich oberhalb des Weges in einen Felsen mehrere rechteckige, heute ausgeraubte, Gräber eingetieft. Im durch die Raubgräber zusammengetragenen Abraum lagen einige kleine Scherben hellenistischer Keramik, nach denen dieser Bestattungsplatz in die hellenistische Zeit datiert werden kann. In der Flur Kaleyanı liegt in einer kargen, unbewachsenen Ebene ein großer Steinkreis mit den Maßen 21x30 m bei einer durchschnittlichen Kreisdicke von 8 m. Der Wall besteht aus nicht behauenen Steinen mit Erdkern und darin schwach erkennbaren Mauerzügen, die vielleicht zu einem Tor gehört haben könnten. In den Steinen des Walles lagen wenige Fragmente von Grobkeramik, die die Anlage grob in die Spätantike oder byzantinische Zeit datiert.

An einem Felsen in der Flur Hanaygaya beim Dorf Kayalar sind zahlreiche Nutzungsspuren zu sehen. Auf einen größeren Felsen führen zwei Treppen und nach einem Bogen sechs weitere Treppen bis auf den künstlich als Terrasse angelegten Felsboden (Resim: 15). Eine Nische an der Treppe weist auf ein antikes (Kybele?) Heiligtum hin. Südwestlich unterhalb des Felsens wurden fünf kreisrunde Brunnen in den Felsen gebohrt. Die Ränder weisen teilweise noch Ziehspuren von einem Seil auf.

Resim 1: Güney Troas Bizans Yerleşmeleri, Çerçeve içindekiler 2014 yılında yeni bulunanlardır.

Resim 2: Çamlıca Köyü, Kırse Yeri kilise kalıntıları.

Resim 3: amlıca Ky Asarlık Mevkii'nin bina kalıntıları.

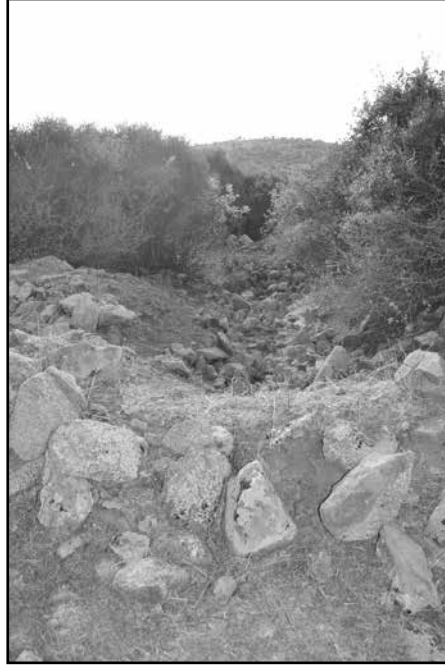
Resim 4: Yaylacık Köyü, Turpluk Mevkii'ndeki sütunlar.

Resim 5: Köseler Köyü, Semerciçayır Mevkii'ndeki pres taşı.

Resim 6: Köseler Köyü, Semerciçayır Mevkii'ndeki taş ocağı.

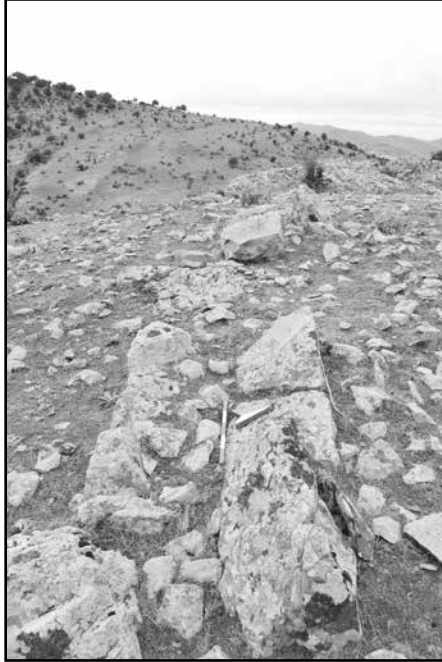
Resim 7: Köseler Köyü, Koruiçi Mevkii'ndeki kilise kalıntıları.

Resim 8: Köseler Köyü, Dedegidi Mevkii'ndeki bina kalıntıları.

Resim 9: Köseler Köyü, Dedegidi Mevkii yüzey seramikleri.

Resim 10: Köseler Köyü, Keçikayası üzerindeki sur duvarı.

Resim 11: Tuzla, Yapılar Mevkii'ndeki bina kalıntıları.

Resim 12: Tuzla, Harmantepe'deki yazıtlı blok taş.

Resim 13: Tuzla, Harmantepe’de kayaya kesilerek oluşturulmuş bir şarap presi.

Resim 14: Tuzla, Harmantepe'deki kaya mekânları.

Resim 15: Kayalar Köyü, Hanaygaya Mevkii'nde kayaya oyulmuş merdiven ve niş.

ANZAK (ARIBURNU) SAVAŞ ALANI ÜZERİNE TÜRKİYE, AVUSTRALYA VE YENİ ZELANDA'NIN ORTAK TARİHSEL VE ARKEOLOJİK ARAŞTIRMASI 2014 ÇALIŞMALARI

Mithat ATABAY*

Antonio SAGONA

Ian MCGIBBON

Richard E.REID

Reyhan KÖRPE

Charles Simon Hastings HARRINGTON

Muhammet ERAT

Jessie BIRKETT-REES

Sarah MITFORD

Michelle NEGUS CLEARY

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti ve Avustralya Başbakanlarının 2005 yılında üzerinde anlaştığı ve Yeni Zelanda Başbakanının da sonradan bu görüş birliğine katıldığı şekliyle, “Anzak (Arıburnu) Savaş Alanı Üzerine Türkiye, Avustralya ve Yeni Zelanda’nın Ortak Tarihsel ve Arkeolojik Araştırması Projesi” ana amacı Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı için var olan gelişme planları çerçevesinde kilit alanların korunması için belirgin bir temel geliştirmektir.

2009 yılı Ekim ayında Türk ve yabancı bilim adamları Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi’nde bir araya gelerek “Anzak (Arıburnu) Savaş Alanı Üzerine Türkiye, Avustralya ve Yeni Zelanda’nın Ortak Tarihsel ve Arkeolojik Araştırması

* Yrd. Doç. Dr. Mithat ATABAY, Proje Başkanı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Çanakkale / TÜRKİYE.

Projesi” yapılması konusunda mutabakata varmış Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün 23.07.2010 tarihli izin yazısı ile çalışmanın Lozan Antlaşması’nın 129. Maddesinde belirlenen ekli 3 nolu haritada belirlenen sahada yapılması kararlaştırılmıştı. Gerekli prosedürlerin tamamlanmasından sonra 2010 yılında başlanan ve bu yıl beşincisi gerçekleştirilen çalışmalar 10-30 Eylül 2014 tarihleri arasında arazide gerçekleştirildi.

Kültür ve Turizm Bakanlığı temsilcisinin nezaretinde 2014 yılı çalışmaları gerçekleştirildi. Bu seneki araştırmalar; 25 Nisan 1915 tarihinde çıkarma yapılan ve ilk sıcak çatışmalarının yaşandığı kısımda gerçekleştirildi.

ÇIKARMANIN YAPILMASI VE İLK ANLAR

Çanakkale Kara Savaşları başladığında Arıburnu bölgesinde ilk anda 19. Tümen ve ona bağlı olarak 27. Alay, 57. Alay, 77. Alay, 72. Alay ile daha sonra bölgeye intikal eden 64. Alay ve 33. Alay savaşa katılmışlardı. Bu birliklerin savaşa başladıkları andan itibaren verilen emirler, zayıatları ve her türlü faaliyetleri Alay harp ceridelerinde yer alıyordu. Örneğin; Arıburnu bölgesindeki çıkarmalara ilk müdahaleyi yapan 27. Alay’ın hareket tarzı harp ceridelerinde ayrıntılarıyla yazılıdır.

27. Alayın Komutanı Şefik (Aker) Bey çeşitli çıkarma ihtimallerine göre tatbikatlar yapıyordu. 24-25 Nisan gecesi de geç saatlerde tatbikattan dönmüş ve 25 Nisan günü yapılan çıkarmaya uykusuz olarak hazırlanmak zorunda kalmıştı. Bu durum Alayın harp ceridesinde şöyle ifade edilmektedir:

“27’nci Alay, 24/25 Nisan 1915 (11/12 Nisan 1331) düşman çıkartma zamanında kıyıda 2’nci Tabur bulunuyordu. Zeytinlik’te bulunan Alay’ın iki taburu ve makineli tüfek bölüğü 24 Nisan 1915 (11 Nisan 1331) akşam taliminden sonra Tümen emriyle kıyıya kadar bir gece eğitimi yapmış ve gece yarısından sonra pek yorgun olarak ordugâha dönmüş idi. Alay uykuda iken batıdan Kabatepe doğrultusundan top sesleri işitildi. Ve telefonla Maydos’tan düşmanın Arıburnu’na asker çıkardığı öğrenilmişti. Alay uyandırıldı ve emir beklendi. Saat 05.45’te Tümen’den 27’nci Alay’ın (2 Tabur ve Ağır Makinalı Tüfek Bölüğü) Çamburnu’ndaki dağ bataryası ile birlikte Kabatepe bölgesine hareket ve düşmanı denize dökme emri alınıyordu.” Emir şöyleydi:

“1.Düşman yarım saatten beri Arıburnu ile Kabatepe arasında barınmak teşebbüsüne başladığı anlaşıldı. 27. Alay’ın zeytinlikteki taburlarıyla makineli tüfek ve Çamburnu’ndaki dağ bataryası şimdi Kaymakam Şefik Bey kumandasında hareketle düşmanın icrasını engellemek ve çıkarılacak kuvvetini kesinlikle denize püskürtecektir.

2.Sarafim ordugâhında bulunan kıtaat harekete geçmek üzeredir.

9. Tümen Kumandanı

Miralay Halil Sami”¹

Bu emir üzerine 27.Alay’ın 3. Tabur ve makineli tüfek bölüğü Boyun Noktası’ndan, 1. Tabur da Kabatepe yolundan geçerek Arıburnu bölgesine doğru harekete geçti. Böylece her iki tabur ayrı ayrı yürüyerek zaman kazanmıştı. 3. Tabur ve makineli tüfek bölüğü, Boyun Noktası’ndan Kavaktepe yönüne yöneldi. Bu sırada Kanlısirt ve Kırmızısirt’in doğu yamaçlarında piyade ateşi işitildi. Düşmana Topçularsirt’i’nı kaptırmamak için ile kuzeye Göktepe yönüne doğru hareket etti. 3. Tabur 165 Rakımlı Tepe’ye vardığında; henüz 1. Tabur bu tepenin güneyinde bulunuyordu. Çamburnu’ndan gelmesi gereken dağ (cebel) bataryası henüz Çamburnu’na gelmemişti. Bu sırada Kocadere yönünden 9. Alay 2. Tabur 72. Cebel Dağ Bataryası’na ait bir top gelmişti². Taarruz için 27.Alay 1. ve 3. Tabur, bir makineli tüfek bölüğü ve 9. Alay 2. Tabur 72. Cebel Dağ Bataryası’na ait bir adet top hazır haldeydi. 27. Alay Komutanı Şefik Bey aşağıdaki sözlü taarruz emrini verdi:

“1- Düşmanın sol tarafı takriben Kılıçbayırı sırtlarında, sağ tarafı Kanlısirt’ (dahil) dadır. Düşmanın ilerlemiş olan kısımları, önümüzdeki dereyi (Çataldere ve Çataldere’nin Kanlısirt doğusundaki kısmı) ele geçirmiştir ve üzerinde bulunduğu sırtlara doğru (Topçularsirt) ilerlemektedir.

2- Birinci tabur Kırmızı ve Kanlısirt üzerine taarruz edecektir. Üçüncü tabur Kırmızısirt’tan (Haric) itibaren düşmanın sol tarafına taarruz edecektir.

3- Birinci tabur bir bölüğünü nezdinde ihtiyat olarak bırakacaktır.

1 ATASE Arşivi, Klasör 5338, Dosya H-10, Fihrist 1-2.

2 ATASE Arşivi, Klasör 5338, Dosya H-10, Fihrist 4.

4- Topçu, 165 Rakımlı Tepe'de olacaktır.

5- Makineli Tüfek Bölüğü, 165 Rakımlı Tepe'nin güneyinden ateşleri ile taarruzu himaye edecektir.

6- Ben topçu ve makineli tüfeğin başında bulunacağım.

7- Muharebe ağırlıklarından gereği kadar burada alıkonularak, diğerlerinin yükü indirilerek cephane götürmek üzere Bigalı cephaneliğine gönderilecektir. Bigalı'dan gelecek cephane 165 Rakımlı Tepe'nin gerisinde bulundurulacaktır. Taburları cephanelerini buradan alacaklardır.

8- Taburların sargı mahalleri 165 Rakımlı Tepe'nin gerilerinde, Kocadere karyesine giden yol kenarında bulunacaktır.”³

Arıburnu'nda çıkarma yapan birliklere karşı 3. Tabur saat 07.55'te taarruza kalkarak, kara savaşları bu bölgede başlamış oldu.

Bu sırada bir yaralı erden kıyıdaki 3.Tabur'un geriye çekildiği, düşmanın durmadan Karaya asker çıkardığı ve tabur zayıyatının fazla olduğu ve düşmanın Kanlı ve Kırmızı Sırtı ve daha kuzeydeki sırtları kâmilan işgal ettiği öğrenilmişti. Yapılan keşiflerde; karaya çıkan düşman kuvvetlerinin fazlalığından iki taburlu Alay'ın ve düşmanı denize dökemeyeceği belli olmuştu.

Yapılan keşiflere ve alınan esirlerin söylediklerine göre; düşman ilk çıkarmada üç Avustralya, o zaman miktarı belli olmayan Zelanda kıtalarını karaya çıkarmıştı.

Taarruz'a devam ederken 9. Tümen'den 19. Tümen bir alayı ile Tümen Komutanı başında olarak sağ kanada hareket ettiği ve bu Tümen 57. Alay'ı ile Kocaçimen doğrultusuna yürüdüğünü ve bağlantı yapılması emredildi.

Taarruz bütün şiddetiyle devam ediyordu. Saat 10.30'da 3'üncü Tabur, Fundalık sırtın kuzeybatısındaki dere ve İncebayır'da bulunan düşmanı tard etti. Geride kalan ve alay emrine verilmiş olan dağ bataryası da gelerek muharebenin durumuna etki yapmaya başladı. 1. Tabur da Çataldere ve Ka-

3 ATASE Arşivi, Klasör 5338, Dosya H-10, Fihrist 5-7.

rayörük deresine kadar olan sırtları ve etekleri zapt etmiş ve düşmana önemli zayıat verdirilmiş idi. 19'uncu Tümen'de 57. Alay, Kocaçimen sırtlarına gelinceye kadar ufak bir müfreze ile düşmanın Conkbayırı'na ilerlemesi durduruldu. Ve 57. Alay'ın da Conkbayırı'na geldiği görüldü.

25 Nisan 1915'te düşman, Arıburnu bölgesinde karaya asker çıkarmaya başladığında düşmana karşı koyan ilk birlikler 27. Alay'a 2. Tabur 4. Bölüğe mensup askerlerdi. Bu sırada Küçük ve Büyük Arıburnu yarlarını gözetleyen iki manga asker, düşmanın 1500 kişilik çıkarma grubunun tam ortasına düşmüştü. 2. Takımın bu iki mangası Haintepe'deki mevzilerinde sonuna dek savunma görevlerini yaptılar. Her iki taraftan sarkıp kendisini kuşatan birliklere rağmen yerlerini terk etmediler. Haintepe'deki ilk şehitleri bu takım verdi. 2. Takımdan sağ kalan, yaralı olarak geriye alınan takım komutanı ile birkaç erdi.

Saat 05.20'de çıkarmanın ciddi ve yardımın şart olduğunu bildirince Tümen Komutanı 05.45'te 27. Alay Komutanı Şefik Bey'e hareket emrini vermişti. Şefik (Aker) Bey; Eceabat'tan Alayı ile birlikte (1.Tabur ve 3.Tabur'la) hareket ederek saat 07.40'ta Kemalyeri'ne ulaşmıştı. Burada askerlerine 15 dakika dinlenme verdikten sonra saat 07.55'de raporunu yazıp tümene göndermişti. Saat 08.00 ve 09.00 arası Kılıçbayırı sağ yanı ile Kanlısırt'ı kapsayacak şekilde hücumu geçmişti. 27. Alay Komutanı Şefik Bey, 07.55'te Tümen Komutanlığı'na ulaştırılmak üzere bir rapor yazmıştı.

19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal de 27. Alay birlikleri gibi 05.30'dan itibaren hareket halindeydi. 9. Tümen Komutanı Halil Sami Bey de kendisine 06.30'da bir rapor göndermişti. Ordu ile temas kuramadığı o saat ve dakikalarda Şefik Bey 27. Alayın 2. Taburu ile 07.45'te Kemalyeri'nden Mustafa Kemal'e rapor yazarken o da Bigalı'dan onun yardımına koşmak için hareket etmişti.

19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal Bey de Arıburnu çıkarma hareketinin içeriğini tetkik etmiş ve sonuçta durumun nezaket ve ehemmiyetini ve zamanın darlığını tahmin etmiş ve bunun üzerine Kocaçimen istikâmetinde bir süvari bölüğü, bir cebel topçu bataryası ile bir makineli tüfek bölüğü ile kuvvetlendirmiş ve nihayet mesuliyetini üzerine alarak bu hareketi kendiliğinden yapmış ve vaziyeti daha yakından mahallinde görebilmek ve icabını

yerine getirmek için bizzat Alayın, hatta öncüsünden daha önde Conkbayırı yönünde yola çıkmış ve bu seri karar ve hareketiyle 27. Alay'ın taarruz halinde olan iki taburunu kurtarmakla beraber Çanakkale Boğazı Müdafaasını da güvenli hale getirmişti. Çanakkale Savaşları'nda kahramanlığı ile ön plana çıkmış ve en çok tanınan birliklerden biri olan 57. Alay ise savaşa şöyle dâhil olmuştu:

Yukarıdaki bilgiler Arıburnu bölgesinde savaşın başlangıç anının Harp Ceridelerindeki bilgilere göre özetlenmiş halidir. O nedenle Çanakkale Savaşlarının askeri hareket kısmı açısından Osmanlı Ordusu'na ait tüm birliklerin harp cerideleri birinci kaynağı oluşturmaktadır.

"27'nci Alay, 24/25 Nisan 1915 (11/12 Nisan 1331) düşman çıkartma zamanında kıyıda 2'nci Tabur bulunuyordu. Zeytinlik'te bulunan Alay'ın iki taburu ve makineli tüfek bölüğü 24 Nisan 1915 (11 Nisan 1331) akşam taliminden sonra Tümen emriyle kıyıya kadar bir gece eğitimi yapmış ve gece yarısından sonra pek yorgun olarak ordugâha dönmüş idi. Alay uykuda iken batıdan Kabatepe doğrultusundan top sesleri işitildi. Ve telefonla Maydos'tan düşmanın Arıburnu'na asker çıkardığı öğrenilmişti. Alay uyandırıldı ve emir beklendi. Saat 05.45'te Tümen'den 27'nci Alay'ın (2 Tabur ve Ağır Makinalı Tüfek Bölüğü) Çamburnu'ndaki dağ bataryası ile birlikte Kabatepe bölgesine hareket ve düşmanı denize dökme emri almıştı." Emir şöyleydi:

"1.Düşman yarım saatten beri Arıburnu ile Kabatepe arasında barınmak teşebbüsüne başladığı anlaşıldı. 27. Alay'ın zeytinlikteki taburlarıyla makineli tüfek ve Çamburnu'ndaki dağ bataryası şimdi Kaymakam Şefik Bey kumandasında hareketle düşmanın icrasını engellemek ve çıkarılacak kuvvetini kesinlikle denize püskürtecektir.

2.Sarafim ordugâhında bulunan kıtaat harekete geçmek üzeredir.

9. Tümen Kumandanı

Miralay Halil Sami"⁴

Bu emir üzerine 27.Alay'ın 3. Tabur ve makineli tüfek bölüğü Boyun Noktası'ndan, 1. Tabur da Kabatepe yolundan geçerek Arıburnu bölgesine doğru harekete geçti. Böylece her iki tabur ayrı ayrı yürüyerek zaman kazan-

4 ATASE Arşivi, Klasör 5338, Dosya H-10, Fihrist 1-2.

mıştı. 3. Tabur ve makineli tüfek bölüğü, Boyun Noktası'ndan Kavaktepe yönüne yöneldi. Bu sırada Kanlısirt ve Kırmızısirt'in doğu yamaçlarında piyade ateşi işitildi. Düşmana Topçularsirt'i'nı kaptırmamak için ile kuzeye Göktepe yönüne doğru hareket etti. 3. Tabur 165 Rakımlı Tepe'ye vardığında; henüz 1. Tabur bu tepenin güneyinde bulunuyordu. Çamburnu'ndan gelmesi gereken dağ (cebel) bataryası henüz Çamburnu'na gelmemişti. Bu sırada Kocadere yönünden 9. Alay 2. Tabur 72. Cebel Dağ Bataryası'na ait bir top gelmişti⁵. Taarruz için 27. Alay 1. ve 3. Tabur, bir makineli tüfek bölüğü ve 9. Alay 2. Tabur 72. Cebel Dağ Bataryası'na ait bir adet top hazır haldeydi. 27. Alay Komutanı Şefik Bey aşağıdaki sözlü taarruz emrini verdi:

"1- Düşmanın sol tarafı takriben Kılıçbayırı sırtlarında, sağ tarafı Kanlısirt' (dahil) dadır. Düşmanın ilerlemiş olan kısımları, önümüzdeki dereyi (Çataldere ve Çataldere'nin Kanlısirt doğusundaki kısmı) ele geçirmiştir ve üzerinde bulunduğu sırtlara doğru (Topçularsirt) ilerlemektedir.

2- Birinci tabur Kırmızı ve Kanlısirt üzerine taarruz edecektir. Üçüncü tabur Kırmızısirt'tan (Haric) itibaren düşmanın sol tarafına taarruz edecektir.

3- Birinci tabur bir bölüğünü nezdinde ihtiyat olarak bırakacaktır.

4- Topçu, 165 Rakımlı Tepe'de olacaktır.

5- Makineli Tüfek Bölüğü, 165 Rakımlı Tepe'nin güneyinden ateşleri ile taarruzu himaye edecektir.

6- Ben topçu ve makineli tüfeğin başında bulunacağım.

7- Muharebe ağırlıklarından gereği kadar burada alıkonularak, diğerlerinin yükü indirilerek cephane götürmek üzere Bigalı cephaneliğine gönderilecektir. Bigalı'dan gelecek cephane 165 Rakımlı Tepe'nin gerisinde bulundurulacaktır. Taburları cephanelerini buradan alacaklardır.

*8- Taburların sargı mahalleri 165 Rakımlı Tepe'nin gerilerinde, Kocadere karyesine giden yol kenarında bulunacaktır."*⁶

5 ATASE Arşivi, Klasör 5338, Dosya H-10, Fihrist 4.

6 ATASE Arşivi, Klasör 5338, Dosya H-10, Fihrist 5-7.

Arıburnu'nda çıkarma yapan birliklere karşı 3. Tabur saat 07.55'te taarruza kalkarak, kara savaşları bu bölgede başlamış oldu.

Bu sırada bir yaralı erden kıyıdaki 3. Tabur'un geriye çekildiği, düşmanın durmadan Karaya asker çıkardığı ve tabur zayıyatının fazla olduğu ve düşmanın Kanlı ve Kırmızı Sırtı ve daha kuzeydeki sırtları kâmilan işgal ettiği öğrenilmişti. Yapılan keşiflerde; karaya çıkan düşman kuvvetlerinin fazlalığından iki taburlu Alay'ın ve düşmanı denize dökemeyeceği belli olmuştu.

Yapılan keşiflere ve alınan esirlerin söylediklerine göre; düşman ilk çıkarmada üç Avustralya, o zaman miktarı belli olmayan Zelanda kıtalarını karaya çıkarmıştı.

Taarruz'a devam ederken 9. Tümen'den 19. Tümen bir alayı ile Tümen Komutanı başında olarak sağ kanada hareket ettiği ve bu Tümen 57. Alay'ı ile Kocaçimen doğrultusuna yürüdüğünü ve bağlantı yapılması emredildi.

Taarruz bütün şiddetiyle devam ediyordu. Saat 10.30'da 3'üncü Tabur, Fundalık sırtın kuzeybatısındaki derede ve İncebayır'da bulunan düşmanı tard etti. Geride kalan ve alay emrine verilmiş olan dağ bataryası da gelerek muharebenin durumuna etki yapmaya başladı. 1. Tabur da Çataldere ve Karayörük deresine kadar olan sırtları ve etekleri zapt etmiş ve düşmana önemli zayıat verdirilmiş idi. 19'uncu Tümen'de 57. Alay, Kocaçimen sırtlarına gelinceye kadar ufak bir müfreze ile düşmanın Conkbayırı'na ilerlemesi durduruldu. Ve 57. Alay'ın da Conkbayırı'na geldiği görüldü.

25 Nisan 1915'te düşman, Arıburnu bölgesinde karaya asker çıkarmaya başladığında düşmana karşı koyan ilk birlikler 27. Alay'a 2. Tabur 4. Bölüğe mensup askerlerdi. Bu sırada Küçük ve Büyük Arıburnu yarlarını gözetleyen iki manga asker, düşmanın 1500 kişilik çıkarma grubunun tam ortasına düşmüştü. 2. Takımın bu iki mangası Haintepe'deki mevzilerinde sonuna dek savunma görevlerini yaptılar. Her iki taraftan sarkıp kendisini kuşatan birliklere rağmen yerlerini terk etmediler. Haintepe'deki ilk şehitleri bu takım verdi. 2. Takımdan sağ kalan, yaralı olarak geriye alınan takım komutanı ile birkaç erdi.

Saat 05.20'de çıkarmanın ciddi ve yardımın şart olduğunu bildirince Tümen Komutanı 05.45'te 27. Alay Komutanı Şefik Bey'e hareket emrini ver-

mişti. Şefik (Aker) Bey; Eceabat'tan Alayı ile birlikte (1.Tabur ve 3.Tabur'la) hareket ederek saat 07.40'ta Kemalyeri'ne ulaşmıştı. Burada askerlerine 15 dakika dinlenme verdikten sonra saat 07.55'de raporunu yazıp tümene göndermişti. Saat 08.00 ve 09.00 arası Kılıçbayırı sağ yanı ile Kanlısırt'ı kapsayacak şekilde hücumla geçmişti. 27.Alay Komutanı Şefik Bey, 07.55'te Tümen Komutanlığı'na ulaştırılmak üzere bir rapor yazmıştı.

19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal de 27. Alay birlikleri gibi 05.30'dan itibaren hareket halindeydi. 9. Tümen Komutanı Halil Sami Bey de kendisine 06.30'da bir rapor göndermişti. Ordu ile temas kuramadığı o saat ve dakikalarda Şefik Bey 27. Alayın 2. Taburu ile 07.45'te Kemalyeri'nden Mustafa Kemal'e rapor yazarken o da Bigalı'dan onun yardımına koşmak için hareket etmişti.

19. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Kemal Bey de Arıburnu çıkarma hareketinin içeriğini tetkik etmiş ve sonuçta durumun nezaket ve ehemmiyetini ve zamanın darlığını tahmin etmiş ve bunun üzerine Kocaçimen istikâmetinde bir süvari bölüğü, bir cebel topçu bataryası ile bir makineli tüfek bölüğü ile kuvvetlendirmiş ve nihayet mesuliyetini üzerine alarak bu hareketi kendiliğinden yapmış ve vaziyeti daha yakından mahallinde görebilmek ve icabını yerine getirmek için bizzat Alayın, hatta öncüsünden daha önde Conkbayırı yönünde yola çıkmış ve bu seri karar ve hareketiyle 27. Alay'ın taarruz halinde olan iki taburunu kurtarmakla beraber Çanakkale Boğazı Müdafaasını da güvenli hale getirmişti. Çanakkale Savaşları'nda kahramanlığı ile ön plana çıkmış ve en çok tanınan birliklerden biri olan 57. Alay ise savaşa şöyle dâhil olmuştu:

2014 Yılı Arkeolojik Araştırma Çalışmaları

ANZAK (Arıburnu) Savaş Alanının beşinci ve son saha çalışması, 5 ilâ 30 Eylül 2014 tarihlerini kapsayan dönem içinde yürütülmüştür. Bu kapsamda icra edilen faaliyetler arasında ikamet izinlerinin alınması, buluntuların Deniz Müzesi'ne teslimatı, bir medya günü (15 Eylül) düzenlenmesi ve projemizin nihai bulgularının, dünyanın önde gelen akademik yayınevlerinden birisi olan Cambridge University Press tarafından gelecek yıl yayınlanmak

üzere kaleme alınması sayılabilir. Bu yıl içinde yürütülen çalışmalara verdikleri destekten ötürü aşağıdaki kurum ve kişilere teşekkürü bir borç biliyoruz: Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı ve yüzey araştırmasının yürütülebilmesi için verdiği destek için Türkiye Cumhuriyeti Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversite, Çanakkale Valiliği ve Çanakkale Deniz Müzesi Komutanlığı

ARAŞTIRMANIN ODAK NOKTASI

Üç ülkeden gelen katılımcılar, 2013 yılı araştırmasının Yeni Zelanda 1 ve 2 Numaralı İleri Karakollarından başlayıp, Plugge's Plateau ve Şarapnel Vadisi üzerinden aşağı doğru Avustralya Anma Alanı/Arıburnu'na kadar uzanan bölgeye odaklanması konusunda görüş birliğine varmışlardır.

Araştırma aşağıdakileri kapsamıştır:

1. İki Numaralı İleri Karakol / Eşdeğer bir Türkçe ismi bulunmamaktadır (16 Eylül): Söz konusu bölgenin hayli ayırt edici toprak özellikleri bulunmaktadır. En önemlisi de Büyük Siper'in yaklaşık olarak 20 metre güneyinde ve 2 Numaralı İleri Karakolun arkasında bulunanıdır. Bu bölgedeki yoğun bitki örtüsü, toprak özelliklerinin eksiksiz bir profilini çıkarmayı zorlaştırmaktaydı. Yine de ve erozyona rağmen siperleri, göçen tünelleri, mevzi ve zeminlikleri ayırt edilebilmiştir. İçlerinde sığır etti konservesi, dikenli tel, SRD kavanozları, cam parçacıkları, şarapnel ve diğer metal parçaların da olduğu çok sayıda buluntuyu da kaydedilmiştir.

2. Bir Numaralı İleri Karakol / Eşdeğer bir Türkçe ismi bulunmamaktadır (17 Eylül): CWGC (İngiliz Uluslar Topluluğu Savaş Mezarları Komisyonu) Yerleşkesinin hemen arkasında orduya 1914 - 1924 yılları arasında hizmet etmiş "Bill" adlı Waler cinsi önemli bir hafif atın mezarını kaydetmekle başladık. Yakınında üzerinde "...Zelanda Kuvvetleri" yazısının açıkça okunabildiği bir metal düğme bulduk. 1 Numaralı İleri Karakol, belki de cephe hattında ulaşılabilir en zor mevzidir. Buraya tırmanmak hayli güçtür. Toprak, binlerce yıllık aşınma ve erozyon sonucunda jilet keskinliğinde bir yamaç oluşturan killi sarımsı - kavuniçi renkli çakıl kayaktan (konglomera) oluşmaktadır. Tepenin zirvesinden bütün istikâmetler açıkça görülebilmektedir:

Boyun (Nek), Sfenks ve Türk Taarruz mevzileri bulunmaktadır. Bu yamacın tepesinden bakıldığında mevziin stratejik konumu daha iyi anlaşılmaktadır.

Her ne kadar bu tepede buluntuların büyük oranda bozulacağı beklense de çok iyi tanımlanmış bir siperler sistemini fark ettik. Geçmiş yıllarda olduğu gibi, köklerini erozyona uğramış siperlerin derin silt tabakasına kadar uzatan ağaç dizileri bu toprak buluntuların yerlerinin belirlenmesine yardımcı olan birer kılavuz işlevi gördü. Bu toprak eserlerin arasında dağınık olarak çoğu Osmanlı mermileri olmak üzere birkaç buluntuya rastlandı. Tepenin güney tarafı son derece kötü bir biçimde erozyona uğrayarak dik bir yar oluşturmuştu. Aşağıda, güney istikâmetindeki vadide de zaman geçirdik. Burada bizi ilgilendiren şey Maori birliklerinin kampıydı. İyi tanımlanmış bir zeminlik dizisi ve tesviye edilmiş yerler, çok sayıda SRD kabı (birisinin omzunda S.R.D. yazısı kazılı idi), cam şişe kalıntıları ve konserve parçaları Maori kampının yerinin tespit edildiğini düşündürmüştür.

3. Kuzey Sahili/Arıburnu (18 Eylül): Güne, Canterbury Mezarlığı'ndan Avustralya Anma Alanına doğru deniz istikâmetindeki şeridi araştırmakla başladık. Çok sayıda toprak eser (özellikle de siperler) hala daha sahile yakın kesimde varlığını korumaktadır. Benzer şekilde, yüzeyde çok sayıda buluntunun olduğunu fark ettik. Buluntular arasında, Avustralya Düğmesi (Avustralya haritası ve Avustralya Silahlı Kuvvetleri yazıları okunabilmektedir), bir İngiliz Düğmesi (Aslan ve Tek Boynuzlu attan oluşan Kraliyet Arması seçilebilmektedir), bir gömlek ve yaka düğmesi (birer adet) gibi çok sayıda kişisel eşya, SRD kırıkları ve karışık halde çok miktarda şişe ve metal parça sayılabilir. Bu sonuncu buluntulardan hangisinin 1915, hangisinin daha sonraki tarihlere ait olduğunu tespit etmek her zaman mümkün olmamıştır. Bu kalemler hemen sahilin kenarında bulunmuştur.

Daha sonra gittiğimiz Avustralya Anma Alanından sahile inerek kayalığın dik yüzeyinin stratigrafik bir kesiti görüldü. Çeşitli metal kabın üst üste dizilmiş ve kumdan bir kalıba gömülmüş olduğu açıkça ayırt edilebiliyordu. Kayalığın dik yüzeyinde, dolgunun içeri işlemediği yerlerde boşluklar (kapların kalıntıları) vardı. Dik yüzey yaklaşık 3 metre yüksekliğindeydi ve metal parçalar altta bir metre civarındaydı. Bu da yaklaşık olarak 2 metre kum ve diğer erozyon malzemesinin geçtiğimiz 100 yıl içinde bu yapının üzerine döküldüğünü göstermektedir.

Bir sonraki görevimiz, yolun doğu tarafında Avustralya Anma Alanının etrafını çevreleyen yaklaşık 200 metre çapında bir alanı araştırmaktı. Burada ki bitki örtüsüne nüfuz etmek neredeyse imkânsızdı; bu nedenle çalılıkların arasından gözlemlenebilen yapıları kaydetmekle yetindik ve alanı araştırmadık. Avustralya Anma Alanı yakınlarında, bu alanın kuzeyinde gerçekten de bir siper bulduk. Bölgenin yaklaşık olarak yüz metre kuzeyinde çok büyük bir su kanalı bulunmaktadır. Su kanalından Avustralya Anma Alanına 100 metre kadar ilerlendiği zaman Avustralya Anma Alanına doğru geriye uzun bir yol kat eden ve Avustralya Anma Alanının hemen kuzeyindeki yola doğru gözden kaybolan iyi tanımlanmış bir siper bulunmaktadır. Bu siper, bitki örtüsünün siperlerin ayakta kalması için ne kadar önemli olduğunu gösterdi. Orman gibi büyümüş bu bitki örtüsü sayesinde rastladığımız en iyi korunan siperlerden birisi olmuştur.

4. Arıburnu ve Plugge's Plateau Arasındaki Bölge (20Eylül): Bugün bir dönüm noktasına eriştik ve 1,000 numaralı yapıyı belgeledik. Beach Mezarlığı ve yol arasında kalan Hell Spit'te erozyondan nasibini almış, sık ve gösterişsiz bir siperdi; yine de bir yapıydı. Bundan sonra, Plugge's Plateau'ya devam ettik ve Arıburnu ve Plugge's Plateau arasındaki bayırda bulabildiğimiz her şeyi belgeledik. Bu çok ziyaret edilen alanda hala şaşırtıcı derecede çok sayıda buluntuya rastlanmaktadır. SRD kırıkları, cam kırıkları, muhabere kabloları için bir bağlantı parçası, bir örgü kemerin pirinç kısmı ve konserve parçaları kaydedildi. Bundan başka iki siper, birkaç teras ve zeminlik ve bir tünel girişini belgeledik. Tünel, muhtemelen yarımada ile Gökçeada arasındaki muhabere kablosunun başlangıcını oluşturuyordu. Burada bulunan bir kablo parçası da bu fikri desteklemektedir.

5. Plugge's Plateau ve Şarapnel Mezarlığı/Eşdeğer bir Türkçe ismi bulunmaktadır (23 Eylül): Güne, Şarapnel Vadisinde başladık; hava pekiyi görünmüyordu. Plugge's Plateau'nun tepesindeki siperler inanılmaz derecede iyi bir durumda ve manzara her taraftan olağanüstü görünüyor. Platonun tepesini çevreleyen ve gerçek anlamda bir müstahkem mevki oluşturan siperlerin tümünün izini sürdük. Plato, doğu-batı yönünde, kuzey-güney yönüne kıyasla çok daha uzun; bu nedenle de platoyu kuzeyden güneye kat eden birkaç siper de mevcut Bu siperlerden birkaçı da araştırıldı.

Şarapnel Vadisi'ne geri dönüş yolunda Hint Dağ Topçu Bataryasının mevzii olduğuna inandığımız bir yeri tanımladık ve kaydettik. Burada kaya ile takviye edilmiş, hafif eğimli bir planı olan beş tabaka (course) yüksekliğe kadar üç zeminlik bulduk. Mevziin yeri, zamanın beyanlarına uygun düşüyordu. Burada herhangi bir buluntuya rastlamadık, bulunanlar da göreceli olarak önemsizdi.

Öğleden sonra, Şarapnel Gully Mezarlığı'nın etrafındaki alanı araştırdık. Yine, Sahil yolu ve Plugge's Plateau'ya giden patika arasında rastladığımız çok sayıda siper ve büyük bir zeminliğin ebatları ve durumları karşılığında şaşkınlığımızı saklayamadık. Patikayı keserek bir 20 metre kadar devam ettikten sonra kaybolan bir siper dışında hem patika, hem de yoldan makul ölçüde iyi saklanmış bir vaziyetteydiler. Plugge's Plateau'ya çıkan tepede bulunan mezarlığın kuzeyinde fazla bir şey yoktu. Burada teraslar olduğuna dair bazı kanıtlar var ancak erozyon nedeniyle ne olduklarını ayırt etmek zor. Güney tarafını kontrol etmedik zira tıpkı Avustralya Anma Alanında olduğu gibi bitki örtüsü hiçbir şey yapılmasına izin vermeyecek ölçüde yoğundu. Bununla beraber, doğu yakasında, yolun uzağında Shrapnel Gully ve Monash Vadisine giden ana siperin başlangıcı olduğu sonucuna vardığımız çok büyük bir siperle karşılaştık. Yaklaşık 100 metre boyunca siperi kolaylıkla takip edebildik. Bu noktada siper çatallandı. Çatalın sol ucunun ana siperin devamı olduğunu düşündük ve bir 15 metre kadar daha izini sürdük. Çatalın sağ ucu ise yaklaşık 10 metre sonra doğal bir suyolunun bulunduğu açıklık bir alana çıkmaktadır. Siperi suyolunun diğer tarafından takip edebilirdiniz. Biz de öyle yaptık ve 10 metre boyunca izini sürdük.

METODOLOJİ

Buluntuların Kayıt Edilmesi ve Konumlandırılması

Metodolojimizde bir önceki yıla göre herhangi bir değişiklik olmadı ama bazı yönlerini burada tekrarlayanın yararlı olacağı kanaatindeyiz. Siperler, yerleşkeler ve ilişkili buluntular dâhil olmak üzere tüm buluntular Diferansiyel Küresel Konumlandırma Sistemi (DGPS) kullanılarak kaydedilmiştir. Bu metotla yatayda 1 metreden daha düşük bir doğruluk elde edilebilmektedir

ve Savaş Alanında kaydedilen konumların çoğunluğunun konum hassasiyeti 30 santimetre içindedir.

Savaş Alanı'nın karmaşık arazisi içinde DGPS metotları yüzey araştırma sorularının desteklenmesi için gereken konum hassasiyetini sağlamıştır. Ekip, özellikle proje için çalışan bir sabit referans alıcısı ("baz istasyonu") ile birlikte sahada hassas konumlandırma bilgisi sağlamak için harici yüksek-doğruluklu bir anten ile donatılmış bir Trimble GeoXH GPSel alıcısı kullanmıştır. Baz istasyonu, Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı'nın merkezinde, tepe üstünde bir köy olan ve araştırma alanına beş kilometreden daha yakın olan Kocadere'de kurulmuştur.

Araştırma sürecinin bir parçası olarak Müttefik kuvvetler tarafından yapılan haritalar ve Tuğgeneral Mehmet Şevki Paşa nezaretinde Türk Harita Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan 1916 tarihli Savaş Alanı haritalarından yararlandık. Bu haritalar araştırma sürecine kılavuzluk etmiş olmasalar da Savaş Alanı'nın 1915 yılındaki durumu ile şimdiki halinin kıyaslanması konusunda çok değerli bilgiler sunmuşlardır.

Araştırma sırasında, yerleşke ve buluntulara ilişkin çok sayıda tanımlama, ölçüm ve fotoğraflama işlemi gerçekleştirilmiştir. Coğrafi Bilgi Sistemimiz (GIS) modern ve tarihi belgeleri yeni saha çalışmasının buğularına entegre ederek çok yönlü bir dijital kaynak oluşturmaktadır. Bu kaynak vasıtasıyla saha bulguları, coğrafi referansları alınmış ANZAK ve Osmanlı haritaları, tarihsel görüntüler, modern haritalar ve uydu görüntüleri ile birlikte analiz edilebilmektedir.

BULGULAR

Yüzey çalışmasında aşağıdaki arazi buluntuları belgelenmiştir:

Siperler

2,4 kilometreden daha fazla uzunlukta siper kaydedilmiştir. Araştırılan alanların çoğu, özellikle de sahile yakın kesimler, kalın bir bitki örtüsüyle kaplıydı. Bu nedenle siperlerin tanımlanmasında bazı yerlerde güçlük çekil-

miştir. Bununla birlikte genel olarak bulgularımız geçtiğimiz beş yıl içinde elde ettiğimiz bulguları teyit etmektedir: Bugün siper kalıntıları ortalama olarak 50 ilâ 70 cm. derinliğindedir. Bu da siperlerin içinde bir buçuk metreden daha fazla yükseklikte toprak, yaprak ve dal birikintisinin olduğu anlamına gelmektedir. Birçok siperde derin toprak birikintisi, siper hattını izleyen ağaçların büyümesini teşvik etmiştir. Elbette bunun istisnaları da vardır; Şarapnel Vadisi Mezarlığı yakınlarında olan siper gibi bazı büyük siperlerin yüksekliği 1,6 metreye, genişliği 3 metreye erişmektedir. Beş yıl süren yüzey çalışmalarında bulduğumuz en geniş siperlerden birisi olan bu siperde ayrıca siper duvarlarında oyuklar bulunmaktadır.

Tüneller

Bundan başka bir tünel kalıntısı ve üç tünel ağzı da bulunmuştur. İki tür tünele rastlanmıştır: Taarruz ve dinleme (savunma). Özellikle de Holly Ridge’de bulunan tüneller, müttefik cephe hattının ilerletilmesinde tünellerin nasıl bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Zeminlikler

Zeminlikler de ebat bakımından büyük farklılıklar göstermesine rağmen çoğunun dairesel olduğu tespit edilmiştir. Bulunan zeminliklerin yaklaşık olarak yarısının çapı 2 metre ilâ 2,6 metre arasında değişiyordu ve derinlikler 30 ile 50 cm arasındaydı.

Bulunan diğer arazi yapıları arasında 8 metre teras, bir yaşam mahalli, bir mezar (at) ve Hint Topçu Bataryası tarafından inşa edilmiş bir taş duvar sayılabilir.

Buluntular

Arazi yapılarına ek olarak, 135 buluntu kaydedilmiştir. Bunlardan 9 tanesi kategori tiplerinin iyi örnekleri olarak muhafaza edilmiştir. Bu buluntular, Çanakkale Deniz Müzesi’ne teslim edilmiştir. Muhafaza altına alınan bu buluntuların tam listesi ve fotoğrafları eklidir.

Bu yılki çalışma sırasında kaydedilen buluntular arasında aşağıdakiler sayılabilir:

Savaş malzemeleri	33
Metal konserve kutuları	39
Ekipman	14
Cam	14
Çanak-çömlek/seramik	26
Kablo teli	1
Yemek Pişirme Taşı	1
Tuğla	5

SONUÇ

2010 yılında başlayan “Anzak (Ariburnu) Savaş Alanı Üzerine Türkiye, Avustralya ve Yeni Zelanda’nın Ortak Tarihsel ve Arkeolojik Araştırması Projesi” çalışmamız 2014 yılı saha çalışmaları ile sona erdi. Saha çalışmasını tamamladıktan sonra kitap çalışmasına odaklandık ve hazırlanan kitap Cambridge University Press tarafından yayınlanması kararlaştırıldı ve 2015 yılı Sonbaharında yayınlanmış olacaktır.

Ayrıca “Anzak (Ariburnu) Savaş Alanı Üzerine Türkiye, Avustralya ve Yeni Zelanda’nın Ortak Tarihsel ve Arkeolojik Araştırması Projesi” bulgularına göre Melbourne’de 14 Nisan-31 Ağustos 2015 tarihleri arasında bir sergi düzenlemesi kararlaştırılmış ve bu da gerçekleştirilmiştir. Çanakkale Savaş alanları üzerinde yapılan uluslararası bu çalışma çalışmaya katılan ülkelerin öğretim üyeleri ve uzman personeline farklı bakış açıları kazandırdığı gibi, savaşın daha iyi anlaşılması ve savaş alanlarının korunması konusunda da karşılıklı fikir alışverişi ve yaklaşımlarına önemli katkılar sağlamıştır.

DENİZLİ İLİ PREHİSTORİK DÖNEM YÜZEY ARAŞTIRMASI, 2014

Kadriye ÖZÇELİK*
Gizem KARTAL
Betül FINDIK

I. GİRİŞ

“Denizli İli Prehistorik Dönem Yüzey Araştırması” projesinin ilk sezon çalışmaları Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’nün izni ve Türk Tarih Kurumu’nun maddi destekleri ile 10.09.2014-20.09.2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir¹.

Doç.Dr. Kadriye Özçelik başkanlığındaki araştırma heyetinde; Prof. Dr. Mehmet Cihat Alçıçek, Araştırma Görevlileri Dr. Gizem Kartal, Betül Fındık ve Arkeolog Güngör Özçelik yer almıştır. Yüzey araştırmamızın Kültür ve

* Doç. Dr. Kadriye ÖZÇELİK (Araştırma Başkanı), Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.

Arş. Gör. Dr. Gizem KARTAL, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Tarih Öncesi Arkeolojisi Anabilim Dalı, 06100-Sıhhiye Ankara/TÜRKİYE.

Arş. Gör. Betül Fındık (MA), Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Burdur/TÜRKİYE.

- 1 Araştırmamıza izin veren Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü’ne, maddi desteklerinden dolayı Türk Tarih Kurumu’na çok teşekkür ediyoruz. Araştırma süresince Laodikeia kazı evinde konaklamamıza olanak sağlayan Laodikeia kazı başkanı Prof.Dr. Celal Şimşek’e ne kadar teşekkür etsek azdır. Henüz ilk sezonunu gerçekleştirdiğimiz araştırmamızın yapısal olarak sorunsuz, bilimsel olarak da çok verimli geçmesini, kendilerinin bize sunduğu yardım, destek ve pozitif enerjiye borçluyuz. İhtiyacımız olduğunda kapısını rahatlıkla çalabildiğimiz Honaz Belediye Başkanı Sayın Turgut Devicioğlu, araştırmamızda kullanmak üzere bize bir araç tahsis etmiştir. Bilimsel çalışmalara olan ilgi ve destekleri için çok teşekkür ederiz. İl Kültür ve Turizm Müdürü Sayın Mehmet Korkmaz’a, Denizli Arkeoloji Müzesi Müdürü Sayın Hasan Hüseyin Baysal’a, Müze uzmanlarından Arkeolog Salim Yılmaz’a ve araştırmamızın başından sonuna kadar hem soförlüğümüzü hem de Honaz İlçesini karış karış tanıdığı için rehberliğimizi yaparak isimizi çok kolaylaştıran Sayın Yusuf Şevik’e yardım ve katkılarından dolayı teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Turizm Bakanlığı temsilcisi ise Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi Uzmanı Dr. Zehra Fűrzen Taşkıran olmuřtur².

Denizli İli'nde Paleolitik Çağ odaklı bir araştırma yapmayı istememizin en önemli nedeni Türkiye'nin ilk ve şimdilik kaydıyla en eski fosil insanına (*Homo erectus*) ait kafatası parçalarına bu bölgede ulaşılmış olmasıdır (Kappelmen ve diğ., 2008). 2002 yılında Honaz ilçesi, Kocabaş mevkisinde travertenlerin kesimi sırasında tesadüfen bulunmuş olan ve son yapılan tarihlendirme çalışmaları sonucu 1.1-1.3 milyon yıl yaş aralığına yerleştirilen bu fosil kalıntı (Alçıçek, 2014; Alçıçek H.- Alçıçek M.C., 2014; Boulbes ve diğ., 2014; Khatib ve diğ., 2014; Lebatard ve diğ., 2014a, 2014b; Vialet ve diğ., 2011, 2012, 2014) her ne kadar Türkiye'de hak ettiğı yankıyı uyandıramasa da, son dönemlerin, insanlık tarihine ışık tutacak en önemli bilimsel bulguları arasındadır.

Asya ve Avrupa'nın kavşağında, Afrika kıtasının kapısında yer alan Anadolu, bu stratejik konumuyla, insanlık tarihinin ilk basamağının gelişim sürecinin anlaşılmasında kilit rolü oynayan bir coğrafyadır. Nitekim Rift Vadisi'ni izleyerek Afrika kıtasından çıkan ve Levant koridorunu geçtikten sonra Anadolu'ya giren *Homo erectus* lara ait yontmataş aletler başta Güneydoğru Anadolu olmak üzere Anadolu'nun birçok bölgesinden ele geçmiş ve geçmeye devam etmektedir. Ancak bu son rastlantısal buluntuya kadar, insanlara ait hiçbir fiziksel kalıntıya ulaşılamamıştı. Durum böyle olunca söz konusu buluntunun, ilk insanların Avrasya'daki evrimleşme sürecinin ve kıtalar arası bağlantılarının anlaşılmasına, ayrıca göç yollarının saptanmasına katkısı son derecede önemlidir.

Kocabaş insanının bulunduğu nokta kesin olarak bilinmese de Denizli Havzası'nda en azından bir *Homo erectus* grubunun yaşadığının tartışmasız bir şekilde anlaşılması, yeni bir soruyu gündeme getirmiştir: Bu insanlar bu havza içinde nerede ya da nerelerde konaklamışlardır? Bu önemli sorunun cevaplandırılması gerekliliğinden yola çıkarak geç bile kalındığını düşündüğümüz arkeolojik bir yüzey araştırması yapmayı planladık.

Çalışmalara başlangıç noktamız fosil kalıntılara ulaşılan Honaz İlçesi olmuştur. Ege Bölgesi'nin en yüksek dağı olan Honaz Dağı'nın kuzey yamacına

2 Yazarlar olarak, araştırmamızdaki diğeri heyet üyeleri ile Sayın Taşkıran'a özverili çalışmalarından ve katkılarından dolayı çok teşekkür ediyoruz.

oturan Honaz İlçesi'nin kuzeyi düzlük, güneyi ise dağlık bir araziden oluşmaktadır. Zaman zaman yöre halkı ve özellikle de muhtarlıklardan araziye ilişkin edinilen bilgilerin de ışığında ilçe adım adım taranmıştır. Tespit edilen yerleşim yerleri ve/ veya buluntu alanlarının GPS ile koordinatları alınmış ve 1/25.000'lik haritalara işlenmiştir. Buluntuların fotoğrafları çekilmiş, çizimleri ve analizleri yapılmış, envanterlenip müzeye teslim edileceklerin dışındakiler tekrar bulundukları yerlere bırakılmışlardır.

II. ARAŞTIRILAN ALANLAR VE BULGULAR

II.1. HONAZ İLÇESİ

2014 yılı çalışmaları kapsamında Honaz İlçesi bütünüyle araştırılmıştır. İlçenin kuzeydoğu ucunda bulunan Yokuşbaşı ile buradan güneye inen hat üzerinde bulunan Kaklık ve Sapaca mahallelerinde Paleolitik bir buluntuya rastlanmamıştır. Kaklık'ta önceden yapılmış bir jeolojik araştırma çerçevesinde saptanmış olan, Denizli Çimento Fabrikası'nın yakınlarındaki bir mağara incelenmiştir. Ovaya hakim görüntüsü ve ağzının güneye bakıyor olması nedeniyle tarih öncesi dönemlerde yerleşim görmüş olabileceği düşünülen mağara, akma toprakla neredeyse ağzına kadar dolmuştur. Bu nedenle mağaraya giriş epey zor olmuştur. Ancak ne mağarada ne de mağaranın bulunduğu yamaç ve yamacın tepesindeki düzlüklerde herhangi bir yontmataş materyal ile karşılaşılmamıştır.

Kaklık'ın batısında bulunan Dereçiftlik, Kocabaş ve Gürleyik (Gürlek) mahalleleri, ilçenin güneybatısında yer alan Ovacık, Karateke ve Emirazizli mahalleleri ile Emirazizli'nin doğusundaki Menteşe, Kızılyer ve Akbaş mahalleleri 2014 yılı araştırmaları sonucu hiçbir yontmataş bulgu ile karşılaşılmayan alanlardır.

Paleolitik yontmataş endüstri öğelerinin saptandığı buluntu alanları, Aydınlar Mahallesi'ne ait arazilerde yoğunluk göstermektedir. Aydınlar Mahallesi'nin daha güneyindeki Karaçay ile ilçenin doğusundaki Yukarı Dağdere Mahalleleri ise diğer önemli buluntu alanlarıdır.

II.1.1. AYDINLAR MAHALLESİ

Buluntu Alanı: 1

Koordinatlar: 35 S 0709749 E. 4182175 N. Rakım: 925 m.

Homo erectus'a ait kafatası parçasının ele geçtiği Kocabaş mevkisinden güneye doğru inen bir hat üzerinde bulunan Aydınlar Mahallesi, Heybecik mevkisinde, karayolunun solunda engebeli bir arazide bulunan tarlalarda Alt Paleolitik döneme tarihlenebilecek oldukça karakteristik *clactonien* yongalar ve üzerlerinden tek kutuptan birkaç yonga alınmış iri çekirdekler (Çizim: 1) bulunmuştur³. Çekirdeklerin yonga negatifi içermeyen kısımları kabukla kaplıdır. Oldukça geniş bir arazi üzerinden ele geçen bu parçalar koyu sarı renkli ve gri damarlı çakmaktaşı hammaddeye sahip olup, aynı teknolojik görünümündedirler. Yaptığımız araştırmanın amacına ulaştığının ilk gerçek kanıtları olan bu parçalar doğrudan *Homo erectus* insanıyla ilişkilendirilebilecek niteliktedir.

Buluntu Alanı: 2

Koordinatlar: 35 S 0709288 E. 4182122 N. Rakım: 879 m.

Heybecik Mekiisi'nden böylesine önemli ve doğrudan Alt Paleolitik dönemi karakterize eden parçalara ulaşmış olmak, araştırmamızı bu bölgede daha titiz ve dikkatli yapmamız gerekliliğini ortaya koymuştur. Aynı güzergahta güneye doğru ilerlerken ilk buluntu alanına yaklaşık 500 m. mesafede yine Alt Paleolitik döneme tarihleyebileceğimiz bir kıyıcı alete rastlanmıştır (Çizim: 2). Küçük, yassı bir çakmaktaşı yumrunun üzerine şekillendirilen bu kıyıcı alet tam ve karakteristik bir parçadır. Yoğun bir patinaya sahiptir. Hammaddesi Heybecik mevkisinden ele geçenlerle aynıdır. Kıyıcı aletin ele geçmesinden sonra alan çok dikkatli taranmıştır ancak başka bir yontmataş buluntu ya da işlenmemiş de olsa bir hammadde parçasına rastlanmamıştır.

3 Yontmataş materyalin çizimleri konusundaki yardımlarından dolayı Dr. Zehra Fűrzen Taşkıran ve arkeolog Pınar Büyükbakkal'a çok teşekkür ediyoruz.

Buluntu Alanı: 3

Koordinatlar: 35 S 0709765 E. 4181178 N. Rakım: 931 m.

Aydınlar Mahallesi sınırları içinde daha güneye doğru ilerlendiğinde, Aydınlar Barajı'nın karşısında ve yolun sağında bulunan Yadıroğlu mevkisinde sınırlı bir alanda, oldukça yoğun sayılabilecek Paleolitik materyale rastlanmıştır. Buradan ele geçen en heyecan verici buluntu ise tam ve çok karakteristik olan iki yüzeyli alettir (Çizim: 3). Sadece bir yüzeyi üzerinde kısmi kabuk kalıntısı içeren bu iki yüzeyli alet, Alt Paleolitik *Acheuléen* kültürün eski bir evresini niteleyen özellikler göstermektedir. Araştırmamızın en zengin buluntularını veren alanlardan biri olan bu araziden ele geçen dikkate değer diğer bir grup ise kıyıcı ve kıyıcı aletlerdir (Çizim: 4, 5). Alt/Orta Paleolitik döneme tarihlenebilecek çekirdekler ise yonga üretimine yönelik kullanılmışlardır. Bir tanesi merkezci *récurrent levallois* formdadır (Çizim: 6). Endüstri grubu içinde taşımak olarak 1 adet *clactonien* yonga ve alet olarak da 1 adet ön kazıyıcı bulunmaktadır. Bu ön kazıyıcı, çekirdeğin kabuklu yüzeyini taşıyan kaba bir yonga üzerine pulcuklu düzeltilelerle şekillendirilmiştir. Farklı olarak kumtaşından şekillendirilmiş 1 kıyıcı dışında yontmataş materyalin hammaddesi, yöreye özgü görünen ve daha önceki buluntu alanlarında da karşımıza çıkan koyu sarı ve gri damarlı olan çakmaktaşıdır.

Buluntu Alanı: 4

Koordinatlar: 35 S 0709708 E. 4180948 N. Rakım: 945 m.

Çok önemli buluntular veren Aydınlar Mahallesi'ne ait arazilerde çalışmalara devam edilirken Kızılbel mevkisine bağlı bir alanda Alt/Orta paleolitik döneme tarihlendirilebilecek 3 adet çekirdek bulunmuştur. Bunlardan bir tanesi iki kutuplu *récurrent* teknik kullanılarak üzerinden yongaların alındığı *levallois* çekirdektir. Yine Paleolitik çağı karakterize eden ancak tam olarak hangi dönemi nitelendirdiği net olmayan bir diğer çekirdek de buluntular arasındadır. Tek kutuptan yongaların alındığı bir formdur ve hammaddesi kızıl-kahve çakmaktaşıdır. 1 adet dişlemeli ve 1 adet ön kazıyıcı da bu alanın alet grubu içerisindedir.

Buluntu Alanı: 5

Koordinatlar: 35 S 0710616 E. 4178877 N. Rakım: 1038 m.

Kızılbel Mevkiisi'nin güneyindeki bir araziden yerel çakmaktaşıdan hammaddeye sahip ve Paleolitik döneme tarihlendirilebilecek iri bir yonga, şekilsiz bir çekirdek ve 2 adet çekirdek parçası bulunmuştur. Bu parçalar çok karakteristik bir form göstermemektedirler.

Buluntu Alanı: 6

Koordinatlar: 35 S 0709813 E. 4178905 N. Rakım: 1074 m.

Aydınlar-Karaçay yolu üzerinde güneye doğru giderken, oldukça dik ve ormanlık bir yamacın üzerinde beklenmedik bir şekilde karşımıza çıkan tarım için sürülmüş arazilerde yapılan incelemeler sonucu, araştırmamızın Paleolitik dönem açısından en zengin buluntu alanının farkına varılmıştır. Su Deresi (Kahyalar) mevkiisi olarak bilinen oldukça engebeli olan bu alanda Alt ve Orta Paleolitik dönemleri karakterize eden yontmataş endüstri gruplarının bir arada oldukları görülmüştür. Alt Paleolitik grup içindeki en dikkat çekici parça, satır formu bir iki yüzeylidir (Çizim: 7). Çok arkaik bir görüntü sergileyen bu iki yüzeylinin hammaddesi, oldukça bozulmuş bir çakmaktaşıdır. Özgün doku ve suyunu yitirdiğinden dolayı hafiflemiş ve matlaşmıştır. Kenarlardan biri elde kavramayı kolaylaştıracak şekilde sırt formu gösterirken diğeri iki yönlü çıkarımlarla oldukça keskinleştirilmiştir. İki yüzey de tümüyle şekillendirilmiştir ve kabuk kalıntısı içermemektedir. İki yüzeyliye eşlik eden Alt Paleolitik grup içinde 1. buluntu alanından tanıdığımız *clactonien* iri yongalar (Çizim: 8) ve üzerlerinden 1-2 çıkarım alınmış kaba çekirdekler ile *clactonien* yonga taşımaklılı çontuklu ve dişlemeli aletler bulunmaktadır. Alt Paleolitik grup genelinde hammadde olarak yine önceki buluntu alanlarından bildiğimiz çakmaktaşının öncelikli olarak kullanıldığı görülür. Ancak hammadde üzerinde, kötü korunma koşullarına dayalı olarak çok fazla bozulma ve patinleşme belirgin bir şekilde göze çarpar.

Tekno-tipolojik görünümünden önce, kullanılan hammadde cinsine bağlı radikal bir değişiklikle belirgin bir şekilde Alt Paleolitik gruptan ayırt edi-

len Orta Paleolitik grup, oldukça karakteristik formlardan oluşmaktadır. Bu bölgeye tamamen yabancı oldukça kaliteli ve bal renginde bir çakmaktaşının ilk olarak göze çarptığı grupta farklı renk ve kalitede çakmaktaşları da bulunmaktadır. Bu çevrede Orta Paleolitik yontmataş endüstrilerinde bir hammadde farklılığı ve çeşitliliğini ortaya koyan bu durum, bölgeye yabancı hammaddelerin nereden ve hangi insan grupları tarafından getirilmiş olabileceği gibi soruları beraberinde getirmektedir. İki kenarı üzerinde tümüyle düzelti taşıyan bir *Moustérien* uç (Çizim: 9:1), yöneşen bir kenar kazıyıcı (Çizim: 9:2) ve dişlemeli bir aletle, disk biçimli küçük, tükenmiş yonga çekirdekleri bu grup içinde değerlendirilen tipik parçalardır. Çok fazla buluntunun ele geçmesi, aynı zamanda yontma artıkları, çekirdek parçaları ve döküntü parçaların da varlığı, bu alanın bir yerleşim yeri olabileceğini düşündürmektedir.

Buluntu Alanı: 7

Koordinatlar: 35 S 0707415 E. 4179341 N. Rakım: 1163 m.

Çok sayıda çakmaktaşı olduğu yönündeki duyularımıza dayanarak özellikle inceleme ihtiyacı duyduğumuz Kıran mevkisi, yine Aydınlar Mahallesi sınırları içinde ve 6. buluntu alanının batısında yer almaktadır. Geniş bir arazi taraması yapılmasına karşın, karakteristik bir yontmataş endüstri grubu ya da kaliteli hammadde kaynaklarına ulaşılamamıştır. Teknolojik olarak daha önceki buluntu alanlarından ele geçen parçalara benzerliklerinden dolayı Paleolitik Çağ'a tarihlendirilebilecek çekirdek parçaları, yonga parçaları ve döküntü parçalar bu alanın buluntu grubunu oluşturmaktadır.

II.1.2. KARAÇAY MAHALLESİ

Karaçay Mahallesi'nde, Kozaklı Tepesi'nin kuzey yamaçlarındaki bir mağaranın varlığı köylülerle görüşme sonucu öğrenilmiştir. Yamalın olarak adlandırılmış bu mağarada mezar hediyesi olarak kullanıldığı düşünülen Roma Dönemi'ne ait pişmiş toprak koku şişesi, cam koku şişesi parçaları ile seramik parçaları gözlenmiştir. Önceden tescillendiğini öğrendiğimiz bu mağarada ve mağara çevresindeki arazilerde Paleolitik bir buluntuyla karşılaşmamıştır.

Buluntu Alanı: 8

Koordinatlar: 35 S 0710848 E. 4178360 N. Rakım: 1030 m.

Aydınlar-Karaçay güzergahında araştırmalara devam ederken Karaçay Mahallesi'ne ait tarlalarda teknik açıdan Neolitik ve /veya sonrası teknolojilere sahip gibi görünen 2 adet dilgi bulunmuştur. Düzelti taşımayan bu dilgilerden bir tanesi baskıyla yongalama izleri taşımaktadır. Oldukça su kaybetmiş ve bozulmuş olduğu için hammadde cinsini saptamak mümkün olamamıştır. İç yüzden çıkarımlarla inceltlen diğer dilginin hammaddesi ise çakmaktaşıdır.

Buluntu Alanı: 9

Koordinatlar: 35 S 0711155 E. 4172350 N. Rakım: 1127 m.

Karaçay'da Münir Demirtaş Çeşmesi'nin aşağısındaki tarladan 2 adet çekirdek bulunmuştur. Bunlardan bir tanesi Alt/Orta Paleolitik Dönemi karakterize eden yuvarımsı formda ve üzerinde yonga negatifleri taşıyan, hammaddesi çakmaktaşı olan bir çekirdektir. Diğeri ise yine Paleolitik karakterli şekilsiz bir çekirdektir. Bu çekirdek üzerinden de yongalar alınmıştır. Hammaddesi, oldukça su kaybettiği için özelliğini yitirmiştir. Bu alandan, söz konusu çekirdekler dışında herhangi bir yontmataş bulguya ya da hammadde kalıntısına rastlanmamıştır.

Buluntu Alanı: 10

Koordinatlar: 35 S 0711736 E. 4172932 N. Rakım: 1089 m.

Karaçay-Kocapınar yolu üzerinde, karayolunun sağındaki araziden Paleolitik karakterli gibi görünen 1 yonga ve birkaç çekirdek parçası bulunmuştur. Ancak bu parçaların çok nitelikli olmayan görüntüleri Paleolitik Çağ'ın belirli bir dönemini tanımlamak için yeterli değildir.

II.1.3. AŞAĞI VE YUKARI DAĞDERE MAHALLELERİ

Karaçay Mahallesi'nin kuzeyinde ve ilçenin doğusunda yer alan Düdenpınar Mevkii'sine gidilerek traverten ocakları gezilmiştir. Yerçekpınar mevkiinde Kelkaya Tepe'nin kuzey yamaçlarında birbirine yakın ancak farklı yük-

seltillerde 2 mağara gözlenmiştir. Diğerine göre daha alçakta yer alan mağarada hiçbir buluntu ya da kültürel dolgu tespit edilmemiştir. Daha yüksekte bulunan ve halk arasında Kocain olarak adlandırılan ikinci mağaraya uzun bir tırmanıştan sonra varılmıştır. Mağara, oldukça büyük bir ana boşluk ile çok sayıda ara boşluktan oluşmaktadır. Kültürel dolguya da sahip mağaranın yüzeyinde insan ya da hayvanlara ait olabilecek kemik kalıntılarına ve Roma Dönemi'ne ait bol miktarda seramik parçalarına rastlanmıştır. Araştırmamızın öncelikli amacını oluşturan Paleolitik dönemlere ilişkin yontmataş endüstri öğeleri hem mağara yüzeyinde hem de yamaçlarda aranmış ancak herhangi bir buluntu ele geçmemiştir. Ancak, mağaranın oldukça belirgin, kalın bir dolgusu vardır. Bu dolgunun alt seviyelerinde Paleolitik dönemlere ait kültürel izler olabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Önümüzdeki yıllarda gerçekleştirilebilecek bir sondaj kazısı bu sorunsalı netleştirebilecektir. Ancak, öncelikle dolgu kalınlığının tespit edilebileceği bir jeofizik çalışması gereklidir ki, böyle bir çalışma ileriye dönük olarak yapılması planlanan hedefler arasındadır.

Kocain Mağarası'nın yer aldığı Aşağı Dağdere Mahallesi'nde, yine Kelkaya Tepesi'nin yamaçlarında ve mahalleye birkaç dakika mesafede bir mağaranın daha varlığı, mahalle muhtarı ile yapılan görüşmeler sonucu öğrenilmiştir. Bu mağaranın çok küçük bir girişi ve dar bir geçiti bulunmaktadır. Çok uzun olan geçitinin sonuna kadar gidilemediği mağarada, tarih öncesi dönemlere ilişkin bir kalıntıya rastlanmamıştır. Kelkaya Tepesi'nin yamaçlarında bulunan bu 3 mağara da önceden tescillenmişlerdir.

Aşağı Dağdere'de, Kelkaya Tepesi'nin batı yamaçlarındaki Pleistosen taraçalarda da incelemeler yapılmış, Paleolitik bir bulgu ile karşılaşılmamıştır.

Buluntu Alanı: 11

Koordinatlar: 35 S 0711778 E. 4185175 N. Rakım: 1013 m.

Aşağı Dağdere'den Yukarı Dağdere'ye giden hat üzerindeki taraçalar araştırılmıştır. Yukarı Dağdere'ye giderken yolun sağındaki tarlada bulunan, bir yüzde tamamen diğer yüzde de kısmen çıkarımlar taşıyan parça kısmi bir iki yüzeyli formu göstermektedir (Çizim: 10). Daha önce Aydınlar Mahallesi Ya-

dıroğlu ve Su Deresi (Kahyalar) mevkilerinden ele geçen iki yüzeylilerden çok daha küçük olan bu parçanın hammadde kızıllı-kahverengi çakmaktaşıdır. Alt/Orta Paleolitik döneme tarihlendirilebilecek olan bu iki yüzeyli aletin yakınlarında, aynı hammaddeye sahip küçük bir yonga da ele geçmiştir. Bu yonganın topuğunun karşısındaki kenarda alması dişlemeler bulunmaktadır.

II.2. SERİNHİSAR İLÇESİ

II.2.1. KOCAPINAR MAHALLESİ

Serinhisar İlçesi çok kısmi olarak araştırılabilmiştir. Kocapınar Mahallesi'nde bulunan bazalt formasyonları incelenmiştir. Paleolitik insanın yontmataş endüstrilerini oluşturduğu hammaddelerden biri olan bazaltın bu alanlarda da alet üretimi için kullanılmış olabileceği düşünülmüş ancak geniş bir arazi taraması yapılmasına karşın herhangi bir yontmataş buluntuya rastlanmamıştır.

Serinhisar İlçesi'ne bağlı Senal Maden Ocağı yakınlarındaki Erikli mevkiinde çakmaktaşı yumruları ile karşılaşmıştır. Bu seneki araştırmamızda hep karşımıza çıkan ve yontmataş endüstrilerin oluşturulması için tercih edilmiş olan koyu sarı renkli genellikle de gri damarlı çakmataşlarına ait yumrulara da rastlanmıştır. Arkeolojik açıdan önemli olmasalar da Paleolitik Çağ insanların hammadde kaynaklarını oluşturmaları ve bu insanların hammaddeye ulaşmak amacıyla yol aldıkları mesafeyi bize sunmaları bakımından oldukça önemlidir.

III. SONUÇ

Dağlık ve engebeli arazinin hızlı hareket etmemizi engellemesi ve mağara araştırmalarının çok zaman alması nedeniyle umduğumuzdan daha az bir alanı tarayabildiğimiz, buna rağmen çok önemli bulgularla karşılaştığımız 2014 yılı araştırmamızın sonuçları, Denizli İli'nde bir arkeolojik yüzey araştırması yapılması gerekliliği yönündeki düşüncelerimizi oldukça haklı çıkarmıştır.

Söz konusu araştırma sonucu, Denizli İli'nin Paleolitik Çağ'ın en eski dönemlerinden itibaren insana ev sahipliği yaptığını kanıtlayan ilk kültürel ma-

teryaller elde edilmiştir. Çok sayıda yontmataş endüstri ögesinden oluşan söz konusu materyaller, aynı zamanda bu bölgenin en eski arkeolojik verilerini oluşturmaları açısından da önem taşımaktadır. 2002 yılında bir tesadüf sonucu ortaya çıkan fosil insan kalıntısı (*Homo erectus*) nın bulunduğu bölgeye de yakın bir mesafede ele geçen bu endüstri grubundaki yontuk çakıllar, iki yüzeyli aletler ve *clactonien* yongalamaya ait örnekler Alt Paleolitik dönemin karakteristik formlarını oluştururlar ve bize doğrudan *Homo erectus*'u işaret ederler. Orta Paleolitik dönem *Moustérien* kültüre ait, içinde mızrak ucunun da bulunduğu yontmataş endüstri ögeleri ise burada insan yaşantısının Paleolitik dönemler boyunca bir süreklilik gösterdiğini kanıtlayan belgelerdir.

Paleolitik dönemlere bağlanan buluntu alanlarının 879-1163 m aralığındaki yükseltilerde olduğu, daha alçak alanlarda ise Paleolitik dönemlere ait hiç bir iz bulunmadığı gözlenmiştir. Pleistosen dönemlerdeki jeolojik ve coğrafik yapının bir sonucu olan bu durum, önümüzdeki yıllarda gerekli izinleri alabildiğimiz taktirde bu bölgede devam etmeyi planladığımız araştırmaları yönlendirecek önemli bir veridir.

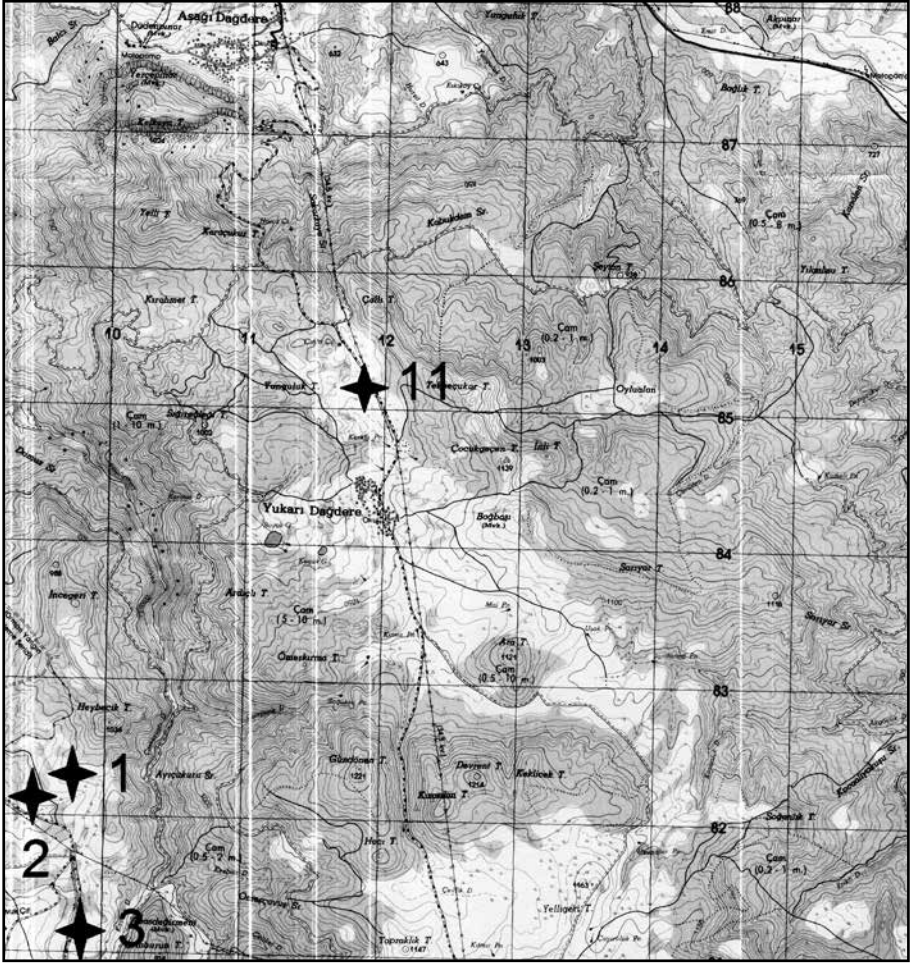
Denizli İli'nin Paleolitik dönemlerde insanlara ne oranda ev sahipliği yaptığını anlayabilmek ve stratigrafik konumdaki bir açık hava yerleşim yeri ya da mağara/kaya altı sığınağı bularak verilerimizi mutlak tarihlendirmelerle sağlamlaştırmak için ilkinin gerçekleştirdiğimiz araştırmamızın diğer ilçeleri de kapsayacak şekilde devamlılığı kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

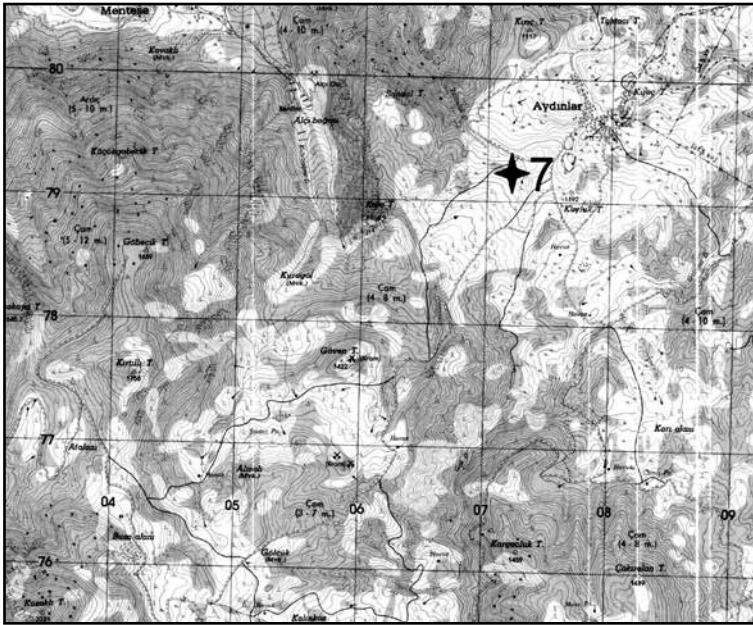
ALÇİÇEK, M.C., (2014), "Historique de la découverte et des recherches sur la calotte crânienne d'*Homo erectus* archaïque de Kocabaş, Bassin de Denizli, Anatolie, Turquie (History of the discovery and research on the archaic *Homo erectus* skullcap from Kocabaş Denizli Basin, Anatolia, Turkey)", *Anthropologie* 118: 8-10.

ALÇİÇEK, H., M.C. ALÇİÇEK, (2014), "Contexte géographique et géologique du site de Kocabaş, Bassin de Denizli, Anatolie, Turquie (Geographic and geological context of the Kocabaş site, Denizli Basin, Anatolia, Turkey)", *Anthropologie* 11: 11-15.

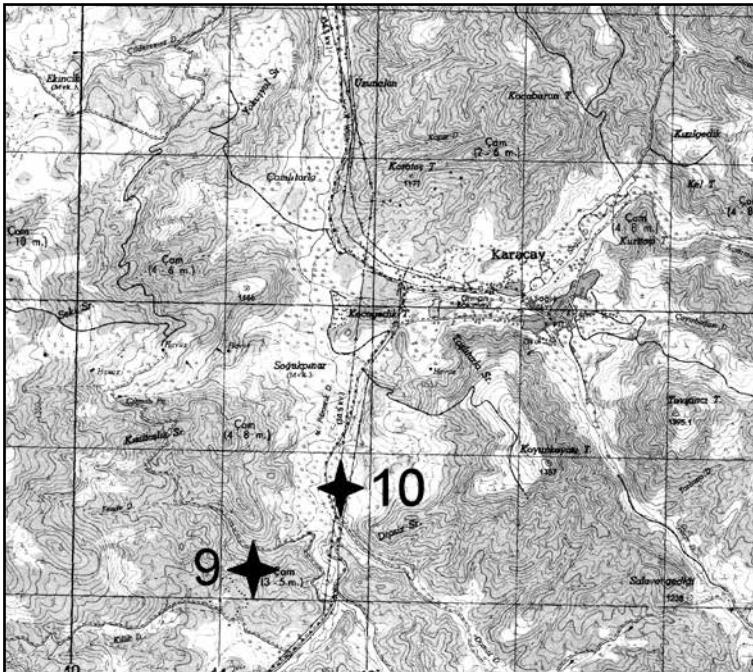
- BOULBES, N., S. MAYDA, V.V. TİTOV, M.C. ALÇİÇEK, (2014), "Les grands mammifères pléistocènes des travertins du Bassin de Denizli, Sud-ouest de l'Anatolie, Turquie (The large Upper Villafranchian mammals from the Denizli Basin travertines, southwest Anatolia, Turkey)", *Anthropologie* 118: 44-73.
- KAPPELMAN, J., M.C. ALÇİÇEK, N. KAZANCI, M. SCHULTZ, M. ÖZKUL, Ş. ŞEN, (2008), "First Homo erectus from Turkey and implications for migrations into temperate Eurasia", *American Journal of Physical Anthropology* 135:110-116.
- KHATİB, S., P. ROCHETTE, M.C. ALÇİÇEK, A.-E. LEBATARD, F. DEMORY, T. SAOS, (2014), "Etude stratigraphique, sédimentologique et paléomagnétique des travertins de Denizli (Turquie) contenant des restes fossiles quaternaires (Stratigraphic, sedimentological and paleomagnetic study of the Kocabaş travertines, Denizli Basin, Anatolia, Turkey)". *Anthropologie* 118: 16-33.
- LEBATARD, A.-E, M.C. ALÇİÇEK, P. ROCHETTE, S. KHATİB, A. VİALET, N. BOULBES, D.L. BOURLÈS, F. DEMORY, G. GUİPERT, S. MAYDA, V.V. TİTOV, L. VIDAL, de LUMLEY H. (2014a). Dating the Homo erectus bearing travertine from Kocabaş (Denizli, Turkey) at at least 1.1 Ma. *Earth and Planetary Science Letters* 390: 8-18.
- LEBATARD, A.-E., D.L. BOURLÈS, M.C. ALÇİÇEK, (2014b), "Datation des travertins de Kocabaş par la méthode des nucléides cosmogéniques $^{26}\text{Al}/^{10}\text{Be}$ (Dating of the Kocabaş travertines with the $^{26}\text{Al}/^{10}\text{Be}$ cosmogenic nuclide method)", *Anthropologie* 118: 34-43.
- VİALET, A., G. GUİPERT, M.C. ALÇİÇEK, (2011), "Reconstitution 3D et étude de l'Homo erectus de Kocabaş en Turquie", *Bulletins et Mémoires de la Société d'Anthropologie de Paris* 23, S38.
- VİALET, A., G. GUİPERT, M.C. ALÇİÇEK, (2012), "Homo erectus found still further west: Reconstruction of the Kocabaş cranium (Denizli, Turkey)", *Comptes Rendus Palevol* 11:89-95.
- VİALET, A., G. GUİPERT, M.C. ALÇİÇEK, M.-A. DE LUMLEY, (2014), "La calotte crânienne d'Homo erectus archaïque de Kocabaş, Bassin de Denizli, Anatolie, Turquie (The archaic Homo erectus skullcap from Kocabaş, Denizli Basin, Anatolia, Turkey)", *Anthropologie* 118: 74-107.

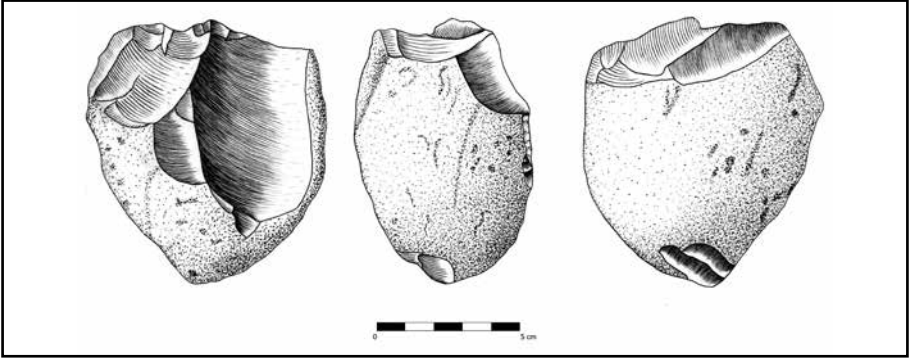
Harita: 1

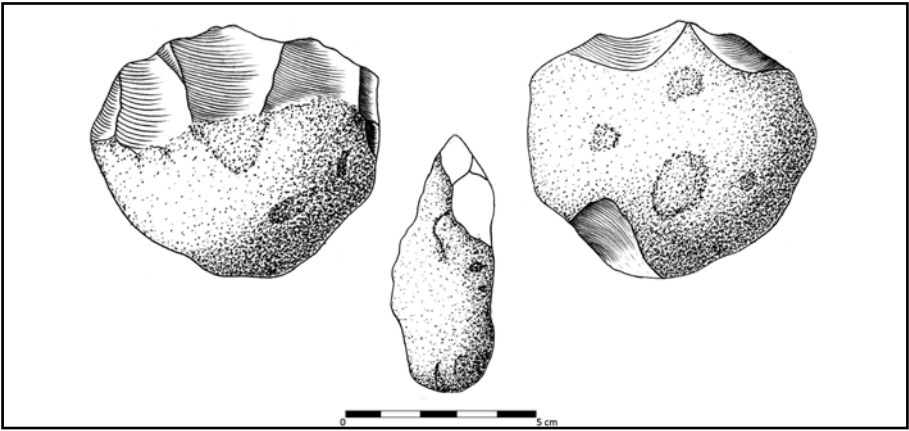
Harita: 3

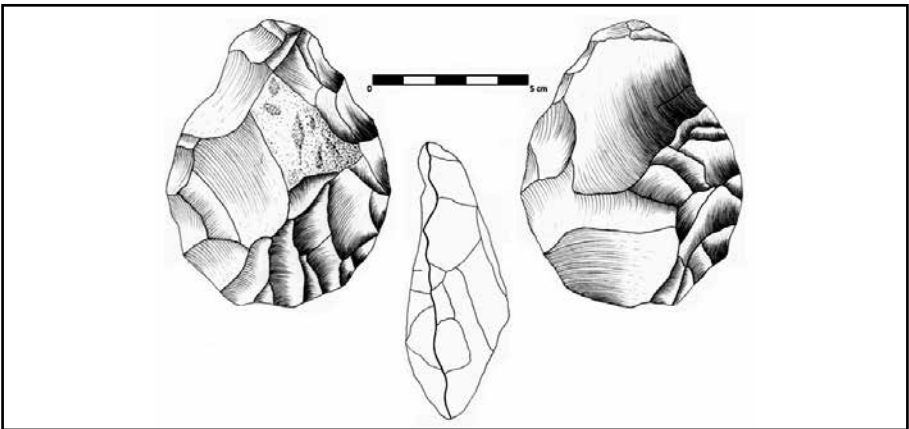
Harita: 4

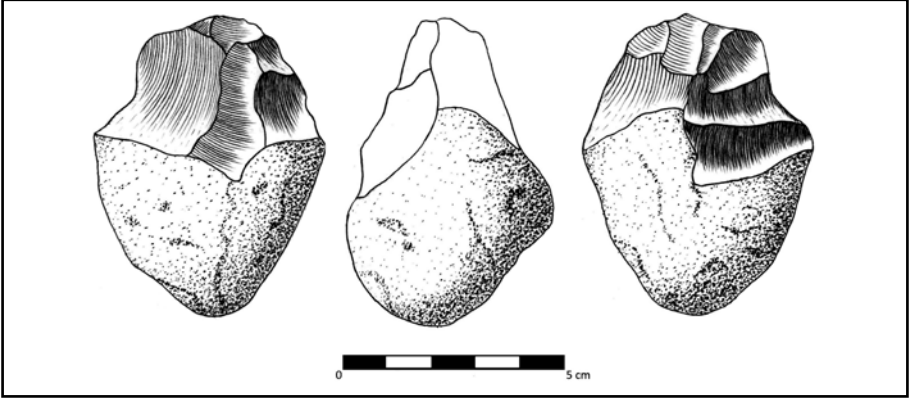
Çizim: 1

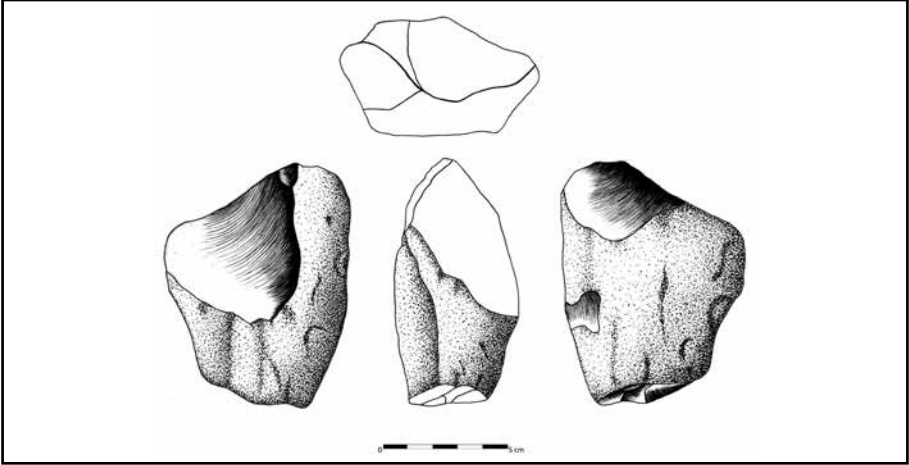
Çizim: 2

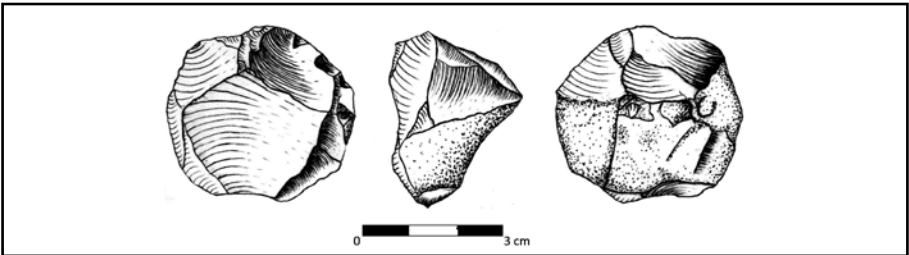
Çizim: 3

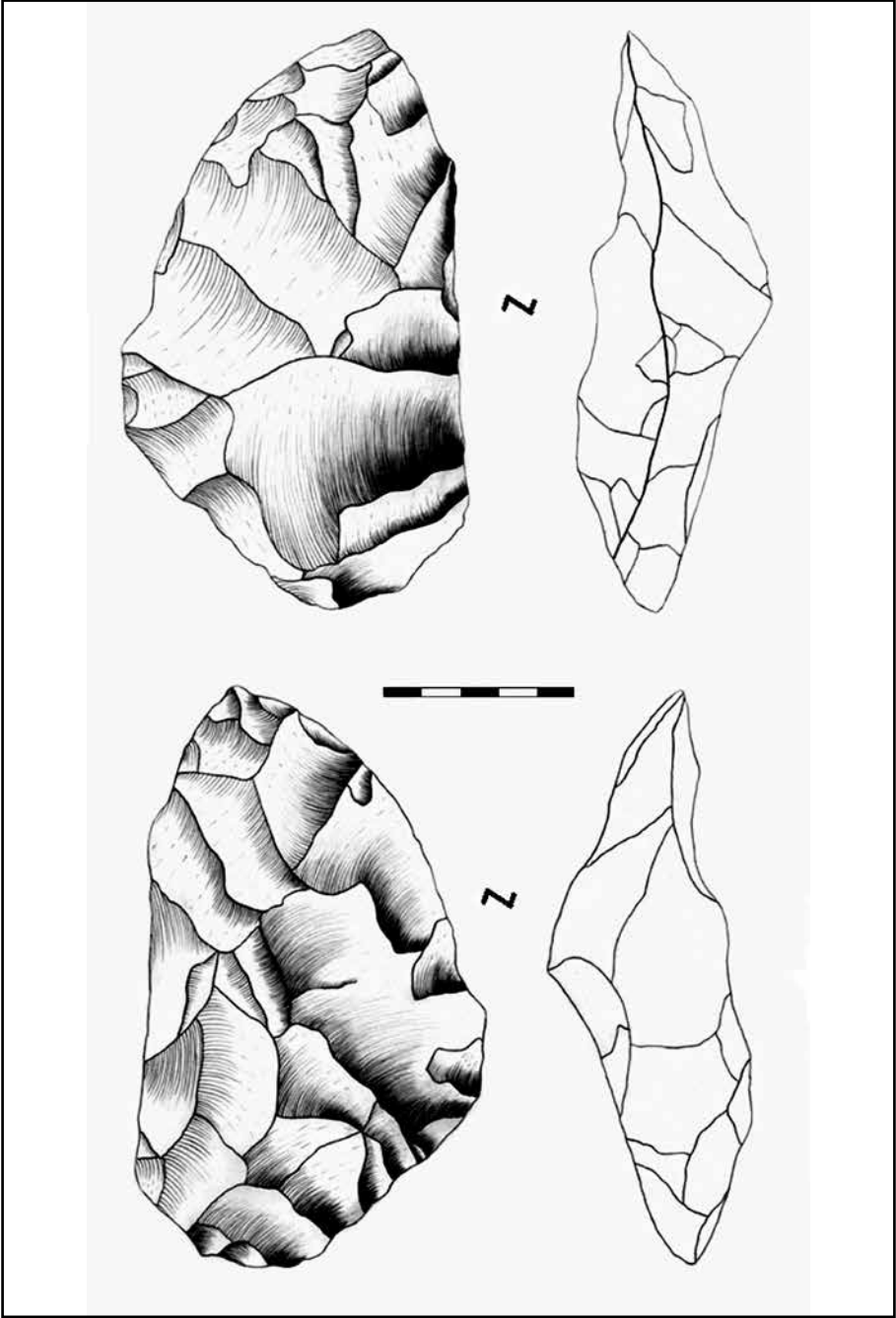
Çizim: 4

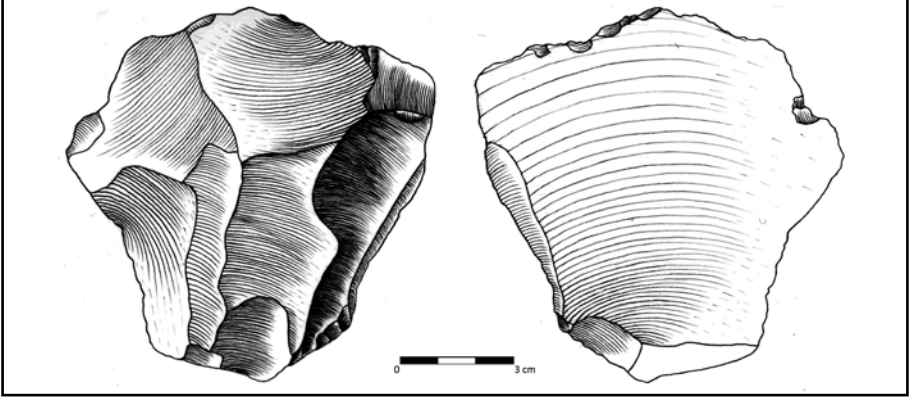
Çizim: 5

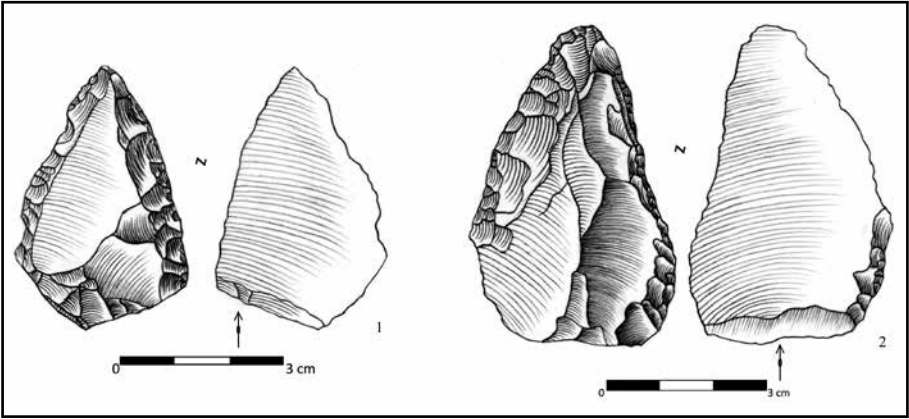
Çizim: 6

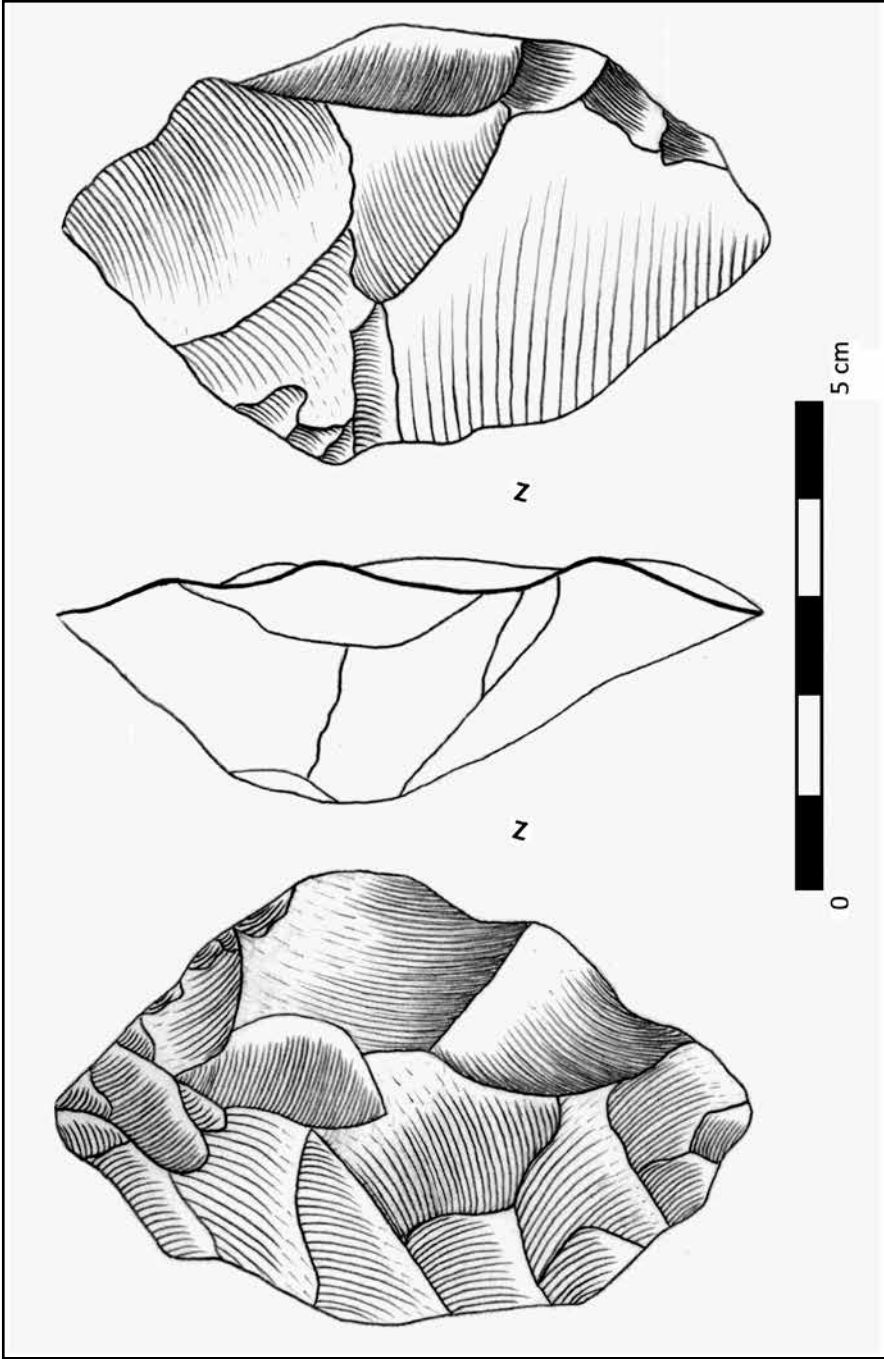
Çizim: 7

Çizim: 8

Çizim: 9

Çizim: 10

DIYARBAKIR İLİ VE İLÇELERİ ORTAÇAĞ VE SONRASINA AIT MİMARİ VE SANAT ESERLERİNİN İNCELENMESİ YÜZEY ARAŞTIRMASI-2014 “BİSMİL, HANİ, KOCAKÖY İLÇELERİ”

İrfan YILDIZ*

Dursun YILDIZ

Mustafa Hakan ÇİMEN

Özgür MİNTEŞ

T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 08.07.2014 tarih ve 132827 sayılı onayıyla “Diyarbakır İli ve İlçelerinde Ortaçağ ve Sonrasına Ait Mimari ve Sanat Eserlerinin Tespiti” kapsamında Bakanlık Temsilcisi İstanbul V Nolu Kültür Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğü uzmanı Özlem İyier'in gözetiminde, başkanlığında ekip elemanları Prof. Dr. Abdurrahman Acar, Yrd. Doç. Dr. Hatip Yıldız, Yrd. Doç. Dr. Nurtekin Özen, Sanat Tarihçi Mustafa Hakan Çimen, Sanat Tarihçi Özgür Minteş, Vaiz-Dinler Tarihçisi Mahfuz Okuyan'ın katılımıyla Diyarbakır'ın Bismil, Hani ve Kocaköy ilçelerinde 20.08.2014 - 01.09.2014 tarihleri arasında çalışma yapılmıştır. Çalışma kapsamında Bismil ve Kocaköy ilçelerinin bütün köylerinde araştırma yapılmıştır. Hani İlçesi'nde yürütülen yüzey araştırmasında ise zamanın kısıtlı olmasından dolayı kısmen bir çalışma yapılmış geri kalan köyler bir sonraki yıla bırakılmıştır. Yapılan çalışma sonucunda

* Doç. Dr. İrfan YILDIZ, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Diyarbakır/TÜRKİYE.

Dursun YILDIZ, Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Bölümü Lisans Öğrencisi Batman/TÜRKİYE.

Mustafa Hakan ÇİMEN, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi Isparta/TÜRKİYE.

Özgür MİNTEŞ, Dicle Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi Diyarbakır/TÜRKİYE.

toplam 31 kültür varlığı çalışılmıştır. Bu eserlerin 6'sı Bismil İlçesi'nde, 8'i Hani İlçesi'nde, 17'si Kocaköy İlçesindedir. Bu eserler: 6 cami, 2 kaya yerleşimi, 2 gar binası, 1 kale, 1 çeşme, 1 havuz, 1 köprü, 1 kasır, 9 Kaya Mezarı, 7 mezarlık alanıdır.

Tesit edilen eser çokluğunda ve bu bildirinin sayfa sınırlamasından dolayı bildiri kapsamında Araştırmada tespit edilen kültür varlıklarının bir kısmı hakkında bilgi verilecektir. Araştırma kapsamında çalışılan kültür varlıklarının tümü başka bir çalışma kapsamında ayrıca ele alınacaktır.

Araştırma *Dicle Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Proje Koordinatörlüğü* katkılarıyla yürütülmüştür. Araştırmaya ayrıca Bismil ve Kocaköy Kaymakamlıkları da destek sunmuşlardır. Kendilerine teşekkür ederim.¹

A- BİSMİL İLÇESİ

1. Bismil Gar Binası

Diyarbakır-Kurtalan tren hattında bulunan Bismil Garı, Bismil merkezde Kurtuluş Mahallesi'ndedir. Eseri inceleme saati tren hareket saatine denk geldiğinden binanın içine girilememiştir. Gar binası iki katlı, kırma çatılıdır. Binanın batı cephesine lojman binası eklenmiştir (Resim: 1). Lojman binası tek katlı olduğu için gar binasına göre daha alçaktır. Tek katlı yapı kırma çatı ile örtülüdür. İki katlı gar binasının girişi güney cephededir. Güney cephe iki katlı pencereyle hareketlendirilmiştir. Pencereler düz lentolu olup dikdörtgen formludur. Kuzey cephe iki katlı olup alt ve üst katta açılan pencerelerle hareketlendirilmiştir. Cephenin ortasında yolcu bekleme salonuna açılan bir kapı mevcuttur. Doğu cephe alt katta pencerelerle, üst katta balkonla hareketlendirilmiştir. Gar binasının batı cephesi lojman binasıyla kapatılmıştır. Üst katta balkona yer verilmiştir. Gar binası taş temel üzerine betonarme olarak yapılmıştır. 1952'den sonra yapılan bina, tip projedir. Taş su basmanı üzerine

1 Araştırmamızın gerçekleştirilmesinde katkıları olan Dicle Üniversitesi Rektörlüğüne, Kocaköy Kaymakamı Mehmet Çağrı Özpolat'a, Bismil Kaymakamı Vehbi Bakır'a, Hani Eski Kaymakamı İsmail Şanlı'ya Araştırma ekibi; Prof. Dr. Abdurrahman Acar'a, Yrd. Doç. Dr. Hatip Yıldız'a, Yrd. Doç. Dr. Nurtekin Özen'e, Sanat Tarihçi Mustafa Hakan Çimen'e, Dursun Yıldız'a, Sanat Tarihçi Özgür Minteş'e, Bakanlık Temsilcisi Özlem İyier'e teşekkür ederim.

betonarme yapılan lojman binasına kuzey cepheden açılan bir kapıdan girilmektedir. Batı cephesinde üç, kuzey cephesinde bir pencere açılmıştır.

2. Çöltepe Gar Binası

Diyarbakır-Kurtalan tren hattında Çöltepe Köyü'ndedir. Eser planı bakımından Bismil Gar binasıyla benzerdir. Taş su basmanı üzerinde betonarme yapılan yapı gar binası ve lojmandan ibarettir. Yapı metruk olduğundan içine girilememiştir. Gar binası iki katlı, kırma çatılıdır. Binanın batı cephesine lojman binası eklenmiştir. Lojman binası tek katlı olup kırma çatı ile örtülüdür. İki katlı gar binasının girişi güney cephededir. Güney cephenin alt kısmında iki kapı ve pencerelere yer verilmiştir. Üst kat dikdörtgen formlu pencereler ve balkonla hareketlendirilmiştir. Kuzey cephe iki katlı olup alt ve üst katta açılan pencerelerle hareketlendirilmiştir. Cephenin ortasında yolcu bekleme salonuna açılan bir kapı mevcuttur. Doğu cephe alt katta açılan bir pencere ve kapıyla, üst katta balkonla hareketlendirilmiştir. Gar binasının batı cephesi lojman binasıyla kapatılmıştır. Gar binası taş temel üzerine betonarme olarak yapılmıştır. 1952'den sonra yapılan bina, tip projedir. Taş su basmanı üzerine betonarme yapılan lojman binasına kuzey ve güney cephesinden açılan bir kapıdan girilmektedir. Batı cephesinde üç pencere açılmıştır. Doğu cephe gar binasıyla kapatılmıştır.

3. Köprüköy Köprüsü

Eser, Bismil'in Köprüköy (Köperi) Köyü'nde, Köyün 100 metre kadar güneyinde Dicle Nehri üzerinde, kuzeydoğu- güneydoğu doğrultusunda uzanmaktadır. Ilısu Barajı altında kalacak olan eserin restorasyon ve konservasyon çalışması Karayolları Genel Müdürlüğü tarafından yapılmaktadır. Çok gözlü köprü'nün sadece iki ayağı kısmen sağlam kalmıştır (Resim: 2). Diğer ayakların temel kısmı günümüze ulaşmıştır. Köprü'nün güneyde bulunan iki ayağından en güneydeki sağlam bir şekildedir. Bu ayaktaki örgüden eserin kesme taş malzemeden inşa edildiği, dolgu malzemesi olarak moloz malzemenin kullanıldığı anlaşılmaktadır. İkinci ayağın alt kısmı malzeme kaybına uğramıştır. Kalan izlerden köprü ayaklarında üçgen formlu sel yaran kulla-

nıldığı, kemer karınlarında tuğla malzemenin tercih edildiği anlaşılmaktadır. Mevcut durumda köprünün 7 gözlü olduğu anlaşılmaktadır.

4. *Kavuşak Köyü Şahinli Mezrası Camii*

Eser Kavuşak (Zevi) Köyü Şahinli (Kasraşahin) Mezrası'nda bulunmaktadır. Şahinli (Kasraşahin) Mezrası Dicle Nehri ile Batman Çayı'nın birleştiği yerde, yüksek bir tepede kuruludur. Cami köyün girişinde nehirle hâkim bir tepededir. 1960'lı yıllarda köy halkı tarafından inşa edilmiştir. Yapı, dikdörtgen planlı olup tek şahınlıdır (Çizim: 1). Moloz taş malzemeden inşa edilen eser 14 ahşap mertevin taşıdığı toprak damla örtülüdür. Giriş kapısı ile pencere çerçeveleri düzgün kesme taştan inşa edilmiştir. Eserin kuzey cephesinde lentolu giriş kapısı açılmıştır. Doğu ve batı cephede, dikdörtgen formu, küçük ebatlı birer pencereye yer verilmiştir. Güney cephe ortada dışarı taşıntı yapan mihrap duvarıyla hareketlendirilmiştir. Mihrap duvarının doğusunda ve batısında dikdörtgen formu birer pencere yer almaktadır. Bu pencereler diğer cephedeki pencerelere göre daha büyük boyutludur.

İç mekân 3.40 x 6.62 m. ölçülerinde olup doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlıdır (Çizim: 1). Kuzey duvarının ortasında yuvarlak kemer açıklıklı giriş kapısı yer almaktadır. Kapının iki yanında dikdörtgen formu birer nişe yer verilmiştir. Kible duvarının ortasında yarım daire planlı mihrap nişi açılmıştır. Mihrap nişinin sağında ve solunda yuvarlak kemer formu birer pencereye yer verilmiştir. Doğu ve batı duvarlarında yuvarlak kemer formu birer pencere açılmıştır.

5. *Kavuşak Köyü Şahinli Mezrası Kasır*

Eser Kavuşak (Zevi) Köyü Şahinli (Kasraşahin) Mezrası'nda Dicle Nehri ile Batman Çayı'nın birleştiği yerde, yüksek bir alanda kuruludur. Köyde tespit edilen kasır tek katlıdır (Resim: 3). Hamidi Ailesi tarafından yaklaşık olarak 1960'lı yıllarda yapılan kasır eyvanlı bir planlama göstermektedir. Eserin, köşeleri ile kapı ve pencere kemerleri düzgün kesme taştan, duvarları ise moloz taştan yığma tekniğinde inşa edilmiştir. Özgününde ahşap merteklerin

taşıdığı toprak damla örtülü olan kasrın üst örtüsü kısmen yıkılmıştır. Sadece iki odanın özgün örtüsü günümüze ulaşmıştır. Üç eyvan, üç oda ve servis mekânında ibaret olan kasır (Çizim: 2) günümüzde metruk olup köy halkı tarafından samanlık ve ahır olarak kullanılmaktadır.

B- HANİ İLÇESİ

1. Sivan (Servi) Kalesi

Kale Diyarbakır'ın Hani ilçesi ile Bingöl'ün Genç İlçesi'nin sınırında, Hani'nin Kaledibi (Servi) Mahallesi'nin sınırları içerisinde Yüksek bir kayalığın üzerinde yer almaktadır. Diyar-ı Bekrin kuzey hududunu belirleyen kalelerden biridir. XII. yüzyıl kaynaklarında kaleden sıklıkla bahsedilmektedir. 530/1135 yılında Sivan, Musul Atabeyi Zengi tarafından Cebel-Cur ve Zülkarneyn kaleleri ile birlikte Arslan bin Abdülcebbar bin Artuk'un elinden alınmış ve mütefikki olan Mardin Artuklu emiri Timurtaş'a bırakılmıştır. Sivan Ortaçağ kaynaklarında daha çok Hani ile anılır. Müstevfi² bölgedeki yerleşim yerlerini anlatırken Sivan'ı Hani ile birlikte anarak orta büyüklükte iki kasaba olduklarını ve 185 dinar toplam gelire sahip olduklarını belirtir.³

Sivan Kalesi'nden günümüze sadece iki parça sur kalıntısı ulaşmıştır. Batı tarafta yer alan kaya oyma basamaklarla kaleye çıkılmaktadır. Giriş kapısının yanındaki burç kısmen günümüze ulaşmıştır (Resim: 4). Mevcut kalıntılardan kalenin inşasında moloz taş malzeme kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kalenin içinde yapıların temel kalıntıları mevcuttur. Kalenin doğu tarafında da kaleye çıkışı sağlayan basamaklar bulunmaktadır. Bu basamaklar kayanın yontulmasıyla yapılmıştır. Kalenin güney tarafında eski yerleşim yerine ait kalıntılar mevcuttur.

2. Kaledibi (Servi) Köyü Mezarlığı

Kaledibi (Servi) Köyü'nde karşılıklı iki mezar alanı bulunmaktadır. Mezarlık alanında bulunan mezarlar şahideli mezar grubuna girmektedir. Baş ve ayak şahideleri vardır. Mezarların bir kısmında sadece baş şahideleri günü-

2 Hamdullah el-Müstevfi, Nüzhetü'l-kulüb, (Nşr ve İng Terc: G. Le Strange), Leyden, 1919, 103.

3 Adnan Çevik, XI-XIII Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2002, s.155.

müze ulaşmıştır. Şahidelerinde celi sülüs hatla kabartma tekniğinde yazılan Arapça kitabeler mevcuttur. Kitabeler dua cümleleri, kişinin kimlik bilgilerini ve ölüm tarihini içermektedir. Bazı mezarın şahidelerinin üzerinde kılıç, kalkan ve kama motifleri yer almaktadır. Mezarlık alanlarında 20 mezar taşı tespit edilip incelenmiştir. Mezar taşları 1145/1732 ile 1231/1816 tarihleri arasındaki yıllara aittir.

Mezarların bazılarında şu bilgiler yer almaktadır.

-----binti ----- Muhammed'in Mezarı: Bu kabirden sadece baş şahidesi günümüze ulaşmıştır. Tek şahideden oluşan mezar taşı 58 (boy) X 37 (en) X 10 (kalınlık) cm. ölçülerindedir. Doğrudan toprağa oturtulmuş dikdörtgen gövdeli şahide sivri kemer formlu tepelikle sonlanmaktadır. Tepelik kısmı kısmen tahrip olmuştur. Şâhidenin dış yüzeyinde Arapça celi sülüs hatla kabartma tekniğinde hakkedilmiş dört satırlık kitabe mevcuttur. Şahide mezarlıktaki en eski tarihli şahidedir. Kitabenin metni şöyledir:

Okunuşu:

- Hâzâ merkad	- -----binti -----
- Muhammed ruhuna	- fatiha sene 1145

Anlamı: Bu mezar.... Muhammed kızı aittir. Ruhuna Fatiha sene 1145/1732-33

Mustafa bin Harun'un Mezarı: Bu kabirden sadece baş şahidesi günümüze ulaşmıştır. Şâhidenin alt kısmı kırıktır. Şâhide 66 X 38 X 10 cm. ölçülerindedir (Çizim: 3). Dikdörtgen gövdeli şahide sivri kemer formlu tepelikle sonlanmaktadır. Şahidenin dış yüzeyinde Arapça celi sülüs hatla kabartma tekniğinde hakkedilmiş altı satırlık kitabe mevcuttur. Kitabenin metni şöyledir:

Okunuşu:

- Ya Allah	- hâzâ merkad
- el merhum el mağfûr	- Mustafa bin Harun
- ruhuna fatiha	- 1150

Anlamı: Ya Allah bu mezar merhum Mustafa oğlu Harun'undur. Ruhuna Fatiha sene:1150/1737-38

Halime binti Bayramın Mezarı: Doğrudan toprağa oturtulmuş mezar taşları 68 X 36 X 10 cm. ölçülerindeki baş ve 85 X 35 X 10 cm. ölçülerindeki ayak şâhidelerinden oluşmaktadır. Kum taşından yapılan şahideler dikdörtgen gövdeli ve sivri kemer tepeliklidir. Baş şâhidesinin sadece dış yüzeyine kitabe yazılmıştır. Beş satırdan oluşan kitabe Arapça olup celi sülüs yazı türüyle kabartma tekniğinde yazılmıştır. Kitabenin metni şöyledir:

Okunuşu:

- Ya Allah, nekalet min darûl
- fena ila darûl bekâ
- el merhûmetu'l magfiretu? Halime binti
- Bayram ruhuna Fatiha
- sene 1200

Anlamı: Ya Allah, fena aleminden beka alemine nakil olan Bayram kızı Halime'nin mezarıdır. Ruhuna Fatiha sene 1200/1786

Kadı Ali İbni İsmail'in Mezarı: Bu kabirden sadece baş şahidesi günümüze ulaşmıştır. Şâhidenin alt kısmı kırıktır. Şâhide 42 X 36 X 9 cm ölçülerindedir. Dikdörtgen gövdeli şahide dilimli kemer formu tepelikle sonlanmaktadır. Şâhidenin dış yüzeyinde yer alan kitabenin dili Arapça olup celi sülüs hatla kabartma tekniğinde yazılmıştır. Kitabenin metni şöyledir:

Okunuşu:

- Hâzâ merkad? Kadı
- Ali ibni İsmail
- ruhuna Fatiha
- 1231

Anlamı: Bu mezar İsmail oğlu Kadı Ali'nindir. Ruhuna Fatiha sene:1231/1816-17.

3. Kırım Köyü Çeşmesi (Kaniya Yusufu)

Çeşme, Kırım (Kadı) Köyü'nün merkezinde caminin yaklaşık olarak 200 m doğusunda bulunmaktadır. Eser sivri kemerli bağımsız meydan çeşmeleri grubuna girmektedir. Çeşme nişinin kuzey duvarında lüle ve taslık bulunmaktadır. Yapı toprak altında kaldığında kısmen görülmektedir. Diyarbakır

Müze Müdürlüğü tarafında yapının temizlik çalışmaları yapıp, yapı tamamen ortaya çıkarılabilir. Camiyle aynı dönemde (XVII. yy.) yapıldığı tahmin edilen eserin inşasında düzgün kesme taş malzeme kullanılmıştır (Resim: 5).

4. Kırım Köyü Havuzu (Hevza Mera)

Kırım (Kadişt) Köyü merkezinde bulunan havuz caminin yaklaşık olarak 100 m. güneyindedir. Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı olan havuz beşik tonoz örtülüdür. Moloz taş malzemeden inşa edilen havuzun doğu taraftaki kapısı kısmen yıkılmıştır. Camiyle aynı dönemde (XVII. yy.) inşa edildiği tahmin edilmektedir. Kısmen tahrip olan yapının üst örtü 1977 yılında köy halkı tarafından onarılmıştır.

5. Kırım Köyü Mezarlık Alanları

Kırım (Kadişt) Köyü'nde biri kuzeydoğuda, biri kuzeybatıda ve diğeri batıda olmak üzere toplam üç mezarlık alanı bulunmaktadır. Mezarlık alanında bulunan mezarlar şahideli ve sandukalı mezar grubuna girmektedir. Baş ve ayak şahideleri ile prizmatik sandukalar mevcuttur. Mezarların bir kısmında sadece baş şahideleri günümüze ulaşmıştır. Baş ve ayak şahidelerinde celi sülüs hatla kabartma tekniğinde yazılan Arapça kitabeler mevcuttur. Kitabeler kişinin kimlik bilgilerini içermektedir. Bazı mezar taşlarının üzerinde kılıç, kalkan ve kama motifleri yer almaktadır. Mezarlık alanlarında toplam 51 mezar taşı tespit edilip incelenmiştir. Çok sayıda mezar taşının bir kısmının üzerinde 1185 hicri tarihi bulunmaktadır. Osmanlı arşivlerini incelediğimizde bu tarihte Hani'de Huma hastalığının baş gösterdiğini ve toplu ölümlerin olduğunu anlıyoruz. Mezar taşları genellikle 1700 ve 1800'lü yıllara aittir.

Hacer binti Mustafa'nın Mezarı: Kırım Köyü'ndeki ikinci mezarlık alanında bulunan kabir Kırım Köyü Mezarlık alanlarındaki en eski tarihli kabirdir. Mezar, doğrudan toprağa oturtulmuş 95 X 38 X 9 cm. ölçülerindeki baş ve 82 X 38 X 9 cm. ölçülerindeki ayak şahidelerinden oluşmaktadır. Kalker taşından yapılan şahideler dikdörtgen gövdeli ve sivri kemer tepeliklidir. Baş şahidesinin sadece dış yüzeyine kitabe yazılmıştır. Dört satırdan oluşan kita-

be celi sülüs yazı türüyle Arapça yazılmıştır. Kitabede tarihin ebced hesabıyla verilmesi dikkat çekicidir. Ayak şahidesi sadedir. Kitabenin metni şöyledir:

Okunuşu:

- Hâzâ merkad	- merhum Hacer binti
- Mustafa gafar allahu	- seneti sittun ve ihda ve elf (1061)

Anlamı: Bu mezar Mustafa kızı Hacer indir. Allah affetsin sene 1061/1651

Hüseyin bin Nebi'nin Mezarı: Kırım Köyü'ndeki ikinci mezarlık alanında bulunan mezar, doğrudan toprağa oturtulmuş 77 X 35 X 11 cm. ölçülerindeki baş ve 67 X 35 X 11 cm. ölçülerindeki ayak şâhidelerinden oluşmaktadır. Kalker taşından yapılan şahideler dikdörtgen gövdeli ve dilimli kemer tepeliklidir. Baş şâhidesinin dış yüzeyine kitabe yazılmıştır (Resim: 6). Altı satırdan oluşan kitabe celi sülüs yazı türüyle yazılmıştır. Kitabenin dili Arapçadır. Baş taşının iç yüzeyinde kılıç motifine, yan yüzeyinde kama motifine yer verilmiştir. Ayak şahidesi sadedir. Kitabenin metni şöyledir:

Okunuşu:

- Hâzâ merkad el mer	- hum el mağfur
- el muhta(ç) ilâ rahmeti'	- llâhi Hüseyin bin
- Nebi ruhu için el fa	- tiha fi sene 1150

Anlamı: Bu kabir merhum, Allah'ın mağfiretine rahmetine muhtaç Nebi oğlu Hüseyin'indir. Ruhu için fatiha sene 1150/1737-38.

Ömer İbni Haydar'ın Mezarı: Kırım Köyü'ndeki birinci mezarlık alanında bulunan mezardan sadece baş şahidesi günümüze ulaşmıştır. Şâhide kırılmış üç parçaya ayrılmıştır. Şâhide 91 X 35 X 8 cm. ölçülerindedir. Dikdörtgen gövdeli şâhide dilimli kemer formu tepelikle sonlanmaktadır. Kalker taşından yapılan şâhidenin dış yüzeyinde yer alan Arapça kitabe celi sülüs hatla kabartma tekniğinde üç satır olarak yazılmıştır. Gerek bu mezarlıkta gerekse Hani İlçesi'nin diğer köylerinde bulunan mezarlıklarda 1185/1771-72 tarihli

çok sayıda mezar taşı bulunmaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki belgelere göre bu tarihte Lice ve Hani’de Huma salgınının baş gösterdiği ve bu hastalıktan birçok insanın vefat ettiği anlaşılmaktadır. Kitabenin metni şöyledir:

Okunuşu:

- Hâzâ merkad
- rahmeti aleyhi Ömer
- ibni Haydar sene 1185

Anlamı: Bu kabir Haydar oğlu Ömer’ indir. Rahmet üzerine olsun. Sene 1185/1771-72.

Ali İbni Muhammed’in Mezarı: Kırım Köyü’ndeki üçüncü mezarlık alanında bulunan kabirden sadece baş şahidesi günümüze ulaşmıştır. Şâhîde kırık iki parça halindeki şâhîde 115 X 34 X 9 cm. ölçülerindedir. Dikdörtgen gövdeli şâhîdenin tepelik kısmı kırılmıştır. Kalker taşından yapılan şâhîdenin dış yüzeyinde yer alan Arapça kitabe celi sülüs hatla kabartma tekniğinde beş satır olarak yazılmıştır. Kitabenin birinci satırı taşın kırılmasından dolayı kısmen günümüze ulaşmıştır. Benzer mezar taşlarındaki kitabelerden ve kalan *ila darûl bekâ* ifadesinden hareketle eksik olan kısmın *min darul fena* ibaresi olduğu tahmin edilmektedir. Kitabenin metni şöyledir:

Okunuşu:

- min darul fena? ila daril
- beka hâzâ kabri
- Ali ibni Muhammed
- ruhiçun fatiha
- 1226

Anlamı: Bu mezar fena aleminden beka alemine intikal eden Muhammed oğlu Ali’nindir. Ruhu için fatiha sene:1226/1811

6. Yayvan Köyü Mezarlığı

Mezarlık Hani’nin Yayvan (Telatin) Köyü’nde, köyün aşağısındadır. Mezarlık alanında yapılan çalışmada toplam 11 mezar taşı tespit edilmiştir. Bu mezarlar şahideli ve sandukalı mezar taşlarıdır. Mezarların bazısının sadece

baş şahidesi günümüze ulaşmıştır. Bazı mezarların ise baş ve ayak şahidesi ve sandukası sağlam bir şekilde günümüze ulaşmıştır. Mezar taşlarının en erken tarihlisi 1800 tarihliidir. Taşların çoğu 1950 tarihliidir. Cumhuriyet dönemine ait mezar taşları Osmanlı dönemi mezar taşı geleneğinin devam ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. Mezar taşları üzerindeki kitabeler Arapça ve Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır.

Reyşan binti Aşur'un Mezarı: Yayvan Köyü'ndeki mezarlık alanında bulunan kabirden sadece baş şahidesi ve pehle taşı günümüze ulaşmıştır. Şâhide 64 X 40 X 9 cm. ölçülerindedir. Dikdörtgen gövdeli şâhidenin tepelik kısmı dilimli kemerle sonlanmaktadır. Kalker taşından yapılan şâhidenin dış yüzeyinde yer alan kitabe Osmanlı Türkçesiyle celi sülüs hatla kabartma tekniğinde dört satır olarak yazılmıştır. Kitabenin metni şöyledir:

Okunuşu:

- Hâzâ merkad merhûme	- mağfure Reyşan
- binti Aşur ruhuna	- fatiha sene 1249

Anlamı: Bu mezar Aşur kızı Reyşan'ın mezarıdır. Merhumun ruhuna fatiha sene 1249/1833-34.

Hasan ibni Abdulğafur'un Mezarı: Yayvan Köyü mezarlığının güneydoğu köşesinde bulunan mezar, şahideli, kaideli ve prizmatik sandukalı mezar tipindedir. Şahideler doğrudan toprağa oturtulmuştur. Baş şahidesi 60 X 32 X 8 cm., ayak şahidesi ise 54 X 33 X 8 cm. ölçülerindedir. Sanduka 116 (boy) X 54 (en) X 20 (yükseklik) cm. ölçülerindedir. Kalker taşından yapılan şahideler dikdörtgen gövdelidir. Baş şâhidesinin sadece dış yüzeyine kitabe yazılmıştır. Altı satırdan oluşan Arapça kitabe celi sülüs hatla kabartma tekniğinde hakkedilmiştir. Ayak şahidesi ve sanduka sadedir. Kitabenin metni şöyledir:

Okunuşu:

- Ya Allah?	- nekalet min darul dü-
- nya ila darul? bekâ	- el mağfur vel merhum
- Hasan ibni Abdulğafur	- ruhuna el fatiha 1312

Anlamı: Ya Allah? dünya aleminden beka alemine nakil olan mağfur, mer-

hum Abdulğafar'ın oğlu Hasan'ın mezarıdır. Ruhuna fatiha 1312/1894-95.

Ali ibni Resul'un Mezarı: Yayvan Köyü mezarlığının güney tarafında duvarın dibinde bulunan mezar, şahideli mezar tipindedir. Baş ve ayak şahideleri doğrudan toprağa oturtulmuştur. Baş şahidesi 60 X 32 X 8 cm., ayak şahidesi ise 54 X 33 X 8 cm. ölçülerindedir Kalker taşından yapılan şahideler dikdörtgen gövdeli olup gövde kısmı kademeli bir tepelikle sonlanmaktadır. Baş şâhidesinin sadece dış yüzeyine kitabe yazılmıştır. Altı satırdan oluşan Arapça kitabe celi sülüs hatla kabartma tekniğinde yazılmıştır. Cumhuriyet dönemine ait olan mezar taşında tarihin miladi olarak verilmesi dikkat çekicidir. Kitabenin metni şöyledir:

Okunuşu:

- Hüvel Baki - el medfun fiha

- Ali ibni Resul - 1940

Anlamı: Allah Baki. İçinde medfun Resul'un oğlu Ali'dir, 1940.

Muhammed bin Molla Fetullah'ın Mezarı: Yayvan Köyü mezarlığının orta kısmında bulunan mezar, şahideli mezar tipindedir. Baş ve ayak şâhidelerinden oluşan mezarın, baş ve ayak şahideleri doğrudan toprağa oturtulmuştur. Baş şâhidesi 55 X 33 X 8 cm., ayak şâhidesi ise 64 X 33 X 6 cm. ölçülerindedir Baş şahidesi dikdörtgen gövdeli olup sivri bir tepelikle sonlanması gerekirken tepeliğin orta kısmında bir kırık hat bırakılmıştır. Ayak şahidesi dikdörtgen gövdeli olup dilimli kemerli bir tepelikle sonlanmaktadır. Baş şâhidesinin dış yüzeyine kitabe işlenmiştir. 5 satırdan oluşan Arapça kitabe celi sülüs hatla kabartma tekniğinde yazılmış olup yazıların işleniş şekli oldukça pirimitiftir. Hat ustasının elinde çıkmadığı aşikârdır. Ayak taşının dış yüzeyinde ise hicri 1380 tarihi yazılmıştır. Cumhuriyet dönemine ait olan mezar taşı, Hani'deki eski mezar taşı geleneğinin günümüzde de devam ettiğini göstermesi açısından dikkat çekicidir. Kitabenin metni şöyledir:

Okunuşu:

- El-fatiha hâzâ

- merkad Muhammed bin Molla

- Fetullah bin Eş Şeyh

- Molla Alâeddin bin

- Eş Şeyh Muhammed el kadir - 1380

Anlamı: Bu mezar, Şeyh Muhammed el- Kadirin oğlu Şeyh Molla Alâeddin oğlu Molla Fetullah'ın oğlu Muhammed'in mezarıdır. Ruhuna fatiha 1380/1960-61.

C- KOCAKÖY İLÇESİ

1. Kocaköy Şeyh Şerafettin Mezarlığı

Kocaköy Merkez Şeyh Şerafettin Mahalesi'nde bulunan mezarlığın içinde kaya mezarları ve Osmanlı dönemine ait mezar taşları bulunmaktadır. Kaya mezarlarının içleri dolduğunda içeri girilmemektedir. Mezarlık alanında birkaç mezar taşı tespit edilmiştir. Bunlardan bir tane mezar baş veya ayak şâhidesinden ibarettir. Diğer üç mezarın sadece baş şâhidesi günümüze ulaşmıştır. Şâhidelerin üzerinde celi sülüs hatla kişinin kimlik bilgileri yazılmıştır. Mezar taşları 18. ve 19. yüzyıla aittir.

İbrahim Ağa Bin Hasan Ağa Mezarı: Kocaköy Merkez'deki Şeyh Şerafettin Mezarlığında, mezarlığın girişinde kuzey tarafta yer almaktadır. Kabir, şahideli, kaideli, prizmatik sandukalı mezar tipindedir. Baş ve ayak şahideleri doğrudan toprağa oturtulmuş olup dikdörtgen gövdelidir. Gövde kısmı dilimli kemerli tepelikle sonlanmaktadır Ayak şâhidesinin dış yüzeyine kılıç ve kalkan motifi işlenmiştir (Resim: 7; Çizim: 4). Baş şâhidesinin dış yüzeyine ise Osmanlı Türkçesiyle celi sülüs hatla kabartma tekniğinde yedi satırdan oluşan kitabe hakkedilmiştir (Resim: 8; Çizim: 5). Kitabenin metni şöyledir:

Okunuşu:

- Enfâ	- sîn kamil kıldı
- Bu civân necâtı	- mevtinde buldu
- Aman magfiret o-	- İsmâil İbrahim Ağa
- İbni Hasan Ağa 1258	

Anlamı: Bu yiğit nefeslerini tamamladı, kurtuluşu ölümde buldu, Allah

ona magfiret etsin. Hasan Ağa oğlu İbrahim Ağa 1258’de vefat etti.

2. Şaklat Köyü Mezarlığı

Mezarlık alanı köyün kullanılan mezarlık alanı olup köyün girişinde güney taraftadır. Mezarlık alanında 21 mezar taşı tespit edilmiştir. Mezarlık alanında bulunan mezarlar, şahideli ve sandukalı mezar grubuna girmektedirler. Baş ve ayak şahideleri vardır. Bazı mezar taşları üzerinde kılıç, kalkan ve kama motifleri bulunmaktadır. Mezarların çoğu 18. yüzyıl ve 19. yüzyıla aittir. Alanda 20. Yüzyıla ait mezar taşları da mevcuttur.

Ahmed bin Hüseyin’in Mezarı: Şaklat Köyü mezarlığında bulunan kabir, şahideli mezar tipindedir. Baş ve ayak şahidelerinden oluşan mezarın, baş ve ayak şahideleri doğrudan toprağa oturtulmuştur. Baş şahidesi 75 X 36 X 10 cm., ayak şahidesi ise 74 X 35 X 12 cm. ölçülerindedir. Baş ve ayak şahidesi dikdörtgen gövdeli olup dilimli kemerli tepelikle sonlanmaktadır Ayak şahidesinin dış yüzeyine kılıç ve kalkan motifi işlenmiştir. Baş şahidesinin iç yüzünde bir kama motifine yer verilmiştir (Resim: 9). Baş şahidesinin dış yüzeyine celi sülüs hatla kabartma tekniğinde altı satırdan oluşan Arapça kitabe yazılmıştır (Resim: 10). Kitabenin metni şöyledir:

Okunuşu:

- Ya Allah	- Hâzâ kabru Ahmed
- bin Hüseyin ruhuna	- el fatiha tarihi
- fi sene	- 1171

Anlamı: Ya Allah. Bu kabir Hüseyin oğlu Ahmed’in kabridir. Ruhuna fatiha, tarihi, fi sene 1171/1757-58.

Seyyid Molla Abdurrahman bin Molla Ali’nin Mezarı: Kabir, şahideli mezar tipindedir. Baş ve ayak şahidelerinden oluşan mezarın, baş ve ayak şahideleri doğrudan toprağa oturtulmuştur. Baş şahidesi 47 X 34 X 7 cm., ayak şahidesi ise 42 X 23 X 4 cm. ölçülerindedir. Baş ve ayak şahidesi dikdörtgen gövdeli olup sivri kemerli tepelikle sonlanmaktadır Baş şahidesinin dış yüzeyine celi sülüs hatla kabartma tekniğinde hakkedilen beş satırlık Arapça kitabe mev-

cuttur. Kitabenin metni şöyledir:

Okunuşu:

- El fatiha	- li ruhi esseyyid
- Molla Abdurrahman	- bin Molla Ali sene
- 1290	

Anlamı: Molla Ali'nin oğlu es Seyyid Molla Abdurrahman'ın ruhuna için el fatiha, sene 1290/1873.

3. Eski Şaklat Mezarlığı

Eski Şaklat Köyü'ne ait olan mezarlık alanında günümüze biri sağlam ikisi kırık üç mezar taşı ulaşmıştır. Şahideli mezar taşları grubuna giren bu taşlardan sadece bir baş şahidesi sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Şâhidenin üzerinde 1136 tarihi ve celi sülüs hatla hak edilen kişinin kimlik bilgileri bulunmaktadır.

İsmail İbni Molla Ahmed'in Mezarı: Mezar taşı günümüzde terk edilen Eski Şaklat yerleşim yerindeki mezarlıktadır. Bu mezarlıktan sağlam olarak günümüze ulaşan tek mezar taşıdır. Kabrin sadece baş şahidesi günümüze ulaşmıştır. Şahide 94 X 37 X 10 cm. ölçülerindedir. Kalker taşından yapılan şahide sivri kemerli bir tepelikle sonlanmaktadır. Doğrudan toprağa oturtulmuş olan şâhidenin dış yüzünde dört satırlık kitabe yer almaktadır. Arapça kitabe celi sülüs hatla kabartma tekniğinde yazılmıştır. Kitabenin metni şöyledir:

Okunuşu:

- El merhum el mağfur	- te'âli İsmail İbni
- Molla Ahmed Ruhu içün el-fatih	- Fi sene 1136

Anlamı: Allah'ın rahmetine muhtaç merhum Molla Ahmed oğlu İsmail ruhu için fatiha. Fi sene 1136/1723-24.

4. Arkbaşı Köyü Kaya Yerleşimi (Mağaralar)

Gökçek (Derun) Köyü ile Arkbaş Köyü arasında Arkbaş Köyü sınırlarında birçok mağara tespit edilmiştir. Halk arasında Karaz Mağaraları olarak ad-

landırılan bu alan bir kaya yerleşimidir. Bu mağaraların hangi döneme ait olduğu tespit edilememiştir. Ortaçağ döneminde kullanıldığı anlaşılmaktadır. Mağaralarda birkaç odaya rastlanabilmektedir. Mağaralar genelde iki veya üç bölüm şeklinde tasarlanmıştır. Birinci bölüm yaşam alanı, ikinci bölüm ise ahır olarak düzenlenmiştir. Mağaralardan biri de Mağara Camii olarak düzenlenmiştir (Çizim: 6). Kaya Camii'nin kible duvarında mihrap nişi bulunmaktadır.

5. Bozbağlar Köyü Mezarlığı

Bozbağlar (Kuçık) Köyü'nde yan yana iki mezarlık alanı bulunmaktadır. Birinci mezarlık alanında sadece birkaç kırık mezar taşı parçası kalmıştır. İkinci mezarlık alanında yani Seyyitler Mezarlığında yaklaşık 14 parça mezar taşı tespit edilmiştir. Tespit edilen tarihi mezar taşları bakımsızdırlar. Alanda bulunan mezar taşlarından mezarların şahideli ve sandukalı oldukları anlaşılmaktadır. Baş ve ayak şahideleri vardır. Bazı mezar taşları üzerinde kılıç, kalkan ve kama motifleri yer almaktadır.

..... bin Molla Osman'ın Mezarı: Bozbağlar (Kuçık) Köyü'ndeki ikinci mezarlık (Seyyitler Mezarlığı) alanında bulunan mezar taşı kırıktır. Baş şahidesi olduğu tespit edilen taşın sadece bir parçası incelenmiştir. Alanda yapılan çalışmada diğer parçaya rastlanmamıştır. Şahide parçasının üzerinde celi sülüs hatla Arapça yazılan üç satırlık kitabe mevcuttur. Kitabede mezar sahibinin kimlik bilgileri ve ebcet hesabıyla ölüm tarihi mevcuttur. Kitabenin metni şöyledir:

Okunuşu:

- - bin Molla Osman mate fi sene erbe'
- ve işrun ve mi'ete ve elf

Anlamı: Molla Osman'ın oğlu 1124/1712 yılında öldü.

Seyyit..... Aslan bin Seyyit Muhammed'in Mezarı: Bozbağlar (Kuçık) Köyü'ndeki ikinci mezarlık (Seyyitler Mezarlığı) alanında bulunan mezarın baş şahidesi günümüze ulaşmıştır. Kırılan şahide iki parça halindedir. Baş şahidesi 76 X 36 X 9 cm. ölçülerindedir. Şahide dikdörtgen gövdeli olup siv-

ri kemerli tepelikle sonlanmaktadır. Tepelik kısmı kısmen tahrip olmuştur. Baş şâhidesinin dış yüzeyine celi sülüs hatla kabartma tekniğinde hakkedilen Arapça dört satırlık kitabe mevcuttur. Kitabede mezar sahibinin kimlik bilgileri ve ebcet hesabıyla ölüm tarihi mevcuttur.

Okunuşu:

- Seyyit

- Aslan bin Seyyit

- Muhammed mate

- erbe' ve işrun ve mi'ete ve elf

Anlamı: Seyyit Muhammed'in oğlu Seyyit Aslan 1124/1712 yılın-da öldü.

DEĞERLENDİRME

Bismil ve Çöltepe Gar binaları 1952 yılında Devlet Demir Yolları tarafından yaptırılan aynı tip projenin ürünü olup plan bakımından benzerlik göstermektedir. Türkiye'nin birçok yerleşim yerinde benzer plan tipinde gar binaları yapılmıştır.

Kesin inşa tarihi bilinmeyen Köprüköy Köprüsü, geniş yataklı akarsular üzerine yapılan çok gözlü köprü plan şemasını yansıtmaktadır. Benzer plan formunda bölgede çok sayıda köprü bulunmaktadır.

Servi Kalesi, yüksek ve korunaklı bir kayalık üzerine inşa edilen bir kaledir. Kayanın zayıf olan yerlerine sur duvarları yapılmıştır. Benzer uygulama Savur⁴, Cebabir⁵, Kozluk⁶, Atak kalelerinde de görülmektedir.

Bismil İlçesi'nin Kavuşak Köyü Şahinli Mezrası'nda bulunan Kasır planı bakımında ilgi çekicidir. Bölgede yaptığımız araştırmalarda benzer bir uygulamaya şimdiye kadar rastlanılmamıştır. Kasır, Midyat ustalarının elinde şekillenmiştir.

Kavuşak Köyü Şahinli Mezrası Mezrası Camii, Bismil bölgesinde tamamen sağlam olarak günümüze ulaşan tek camidir. Şahinli Mezrası Camii enine dikdörtgen planlı, mihraba paralel uzanan tek sahınlı bir planlama göster-

4 İrfan Yıldız, *Savur'daki Tarihi Eserler*, İstanbul, 2011, 147-51.

5 İrfan Yıldız, *Eğil'in Kültürel Mirası*, Diyarbakır, 2012, 40-43.

6 Ali Boran, Ali Boran - Abdülhamit Tüfekçioğlu - İrfan Yıldız - Zekai Erdal, Cabir Alper, *Batman Kültür Varlıkları Envanteri Kozluk*, Ankara, 2008, 27.

mektedir. Eser planı bakımından, Eğil Şerbetin Köyü Camii (XVI. yy.)⁷, Kurtalan Yellice Köyü Camisi (XVII.-XIX. yy.)⁸, Eruh Kaşıkayla Köyü Camisi (XVII. yy.), Eruh, Bozatl Köyü Camisi (XVIII. yy.), Eruh, Yerli Çoban Köyü Eski Camisi (XVIII. yy.)⁹, Pervari, Yukarı Camii (XVII.-XIX. yy.), Pervari Ormandalı Köyü Camisi (XVII.-XIX. yy.)¹⁰ ile benzerlik göstermektedir.

Hani ve Kocaköy’de tespit edilen mezar taşları genellikle baş ve ayak taşlarından ibaret olan şahideli mezar formundadır. Bunun yanında azda olsa şahideli, prizmatik sandukalı mezar formuna da rastlanmaktadır. Genellikle baş şâhidesinin dış yüzünde kitabe yer almaktadır. Bu kitabelerde; Ya Allah, Baki Allah, fatiha, dua cümleleri, dünyanın fani olduğunu, ölümün fani alem-den baki aleme göç olduğunu belirten metinler ve kişinin kimlik bilgileri yer almaktadır. Son satırda ise tarihe yer verilmiştir. Tarihler genelde hicri olarak verilmiştir. Cumhuriyet döneminde yapılan mezar taşlarında milladi tarihlerle de rastlanmaktadır. Bozbağlardaki mezar taşlarında tarihler genelde ebcet hesabıyla verilmiştir. Yörede 18. Yüzyılda önce yapılan mezar taşlarında ebcetle hesap düşme geleneği görülmektedir. Mezar taşlarında genellikle ayak taşının dış yüzeyinde kılıç ve kalkan motiflerine yer verilmiştir. Baş taşının iç yüzünde ve yan yüzlerinde ve ayak taşının iç yüzünde kama, hançer motifleri içlenmiştir. Hani ve Kocaköy’deki mezar taşları; formları, süslemeleri, kitabe üslubu bakımından Diyarbakır’ın Dicle¹¹, Eğil¹² ve Kulp¹³ ilçelerindeki mezar taşlarıyla benzerlik göstermektedir.

Çok sayıdaki mağaradan ibaret olan Arkbaşı Köyü Kaya Yerleşimi gibi

7 Yıldız, a.g.e., 2012, 52-53.

8 Ali Boran - Abdülhamit Tüfekçioğlu - İrfan Yıldız - Zekai Erdal, *Kurtalan’daki Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Eserleri*, Ankara, 2009, 23.

9 Abdülhamit Tüfekçioğlu - Ali Boran, Eruh’ta *Osmanlı Dönemi Eserleri*, Ankara, 2009, 43, 45, 51.

10 Ali Boran - Abdülhamit Tüfekçioğlu - İrfan Yıldız - Zekai Erdal, *Pervari ve Şirvan’da Osmanlı Dönemi Eserleri*, Ankara, 2009, 28, 34.

11 İrfan Yıldız, “Diyarbakır’ın Dicle İlçesi’nde Yeni Tespit Edilen Kültür Varlıkları”, Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, (19-21 Ekim 2011 Eskişehir), C. II. Eskişehir, 2012, 884-85.

12 Yıldız, a.g.e., 2012, 67.

13 İrfan Yıldız Vd., “Diyarbakır İli ve İlçeleri Ortaçağ ve Sonrasına Ait Mimari ve Sanat Eserlerinin İncelenmesi Yüzey Araştırması -2010”, 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C.III, Ankara, 2012, 355-62; İrfan Yıldız, “Diyarbakır’ın Kulp İlçesi’nde Tespit Edilen Kültür Varlıkları”, Uluslararası Katılımlı XVI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, (19-22 Ekim 2012 Sivas), C. II. Sivas, 2014, 849-50.

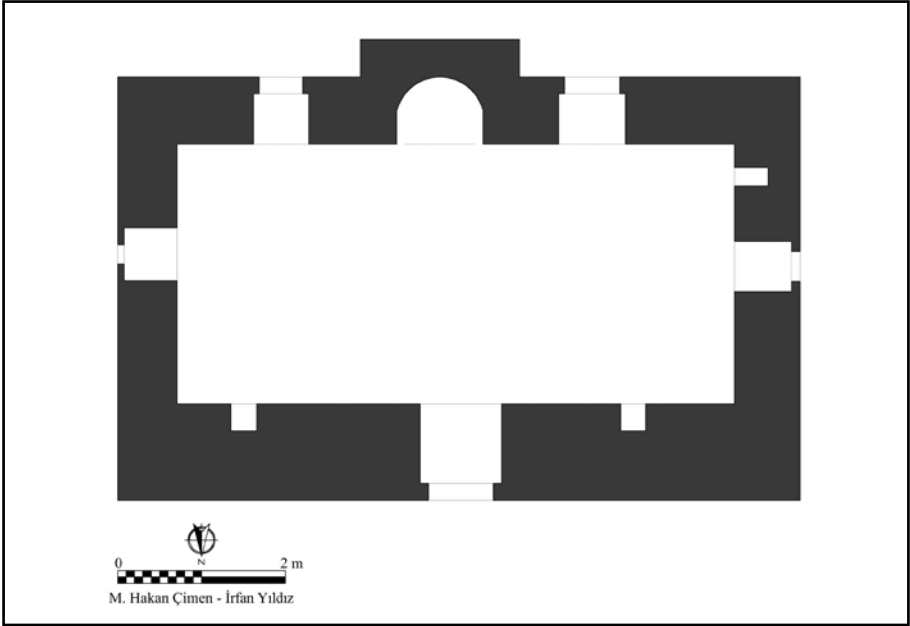
yerleşmelerin bölgede birçok örneği bulunmaktadır. En yakın örnek Eruh Oymaklıç Köyü'ndeki Kaya Yerleşmesidir.¹⁴ Burada bulunan Kaya Oyma Camii'nin bir benzeri Oymaklıç Köyü Kaya Oyma Camii'dir.¹⁵

KAYNAKÇA

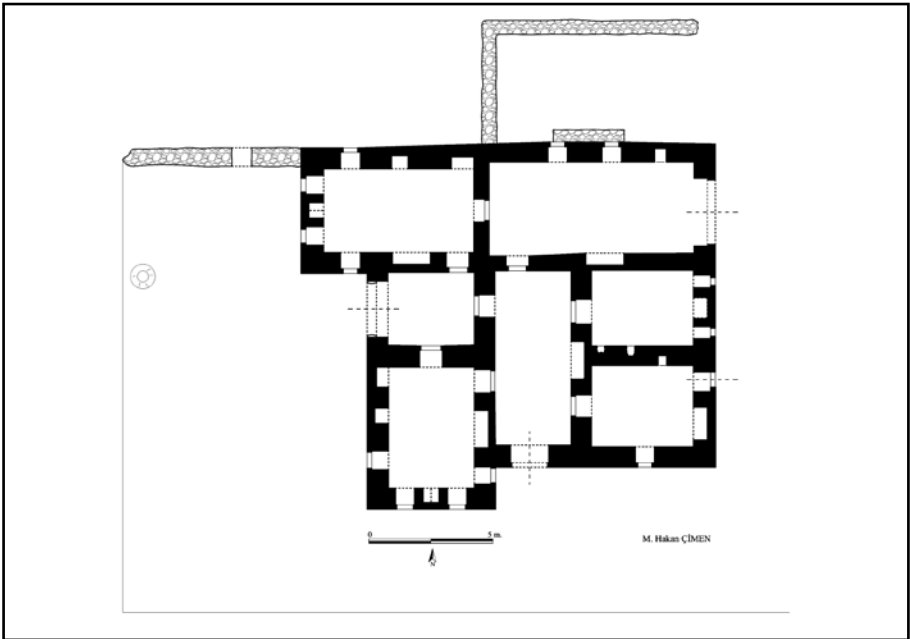
- BORAN Ali Vd, *Batman Kültür Varlıkları Envanteri Kozluk*, Ankara, 2008.
- _____, *Kurtalan'daki Selçuklu ve Osmanlı Dönemi Eserleri*, Ankara, 2009.
- _____, *Pervari ve Şirvan'daki Osmanlı Dönemi Eserleri*, Ankara, 2009.
- ÇEVİK, Adnan, *XI-XIII Yüzyıllarda Diyar-ı Bekr Bölgesi Tarihi, (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, 2002.*
- EL-MÜSTEVFİ Hamdullah, *Nüzhetü'l-kulüb*, (Nşr ve İng Terc: G. Le Strange), Leyden, 1919.
- TÜFEKÇİOĞLU, Abdülhamit – BORAN Ali, *Eruh'ta Osmanlı Dönemi Eserleri*, Ankara, 2009.
- YILDIZ, İrfan, *Savur'daki Tarihi Eserler*, İstanbul, 2011.
- _____, “Diyarbakır'ın Dicle İlçesi'nde Yeni Tespit Edilen Kültür Varlıkları”, *Uluslararası Katılımlı XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, Anadolu Üniversitesi-Eskişehir, 19-22 Ekim 2011, Cilt:2, Eskişehir, 2012, s.881-889.*
- _____, *Eğil'in Kültürel Mirası*, Diyarbakır, 2012.
- _____, “Diyarbakır'ın Kulp İlçesi'nde Tespit Edilen Kültür Varlıkları”, *Uluslararası Katılımlı XVI. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, (19-22 Ekim 2012 Sivas), C. II. Sivas, 2014, 843-62.*
- YILDIZ, İrfan Vd., “Diyarbakır İli ve İlçeleri Ortaçağ ve Sonrasına Ait Mimari ve Sanat Eserlerinin İncelenmesi Yüzey Araştırması -2010”, *29. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C.III, Ankara, 2012.*

14 Tüfekçioğlu-Boran, a.g.e., 132-33.

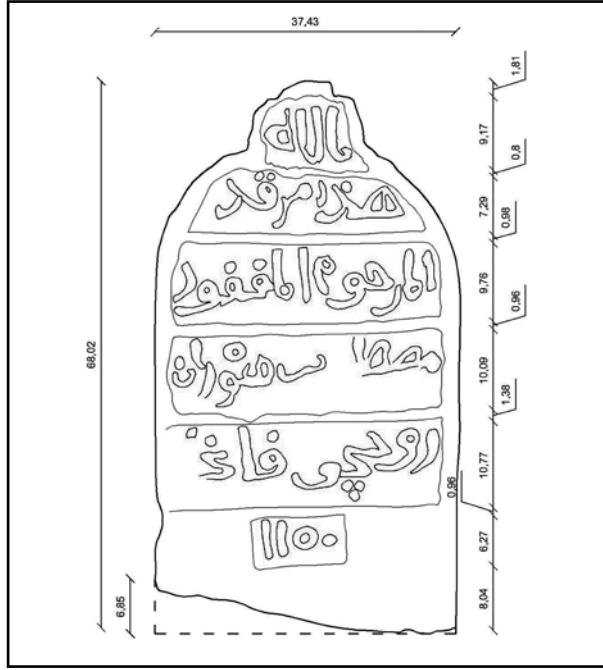
15 Tüfekçioğlu-Boran, a.g.e., 74.

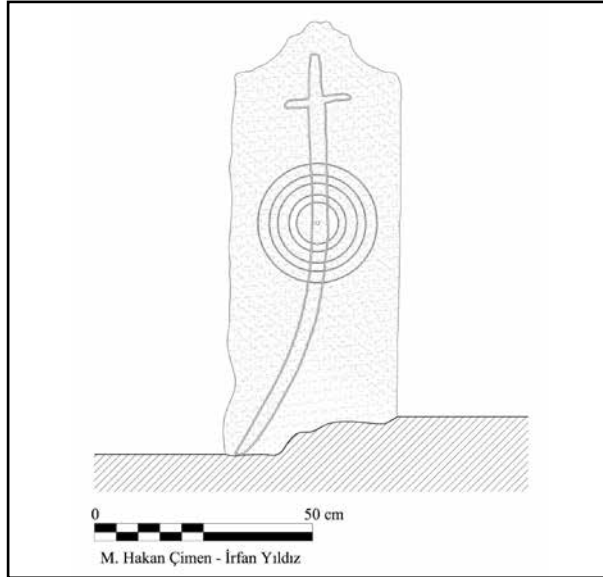
Çizim 1: Kavuşak Köyü Şahinli Mezrası Camii'nin planı.

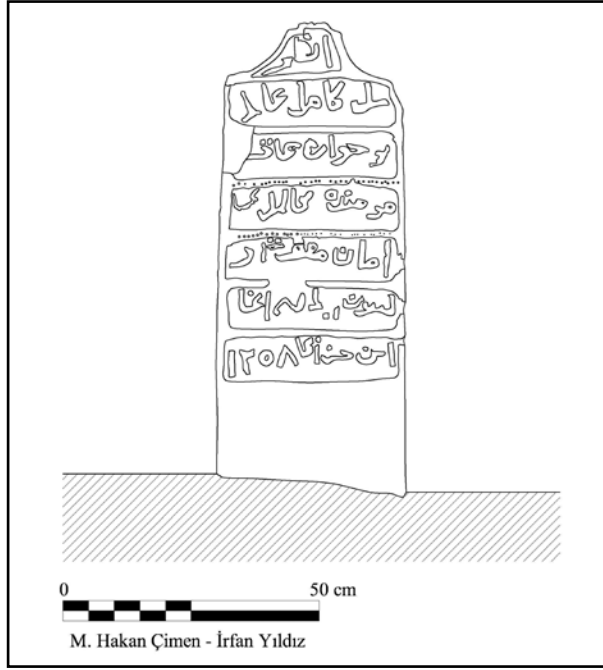
Çizim 2: Kavuşak Köyü Şahinli Mezrası Kasrı'nın planı.

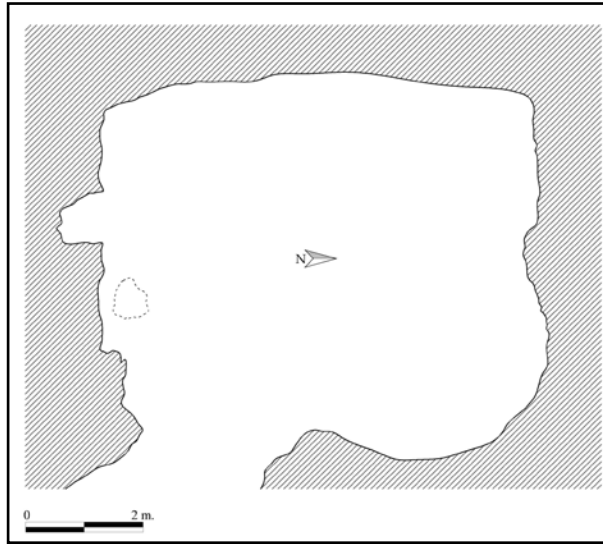
Çizim 3: Mustafa bin Harun'un Mezarının Baş Şahidesi'nin görünüşü.

Çizim 4: İbrahim Ağa ibni Hasan Ağa'nın Mezarının Ayak Şahidesindeki Kılıç ve Kalkan Motifi.

Çizim 5: İbrahim Ağa ibni Hasan Ağa'nın Mezarının Baş Şahidesinin görüntüsü.

Çizim 6: Arkbaşı Köyü Kaya Yelerim Yerindeki Kaya Camii'nin planı.

Resim 1: Bismil Gar Binası'nın genel görünüşü.

Resim 2: KöprükÖy Köprüsü'nün genel görünüşü.

Resim 3: Kavuşak Köyü Şahinli Mezrası Kastrı'nın genel görünüşü

Resim 4: Sivan (Servi) Kalesi'nin genel görünüşü.

Resim 5: Kırım Köyü Çeşmesi'nin (Kaniya Yusuf'a'nın) Genel Görünüşü.

Resim 6: Hüseyin bin Nebi'nin Mezarı'nın genel görünüşü.

Resim 7: İbrahim Ağa ibni Hasan Ağa'nın Mezarı'nın Ayak Şahidesi'nin genel görünüşü.

Resim 8: İbrahim Ağa ibni Hasan Ağa'nın Mezarı'nın Baş Şahidesi'nin Genel Görünüşü.

Resim 9: Hüseyin bin Nebi'nin Mezarı'nın genel görünüşü.

Resim 10: Ahmet bin Hüseyin'in Mezarı'nın genel görünüşü.

2014 DÜZCE İLİ YÜZEY ARAŞTIRMASI

Nurperi AYENGİN*

1. GİRİŞ

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden alınan izinle, Düzce İli Yüzey Araştırması Projesi'nin 2014 yılı çalışmaları 22.09.2014-17.11.2014 tarihleri arasında gerçekleştirildi¹. Yrd. Doç. Dr. Nurperi Ayengin'in başkanlığında yürütülen araştırma Düzce İli ve İlçelerinde Neolitik Çağ, Kalkolitik Çağ, Erken ve Orta Tunç Çağı yerleşimlerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır.

2014 Yılı Düzce İli Yüzey Araştırması kapsamında çalışmalar öncelikle Akçakoca İlçesi'nde başlatılmıştır. Akçakoca ilçesi köylerinden Uğurlu, Sarayköy, Çamlıhemşin, Karatavuk, Küpler, Esmahanım, Kurukavak, Tahirli, Kepenç, Beyören, Nazımbey, Paşalar, Kurugöl, Yeşilköy, Doğancılar, Kınık, Kalkın, Aktaş, Yenice köyleri olmak üzere toplam 20 köy ve civarı taranmıştır (Harita: 1). Aynı zamanda Köylerin dışında Akçakoca ilçe merkezinde de incelemeler yapılmıştır. Akçakoca merkezde Belediye'nin yaptığı çalışmalarda çıkartılan topraklar ve kesitler incelenmiştir. Az da olsa Ortaçağ'a tarihlendirilen seramik ve kiremit parçaları gözlemlenmiştir.

Çalışmalarımız belli dönemlerde yoğun yağış nedeni ile Akçakoca'da yapılamadığı zamanlarda Konuralp ve çevresinde yapılmıştır (Harita: 2). Antik

* Yrd. Doç. Dr. Nurperi AYENGİN, Düzce Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü, Düzce/TÜRKİYE.

1 2014 yılı içerisinde yapılan yüzey araştırmasında başta Bakanlık temsilcisi Uzman Arkeolog Habib Yıldız'a, Araştırma Görevlisi Ayşegül Akın, Arkeolog Busem Erdiç ve Gül Demet Yıldız'a, Grafik Tasarımcı ve Fotoğrafçı Yeşim Kurt'a dönemlik yardımlarından dolayı, maddi ve manevi yardımlarını esirgemeyen Düzce Üniversitesi Rektörlük ve Personel Başkanlığına, Düzce Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanlığına, Akçakoca Belediyesine ve Kaymakamlığına, Akçakoca İlçesi Uğurlu, Sarayköy, Çamlıhemşin, Küpler, Esmahanım, Karatavuk, Tahirli, Kepenç, Fakılı, Beyören, Nazımbey, Paşalar, Kurugöl, Yeşilköy, Doğancılar, Kınık, Kalkın, Aktaş, Yeniceköy muhtarlarına katkılarından dolayı teşekkür ederiz.

kentin akropol kısmı ve çevresi taranmıştır. Yamaçta büyük düzgün taş bloklar tespit edilmiştir (Resim: 1). Kesitte görülen bu blokların nasıl bir yapıya ait olduğu anlaşılamamaktadır. Taranan alanlarda bugünkü yapıların hepsinin Roma Dönemi temelleri üzerine inşa edildiği tespit edilmiştir.

Bu yıl yapılan yüzey araştırması sırasında en önemli verileri Çamlıhemşin/ Hemşin Köyü'nde Epipaleolitik ve sonraki dönemlere ait olduğu düşünülen işlenmiş çakmaktaşılarının bulunduğu bir alan tespit edilmiştir (Resim: 2). Deniz kenarına kuş uçuşu 5,5 km. bir mesafede olan bu alanın gözle görünen kısmı 18x9 metre boyutlarında olup yaklaşık 50 cm. toprağın altında olduğu kesitten izlenmektedir (Resim: 3). Alanın tamamında işlenmiş taşların artıkları, aletler, çekirdek parçaları tespit edilmiştir. Çok sayıda yontma taş artığı ve döküntü parçanın olduğu bu alanda yapılacak daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır (Resim: 4).

Kesitin en üst kısmında kemik aletleri perdahlamada kullanılan oluklu bir taş tespit edilmiştir. Aletin üst ucunda çok düzgün olmayan bir delik açılmış ve bu parçanın üzerinde kemiğin perdahlanması sonucu oluşmuş yivler oldukça belirgindir (Resim: 5). Bunun dışında biri kırık olmakla beraber dört adet daha perdah aleti alanda bulunmuştur (Resim: 6). Bazı yontmataş alet ve çekirdeklere ait parçalar da buluntu grubu içinde yer almaktadır. Bu işlik alanın keşfi Arkeoloji bilimi için çok büyük önem arz etmektedir. Burada Bakanlığımızın izinleri ile kesit düzeltme ve sondaj çalışmaları yapılmalıdır. Bunun içinde Ankara Üniversitesi Tarih Öncesi Anabilim Dalı Öğretim Üyeleri ile ortak bir çalışma için gerekli izinler istenecektir. Tam olarak çakmaktaşı aletlerin yoğun olarak geldiği bu alanın hem işlevi (Sadece taş mı işlendiği ya da kemik işleme atölyesi olarak kullanılıp kullanılmadığı gibi.) hem de tarihlendirilmesi yapılabilecektir. Bu alandan toplanan malzeme incelemeler ve çizimleri yapıldıktan sonra alana geri bırakılacaktır.

Özellikle Epipaleolitik Dönemden itibaren kullanılan kemik alet üretiminde kullanılan bir alet olan taş kalem, çakmaktaşı aletlerin yoğun olarak geldiği alanda ilk gözlenen buluntular arasındadır (Resim: 7). Yine aynı işlikte bir adet dilgi çekirdeği ve dilgi parçası bulunmuştur. İşlik alanının yakınında bir dere bulunmakta olup bu derenin hammadde yatağı olarak kullanıldığı

anlaşılmaktadır (Resim: 8). Bu derenin etrafındaki araziler ve kesitleri iyice taranmış ancak herhangi bir kültür varlığına rastlanmamıştır.

Akçakoca Küpler Köyü Mevkii'nde yapılan çalışmalarda, köy merkezinde bulunan fındıklık alanın kesitinde yoğun olarak küpler gözlemlenmiştir (Resim: 9). Yamacın devamındaki kesitlerde de küplerin kırık parçaları gözle görülmektedir. Bu alanın extramural bir mezarlık alanı olabileceği fikrini de akla getirmektedir. İleride bu alanda yapılacak sondaj çalışmaları ile daha net bilgiler edinilerek, tarihlendirmesi yapılabilecektir.

Akçakoca Nazımbey Köyü civarında çakmak taşının yoğun olduğu bir alan tespit edilmiştir. Bu taşların herhangi bir işlem görmediği anlaşılmıştır. Bunların arkeolojik olarak bir değeri olmasa da yöreye özgü çakmaktaşı örnekleri göstermesi açısından önemlidir. Bu alanda tarladaki taramalarda bir çekirdek tespit edilmiştir. Çekirdek olarak tanımlanan bu parça alet olarakta kullanıldığına dair de kenarlarında izler taşımaktadır (Resim: 10). Yine aynı bölgede fındıklık içinde toplanıp bir kenara yığılmış demir cürufları buranın geç dönemlerde taş ocağı olarak kullanıldığına işaret etmektedir (Resim: 11). Blok taşların üzerinde taş kesme izleri rahatlıkla görülmektedir (Resim: 12). Bu demir cürufları Akçakoca'da kıyı kesimlerinde yoğun olarak görülmektedir. Bunların geç dönemlere ait demir işlikleri olduğu anlaşılmaktadır. Fındık bahçelerinin oluşturulmasıyla muhtemelen bunlara ait mimari kalıntılarda sökülmüş olmalıdır.

Akçakoca Uğurlu Köyü civarında eski kilise kalıntısı olduğu belirtilmiş fakat yüzeyde herhangi bir buluntuya rastlanmamıştır. Bunun sebebi de yine bölgedeki fındıklıklardır. Buradaki mimari parçaların hepsi tarladan sökülerek dışarı taşınmış olduğunu bölgede yaşayanlardan öğrenilmiştir. Kilisenin hemen alt kısmında o dönemde kullanılan su kuyusu ise bugün hala korunmuştur (Resim: 13).

Aktaş Köyü Akçakoca İlçesinin en yüksek yerleşimlerinden biridir. Burada yapılan arazi çalışmalarında daha çok kil taşı oluşumlara rastlanılmış herhangi bir arkeolojik veri bulunamamıştır.

Bir başka yerleşim olan Kurukavak Köyü ve çevresinde yapılan çalışmalarda kesitler taranmış yüksek kesimlerinde toprağın hemen altında ana kaya gözlenmiştir.

İncelemeler sırasında Uğurlu köyü melen kenarı ve çevresinde karşılaşılan taş ocakları değerlendirilmiş ve herhangi bir sonuç elde edilememiştir. Alanda asıl konumuzu teşkil eden dönemlere ait herhangi bir kültür varlığına rastlanmamıştır.

Tahirli Köyü ve çevresinde yaptığımız araştırmalar sırasında Pleistosen kırmızı kumullar dikkatimizi çekmiş olup burada yapılan araştırmalarda herhangi bir kültür varlığına rastlanılmamıştır.

Kepenç Köyü'nde yapılan yürüyüşlerde höyük olmasından şüphelenilen çamlık alanda tepenin doğal olduğu anlaşılmış herhangi bir buluntuya rastlanılmamıştır.

Araştırmamızın devamında Kurugöl Köyü'nde yapılan incelemeler esnasında bölgenin jeolojik yapısında farklılıklar kaydedilmiştir. Köyün Osmanlı Dönemindeki ilk adının Kurucagöl olduğu öğrenilmiştir. Dağın eteklerinin vadiyi ikiye bölmesi sonucu oluşan bir kanyon sonucu oluşan bir göl ve şelale bulunmaktadır.

Geçen seneden gezemediğimiz bir başka köy de Beyören'di. İsminden dolayı şüphelendiğimiz bu bölgede yaptığımız çalışmalarda hiçbir arkeolojik buluntuya rastlanılmamıştır. Köylülerle yaptığımız konuşmalarla da köyün esas isminin Beyveren olduğunu on yıl önce köyün isminin Beyören olarak değiştirildiğini öğrendik. Beyören Köyü'nden Nazımbey istikâmetine doğru giderken geniş ve düz bir arazide Pleistosen kırmızı kumulların içinde yağmurdan aşınmalar sonucu ortaya çıkmış çok sayıda geç döneme tarihlendirilebilecek seramik parçaları tespit edilmiştir.

Melen Barajı inşaatının Düzce İli sınırları içerisinde kalan şantiye alanı gezilerek incelenmiştir. Çalışmalar sırasında çıkartılan topraklar ve kesitler incelenmiş burada herhangi bir kültür varlığına veya yerleşime ait bir iz bulunamamıştır. Şantiye şeflerinin verdikleri bilgilerde denize yakın tepeliklerde deniz fosilleri ile karşılaşıldığı öğrenilmiştir.

Araştırma projemiz kapsamında Akçakoca İlçesinin kuzey kesiminde bulunan Kirazlı, Doğancılar, Kınık, Kalkın ve Paşalar köylerinde herhangi arkeolojik buluntuya rastlanılmamıştır.

2. SONUÇ

Ön veriler ışığında yapılan çalışmalarda 2014 yılı Düzce İli ve İlçelerinde Neolitik Çağ, Kalkolitik Çağ, Erken ve Orta Tunç Çağı yerleşimlerini tespit etmek amacıyla yapılan araştırmada, Akçakoca ilçesi köylerinden Uğurlu, Sarayköy, Hemşin, Karatavuk, Küpler, Esmahanım, Kurukavak, Tahirli, Kepeç, Beyören, Nazımbey, Paşalar, Kurugöl, Yeşilköy, Doğancılar, Kınık, Kalkın, Yenice köyleri ve civarları taranıp koordinatları alınarak harita üzerinde yerleri belirlenmiştir (Harita: 1).

Çalışmalarımız asıl konumuzu teşkil eden Neolitik Çağ, Kalkolitik Çağ, Erken ve Orta Tunç Çağı, dönmelerini içeren yüzey araştırma projemizi tarih öncesi dönemlere ait (Paleolitik/Epipaleolitik/Neolitik) kültürlerle ait buluntular projenin yol haritasını çıkarmamızı sağlamıştır. Akçakoca ile ilçeleri arasındaki coğrafi özellikler dikkate alınarak kıyı ile iç kesimler arasındaki yerleşim farklılığı açığa çıkmıştır. 2014 sezonunda yapılan çalışmalar başarılı bir şekilde sonlandırılmıştır.

DÜZCE İLİ TARİH ÖNCESİ ARKEOLOJİSİ 2014 YILI YÜZEY ARAŞTIRMASI'NDA İNCELENEN YERLERİN VE BULUNTU TESPİT EDİLEN ALANLARA İLİŞKİN KOORDİNAT BİLGİLERİ

Konuralp Taşlarının Kullanıldığı evlerden örnekler, (36T 0343901D 453222K)

Temel olabilecek Yapı, (36T 0343901D 4530257K)

Konuralp kayan Taşlar, (36T 0344073D 4530341K)

Konuralp meydana yazıtın çıktığı yer ,(36T 03433837D 4530230K)

Uğurlu Köyü Melen çayı kenarı, (36T 0331353E 4543309N)

Uğurlu köyü kaçak kazı alanı, (36T 0330304E 4542304N)

Uğurlu Köyü dikenli mevkii ,(36T 0330400E 4542578N)

Uğur Köyü saray yeri mevkii eski kilise alanı, (36T 0330821E 4542300N)

Saray köy civarı geç dönem kuyu, (36T 0330955E 4542237N)

Sarayköy civarı taş ocağı olarak kullanılmış alan ,(36T 0330994E 4541847N)
Uğurlu köyü taş Ocağı, (36T 0331688D 4542766K)
Uğurlu köyü kesit, (36T 03331696D 4542766K)
Uğurlu köyü genel,(36T 0331966E 454334N)
Deremen Bayırı, (36T 0331772D 4543398K)
Melen Barağı şantiyesi, (36T 0329434E 4542031N)
Hemşin Köyü Işlık Alanı, (36T 03339660E 4543592N)
Karata uk yol boyu ana kaya gözlenmiştir, (36T 0332835D 4541498K)
Karata uk kesitten görülen ana kaya, (36T 0333297D 454182K)
Akçakoca girişinde taşıma toprak, (36T 0350538E 4524224N)
Esm  hanım dere kenarı, (36T 0331683E 4541364N)
Esmahanım dere kenarı 2, (36T 0333585E 4538708N)
Kurukavak girişi, (36T 0333585E 4538708N)
Küpler köyü, (36T 0331913D 4536020K)
Küpler köyü seramik küplerin bulunduğu mevki, (36T 0331960D 4535994K)
Tahirli köyü, (36T0337715E4547155N)
Tahirli kırmızı topraklı alan, (36T0337409E4548531N)
Tahirli Kocakışla mevkii, (36T0337533E4548836N)
Kepenç amlık mevkii, (36T0341835E4548529K)
Akçakoca kavşak, (36T0343885E4550406N)
Fakıllı köyü, (36T0343899E4550395N)
Beyören, (36T0345334E4545324N)
Beyören kırmızı topraklı alan, (36T0344369E4547239N)
Nazımbey ciğer taşlarının olduğu alan, (36T033127E4547676N)
Kurugöl, (36T0339354E4542348N)
Yeşilköy, (36T0342148E4542342N)
Kırazlı, (36T0342328E4544027N)
Aktaş, (36T0337192E4544496N).

Harita: 1

Harita: 2

Resim: 1

Resim: 2

Resim: 3

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

Resim: 8

Resim: 9

Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

KUZEYBATI ANADOLU VE TRAKYA'DA ERKEN KÜLTİSTİK KAYA (KAYA-OYMA VE MEGALİT) ANITLARI VE KÜLT ALANLARI PROJESİ EDİRNE VE KIRKLARELİ İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMASI 2014¹

Engin BEKSAÇ*

2014 çalışmalarına konu olan Havsa İlçesi'nin ve Merkez İlçe'nin güney kesimlerinde kalan köyler Edirne İl merkezine çok yakın olmalarına rağmen, iyi çalışılmamış olmaları bakımından dikkate şayan yerlerdir. Bu nedenle 2014 yılı çalışmaları bu bölgelerde yapılan ilk kapsamlı ve resmi yüzey araştırması faaliyeti olarak ayrıcalık taşımaktadır.

Çalışmanın başlangıcında Bostanlı Köyü ziyaret edilmiştir. Bostanlı Köyü'nde içinde Karataşlar bulunan bir mezarlığa rastlanmıştır ve bu taşların daha çok 19. Yüzyıl başlarıyla ilişkili olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca mevcut Bostanlı Köyü arazisinde daha önce yerleşilmiş ve yok olmuş üç eski köyün kalıntılarının bulunduğu ve mevcut mezarlığın da bu eski köyler ile ilişkisi olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Daha sonra Köseömer Köyü 'nden Havsa Merkeze giden yol üzerinde, Havsa istikâmetine gidişle yolun sol tarafında kalan Beştepeler Tümüls Nekropol alanında çalışılmıştır.

* Prof. Dr. Engin BEKSAÇ, Sanat Tarihi Bölümü Başkanı / Trakya Araştırmaları Merkezi Müdürü, Edebiyat Fakültesi, Trakya Üniversitesi, Balkan Kampüsü, 22030 Edirne/TÜRKİYE.

1 2014 yılı Yüzey Araştırması çalışmaları Kültür Ve Turizm Bakanlığı temsilcisi olarak Arkeolog Hasan Ersin Atakal 'ın katılımıyla 5-15 Eylül 2015 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Gerekli ödenek Trakya Üniversitesi, TÜBAP Projesi tarafından karşılanmıştır. Çalışmalar esnasındaki katkılarından dolayı, Edirne Müzesi Müdürü Hasan Karakaya'ya, Havsa İlçe Jandarma Komutanlığı ve personeli' ne, Edirne Anıt Eserleri Derneği Başkanı Yard. Doç. Dr. Mustafa Hatipler 'e, Bostanlı 'dan Yılmaz Özer'e, Kulubalık'tan Mecit Atlı'ya, Kabağaç'tan Hayrettin Turan'a, Naipyusuf'tan, Atıla Gün'e, Tahal'dan Mustafa Aksu'ya, Köseömer'den Feyzullah Açıkgez'e, Taptık'tan Ferit Bekir'e, Elçili 'den Hamdi Aksoy 'a, Azatlı 'dan Musa Bacı 'ya, Tayakadın 'dan Fevzi Ekmürs ile birlikte, Necip Beştepe 'ye, Arkeolog Bilnur Kurt 'a, eşim Öğr. Gör. Şule Nurengin Beksaç 'a, bakanlık temsilcisi Arkeolog Hasan Ersin Atakal'a, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Genel Müdür Yardımcısı Vekili Arkeolog Zülküf Yılmaz 'a ve Genel Müdürlük personeline teşekkürlerimizi sunmayı bir borç biliriz.

Bu alan içinde üç tümülüs netlikle teşhis edilirken diğer iki tümülüsün de hayli güçlkle de olsa varlığı gözlemlenmiştir. Bu alanın geniş bir podyum üstünde olduğu ve bir kült alanı olarak teçhiz edildiği görülmektedir. Ana yönün güney istikâmetinde olması Antik Çağ geleneğine uygun bir durum sergilemekte olup, alanın yakınında yer alan akarsular da bu tip alanlar için alışılmış bir durum arz etmektedir (Resim: 1).

Kulubalık ve Kabaagaç Köylerinde yapılan çalışmalarda karataşlar bulunan mezarlıklara rastlanmıştır. Özellikle Kabaagaç Köyü içinde kalan eski mezarlık ağır bir çalı ve bitki dokusu altında olmasına rağmen büyük kara taşlar ile birlikte alışılmış tipte Osmanlıca yazılar ihtiva eden mezar taşları ile dikkat çekmektedir. Yazılı taşlar üzerinde 18. Yüzyıl ilk çeyreğine giden taşlara rastlanması karataş dikme geleneğinin daha erken olduğunu kanıtlamaktadır.

Naipyusuf Köyü ve çevresinde yapılan çalışmalarda Derindere Mevkii'nde Çakıllık Tümülüsü teşhis edilmiştir (Resim: 2). Çakıllık Tümülüsü çevresindeki tarlalarda Trak ve Roma Dönemi keramiklerine rastlanmış olması özellikle ilgi çekicidir. Bu tümülüsün içinde yer aldığı vadinin Kırklareli İli sınırları kapsamında kalan kesimlerindeki köyler çevresinde de başka tümülüs ve tümülüs gruplarının var olduğu teşhis edilmiş olup, bölgenin tümülüslerin hâkim olduğu ilginç bir peyzajın parçası olduğu anlaşılmıştır. Naipyusuf Köyü çalışmaları esnasında köyün merası içinde geç dönemlere ait yerleşim kalıntıları bulunduğu dair bilgilere de ulaşılmıştır.

Tahal Köyü çalışmaları esnasında köy mezarlığında karataşlara rastlanmıştır. Bu köyde Geç Dönemlere ait Hristiyan mezar taşları ile birlikte, Edirne Kalesi'ne ait olduğu bilgisine ulaşılan bazı taşlara da rastlanmıştır.

Oğulpaşa Köyü çalışmaları esnasında Reşadiye Mahallesi'nden Osmaniye Mahallesi'ne giden yolun köşesinde içinde karataşlara rastlanan ve satılarak özel mülkiyete geçmiş bir mezarlığın kalıntılarına rastlanmıştır.

Oğulpaşa Köyü merasında çok sayıda tümülüsün bulunduğu görülmüştür. Bunlardan bir tanesi köy merası dâhilinde ve köyün güneydoğusunda yüksek bir podyum üzerinde bulunan Bağlık Tümülüsü'dür (Resim: 3). Bu tümülüs köyün güneydoğusunda ve ulaşımı zor bir konumda yer almaktadır.

Diğer tümülüslerin bir grubu köyün üstüne gelen batı tarafta Üçtepeler olarak bilinen mahalde bulunmaktadır (Resim: 4). Üçtepeler – günümüzde ağır tarımsal tahribat nedeniyle - zorlukla seçilebilmekte olan tümülüsleri ile dikkat çekmektedir. Yüksek ve çevreye hâkim bir düzlük üzerinde yer alan tümülüslerin kuzey güney eksenine göre düzenlenmiş geniş bir alan teşkil ettiği bellidir. Peyzaj içinde dikkat çekici bir konumu olduğu fark edilen tümülüslerin çevredeki diğer tümülüsle ile de yakın bir ilişki içinde oldukları görülmektedir.

Oğulpaşa merasında yer alan ve Oğulpaşa'yı Osmanlı 'ya bağlayan yolun üzerinde Havsa Deresi Çatağı 'nın batı tarafında çok sayıda tümülüstən oluşan geniş bir nekropol alanının varlığı dikkat çekicidir (Resim: 5). Bu tümülüslerden alanın güneydoğu ucunda ve Havsa Deresi 'nin içinden aktığı vadinin batı tarafındaki set üstünde bulunanı gayet büyük boyutlarda olmasına rağmen, bu tümülüsün kuzeyine gelen kesimlerdeki tüm diğerleri oldukça basık durumda olup yok olma tehdidi altındadır. Bölgede altı yedi tümülüs olduğu zorlukla da olsa teşhis edilebilmektedir.

Havsa Deresi Çatağı'nın yanı başında bulunan bu tümülüslerin ilginç bir coğrafi konumu bulunmakta olup, çatağın öbür tarafında Osmanlı Köyü merasında kalan bir başka tümülüs ile ilişkili geniş bir peyzajın içinde yer almaktadırlar. Roma Dönemi keramiklerine rastlanan alanın Köseömer Havza Merkez arasındaki yol üstünde bulunan Beştepeler ile de ilişkili bir peyzaj içinde bulunması çok dikkat çekicidir. Bu kesimin çevredeki diğer tümülüsleri de içine alan geniş bir peyzajın parçası olduğu da gözden kaçmamaktadır.

Bu geniş tümülüs alanının hemen karşısında, Osmanlı Köyü sınırları içinde kalan ve Havsa Deresi Çatağına yukardan bakan set üstünde bir başka tümülüs yer almaktadır (Resim: 6). Bu tümülüs Oğulpaşa merasındaki alanının güneydoğu ucunda yer alan büyük tümülüs ile direkt bir bütünlük sağlamakta ve o tümülüsle aynı doğrultuda yer almaktadır.

Osmanlı Köyü 'nün arkasında kalan batı tarafındaki sırt üzerinde de iki büyük tümülüse rastlanmaktadır (Resim: 7). Bu tümülüsler halk arasında Kocatepe ve Mezarlıktepe olarak adlandırılmış olup, bir tanesi bir su deposu tarafından tahrip edilmiş durumdadır. Osmanlı çevresindeki arazide daha basık durumda başka tümülüslerin de var olduğu da fark edilmektedir.

Köseömer Köyü'nde yapılan çalışmalar esnasında ulaşılan Kirpitepe Tümülüsü'nün ağır biçimde tarla sürümü ile çok alçaltıldığı ve yok olma tehlikesi altında bulunduğu gözlemlenmiştir. Çevredeki peyzaja hâkim durumda olan Kirpitepe Tümülüsü'nün güneyinde Yediyalaktepe Tümülüsü ve batısında Mezarlıktepe Tümülüsleri yer almaktadır. Bu tümülüsler de Köseömer merasında yer alan oldukça hacimli büyük tümülüsler olarak dikkat çekmektedir.

Mezarlıktepe üzerinde Köseömer Köy mezarlığının bulunduğu bir bölge olup, iki büyük tümülüs ile dikkat çekmektedir (Resim 8). Köseömer Mezarlığı'nda bu iki tümülüs dışında, ikisi çok büyük boyutlarda olan çok sayıda karataşa rastlanmaktadır (Resim 9). Bu büyük karataşların bir Osmanlı Mezarlığı içinde yer alması, Trakya'da var olduğu iddia edilen menhirlerin esasında Osmanlı Dönemi mezar taşları olması durumunu kanıtlayan önemli bir örnek olarak dikkat çekmektedir.

Köseömer Mezarlığında yer alan taşları 18. Yüzyıla tarihlenen örnekler vermesi büyük karataşların tarihlenmesi bakımından önem taşımakta olup, Bulgaristan ve Türkiye sınırları içinde yer alan benzeri mezarlıklarda bulunan karataşlar üzerinde yapılan çalışmalarda elde edilen tarihlere uygun düşmektedir.

Tapkık ve Yolageldi Köyleri'nin meralarının sınırında yer alan Kocahüyük (Resim 10) büyük boyutlu bir tümülüs olarak, içinde yer aldığı peyzaj içinde çok dikkat çekici bir konuma sahiptir. Tümüyle çevreye hâkim bir durum sergilemektedir. Çevrede bulunan hemen hemen tüm diğer tümülüsler ile ilişkili bir konumda yer almakta olan tümülüs çevresindeki alanlarda Roma Dönemi keramik parçalarına da rastlanmaktadır. Tapkık Köyü merası dâhilinde kalan Mezarlıktepe/Tepealtı ve Güllüktepe gibi adıyla bilinen yükseltilerin de birer tümülüs olduğu teşhis edilmiştir.

Kocahüyük ile irtibatlı bir görüntü sergileyen Mezarlıktepe veya Tepealtı olarak bilinen mevki 'de yoğun olarak insan kalıntılarına rastlanmış olduğu bilgisi de dikkat çekici bir durum arz etmektedir. Bunlar dışında Tapkık Köyü merasında Geç Dönemlere ait mezarlık ve iskân yerlerinin de bulunduğu anlaşılmıştır.

Edirne Merkez İlçe 'ye bağı Elçili Köyü merasında Geç Dönemlere ait mezarlık ve iskân izleri olduğuna dair bilgiler yanında, artık var olmayan bir köprü kalıntısı hakkında da bilgiler derlenmiştir. Bunlar dışında köyün doğu kısmına gelen kesimlerde bir tümölüs olduğü bilgisine de ulaşılmıştır.

Edirne Merkez İlçe 'ye bağı Tayakadın Köyü merasının batında yer alan Kanara veya Karabayır Mevkii 'nde yer alan Çingeneleşme Tümölüsü çok ağır bir tarım faaliyeti altında olup, tamamen yok olma tehlikesi göstermektedir.

Tümölüs yüksek bir yamaç üstünde içinde bulunduğı peyzaja hâkim konumdadır. Yakın zamanlara kadar çok belirgin olmasına rağmen artık zorlukla teşhis edilen tümölüs, Tayakadın Köyü merasında yer alan bir diğör tümölüs olan Karakoltepe, Karagöz Tümölüsü ile irtibat içinde olan bir konuma sahiptir.

Karakoltepe, Karagöz Tümölüsü Tayakadın Köyü merasının doğu tarafında sanayi kuruluşları ile iç içe bir durumda bulunmakta ve ağır bir tarım faaliyetinin tehdidi altında bulunmaktadır. Bu tümölüs de önceki tümölüs ile yakından ilişkili bir peyzaj içinde benzer bir konumda yer almaktadır. Diğör tümölüse göre daha iyi durumdadır.

Resim 1: Beştepeler tümölüsleri.

Resim 2: Naipyusuf Köyü, Çakılık Tepe tümölüsü.

Resim 3: Oğulpaşa Köyü, Bağlık tümülüsü.

Resim 4: Oğulpaşa Köyü, Üçtepeler tümülüsleri.

Resim 5: Oğulpaşa Köyü, Havsa Deresi Çatağı Üstü Nekropol alanı.

Resim 6: Osmanlı Köyü, Havsa Deresi Çatağı Üstü tümülüs.

Resim 7: Osmanlı Köyü tümülüsleri.

Resim 8: Köseömer Köyü Mezarlıktepe tümülüsleri.

Resim 9: Köseömer Köyü Mezarlığındaki mezar taşları.

Resim 10: Kocahüyük tümülüsü.

2014 YILI ERZİNCAN - ERZURUM İLLERİ YÜZEY ARAŞTIRMALARI

Alpaslan CEYLAN*
Akın BİNGÖL
Nezahat CEYLAN
Oktay ÖZGÜL
İbrahim ÜNGÖR
Yavuz GÜNAŞDI

Kültür ve Turizm Bakanlığı Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 12.10.2014 tarihli ve 177037 sayılı izinleri ile 2014 yılı yüzey araştırmaları, Erzurum İli Aziziye, Olur, Şenkaya, Çat ve Yakutiye İlçeleri'yle, Erzincan İli, Merkez, Otlukbeli ve İliç İlçeleri'nde yürütülmüştür.

Atatürk Üniversitesi'nden Prof. Dr. Alpaslan Ceylan başkanlığında yürütülen çalışmalara Yrd. Doç. Dr. Akın Bingöl, Yrd. Doç. Dr. İbrahim Üngör, Yrd. Doç. Dr. Oktay Özgül, Yrd. Doç. Dr. Yavuz Günaşdı ve Dr. Nezahat Ceylan katılmıştır. Bakanlık temsilciliği görevini Mersin Arkeoloji Müzesi Müdürlüğü'nden Yaşar Ünlü üstlenmiştir¹. Yüzey araştırmaları laboratuvar

* Prof. Dr. Alpaslan CEYLAN, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih Bölümü. Erzurum/TÜRKİYE.

Yrd. Doç. Dr. Akın BİNGÖL, Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü. Kars/TÜRKİYE.

Dr. Nezahat CEYLAN.

Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÜNGÖR Erzincan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. Erzincan / TÜRKİYE.

Yrd. Doç. Dr. Oktay ÖZGÜL, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih Bölümü. Erzurum / TÜRKİYE

Yrd. Doç. Dr. Yavuz GÜNAŞDI, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fak. Tarih Bölümü. Erzurum/TÜRKİYE.

- 1 Yüzey araştırmaları sırasında gösterdikleri anlayış ve sağladıkları katkılardan dolayı ekip üyelerine, bakanlık temsilcimiz Yaşar Ünlü'ye ve bu çalışmanın gerçekleşmesine büyük katkıları olan Atatürk Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Hikmet Koçak'a, Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Dilaver Düzgün'e, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Mustafa Yıldırım'a, Atatürk Üniversitesi Araştırma Fonu'na, DPT'ye ve Erzurum Müzesi Müdürü Mustafa Erkmen'e ve Olur İlçesinde arazi çalışmaları sırasında bizlere yardım eden Ethem Yıldırım'a ve Ahmet Yılmaz'a teşekkür ederiz.

çalışmaları, Dr. Nezahat Ceylan Arş. Gör. Hatice Uyanık, Arş. Gör. Özlem Bakan, Seval Salın, Ayşenur Morkoç, Gökhan Kalmuş ve İshak Küçükyıldız tarafından yürütülmüştür.

Bölgede 1998 yılından itibaren aralıksız yürüttüğümüz araştırmaların 2014 yılı çalışmaları da oldukça verimli geçmiş, bölgenin tarihi ve arkeolojisi- ni aydınlatması açısından önemli sonuçlar ortaya koyacağını düşündüğümüz birçok merkez tespit edilmiştir.²

Erzincan Bölgesinde Belirlenen Yerleşmeler

2014 yılı yüzey araştırmalarını Merkez, Otlukbeli ve İliç İlçeleri'nde yoğunlaştırdık. 2014 yılında Erzincan bölgesinde yaptığımız araştırmalarda, geçen yıllarda incelenen merkezlere yeni merkezler eklenmiştir.

ERZİNCAN-OTLUKBELİ

Avcıçayırı Kalesi

Erzincan İli, Otlukbeli İlçesi, Avcıçayırı Köyü'nün yaklaşık 1 km. güney- doğusunda 2158 m. rakımda yer almaktadır. Çevresine göre oldukça yüksek bir rakımda bulunan kale, Otlukbeli İlçesi'ni Bayburt İli'ne bağlayan tarihi

-
- 2 Ceylan, A., "1998 Yılı Erzincan Yüzey Araştırması", 17. AST-II 2000, Ankara, 181-192; Ceylan, A., "1999 Yılı Erzincan ve Erzurum Yüzey Araştırması", 18. AST, 2001, Ankara, 71-82; Ceylan, A., "2000 Yılı Erzincan ve Erzurum İlleri Yüzey Araştırmaları", 19. AST-II, 2002, Ankara, 165-178; Ceylan, A., "2001 Yılı Erzincan, Erzurum ve Kars İlleri Yüzey Araştırmaları", 20. AST-II, 2003, Ankara, 311-324; Ceylan, A., "2002 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", 21. AST-II, 2004, Ankara, 263-272; Ceylan, A., "2003 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", 22. AST-II, 2005, Ankara, 189-200; Ceylan, A., "2005 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", 24. AST-I, 2007, Ankara, 163-182; Ceylan, A. - Y. Topaloğlu vd., "2006 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", 25. AST-III 2008, Ankara, 129-148; Ceylan, A. - Y. Topaloğlu vd., "2007 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", 26. AST-II, 2009, Ankara, 133-150; Bingöl, A. - A. Ceylan vd., "2008 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", 27. AST-II, 2010, Ankara, 375-398; Topaloğlu Y. - Y. Günaşdı vd., "2009 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", 28. AST-II, 2011, Ankara, 1-21; Günaşdı, Y. - Y. Topaloğlu, "2010 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", 29. AST-III, 2012, Ankara, 49-70.; Özgül, O. - A. Ceylan vd., "2011 Yılı Erzincan, Erzurum, Kars ve Iğdır İlleri Yüzey Araştırmaları", 30. AST-II, 2013, Ankara, 277-292; Üngör, İ. - A. Bingöl vd., "2012 Yılı Erzincan-Erzurum İlleri Yüzey Araştırmaları", 31. AST-I, Ankara, 2014, 61-77; Ceylan, N. - Y. Günaşdı vd., "2013 Yılı Erzincan-Erzurum İlleri Yüzey Araştırmaları", 32. AST, Ankara (Baskıda).

yola hâkim bir mevkidedir. Kalenin 1 km. kadar kuzeybatısında Avcıçayırı yerleşmesi, güneybatısında ise geniş bir alan kurulmuş olan Güzelgül yerleşim merkezi bulunmaktadır. Bu durum bize Urartu yerleşim formasyonunda sıkça gördüğümüz; çevrede yerleşim alanının bulunduğu ve merkezde görkemli ve güvenlik açısından sarp alanlara kurulu kalelerin olduğu bir yerleşim ve güvenlik modelinin olduğu yapılaşmayı hatırlatmaktadır. Kalenin kuzeybatı ucunda büyük kayaların perdahlandığı ancak herhangi bir yazı unsurunun bulunmadığı görülmektedir. Bu alanın kutsal bir alan olarak yapıldığı akla gelmektedir.

Kalenin orta yerinde GSM vericisi bulunmaktadır. Kale inşasında, özellikle güney ve batı sur duvarları yapılırken ana kayalardan faydalanılmıştır. Ayrıca temel kısımları itibarı ile orta büyüklükte taşlar kullanılmışken üst kısımlarda küçük taşlardan faydalanılmıştır. Kale duvarlarının kalınlığı 90 cm. ile 150 cm. arasında değişmektedir. Kalenin çevresinde tarım ve hayvancılık açısından oldukça verimli arazilerin varlığı görülmektedir. Kalede keramik verisine rastlamamakla birlikte kalenin yapım tekniğine ve yerleştiği alana bakıldığında Demir Çağı özelliği gösterdiğini söylemek doğru olacaktır³.

Avcıçayırı Höyük

Erzincan İli, Otlukbeli İlçesinin 25 km. batısında, Avcıçayırı Köyü'nün hemen içerisinde bulunan höyük günümüzde köy yerleşiminin altında kalmıştır. Doğal olarak köy evleri ve diğer mimari yapılar ile kapatılmış olan höyük fazlasıyla tahrip olmuş ve görünmez hale gelmiştir. Höyük, Otlukbeli'nden geçerek Bayburt'a oradan da Karadeniz'e kadar ulaşan tarihî yolun güneyinde dağ eteğine kurulmuştur. Bu yerleşim merkezi son derece verimli tarım arazilerine ve hemen kuzey eteklerinden akan dereye hâkim bir konumdadır. Keramik verileri Demir Çağ, Helenistik Dönem ve Orta Çağ dönemlerine aittir⁴.

3 3985866 E - 3995883 N

4 3987899 E - 3997644 N

Otlukbeli Yerleşmesi

Erzincan İli, Otlukbeli İlçesinin 10 km. kadar kuzeydoğusunda 1925 m. rakımda yer almaktadır. Etrafı yüksek dağlarla çevrili, su kaynaklarının arasında, Tercan İlçesi'nden, Bayburt İli'ne ulaşan tarihi yolu kontrol altında tutan stratejik bir konumda bulunmaktadır. Yerleşim yerinin yanından akan dere-lerin tarım arazilerinin sulanması için de kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çok geniş bir alana yayılmış olan bu merkez ayrıca Osmanlı Devleti ile Akkoyunlu Devleti arasında 1473 yılında meydana gelen savaşın yapıldığı yer olarak belirtilmiştir. Yamaç boyunca yaptığımız incelemelerde oldukça büyük ve çok sayıda kaçak kazı çukurlarının olduğu gözlemlenmiştir. Geniş alana yayılmış bu merkezin batı ucunda mezarlık bir alan bulunmaktadır. Elde edilen Keramik verilerinin Helenistik ve Ortaçağ dönemlerine ait olduğu görülmektedir⁵.

ERZİNCAN-İLİÇ

Demir Mağara

Erzincan İli, İliç İlçesi, Ortatepe Köyü'nün 5 km. doğusunda, 1328 m. rakımda yer almaktadır. İçinden alınan madenler ile sürekli derinleştiği anlaşılan mağaranın yüksekliği 8 m., genişliği 13 m., derinliği ise 35 m. kadardır. Bu mağaradan demir madeninin çıkartıldığı bilinmektedir. Bu mağaranın, Demir Çağı'ndan itibaren demir madeni çıkarmak için kullanılmış olduğu düşünülmektedir. Ayrıca mağara çevresinde İliç İlçesi genelinde altın madeni işletmeciliği yapan şirketin sondaj çalışması yaptığı görülmektedir⁶.

Demir Mağara Yerleşimi

Erzincan İli, İliç İlçesi, Ortatepe Köyü'nün 5 km. doğusunda, 1310 m. rakımda yer almaktadır. Horasan harcının kullanıldığı ve düzenli bir duvar örgüsünün bulunduğu bir merkezdir. Oval bir mimari yapıya sahip olan mekân, su kaynağının yakınında stratejik bir konumda bulunmaktadır. Kaçak kazılar sonucu oldukça tahrip olmuştur Çevresinde üzerinde haç işareti

5 3987899 E - 3997644 N

6 3846463 E - 3940456 N

olan taşlar bulunmuştur. Aşırı tahribat nedeniyle buranın içeriği hakkında şimdilik net bir bilgi edinemedik⁷.

Gümbürenin Kalesi

Erzurum İli, İliç İlçesi, Ortatepe Köyü'nün 500 metre kadar batısında sarp kayalıkların üzerinde ve 1371 m. rakımda yer almaktadır. Kalenin batı eteğinde ana kayaya oyulu yarım bırakılmış kaya mezarlarını andıran, yontulmuş kaya yapısı bulunmaktadır. Kalenin etrafında, özellikle, batı tarafında zengin sayılabilecek tarım alanları ve su kaynakları bulunmaktadır. Kalenin doğu yamaçlarında kiklopik teknikle yapıldığı anlaşılan mimari kalıntılar görülmektedir. Kalenin ek unsurlarıyla birlikte kuzey-güney yönünde 400 m. kadar bir alanda uzandığı görülmektedir. Kalenin yakın çevresinde maden eritme sahalarının olması bu merkezin özellikle Urartu Dönemi'nde kullanıldığını düşündürmektedir. Bölgenin önemli kalelerinden bir olduğunu söyleyebiliriz. Elde edilen Keramik verileri İlk Tunç Çağ ve Demir Çağ dönemlerine aittir⁸.

Hurri Höyüğü

Erzincan İli, İliç İlçesi'nin 7 km. kuzeyinde, Karasu'ya yakın bir alanda ve 2084 m. yükseklikte yer almaktadır. Çevresindeki diğer höyüklerle kıyaslandığında oldukça büyük bir höyük olduğu görülmektedir. Bu merkezde çok sayıda kaçak kazı yapıldığı görülmüştür. Höyüğün yakın çevresi verimli tarım arazileri ile çevrilidir. Höyüğün üzerine özel bir şirkete ait verici yerleştirilmiş ve höyüğe büyük zarar verilmiştir. Höyükte çok az miktarda keramik verisine rastlanılmıştır⁹.

Karabayır Gözetleme Kulesi

Erzincan İli, İliç İlçesi, Ortatepe Köyü'nün 2 km. kadar kuzeyinde 1140 m. rakımda yer almaktadır. Günümüzde kullanılan mevcut modern demiryolu

7 3846503 E - 3940310 N

8 3843072 E - 3942194 N

9 3852071 E - 3960922 N

hemen kuzeyinden geçmektedir. Konum olarak Karasu'ya hâkim bir noktada ve doğal kaynakları kontrol altında tutan stratejik bir alanda bulunmaktadır. Kulenin mimari özellikleri ve tespit edilen keramik verileri Orta Çağ dönemine ait olduğunu göstermektedir¹⁰.

Kekliktepe Yerleşimi

Erzincan İli, İliç İlçesi, Ortatepe Köyü'nün 1 km. kuzeydoğusunda 1326 m. rakımda yer almaktadır. Bu merkezin 500 m. güneybatısında bulunan Gümbürenin Taşı Kalesi ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Oldukça geniş bir alana yayılmış olan Kekliktepe yerleşim yerinin mimari yapıları rahatlıkla görülebilmektedir. Oldukça tahrip olan yerleşim yerinde kaçak kazı izlerine rastlanılmaktadır. Keramik verileri Demir Çağ ve Ortaçağ özelliği göstermektedir¹¹.

Maden Eritme Alanı

Erzincan İli, İliç İlçesi, Ortatepe Köyü'nün 2 km. kadar kuzeydoğusunda 1206 m. yükseklikte yer almaktadır. Gümbürenin Taşı Kalesi'ne yakınlığından dolayı maden eritme sahasının, kale ile bağlantılı olarak kullanıldığını düşünülmektedir. Bu merkezde görülen cüruf alanının oldukça geniş olması burasının büyük bir eritme ocağı olduğunu ve uzun dönem kullanıldığını göstermektedir. Bu tarihî maden eritme sahası basit bir orman yolu yaparken işçiler tarafından rastlantı sonucu ortaya çıkarılmıştır¹².

Ortatepe Höyüğü

Erzincan İli, İliç İlçesine 24 km. uzaklıkta ve 1294 m. yükseklikte yer almaktadır. Yerleşim alanı, köylülerin yaptığı evler ve kullandıkları tarım arazileri (küçük bahçeler) tarafından tamamen yok edilmiştir. Şimdiki köyün

10 3842442 E - 3942266 N

11 3843198 E - 3941539 N

12 3843277 E - 3941927 N

merkezinde kalmış olan yerleşimden elde edildiğini tahmin ettiğimiz loğ taşı, dibek ve değirmen taşı gibi tarım amaçlı kullanılan malzemeler tespit edilmiştir. Orta Çağ özelliği göstermektedir¹³.

ERZİNCAN-MERKEZ

Kalecik Kalesi

Erzincan İl merkezinin 35 km. güneydoğusunda yer alan kale, Munzur Dağları'nın eteğinde ve 1614 m. yükseklikte yer almaktadır. Kalecik Kalesi kuzey-güney yönlü kurulmuş bir kaledir. Kalenin doğu-batı alanı daha dardır. Kalenin hemen eteklerinden çıkan güçlü bir su kaynağı batıya doğru birkaç km aktıktan sonra Karasu'ya karışmaktadır. Kale çevresinde geniş tarım arazileri ve ormanlık alanların olduğu görülmektedir. Yine kale çevresinin hayvancılık için çok verimli bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Kalenin eteklerinden zirveye kadar ulaştığını tahmin ettiğimiz bir sarnıç bulunmaktadır. Bu sarnıcın bazı yerleri geniş ve yüksektir. Giriş kısmının yüksekliği 3 m. olup, iç kısmına doğru gidildikçe daralmaktadır. Sarnıç'ın son kısmında bir açık alanın varlığı belli olmaktadır. Bu açık alanın yukarıdaki su basamaklarına kadar ulaştığı tahmin edilmektedir.

Kalecik Kalesinin sarp kayalıklarının en üst kısmında görülen kaya basamaklarının birkaç yüz metre uzaktan bile fark edilebilecek kadar ihtişamlı bir yapıya sahip olduğu görülmektedir. Ancak bazılarının üzeri tahrip olmuş durumdadır. Batıda, Kalecik Köyü'ne bakan yamaçta kalenin duvarları iyi bir şekilde görülebilmektedir. Kalenin batı kesiminde mimari yapıda kullanıldığı anlaşılan kayalar eteklere kadar yuvarlanmıştır. Kalecik Kalesi, Urartu kalelerinde sıkça görülen kiklopik teknik kullanılarak inşa edilmiştir. Kale, Erzincan Ovası'na açılan vadiye hâkim bir konumda bulunmaktadır. Ayrıca Kalecik Kalesi Munzur Dağlarının sarp yamaçlarında kurulmuş ve son derece korunaklı bir mevkide inşa edilmiştir. Kalenin en önemli özelliklerinden biri de kaya basamaklı su tüneli ile kaleden vadiye, su kaynağına kadar inilmesidir.

13 3842950 E - 3941186 N

Kalenin dört bir etrafı kaya basamakları ile çevrelenmiştir. Son derece ihtişamı olarak yapılmış kaya basamakları ile kalenin sarp yamaçlarını takip ederek kalenin zirvesine kadar çıkmak mümkündür. Kalenin zirvesinden eteklerine kadar inen ve oyularak yapılan başka basamaklı yapılar da mevcuttur. Kalenin 1540 m. rakımlı noktasından (yani orta kesimlerinden) zirveye kadar bu basamaklı yapıyı kullanarak sayabildiğimiz 70 basamak mevcuttur. Kalenin orta kesimlerinde bu yapının çöktüğü anlaşılmaktadır. Tabana yakın kısma, 23 basamaklı su mağarasından (Kalecik köylülerince kalenin bu kısmı, su mağarası olarak adlandırılmaktadır) zor çıkılabilmektedir. Kaya basamakları kalenin zirvesine doğru dıştan olmak üzere devam etmektedir. Bu durum, Urartu'daki "yalancı basamak" anlayışını yansıtmaktadır. Çift merdiven sistemi ile oluşturulmuş kaya basamaklarının olduğu açıkça görülmektedir. Yine kalenin eteklerinde bir mağaraya rastlanılmaktadır. Bu mağara, toprak malzeme ile dolduğundan, derinliği büyük ölçüde kaybolmuş durumdadır. Mimari yapının açıkça görüldüğü Kalecik Kalesi'ndeki keramik verisi oldukça azdır. Ancak kalenin hem yapım tekniği hem de diğer özellikleri incelendiğinde burasının Orta Demir Çağ'da inşa edilmiş ihtişamlı bir Urartu kalesi olduğunu söylemek mümkündür¹⁴.

Kalecik Yerleşmesi

Erzincan İl merkezinin 35 km. güneydoğusunda ve 1516 m. rakımda yer almaktadır. Kalecik Köyü'nün 1 km. kadar doğusunda bulunan merkez dogal bir tepenin üzerinde bulunmaktadır. Munzur Dağları eteklerinde bulunan bu yerleşim alanı, verimli tarım arazileri, çayırılık alanlar ve kaynakları bakımından oldukça zengindir. Yerleşim yeri üzerinde çok sayıda kaçak kazı çukuru bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi 1,5 m. derinlikte ve 2,5 m. genişliğindedir. Bu alanda mimari kalıntılar görülebilmektedir. Yerleşimin doğu tarafı dağdan sürekli yuvarlanan kaya parçaları ile kapanmış durumdadır. Yine yerleşim yerinin üzerinde olduğu tepenin eteklerinde bu merkezin mimarisinde kullanıldığı anlaşılan kayalar bulunmaktadır. Bu merkezde çok az miktarda keramik mevcuttur. Keramik verileri Erken Demir Çağ ve Orta Çağ'a aittir¹⁵.

14 3973569 E - 3956657 N

15 3973842 E - 3956771 N

Erzurum Bölgesinde Belirlenen Yerleşmeler

2014 yılı yüzey araştırmalarını Aziziye, Olur, Şenkaya, Çat ve Yakutiye İlçelerinde yoğunlaştırdık. 2014 yılında Erzurum bölgesinde yaptığımız araştırmalarda, geçen yıllarda incelenen merkezlere yeni merkezler eklenmiştir.

ERZURUM-AZİZİYE

Tebrizcik Kalesi

Erzurum İli Aziziye İlçesi, Tebrizcik Köyü'nün hemen 1 km. doğusunda ve 1901 m. yükseklikte yer almaktadır. Oldukça büyük ve stratejik açıdan oldukça önemli bir kaledir. Üzerinde çok fazla kaçak kazı izine rastlanmaktadır. Kale sur duvarları yer yer izlenebilmekte olup kaçak kazılar sonucu oldukça tahrip olmuştur. Kalenin hemen kuzeyinde daha önce tespit ettiğimiz Aşıklı Höyük¹⁶ bulunmaktadır. Doğu tarafından Erzurum Kandilli karayolu geçmektedir. Köyün deprem sonrası taşınan yeri ise, hemen kalenin kuzey tarafındadır. Erzurum'u İstanbul'a bağlayan karayolunun hemen güneyinde yer alması stratejik açıdan önemini oldukça arttırmaktadır. Doğu-batı doğrultulu olan kale oval planlıdır. Kalenin kuzey, güney ve batı tarafı ovalarla çevrili olup, güney tarafında ise küçük bir vadi vardır. Güney tarafı uçurumla çevrilidir. Daphan Ovasını tamamıyla kontrol altında tutmaktadır. Su kaynakları kalenin hemen doğusundan gelip güneyinden geçmektedir. Kalenin güney eteklerinde mimari yapılar rahatlıkla görülmektedir. Keramik verileri İlk Tunç Çağ, Demir Çağ ve Ortaçağ dönemine aittir¹⁷.

Tebrizcik Yerleşmesi

Erzurum İli, Aziziye İlçesi, Tebrizcik Köyü'nün 2 km. güneyinde ve 1929 m. yükseklikte yer almaktadır. Yerleşmenin çevresi tarım arazileriyle çevrilidir. Tebrizcik Kalesinin 2 km. güneybatısında yer alan yerleşme kaleyle aynı döneme tarihlendirilebilir. Günümüzde yerleşmenin güneyinde hayvancılık

16 Ceylan, A. *Doğu Anadolu Araştırmaları (Erzurum-Erzincan-Kars-İğdır)*, 2008, Erzurum, 142.

17 37672839 E - 4422010 N

faaliyetlerinin yapıldığını ve etrafının oldukça verimli araziler ile çevrili olduğunu söyleyebiliriz Yerleşim yerinin oldukça tahrip olduğunu yer yer kaçak kazıların yapıldığı görülmektedir. Yerleşmenin hemen kuzey tarafından bir dere geçmekte olup, yerleşim yerinin su ihtiyacını karşılamaktadır. Yerleşmenin kuzeyi, Daphan Ovası'na bakmaktadır. 350-400 m².lik bir yerleşim alanına sahiptir. Yerleşmenin güney tarafında küçük bir vadi olup, güney tarafı yüksek tepelerle çevrilidir. Kuzey, doğu ve batı tarafı ise daha açıktır. Mimari yapılar günümüzde hala izlenebilmekte olup, oval ve kare planlı yapılar gözle görülmektedir. Keramik verileri doğrultusunda bu yerleşmenin İlk Tunç Çağ ve Ortaçağ dönemi yerleşmesi olduğunu söyleyebiliriz¹⁸.

ERZURUM-ÇAT

Hasanbey Kalesi

Erzurum İli, Çat İlçesi, Bardakçı Köyü'nün 1,5 km. kuzeydoğusunda, 2548 m. rakımda yer almaktadır. İlk Tunç Çağında yapılmış olan kalenin sur duvarları iri ve kiklopik teknikte inşa edilmiştir. Kalenin özellikle orta kısmı daha alçaktır. Daha önce Çavuştepe¹⁹ vb. örneklerine rastladığımız aşağı ve yukarı kale özelliklerini burada görmek mümkündür. Kalenin orta kısmı daha zayıf bir konumda olduğundan dolayı iki tarafta sur duvarlarıyla yükseltilmiştir. Her iki kaleye de girişin orta kesimden yani güneyden yapıldığı anlaşılmaktadır. Aşağı yukarı 1,5 m.'ye yakın sur duvarlarının ayakta kaldığı izlenmektedir. Kaleleri, doğu-batı olarak adlandırabiliriz. Özellikle doğudaki kesimin sur duvarlarının daha belirgin ve yüksek olduğunu ifade edebiliriz. Doğu tarafının üst kısmında herhangi bir tıraşlama yapılmadığı görülmektedir. Batıdaki yükseltinin üzeri özellikle mimari yapıya uygun bir hale dönüştürülmüştür. Burasının muhtemelen kalenin korunması için yapılmış olduğunu söyleyebiliriz. Batı taraftaki kalenin sur duvarı yer yer çift kademeli inşa edilmiştir, Doğudaki kalenin özellikle doğusundaki sur duvarları daha belirgin olarak gözükmemektedir. Kalenin bu kısmında bir kademeli geçişin olduğu görülmektedir. Doğudaki sur duvar kalınlığının, uç kısma gitmeden yaklaşık 1.80-2 m. arasında değiştiği anlaşılmaktadır.

18 37670953 E - 4419537 N

19 Erzen, A. *Çavuştepe I*, M.Ö. 7-6. yy. *Urartu Mimarlık Anıtları ve Ortaçağ Nekropolü*, Ankara, 1978.

Çat bölgesindeki önemli kalelerden biri olduğunu söyleyebiliriz. Doğu sur duvarları hemen tepenin kenarında olduğu gibi iç kesimden yükselti yapılarak inşa edilmiştir. Buradaki en önemli unsur duvarın kademeli olarak yapılmasıdır. Kademeli bir yapı tek sıra halinde yapılmamış, özellikle güney surlar biraz daha dışa çekik olarak yapılmıştır. Sur duvarları, 2.50-3 m. girinti yaptıktan sonra doğuya doğru devam etmektedir. Duvarlar, güneyden doğuya doğru döndükten 5 m. sonra batıya doğru devam edip, sonra tekrar girinti yaparak kuzeye doğru devam etmektedir. Özellikle orta kesimde yani daha alçak oval olan kısımda mimari yapılara rastlanılmaktadır. Oval yapılar, daha çok kuzeye doğru olan kısımda yer almaktadır. İlk çağ yerleşim yerleri olduğunu söyleyebileceğimiz bu yapılar, Erken dönemde de kullanılmıştır. Hasanbey Kalesi keramikleri İlk Tunç Çağ, Demir Çağ ve Ortaçağ özelliği göstermektedir²⁰.

ERZURUM-OLUR

Ekinlik Kalesi

Ekinlik Kalesi; Erzurum İli, Olur İlçesi'nde bağlı Ekinlik Köyü'nün 2 km. kuzeyinde ve 2256 m. yükseklikte yer almaktadır. Kalenin hemen güney tarafı verimli tarım arazileriyle çevrili olup, oldukça büyük bir vadiye bakmakta ve bu vadiyi kontrol altında tutmaktadır. Her yönden vadiye hâkim bir konumda yer alan kalenin doğu bölgesi hariç her tarafı uçurumla çevrilidir. Bu da, kaleye doğal bir savunma özelliği kazandırmaktadır. Ekinlik Kalesinde daha önce müzenin izniyle, define arama maksatlı bir kazı yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kalenin tam ortasında yaklaşık 5-6 m. derinliğinde bir kaçak kazının yapıldığı anlaşılmaktadır. Kalenin duvarlarının kesme taşlarla yapıldığı ve aralarının harçlarla örüldüğü görülmektedir. Kalenin sur duvarlarının Ortaçağ Döneminde yapıldığını söyleyebiliriz. Kalenin kuzey tarafı hariç, her tarafında yerleşim yerlerinin varlığı dikkat çekmektedir. Bu yerleşim yerlerinde oval ve dikdörtgen planlı mimari yapılar gözlenmektedir. Kalenin kuzeybatısından bir dere akmaktadır. Kale üzerinde yer alan keramik parçaları İlk Tunç Çağ, Erken Demir Çağ, Orta Demir Çağ ve Ortaçağ özelliği göstermektedir²¹.

20 37660627 E - 4385543 N

21 38263559 E - 4530975 N

Ekinlik Kalesi 2

Ekinlik Kalesi 2; Erzurum İli, Olur İlçesi'nde bağlı Ekinlik Köyü'nün 1 km. kuzeydoğusunda Ekinlik Kalesinin 500 m. kuzeyinde ve 2256 m. yükseklikte yer almaktadır. Kale, yüksek bir tepe üzerinde bulunmakta ve hemen altından geçen yolu ve su kaynaklarını kontrol altında tutmaktadır. Doğu tarafından Uzundere-Tortum yollarına açılan Çoruh Vadisinin sol tarafındaki vadileri kontrol etmekte; diğer taraftan ise Şenkaya-Sarıkamış-Ardahan istikâmetine giden tarihi yolları kontrol altında tutmaktadır. Kalenin tam karşısında definençiler tarafından tıraşlanmış ve içine toprak dolmuş bir kale yer almaktadır. Kaleler karşılıklı olarak birbirlerini görmektedirler. Bu merkezin gözetleme kulesi olarak kullanıldığı söylenebilir. 22 m. uzunluğunda, 12 m. genişliğinde olan kalenin sur duvarları ayakta olup, sur duvarlarının genişliği yaklaşık 1.20 m. kadardır. Kale kiklopik teknikle yapılmıştır. Çok sarp yerlerde olan bu kaleler, konar-göçer kültürün erken dönemdeki izlerine örnekler vermektedirler. Kalede çok az sayıda keramik verisine rastlanılmıştır²².

Ilıkaynak Kalesi

Erzurum İli, Olur İlçesi, Ilıkaynak Köyü'nün 3 km. güneydoğusunda 2111 m rakımında Olur İlçesi'ni karşıdan gören bir konumda yer almaktadır. Doğu-batı doğrultulu bir kaledir. Kale, Olur-Şenkaya arasındaki vadi yollarını ve yine kuzey tarafından Uzundere'ye açılan vadileri kontrol altında tutan çok büyük bir yol şebekesinin tam orta yerinde yapılmış stratejik bir kaledir. Kalenin batı tarafında su göletleri mevcuttur. Ilıkaynak Kalesi, etrafındaki derelerden ve vadilerden gelen yeraltı su kaynaklarıyla Olur İlçesi'nin tüm su ihtiyacının karşılandığı bir noktada yer almaktadır. Kalenin etrafında yerleşime uygun tarım alanları mevcuttur. Kalede sunak diye adlandırabileceğimiz yapılarla birlikte, özellikle doğu kısımda karmaşık oval planlı mimari yapıların olduğu gözlemlenmiştir. Kalenin sur duvarlarının bir kısmı ayakta olmakla birlikte bir kısmı da tahrip olmuştur. Sur duvarlarındaki taşların yüksekliği 70-100 cm. arasında değişmektedir. Kalenin hemen kuzeyinde bir

22 38263211 E - 4532057 N

su göleti yer almaktadır. Fakat bunun yanında irili ufaklı birçok suyun bulunmuş olduğu gölete benzer sulama yapıları da mevcuttur. Mimari yapılar ve bölgedeki diğer yerleşim biçimleri dikkate alındığında buranın büyük bir Urartu kalesi ve aynı zamanda da bir eskiçağ yerleşim merkezi olduğu anlaşılmaktadır. Kaledeki keramik verileri İlk Tunç Çağ ve Orta Demir Çağ özelliği göstermektedir²³.

Ilıkaynak Yayla Kalesi

Erzurum İli, Olur İlçesi, Ilıkaynak Köyü'nün 6 km. kuzeydoğusunda, Ilıkaynak Yaylasının 500 m. kuzeydoğusunda, 2478 m. rakımda yer almaktadır. Stratejik açıdan oldukça önemli olan kale, tüm bölgeye hâkim bir durumdadır. Kalenin, güney tarafındaki yollar, Tortum'u-Uzundere'ye bağlayan vadileri kontrol altında tutmaktadır. Kaleden doğuya doğru giden yol ise Şenkaya ve Ardahan'ı kontrol etmektedir. Su kaynakları açısından elverişli ve zengin bir konumda yer almaktadır. Kale 36 m. uzunluğunda, 24.5 m. genişliğinde, kuzey-güney doğrultulu olup, oval planlıdır. Kalenin kuzey tarafı kurtin ve bastiyonlarla desteklenerek sağlamlaştırılmıştır. Kale sur duvarlarının kiklopik teknikle inşa edildiği görülmektedir. Kale üzerinde yer yer kaçak kazılar mevcuttur. Kalenin girişi batı taraftadır. Bu üç dağ ve tepenin arasında bulunan kale hem mimari yapısı, hem de stratejik yapısı itibarıyla önemli bir kale durumundadır. Kalenin dört tarafının surlarla çevrili olduğunu görmekteyiz. Batı tarafta yer alan kalenin girişi 7 m. genişliğinde ve duvarlarının yüksekliği 1.80 m.'dir. Kale sur duvarlarının yüksekliği 1.70 m. ile 2.20 m. arasında değişmektedir. Yine güney tarafının uçurum olduğunu ifade edebiliriz. Kalenin güney tarafındaki Karacaoğlan Dağlarının kaleye doğal bir koruma sağlamaktadır. Kalenin batısında Sarıbaba denilen ziyaret yeri vardır. Eskiden köy halkı bu ziyaret yerinde kurban kesiyorlarmış. Kalenin doğusunda Horasanbaba adı verilen dağ mevcuttur. Bu üç kalenin birbirini görmesi bu bölgenin stratejik açıdan doğal yol ve su bakımından zengin olduğunu göstermektedir. Kuzeyinden geçen yollar, diğer kalelerle irtibatı sağlamaktadır. Derin vadiler vasıtasıyla hem Şenkaya tarafına, hem de Tortum vadilerine giden yollarla birleşmektedir.

23 38261091 E - 4528881 N

Kalenin batısında ve doğusunda su kaynakları bulunmaktadır. Kale, yaylak-kışlak hayatının yoğun şekilde yaşandığı bir merkezdir. Günümüzde burada yaylacılık faaliyetlerinin yoğun bir şekilde halen yapıldığı görülmektedir. Kalenin batı tarafında ikinci bir sur duvarının varlığı görülmektedir. İkinci sur duvarının, kalenin batı tarafını (giriş kısmı) daha korunaklı hale getirmek amacıyla yapıldığı düşünülmektedir. Kalede bulunan taşlar, 2 m. uzunluğa ve 1.50 m. genişliğe sahiptir. Bu taşların yüzeyleri kabaca düzeltilmiştir. Kalenin kuzey tarafında yerleşim izleri ve mezar olabileceğini düşündüğümüz oval planlı mimari yapılar mevcuttur. Kalede elde ettiğimiz keramik verileri, İlk Tunç ve Demir Çağ özelliği göstermektedir²⁴.

Peglerağzı Kalesi ve Yerleşmesi

Erzurum İli Olur İlçesi Ilıkaynak Köyü'nün 5 km. kuzeydoğusunda, Ilıkaynak Yaylasının hemen güneybatı tarafında ve 2353 m. Yükseklikte yer almaktadır. Kuzey-güney doğrultulu inşa edilen kale, stratejik açıdan önemli bir konumdadır. Oldukça büyük bir kale olup, su kaynakları açısından zengin bir bölgede yer almaktadır. Kalenin hemen doğu tarafından bir su kaynağı geçmektedir. Doğu tarafı uçurumla çevrilidir. Kale de yer yer korumayı güçlendirmek maksatlı ikinci bir sur duvarının yapıldığı görülmektedir. Kale duvarlarında kullanılan taşlar 50x80 cm. boyutlarındadır. Hem kale hem de yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Kale üzerinde yer alan çok sayıdaki mimari yapının izleri belirgin bir şekilde görülmektedir. Kaleden daha çok, bir yerleşim yerini andırmaktadır. Kalenin İlk Tunç Çağından itibaren yerleşim gördüğü keramik verilerinden anlaşılmaktadır²⁵.

Şeytan Kalesi

Erzurum İli, Olur İlçesi, Ilıkaynak Köyü'nün 4 km kuzeydoğusunda 2370 m yükseklikte yer almaktadır. Kale, Ilıkaynak Kalesi'ni tam karşıdan görmektedir. Oldukça büyük bir kale olduğunu söyleyebiliriz. Kalenin giriş kısmı ku-

24 38261091 E - 4528881 N

25 38260741 E - 4531075 N

zeybatısındadır. Su kaynaklarını ve vadiyi kontrol eden stratejik bir noktada yer almaktadır. Ermenistan sınırı yakınlarında bulmuş olduğumuz İlk Tunç kalelerine benzemektedir. Kalenin güney tarafında 60-70 cm.'lik taşlarla örülmüş sur duvarları günümüze kadar ayakta kalmayı başarmıştır. Güney tarafı uçurumdur. Kalenin diğer tarafında ise gözetleme kulesi diye nitelendirdiğimiz mimari yapılar mevcuttur. Büyük bir deprem ya da doğal afet geçirdiği düşünülen kalede, mimari yapıların kalıntıları dikkat çekmekte olup son derece tahrip olmuş vaziyettedir. Sur duvarlarının büyük bir kısmı ayakta kalmış olan kale, kaba taşlarla oluşturulmuş duvar yapısına sahiptir. Kalenin hemen güneyinde büyük bir yerleşim alanı mevcuttur. Oval ve yuvarlak planlı mimari yapılar, büyük taşların örülmesiyle yapılmıştır. Ancak deprem ve diğer fiziki etmenlerden dolayı mimari yapılar kaymış ve dağılmıştır. Kale üzerindeki keramik verileri İlk Tunç Çağı dönemine tarihlendirilmektedir²⁶.

Ürünlü Yerleşmesi

Erzurum İli Olur İlçesi, Ürünlü Köyü'nün 3,5 km. kuzeyinde 1720 m. yükseklikte yer almaktadır. Değişik tarzda mimari yapıların olduğu bir yerleşim yeridir. Yuvarlak ve kare planlı yapılar mevcuttur. Bunun yanında bu taşlardan hemen yerleşmenin yan tarafına getirilerek yapılmış yeni ağıllar mevcuttur. Bunun dışında hayvancılık ve tarım için son derece müsait olan bir yerde bulunmaktadır. Yerleşmenin etrafında ekili alanlar mevcuttur. Çayır ve otlakların bolluğu aynı zamanda burada konar-göçer hayatın eskiçağlardan itibaren devam ettiğini göstermektedir. Yerleşmede elde edilen keramik verileri İlk Tunç Çağı'ı özelliği göstermektedir²⁷.

ERZURUM-ŞENKAYA

Akşar Gözetleme Kulesi

Erzurum İli Şenkaya İlçesi'nin 14 km. kuzeyinde ve Şenkaya-Bardız karayolunun tam ortasında 1355 m. yükseklikte yer almaktadır. Gözetleme ku-

26 38260303 E - 4530104 N

27 38263397 E - 4532322 N

lesinin hemen arka tarafından Bardız Deresi geçmektedir. Güneyinden ise Bardız-Şenkaya karayolu geçmektedir. Gözetleme Kulesi'nin, Bardız-Şenkaya arasındaki vadileri kontrol eden oldukça önemli bir stratejik noktada yer aldığını söylemek mümkündür. Gözetleme kulesinin etrafı yıkıldığı için kulenin tepe noktasına erişme imkânı yoktur. Gözetleme kulesi, oldukça tahrip olmuştur. Batı ve kuzey duvarının bir kısmının ayakta olduğu görülmektedir. Ancak doğu ve güney kısımdaki duvarların büyük ölçüde tahrip olduğu ve günümüze hiç ulaşmadığı görülmektedir. Kulenin sur duvarlarında harç kullanıldığı görülmektedir. Çok az miktarda keramik verisi tespit edilmiş olup, keramik verileri Ortaçağ'a aittir²⁸.

Çatalkom Gözetleme Kulesi

Erzurum İli, Şenkaya İlçesi'nin 3 km. güneydoğusunda, Allahuekber Dağlarına açılan vadiye ve 2000 m. rakımda yer almaktadır. Şenkaya'yı Sarıkamış'a bağlayan yol güzergâhlarını kontrol altında tutan oldukça stratejik bir noktada yer almaktadır. Gözetleme kulesinin doğusu ve batısı çok büyük vadilerle çevrilidir. Gözetleme kulesinin sur duvarları yaklaşık olarak 2 m. genişliğindedir. Gözetleme kulesinde kullanılan taşların ortalama büyüklüğü 80x100 cm. boyunlarındadır. Taşların kiklopik teknikle oturtulduğu görülmektedir. Büyük taşların yanında ara ara küçük taşların da kullanılarak sur duvarlarının oluşturulduğu görülmektedir. Gözetleme kulesi 8 m. genişliğinde 12 m. uzunluğundadır. Gözetleme kulesinin oldukça tahrip olduğu görülmektedir. Yıkılan sur duvarlarının gözetleme kulesinin içini doldurduğu anlaşılmaktadır. Kale sur duvarının güney tarafı yaklaşık 3 m. genişliğindedir. Diğer taraflar ise ortalama 2 m. genişliğindedir.

Gözetleme kulesinin hem doğu hem batı tarafından dereler geçmektedir. Oldukça zengin su kaynaklarının üzerinde ve vadiyi kontrol eden oldukça stratejik bir noktada bulunmaktadır. Çatalkom Gözetleme Kulesinin ayakta kalan duvarları günümüzde yaklaşık 5 m.'dir. Oldukça büyük taşlarla sur duvarlarının oluşturulduğunu söyleyebiliriz. Ayakta kalan sur duvarları arasında yaklaşık 7 sıra taş duvar izlenebilmektedir. Temellerinin daha büyük

28 38270309 E - 4494815 N

taşlardan yapıldığını görmekteyiz. Yaklaşık 2 m. uzunluğunda 1 m. genişliğinde taşlarla temellerinin oluşturulduğu görülmektedir. Kulenin Erzurum Dumlu Nahiyesindeki Güngörmez²⁹ Köyü'nde tespit ettiğimiz kale sur duvarlarına çok benzediğini de ifade edebiliriz. Gözetleme kulesinin çevresinde kaçak kazı izleri mevcuttur. Bu kaçak kazıların yapıldığı bölgede çok fazla sayıda keramik verisi tespit edilmiştir. İlk Tunç Çağından itibaren buranın gözetleme kulesi olarak kullanıldığını ve Demir Çağ-Orta Çağ boyunca da bu durumun devam ettiğini söylemek mümkündür³⁰.

Kışla Yerleşmesi

Erzurum İli, Şenkaya İlçesi'nin 12 km. güneydoğusunda ve 1477 m. yükseklikte yer almaktadır. Yerleşmede köylüler tarafından hayvanları hapsedmek amacıyla taşlarla çevrilmiş alanlar mevcuttur. Yerleşme, Anadolu'yu Kafkasya'ya bağlayan önemli bir kavşak noktasında bulunmaktadır. Kışla Yerleşmesindeki keramik verileri İlk Tunç Çağ ve Demir Çağ dönemine aittir³¹.

Sarayönü Şapeli

Erzurum İli Şenkaya İlçesi'nin 9 km kuzeybatısında, Bardız Çayı'nın 30 m. kuzeyinde bulunan şapel, Ardahan-Göle'den gelip Şenkaya'ya doğru giden yolun kuzey tarafında ve 1370 m. yükseklikte yer almaktadır. Şapel oldukça tahrip olmuştur. Özellikle üst tavan örtüsünün günümüzde tamamen yıkıldığı görülmektedir. Şapelin doğu tarafında bulunan kesme taş duvarlarının yıkıldığı görülmektedir. Güney tarafı sağlam kalmıştır. Şapelin kapısı güneybatı tarafında yer almaktadır. Kapının hemen üzerinde motifler bulunmaktadır. Güneydoğu tarafında kesme taşın üzerinde bir yazı mevcuttur. O yazı daha sonra ilgili kişiler tarafından incelenecektir. Şapelin yine güneybatı ve batı

29 Günaşdı, Y., Karasu (Yukarı) Havzasındaki Tarihi ve Arkeolojik Veriler, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, s. 136

30 38277867 E - 4491300 N

31 38271539 E - 4495893 N

tarafının duvarının kesme taşlarının da tamamen yıkıldığı görülmektedir. Oldukça tahrip olmuş şapelin içinde ve çevresinde kaçak kazılar mevcuttur. Kuzeydoğu tarafında kesme taşların bir kısmı durmakla beraber kuzeybatı tarafında kesme taşların büyük bir kısmının tahrip olduğu görülmektedir³².

Yanikkale Kalesi

Erzurum İli Şenkaya İlçesi, Ormanlık Köyü'nün 3 km. güneydoğusunda bulunan Yanikkale Kalesi, 1992 m. yükseklikte ve oldukça stratejik bir noktada yer almaktadır. Kalenin güney tarafında Allahuekber Dağları bulunmaktadır. Aynı zamanda kale, hemen güneydoğusundaki vadiyi kontrol altında tutmaktadır. Kalede yaptığımız incelemelerde kaçak kazı izlerine rastlanıldı. Bu kaçak kazılardan birinin 4,5 m. genişliğe ve 7 m. derinliğe sahip olduğu tespit edildi. Yine kalenin güneybatısında iki mağaranın varlığı dikkat çekmektedir. Bu mağaraların daha önceden kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yine mağaralarda da kaçak kazıların varlığı görülmektedir. Kalenin güneyi ormanlık alanlarla çevrilidir. Kalenin hemen üstünde Ortaçağ döneminde yapılmış küçük bir kalenin olduğu görülmektedir. Bu kalenin gözetleme kulesi amacıyla da yapılmış olduğu anlaşılmaktadır. Kalede toplanan keramikler İlk Tunç Çağ, Orta Demir Çağ ve Orta Çağ özelliği göstermektedir. Keramik ve rilerinin dikkat çekiciliği ve kalenin stratejik konumu dolayısıyla bölgedeki önemli Urartu kalelerinden birisi olduğunu söylemek mümkündür³³.

Yanikkaval Şapeli

Erzurum İli, Şenkaya İlçesi'nin 25 km. kuzeyinde bulunmakta ve 1266 m. yükseklikte yer almaktadır. Yanikkaval Şapeli, küçük bir şapeldir. Oltu-Ardahan yolunun yaklaşık 30. km.'sinde (Ardahan istikâmetine giderken) sağ tarafta yer almaktadır. Oldukça tahrip olan şapelde, yıkıntıların yanı sıra, ayakta kalan nişli bir yapı bulunmaktadır³⁴.

32 38268469 E - 4493188 N

33 38284194 E - 4501847 N

34 38269306 E - 4510600 N

ERZURUM-YAKUTİYE

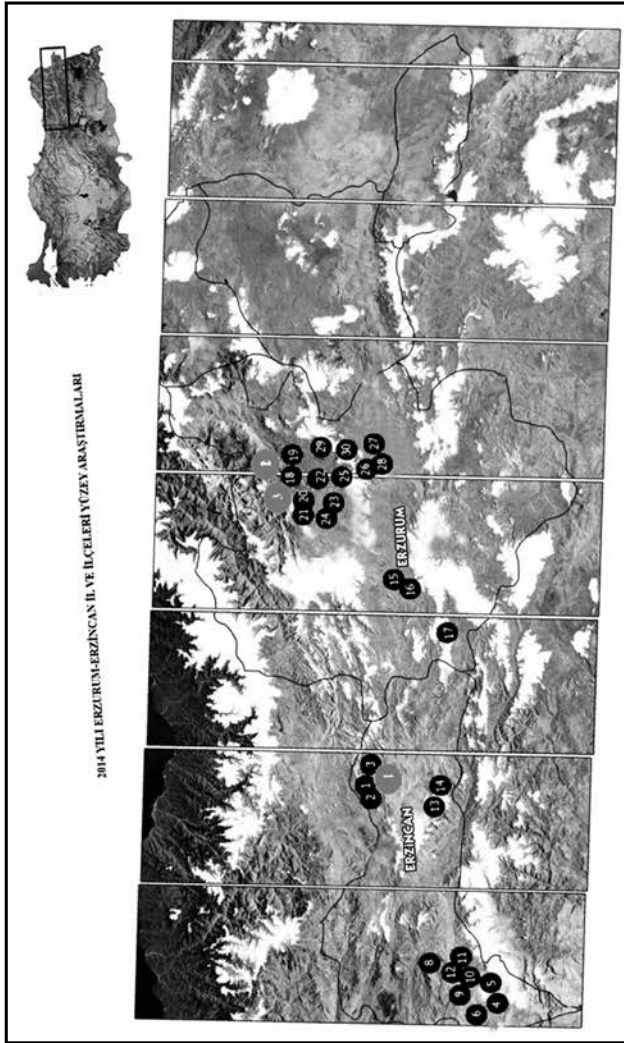
Tasmasor Kalesi ve Yerleşim Alanı

Erzurum İli, Yakutiye İlçesi, Tasmasor³⁵ Köyü'nün doğusunda, Köse Mehmet Köyü'nün 2 km. güneybatısında 1857 m. yükseklikte yer almaktadır. Kale doğu-batı doğrultulu yapılmıştır. Kalenin dört tarafının, kriklopik teknikte yapılmış surlarla çevrilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Oldukça küçük bir kaledir. Sur duvarlarının yaklaşık 1,5 m.'lik kısmı ayakta. Kalenin güney tarafında kaçak kazı izlerinin olduğu tespit edilmiştir. Kalenin kuzey tarafı ovaya hâkim bir konumda iken, doğu tarafında bir köy yer almaktadır. Kalenin, su bakımından oldukça zengin olduğunu söyleyebiliriz. Kaçak kazıların makinelerle ve insan gücüyle yapıldığı gözlenmektedir. Kaçak kazıların özellikle kuzey tarafta büyük ölçüde olduğunu söyleyebiliriz. Kalenin doğu duvarının altında ikinci bir duvar örgüsünün olduğunu görülmektedir. Bu duvarın kaleyi güçlendirmek amacıyla yapıldığını ifade edebiliriz. Sur duvar genişliği 2.46 m. olan kale, 8x10 m. boyutlarında olup, giriş kısmının kuzey tarafta yer aldığını düşünmekteyiz. Ancak tahribat fazla olduğu için kalenin girişinin tam olarak nerede yer aldığını söyleyemiyoruz. Kalenin batı tarafında yerleşme izlerinin varlığından bahsedebiliriz.

Kalenin kuzey ve kuzeybatı tarafının ovalarla çevrili olduğunu söyleyebiliriz. Bu ovalar su bakımından oldukça zengindir. Kalenin güney tarafı yüksek tepelerle çevrilidir. Aynı zamanda kalenin batı tarafında küçük bir kilise varlığı tespit edildi. Kilisenin kuzeybatı tarafında yüksek tepenin çevresinde kaleyi andırır bir tepe bulunmaktadır. Bu kilisenin etrafında da kaçak kazıların olduğunu söyleyebiliriz. Kaçak kazılardan birisi 5 m. uzunluğunda ve 5 m. derinliğindedir. Kilisenin doğu tarafında duvar izlerini görülmekte ve ortalarında harç kullanıldığı göze çarpmaktadır. Bu kilisenin oldukça tahrip olduğunu görülmektedir. Kilisenin doğu tarafındaki mimari yapıların kaçak kazılar sonucu ortaya çıkmış olduğunu ifade edebiliriz. Buranın da yine Eskiçağ döneminde kullanılmış olduğu muhtemeldir. Yine burada da keramik verileri mevcuttur. Kilisenin daha sonraki dönemlerde yapıldığını düşünmekteyiz. Keramik verileri de bunu doğrular niteliktedir. Keramik verilerinin İlk Tunç Çağ, Demir Çağ ve Ortaçağ dönemine ait olduğunu söyleyebiliriz³⁶.

35 Tasmasor Kalesi ve Yerleşim Alanı olarak isimlendirdiğimiz merkezin haricinde 2003 yılında BOTAŞ çalışmaları nedeniyle Gazi Üniversitesi Arkeolojik Çevre Değerleri Araştırma Merkezi tarafından S. Y. Şenyurt'un bilimsel başkanlığında kazı çalışması gerçekleştirilmiş ve literatüre Tasmasor Yerleşmesi olarak geçmiş bir merkez daha vardır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Şenyurt, S.Y., *Tasmasor*. Ankara, 2005.

36 37702084 E - 4428097 N

Harita 1: 2014 yılı Erzurum-Erzurum illeri yüzey araştırması.

Resim 1: Avcıçayırı Kalesi.

Resim 2: Avcıçayırı Höyüğü.

Resim 3: Otlukbeli Yerleşmesi.

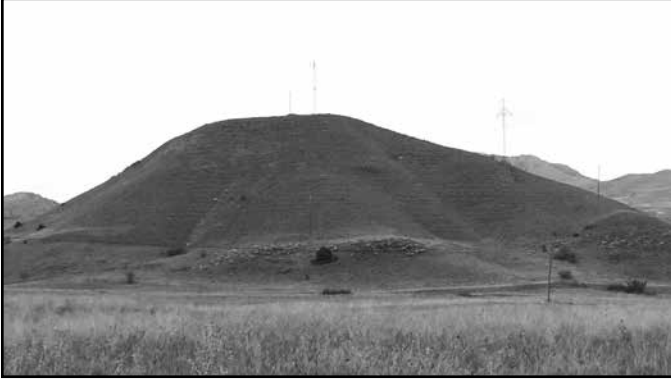
Resim 4: Demir Mağara.

Resim 5: Demir Mağara Yerleşimi.

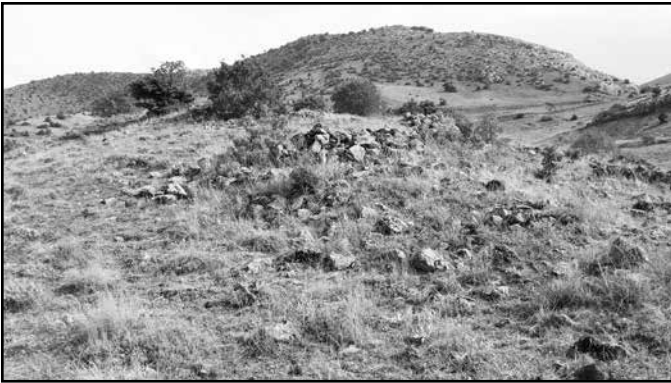
Resim 6: Gümbürenin Kalesi.

Resim 7: Hurri Höyüğü.

Resim 8: Karabayır Gözetleme Kulesi.

Resim 9: Kekliktepe Yerleşimi.

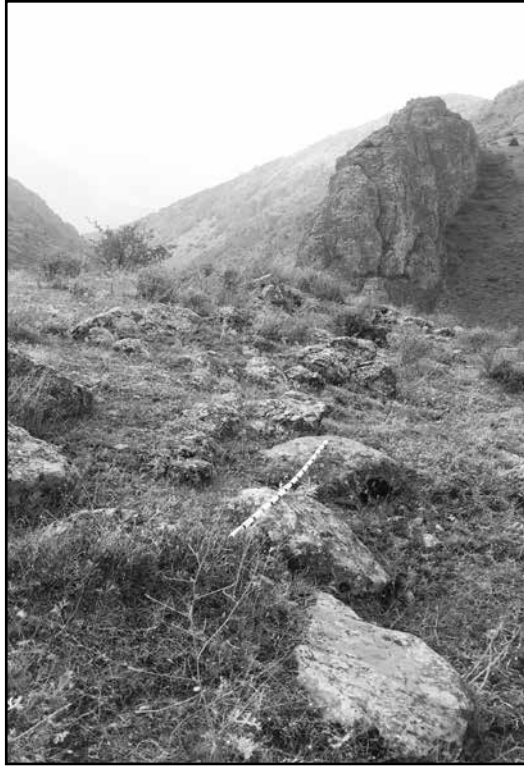
Resim 10: Maden Eritme alanı.

Resim 11: Ortatepe Höyüğü.

Resim 12: Kalecik Kalesi.

Resim 13: Kalecik Yerleşmesi.

Resim 14: Tebrizcik Kalesi.

Resim 15: Tebrizcik Yerleşmesi.

MİRYOKEFALON SAVAŞI YÜZEY ARAŞTIRMASI¹

Ramazan TOPRAKLI*

ÖZET

Yaklaşık 500 yıl evvel *Eğridir Gölü'nde* vukûbulan coğrafi değişikliğin bilinmiyor olması, tarihimiz hakkında birçok hatalı görüşün ortaya çıkmasına sebep olur. Söz konusu coğrafi değişikliği tekrar edecek olursak; *Eğridir Gölü*, geçmişte *Eğridir* ve *Hoyran* olmak üzere iki parça idi ve suları *Hoyran'dan Eğridir'e* doğru akan 15-16 km uzunluğunda *Menderes* veya diğer bir adıyla *el-Battal* isminde büyük ve derin bir ırmak, onun üzerinde de bir köprü vardı. Bu köprünün adı *Yenice Köyü Köprüsü* (438 Nu. MVAD I) idi. Bundan gayri ırmağın üzerinde bir de (sürme-çekme) tahta bir köprü vardı. Herodotos'un sözünü ettiği *Kıral Yolu*, *Kemer Boğazı* Mevkii'nde; bu köprü üzerinden geçiyordu. (Bkz. Ek. 1. Osmanlı Siyakat Hattı ve Ek. 2. Şekil: 1, Ek. 3. Harita).

250 yıllık Anadolu Selçukluları tarihinde; *Yalvaç* ve *Eğridir'den* pek bahsedilmemiş olmasının sebebi, adlarının *Alaşehir* ve *Lâdik* olmasından kaynaklanmıştır. Söz konusu *Menderes* nehrinin su altında kalarak hâfızalardan silinmesi, tarihi olayların mevcut *Büyük Menderes'e* göre yorumlanmasına sebep olmuştur. *Lâdik* denilince *Denizli*, *Alaşehir* denilince *Manisa-Alaşehir* akla gelmiştir. *Gelendost-Kelbianos* ve *Senirkent-Lampe* ovaları, mecburiyetten, çok uzak coğrafyalara taşınmış, tarihi coğrafya altüst olmuş ve içinden çıkılmaz bir hâle gelmiştir.

T.C. Kültür Bakanlığı'nın da vermiş olduğu izinle yapılan Yüzey Araştırması

* Yüksek Mühendis, Ramazan TOPRAKLI, TÜRKİYE.

1 Prof. Dr. Refik Turan başkanlığındaki *Miryokefalon Savaşı Yüzey Araştırması* Heyeti: Prof. Dr. İlhami Durmuş (Arkeolog), Doç. Dr. Güray Kırpık (Tarihçi), Yrd. Doç. Dr. A. Yağmur Topraklı (Y. Mimar), Dr. Ahmet H. Cebeci (Tarihçi), Arş. Gör. Koray Toptaş (Tarihçi), Ramazan Topraklı (Y. Mühendis), Oğuz Şenel (Y. Mühendis) A. Hamdi Taşlıca (J. Y. Mühendisi), Medeni Altın (Haritacı), Serhat Altınkaynak (Tarihçi), Beydoğdu Turan (İletişimci).

sonucunda; 17. asrın başlarında iki gölün birleştiği, köprü ve yolun su altında kaldığı, 1096-1318 arasındaki Selçuklu hâkimiyeti döneminde Yalvaç (Alaşehir)-Eğridir (Lâdik) hattı; iki göl arasındaki büyük, derin *Menderes* ve bu nehrin kıyısı olan *Kelbianos ovası*, Türk-Roma ve Türkmen-Moğol mücadelesinin zirveye çıktığı bir yer olduğu, (Bkz. Ek. 3. Harita) *Miryokefalon Savaşı'nın*, tarihi *Kıral Yolu* üzerinde; *Kemer Boğazı* ile *Köke köyü* arasında; *Gelendost İlçesi'nin Yenice, Akdağ, Afşar ve Köke köyleri* arasında vukûbulduğuna dair kanaatler güçlenmiştir. Yapılacak olan kazı çalışmaları sonunda şehitlik ve diğer savaş kalıntıların da bulunması ile savaşın yeri daha da açık bir şekilde vuzuha kavuşmuş olacaktır.

1. GÖLLER BÖLGESİ'NİN TARİHİ COĞRAFYASI

1.1. Tarihi Yollar

Efes, Sart ile Susa şehirleri arasındaki tarihi *Kıral* veya *İpek Yolu* adlı ticarî ve askerî yol, Denizli, Dinar, Uluborlu, Kemer Boğazı, Şarkikaraağaç, Beyşehir, Bozkır, Karaman ve Gülek Boğazı üzerinden Tarsus'a, oradan da Bağdat ve İran'a kadar giderdi. M.S. 4. yy.'da İstanbul, Roma'nın başşehri oluncaya kadar bu yol, Anadolu'nun en mühim yolu idi.

Bu yoldan bir kol, Balıkesir ve Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul ve Avrupa içlerine, diğer büyük bir kol da Kemer Boğazı'ndan itibaren Şuhut, Afyonkarahisar, Eskişehir ve Bozüyük üzerinden İznik'e, oradan da İstanbul'a giderdi. Anadolu'nun en mühim şehirlerinden birisi olan Uluborlu (Amorion-Ammûriye)'yu Tarsus ve İstanbul'a bağlayan başka yollar da vardı. Uluborlu, Karaca-ören, Çay, Bolvadin, Bayat (Kastro), Seyitgazi ve Eskişehir yolu. Bir başka yol, 838'de Ammûriye dönüşü Halife el-Mu'tasım'ın kullandığı; Arızlı (Kedrea, Gereme), Çay, Akşehir, Doğanhisar, Yunuslar, Hatun-saray, Akviran, Güneysınır, Karaman ve Tarsus yolu idi. Ayrıca Akşehir, Ilgın, Konya ve Hatun-saray ile Afyonkarahisar, Kütahya ve İznik yolları vardı.

Sergi Saray (Selki)'de *Kıral Yolu'ndan* ayrılan bir yol, Yunuslar ve Kızılören üzerinden Konya'ya; bir yol da Yunuslar, Beyşehir, İbradı (İvradi) üzerinden Side (Eski Antalya)'ye inerdi. Bir başka yol, Kötürnek (el-Alemeyn, Hısnu'l-Meclis)'te *Kıral Yolu'ndan* ayrılarak Hüyükli, Celeptaş, Kundanlı,

Aş. Kaşıkara ve Yoğurtçubeli vasıtasıyla Arızlı, Şuhut (Sinnade), Karabel, Çöl ovasından geçerek, İleydağı köyü yakınlarında tekrar *Kıral Yolu'na* çıkardı. Kemer Boğazı, Yenice Köyü arasında *Kıral Yolu'ndan* ayrılarak Ertokuş kervansarayı üzerinden Eğridir'e giden *Kir (Kyr: Kıral) Yolu*, hâlâ hâfızalarda yaşamaktadır. (Bkz. Topraklı, 2013: *Sütkuyusu Baskını ve Ammûriye*; Topraklı, 2014: *Ammûriye'nin Fethi Risalesi*; Ek. 3. Harita)

Karaman, Mut, Silifke ve Mersin arasında da bir yol olup, bu yolu, M.Ö. 401'de Kuruş'un askerleri, M.S. 838'de Afşin, M.S. 1190'da Alman İmparatoru Firederik Barbarossa kullandı.

1.2. Tarihi Şehirler ve Kaleler

Uluborlu: Amorion, Ammûriye, Apolloniya, Sozopolis, Burglu, Borgulu, Cirimbolu ve Metropolis adlarıyla *Kıral Yolu* üzerinde idi. Bu şehrin başka adları da olduğu sanılmaktadır.

Eğridir: Laodikya, Lâdik, Klavdiyapolis, Klaudiolaodikya, Akrokos, Felekiyye, Foka, Hierakorifitis, Eprevir, Felekabad, Prostanna gibi adlar aldı. Kıraliçe Laodikie adına kuruldu.

Kelene: Ünlü Firik şehri Kelainai Kemer Boğazı'ndadır. M.Ö. 270'lerde Apameya'nın kurulmasıyla hayatıyetini kaybetmiştir. Ama bu Kelene ismi, bugüne kadar yaşamıştır.

Apameya: Apameia, Kemer Boğazı'nın güneyinde, M.Ö. 260'larda Selef-kos kralı, anası Apama adına kurdu. Kalıntıları Eğirdir Gölü içindedir. (Bkz. Topraklı, 2012: *Yol ve Tarih*).

Yalvaç: M.Ö. 270'lerde Selofkos kralı tarafından babası Antiokus adına kuruldu. Şehir, M.Ö. 189 da Bergama kiralığına geçti. O zaman şehrin adının Filledelfiya olduğu sanılıyor. 1074'de Türkler alınca adı önce Alaşehir, 1340'lar-dan sonra da Yalvaç olmuştur. Küçük Firikya bölgesinde bulunduğu için Küçük Antakya da denir. (Bkz. Topraklı, 2013: *Sütkuyusu Baskını ve Ammûriye*).

Tripolis: Derebol, Tral, Trals, Trales, Sart, Andronikopolis, Paleologopolis (Bkz. Barla).

Limnopolis: Limmocheir, Limoşir, Luma gibi muhtelif adlar alan şehir, Eğridir Gölü ve Menderes nehrinin kenarında idi. Lama, İlime ve İlama (Bağören) olarak hâlâ yaşamaktadır² (Bkz. Har. Gn. Md. 1944 ve 1950’de ikinci defa basılan 1/200 bin ölçekli topografik Harita ve Ek. 3. Harita).

Barla: Parlais adlı Roma kolonisi, *Yalvaç* (*Antakya*) ile birlikte Kemer Boğazı’ndaki ünlü geçidi (*Kliesoura*) ve *Menderes vadisini* (*Geledost-Kelbianos*) kontrol ediyorlardı. *Tripolis* ve *Menderes’in Tripolisi* gibi adları var. Deguignes’in s. 1155’de bahsettiği *Tralleis* burasıdır.

Mesanakta hisarı: İmparator, Kırkşehir (Hoyran) Gölü (Kayaağzı) civarına vardı ve ertesi gün Mesanakta hisarını (Senirkent-Genceli köyü?) işgal etti.³

Pentapolis: Pentakheir, Pentikira olarak kaydedilmiş olan beş şehir, Senirkent ovasındadır. Bunlar, Güreme, Yassören, Lampe (Lagoen, Ulubey), Genceli ve sair beş şehirdir.⁴

Satalie: Antalya (el-İdrisi), Eski Antalya veya Side’dir. (Bkz. Topraklı, *Yol ve Tarih*).

Bunlardan başka *Kelidoni* (İleydağı), *Dinias* (Dinar), *Anaubura* (Enevre-Şarkikaraağaç), *Neâpolis* (İzne-bolu, Fele veya Yassıbel), *Silindi* (Şarkikaraağaç), *Sykeon* (Selki, Sergi Saray), *Miskinin* (Şemeşki-Beyşehir), *Ankara* (Karaviran: Soğula Gölü kenarı), *Medinetü’l-Leben* (Akşar) Akkise (Ak-kilise) kasabası yakınındadır. *Peltai* (Cuhud, Çıfıt, Şuhut), *Akroenes* (Santa Baris, Karahisar, Afyonkarahisar), *Kedrea* (Gereme, Arızlı), *Kastro* (Bayat), *Sparta* (Isparta), *Oymeneya* (Eumeneia), Şuhut ilçesi Oynigan köyüdür. *Pentapolis*, Senirkent ovasındaki beş yerleşimdir. (Bkz. Topraklı, *Sütkuyusu Baskını ve Ammûriye*).

Kaleler: *Suble* (Homa), *Uluborlu* ve *Jüstinyen* (527-565)’in yaptırdığı *Miryokefalon* (Kemer Boğazı) kalesi⁵ olup el-İdrisi, metin bir kale şeklinde tanımlıyor. İbn Hurdazbih, Uluborlu kalesinin 44 burcu olduğunu söyler. Kemer Boğazı’nın 30 bm doğusu; Kırıl Yolu üzerinde; *el-Alemeyn*, *Hısnü’l-Meclis*, *Kotureykia*, *Aleksandır Karaks*, *Karaks*, *Kötürnek* (Madenli) (İbn Hordazbih, el-

2 Dirimtekin, *Konya ve Düzbel*, s. 127; Deguignes, *Büyük Türkiye Tarihi*, s. 1155

3 Anna, *Aleksiad*, s. 479-497

4 Deguignes, age, s. 1127, *Koniates*, *Historia*, s. 133

5 Rémzi, *Anadolu’nun Tarihî Coğrafyası*, s. 273

İdrisî, Anna, Kinnamos, Koniates, Rémzi) ile onun 20 bm şarkındaki *Karme, Grausgala, Graus Gala* ve Gele-germi (Kozluçay) (Rémzi, Koniates, Kinnamos) kalesidir. Fele (Yassibel), Karahisar-ı Sahip, Karahisar-ı İsce, *Kastro* (Bayat), *Belumin* (Karamık-karaca-ören), *Kedrea* (Arızlı), Yalvaç ve Eğridir gibi çevrede çok sayıda kale vardır. (Bkz. Topraklı: *Sütkuşusu Baskını ve Ammuriye*, Anna: *Aleksiad ve Rémzi*, 1960: 147, 172).

1.3. Geçitler

En mühim geçit Kemer Boğazı ve boğazın 10 bm doğusundaki *Yenice Sivrisi Geçidi* olmalıdır. Bu geçit, Roma kaynaklarında Kleisoura ve Tzivritzi, Cybrilcymani olarak geçmektedir. Ünlü Kelene şehri burada idi. Buraya su kaynaklarından dolayı Yunanca Miryokefalon denmişti. Miryokefalon kelimesinin ad belirleyicisi (Artikeli) yoktu ve coğrafyaya ait bir isimdi. Kemer Boğazı, su kaynakları bakımından çok zengindi. El-İdrisî (1100-1166) Kemer Boğazı'nı Endos şehrinin kapısı olarak (Medinetü'l-Endos-babe) kaydetmişti⁶. Kırıl Yolu üzeri; Çapalı-Uluborlu arasındaki geçidin girişine Çapalı halkı, Hapız (Kapız)'ın Başı diyor.

Bir bel, Uluborlu-Şuhut arasında; Sultan dağları üzerindeki Bozdurmuş-beli, bir diğer bel Aş. Kaşıkara ile Arızlı arasındaki Yoğurtcubeli'dir. Sultan dağları üzerinde bulunan Kapı-kaya geçidi, Boyunduruksığmazbeli, Kermeş-kibeli (Karasagır Bel), Yarıkkayabeli ve İlegüpbeli, sadece yayaların geçmesine müsait geçit ve bellerdir. Bir başka bel, Galatya ile Küçük Firikya'yı ayıran Beyşehir ile Karaağaç arasındaki Fele-beli veya Ramazan-beli'dir. Göller Bölgesi Anadolu'nun en dağlık bölgesidir. Bu Dağları, Arap coğrafyacı el-İdrisî Geçitler Dağı, İbn Sa'îd el-Mağribî ise Cibali't-Türkmen yani Türkmen Dağları olarak kaydetmiştir. (Bkz. Topraklı, *Sütkuşusu Baskını ve Ammûriye*, s. 98-104).

1.4. Göller, Akarsular, Köprüler ve Ovalar

Eğridir Gölü: Bugünkü Eğridir Gölü, yaklaşık 500 sene evvel Eğridir (Pusgusa, Skleros) ve Hoyran Gölü olmak üzere iki parça idi. İki göl arasında 15-

6 Topraklı, *Sütkuşusu Baskını ve Ammûriye*, s.155

16 bm kadar bir arazi vardı. Eğridir Gölü için *Rum denizi*⁷, *Mağrip denizi*⁸ ve *deniz*⁹ de deniyordu.

Hoyran Gölü: Rhotren, Aurokran, Basilyon, Kırkşehir, Uluabad gibi muhtelif adlar aldı.

Beyşehir Gölü: Geçmişte Beyşehir (Trogitis) ve Kireli olmak üzere iki ayrı göldü. Strabon Karalitis ve Trogitis olarak kaydetmiştir. *Trogli*, Yunanca çukur demektir.

Kireli Gölü: Strabon'un büyüğü Koralitis, küçüğü Trogitis şeklinde kaydettiği iki gölün kuzeyde olanı Karalitis'dir. Kâtip Çelebi'de şöyle geçer: Buhayre-i Kireli: Beyşehir Gölünün şimalinde ol kadar bir gadirdir. Bir tarafı Karaağaç tarafına vasil olur ve bunun kenarında ebniye-i kadimeden bir bina vardır ki azim suyun hurucunu men eder¹⁰.

Soğula Gölü: Seydişehir İlçesi'nde olup adından da anlaşılacağı gibi yaz gelince suları yer altına süzülür ve halk buraya nohut ekerdi. Şimdi, kenarı betonla çevrili büyük su deposu yapıldı. Konya-Çumra Ovası için bir nevi baraj görevi görmektedir.

Burdur Gölü: Askania Gölü olarak da geçiyor. Tarihte çevresinde tuzlalar vardı.

Acıgöl: Dinar-Denizli arasındaki Sodali Göl, 3. Haçlı Seferinde *Avana* kaydedilmiştir.

Menderes Nehri: Kayıp nehir, daha doğrusu Eğirdir Gölünün suları altında kalmış, adı, tarihi vakalarda çok sık geçen ırmak. Eğirdir ve Hoyran Gölleri arasında, suları Hoyran Gölünden Eğirdir'e doğru akan, 15-16 bm uzunluğundaki ünlü nehir. İslâm tarihçileri bu nehri, *el-Battâl* olarak kaydetmiştir. Battal Gâzi (öl. 740), burada büyük kahramanlıklar gösterdiği için nehrin geçtiği ovaya Hüseyin (Ebû'l-Hüseyin: Hüseyin'in babası yani Battal Gazi)

7 Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar s. 154

8 İbn Bibî, el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie s. 106; Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye s. 265 açık. 59

9 Deguignes, age, s. 1127; Koniates, Historia, s. 133

10 Erdoğan, Beyşehir Sancağı İcmal Defteri, s. 123

ovası, nehre de el-Battal denmiştir¹¹. Nehrin bir adı da *Halis* veya *halis* idi.¹² Menderes'in kaynakları Kemer Boğazı civarındadır. 947 rakımlı Karababa Tepesinin önünden ve Çirişli Dağının batısından çıkan haddi hesabı olmayan sular, önce Hoyran Gölü'ne, sonra da menderesler çizerek Eğridir Gölüne akar. Kinnamos, "onbinlerce ağızdan fışkırır gibi akan ölçülemez miktardaki su çevreye yayılır, önce bir gölde biriktikten sonra kendine derin bir yatak açarak ilerler, nihayet bir nehir olur" şeklinde kaydeder¹³. Deguignes'de "Germiyan ülkesinden Menderes nehri geçer"¹⁴ şeklinde kaydedilen Menderes de, büyük ihtimal Büyük Menderes değil, iki göl arasındaki nehirdir (Bkz. Topraklı, 2012: *Yol ve Tarih*).

Marsyas Suyu: Herodotos'da Menderes'e eşdeğer büyükte Katarraktes, Ksenofon'da 25 ayak genişliğinde Marsyas olarak verilir. Osmanlı şer'iye sicilinde Bigadiç Çayı olarak geçer. Miryokefalon Savaşı'nı anlatan Koniates bu çayı, "*suları coşkun çay*" olarak kaydetmiştir. Çirişli Dağının güney eteklerinden kaynar. Su adını, kaynağın yakınında kurulan Marsia (Maziye) Köyü'nden almış olmalıdır. Kemer Boğazı'nın güneyinde Menderes'e karışır. Marsyas hikâyesi bir efsanedir. (Bkz. Topraklı, 2012: *Yol ve Tarih*).

Orgas Çayı: Yalvaç Örkenez (halk tarafından Urganas adından geldiği rivâyet edilir) Köyü'nden doğar. Yalvaç-Masır (Mansur) Köyü'nden gelen kolunun adı, Ofrimas (ri-mas) olarak geçer. Orgas, Marsyas'tan biraz sonra Menderes'e karışır (Bkz. Topraklı, 2012: *Yol ve Tarih*).

Kırlangıç Çayı: Uluborlu tarafından gelerek Hoyran Gölü'ne dökülen Pupa/Papa çayıdır. Çayın eski Uluborlu'dan gelen kolu; Şehir suyu, İbn Hordazbih'de Ammuri nehri olarak geçer. Yunanca kırlangıç manasına gelen Khelidoni yani İleydağı Köyü'nden adını almaktadır.

Kali Çayı: Şuhut'tan gelerek Akarçay'a karışır. Hordazbih'te Yahudi kalesine 12 mil mesafede, ormandaki Kalami'den adını alır. Kuleyb veya Kalib Dağı burasıdır. Thrakesia Thema ile Neokastro Thema arasındaki Kalamos Köyü de bu yer olmalıdır.

11 Belâzurî, *Fütûhu'l-Büldân*, s. 244; Vittek, *Menteşe Beyliği*, s. 2

12 Topraklı, *Son Çalışmalar*, *Hamideli Tarih* 01, s. 49-50-51

13 Kinnamos, *Kinnamos'ın Historia'sı*, s. 52

14 Deguignes, *Büyük Türkiye Tarihi*, s. 1159

Maderi Nehri: El-İdrisî (1100-1166), Ammûriye-İznik arasındaki yolu verirken bu sudan bahseder. Şuhut'tan gelen Kali Çayı ile Afyonkarahisar'dan gelen Akar çaydan hâsıl olan bu su, Eber Gölüne akar. Üzerinde Kırkgöz Köprüsü vardır. İbn Bîbî, Siyâvüş olayında bunu, *Sakarya suyu üzerindeki köprü* olarak kaydetmiştir.

Değirmen Çayı: Hoyran Ovası'ndan geçerek Hoyran Gölü'ne dökülen Elek Suyu'dur.

Nehrü'l-Ahsa: İbn Hordazbih (820-912) ve el-İdrisî (1100-1166)'de böyle geçer. Fele Pınarından hâsıl olan sudur. M.Ö. 189 Manlius Vulso'da Mandri Fontes olarak kaydedilmiştir.

Yenice Köyü Köprüsü: Kemer Boğazı'nda Menderes Nehri üzerindeki taş-kemer köprü, eski köprü yıkıldığı için 560'da Jüstinyen tarafından tekrar yaptırıldı. 1069 yılında Romen Diyojen bu köprüden geçmiş, hatta Mirokefalon Kalesi'ni tahkim etmişti (Rémzi, 1960: 235, 240 ve 295). 1116'da Anna tarafından Zompi köprüsü olarak kaydedilmiştir (Anna, 1996: 479-497). Taş-kemer köprü depremlerde çok çabuk yıkılmaktadır. Köprünün yıkıntıları üzerinde yapılacak bir araştırma boğazda vukûbulmuş olan asgari deprem sayısını ortaya koyabilir. (Bkz. Osmanlıca yazı)

Tahta Köprü: Söz konusu kayıp Menderes üzerinde birden fazla köprü vardır. Tripolis önü, Limenopolis civarındaki köprünün tahta olduğu anlaşıyor. Savaş zamanlarında kaldırılıyor ve barış zamanlarında yerine konuluyor.¹⁵

Kırkgöz Köprüsü: Bolvadin-Çay arasında, Maderi Nehri üzerindedir.

Kuru veya Kurt Musa Köprüsü: Şuhut Kali Çayı üzerinde olup iki veya üç gözlüdür.

Diğer Köprüler: Bölgede çok sayıda taş-kemer köprü vardır. İki gözlü Afşar köprüsü, üç gözlü Höyükli Köprü'sü, tek gözlü Yağcılar Köprü'sü, üç gözlü Roma (?) köprüsü, bizim bildiğimiz fakat şimdi yıkılmış olan üç gözlü Kötürnek, Güdül, Bağlı, Gelendost ve tek gözlü Afşar köprüleri ile sadece yer adı olarak yaşayan; Eğirler ve Kötürnek köylerindeki taş köprüler bilinmektedir.

15 Vittek: *Menteşe Beyliği*, s. 2; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 448; Koniates, *Historia*, s. 134

Ovalar: Hüseyin Ovası (Mercü Hüseyin) ile Kelbianos veya At Çayırı (Siyâvüş olayında At/ Hayl sahrası geçer), Gelendost ile Barla arasında, Menderes'in geçtiği ovadır. Lampe, Lamp, Pankale, el-Leys, Arslan, Karaarlan, Uluborlu veya Senirkent Ovası, Hoyran Gölünün garbında ve 40 bm boyunda, Hoyran Gölü şarkında 8,5 bm boyundaki ova, tarihte Rokranis (Hoyran) ovası olarak geçer. Mercü's-Şahm Karaağaç ovası (?), Nemari (Fars) vadisi, Örkenez-Gelendost arasındaki vâdidir. (Bkz. Topraklı, *Göller Bölgesi'nin Tarihî Coğrafyası: Alaşehir ve Lâdik Neresi?; Topraklı, Sütküyusu Baskını ve Ammûriye*).

2) ROMA-SELÇUKLU HUDUDU

Miryokefalon Savaşı öncesi hudut, Eğridir Gölü'nün doğu sahili, Menderes veya el-Battal Nehri, Hoyran Gölü'nün doğu sahili, oradan Sultan dağları sırtları ve Çay Kasabası'na, oradan da Bolvadin ve Eskişehir'e çizilen hattın doğusu Selçuklu, batısı Roma'ya aittir. Güney hududu ise İbradı Kalesi Roma'da kalacak şekilde Eğridir Gölü'nün güney ucuna çizilen hattın kuzeyi Selçuklu, güneyi Roma'ya aittir.

Eğridir ve bir ada misali Türk toprakları içinde kalan Yalvaç (Alaşehir, Küçük Antakya) Roma'ya aittir. Bu hudut, imparator Manuel 1180'de ölünceye kadar değişmedi.

3) MİRYOKEFALON SAVAŞI'NDAN ÖNCE VE SONRA BAZI OLAYLAR

3.1. İkinci Haçlı Seferi; 1148 Ocağı Kemer Boğazı'na gelen Fransa Kralı 7. Lui, Türklerin mukavemeti ile karşılaştı. Antakya yakınındaki nehrin üzerinde bulunan köprüde bir savaş oldu. Türkler ricat etti ve imparatora ait olan Küçük Antakya (Yalvaç) kalesine çekildiler ki, Odon bu olayı, Manuel'in ihaneti olarak verir. Türk topraklarına giren Haçlılar, Eğridir Gölü sahillerini; Türk-Roma hududunu takip ederek Eğridir (Laodikya)'e geldiler. Halk, dağlara kaçtı. 7. Lui, Karaağaç, Beyşehir, İbradı üzerinden gitti. Derebucak civarı Kaşıkçıbeli'nde Türklerin saldırısına uğrayan ve çok kayıp veren 7. Lui, Şubat başında Satalie (Side, Eski Antalya)'ye vardı.

3.2. 1155'de Manuel, Küçük Firikya: (Gelendost, Yalvaç, Karaağaç) Türkmen yurtlarını talan ile Türkmenleri katletti. İbradı, Side üzeri Çukurova'ya gitti (Kinnamos, 1836: 179).

3.3. 2 Nisan 1159'de Suriye'den yola çıkan Manuel, Yalvaç üzerinden döndü. Kütahya hududuna geldiği zaman Türkler, büyük kısımdan ayrılan askerleri öldürdü ve esir etti. İstanbul'a dönen Manuel, bu hareketin öcünü almağa karar verdi. Sipselyen civarına geldi ve her tarafı yakıp yıkmak için müfrezeler gönderdi. Eskişehir çevresindeki bütün yerleri dolaştı. Türkler, Manuel'in yaptığı tahribatın öcünü almak için *Küçük Firikya* içinde bulunan *Filatas* (Yalvaç) ve *Laodise* (Eğridir)'i yağma ettiler. İmparator yoluna devam edecek yerde, geri dönerek Türklerin arazisine (Yalvaç ve Eğridir) girdi. Kış bastırılmış ve her taraf kar içindeydi. Türkler dönüşü tuttuğu için Eğridir üzerinden *Isparta'ya* gitti ve oradan İstanbul'a döndü.¹⁶

3.4. 1161: Manuel Suriye'deki Hristiyanlar, Kudüs Kralı ve Antakya prenslerinden yardım istedi. Hatta birçok Türk emiri de onun tarafını tuttu. Kılıçarslan barışa istekli oldu. Barış olacağı sırada imparatorun Suriye'ye göndermiş olduğu Jan Komtostefanus, İstanbul'a gitmek üzere sultanın memleketlerinden geçti. Karşısına çıkan 22 bin Türk bunu yakalamak istedi. Bu olay barış şartlarını sultan için daha da ağırlaştırdı (Yıl 1160).¹⁷

3.5. 1162: 2. Kılıçarslan, İstanbul'a gitti ve 80 günün sonunda barış imzalararak döndü.

3.6. 1173'de el-Herevî, İznik, Eskişehir üzerinden Uluborlu (Ammûriye)'ya gelirken ülkenin hududunda bir höyüğün üzerinde *Battal'ın* mezarını gördü.¹⁸ Battal'ın mezarı, *Hüseyin Dede* adıyla Çay-Geneli (Çayır yazı) Köyü'nde, bir höyüğün üzerindedir.¹⁹

3.7. 1173-1174: Manuel, Filadelfiya yakınında karargâh kurdu.²⁰ Birkaç defa büyük kitleler halinde Bizans arazisine yayılan Türkleri, zorla ülkeden çıkardı ve onların elinde olan Pentopolis'e saldırdı. Sultan, Süleyman adındaki bir beyi Manuel'e elçi gönderdi. Sultan, seçkin birliklerini Firikya'daki Laodikya'ya karşı yağma akınına gönderdi. Manuel, Gudelios ve Mikail'i Türkler üzerine gönderdi (Koniates, 1995: 85-86). Kuvvetlenen Sultan, imzala-

16 Deguignes, *Büyük Türkiye Tarihi*, s.1120-1121

17 Deguignes, age, 1121-1122

18 El-Herevî, *Guide des Lieux De Pèlerinage*, s. 131

19 Topraklı (Eylül 2014): *Battal Gâzi'nin Türbesi, Türbe Dağı ve Köreke Dağı*,

20 Kinnamos, *Yuannis Kinnamos'un Historiası*, s. 207

dığı barış anlaşmasını çabuk unuttu. Sultan kötürümdü ve kendisini bir araba taşıyordu (sene 1175).²¹

3.8. 1176: Miryokefalon Savaşı, Türkler 17 Eylül Cuma günü büyük bir zafer kazandılar.

3.9. 1177: Manuel, *Suble* kalesini yıktırdığı halde *Durile* hisarını yıktırmaktan vaz geçti. Bu, yeni bir savaşa yol açtı. Sultan kendi atabegini büyük bir orduyla Eğridir Gölüne kadar her yeri tahrip etti. Atabek, Menderes civarındaki *Tral* (Barla), *Firikya'daki Antakya* (Yalvaç)'ı aldı. İmparator Atabeyin üzerine yeğeni *Jan Vatas*, *Dukas ve Mişel Aspiyet'i* gönderdi. *Jan*, Menderes üzerinde *Hyelyum* (Barla Eyi Burnu) ve *Limoşir* (İlama-Limenopolis) taraflarında karargâh kurdu. Ganimetlerle dönen bir Türk müfrezesini nehre döktü.²²

3.10. 1178: Manuel, Panasion ve Laserion'daki Türklere taarruz etti.²³

4) MİRYOKEFALON SAVAŞI'NIN KAYBOLAN YERİ

Suble (Homa/Gümüşsu)'de, barışı Konya'da görüşeceğim diyerek Sultanın elçisini reddeden Manuel, beş gündüzlük yürüyüşle; birinci gün Dinar, ikinci gün Çapalı, üçüncü gün Uluborlu ve Lampe üzeri, dördüncü gün Kemer Boğazı (Miryokefalon)'a geldi. Sultan, bu sırada boğazın doğusunda bulunan Yenice Sivrisi'nde pus u kurdu. Beşinci gün Kemer Boğazı'ndaki metruk Miryokefalon kalesinden itibaren Türk yurtlarına girmeye başlayan Roma kuvvetleri, yolun dar olması münasebeti ile 10 millik yürüyüş kolunda hareket ettiler. Roma ordusunun önü Köke köyünü geçerken, ardı da Menderes üzerindeki köprüyü geçmişti ki, her yerde birden savaş çılgınları duyuldu.

Savaşta söz konusu olan Menderes'in kaynakları Kemer Boğazı'nda idi. Bu sebepten boğaza akarsu kaynağı veya Menderes'in kaynağı anlamına Yunanca Miryokefalon deniyordu. Söz konusu metruk Miryokefalon kalesi, boğazdaki Bölükada veya Bülbül Adası, suları coşkun çay ise, Çirişli dağının güney eteklerindeki Bigadiç çayıydı. Tzivritzi, Sivrisi olarak okunan Yenice

21 Deguignes, age, s. 1123

22 Deguignes, age, s. 1127

23 Koniates, Historia, s. 135

Sivrisi oluyordu. Geçidin sonu, Yenice köyü ile Eğridir Gölü arasındaki birkaç ordunun konaklayabileceği Kelbianos ovası, Koniates'te geçen yedi adet yarık, dikenlik ve çalılıklar ile Manuel'in bahsettiği tepe ve derin bir vadi, Yenice ile Akdağ köyleri arasındaydı. Söz konusu tepe, 1028 rakımlı Çimenlik Tepe, yarıklar ise Hacı Ahmet çukuru ve diğer çukurlar idi.

Tıkandığı söylenen geçit, Yenice Sivrisi ile Kızıl-ali Tepesi arasındaki Dedelik vadisiydi. Geçidi geçmiş olan Roma birliklerinin ordugâh kurduğu yer, Köke köyü önündeki tepelikler olup bu yer, *Kıral Yolu* üzerinden; Sultanın karargâhının bulunduğu Kötürnek Köyü'ne üç saat (15 km.), *Konya'ya* bir gündüzlük (37 km) mesafedeydi. Söz konusu Konya, İbn Hurdazbih ve el-İdrisi' de *Rabaz-ı Konya* ve bazen de *Konya* olarak geçen Yalvaç'a tâbi Manarga (Dedeçam) köyü idi.²⁴ *Manarga* Türkçe, banılan veya yemek yenilen yer demektir.

5) İSİMLERİN TÜRKÇELEŞMESİ

Türkmenler, 1076'dan itibaren Yalvaç, Gelendost, Eğirdir ve Uluborlu civarına yerleşince bazı yerlere Türkçe isimler verdikleri görülüyor. Filedelfiya (Yalvaç) *Alaşehir*, Laodikya *Lâdik ve Eğirdir*, Eğirdir Gölü *Rum denizi*, Amorion veya Sozopolis *Ulu-bârlı*, Kharaks *Kötürnek*, Karne *Gala-germi*, Ayazmana *Yum-geldi pınarı*, Limenopolis *Limoşeir* olarak Türkçeleşti.

6) YÜZEY ARAŞTIRMASININ BAŞLAMASI

Prof. Dr. Refik Turan Başkanlığında kurulan Yüzey Araştırma Heyeti, Miryokefalon Savaşı'nın vuku bulduğu sahalarda; 2014 Haziran ayında gerekli araştırmaları yapmış ve sonucu, bir rapor halinde bakanlığa verilmiştir.

7) BULUNTULAR

Savaş alanından bulunan bir mızrak ucu, sekiz adet ok ucu ile bir adet okçu yüzüğü, hisar, kale, sütun ayağı ve sarnıçlara ait resimler ekte gösterilmiştir. Kaynaklarda bahsedilen çukurluk ve yarıklar, mezar tarla denilen yer,

24 Topraklı: SDU Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi: Isparta Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ve Miryokefalon Savaşı Sempozyumu, s. 37

yatır mezarları ve *Kral Yolu* manasına gelen *Kir Yolu* adı Yenice ve Afşar halkı tarafından hâlâ kullanılmaktadır (Bkz. 1-12 arası 12 adet resim).

8) TESPİTLER

Miryokefalon kalesi, Kemer Boğazı'nda bir adacık olan Bölükada veya Bülbül Adasıdır. M.Ö. 401 yılında Oğul Kuruş'a ait saray kalıntıları, 947 rakımlı Karababa tepesindedir. Kelene hisarı kalıntıları, Akdağ köyü Sarnıç-alanındadır. Söz konusu yerler korumaya alınmıştır. 927 rakımlı Kuru Tepede yatırlar ve bir toplu mezarlık olup ilgili yayınlarda gösterilmiştir.

9) SONUÇ VE TEKLİFLER

Miryokefalon Savaşı hakkında; tarihî metinlerde bahsedilen bütün alametler, söz konusu savaş alanına uygun düşmektedir. Yapılan çalışma ve incelemelerde yörede onlarca, hatta yüzlerce vakanın meydana geldiği görülmüştür. Söz konusu alanlarda, çukurluk ve göl altında gerekli araştırma ve kazıların yapılması gerekmektedir. Göl içinde kalan köprü enkazı üzerinde yapılacak kazı ve araştırmalar bölgede vukûbulan depremleri ortaya koyacak, kaybolan savaşın yeri ve tarihimiz aydınlığa çıkacaktır.

KAYNAKÇA

- AMBRASEYS, N. N.-FINKEL C. F. (2006): *Türkiye'de ve Komşu Ülkelerde Sismik Etkinlikler*, Çev. Koçak, M. Uğur, TÜBİTAK, Sistem Ofset-Ankara.
- ANNA KOMNENA (1996): *Alexiad, Malazgirt'in Sonrası*, Çev. Umar, Bilge, İnkılâp Kitabevi-İstanbul.
- ARUNDEL, F. V. J. (Eylül 2013): *Anadolu'da Keşifler*, Çev. Topbaş, Atabay, Sistem Ofset-Ankara.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (1993): 438 Nu. MVAD I-Ankara.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü (1996): 387 Nu. MVK-RD I-Ankara.

- BÖCÜZADE, S. S. (2012): *Isparta Tarihi*, Yay. Haz. Babacan, H., Isparta Valiliği-Isparta.
- EL-BELÂZURÎ (2002): *Fütûhu'l-Büldân*, Çev. Fayda, Mustafa, T. C. Kültür Bakanlığı-Ankara.
- EL-HEREVÎ (Abü'l-Hasan Ali b Abi Bakr Al Harawi) (1957): *Guide des Lieux De Pèlerinage-Damas*.
- DEGUIGNES, JOSEPH (dö Guignes) (1976): *Büyük Türk Tarihi*, Çev. Alpay, S.-Komisyon, Cilt 4-İstanbul.
- DİRİMTEKİN, FERİDUN (1944): *Konya ve Düzbel (1146 ve 1176)*, Ahmet Sait Matbaası-İstanbul.
- İBN BİBÎ (2014): *el-Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie, Selçuknâme II*, Çev. Öztürk, Mürsel, TTK-Ankara.
- KHONIATES, NIKETAS (1995): *Historia*, Çev.: Işıltan, Fikret, Türk Tarih Kurumu (TTK)-Ankara.
- KINNAMOS, IOANNES (2001): *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı*, Çev.: Demirkent, Işın, TTK-Ankara.
- OSTROGORSKY, GEORG (1981): *Bizans Devleti Tarihi*, Çev. Işıltan, Fikret, Türk Tarih Kurumu-Ankara.
- RAMSAY, W. M. (1960): *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Çev. Pektaş, Mihri, MEB-İstanbul.
- SEVİN, VELİ (2001): *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Türk Tarih Kurumu (TTK)-Ankara.
- STRABON (2009): *Antik Anadolu Coğrafyası*, Çev. Adnan Pekman, Arkeoloji ve Sanat Yay.-İstanbul.
- SÜLEYMAN ŞÜKRÜ (2013): *Seyahatü'l-Kübra*, Yay. Haz. Hasan Mert, Türk Tarih Kurumu (TTK)-Ankara.
- TOPRAKLI, RAMAZAN (2010): *Değişen Coğrafya ve Miryokefalon Savaşı*, Semih Ofset-Ankara.
- TOPRAKLI, RAMAZAN (2011a): *Yalvaç Meydan Muharebesi ve Kaşıkçıbeli Zaferi*, Semih Ofset-Ankara.
- TOPRAKLI, RAMAZAN (2011b): *Değişen Coğrafya ve Miryokefalon Savaşı*, 2. Bsk. Semih Ofset-Ankara.
- TOPRAKLI, RAMAZAN (2012): *Yol ve Tarih*, Semih Ofset-Ankara.

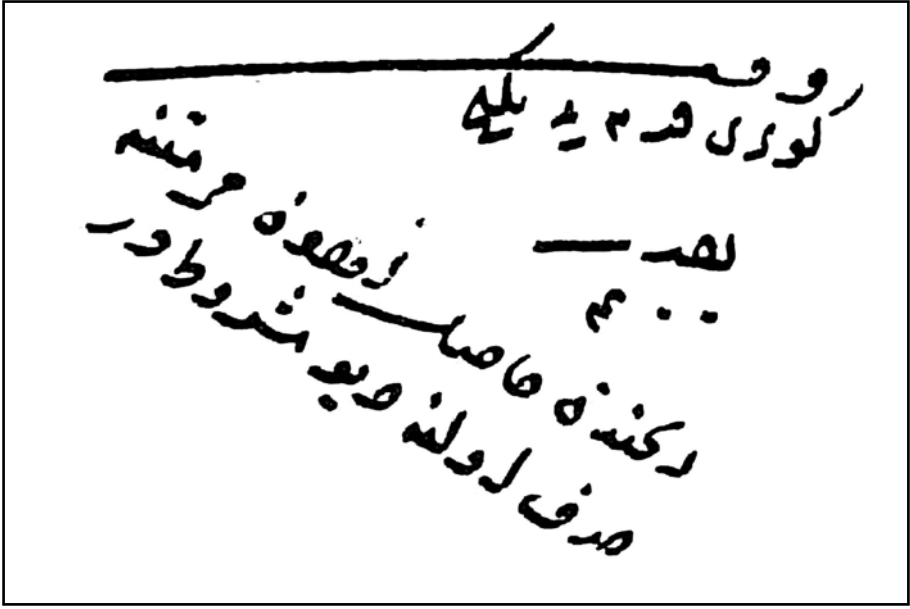
- TOPRAKLI, RAMAZAN (2013): *Hicrî 541 / 1146 Sütükuyusu Baskını ve Ammûriye*, Sistem Ofset-Ankara.
- TOPRAKLI, RAMAZAN (2014a): *Ammûriye'nin Fethi Risâlesi*, Sistem Ofset-Ankara.
- TOPRAKLI, RAMAZAN (2014b): *Miryokefalon ve Yenice Sivrisi Gezi Rehberi*, Sistem Ofset-Ankara.
- TURAN, OSMAN (1988): *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesîkalar*, 2. Baskı, TTK-Ankara.
- TURAN, OSMAN (1998): *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 6. Baskı, Boğaziçi Yayınları-İstanbul.
- VITTEK (Witteck), Pol (Paul) (1944): *Menteşe Beyliği*, Çev., Gökyay, O. Ş., Türk Tarih Kurumu-Ankara.
- YİNANÇ, M. HALİL (2013): *Türkiye Tarihi*, Selçuklular Devri, Cilt 1, Türk Tarih Kurumu (TTK)-Ankara.

Dergiler, Makaleler

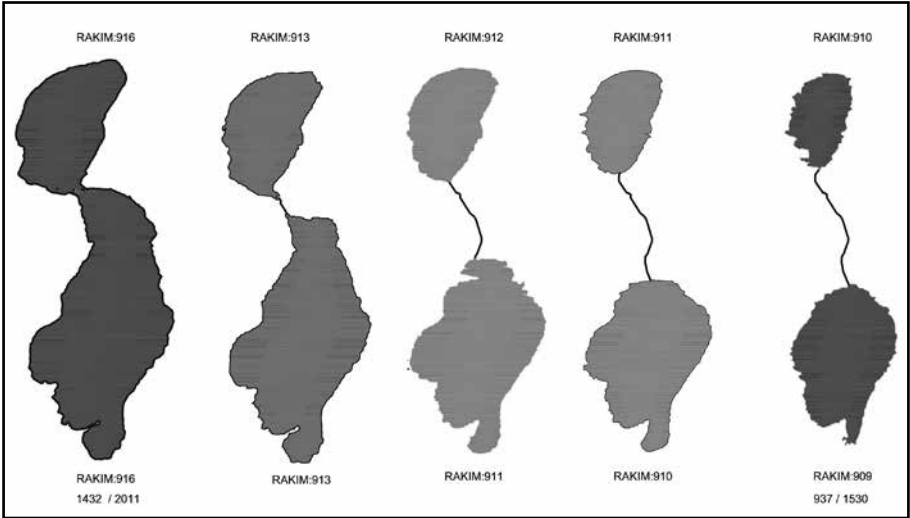
- ERDOĞRU, MEHMET AKİF (1988): *Beyşehir Sancağı İcmal Defteri*, Belgeler, Türk Tarih Kurumu (TTK)-Ankara.
- TOPRAKLI, RAMAZAN (2013): *Son Çalışmalar*, Hamideli Tarih 01, s. 42-55, Sistem Ofset-Ankara.
- TOPRAKLI, RAMAZAN (Eylül 2014): *Battal Gâzî'nin Türbesi, Türbe Dağı ve Köreke Dağı*, Türk Yurdu Dergisi, Sayı: 325.
- TOPRAKLI, RAMAZAN (Isparta 2014): *Isparta Bölgesi'nin Tarihî Coğrafyası ve Miryokefalon Savaşı Sempozyumu*; SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, s. 37.

Kısaltmalar

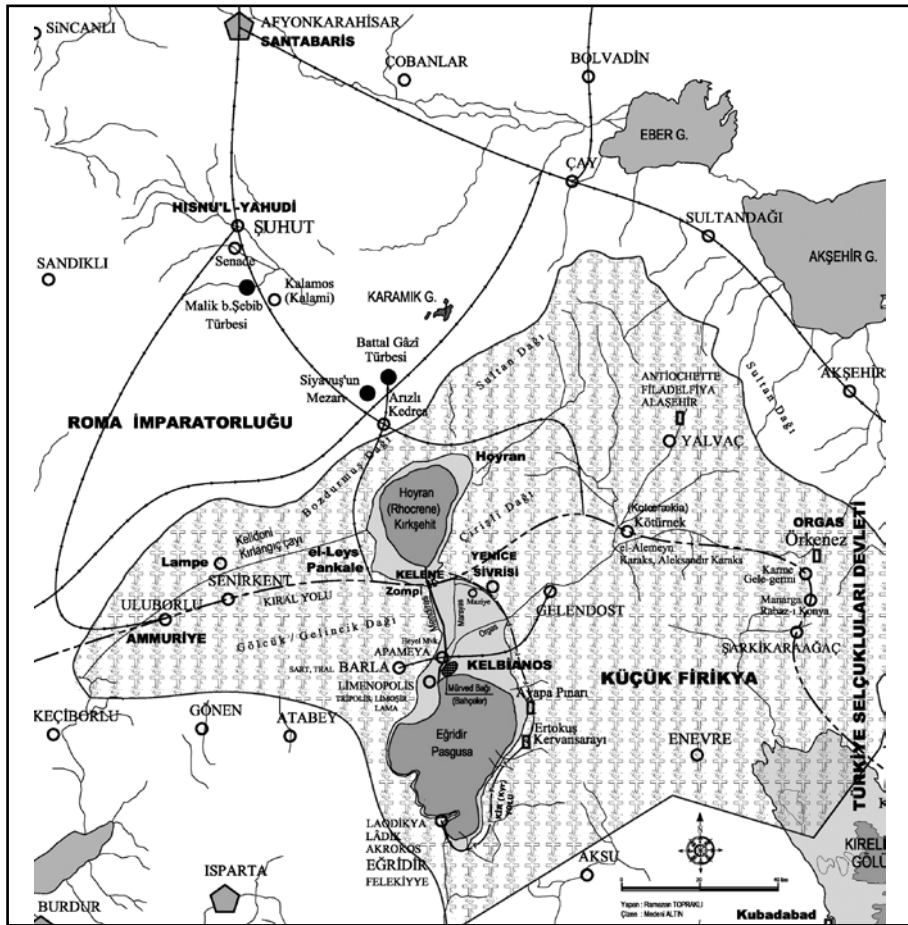
- MVAD I: Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, MVK-RD I: Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri.
- TTK: Türk Tarih Kurumu, (bm): Bin metre, Rémzi: Ramsay, W. M.

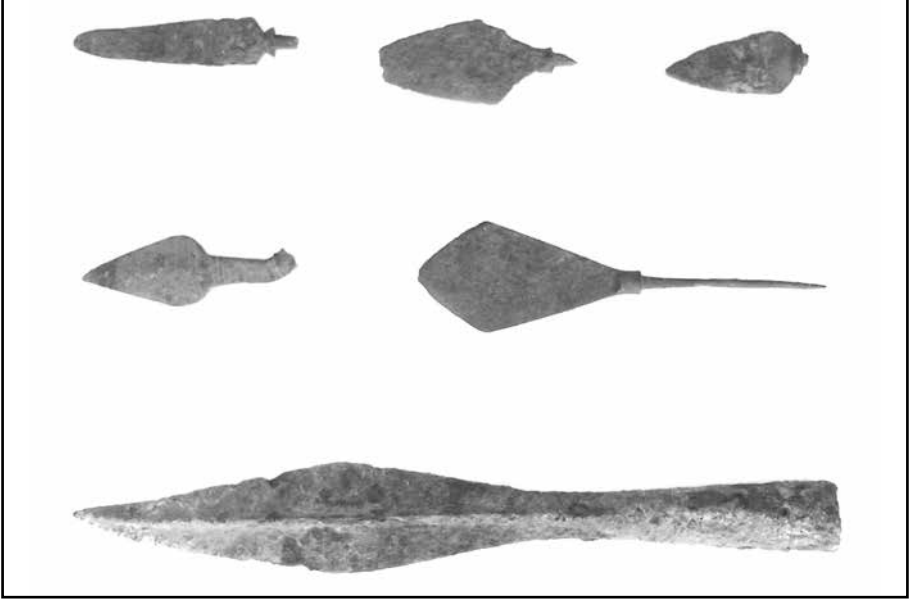
Ek 1: Yenice Köyü köprüsü.

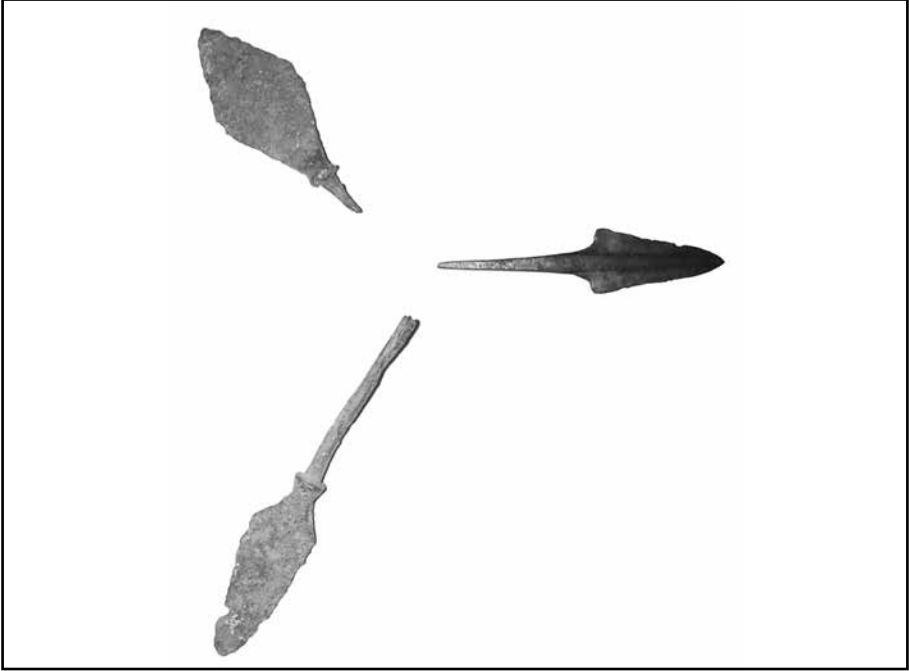
Ek 2: Şekil (Eğirdir Gölündeki değişim).

Ek 3: Küçük Firikya haritası.

Resim 1: Ok ve mızrak ucu.

Resim 2: Ok ucu

Resim 3: Okçu yüzüğü.

Resim 4: Miltası.

Resim 5: Kuruş'un Sarayı'na ait sütun ayağı.

Resim 6: Yazılı Taş (Akdağ köyü).

Resim 7: Kelene Hisarı yıkıntıları.

Resim 8: Sarnıç (Kelene Hisarı).

Resim 9: Dibek veya sunak taşı (Kelene Hisarı).

Resim 10: Sarnıç alanında haç (Kelene Hisarı).

Resim 11: Sarnıç (Kelene Hisarı).

Resim 12: Sarnıç (Kelene Hisarı).

HATAY İLİ'NDE TÜRK VE İSLAM DÖNEMİ YÜZEY ARAŞTIRMASI - 2014

F. Mine TEMİZ*

“Hatay İli, Antakya, Samandağ, Yayladağı, Altınözü İlçeleri ile İskenderun Körfezi’nde 7. Yüzyıl ve Sonrası Türk ve İslam Dönemine Ait Kültür Varlıklarının Tespiti”ne yönelik Yüzey Araştırması, 25.08.2014-24.09.2014 tarihleri arasında yapılmıştır¹. Araştırma, Hatay’ın Yayladağı İlçesi’ne bağlı Sungur, Sürütme ve Karacurun mahalleleri ile Samandağ İlçesi’ne bağlı Vakıflı, Hıdırbey, Yoğunoluk ve Kapısuyu mahallelerinde yürütülmüştür². Toplam; 3 cami, 2 kilise, 1 kamu yapısı, 111 konut, 4 değirmen, 1 su kemeri, 4 çeşme, 1 köprü, 2 su kuyusu, 2 mezarlık ve çeşitli etnografik nitelikte kültür varlıkları incelenmiştir.

Tespit edilen taşınmaz kültür varlıkları arasında, korunması gerekli kültür varlığı niteliği taşıyanlar için envanter fişleri düzenlenmiş ve tescilleri önerilmiştir. Bazı yapıların çeşitli bozulmalar ve müdahaleler sonucu korunması gerekli kültür varlığı niteliğini kaybettiği görülmüştür. Ancak bunlar da korunagelen kısmi özellikleri ile yörenin geleneksel mimarisini yansıtmaları nedeniyle araştırma kapsamına alınmıştır. Bu yapıların özgün durumları hakkında, kullanıcılarından da bilgiler alınarak dokunun bütününe ve mimari tipolojiye katkıları irdelenmiştir. Bu yapılar, sadece fotoğraflarla belgelenmiştir. Konutlarda, farklı tiplerden en az birer örnek seçilerek ölçüleri alınmış ve dijital ortamda (Autocad programı ile) çizimleri yapılmıştır. Mahallelerin

* Yrd. Doç. Dr. F. Mine TEMİZ, Mustafa Kemal Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Tayfur Sökmen Kampüsü 31040 Antakya-Hatay/TÜRKİYE.

- 1 25 .08.2014-.24.09.2014 tarihleri arasında, Yrd. Doç. Dr. F. Mine Temiz başkanlığında yürütülen araştırmada, Uzman Sümeyra Kaya bakanlık temsilcisi, Öğr. Gör. Mehmet Pınar, Arş. Gör. Servet Çayan, Arş. Gör. Müge Satı, sanat tarihçisi Övgü Keleş ve sanat tarihçisi Lora Çapar araştırmacı olarak görev almışlardır.
- 2 Hatay’ın Büyükşehir Belediyesi statüsü kazanmasından dolayı 2015 yılından itibaren köy statüsündeki kırsal yerleşimler mahalle niteliği kazanmışlardır. Bu nedenle yazımızda bunlardan “mahalle” sıfatıyla bahsedilecektir.

yerleşim dokuları ile mimari yapıların ve etnografik eserlerin tamamı fotoğraflarla belgelenmiştir.

YAYLADAĞI ARAŞTIRMASI:

Yayladağı İlçesi'ne bağlı 3 mahallede araştırma yürütülmüştür. Yüksek rakımlı bu dağ köylerinde tütün ekimi ve bahçe tarımı yaygındır.

SUNGUR MAHALLESİ:

Hatay İli Yayladağı İlçesi'ne 23 km. uzaklıktadır.

Cami: Bir avluyu güney yönde sınırlayan cami, enine dikdörtgen planlıdır. Kuzeyine sonradan eklenen son cemaat yerinden harime ulaşılır. Harim, doğu ve batıda duvara bitişik, ortada bağımsız ayaklara oturan üç sivri kemerle iki sahına ayrılmıştır. Caminin kuzeydoğu köşesine bitişik minare kare kaide üzerine silindirik gövdeli ve tek şerefeli olarak yükselmektedir. Pabuç kısmından yukarısı sonradan yenilenmiştir. Harimde kemerleri taşıyan ayakların başlıklarında, kazıma olarak yapılmış, ortada yıldız ve simetrik olarak uçları ona dönük bir çift hilal motifi yer alır. Günümüzde özgün durumunu büyük oranda kaybetmiştir.

Su Tesisi: Mahalle meydanında, yol kenarında konumlanmış ve sadece güney cephe duvarı görünebilen su tesisi, doğusunda ve batısında uzanan muhdes bir duvara bitişik konumdadır. Güney cephesinde, biri kaş kemerle sonlanan, diğeri düz, iki niş açıklığı bulunmaktadır. Cephenin üst kısmında, beş satırlık Osmanlıca kitabe okunamamaktadır. Kuzeydoğusunda, yol üzerinde bir su kuyusu bulunur.

Recep Çamkıran Evi: Doğu-batı doğrultusunda iki katlı olarak inşa edilmiş olan konut, kuzey, doğu ve batı yönlerden bahçeyle sınırlanmış, güney yönünde ise yoldan bir miktar içerde kalmaktadır. Yapı mevcut durumda alt ve üst katta bitişik düzende üçer oda ile güneyde ve doğuda bunlara sonradan eklendiği anlaşılan birer mekândan ibarettir. Alt kattaki odalar ahır olarak düzenlenmiştir. Batıda kalan iki mekâna güney cepheye yaslanan taş sundurmanın altından girilir. Bu katta kuzey cephe yer yer ana kayaya bitleştirilmek

suretiyle inşa edilmiştir. Üst katın özgün durumda eyvanlı plan tipinde olduğunu, eyvanın güney cephesinin sonradan kapatıldığını düşünmekteyiz. Doğudaki kütleyle giriş sivri kemerlidir. Yapıda, kapı ve pencere açıklıkları, duvarlar ve döşemelerin zaman zaman yenilendiği ve değişiklikler geçirdiği anlaşılmaktadır. Günümüzde harap durumdadır.

SÜRÜTME MAHALLESİ:

Hatay İli Yayladağı İlçesi'ne 24 km. uzaklıktadır.

Cami: Mahalle merkezinde bulunan cami, bir avluyu güney yönde sınırlandırmaktadır. Kuzeyine sonradan betonarme olarak eklenmiş son cemaat yerinden harime ulaşılır. Harimin ortasında kare bir taşıyıcı ayak, güney duvarın orta aksında yarım daire mihrap nişi yer alır. Güney ve batı duvarın birleştiği köşede bulunan minber orijinal değildir. Özgün durumunu büyük oranda kaybetmiştir.

Rasim Çelik Evi: Mahalle merkezinde camiye yakın mesafede bulunan konut, doğu-batı doğrultusunda uzanır. Kuzey ve batı cepheleri sokağı sınırlar. İki katlı olarak inşa edilen ve iki katında da üçer oda bulunan yapıda, güney duvarın doğu yönüne sonradan tek mekândan ibaret bir kütle ilave edilmiştir. Konutun alt katında, günümüzde ahır ve depo olarak kullanılan üç mekânın duvarlarında bulunan ocak ve nişler, özgün durumda oda olarak kullanıldıklarını göstermektedir. Aydınlatmayı sağlayan herhangi bir açıklık bulunmamaktadır. Üst kata, güney duvarına yaslanan taş merdivenli sundurma ile ulaşılır. Ev sahibinin verdiği bilgilere göre; bu katta, ortadaki oda özgün durumunda eyvandır, yanlardaki odalara açılan birer kapısı bulunmaktayken doğudaki kapı örülerek ocağa dönüştürülmüştür. Konutun güney duvarına bitişik olarak inşa edilen diğer kütle, ahır işlevi görmektedir. Üst katına sonradan betonarme bir oda eklenmiştir.

Şaban Boşnak Evi: Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı konut iki katlı olarak inşa edilmiştir (tanımlamaya devam ederken kolaylık açısından ana yönler kullanılmıştır). Konut, kuzey ve doğudan komşu yapılarla, güney ve batıdan yol ile sınırlandırılmıştır. Her iki katta bitişik düzende üçer mekândan meydana gelen yapıda, alt kat ahır üst kat yaşama birimleri olarak değerlendirilmiştir.

Yapının üst katına ulaştıran merdiven ve özgün sundurma yerine, B.A. muhdes geniş bir sundurma yapılmıştır. Ayrıca, doğu odanın doğu duvarının güney yöndeki, içinde carralık da bulunan uzantısı özgün sundurmanın sınırını oluşturmuş olmalıdır.

KARACURUN MAHALLESİ:

Hatay Yayladağı İlçesi'ne yaklaşık 18 km. mesafededir. Kuzeybatısında, yerleşim dokusunun dışında, üç su kuyusu bulunmaktadır. Daha önceden mahalle sakinlerinin su ihtiyacını bu kuyulardan sağladığı belirtilmiştir.

Hasan Bilgin Evi: Mahalle meydanının bir kenarında yer alır. Kuzeyden komşu yapıya bitişik, birer mekândan ibaret iki kattan oluşur. Alttaki mekân ahır, üstteki yaşama birimi olarak düzenlenmiştir. Batı cepheye yaslanmış olan ahşap konstrüksiyonlu özgün sundurma tahrip olmuş merdiveni yıkılmıştır. Merdiven, cephenin kuzey tarafında olmalıdır. Bu durum da konutun özgün durumda, mevcut kütleyle kuzey yönde bitişik düzende eklenen birimlerden ibaret olduğunu bunların yıkılması üzerine bugünkü B.A. kütlenin inşa edildiği düşünülmektedir.

Kemal Gülistan Evi: Karacurun Mahallesi'nde Maşatlık denilen kısımdadır. Avlu içinde yer alır. Avlunun güneyini sınırlayan iki katlı bir kütle ile batısını sınırlayan tek katlı kütleden ibarettir. Güney kütlenin alt katı bitişik düzende üç mekândan, üst katı ise ortada eyvan ve iki yanda ona açılan odalardan meydana gelmiştir. Her iki kat da yaşama birimlerine ayrılmıştır. Üst kata çıkan taş merdiven ve eyvana ulaşan ahşap sundurma, kuzey cepheye yaslanmıştır. Batı kütle, bitişik düzende iki odadan meydana gelir. Odalar avlu kotundan yüksek tutulmuş olan sundurmaya açılır. Batı kütlenin kuzey ucundaki üçüncü mekâna girilememiştir. Güney kütlenin sundurması yıkılmış, batı kütleninki betonla kaplanmış durumdadır.

SAMANDAĞI ARAŞTIRMASI:

Bu yılki araştırmamızda, farklı bir bölgede, Akdeniz'in doğu kıyısına bakan yamaçlarda da incelemelerde bulunulmuştur. Vakıflı, Hıdırbey, Yoğu-

noluk ve Kapısıy, Samandağı İlçesi'nde bulunan altı Ermeni Köyü'nden dördünü oluşturmaktadır. Vakıflı Köyü, II. Mahmud döneminde Yoğunluk Köyü'nden ayrılarak bu adı almıştır. Birinci dünya savaşı yıllarında, Vakıflı'lar köylerini boşaltarak dağa çıkmış ve bir İngiliz gemisiyle 1915'de Port Sait'e giderek orada bir kampta yaşamış, 1918 Mondros Mütarekesi'nde yeniden köylerine dönüp yerleşmişlerdir. Fransız İşgalinin ardından 1939'da yapılan anlaşma sonucu Ermenilerin büyük bir bölümü Suriye ve Lübnan'a göçmüş, kalan nüfus ise Vakıflı'da biraraya gelmiştir. Diğer köylere ise Müslüman nüfus yerleşmiştir³.

VAKIFLI MAHALLESİ:

Hatay İli Samandağ İlçesi'nin 5 km. kuzeydoğusunda, dağlık bir arazinin eteklerindeki yamaçlar üzerinde kurulmuştur.

Yerleşim Dokusu: Mahallede dağınk bir iskân görülür. Eğimli ve hareketli bir topoğrafyaya sahip olan arazi, ekilebilir bahçelik alanlar elde etmek üzere teraslanmıştır. Taşlık arazinin malzemesinden yararlanılarak elde edilen malzemeyle örülen ve terasları destekleyen kuru taş duvardan setler, mahallenin tamamına yayılmış önemli bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Kilise: 1910 yılında, köy halkı tarafından imece usulüyle yapılan kilise 1997 yılında özgün taşları kullanılarak aynı boyutlarda yeniden inşa edilmiştir. Özgün kilisenin dikdörtgen planlı, yığma taştan, beşik çatılı bir yapı olduğu ve demirden çan kulesi bulunduğu, belirtilmiştir. Özgün kilisenin köydeki konutlarda da görülen geleneksel mimariye uygun, yalın bir yapı olduğu anlaşılmaktadır. Giriş kapısının sağında yer alan dikdörtgen biçimli taş üzerinde kabartma olarak işlenmiş "haç" motifi özgün kiliseden kalmadır.

Değirmen: Değirmene ait bir mekânın duvar kalıntısı ile su kaynağından ana yapıya doğru dik bir eğimle inerek suyun tazyikli biçimde ana mekânizmaya ulaşmasını sağlayan, sivri kemerli iki açıklık üzerine oturan taş kanal kalıntısından ibarettir.

3 N. Doğru, M. Sencer, O. Sencer, Y. Sey, A. Yücel, Samandağ Bölgesi Köy Araştırmaları Vakıflı Köyü Bir Köy Monografisi, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yapı Araştırma Kurumu Yay, Sa.4, İstanbul, 1966, s. 16-17.

Bedo Kartun Evi: Yola paralel ancak yol kotundan oldukça aşağıda, ön cephesi bahçeye bakan, enine dikdörtgen planlı, iki katlı, her katta bitişik düzende ikişer odadan ve ön cephede sundurmada ibarettir. Alt katta sundurma, bahçe kotundan yüksek tutulmuş, ön cephede, eğimden dolayı oldukça yüksek kalmış ve bu nedenle korkulukla çevrilmiştir. Alt sundurmada iki taş basamaktan sonra ahşap konstrüksiyonlu merdivenle yine ahşap konstrüksiyonlu üst sundurmaya çıkılır. Üst sundurmada, baş kurtarma seviyesine kadar merdiven boşluğuna denk gelen kısım, sundurmanın çevresine uygun biçimde korkulukla çevrilmiştir. Korkuluklar, çatıyı taşıyan dikmeler arasında, onlara bağlanan, ahşap çerçeveler içinde, düşey yönde konmuş, yuvarlak kesitli demir parmaklıklardan oluşmaktadır. Ön ve arka cephede pencereler açılmıştır. Zemin kattaki pencereler yatay doğrultuda, yuvarlak kesitli demir parmaklıklarla, üst kattakiler pencere açıklığının yarısına kadar olan seviyede, yine yuvarlak kesitli demirden, iki yönde basit geçme parmaklıklarla korunmuşlardır.

Tomas Canoğlu Evi: Yapı, bahçe içinde, doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen alan içine yerleşmiş, güney cephesi boyunca uzanan sundurmaya açılan bitişik düzende ikişer odadan ibaret iki kat ile doğuda bulunan tek katlı bir mekândan oluşur. Sundurmanın doğusu taş duvarla sınırlıdır. Güneyden doğu kenarına eklenen merdiven taş dolgu üzerine oturan dikdörtgen prizmatik taş basamaklardan ibarettir. Büyük ölçüde yıkıldığı için üst kata çıkılamamaktadır. Ön cephelerinde, simetrik olarak düzenlenmiş, kenarlarda sundurmaya açılan kapıları ve ikişer pencereleri vardır. Batıdaki odanın bu yönde de bir penceresi vardır. Bu odada, zeminde açılan dairesel bir çukuru çevreleyen kare biçimli taş plaktan oluşan ve ısınma amaçlı kullanılan mangal yeri bulunmaktadır. Zemin kat sundurması bahçe kotundan yüksektedir ve taştandır. Üst kat sundurması ahşap konstrüksiyonludur. Zemini taş kaplıdır. Sundurma üzerine uzanan çatı ahşap dikmelere oturur. Korkuluklar, ahşap kayıtlara düşey yönde monte edilmiş yuvarlak kesitli demirlerden oluşur.

Ahmet Kudret Evi: Bahçe içinde, doğu-batı doğrultusunda konumlanmış, ortada bir eyvan ve iki yanında ona açılan birer odadan ve sonradan doğudaki odanın güneyine eklendiği anlaşılan yıkık durumdaki mutfak biriminden meydana gelen tek katlı yığma kâgir yapıdır. Eğimden dolayı ortaya çıkan kot

farkı nedeniyle doğudaki odanın altı da bir oda olarak değerlendirilmiştir. Döşemesi ahşap konstrüksiyonludur. Üzerindeki odanın zemini toprak kaplıdır. Eyvanın ön cephesi sonradan ahşap camekânla kapatılmıştır.

HIDIRBEY MAHALLESİ:

Hatay İli Samandağ İlçesi'ne 6 km. uzaklıktadır.

Yerleşim Dokusu: Eğimli bir arazi üzerinde konumlanan mahallede dağınık bir yerleşim görülür. Kaynağı Hıdırbey Mahallesi'nde olan "Hıdırbey Suyu" buradan başlayarak daha güneydeki değirmene ve Vakıflı arazisine ulaşmaktadır. Yerleşim alanı çevresindeki araziler, narenciye ve zeytin üretmek için kullanılmaktadır.

Cami: Köyde mevcut kilise günümüzde yıkılmıştır. Müslüman nüfusun yerleşmesinden sonra burada bir cami inşa edilmiştir. Enine dikdörtgen planlı harimin girişi, kuzey cephenin orta aksındadır. Harimin güney duvarında oldukça derin bir mihrap nişi bulunmakta ve güney cephede dışa taşıntı yapmaktadır. Sıradan bir konutu andıran yapının ihtiyaca binaen inşa edildiği, herhangi bir mimari özellik taşımadığı gözlenmiştir. Günümüzde harap ve atıl durumdadır.

Değirmen: Hıdırbey-Vakıflı yolunun kuzeydoğusunda, doğu- batı doğrultusunda uzanan ve belli bir noktada dik açı yaparak güneye doğru ilerleyen, kaba yonu taştan inşa edilmiş su kemeri ve güneyinde, dik olarak saplandığı değirmen yapısına ait duvar kalıntısından ibarettir.

Su Kemeri: Hıdırbey Mahallesi'nin doğusundaki meyve bahçeleri içinde yer alan dere yatağını, yuvarlak kemerli tek bir açıklıkla geçen taş su kemeridir.

Yücel Yıldırım Evi: Kareye yakın dörtgen bir alana oturan iki katlı yapı, batıdan sokakla sınırlıdır. Hıdırbey ve çevresinde yaygın konut plan şemalarından farklı olarak iç sofalı tipte inşa edilmiştir. Kuzey-güney doğrultusundaki sofanın iki uzun kenarında ikişer oda sıralanmış, güneydeki giriş içe çekilmiştir. Giriş sundurması cepheden dışa taşırılmış, özgün halde buraya doğu ve batı yönden taş basamaklarla ulaşılmıştır. Sofada yer alan merdiven

kaldırılmış, döşeme B.A. olarak yenilenmiş, üst kat sofasının güney duvarı yıkılmış ve yenilenirken içe çekilmiştir. Sofanın kuzey cephesindeki kapı? ve pencere açıklıkları değiştirilmiştir. Alt katta sofanın güneyinde, orta eksen de kapı ve iki yanında birer pencere ile üçlü düzen uygulanmış, bunlarda açıklıklar sepetkulpu kemerle geçilmiştir. Diğer cephelerdeki dikdörtgen açıklıklar taş sövelerle vurgulanmış, altta ve üstte silmelere yer verilmiştir. İki kat arasında da düz kesitli bir silme cepheleri dolaşır.

Mehmet-Fatma Yıkar Evi: Bahçe içinde yer alan yapı kuzeyden ve doğudan sokağı sınırlar. Doğu-batı doğrultusunda, yapı iki katlı olarak inşa edilmiştir. Her iki katta da bitişik düzende, sundurmaya açılan ikişer oda yer alır. Yol kotundan yüksekte kalan alt kat sundurmasına doğu cephenin güney ucuna yaslanmış taş basamaklarla çıkılır. Sundurmanın batı dar kenarı duvarla sınırlanmış ve carralık olarak düzenlenmiş bir açıklığa yer verilmiştir. Üst katın sundurması ve doğu odanın güney cephesine yaslanan merdiveni ahşap konstrüksiyonludur.

Ümmühan İkizek Evi: Bahçe içindeki yapı, kuzeydoğu ve güneybatıdan sokakla sınırlıdır. Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan, bitişik düzende ikişer odadan ibaret iki katlı bir yapıdır. Odalar güneydoğu cephede, her iki katta yer alan sundurmaya açılır. Üst kat sundurmasına ulaşan taş merdiven sundurmanın dış geniş kenarında yer alır. Basamakları, eğrisel “L” şeklinde profilendirilmiştir.

Ali Keleş Evi: Bahçe içinde yer alan iki katlı yapı, alt katta, bitişik düzende iki oda ile üst katta tek mekândan ibaret ipek işliğinden meydana gelir. Güneydoğu cephede, odaların açıldığı özgün sundurma ve merdiveni yıkılmış, burada, geniş betonarme bir alana yer verilmiştir. Kuzeydoğu duvarın güneydoğuya doğru olan uzantısının özgün sundurmayı sınırladığı anlaşılmaktadır. Üst katta, ipek işliği olarak kullanılan mekânda, yaşam odalarında görülen mahmel ve dolap nişleri yer almazken çok sayıda küçük nişlere yer verilmiştir.

Ergun Uzun Evi: Kuzeybatı ve güneybatıdan sokakla, diğer yönlerden bahçelerle sınırlıdır. Güneydoğu-kuzeybatı doğrultusunda uzanan iki katlı yapının her iki katı da eyvanlı plan tipini yansıtır. Özgün sundurma değiştirilmiş, kuzeybatı yönünde ikinci bir merdiven eklenmiştir.

Adile Kurt Evi: Bahçe içinde yer alan yapı, batıdan modern komşu yapıya bitişiktir. Doğu-batı doğrultusunda uzanan iki katlı konutun her iki katı da eyvanlı plan tipindedir. Güney cephede uzanan ve alt katta taş, üst katta ahşap konstrüksiyonlu inşa edilen sundurmanın eyvandan sonraki batı tarafının sonradan yıkıldığı, orta eksendeki eyvana iki tarafından açılan odaların giriş açıklıklarının sonradan değiştirildiği anlaşılmaktadır.

YOĞUNOLUK MAHALLESİ:

Samandağ İlçesi'ne yaklaşık 7 km. uzaklıktadır.

Yerleşim Dokusu: Mahalle, Hıdırbey Mahallesi'nin kuzeybatısı ile "Atdüşen Deresi"nin doğusunda kalan dağlık bir arazi üzerinde konumlanmıştır. Dağınık bir yerleşme görülür. Yerleşim dokusunun dışındaki boş araziler ekili dikili alanlar olarak değerlendirilmiş ve ağırlıklı olarak zeytin üretimine ayrılmıştır.

Kilise: Kuzeyden güneye eğimli bir arazi üzerinde konumlanan kilise, doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı ve üç nefli bir yapıdır. Güney cephede iki, batı cephede bir giriş kapısı ile naosa ulaşılır. Naos, ortada bağımsız altı adet kare kesitli ayak, batıda duvara bitişik dört ayak ve kuzey-güneyde yine duvara bitişik üçer adet ayak ile üç nefte ayrılmıştır. Nefler haç tonozlarla örtülüdür. Doğu yönde, ortada yarım daire apsis ve iki yanında pastoforium hücreleri yer alır. Taş bir seki ile bu bölümün naos ile ayrımı sağlanmıştır. Hücrelerin üzeri beşik tonozla örtülmüştür. Kuzey duvarın doğu yönünde, basık kemerle sonlanan bir niş içinde vaftiz teknesi yer alır. Güneyde yer alan girişlerden doğu yöndekinin kapısı üzerinde dört satırlık Ermenice kitabe bulunur. İç mekân duvarlarında, apsiste, bazı ayaklarında ve dış cephede devşirme taş süslemeler bulunmaktadır. Yapı, moloz ve kaba yonu taştan inşa edilmiş, taşıyıcı ayaklar ile kapı ve pencere sövelerinde kesme taş kullanılmıştır. Günümüzde kullanılmayan kilise yapısının üzerine, sonradan bir cami inşa edilmiştir.

Kültür Evi: Mahalle içinde bir meydana konumlanan tek katlı yapı, ortada enine dikdörtgen bir sofa ve iki yanında buraya açılan birer mekândan oluşmaktadır. Yanlardaki iki mekân da ikişer kapı ile sofaya açılır. Güney du-

varın orta aksındaki kapı ve iki yanındaki pencerelerin olduğu bölüm, güney cephede dışa taşıntı yapmaktadır. Bu eksendeki girişe çift yönlü bir merdivenle çıkılır. Yakın dönemde restore edilen ve “Kültür Evi” olarak kullanılan yapının özgün işlevi bilinmemektedir. Geç dönemde, muhtemelen Fransız işgali döneminde bir kamu yapısı (belki bir okul) olarak inşa edildiği ve kullanıldığı düşüncesindeyiz.

Köprü: Hıdırbey-Yoğunluk Köyü sınırındaki akarsu üzerinde yer alan yuvarlak kemerli tek gözlü taş köprüdür. Doğu-batı doğrultusunda uzanır. Kemerin ayakları, akarsuyun iki tarafında ana kayaya oturur. Fransız işgali döneminde yapılmış olmalıdır.

Çeşme: Kuzey cephesi bir yamaca yaslanan ve diğer cepheleri sokağa bakan üç yüzlü meydan çeşmesi, dikdörtgen bir plana sahiptir. Güney cephede, yuvarlak kemerli üç adet niş bulunur. Bunlardan ortadakinin çatı ile arasında kalan bölümde, Latin rakamlarıyla yazılmış “1928” tarihli kitabe yer alır. Kitabenin dört köşesinde istiridye kabuğu şeklinde süslemeler bulunur. Çeşme, içten beşik tonoz, dıştan beşik çatıyla örtülüdür.

Cebra Kazancıyan Evi: Köyün ağası tarafından inşa ettirildiği nakledilen konut, bahçe içinde, doğu-batı doğrultusunda uzanır, dikdörtgen planlı ve iki katlıdır. Her iki katta, bitişik düzende konumlanan ve güney cephe boyunca uzanan sundurmaya açılan dörder mekân yaşama birimleri olarak düzenlenmiştir. Sundurma alt katta taş, üstte ahşap konstrüksiyonludur. Yaklaşık orta ekseninde, sundurmaya dıştan bitişen merdiven taşandır. Alt kat sundurmasının doğu ve batı dar kenarları duvarlarla sınırlıdır ve iç taraflarında birer niş açılmıştır. Üst katta doğu kenarda duvar çatıya kadar yükselirken batı kenarda alçak tutulmuş ve üzeri sedir olarak değerlendirilmiştir. Alt kat sundurması orta ekseninde bir duvar ile kesilmiş ve iki bağımsız kullanım alanı elde edilmiştir. Bu katta, doğudaki iki odanın zemininde mangal yerleri mevcuttur.

Ali Güven Evi: Mahallenin yüksek kesimlerinde, doğu-batı doğrultusunda uzanan konut, bitişik düzende iki katta, ikişer adet odadan meydana gelmiş bir yapıdır. Konutun batı cephesine bitişik olarak daha geç bir tarihte yapılmış, bitişik düzende üç mekândan ibaret tek katlı bir müstemilat bulunmaktadır. İki katlı yapının her iki katı da yaşama birimleri olarak değerlendirilmiştir. Bunlar güney cephe boyunca uzanan ve altta taş, üstte ahşap konstrüksiyonlu

sundurmaya açılırlar. Altta, sundurmanın batı kenarı duvarla sınırlıdır, doğu tarafına muhdes mekân eklenmiştir. Üstte her iki kenarında belli bir yüksekliğe kadar devam eden duvarlar sedir olarak değerlendirilmiştir.

Sebahattin Ateşer Evi: Kuzeyden güneye doğru eğimli bir arazi üzerinde konumlanan yapı iki katlıdır. Eğimden dolayı alt kat daha küçük bir alan kaplar, doğu-batı doğrultusunda, dikdörtgen bir alana oturan, müştemilat olarak kullanılan, bitişik düzende üç mekândan meydana gelir. Güney cepheye yaslanan ve iki yandan simetrik olarak orta eksendeki sahanlıkta birleşen merdivenler taştandır. Üst kat kuzeye doğru genişleyerek alt katın iki katı büyüklüğüne ulaşır. Burada, orta eksen, kuzey-güney doğrultusunda uzanan bir iç sofa ve iki tarafında, simetrik olarak ona açılan ikişer oda yer alır. Sofanın uzun kenarları açılı yapılmış, alanın dar ekseni ortada genişlerken kuzey ve güneye doğru daraltılmış, sofada adeta oval form taklit edilmiştir. Güney kısa kenarında, ortada giriş kapısı ve iki yanında simetrik olarak düzenlenmiş birer pencere, kuzey kenarında ise eğimden dolayı yüksek kotta kalan arka cephe zemin kotuna denk gelen tek kapı açıklığına yer verilmiştir. Kapı ve pencere sövelerinde duvarlar pahlanarak açıklıklar içe doğru genişletilmiştir.

Hüseyin Yeşil Evi: Yerleşim merkezinin nispeten dışında, Yoğunluk-Hıdırbey yolu üzerinde yer alır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan dikdörtgen planlı konut, iki katlı olarak inşa edilmiştir. Alt kat, bitişik düzende sıralanan üç odadan ibaret ise de gerek dış taraflardaki iki odanın ortadakine bağlanıyor olması gerekse de ev sahibinin burada aslında üst kata çıkan (günümüzde mevcut olmayan) bir merdiven bulunduğunu belirtmesi buranın aslında bir sofa kimliğinde olduğunu göstermektedir. Üst katta ise ortadaki mekân eyvan biçimindedir ancak güney (özgün durumda açık olduğu tahmin edilen) cephesi bir kapı açıklığı bırakılarak muhdes duvarla kapatılmıştır. Ne var ki burada iki yandaki odaların kapıları eyvana değil, muhdes B.A. sundurmaya açılmaktadır. Yapının batı duvarının yüksek bir noktasında yerleştirilmiş kesme taş üzerinde 1934 tarihi yazılıdır.

KAPISUYU MAHALLESİ:

Hatay İli Samandağ İlçesi'ne 10 km. mesafededir.

Yerleşim Dokusu: Kuzeyden güneye eğimli bir arazi üzerinde konumlanan

mahallede, yapılaşma genellikle kilise çevresi ve yamaçlarda yoğunlaşmıştır. Yerleşim çevresindeki arazilerde bahçe tarımı yapılır. Güneyindeki, eğimli sarp yamaçlar üzerinde değirmenler bulunmaktadır.

Kilise: Kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda, dikdörtgen planlı, üç nefli yapı, ortada dört bağımsız sütun, köşelerde duvara birleşen çeyrek sütunlar ve batı cepheye iki sütunceye oturan haç tonozlarla örtülüdür. Yığma taştan inşa edilmiştir. Yakın dönemde mihrap ve kadınlar mahfili eklenerek camiye dönüştürülmüştür.

Aşağı Değirmen ve Yukarı Değirmen: Kapısıyu Mahallesi'nin güneydoğusunda kalan sarp yamaçlar üzerinde, ortak bir sisteme bağlı iki değirmen bulunmaktadır.

Kadir'in Pınarı: Mahallenin merkezinde yer alır. Sırtı, eğimli bir şekilde yükselen yola dayanan dikdörtgen prizmatik gövde içinde yer alan, tek yüz-lü, sivri kemer nişli taş çeşmedir. Kemer aynasının merkezinde, ucu palmetle sonlanan kaş kemerli tas nişi bulunur. Bunun üzerindeki kitabe yeri boştur. Tas nişi kemerinin üst sağ ve sol kısmında iki adet büyük, iki adet küçük bo-yutta, daire içinde işlenmiş geometrik motifli bezeme yer alır.

Aşağı Çeşme: Mahallenin güneydoğusundaki alt yamacında, iskân alanı-nın sonlandığı bir noktada konumlanmıştır. Sırtı, kısmen eğimli bir şekilde yükselen yola dayanan dikdörtgen prizmatik gövdeli, tek yüz-lü, sivri kemer nişli, kesme taş kaplı çeşmedir. Kemer aynasının merkezinde, kaş kemerli tas nişi bulunur. Bunun üzerindeki Ermenice kitabede yapan ustanın adı ve Latin harfleriyle 1894 tarihi yer alır.

Abdülkadir Şimşek Evi: Mahallede Kadir'in Pınarı olarak bilinen çeşmenin kuzeydoğusunda bulunan konut, kuzeyden güneye eğimli arazi üzerinde ko-numlanmıştır. Arazi yapısından dolayı farklı kotlarda yerleştirilmiş birden fazla kütleden meydana gelir. Güneyde yol kotunda bulunan ilk kütle mevcut yolu sınırlar ve doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen bir alana oturur. Mev-cutta tek katlı ve döşemesi yıkık olan kütlenin güneye doğru uzanan ahşap kirişleri iki katlı olduğunu düşündürür. Buna bitişik olarak doğusunda yer alan basık kemerli bir kapıyla ulaşılan merdiven orta avlu kotuna çıkar. Bura-da güney kütlenin kuzeyinde, batı tarafında tek katlı yıkık bir kütle ile arsanın

kuzey sınırına yaslanmış ikinci bir kütle bulunur. Bu da kuzeyde, avluya açılan bitişik düzende iki oda ile batıdaki odaya güneyden birleşen üçüncü bir mekândan ibarettir. Kuzeydeki bitişik iki odadan ibaret kısım da iki katlıdır ve üst katta da benzeri iki oda daha mevcuttur. Bu kata ilk merdivenin ilerisinde, aynı doğrultuda uzanan ikinci bir merdivenle ulaşılır. Bu merdivenin batısına muhdes B.A. bir kütle yapılmıştır. Orta kotta kuzey kütledeki doğu odada beyaz toprak esaslı sıvayla kaplı raflar bulunur.

Mehmet Parlak Evi: Bir avlunun kuzey ve güneyini sınırlayan, doğu-batı doğrultusunda konumlanmış her biri tek katlı iki ayrı ana kütle ve avlunun batı duvarının yaklaşık orta kısmında bitişen iki bölümlü müstemilattan meydana gelmiştir. Yapı grubunun oturduğu arsa, batıdan ve güneyden sokakla, kuzeyden bahçe ile sınırlanmıştır. Doğusunda bitişik olarak muhdes modern yapılar yer alır. Dışa dönük güney kütlede, bitişik düzendeki üç oda bu cepheye paralel uzanan taş sundurmaya açılır. Avluya bakan arka cephede pencere bulunmaz, avlu cephesinde nişler ve doğu odadan açılmış muhdes bir kapı bulunur. Güney kütlede ise yine bitişik düzendeki üç mekân avluya açılır. Doğudaki mekânın tamamı ile ortadaki iki duvarı yıkılmış ve yenilenmiş, özgün niteliğini kaybetmiş, kütlelerin önüne bir duvar ile avlu doğu duvarına muhdes yapılar eklenmiştir. Kuzey kütlelerin batı cephesi boyunca uzanan ve kütlelerin bitiminden itibaren güneye doğru devam eden, döşeme kotunda, sokağa doğru uzanan dört adet taş konsolun işlevini belirlemek zordur. Kütlelerin iki katlı olması ve burada sokağa bakan bir balkon bulunması ihtimali mevcut ise de bunun yapı ve avluda bulunması muhtemel sundurma ile ilişkisi, yönelişi itibarıyla sorunlu gözükmektedir. Süsleme amacıyla yapılmış olmaları da muhtemeldir.

Abdulkadir Gülsever Evi: Doğu-batı doğrultusunda dikdörtgen planlı bir alana oturan yapı, doğu, batı ve güneyden muhdes komşu yapılarla çevrelenerek avlulu bir kimlik kazanmıştır. Avunun kuzeyini sınırlayan kütle iki katlıdır. Alt kat bitişik düzende sıralanan ve avluya açılan üç odadan meydana gelir. Üst katta ise ortada eyvan ve iki yanında simetrik olarak ona açılan birer oda bulunur. Güney cephe boyunca uzanan ahşap konstrüksiyonlu sundurmaya taş merdivenle çıkılır. Konutta, daha önce örneğine rastlamadığımız bir uygulama karşımıza çıkar. Orta eksenindeki mekânın ahşap kons-

trüksiyonlu döşemesi yükseltilerek eyvanın kuzey yarısını kaplayan bir seki elde edilmiştir.

KONUTLARIN GENEL DEĞERLENDİRMESİ

Yayladağı İlçesi'ne bağlı Sungur, Sürütme ve Karacurun'da konutlar, tek ya da iki katlı, bitişik düzende odalardan ibarettir. Evler genellikle avlusuz düzende, bahçe içinde yer almaktadır. Bazen ön cephe dışındaki duvarları sokağı sınırlar. Bahçeleri sınırlayan herhangi bir duvar bulunmamaktadır. Farklı olarak Karacurun'da eyvanlı tipte ve avlulu konutlara da rastlanmıştır. Kapı ve pencere açıklıkları düzdür. Sadece Sungur'da, bir evde ahır girişinin açıklığı sivri kemerlidir.

Yığma sistemdeki konutlarda duvarlar kaba yonu ve moloz taştandır. Bağlayıcı malzeme olarak saman katkılı çamur kullanılmış ve içten havara ile sıvanmış, dış cepheler çıplak bırakılmıştır. Ahşap konstrüksiyonlu beşik çatılar, alaturka ve Marsilya tipi kiremitle kaplanmışlardır.

Samandağı'nda incelenen dört mahallede, dağınık bir iskan görülür. Avluya yer verilmemiştir. Ancak Kapısıyu'nda avlulu düzende iki örneğe rastlanmıştır. Vakıflı'da konutlar bahçeler içinde yer alırken diğer üç mahallede buna ilaveten birçok konutun birer cephesi sokağı sınırlamaktadır. Bunlarda da ana cepheler bahçeye bakmakta, odaların girişleri buradan sağlanmaktadır. Bahçeler arasında bir evden diğerine ulaşmak mümkündür.

Bu dört mahallede de araştırmalarımız boyunca tespit ettiğimiz iki temel plan şeması; "eyvanlı" ve "bitişik düzende oda sıralarından oluşan tip" hakimdir. Plan ve işlev, malzeme ve teknik, cephe düzeni diğerleriyle ortak özellikler gösterir. İncelenen Ermeni mahallelerinde bazı farklıklar da tespit edilmiştir. Bunlardan biri, birçok konutta, sundurmaların bir ya da iki cephesinin bir duvarla sınırlanmış olmasıdır. Bu duvarda kapı, pencere ya da niş açıklığı yer alabilmektedir. Çoğunlukla alt katlara görülen bu uygulamada duvar, üst kat sundurmasında belli bir yüksekliğe kadar uzatılmış ve sedir olarak kullanılmıştır. Sundurmalarda, diğer köylerde sıkça rastlanan taş basamaklı merdivenlere ek olarak, döşemenin bir kenarında veya biraz içe çekilerek yerleştirilen ahşap konstrüksiyonlu merdivenler yapılmıştır. Bu örneklerde,

merdiven kovasının döşemede oluşturduğu boşluğun çevresi ve sundurma kenarları ahşap küpeşteli demir korkuluklarla çevrelenmiştir. Sundurmanın üzerini örtecek şekilde uzanan çatı konstrüksiyonu ahşap dikmelere taşınmıştır. Pencerelemeler yatay, düşey veya her iki yönde ahşap veya demir parmaklıklarla korunmuştur. Dikkati çeken diğer bir özellik de kapı ve pencere açıklıklarının düz olması, kemere çok nadir yer verilmesidir. Kapısıyuu'ndaki bir evin (Mehmet Parlak Evi) ön cephesinde, Antakya ve Yayladığı'na bağlı mahallelerde yaygın olan karşımıza çıkan basık kemerli kapı ve pencere dizileri uygulanmıştır. Basık kemerin ikinci bir uygulaması da aynı mahalledeki Abdülkadir Şimşek Evi'nin sokaktan üst kata çıkan merdivenin girişinde görülür.

Bu dört mahallede ortak özellik olarak saptanan farklılıkların Ermeni mahallerine mi yoksa Samandağ'daki kıyı yerleşimlerinin tamamına mı özgü olduğunu ancak araştırmanın ilerleyen safhalarında tespit edebileceğiz.

Hıdırbey ve Yoğunluk'ta, geleneksel şemaların dışına çıkılarak iç sofalı plan tipinin uygulandığı birer örnekle karşılaşmıştır. Hıdırbey'deki konutta, zemin katta giriş içe alınmış, orta ekseninde kapı ve iki yanında birer pencere ile üçlü düzen uygulanmış, bunlarda açıklıklar sepetkulpu kemerle geçilmiştir. Diğer cephelerdeki dikdörtgen açıklıklar taş sövelerle vurgulanmış, altta ve üstte silmelere yer verilmiştir. İki kat arasında da düz kesitli bir silme cepheleri dolaşır. Yoğunluk'taki örnekte ise eğimden dolayı iç sofalı plan yalnız üst katta uygulanmış, bu kata çıkış ön cephe'deki simetrik iki kollu bir merdivenle sağlanmıştır. Diğerine göre oldukça yalın bir yapıdır. Bu evlerde, İstanbul modası örnek alınmış ancak yerel özellikler de etkin olmuştur.

İncelenen dört Ermeni Mahallesi'nde bazı evlerin cephelerinde Latin rakamlarıyla tarihler yazıldığı görülmüştür. Bunlar arasında iki adet 1901, bir adet 1910 tarihi yer alır. Diğer 9 tanesi ise 1926-28-29, 1934-36 gibi Fransız işgal ve yönetimine denk gelen tarihlerdir. İşgal döneminde bu köylerde yoğun bir yapı faaliyeti olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihlerde inşa edilen konutlar diğerlerine göre daha gösterişlidir.

İncelenen mahallelerdeki konutlar oldukça tahrip olmuş, odaların bağlantıları değiştirilmiş, çeşitli kısımlarına yeni kütleler eklenmiştir. Özellikle Kapısıyuu'nun arkeolojik sit alanı kapsamında olması nedeniyle buradaki ko-

nutlar tescilli olmamalarına rağmen yıkılamamıştır. Ancak iç mekânları, kapı ve pencere doğramaları değiştirilmiş, çeşitli cephelerine betonarme kütleler eklenmiştir. Özgün yapıları neredeyse yalnızca sokak cephelerinde korunmuştur. Çalışmada, 2011-2013 yılında araştırmalarında tespit edilen etnografik malzemelerin benzer örnekleriyle karşılaşılmıştır. Tespit edilen eserler malzemesine göre aşağıdaki gibidir:

Seramik Eserler: Carra (su testisi), Habiye (küp), Çömlek, Buğday Küpü.

Madeni Eserler: Künefe Tepsisi, Terazî, Orak, Koyun Kırpma Makası, Fener, Çanak.

Ahşap Eserler: Sandık, Cimem, Sepet.

Taş Eserler: El Değirmeni, Değirmen Taşı.

Cam Eserler: Katremis (cam kavanoz), Damacana.

KAYNAKÇA:

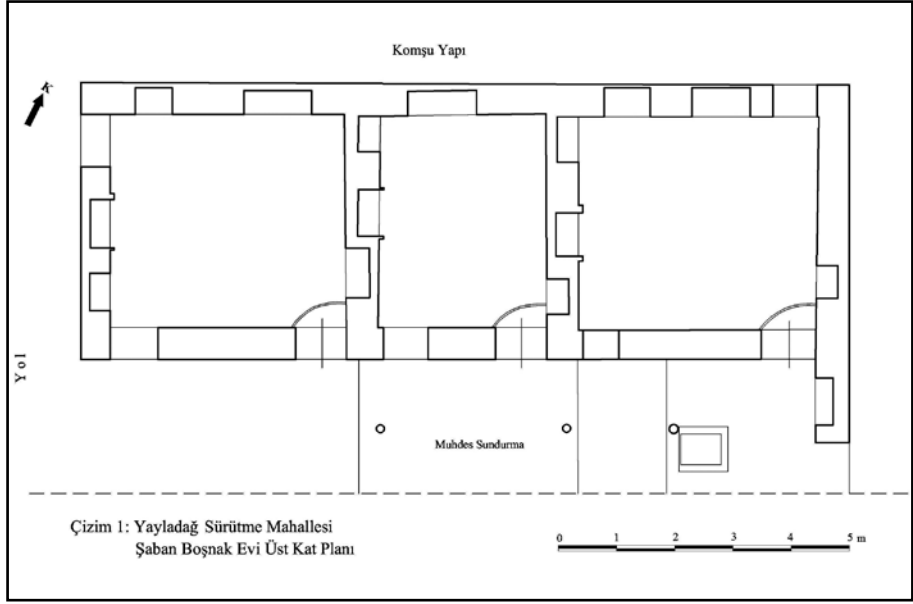
DOĞRU, N., SENCER M., SENCER O., SEY, Y., YÜCEL A., Samandağ Bölgesi Köy Araştırmaları Vakıflı Köyü Bir Köy Monografisi, İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yapı Araştırma Kurumu Yay, Sa.4, İstanbul, 1966.

TEMİZ, F. M. “Hatay İli’nde Türk ve İslam Dönemi Yüzey Araştırması- 2011” 30. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C. 2, 267- 276, Çorum, 2013.

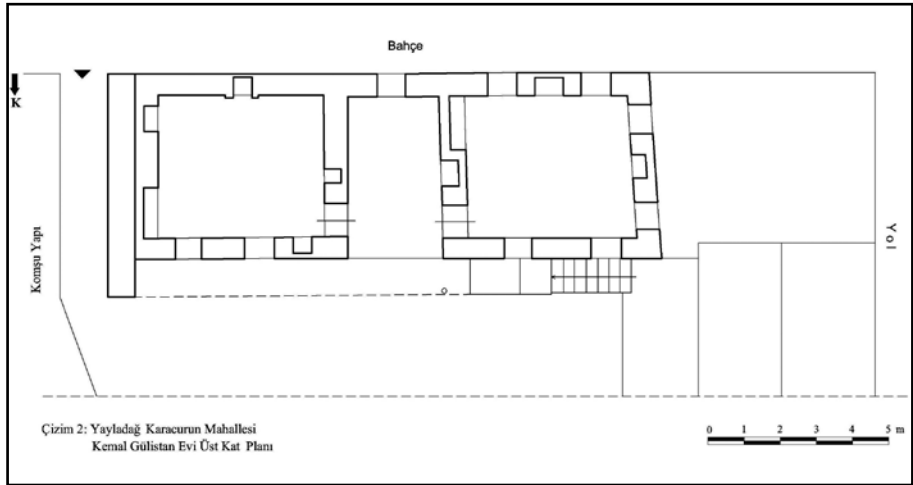
TEMİZ, F. M. “Hatay İli’nde Türk ve İslam Dönemi Yüzey Araştırması-2012” 31. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C. 2, 31- 42, Muğla, 2014.

TEMİZ, F. M. “Hatay İli’nde Türk ve İslam Dönemi Yüzey Araştırması-2013” 32. Araştırma Sonuçları Toplantısı, C. 1, 473 - 494, Gaziantep, 2014.

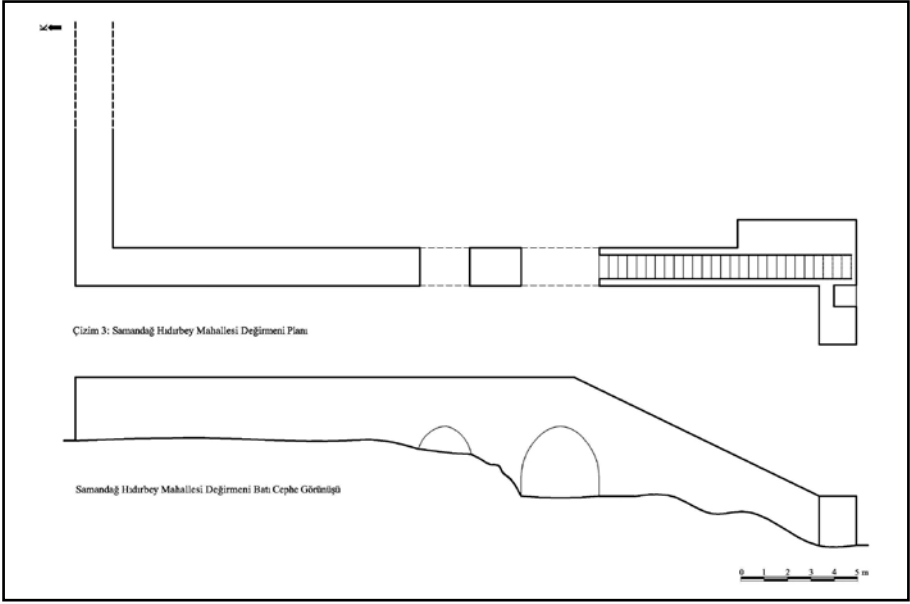
TEMİZ, F. M, “Hatay İli- Türk ve İslam Dönemi Yüzey Araştırmaları 2011-2013”, Hatay Arkeolojik Kazı ve Araştırmaları, Mustafa Kemal Üniversitesi Yay. No: 50, Antakya, 2014, s.367-391.

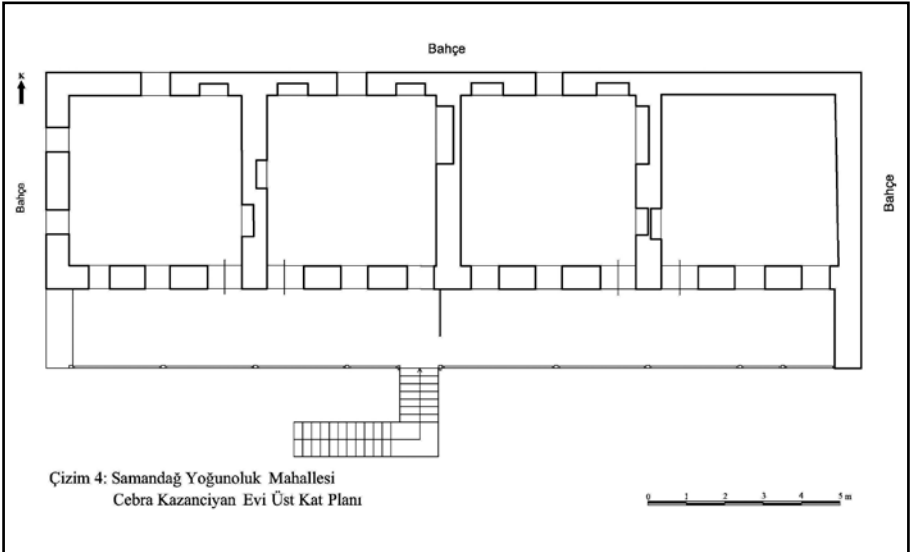
Çizim 1: Yayladağ Sürütme Mahallesi Şaban Boşnak evi üst kat planı.

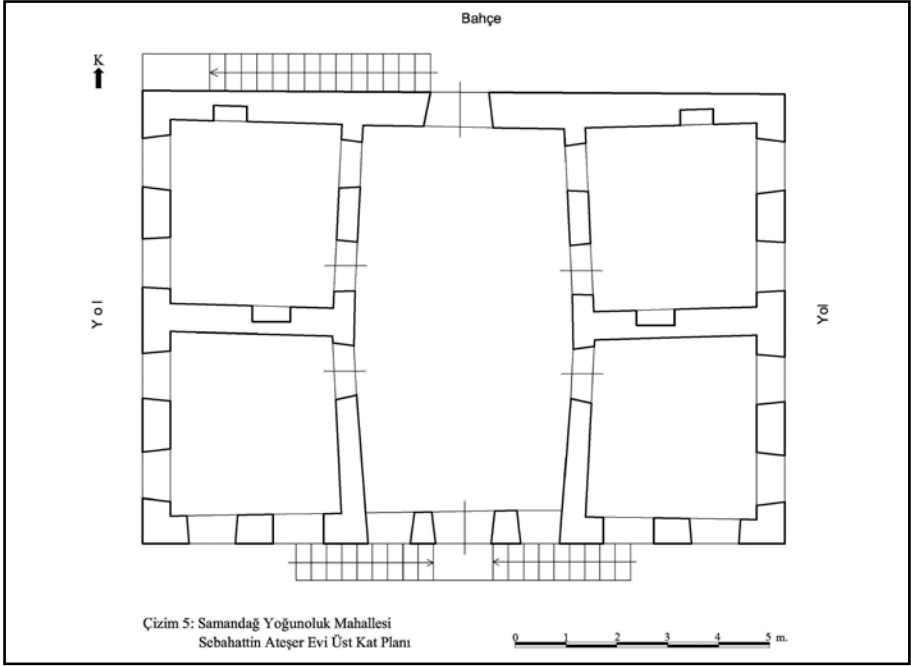
Çizim 2: Yayladağ Karacurun Mahallesi Kemal Gülistan evi üst kat planı.

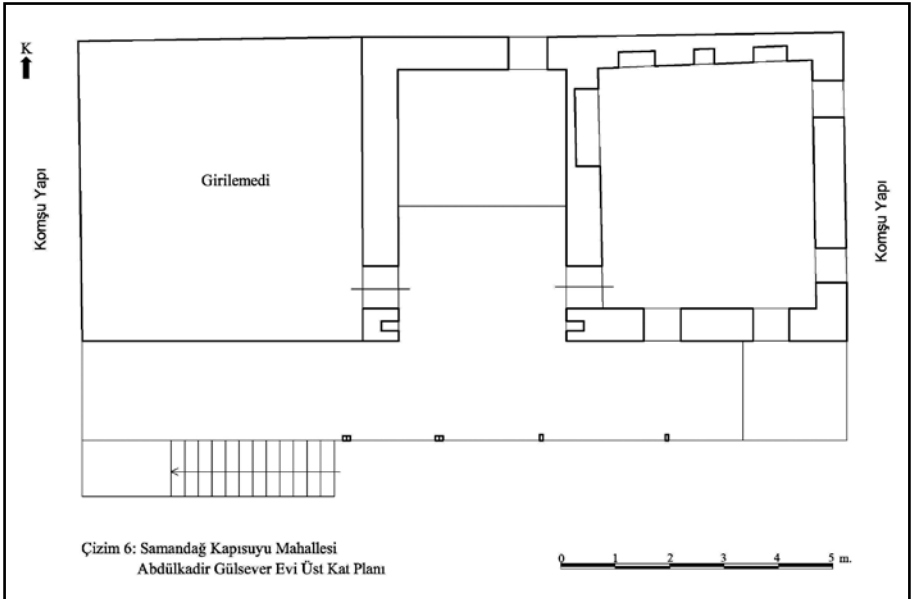
Çizim 3: Samandağ Hıdırbey Mahallesi Değirmeni plan ve Batı cephe görünüşü.

Çizim 4: Samandağ Yoğunluk Mahallesi Cebra Kazancıyan evi üst kat planı.

Çizim 5: Samandıg Yoğunluk Mahallesi Sebahattin Ataşer evi üst kat planı.

Çizim 6: Samandıg Kapısı Mahallesi Abdülkadir Gülsever evi üst kat planı.

Resim 1: Şaban Boşnak evi üst kat kuzeybatı odadan görünüş.

Resim 2: Bedo Kartun evi merdiven korkuluğu.

Resim 3: Yoğunoluk Kilisesi Naos.

Resim 4: Yoğunoluk Kültür Evi.

Resim 5: Yoğunoluk Çeşmesi.

Resim 6: Ali Güven evi Güney cephe görünüşü.

Resim 7: Kapusuyu aşağı değirmen.

Resim 8: Kadir'in Pınarı eşmesi.

Çömlek

Sandık

Şarap Damacanası

Şarap Teknesi

Resim 9: Çeşitli nitelikte etnografik eserler.

KIZILKAYA-HATAY YÜZEY ARAŞTIRMASI

Aynur ÖZFIRAT*

2014 yılında başladığımız Kızılıkaya arkeolojik yüzey araştırması, Amuq Ovasının kuzeydoğusunda yer alan Kızılıkaya Tepesi ve etrafındaki yerleşimleri kapsar (Resim: 1). Yerleşimler idari olarak Hatay İli Kırıkhan ve Kumlu ilçeleri sınırları içindedir. Araştırmanın amacı, çok sayıda dolmenin yer aldığı ve olasılıkla Paleolitik Dönemden İslami Döneme kadar yerleşimin aralıksız sürdüğü çeşitli birimden oluşan Kızılıkaya Tepesi ve yakın çevresini incelemektir.

Kızılıkaya Tepesi (AS 207) üzerindeki dolmenler nedeniyle dikkat çekicidir, daha çok höyüklerden oluşan Amuq Ovası yerleşimleri içinde bu özellikleriyle ayrılır (Resim 2). Tepenin yakın çevresindeki ilişkili olabilecek yerleşimler de araştırma alanı içindedir. Bunların içinde, bu yıl Akpınar (AS 52), Tell Kızılıkaya (AS 36) ve Temel Kızılıkaya'da (AS 208) çalışılmıştır (Resim: 3).

Kızılıkaya Tepesi coğrafi olarak Amuq Ovasının kuzeydoğu ucunda yer alır, kuzey-güney doğrultusunda uzanan bu yüksek kayalık tepe ovayı doğudan çevreleyen Kurt Dağı'nın ovayla birleşen son uzantısıdır (Resim: 3-5). Amuq Ovası buradan sonra kuzeye doğru daralır, batıdaki yüksek silsile Amanos Dağları ve doğudaki Kurt Dağı paralel uzanarak aralarında akan Karasu ile bir koridor oluşturarak Amuq ve Islahiye ovalarını birbirine bağlarlar. Her iki ovayı sulayan Karasu, Afrin Çayı ile beraber önceden Amik Gölünü besleyen en büyük akarsulardan ikincisidir. Bu coğrafya içinde, Kızılıkaya Tepesi dağ eteği ve ovanın doğu ucundaki konumunun yanı sıra su kaynakları açısından da zengin bir alandır. Karasu ve Afrin Vadileri arasında uzanan tepenin

* Prof. Dr. Aynur ÖZFIRAT, İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Florya Yerleşkesi, Beşyol Mah. İnönü Cad. No : 38, Sefaköy-Küçükçekmece 34295, İstanbul/TÜRKİYE.
Kızılıkaya-Hatay Yüzey Araştırması.

hemen kuzeydoğusunda Gölbaşı Gölü yer alır. Kızılkaya aynı zamanda, yine önceden Amik Gölü'nü besleyen akarsulardan biri olan ve kaynağını Gölbaşı Gölünden alan Muratpaşa Deresi vadisindedir.

Araştırma alanımızda ilk çalışma, R. J. Braidwood tarafından 1933-1938 yılları arasında Amuq Ovasında yapılan araştırma ve kazılar sırasında gerçekleştirilmiştir¹ bu çalışmada Kızılkaya Tepesi'nin güneybatı eteğindeki Tell Kızılkaya (AS 36) ve güneydoğusundaki Akpınar (AS 52) höyükleri incelenmiştir. Ovada, K. A. Yener tarafından 1995 yılında başlayan geniş çaplı yüzey araştırmaları ise devam etmektedir (The Amuq Valley Regional Project-AVRP), Kızılkaya Tepesi ilk kez bu çalışmada incelenmiştir². Bu proje çerçevesinde B. Yükmén megalitleri araştırmaya yönelik 1998-2002 yılları arasında araştırma yapmıştır³. Araştırmamızda her iki projede süreklilik gösteren kodlama kullanılmıştır.

YERLEŞİMLER

Kızılkaya Tepesi Dolmenleri (AS 207) yüksek bir kayalık tepe üzerindedir (Resim: 2-3, 6-7). Çok sayıda dolmenin yer aldığı tepe kuzeybatı-güneydoğu doğrultuludur, genişliği ykl. 0.7 km. uzunluğu ise 4.3 km.'dir. Dolmenler daha tepenin daha çok zirvesinde olmak üzere neredeyse tamamına yayılmıştır, daha önceki araştırmalarda 292 adet dolmen belirlenmiştir⁴.

İlk çalışma yılımızda incelediğimiz dolmenler dörtgen planlıdır, işlenmemiş, büyük ve yekpare kaba taşların dikey olarak yerleştirilmesi ve üzerlerinin de aynı şekilde genellikle tek bir taşla örtülmesiyle yapılmışlardır (Resim: 2, 7). Büyük boyutlu örneklerin dışında, ortalama yükseklikleri 1-1.5 m., üzerini örten yatay taşlar yekpare ve ortalama 1 x 2 m. boyutlarındadır. Bu türdeki küçük mezarlar, genellikle üzeri tek bir taşla kapatılmış iki dikey taş ve kısa yanlarda birer taştan yapılmışlardır. Mezarların inşasında kullanılan

1 Braidwood 1937

2 Yener et al. 2005

3 Yükmén 2012. B. Yükmén'in Kızılkaya ve Islahiye Ovasındaki dolmenlere ilişkin bu geniş çaplı son yayını öncesi araştırmanın yıllık raporları için ayr. bkz. Yükmén 2000a; Yükmén 2000b; Yükmén 2001; Yükmén 2003; Yükmén 2004.

4 Yükmén 2012

taşlar üzerinde bulundukları kayalık tepeden elde edilmiştir. Bu alanda herhangi bir buluntuya rastlayamadık, bu nedenle şimdilik dolmenler için bir tarihleme yapmak zor görünür.

Temel Kızılkaya Höyüğü (AS 208) Kızılkaya Tepesi'nin güney ucundaki kayalık tepe üzerindedir (Resim: 3-6, 8). Ovayla birleşen noktadaki bu kayalık tepenin zirvesinde anıtsal bir yapıya ait olabilecek duvar kalıntıları vardır (Resim: 8). Dörtgen planlı yapının mevcut boyutları 60 x 15 m.dir. Bu alanda Erken Tunç Çağ ve çok daha yoğun olarak Orta Tunç Çağ çanak çömleğine rastlanmıştır. Tepenin doğu eteğinde ise Geç Kalkolitik döneme ait çanak çömlekler bulunmuştur. Yapının hemen doğusundan başlayarak ve ayrıca güney ve güneydoğusunda ovaya doğru inen kayalık yamaçlarda ise çok sayıda kaya mezarı, sarnıç ve mağara vardır. Güney etekte mağaraların bulunduğu alanda ayrıca çok sayıda çakmaktaşı alet parçalarına rastlanmıştır. İlk belirlemelerimize göre, Mağaralar Üst Paleolitik Döneme, Kaya Mezarları ise Roma Dönemi'ne aittir. Oldukça çeşitli birimlere ve malzemeye sahip Kızılkaya Tepesinin bu güney ucu Paleolitik Dönemden Roma Dönemi sonuna değin aralıksız yerleşilmiş görünür.

Tell Kızılkaya Höyüğü (AS 36-36D) Kızılkaya Tepesi (AS 207) ve Temel Kızılkaya (AS 208)'nin hemen güneybatısında ve ovada yer alan höyük, Geç Kalkolitik'ten İslami Döneme kadar aralıksız iskan edilmiştir (Resim: 3-6, 9).

Akpınar Höyük (AS 52) Kızılkaya Tepesi'nin doğusunda, aynı zamanda Amuq Ovasının doğusunu çevreleyen dağ eteğinin (Kurt Dağı) ovayla birleştiği noktadadır (Resim: 3-6, 10). Akpınar Köyü'nün girişinde yer alır. Kalkolitik Dönem'den Osmanlı Dönemine değin uzanan süreçte iskan edilmiştir.

SONUÇ

Çalıştığımız alan içinde ilk sonuçlarımıza göre yerleşimleri birbirleriyle ilişkisi açısından değerlendirecek olursak, Kızılkaya Tepesi üzerinde yer alan Kızılkaya Tepesi (AS 207) ve güney uzantısındaki Temel Kızılkaya (AS 208) ayrı isimler ve ayrı kodlar almış olmakla birlikte aynı yerleşimin birimleri olarak kabul edilebilir. Kızılkaya Tepesinde Dolmenler, aradaki alçak bir boyundan geçilen güney uçtaki uzantı Temel Kızılkaya'da ise Anıtsal Yapı,

Kaya Mezarları ve Mağaralar yer alır. Kayalığın hemen Güneybatı eteğinde, ovada yer alan Tell Kızılkaya höyüğü de aynı şekilde Kızılkaya arkeolojik alanı içinde değerlendirilebilir.

Kızılkaya Tepesindeki dolmenlerin tarihlemesi için şimdilik kesin bir sonuca ulaşmak zordur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kızılkaya dolmenlerinin bulunduğu alanda tarihleme için buluntuya rastlayamadık. Bölgede bu kültüre ilişkin kazıların eksikliği ve araştırmanın başlangıcında olmamız nedeniyle Kızılkaya dolmenleri için kronoloji, köken, kültürel bağlantılar gibi henüz cevaplanmamış birçok soru vardır.

Yükmen, araştırmasında Kızılkaya dışında buradan İslahiye Ovasına doğru uzanan hatta ve İslâhiye Ovasında geniş dolmen alanları bulunmuştur. Oldukça geniş alanlara yayılmış ve 450 kadar dolmenin belirlendiği Karasu Vadisindeki Çatalyurt ve Fırat'ın batısındaki bazı örnekler Doğu Akdeniz'in kuzeyinde ve Orta Fırat'ın batısına kadar uzanan bir alanda bu türde mezarların varlığını gösterir.

Anadolu'nun güneyinde şimdilik, Amuq ve İslahiye ovalarından varlığını bildiğimiz dolmenler değişik tiplerle, Neolitik Dönemden başlayarak neredeyse tüm dünyada değişik tarihlerde görülür. Yoğun olarak Avrupa, Güney Avrasya, Güney Asya ve Doğu Akdeniz-Levant'da karşımıza çıkarlar. Anadolu'da ise Trakya'da oldukça fazla sayıda görülen dolmenler, ikinci bölge olarak Hatay'da yoğunlaşır. Trakya dolmenleri Balkanlar ve Doğu Avrupa, Hatay dolmenleri Levant-Batı Suriyede'kilerle ilişkilendirilir. Levant ve Fırat'ın batı kıyısını da içine alan Levant ve Batı Suriye dolmenleri daha çok Erken Tunç Çağ'ına tarihlenir. Ancak uzun bir süreçte ve çeşitli tiplerle karşımıza çıkan dolmenler ve ilişkili gömü geleneği için her bir merkez ayrı tarihlere ve coğrafyasına göre alt geleneklere ve ilişkilere sahip olabilir.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü izni ile Prof. Dr. Aynur Özfiat başkanlığında ve Mustafa Kemal Üniversitesi adına yapılmaktadır. 2014 yılında başlayan araştırmada, ekte Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü öğretim üyeleri, araştırma görevlileri, lisansüstü ve lisans öğrencileri yer almıştır. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne izin ve destekleri için teşekkürler. Mustafa Kemal Üniversitesi

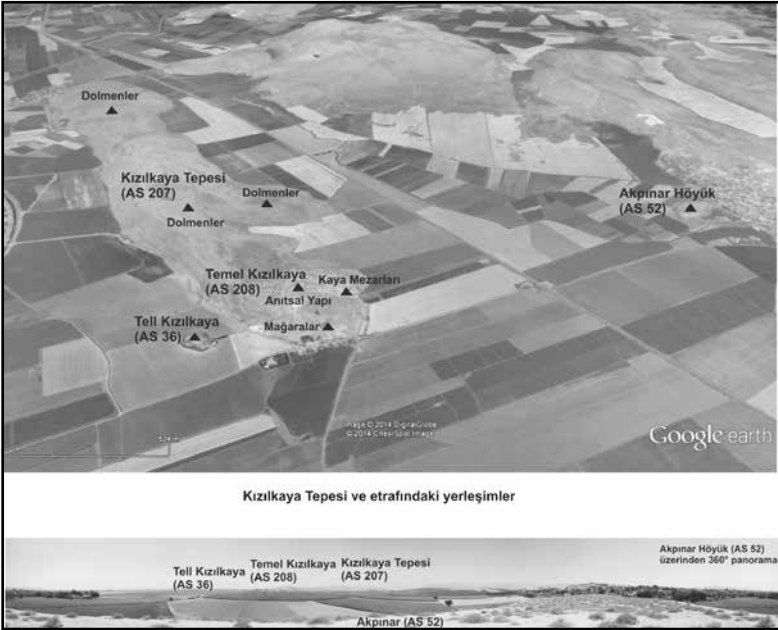
Rektörü Sayın Prof. Dr. Hüsnü Salih Güder destek ve ilgileriyle çalışmalarımızın kolaylıkla yürümesini sağlamışlardır, kendilerine teşekkür ederiz. Kızılkaya’da ilk keşfi ve araştırmayı yaparak burada çalışmamızı bizi yönlendiren Prof. Dr. K. Aslıhan Yener’e ne kadar teşekkür etsek azdır.

KAYNAKÇA ve KISALTMALAR

- BRAIDWOOD 1937, Braidwood, R. J., *Mounds in the Plain of Antioch: An Archaeological Survey*, Chicago-İllinois 1937: The Oriental Institute of the University of Chicago, Oriental Institute Publications 48.
- YENER *et al.* 2005, Yener, K. A. (Ed.), *The Amuq Valley Regional Projects 1: Surveys in The Plain of Antioch and Orontes Delta, Turkey, 1995-2002*, Chicago-İllinois 2005: The Oriental Institute of the University of Chicago, Oriental Institute Publications 131.
- YÜKMEN 2000a, Yükmen, B., “Hatay Dolmenleri”, *Arkeoloji ve Sanat* 96, 2000: 18-22.
- YÜKMEN 2000b, Yükmen, B., “1998 Yılı Adıyaman, Gaziantep, Hatay, Kars İlleri Yüzey Araştırması”, *17. Araştırma Sonuçları Toplantısı 1* (Ankara, 24-28 Mayıs 1999), 293-300, Ankara 2000: T.C. Kültür Bakanlığı.
- YÜKMEN 2001, Yükmen, B., “1999 Yılı Adıyaman, Kahramanmaraş, Hatay İlleri Yüzey Araştırması”, *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2* (İzmir, 22-26 Mayıs 2000), 151-156, Ankara 2001: T.C. Kültür Bakanlığı.
- YÜKMEN 2003, Yükmen, E. B., “Hatay ve Kahramanmaraş İlleri 2001 Yılı Araştırması”, *20. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2* (Ankara, 27-31 Mayıs 2002), 299-310, Ankara 2003: T.C. Kültür Bakanlığı.
- YÜKMEN 2004, Yükmen, E. B., “Adana, Şanlıurfa, Hatay İlleri 2002 Yılı Megalitizm Yüzey Araştırması”, *21. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2* (Ankara, 26-31 Mayıs 2003), 315-324, Ankara 2004: T.C. Kültür Bakanlığı.
- YÜKMEN 2012, Yükmen, E. B., “Dolmens of Hatay (Southern Turkey) and Their Connections in Anatolia and the Levant”, *Levant* 44/2, 2012: 186-204.

Resim 2: Kızılkaya Tepesi (AS 207) dolmenleri.

Resim 3: Araştırma alanı genel ve doğudan görünüm.

Resim 4: Kızılkaya Tepesi batıdan görünüm ve yerleşimler.

Resim 5: Kızılkaya Tepesi doğudan görünüm ve yerleşimler.

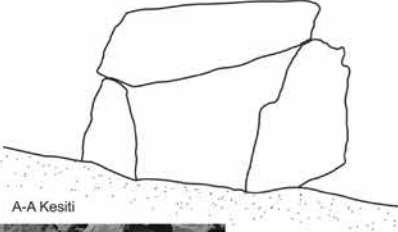

Resim 6: Kızılkaya Tepesi yerleşimler.

Kızılkaya Tepesi (AS 207)
mezarlarından (dolmenler)
bazı örnekler

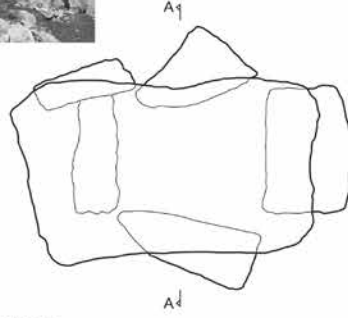

M1

Genişliği 1.3 m, uzunluğu 1.7 m, yüksekliği 1 m.

Boyutları ykl 30 x 60 cm olan dikme taşlar ve
üzerlerini örten 150 x 90 x 30 cm boyutlarında
yekpare bir taşla inşa edilmiştir

KIZILKAYA TEPESİ (AS207A)
MEZAR 1 (M1)

M4

Genişliği 1.3 m, uzunluğu 1.7 m, yüksekliği 1 m.

Boyutları ykl 30 x 60 cm olan beş adet dikme taş
ve üzerlerini örten 1.50 x 0.90 x 0.30 m boyutlarında
yekpare bir taşla inşa edilmiştir.

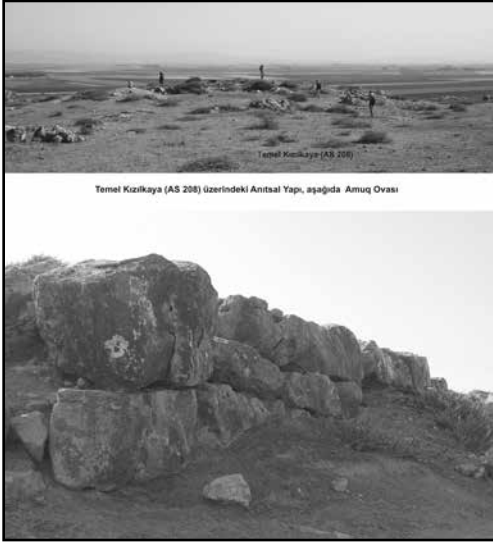
M2

M7

Resim 7: Kızılkaya Tepesi (AS 207) dolmenlerinden bazı örnekler

Resim 8: Temel Kızılkaya (AS 208) ve üzerindeki anıtsal yapı.

Resim 9: Tell Kızılkaya Höyüğü (AS 36-36D).

Resim 10: Akpınar Höyüğü (AS 52).

ISPARTA ARKEOLOJİ SURVEYİ 2014 YILI ÇALIŞMALARI

Bilge HÜRMÜZLÜ*

Uygar HECEBİL

Meltem AYAŞAN

Asuman COŞKUN ABUAGLA

Arie Kai BROWNE

Kay KOHLMAYER

Çağatay ÇELİK

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün izniyle Isparta İli Gönen İlçesi ve Çevresinde 2008 yılından buyana devam eden yüzey araştırması çalışmaları 2014 yılında 23 Haziran - 25 Ağustos tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Genel Müdürlüğümüze sağladıkları izin ve destekten dolayı; ayrıca çalışmalarımızda destekleriyle bize kolaylık sağlayan Bakanlık Temsilcimiz Sayın Özgür Perçin'e teşekkür ederiz. Yüzey araştırması projemiz bu yıl da Süleyman Demirel Üniversitesi, Sunan & İnan Kırac Vakfı, Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü ve TÜBİTAK (111K376 No.lu proje) tarafından desteklenmiştir. Adı geçen kurumlara, Gönen İlçe Kaymakamlığı ve Belediye Başkanlığı'na da teşekkürlerimizi sunarız¹.

* Doç. Dr. Bilge HÜRMÜZLÜ, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32600 Isparta / TÜRKİYE.

Uygar HECEBİL, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32600 Isparta / TÜRKİYE.

Meltem AYAŞAN, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32600 Isparta / TÜRKİYE.

Dr. Asuman COŞKUN ABUAGLA, Bilkent Üniversitesi İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Merkez/ Kampüs 06800 Ankara/TÜRKİYE.

Arie Kai BROWNE, HTW University of Applied Sciences, Wilhelminenhofstrasse 75 A, D-12459 Berlin/ ALMANYA.

Kay KOHLMAYER, HTW University of Applied Sciences, Wilhelminenhofstrasse 75 A, D-14163, Berlin / ALMANYA.

Çağatay ÇELİK, Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, 32600 Isparta / TÜRKİYE.

1 Yüzey araştırmaları 2014 yılı çalışmalarına, Prof. Dr. Kay Kolhmeyer; Dr. Asuman Coşkun Abuagla; Uygar Hecebil; Yrd. Doç. Dr. Ayça Gerçek; Hakan Gerçek; Utku Arıncı; Çağatay Çelik, Meltem Ayaşan; Arie Kai Browne'nin yanı sıra Süleyman Demirel Üniversitesi, Arkeoloji Bölümü ve University of Applied Sciences Berlin öğrencileri katılmışlardır. Özverili çalışmalarından dolayı tüm ekip üyelerine teşekkür ederim.

Isparta Arkeolojik Surveyi (IAS) projesi 2009 yılından buyana Isparta İli'nin 24 km. kuzeyindeki Gönen İlçesi sınırlarında yer alan Konane Antik Kenti ve çevresinde gerçekleştirilmektedir. Projemizin amacı Kuzeybatı Pisidia Bölgesi'nde yerleşim modelleri ve kademelenmesinin anlaşılmasına dönük verilerin derlenmesi ve değerlendirilmesidir. 63 gün süren, 2014 yılı yüzey araştırması çalışmaları Konane Antik Kenti'nin yanı sıra, Gönen İlçe Merkezi, Güneykent Kale Yeri, Seleukeia Sidera, Apollonia ve Adada kentlerinde de gerçekleştirilmiştir (Resim: 1)².

2014 yılı çalışmalarında Konane Kale Tepe yerleşmesinin topografik planı ve sur sisteminin plan röleve çalışmaları tamamlanmıştır³. 11.2 hektarlık bir alanı çevreleyen sur duvarı hattı topografik haritaya yerleştirilmiştir (Resim 2). Prof. Dr. Kay Kohlmeyer, Arie Kai-Browne ve ekibi (University of Applied Sciences, Berlin) tarafından 2011 yılında başlatılmış olan Kale Tepe sur sisteminin 3D scan yöntemiyle dokümantasyonu çalışmalarına bu yıl da devam edilmiştir. Leica ScanStation 2, 3D tarayıcı ile alınan noktaların yüksek çözünürlüğü sağlanmıştır (Resim: 3). Bunun yanı sıra fotogrametrik fotoğraflar alınmıştır. Bu çalışma önümüzdeki yıllarda da devam ettirilecektir.

GÖNEN İLÇE MERKEZİ ÇALIŞMALARI

Gönen İlçe merkezinde yürütülen çalışmaların amacı, Roma Döneminde modern Gönen merkezinde yerleşmenin yer aldığı alanda bu dönemler ait verilerin saptanması ve kayıt altına alınmasıdır. 2009 yılından itibaren yürütülen çalışmalarda Conana (Rome Dönemi) yerleşmesinin M.S. 2. yüzyıldan buyana Gönen İlçe Merkezinde yer aldığını gösteren önemli veriler sağlamıştır⁴.

Gönen Merkez'de 2014 yılında yapılan çalışmalar sırasında da iki adet yeni mezar steli tespit edilmiştir.

2 B. Hürmüzlü Kortholt, M. Adak, Ç. Çelik, "Adada Yüzey Araştırması 2014", *Anadolu Akdenizi Arkeoloji Haberleri*, 13, 2015, 140-143.

3 U. Hecebil, A. K. Browne, B. Hürmüzlü, K. Kohlmeyer, "Konane Antik Kenti Yüzey Araştırması 2014", *Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Haberler* 39, 2015, 34- 35.

4 B. Hürmüzlü, v.d.. "New Research in Northwestern Pisidia: Ancient Konane (Conana) and its Territory", *Colloquium Anatolicum*, VIII, 2009, 235-256.

1) *Dionysios'un Mezar Taşı*

Gönen İlçesine 4 km. uzaklıktaki Kızılcık (eski adı Çatak) yerleşiminde bulunan bu mezar taşının tüm tepe noktaları, ayrıca sağ ve sol tabanı yer yer kırılmıştır. Taşın üzerinde, sağlı-sollu her iki yandan inen sütunların arasından bir asma çelengi sarkmaktadır. Çelenk motifinin altında yer alan ve eski Yunanca ile yazılmış olan yazıt yer yer silikleşmiştir. Ana gövde üzerinde bulunan yazıt toplam beş satırdır. Yazıt M.S. 2-3. yüzyıla ait görünmektedir (Resim: 4).

Yükseklik: 0.63 m.; genişlik: (ana gövde) 0.30 m. x (taban) 0.36; kalınlık: 0.16 m.; harf yüksekliği: 0.02-0.029 m.; satır arası yüksekliği: 0.005-0.036 m.; renk: 10YR 8/2 (Çok soluk turuncu)

Ἀτταλος
2 καὶ Ἀπολλώ-
νιος Διονύσι-
4 φ μνήμη-
ς χάριν.

Attalos ve Apollonios (bu mezar taşını) Dionysios'un hatırası için (yaptırdılar).

A.C.Abuagla, "New Inscriptions from Pisidian Konane", *Philia* 1 (2014) (*International Journal of Ancient Mediterranean Studies*), 142-145.

2) *Moles'in Mezar Taşı*

Gönen İlçesine 4 km. uzaklıktaki Kızılcık (eski adı Çatak) yerleşiminde bulunan sunak biçimli bu mezar taşı, tepe ve taban bölümünden profillidir. Ana gövde üzerinde asma çelenginden sarkan bir üzüm motifi görülmektedir. Bu motifin altında yer alan ve eski Yunanca ile yazılmış olan yazıtın özellikle ikinci, üçüncü, on birinci ve on ikinci satırlarındaki harfler aşınmıştır ve yazıtın okunmasını zorlaştırmaktadır. Profilli üst bölümde bir satır, ana gövde üzerinde on bir satır olmak üzere taşın üzerinde toplam on iki satır yazıt bu-

lunmaktadır. Taşın sol taban noktasında bir delik bulunmakta, profilli sol üst bölümünde de bazı harf izleri farkedilmektedir. Yazıt M.S. 2.-3. yüzyıla ait görünmektedir (Resim 5).

Profilli tepe noktası: Yükseklik: 0.225 m.; genişlik: 0.295 m.; kalınlık: 0.305 m.

Profilli taban noktası: Yükseklik: 0.2 m.; genişlik: 0.32 m.; kalınlık: 0.31 m.

Ana gövde: Yükseklik: 0.95 m.; genişlik: 0.255 m.; kalınlık: 0.265 m.; harf yüksekliği: 0.02-0.05 m.; satır arası yüksekliği: 0.03-0.015 m.; renk: 10YR 8/2 (Çok soluk turuncu)

Profilli Tepe Noktası	1	Μαρκέλα	Sol Yüz
Ana Gövde	2	Αὐρ(ήλιος) Παμ- νης (sic.) πατρὶ	AY Y A
	4	Μολη μνή-	μης χάριν
	6	Παμμέ- νης Μολε-	
	8	ους πατρὶ καὶ μητρὶ	
	10	μνήμης χάριν ὑοῖ (?)	
	12	αὔξαν (sic.).	

Markela için? Aurelius Pam[me]nes (bu mezar taşını) babası Moles'in hatırası için, Moles'in oğlu Pammenes (bu mezar taşını) babasının ve annesinin hatırası için (yaptırdı).

APOLLONÍA ÇALIŞMALARI

2014 yılı surveyinin bir ayağını da Apollonia Antik Kenti oluşturmuştur. Uluborlu İlçesi, Isparta İl Merkezi'ne 65 km. mesafededir. Kuzeyinde Dinar,

doğusunda Senirkent, güneyinde Atabey, Gönen ve batısında Keçiborlu İlçesi bulunmaktadır. Uluborlu İlçesi'nin güneydoğusunda 2463 m. rakımlı Kapı Dağı ve uzantısı olan Yuvaşça Yaylası bulunmaktadır (Resim 1).

Pisidia Bölgesi, 1800'lü yıllardan itibaren seyyahlar ve bilim adamları tarafından gezilmiş, yukarıda sayılan merkezlerin lokalizasyonunu yapmaya yarayacak yazıtlar derlenmiş ve bilim dünyasına tanıtılmıştır. Kuzeybatı Pisidia kentlerine ait ilk keşif Apollonia'nın bulunmasıdır. İngiltere'nin İzmir konsolosu olan F. V. J. Arundell, ana amacı Pisidia Antiocheia'sını bulmak olan 1833 yılındaki ikinci yolculuğunda, Uluborlu'ya ulaştığında kalede karşılaştığı bir yazıt aracılığıyla Antik Apollonia Mordiaem'u lokalize etmiş ve çevrede bazı yapı kalıntıları bulmuştur⁵. 1837 yılında William John Hamilton 20 Ağustos günü Apollonia'ya yaptığı ziyaretinde kentin kalıntılarını ziyaret etmiş; birçoğu Arundell tarafından kopyalanmış yazıtlarla karşılaşmıştır. Kente dair görüşlerini de "Apollonia olduğu şüphesiz olan bu önemli ve ilginç kent için Arundell'in söylediklerine ekleyebilecek bir şeyim yok" şeklinde belirtmiştir⁶. Apollonia yerleşmesinin, I. Seleukos tarafından kurulmuş olduğu bilinmektedir (Strabon XII.8, 576; Ptolemaios V.4). Apollonia Strabon'da (XII.576) Phrygia, Ptolemaios (V.4.11) ve Byzantiumlu Stephanus'da (64.34) Pisidia şehri olarak zikredilmektedir. Apollonia Büyük İskender tarafından kurulmasıyla övünmekteydi; ancak Büyük İskender'in Kelainai'dan Sagalassos'a rotası düşünüldüğünde Apollonia civarından geçmesi mümkün değildir⁷. Apollonia, İmparatorluk devri sikkeleri üzerinde ve Roma Dönemi'ne ait yazıtlarda kendini Lykia ve Trakyalıların bir kolonisi olarak gösterir. Apollonia'nın Geç Roma ve Bizans Dönemi'nde önemini koruduğunu, İmparatorluk devrinde Titus'dan (M.S. 79-81) Gallienus (M.S. 260-268) devrine kadar sikke bastığı bilinmektedir⁸. A. H. M. Jones ise bu konuda "Thraklar muhtemelen kıdemli ordu mensubu olarak kente yerleştirilmişlerdir" görüşünü önermektedir⁹.

5 F. V. J. Arundell, *Discoveries in Asia Minor, Including a Description of the Ruins of Several Ancient Cities and Especially Antioch of Pisidia I-II*, London, 1834, 236, 241-246.

6 W. J. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia*, Vol II, Leipzig: Weidmann, 1842, 361-363 ve 489-491 no. 450-455.

7 V. Tscherikower, *Die Hellenistische Stadtgründungen von Alexander der Grossen bis auf die Römerzeit*, Leipzig, 1927, 37.

8 Özsait, *Helenistik ve Roma Devri'nde Pisidya Tarihi*, İstanbul, 1985, 116.

9 A. H. M., Jones, *Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford, 1971, 127-128, dipnot 10 ve 22.

Apollonia Antik Kenti bulguları yaklaşık 1100 ile 1050 m. rakımında karışımıza çıkmaktadır. Apollonia Antik Kenti, modern yerleşme tarafından oldukça tahrip edilmiştir. Antik kentin kalıntılarına kısmen ve dağınık olarak rastlanmaktadır. Yürütülen çalışmalarda dört noktada antik dönem izlerine rastlanmış ve bulgular haritalandırılmıştır.

Alan 1: Uluborlu İlçesi'ni Isparta'ya bağlayan otoyolun kuzeyinde kalan bir depolama alanında karayolları çalışmaları esnasında ele geçen buluntular incelenmiştir. Bu alanda bir yapının alt ve üst yapı taşları ve sütun parçası ile karşılaşmıştır. Roma Dönemi'ne ait anıtsal bir yapının bu alanda tahrip edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Bu alanda herhangi bir küçük buluntuya rastlanmamıştır.

Alan 2: Uluborlu Kalesi'nde yapılan çalışmalar sonucunda sur içinde "Efendi Sultan Türbesi" yakınlarında bulunan, muhtemelen Selçuklu ya da Osmanlı Dönemi'nde çeşme yapımında devşirme malzeme olarak kullanılmış bir adet Tymandos Tipi Mezar Steli tespit edilmiştir (Resim 6). Kale'nin Kuzey Burç tarafında Roma Dönemi ve Selçuklu Dönemi'ne ait seramik kap parçaları ile karşılaşmıştır. Bu buluntular, Uluborlu Kalesi'nin Selçuklu Dönemi'nde inşasından önce muhtemelen Roma Dönemi'ne ait izleri olduğunu düşündürmesi bakımından önem taşımaktadır.

Alan 3: Isparta Senirkent D320 Karayolu'nun güneyinde, yol çalışmasının yapıldığı alanda mimari blok taşlara rastlanılmıştır. Alanda irili ufaklı işlenmiş halde birçok blok bulunmaktadır. Ancak in situ olarak kalan sadece bir blok vardır.

Alan 4: Uluborlu İlçesi Merkezi'nde, Hacı Kadı Camii'nin bulunduğu mevkide yapılan incelemelerde dağınık durumda birçok mimari parça ile karşılaşmıştır. Alanda sütun parçaları, podyum blokları, farklı boyutlarda ve işlevlerde mimari bloklar yer almaktadır. Bununla birlikte, in situ durumunda iki adet duvar sırası tespit edilmiştir. Birinci in situ durumundaki duvar sırası yaklaşık olarak 3.5 metredir. İkinci in situ durumundaki duvar sırasının bulunduğu alanda ise podyum bloklarının ve büyük blokların devşirme olarak bahçe duvarı olarak kullanıldığı görülmektedir. İn situ duvar uzunluğu yaklaşık olarak 21 metredir ancak üzerine farklı blok taşlar kullanılarak yapılan duvar ise yaklaşık olarak 25 metre uzunluğundadır. 4 adet podyum blok taşı

tespit edilmiş olup 1 x 2.30 m. ölçülerindedir Her iki alanda da Osmanlı Dönemi seramik parçaları dışında buluntuya rastlanmamıştır.

Alan 5: Uluborlu İlçe Merkezi'nde Yahya Çeşmesi olarak bilinen yapının malzemeleri tümüyle devşirme taşlardan oluşmaktadır. Birbirinden farklı boyutlardaki işlenmiş taşlar hem çeşmenin yapımında hem de çeşme hizasında devam eden bahçe duvarı ve kapısının yapımında kullanılmıştır (Resim: 7a ve 7b).

Bu buluntular dışında, Uluborlu Kalesi yolu üzerinde bulunan eski bir konağın yola bakan cephesinde devşirme malzeme olarak kullanılmış bir adet lahit teknesi tespit edilmiştir (Resim: 8a ve 8b). Isparta İli Uluborlu İlçesi'nde gerçekleştirilen incelemeler sonucunda Apollonia Mordiaeum Antik Kenti'nin izlerine günümüz yerleşim alanlarının ve tarım arazilerinin bulunduğu alanlarda rastlanılmıştır. Buna dayanarak antik dönem yerleşimin modern yerleşim alanlarının altında kaldığı kanısına varılmaktadır. Uluborlu İlçesi İmam Hatip Lisesi Bahçesi ve okul duvarının yapımında kullanılmış olan devşirme malzemeler bu görüşü güçlendirmektedir. Kent merkezinde ve tarım arazilerinde; yapılarda kullanılan devşirme malzemelerin tespit edilmesi bu düşüncüyü ispatlamaktadır. Ayrıca üç farklı yerde in situ halinde duvar ya da blok taşlarının tespit edilmesi bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Bunun yanı sıra, Uluborlu Kalesi ve çevresinde bulunan alanlarda Geç Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı yapılarının ve seramiğinin bulunması yerleşimin sonradan yukarıya doğru yer değiştirdiğini göstermektedir.

ISPARTA ARKEOLOJİK SURVEYİ SERAMİK ARAŞTIRMALARI

Konane Kale Tepe yerleşmesinde 2014 yılında yürütülen intensive yüzey araştırmasında ele geçen seramikler arasında pithos, mutfak kabı ve amphora gibi kaba hamurlu örneklerin yanı sıra; bantlı kapalı kap, çeşitli boylarda kâse, skyphos ve kapak parçaları ele geçmiştir. Alanda toplanan seramikler arasında çeşitli boylarda siyah firnisli ve siyah daldırma firnisli kâse ve çanak parçaları, koyu kahverengi tabak parçaları, Batı Yamacı Seramiği örnekleri ile bant bezemeli testi ve olpe parçaları özellikle Helenistik Dönem'e işaret etmektedir. Ele geçen seramikler, Kale Tepe yerleşmesi ve nekropolisinin

M.Ö.4. yüzyılın sonundan itibaren M.Ö. 1. yüzyılın sonuna dek yerleşim gördüğünü göstermektedir¹⁰.

Seramik buluntularının kataloglama ve tipoloji oluşturulmasına yardımcı olması amacıyla mikro-fotoğraf yöntemi ile incelemeleri yapılmıştır (Resim: 9-12). Mikro fotoğraf çok yakın plan çekimlerini kapsar. Bir fotoğrafın mikro sayılabilmesi için büyüklüğünün 1/10'dan daha fazla büyütülmüş olması gerekmektedir. Konane Antik Kenti'nde ele geçen seramiklerin USB mikroskop ile analiz edilmesiyle gözle görülmeyen seramik katkıları tespit edilmiştir. Tarihlemeye ve üretim teknolojisinin anlaşılmasına yardımcı olan bulgu ve buluntuların değerlendirilmesinde seramikler önemli bir yere sahiptir. Arkeolojik örneklerin ve buluntuların mikro yapılarının bilinmesi bunların karakterize edilmeleri için önemlidir¹¹. Seramiklerin katkı cinsi, miktarı, boyutu hamurun niteliğinde önemli rol oynamaktadır. Bundan yola çıkarak kapların işlevleri ve üretim merkezleri hakkında bilgi edinilebilir.

Seramik, üretildiği toplumun yapısının belirlenmesinde önemli veriler sunmaktadır. Üretildiği toplumun teknik düzeyi ve beğenileri ortaya çıkarmakta, seramik üretim sistemi analiz edilerek sosyo-ekonomik durumları yorumlanabilmektedir¹². Seramiklerin detaylı olarak incelenmesi (ölçüleri, hamur yapısı, renkleri, çizimi, form ve tipolojisi) yerleşme yerlerinin kronolojisi ve üretim potansiyeli hakkında önemli veriler sağlamıştır. Konane Antik Kenti'nde ele geçen seramiklerin yukarıda bahsi geçen yöntemle incelenmesi sonucunda; %32 oranında kireç, %25 oranında mika, %19 oranında kum, %17 oranında taşçık, %4 oranında quartz, %3 oranında ise silt taşı kullanılmıştır

10 B. Hürmüzlü, "Konane Antik Kenti Helenistik Dönem Yerleşmesi", I. Ulusal Pisidia Araştırmaları Sempozyumu (05-06.11.12), Pisidia Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı I, Isparta, 2013, 142.

11 D.P.S. Peacock, "The Scientific Analysis of Ancient Ceramics: A Review", *World Archaeology*, 1, 1970, 375-389; Ş. Demirci, "Arkeolojik Örneklerin Mikro Analizi", I. Arkeometri Sonuçları Toplantısı, 1985, 55-60;

J. Poblome, "Comparing Ordinary Craft Production: Textile and Pottery In Roman Asia Minor", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 47, No. 4, 2004, 491- 506; J. Evans, P. Mills, "Excavation Processing and Studying The Pottery From Ras El Bassit, Syria", *Late Antique Archaeology*, Volume 9, Issue 1 2012, 553-571.

12 P. Pfaelzner, *Mitannische und mittellassyrische Keramik. Eine chronologische, Funktionale und Produktionsökonomische Analyse*, Berlin, 1995, 25-30.

(Resim: 13). Kireç katkısı yüksek ısıda deforme olduğu için seramikler yüksek ısıda pişirilmemiştir. Bir diğer hamur bileşimi olan %17lik orana sahip taşçıklar (Resim: 13), ısıyı çeken maddelerdir. Dolayısı ile pişirme sırasında, ısının eşit olarak dağılmasını sağlayarak, çatlamasını önlemektedir. Büyük olasılıkla da içinde taşçık bulunan kaplar, yemek pişirme için kullanılmış kaplardır. Kabın pişirilme ısı, kabın sertliği ve rengini etkilemesi bakımından önemlidir. Kapların düşük ısıda pişirilmesi nedeniyle yumuşak hamura, yüksek ısıda pişirilmesi ile sert hamura sahip olan seramikler için fırınlandığı ya da açık ateşte pişirildiği gibi yorumları açıklık kazanmaktadır¹³. Analiz grafiğinde %25 oranında bulunan Mika (Resim: 13) başlıca granit bileşimli magmatik kayalarda, şist ve gnays gibi metamorfik kayalarda bulunan bir mineraldir. Genellikle altın ve ya gümüş renktedir. Büyük olasılıkla seramik yapımı için kullanılan taşçık ve kum içerisinden geçmiştir. Silt taşı ise bileşiminde kil barındıran kayalardır. Oluşturulan grafikte az yüzdeliğe sahiptir. Quartz, ısı tutma özelliğinden dolayı genellikle pişirme kaplarının veya mutfak kaplarının hamurunda kullanılmıştır ve çeşitli renklerde olduğu gibi bazende saydam renktedir. Konane yerleşmesinde bulunan seramiklerde de tespit edilen oran % 4'tür (Resim: 13). Seramik hamurunun sertlik oranı, katkı boyutu ve yoğunluğu ile orantılıdır. İri ve yoğun katkı kaba hamura, ince ve seyrek katkı ise ince nitelikli hamura neden olur¹⁴.

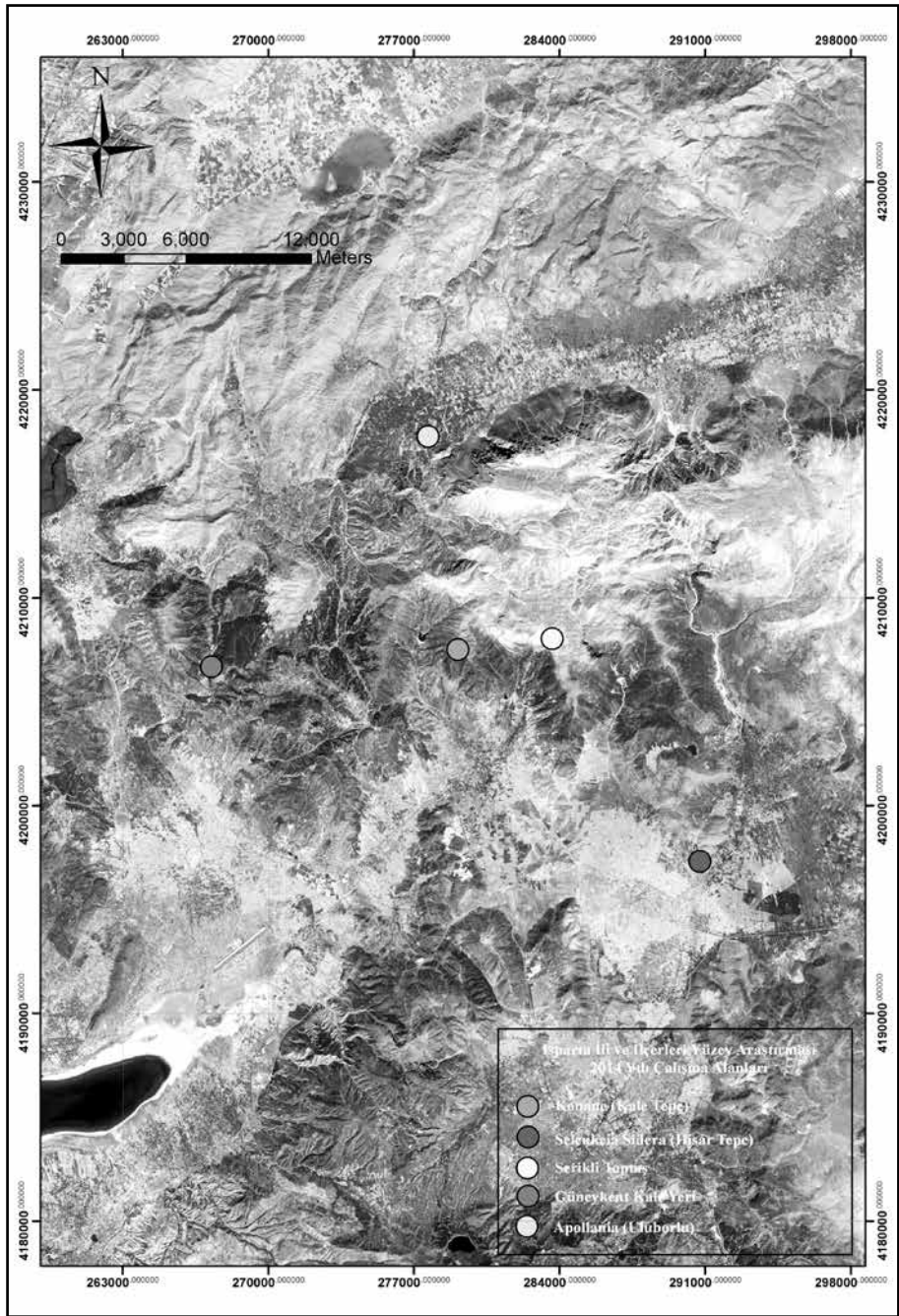
Seramik hamuru içerisinde bulunan katkılar sadece yukarıda bahsi geçen kayalardan oluşmamaktadır. Nitekim hamurda çeşitli organik maddeler (saman, gübre vb.) ile ufalanmış seramik parçaları da bulunmaktadır. Ancak çeşitli organik maddelerin gözle görülmesi mümkün olmamakla birlikte x-ray yöntemi ile analiz edilmesi gerekmektedir. Bu yüksek maliyet gerektiren yöntem ile daha farklı mineral ve bileşimlerine ulaşılabılır.

Hamur bileşenlerinde kireç katkı maddesinin yüksek olması, Kale Tepe'de yer alan dere yatağının etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Dere yatağının toprak yapısı Kale Tepe'nin toprak yapısıyla oldukça farklıdır. Dere yatağının toprak rengi büyük ihtimalle demir oksitlenmesinden dolayı kırmızı renktedir buna karşın Kale Tepe'nin toprak rengi daha çok koyu kahverenkte

13 A. T. Ökse, *Arkeolojik Çalışmalarda Seramik Değerlendirme Yöntemleri*, İstanbul, 2002, 75.

14 B. Kull, *Demircihöyük V: Die mittelbronzezeitliche Siedlung*, Mainz, 1988, 100.

olup humusludur. Kale Tepe’de yapılan yüzey araştırmaları sonucu henüz herhangi bir kil yatağına rastlanmamıştır. Ancak, Kale Tepe 2014 yılı çalışmalarında seramik cüruflarının ele geçmesi üretimin burada yapıldığını da gösterir niteliktedir. Buna karşın Gönen İlçesi’nin 14 km. kuzeybatısında yer alan Güneykent Beldesi civarında 2014 yılı yapılan yüzey araştırması sonucu bir kil yatağı tespit edilmiştir. Kale Tepe’nin kil ihtiyacını, Güneykent Beldesi civarında tespit edilen kil yatağından karşılayıp karşılamadığı sorusunu seramikler için yapılan x-ray testleriyle kesinleştirmek mümkündür. Önümüzdeki yıllarda bu çalışmalar devam edecek olup daha kesin sonuçlara ulaşılması amaçlanmaktadır.

Resim 1: Isparta arkeolojik Surveyi 2014 yılı çalışma alanları (IAS Arşiv, U. HECEBİL).

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7a

Resim: 7b

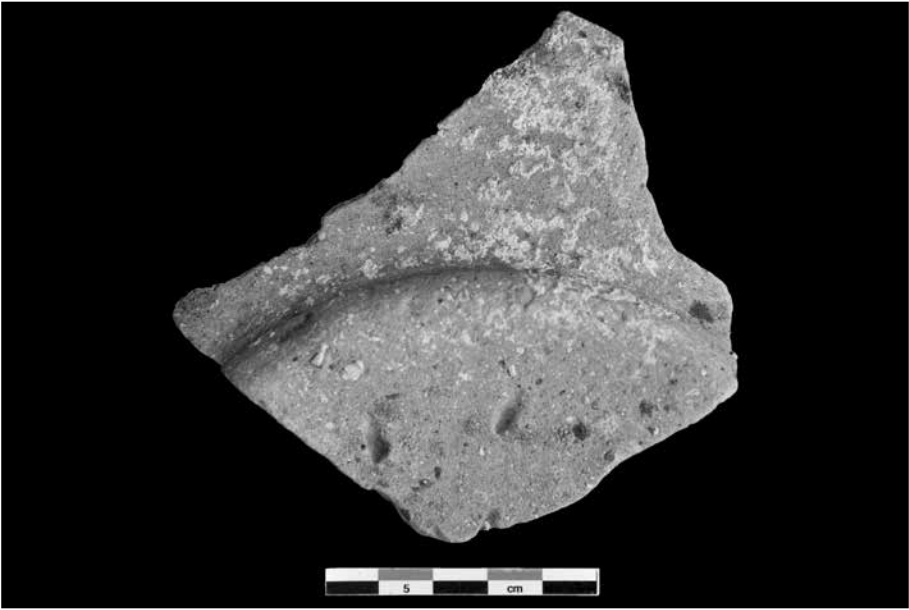
Resim: 8a

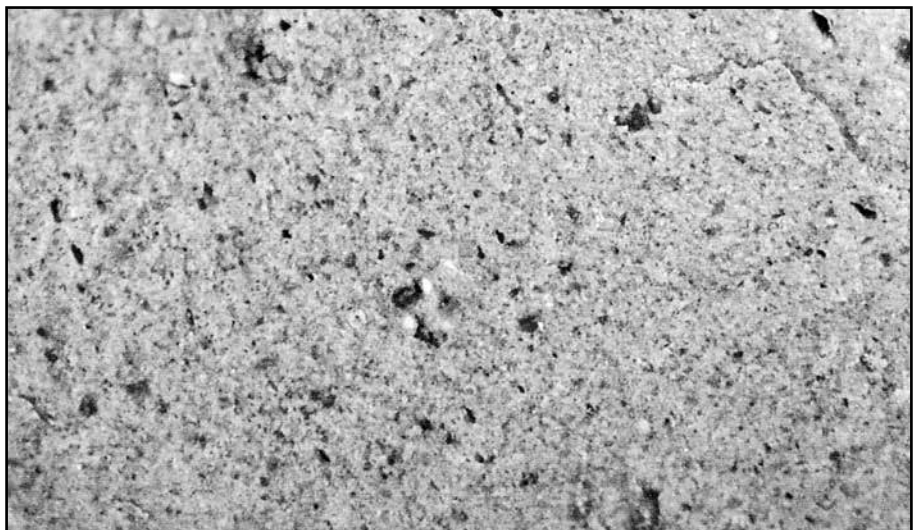
Resim: 8b

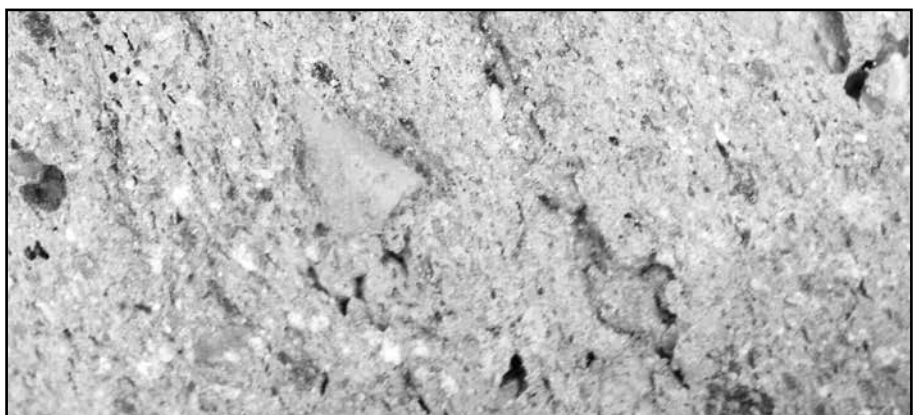
Resim 9:

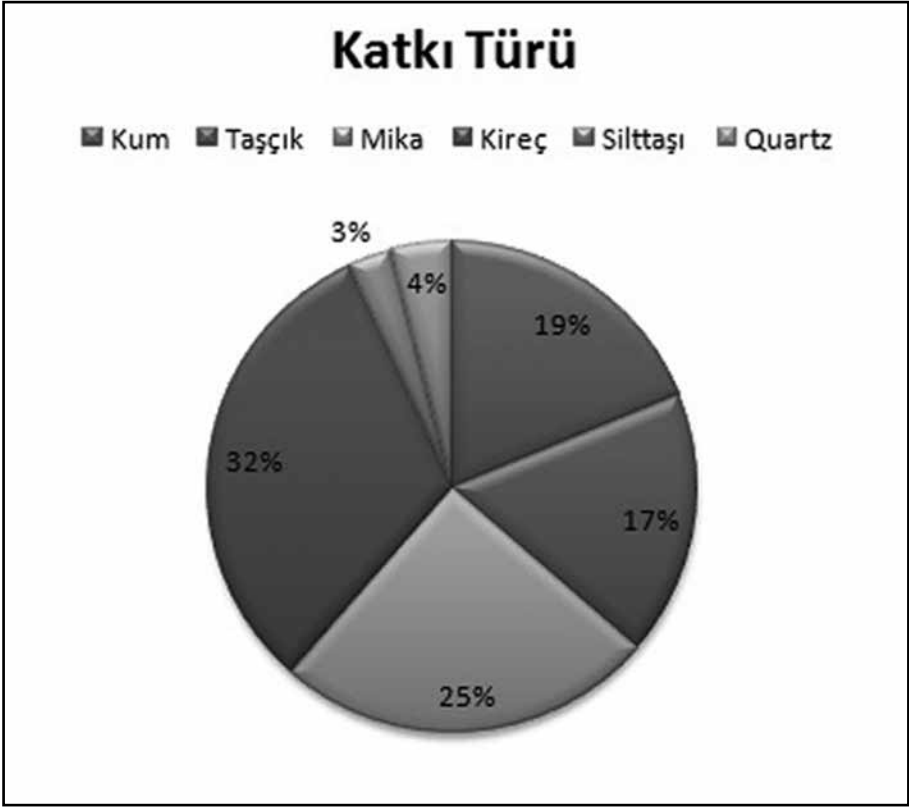
Resim: 10

Resim: 11

Resim: 12

Resim: 13

